ספר

בית רבי

כולל ג' חלקים

הא' תולדות אדמו"ר הזקן בעל התניא והשו"ע נ"ע זיע"א
(ובתוכו כלול גם תולדות מורינו הרה"ק
רמ"מ מהאראדאק נ"ע זיע"א).

הב' תולדות בנו אדמו"ר האמצעי נ"ע זיע"א.

הג' תולדות נכדו אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע זיע"א
(גם מבניו (ומנכדיו) רבותינו הקדושים נ"ע זיע"א.
ומנכדיו רבותינו הקדושים שליט"א).

יגעתי ומצאתי בעזהשי"ת

חיים מאיר

בא"א הרבני המופ' וו"ח י"א כו'
מוהר"ר **אברהם שמואל היילמאן** נ"י מליעפלי

ספר

בית רבי

חלק א'

בו יסופר מתולדות רבינו הגדול אור ישראל וקדושו
רשכבה"ג אדמו"ר הגאון האלקי כו' כו' בקש"ת מרנא
רבנא שניאור זלמן נ"ע מלאזני ולאדי בעהמ"ח ס'
התניא והשו"ע ושאר ספרים קדושים זיע"א :

מקור מחצבתו וכל משפחתו. אבותיו וצאצאיו. רבותיו ותלמידיו.
חבריו וחבוריו. ואת אשר עבר עליו מיום הולדתו עד יום
פטירתו. ומהנפלאות שעשה השי"ת עמו ועם כל הנלוים לו :

יגעתי ומצאתי בעזהשי"ת

חיים מאיר

בא"א הרבני המופ' וו"ח י"א כו'

מוהר"ר אברהם שמואל היילמאן נ"י מליעפלי
(פלך וויטעבסק)

תוכן הענינים

פרק א יחוסו · הולדתו · תקופתו הראשונה :

פ"ב הילוכו למיזעריטש . סדר עבודתו שם .

פ"ג חיבור השו"ע. והתעוררותו לזה.

פ"ד סוף שבתו במיזעריטש · התחלת המחלוקת · פטירת הה"מ ·

פ"ה תולדות הרמ"ם מהאראדאק · רבנותו המחלוקת במדינתינו ·

פ"ו התעוררות הרמ"ם לאה"ק · הנסיעה לויכוח לווילנא ושקלאוו . נסיעתו וביאתו לאה"ק ב' מכתבים ממנו :

פ"ז מה שעבר עליהם באה"ק. פטירת הרמ"ם · צאצאיו וספריו :

פ"ח התחלת רבנות רבינו . שבתו תחלה במאהליב . חזרתו למדינתינו :

פ"ט בירור זמן התחלת נשיאותו :

פ"י החדשות שחידש · הנהגותיו שהנהיג :

פי"א התחדשות המחלוקת · מכתביו לבקש השלום מכתב הרמ"ם להוקם. שקיטת המחלוקת :

פי"ב הדפסת התניא · התחדשות המחלוקת ברעש. מכתב רבינו · קיצור מכתב הגר"א :

פי"ג פטירת הגר"א הרדיפות לאנ"ש מכתבים מרבינו עד"ז :

פי"ד התעוררות המלשינות , השקפה קטנה עד"ז :

פט"ו המלשינות · לקיחת רבינו לפ"ב. ומעט מהנעשה שם :

פט"ז משפט רבינו · השאלות ששאלו ממנו ותשובותיו :

פי"ז האיש שנשלח לווילנא ומעשהו שמה :

פי"ח גמר השאלות · גמר המשפט , יציאתו ממאסרו. סוף המלשינים. ענין הנס. מכתבים מרבינו :

פי"ט היותו תפוס פעם ב' בפ"ב · יציאתו ממאסר ותופשתו לגמרי :

פ"כ נסיעתו לרבני המנגדים. העתקת אהלו ללאדי. שקיטת המחלוקת. מכתב מרבינו :

פכ"א מחלוקת חדשה מרבני פולין. סיבתה קיצור מכתבים ומאמרים שונים עד"ז :

פכ"ב תקופתו האחרונה . בריחתו במלחמת צרפת · פטירתו מכתבים עד"ז :

פכ"ג העתקת הרבנות מלאדי. וסיבתה. התגלות תמונתו :

פכ"ד משפחת רבינו וצאצאיו :

פכ"ה רבותיו וחבריו . ורבני דורו שפלפלו עמו :

פכ"ו תלמידיו הגדולים ומפורסמים :

פכ"ז ספרי קדש שלו :

פכ"ח התנגדות הנו"ב על החסידים · איזה פרפראות. ומעט השמטות :

דבר אל הקוראים.

המחברת הזאת אשר בעזהשי״ת אנחנו מגישים לפניכם היום. בה יסופר את אשר עבר על האדם הגדול בענקים משוש דור ודור. אור ישראל נרו וקדושו. רבינו הגדול המפורסם בעולם בשם אדמו״ר הזקן נבג״מ. או בשם הרב מלאדי. מקור מחצבתו. זמן ומקום מולדתו. סדר ואופן גידולו. גדולת תורתו וחכמתו. צדקתו וקדושתו. חסידותו וענוותנותו. מעשיו הנפלאים. מפעליו הנוראים. מי היו אבותיו. ומי היו רבותיו. מי היו חבריו. ומי היו תלמידיו. בניו וחתניו ונכדיו. אחיו ותיסיו. מהאי גיסא ומהאי. חבוריו וספריו אשר האיר בם פני תבל. גם יסופר תלאותיו ומצוקותיו אשר הגיע לו ממתנגדיו. מה ראו על ככה. ומה הגיע אליהם. והנפלאות אשר עשה השי״ת עמו ועם כל הנלוים לו. גם אי׳ היה מקום כבודו איתן מושבו אשר משם זרח אורו הגדול אור לישרים. גם גלגול סבותיו באחרית ימיו עד יום הסתלקותו לישיבה של מעלה. ואופן ומקום פטירתו. והמקום אשר בו נגנז ארון הקדש אחר עלות נשמתו לאור באור החיים בגנזי מרומים. זיע״א:

ידענו גם ידענו שכאשר יצא לאור הדפוס איזה סיפור חדש. הרבה דעות יביעו יחוו דעותיהם עליו. מיימינים. ולעומתם משמאילים אשר יכריעו הכף לכף חובה. זה ימיל בו מום. וזה יתן בו דופי. הללו מטמאין והללו פוסלין. אלו ואלו בלהג מלהגים. זה יאמר מי יעיד לנו על אמתתן של דברים. אולי בדותא היא. וזה יאמר הן גם אם אמת נכון הדבר אבל מה חידוש יש כאן. הדברים הללו כבר ידועים ומפורסמים ולשמע אזן שמענום ועוד יותר ממה שכתוב כאן. ועוד מאמרים כאלו למאות ולאלפים. כי בענינים כאלו יש מוצא ומבוא לכל. מהיושב על כסא ישורון עד היושב אחר הרחיים. ונכון לבנו בטוח שכמקרה הזה יקרה גם לנו ועוד יתרה ימצאו לדבר בזה. הלא דברים האלו כבר באו בדפוס בקרב קהל חסידים כו׳ כו׳, ע״כ טרם יביעו דבריהם ויחוו דעותיהם. נחוה דעה גם אנחנו. כי לנו משפט הקדימה בזה. הם לא עמלו ולא יגעו בזה. ואנחנו יגענו ועמלנו והקדשנו מבחר עתותינו ע״ז ע״כ לנו משפט הבכורה. ונתפוס מנהג חכמים להשיב על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. והקותינו שבעיני מבקשי האמת יקובלו דברינו לרצון בעזרת אדון כל כו׳:

על השאלה הראשונה מי יעיד על אמתתן של דברים. הננו להשיבם. ידעו נא הקוראים הנכבדים כי מלאכתינו זאת עשינו במתינות נפלאה. זה ערך י״ג שנה אשר אנחנו מחפשים בחפש מחופש לברר כל דבר על בוריו מפי ספרים ומפי סופרים ע״פ מקורים נאמנים. והרבה יגענו ועסקנו לברר כל

דבר

דבר בירור אחר בירור. ויגעתי ומצאתי תאמין. מה גם כי ברוב המקומות ימצאו מקורם בצדם. ואם ירצה מי להכחישנו באיזה דבר. נאמר להם שמתחלה ישיגו הספרים אשר היו תחת ידינו וישמעו מהסופרים כמונו וידקדקו בדבריהם הדק היטב כמונו. ואז אם יהי׳ להם במה להכחישנו יודיעונו ההכחשה עם מקורה בטעמה ונימוקה. אם כן יעשו אז גם אנחנו נודה ולא נבוש ונקבל האמת ממי שיאמר. כי האמת אהוב מן הכל. גם אם יתודע להם בזה מפי מקורים נאמנים איזה ענינים חדשים שאנחנו לא ידענום ולא שמענום יהי נא מטובם להודיענו הדבר עם מקורה ויהי׳ לנו למנה ונחזיק להם טיבותא:

ועל השאלה מה חדוש יש. הנה כאשר יביטו היטב בעין פקיחא וטובה ימצאו הרבה חדשות בזה. וגם הישנים יהיו בעיניהם כחדשים. כי הסיפורים והשמועות ההולכים ע״פ תבל יש בהם חילופי גרסאות ושינויי נוסחאות. והרבה דברים נשתבשו בהֶרֶב פיפיות כו׳. וגם הסיפורים הנדפסים מכבר נקבצו מפי שמועות שונות שאין להם כל יסוד. וגם הסופרים לא דקדקו בשמועותיהם אם הם מכוונים זה לזה לבל תכחיש שמועה לשמיעה והדפיסו הכל מן הבא בידם עד שנמצא סותרים גם דברי עצמם. ונציין איזה מהן לדוגמא:

הנה הראשון לסיפורים אלו נדפס הסיפור המכונה בשם שבחי הרב ואחריו נמשך בסיפור המכונה בשם קהל חסידים שהעתיק מסיפור הנ״ל ככתבו וכלשונו ממש. והנה הם כותבים שרבינו נשאר יתום קטן מאביו. וזה אינו אמת. כי אביו של רבינו הי׳ חי גם בימי רבנות רבינו. כאשר נתברר לנו מפי נכדי רבינו א) וממכתבים של רבינו שהעתקנו מגוף כי״ק שחותם א״ע במוהר״ב שי׳ ב). עוד כתבו שהאיש שנסע לווילנא הי׳ ב״א של הגר״א זלה״ה ונסע לדודו הגאון לבקש עזרה ממנו כו׳. וגם זה אינו אמת. כי כל מעשה פ״ב הי׳ אחרי פטירת הגר״א זלה״ה כמבואר בפנים, ועד״ז נמצא שם עוד ענינים שאינם מכוונים ע״כ אין לסמוך עליהם כלל:

אחר שנים רבות נדפס סיפור אחד מכונה בשם תולדות עמודי חב״ד. וגם הוא בנוי על יסודות רעועים. וגם הרבה פעמים סותר דברי עצמו. הנה מתחלה כותב (כפי האמת) שרבינו נולד בשנת תק״ז. ואח״כ כותב שרבינו הי׳ במיזעריטש י״ב שנה עד פטירת הה״מ נ״ע בשנת תקל״ה. והנה מלבד מה שנתברר לנו בבירור גמור שהה״מ נ״ע נפטר בשנת תקל״ג. וגם שרבינו הי׳ רק ד׳ שנים ומחצה במיזעריטש. כמ״ש כ״ז בפנים יעו״ש. עוד זאת נשאל ממנו איך זה יעלה החשבון גם לפי דבריו. הנה בני רבינו בהקדמה לסי׳ השו״ע שלו כתבו שרבינו הי׳ כבן עשרים בהלכו למיזעריטש. וא״כ הי׳ זה בערך הקכ״ז או תקכ״ח. ואם ישב שם י״ב שנה זהו קרוב

א) עי׳ במדור הר״ר ברוך זלה״ה אבי רבינו. ב) המכתבים נתקנו בפנים.

לשנת תק"מ ואיך הוא כותב שהה"מ נפטר בשנת תקל"ה. גם כמה שנים אחר פטירת הה"מ הי' פה הרה"ק רמ"מ נ"ע מהאראדאק עד שנסע לאה"ק תובב"א בשנת תקל"ז. כמבואר במכתב הרה"ק ר"י פאלצקער נ"ע. ורבינו הי' נוסע להרה"ק רמ"מ כל אותן השנים שהי' פה. ובשנת תקל"ז כשנסעו הרבנים לאה"ק נסע גם רבינו עמהם עד עיר מאהליב שעל הדניעסטער. וכמ"ש בנו בהקדמת השו"ע שבהיותו שמה הי' בן שלשים שנה שזהו בשנת תקל"ז ח). ואיך זה הי' במיזעריטש י"ב שנה. עוד כותב שהרה"ק רמ"ט נסע לאה"ק שנת תקל"ט. וזה אינו אמת כי הוא נסע בשנת תקל"ז כנ"ל. זה כתבנו לדוגמא ועוד דברים הרבה נמצא שם שאין להם כל יסוד ואין הדעת סובלתן. ע"כ גם עליו אין לסמוך כלל:

עוד ראינו סיפור א' שמדבר אודות רבותינו וביחוד הרבנים דאה"ק תובב"א וגם הוא אינו יודע כלל בין ימינו לשמאלו בזה. כי הוא כותב שם שהרה"ק ר"י פאלצקער נסע לאה"ק ראשונה. ואחריו במשך איזה שנים נסע הרה"ק רמ"מ נ"ע. ואחריו הרר"א קאליסקער. וזה אינו אמת כי כולם נסעו בשוה כמבואר במכתבי הרבנים שנמצאו אצלינו. ולפלא שבעצמו כותב שראה המכתבים בפ"ב. ואיך זה טעה במה שנגד עיניו כו':

עוד נדפס ס' אחד מכונה בשם שלום על ישראל ובו ידבר הרבה מכה שעבר בין החסידים והמנגדים וחלק ספרו לג' חלקים. והנה מחבר הספר הי' ידוע לאיש משכיל כו'. ולפלא הוא איך זה נטה מדרך הישר והלך עקלקלות בזה. בחלק הא' מספרו קבץ הרבה מאמרי ד"ח מרבותינו ושינה אותם מלשונם עד שהוציאם מהכוונה האמיתית. וכן לא יעשה. אם הי' דעתו להציג לשונות של רבותינו כדי שמזה יעמוד הקורא על תכונת האנשים. צריך להציג לשונם כמו שהוא. לא כן אם משנים הלשון לא יוכל הקורא לבוא על תכונת בעל המאמר כי אולי המעתיק לא כיון לאמיתית כוונת בעל המאמר. ובחלק הב' קבץ כל הכתבים והחרמות של המנגדים וחירופיהם על רבותינו וזה ג"כ אך למותר הוא לפרסם שגגתם של הרבנים הגדולים וטובים שבזה צריך רק לגלות כאצבע ולכסות מאה אלפים אמה. ובפרט עתה שהם בעלמא דקשוט שבודאי לא ניחא להו בזה כו' ובחלק הג' דבר בעצמו בגנותו של רבינו. וגם הניח הנחת דעתו על מקור הד"ח של רבינו בדברים שאין הדעת סובלתן ונגד האמת. ועוד יתרה עשה שכשהדפיס חלקו הא' שלח ספרו לאחד מרבותינו. והרב השיב לו בזה"ל שמו נאה ומקובל ומחמת טרדת החג לא עיינתי בו כו'. והמחבר הדפיס זה בתור הסכמה על חלק הג' מספרו כו'. ועוד זאת ששינה הלשון וכתב בזה"ל ראיתי את ספרו ובשמו כן הוא שלום על ישראל. ע"כ כגון דא צריך לאודועי כו':

הנה מכ"ז תראה שבכל הסיפורים נמצא שגיאות הרבה. ומזה יוכלו לדון

ח) כי נולד בשנת תק"ז כנ"ל.

כש״כ וק״ו על השמועות שנתפשטו ע״פ תבל מפה לפה שבודאי אין לסמוך עליהם כלל :

ועתה קורא יקר התבונן נא בסיפורנו זה ותראה ההבדל בינו לבין הקודמים כרחוק כו׳. בעזהשי״ת בדברינו לא ימצאו כאלה. כי אנחנו בסיפורנו קו שמנו לנו לא לכתוב דבר מפי השמועה בלתי יסוד מוסד מספרים וסופרים נאמנים א). ואף גם אם היינו מוכרחים להביא איזה דבר מפי השמועה שיש בה איזה ספקות כתבנו שהוא דבר המוטל בספק (מארז״ל למוד לשונך לומר איני יודע כו׳). גם זאת נשמרנו שלא ימצא שום סתירה בדברינו ודקדקנו בזה הדק היטב. גם כל המכתבים שהבאנו בכאן אינם מכתבי עמל בחירופים וגידופים לא יחרפו את שכנגדם ורק ימצאו זכות עליו ויבקשו אהבתו יתרפסו לפנ״ז ברחמים ותחנונים. ועוד הרבה מכתבים בהנהגות טובות מוסר ויראת שמים כו׳. והמכתבי עמל מגדולי המנגדים במעט לא העתקנום פה כלל, וגם נשמרנו שלא להוציא דברי תועה ח״ו על הגדולים שלא מאנ״ש אף גם אם היו מנגדים לנו. וכגון דא צריך לאודועי לכל קורא יקר בדברינו לבל יהי׳ נמהר בדעתו לשפוט משפט מעוקל על הרבנים שחלקו על רבינו ולדבר תועה עליהם. ידע נאמנה כי הרבנים החולקים היו גדולים חקרי לב מופלגים בתורה ויראה וכל מעשיהם לא הי׳ מזדון לבם ח״ו לחלוק על האמת. רק מאת ה׳ היתה נסבה להסב לבם אחורנית כו׳ ב). כי הנה על גדולי המנגדים שיצאו נגד רבינו וסייעתו לא הי׳ חידוש כ״כ כי בתחלת מאה הששית הי׳ נמצא עדיין מכת המזוהמה של הש״צ ימ״ש שטמאו את העולם כידוע ובתחלה הלבישו א״ע באדרת החסידות והקבלה שבזה הטעו את העולם ואח״כ נתגלה כחשם בה׳. וע״כ עתה כאשר התנוצץ האור הבהיר בשחקים רבינו הקדוש הבעש״ט נ״ע ותלמידיו הקדושים נ״ע לא ידעו הם טיבן של דברים מה הוא וע״כ מורא עלה על ראשם אולי ח״ו כו׳. נוסף ע״ז הי׳ כמה מלשינות שוא ושקר ובגנב״ע מעדים כשרים לפי ראות עינים (כמ״ש בפנים) כי האדם יראה לעינים כו׳ וע״כ שפטו משפט מעוקל כו׳. ולפי דעתם לש״ש כוונו וה׳ יסלח להם כי לכל העם בשגגה. ובפירוש נמצא במכתבי רבינו (המובאים בפנים) אזהרות נוראות שלא לדבר תועה על כבוד התורה כ׳ הגאון החסיד וצלה״ה ועל שאר יראי ה׳ שאינם מאנ״ש כו׳ יעו״ש. ואם יראה מי בסיפורנו דברים חדודים כו׳ לא עליהם כונתינו כ״א על אותן שהגישו מלשינות שוא ושקר בפני הגר״א זלה״ה וסייעתו ואח״כ הוסיפו סרה להלשין את רבינו לפני המלך והשרים במלשינות שוא ושקר שלא עלה מעולם על דעת רבינו והנלוים לו. ועליהם הוכיח סופם על תחלתם שמתחלה לא לש״ש כוונו וע״כ הרבה מהם

א) ע״כ הרבה שמועות ששמענו מאשר לא מצאנו ע״ז מקור נאמן ע״כ השמטנום כו׳.

ב) עי׳ בסמוך מה שהעתיק מ״כ מספר מצרף העבודה יעו״ש.

לבסוף נתפקרו ויצאו לתרבות רעה (כמ"ש בפנים) כי מה' היתה זאת לגלות קלונם ברבים להודיע כי בנים אנחנו ואמת ה' אתנו . אבל הרבנים הצדיקים השלמים עם ה' ותורתו כהגר"א והנו"ב זללה"ה ודומיהם חלילה וחלילה להרהר אחריהם ופשיטא לדבר עליהם סרה כו' . ורבני פולין שחלק לבם מרבינו ויצאו כמריבי כהן (כמ"ש בפנים) הי' ג"כ מסיבת לה"ר כמ"ש רבינו במכתביו להם. וברית כרותה ללה"ר שתתקבל על הלב. ובגדולים יותר מתקבל לה"ר תיכף וקשה להוציא מלבם כמ"ש בס' הקדוש עמק המלך שפי' תתקבל על הלב קאי על גדולי הדור ראשי כתרי הדורות שניצוצי נשמתם מלב אדה"ר כו' יעו"ש. וגם מסיבת קנאה שהתקנאו בו ברבינו כאשר ראו שדרכי רבינו גבהו מאד וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום שבזה נתקנא גם שאול המלך ע"ה בדהע"ה הגם ששאול הי' בחיר ה' ולא הי' בו שום דופי כו' ועד"ז הי' בהרבנים הקדושים עם רבינו . אבל באמת כולם היו צדיקים וקדושים וטהורים ורוה"ק הופיע בבית מדרשם ומחלוקתם הי' לש"ש ולא מחלוקת פשוטה כ"א בדברים גבוהים ונעלים העומדים ברומו של עולם וגם בעת מחלוקתם לא היתה שנאתם שלמה כמ"ש כ"ז בפנים. ואין כל חדש כי בכל הדורות הי' מחלוקת בין הצדיקים כמו מחלוקת הגאון ר"י עמדן על הגאון ר"י איבשיץ מפראג זלה"ה. וגם על רבינו האריז"ל הי' מחלוקת מהרש"ל ז"ל שהרש"ל רצה להחרימו על שדורש בקבלה. וכן על רבינו הרמב"ם ז"ל הי' מחלוקת שהחזיקוהו למין וכופר ר"ל כידוע וברבות הימים גם שנאתם וקנאתם אבדה והכל יודעים שמשה אמת ותורתו אמת כו'. ואף גם בחכמי הגמרא כמו המעשה דר"א הגדול וחבריו. ועוד מקודם יותר שאול ודוד והשבטים שבטי י"ה עם יוסף הצדיק כו'. ואם כן הי' בימים הקדמונים בש"כ עתה בעקבי דמשיחא שרבותינו ז"ל הודיעו לנו מקדם אשר לא נעשה שיהי' קטגוריא בין ת"ח כו'. כי השטן יודע ורואה שקרב קצו כו' וע"כ כשזורח אור חדש בעולם הוא מתפחד אולי ע"י ז במהרה יותר יבוא יומו . וע"כ הוא מבלבל את העולם להרבות מחלוקת בישראל בכדי להאריך בזה את אורך הגלות ח"ו. וגם זה מאת ה' נסבה למען לא לבטל את הבחירה ותהי' חפשית כו' א) . אבל בההוא עלמא בודאי עבדו רבנן שלמא בינייהו כו' . ברם האי כללא נקוט בידך שבכל המחלוקות שהי' בין הגדולים והאחד צדיק בדינו עכ"ז גם שכנגדו לא נגרע ממהותו וכבודו עומד במקומו . אך גם זה המצא בדוק ומנוסה שבכל המחלוקות שהי' בין הגדולים הי' הנרדף מסיים במעלה שרודפיו לא השיגוהו לרום מעלתו דוק ותשכח :

א) בספר א' מספרי צדיקי פולין אי' שכמו שקודם בריה"ע הי' אא"ס ממלא כל החלל ולא הי' מקום פנוי לעמידת העולמות ואח"כ סלק אורו לצדדי' ונעשה מקום פנוי כו' כן עתה הצדיקים היו ממלאים אא"ס בכל החלל ומקום פנוי וע"י ההתחלקות שזה מושך לכאן כו' נעשה מקום פנוי כו' עכ"ל:

ומצאנו לנכון לפנינו להעתיק לכאן מאמר א׳ יקר מספר מצרף העבודה (ויכוח על כל דרכי החסידות) אשר יפיץ אור על ענין המחלוקת שהי׳ מהמנגדים על החסידים ועל ענין המחלוקת שבין רבותינו זע״ז: וז״ל השואל.

שאלה אחת אשאל למעכ״ת שהיא בעיני כמו קורה מוטל ברוחב הדרך החדש שלכם כי הנה ידוע ומפורסם בכל ישראל מרבינו הגאון הגדול החסיד מוהר״ר אליהו מווילנא זצלה״ה ומהשגתו הגדולה בנגלה ובנסתר ומגודל פרישותו וחסידותו כו׳. ומפיו הק׳ שמענו בפירוש על הכת שלכם שהם מכת ש״צ ימ״ש ואסר להתחתן עמכם ולעיין בספרכם כו׳ וגם ראיתי כתב שחתמו עליו כמה גאוני ארץ ובראשם הגאון הנ״ל וכתוב שם שהקליפה של הכת נמשך מדור הפלגה ואסרו בחרם להתחתן עמכם ואסרו פתם יינם ושחיטתם כו׳. וגם לא רצה להסתכל בפנים של א׳ מהכת ולא להתווכח עמהם באמרו שאסור להסתכל בפני אדם רשע ועם מין ישראל אסור להתווכח כו׳. ופ״א באו איזה מרבותיכם לווילנא להתווכח עמו א) ולא הכניסם במחיצתו בשום אופן ב). ואחר הדברים והאמת האלה הנה לא על רבותיכם תלונתי כי אני חושב שלא נופלים הם ממנו וגם המה קדושי ארץ וגאוני עולם כמוהו כו׳. ומה גם כי מחלוקת כזו הי׳ בדור שלפנינו בין הגאון ר״י עמדן זלה״ה עם הגאון ר״י אייבשיץ זלה״ה שהרר״י עמדן חשב את הרר״י אייבשיץ לא׳ מכת ש״צ ימ״ש ואעפ״כ כל ישראל יעידון ששניהם היו צדי״ג. וכמ״כ הוא בנד״ד. אך תלונתי הוא על אנשים כערכך איך מלאם לבם להכניס ראשם בין הרים גדולים להכריע ביניהם. הלא טוב טוב להם לילך בדרך הכבושה לנו מאבותינו מכבר. כי אף אם האמת הוא כרבותיכם ודרכם ישר אעפ״כ אין עלינו אשמה ליום הדין כי אנו נחשבים בזה כמו אנוסים כי יראים אנו לנפשותינו מחמת אזהרות הגאון הנ״ל אולי הדין עמו. ואם באמת הדין עמו הלא עונם גדול מנשוא כי יהיו נחשבים בזה למזידים גמורים כי מי הבריחם לילך בגדולות ונפלאות מהם ובוודאי שב ואל תעשה עדיף כו׳. ואם תאמרו שהשגתם בשכלכם שאין כאן שום ספק ובודאי הדין עם רבותיכם זהו בודאי שטות גדול כי איך יכולים אנחנו איזובי קיר להכריע בשכלנו הדל בין הרים גדולים כאלו ובענינים כאלו העומדים ברומו של עולם. אחר כל הדברים האלה בקשתי מידידי להשיב לי על שאלתי זאת ולהסביר לי הדבר בדברים פשוטים המתיישבים על הלב כי אין לי חלק בנסתרות:

תשובה. הנני לשמור פקודיך שלא לילך עמך בתשובת שאלה זו בנסתרות כי אין צורך לזה גם הנגלות. מיני׳ ובי׳ אבא לישדי בי׳ כו׳. כי בדברי׳ עצמך מבואר התירוץ על שאלתך כו׳. ומה שאמרת שהוא

א) עי׳ ויכוח עם הרה״ק רמ״מ נ״ע.

ב) עי׳ בפנים במכתב רבינו לווילנא.

כמו קורה מוטל כו' ע"ז אומר לך אחי אחי טול קורה מבין עיניך לא להסתכל עלינו בעינא בישא ואז תראה שכל דבריך הם רק להצדיק אותנו:

נחזור לדבריך שאמרת שבפירוש שמעת מהגאון החסיד זלה"ה. וגם ראית מכתב בח"י הגאון כו' כנ"ל. הנה כ"ז הוא אמת וברור וגם אני ראיתי הכתב הנ"ל. א"כ אשאלך נא איפוא והודיעני. הלא אתה הוא מהמקורבים שלו ובעצמך שמעת ממנו ובעיניך ראית ומהראוי שלא תמר דבריו אפי' כחוט השערה. א"כ מי התיר לך להתווכח עמי הלא הגאון אסר הויכוח עמנו מדינא דגמרא כנ"ל. גם מי התיר לך בנותינו כידוע שכל גדולי המנגדים מתחתנים עמנו. ואף גם משפחת הגאון ז"ל. מי התיר לך יינינו ופתינו שכמה פעמים באים מגדולי המנגדים אלינו ואוכלים ושותים אצלינו. מי התיר לך שחיטותינו כי כל המנגדים אוכלים מן שחיטותינו וגם השוחטים שלכם מתאמצים שהסכין יהי' מלוטש דוקא. ועוד יותר גדולה מזו ראיתי בעיר אחת שיש שם הרבה שו"ב מהמנגדים ורק שו"ב אחד מהחסידים והרב דמתא הוא מגדולי המנגדים ואעפ"כ לא אכל הרב כי אם מהשחיטה של השו"ב שלנו. וא"כ מי שיש לו מוח בקדקדו יבין היטב ובעיניו יראה איך שבעניינים אלו אתם בעצמכם אינכם חוששים כלל לדברי הגאון ז"ל ואתם עושים היפוך דבריו ממש ולמה זה חרדת עלינו את כל החרדה הזאת כו':

גם מה שאמרת לא על רבותיכם תלונתי כו' כי מחלוקת כזה כבר הי' כו' וכל ישראל יעידון ששניהם היו צד"ג. כ"א תלונתי על אנשים כערכך איך יכולים להכריע כו'. נפלאתי מאד איך טח עיניו מראות דברי עצמו. יגיד נא לי מי הוא זה שיכול להכריע בין הרים גדולים כהגאון ר"י עמדן עם הגאון ר' יונתן שלפי דברי הגאון ר"י עמדן אסור לעיין בספרי הגאון ר' יונתן כי ע"פ ד"ת ספר שכתבו מין ישרף אף שהיא תורה שלימה כמו שנתנה למרע"ה מפי הגבורה מפני שכח הפועל שבנפעל מזיק ומחשיך לאור הנשמה כידוע. וכש"כ דברי השכלתם של המינים בודאי יזיק יותר ויותר כו'. והלא כל ישראל לומדים בספרי הגאון ר' יונתן זלה"ה. הכו"פ והאו"ת מאירים כשמש בצהרים את עיני המורים כו'. והספר יערות דבש מתוק לחיך ושפת הדרשנים כו'. ומי הוא זה שיכול להעיז ולהכריע בין הרים גדולים כאלו וג"כ הי' מהראוי להיות בשב ואל תעשה מספק כו'. וא"כ למה יקשה לו עלינו ולא יקשה לו על עצמו ועל כל ישראל איך הכריעו בזה כו'. אך באמת אין כאן מקום תימה לא עלינו ולא עליו כי א"ז נקרא הכרעה כלל כ"א שהאמת עד לעצמו והוא בעצמו המכריע במקום שהחוש מעיד כו'. כמו למשל אם יהי' חכם גדול מאד שיחקור בשכלו בחקירות וראיות חזקות שהשמש הוא עצם חשוך. הנה כל באי עולם ילעגו לו כי החוש א"א להכחיש. ואף אם לא יוכלו לסתור דבריו מחמת רוב חכמתו. אעפ"כ יהי' בעיני הבריות כמשוגע ממש מחמת שהחוש מעיד ההיפוך מדבריו ולא יקרא זה בשם הכרע כלל. וכן הוא ממש בענין המחלוקות הנ"ל. כי הגם שידוע

ומפורסם לכל שהגאון ר"י עמדן הי' גאון וחכם וצדיק אעפ"כ בדבר מחלקותו על הגאון ר' יונתן אין בדבריו ממש כי החוש והאמת מעידים היפוך דבריו כי ידוע ומפורסם לכל גודל צדקתו וחסידותו של הגאון ר' יונתן זלה"ה מנעוריו עד העת אשר לקח אותו האלקים והרביץ תורה בישראל משך חמשים שנה ויותר והעמיד תלמידים למאות ולאלפים מסובלים בתורה ויראה כו' ורבים השיב מעון בדרשותיו הנעימים וספרי מוסריו המעוררים הלבבות לעבודת ה'. ותורתו בנגלה ובנסתר מאיר כשמש בצהרים כו'. וע"כ כמו שלא נוכל לומר על השמש שהוא עצם חשוך כן לא נוכל להוציא דבה ח"ו על איש האלקים הגאון ר' יונתן ז"ל. וכל דברי הגאון ר"י עמדן זלה"ה בטלים ומבוטלים בזה לגמרי ובלי שום הכרעה כלל. כ"א שהאמת הוא המכריע והוא העד ע"ז. ועד"ז ממש הוא בנד"ד כי הגם שדברי הגאון החסיד וצלה"ה הוא אצל המנגדים כדברי משה רבינו ממש אעפ"כ בדברים אלו שאמר על החסידים לא שמו מקום לדבריו גם המנגדים כאשר הוכיח מעשיהם בדבר האיסור של בנותינו ופתינו ויינינו ושחיטותינו שלא תפסו דבריו בזה כלל א) ואף גם תלמידיו המובהקים החרדים אל דברו לא חששו לדבריו בזה כלל וכלל כאשר בעיני ראיתי בהיותי יושב בשבת תחכמוני לומד בישיבת הגאון ר' חיים מוואלאזין זלה"ה שהי' תלמיד מובהק של הגר"א זלה"ה וראיתי גודל פחדו ויראתו בזכרו שם רבו הגאון ז"ל שממש פניו הי' נעשה כלפיד אש ממש. ואעפ"כ בענין האזהרות של הגאון לא חשש כלל לדבריו. כי הגאון לא רצה להסתכל בפני אחד מהכת ולהכניסו במחיצתו. ובישיבת הגאון ר' חיים זלה"ה היו לומדים הרבה מהחסידים שהיו מחזיקים בחסידותם והוא קירב אותם בכל מיני התקרבות. וגם ראיתי כמה מהחסידים שהיו נוסעים דרך וואלאזין ועכבם הגאון ר"ח אצלו עד ש"ק ושבתו אצלו בכבוד גדול ופ"א בא לשם הרה"ח ר' ישראל יפה זלה"ה מדפיס דקאפוסט ועכבו הרר"ח עד ש"ק ושבת אצלו בכבוד גדול כאחד הרבנים הגדולים. ובתוך הסעודה בקש שיחזור ד"ח ששמע מרבו הקדוש (הוא רבינו נ"ע) וחזר לפניו והוטב בעיניו מאד. ועוד אחת על כולנה ראיתי שבנו יחידו הגאון ר' יצחק זלה"ה הי' נמצא אצלו כל הספרים מרבותינו והרבה מדרושים הנכתבים והוא הי' מעיין בהם בעומק הדעת. ובש"ק כשהי' דורש לבני הישיבה הי' נמצא בדבריו הרבה פנינים יקרים שנלקט מדברי רבותינו. ופ"א בא אביו הגאון בעת הדרשה והוטב בעיניו מאד ואמר בני דרשן גדול הוא. מכ"ז נראה

א) ידוע המאמר שאמר הגאון בעל תורת יקותיאל זלה"ה כשבאו אליו לחתום על הכתב שעשו על חסידים והי' כתוב שם שגם הרב הדומה למלאך ה' כו' חתם ע"ז. ואמר להם הנה מתחלה לשחוט את יצחק אמר הקב"ה בעצמו לאברהם. ואח"כ שלא לשחטו הי' ע"י מלאך. והיינו כי להציל את האדם די ע"י מלאך אבל לשחוט אדם אין מאמינים גם למלאך כ"א דוקא אם הקב"ה בעצמו יאמר זה כו':

בעליל שלא הי׳ חושש בזה לדברי רבו הגאון זלה״ה. והטעם הוא כנ״ל שהחוש א״א להכחישו ולהאמין ההיפוך אף למי שיהי׳ גדול כמרע״ה. וגם זה הוא חוש שא״א להכחישו כידוע ומפורסם תורתם וקדושתם של רבותינו הקדושים עד מאד. וגם הגלוים אליהם ידוע ומפורסם שמדקדקים במצות מאד יותר מהמנגדים כנראה מהתפילין שלהם והטלית גדול וקטן ואתרוג והסכין של שחיטה ובעניני הצדקה ובאמונת חכמים ודבוק חברים ואהבת ריעים שמצות ואהבת לרעך כמוך הוא יסוד כל התורה כולה. ובלימוד התורה לשמה א) ומתמידים בלימוד הנגלה כנראה בחוש שרובם הם לומדים מופלגים ויש בינינו גם מפולפלים וגאוני ארץ רק שאצלינו עיקר הלימוד הוא לדינא. וגם בדרושי הד״ח של רבותינו תמצא תמיד מענין גדלות תורה הנגלית שנשגבה במעלה מאד גם מחכמת הקבלה. וגם פוק חזי בשו״ע של רבינו אם הוא מיקל ח״ו בנדנוד קל דרבנן ואף גם במנהגי ישראל הס מלהזכיר. וגם פוק חזי בהלכות ת״ת שלו איך הוא מחמיר מאד בלימוד הנגלה גם בפלפול ולדינא לידע המעשה אשר יעשון כו׳. ומאחר שנראה בחוש ההיפוך מדברי הגאון זלה״ה ע״כ לא חששו לדבריו גם תלמידיו החרדים אל דברו ב). ואל יפלא בעיניך למה זה עשה ה׳ ככה להכנים בלב הגאון ז״ל דעה נכובה כזו לדון צדיקים יראים ושלמים למינים ח״ו. אסביר לך הדבר. כי כל אור צח ובהיר א״א להתגלות בזה העולם כ״א ע״י העלם והסתר קצת מתחלה כדי שיוכלו העולם לקבלו. וכמו בבריה״ע כתי׳ ויהי ערב ויהי בוקר כו׳ ברישא חשוכא והדר נהורא כו׳. וכשהאציל השי״ת האור הבהיר לברוא העולמות הוצרך להעלים אותו תחלה כדי שיוכלו המקבלים לקבלו כו׳. וכמו עד״מ למטה בגשמי׳ שכדור השמש אין ביכולת האדם להסתכל בו מעוצם בהירתו כ״א ע״י מסך מבדיל כו׳. וכעד״ז הוא בכל אור חדש שצריך להתגלות בעולם צריך להיות העלם והסתר ע״ז. וכמו שמצינו גם ברבינו הקדוש האריז״ל שהי׳ לנגדו הרש״ל ורצה להחרימו כו׳ כידוע. וכעד״ז כשהוצרך להתגלות בעולם אור הבהיר של רבינו הקדוש הבעש״ט נ״ע ותלמידיו הקדושים לא הי׳ אפשר להתגלות כ״א ע״י מסך מבדיל מהגאון זלה״ה שיסתיר דרכם והילוכם בקדש כו׳. ובאמת אלו ואלו דא״ח כי כמו שהגילוי הוא ודאי רצון השי״ת כן ההסתר הוא רצונו כי בלא ההסתר אין מקום

א) בענין לשמה יש מדרגות גבוהות ששייך רק ביחידי סגולה. אך פי׳ הפשוט לשמה שזה יכול כל אדם הוא ב׳ דברים. הא׳ לקיים המצוה והגית בו כו׳ ודברת בם כו׳. והב׳ שע״י הלימוד ידע רצונו ית׳ איך לקיים מצותיו כמ״ש בהלכות ת״ת של רבינו יעו״ש:

ב) מה גם כי הרבה דברים שלא מפי הגאון הי׳ רק משום הרחקה בכלמא שי׳ בפנים בהמכתב מרבינו ע״ד סכינים מלוטשים מה שהעיד שם הגאון ר״ח מוואלאזין זלה״ה בשם רבו הגאון יעו״ש:

להגילוי כו'. ויכול להיות שגם ענין המחלוקת של הגאון ר"י עמדן עם הגאון ר' יונתן זלה"ה הי' ג"כ מה' נסבה להכניס בלב הגאון ר"י עמדן דעה נכזבה כזו לדבר תועה על קדוש ישראל הגאון ר' יונתן זלה"ה בכדי שזה יהי' רפואה למכותינו וכמ"ש כי אני ה' רופאך מכבר ששולח הרפואה קודם המכה והמחלה. והיינו כי לפניו ית' הי' גלוי וידוע שבעת התגלות האור הבהיר של רבותינו הקדושים יהי' לנגדם הגאון ז"ל להסתיר דרכם והילוכם ויכול להיות סתירה שאחב"י יראו מגשת פנימה אל הקדש מחמת אזהרות הגאון זלה"ה כי באמת לא דבר נקל הוא לדחות דבריו. לכן הקדים השי"ת תחלה המחלוקת הנ"ל של הרר"י עמדן עם הגאון ר' יונתן זלה"ה בכדי שכל באי עולם יראו שהגם שהרר"י עמדן זלה"ה הי' גאון וצדיק ומפורסם בחסידות. ואעפ"כ אין ממש בדבריו שדבר על הגאון ר' יונתן זלה"ה. וע"כ גם במחלוקת זו של הגר"א זלה"ה על רבותינו לא יפחדו אחב"י לגשת אל הקדש פנימה מחמת האזהרות של הגאון זלה"ה. וכשיגשו פנימה ויראו את האור כי טוב אור צח ובהיר שא"א לחשבו לעצם חשוך ח"ו אז ילכו לבטח דרכם כו'. ודי בזה כי הגם שיש עוד מלין בזה טמירין וסתימין כו'. אך פקודתך שמרתי לא לילך עמך בגדולות ונפלאות ממך כו' א):

שאל עוד השואל. הנה דבריך בכאן טובים. אבל מה הענה על המחלוקת שנמצא ביניכם גופא בין רבותיכם שכל אחד לא ישר בעיניו דרך חבירו אחריו כי לפי דבריך כל דרך התורה ועבודה שלכם ממקום אחד יהלכו. הה"מ והבעש"ט נ"ע. ואיך נתפרדה החבילה ברבוי התחלקות לכמה ראשים:

תשובה הלא ארז"ל ע"פ כולם מרועה אחד נתנו אעפ"י שאלו אוסרים ואלו מתירים כו' הכל מרועה אחד נתנו ואו"א דא"ח. וזהו גם בחכמים הראשונים כתלמידי ב"ש וב"ה. וכמו שרואים בחוש שגם בלימוד הנגלה כשלומדים עוסקים בשכל עמוק ודק אין שנים מסכימים לדעת אחת וכל א' אינו יכול לסבול דברי חבירו ונעשו אויבים גם בלב וכמארז"ל ע"פ כי ידברו את אויבים בשער כו'. וכש"כ בעסק דרכי עבודת ה' שהוא דק מן הדק שבודאי יש בזה דרכים שונים רבים מאד וכל אחד בורר דרכו כפי הנאות לו ומרחיק דרך חבירו כו'. אבל כולם יוצאים מדרך הגדול. והגם

א) עוד כתב בס' הנ"ל תשובה נצחת על מ"ש הגר"א שהמה הם מק"נ ומגלגול דור הפלגה כו'. הלא בשעה"ק להרח"ו כתיב שלכאו"א מישראל יש ב' נפשות נה"א ונה"ב שהנה"א היא חלק אלוה ממעל ממש ונה"ב היא מק"נ כו'. וא"כ בכל ישראל הנה"ב היא מק"נ. וע"ז ירדה הנה"א לבררה כו'. וגם כל ישראל הם מגלגול דור הפלגה דאי' בכהאריז"ל שדור גלות מצרים שהם כללות הנשמות היו גלגול דור הפלגה וע"כ הי' העבו'ה בחומר ובלבנים לתקן מה שאמרו הבה נלבנה כו' ובמצרים נתקנו ונזדככו כו'. רק לגד שם עבורו שאמר זה לאיים שבשמעם שם קליפה כו' יראו מגשת כו':

שאח"כ מתחלקים לכמה ארחין ושבילין כו' אעפ"כ לבסוף מתייחדים ובאים כולם לדרך הגדול ממקום שיצאו שם יבואו כו' א):

ע"כ הוא בקצרה מספר הנ"ל ובתוס' נופף מעט משלנו בעזהשי"ת:

עוד נשאר לנו לדבר מעט מענין הקטגוריא שנפל בין החסידים גופא בעוה"ר לבזות ולהשפיל צדיקי זמנינו אשר בית ישראל נשען עליהם. ויש בכלל ב' כתות. הא' שיאמרו שעתה אין נמצאים כלל צדיקים כמו בדורות הקודמים וכי אכשר דרא כו' ואלו הי' עתה הצדיק שהי' בדור הקדום לו היינו נוסעים ומקבלים לקח מפיו אבל לא לצדיקים דכעת שהם אנשים כמונו כו' ועוד דברים כאלה. והכת הב' הוא אשר יאמינו שגם עתה יש צדיקים אבל דוקא הצדיק שבירר הוא לעצמו הוא הצדיק ושארי הצדיקים אינם נחשבים לצדיקים כלל ומותר לדבר עליהם ככל העולה על רוחם כו'. והנה בדבר ביטול דברי הכת הא' מצאנו מפורש בס' הקדוש נועם אלימלך במכתב בנו בשם אביו הקדוש. וז"ל. דור לדור ישבח מעשיך. ובגמרא אי' עד שלא שקעה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל. עד שלא שקעה שמשו של רבי כו'. כי אין הדור ריק מן הצדיקים בכל דור ודור רק שאין מאמינים בהם אלא מי שיש לו נשמה קדושה ולא טנפה בעבירות. הגם שמביאים להם ראי' מן הצדיקים ומדורות הקדמונים אומרים בזה"ל אנו מאמינים בחכמים הקדמונים שהי' להם מדרגת רוה"ק אבל עתה בדור הזה בלתי אפשר להיות זאת וכן בכל דור ודור אומרים כך וכמו שמצינו בשאול המלך ע"ה כידוע. אהובי אחי יהי' לבך בטוח כי גם בימי הקדוש האריז"ל היו ג"כ מתקוטטין עמו. וזהו פי' הפסוק דור לדור ישבח מעשיך ר"ל דור שהוא עתה מודים בעצמם שהדורות שהיו לפניהם הי' להם מדרגת רוה"ק. וזהו ישבח מעשיך שמשבחים ומודים שגדולים מעשי ה' שנותן לצדיקים אבל לא בדור הזה. וזהו פי' הגמ' גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן כי בחייהם היו מתקוטטים עמהם ואחר פטירתם כולם מודים ומשבחים אותם שהי' להם מדרגות הנ"ל. עכ"ל שם לענינינו. והנה אם כי דבריו הק' א"צ לשום עדות והסכמה. עכ"ז כיהודה ועוד נוכל ג"כ להעיד שכן ראינו בעינינו גם בדורותינו אלה שבהיות הצדיקים עמנו בחיים אז הרבה פוערים פיהם עליהם לבלי חק כו' ואחר שנפטרו אז גם אותן אנשים גופא שהיו מדברים עליהם סרה והיו מבטלים אותם. עתה הן הם בעצמם יודו וישבחו ויפארו אותם כו'. אין זאת ב"א מעשה שטן לבלבל את העולם ולהניא לב בנ"י מעבודתם. וע"כ כל זמן שהצדיק הי' בחיים היותו ע"פ האדמה הי' השטן מבלבל אותם בכדי שלא

א) ז"ל המשנת חסידים בס' כללות העולמות מפני יניקת שני ת"ח משרש א' רבה המחלוקת ביניהם כי כל א' הוא רוצה לינק יותר מחבירו. ואין זה אלא בעוה"ז אבל בעוה"ב הם נוחים ושקטים כו':

יסעו להצדיק. אבל כשהצדיק נפטר שבלא"ה לא יסעו אליו א) ע"כ אין להשטן עוד לעשות מאומה ואז נפקחו עיניהם ורואים להצדיק את הצדיק דמעיקרא כו' וכל דבריהם הוא על הצדיקים דכעת כו' וזה ברור. ומה שאומרים וכי אכשר דרא כו'. אדרבה כל מה שהדור הוא בשפלות יותר בתחתית המדרגה צריכים נשמות יותר גבוהות להקנם ולהעלותם כו'. ואם כי עתה הצדיקים מסתירים דרכם והילוכם בקדש. הלא ארז"ל צדיקים דומין לבוראן. ובעוה"ר עתה גם השי"ת מתנהג עמנו בהסתר פנים אותותינו לא ראינו כו'. ובוודאי צ"ל ההנהגה כעת באופן כזה עד יערה עלינו רוח ממרום כו'. וכמו שאין השגה בהשי"ת כן אין השגה בהצדיקים. ויכול להיות שעתה נמצאים צדיקים יותר גבוהים במעלה מבדורות הקודמים. ובפירוש ארז"ל במדרש אל תאמר אלו הי' אהרן קיים הייתי כפוף לפניו כו' אלו הי' ר' טרפון קיים כו' אלא אלו הי' אהרן קיים הי' יושב וכפוף לפני יהוידע כמ"ש ויהוידע נגיד לאהרן כו'. וגם ארז"ל אין לך אלא שופט שבדור כו'. ואל תאמר שהימים הראשונים היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת זאת. ואנו רואים שאור הזה"ק וכתבי האריז"ל ואור החסידות נתגלה דוקא בדורות האחרונים. ומשיח צדקינו שיבוא בב"א יתגלה בדור האחרון שבו הוא נשמות היותר נמוכות. ושמענו בשם גדול אחד ב) שאמר – לאותן שהיו מבטלים דורות האחרונים כו' – וטפכם אשר אמרתם לבז יהיו המה יבואו אל הארץ והמה ירשוה שמשיח צדקינו יבוא דוקא להם כו':

וע"ד הכת הב' שכתבנו. הנה זה הוא בודאי מעשה שטן ר"ל בכדי להרבות מחלוקת בישראל ח"ו. הן אמת שבודאי בכל דור יש צדיק מיוחד שנקרא בשם צדיק הדור. וזהו סוד ענין ההתחלקות שבין החסידים שזה נוסע לצדיק זה וזה נוסע לצדיק אחר (כאו"א כפי שרש נשמתו) וכאו"א חושב שהצדיק שהוא נוסע אליו הוא הצדיק המיוחד שבדור ג). אבל הבעבור זה נדבר סרה ח"ו על שארי הצדיקים שבדור נזכיר נא את הראשונות. הנה הרשב"י ע"ה אמר ראיתי בני עלי והם מועטים אם שנים הם כו'. ועכ"ז הי' בדור ההוא הרבה צדיקים נוראים הלא חמשה התנאים הקדושים אשר לאורם ילכו כל בית ישראל כו' ובדור המדבר הי' מרע"ה צדיק הדור. ועכ"ז הי' עוד הרבה צדיקים אהרן ובניו והנשיאים וע' זקנים כו'. וכמו"כ הוא בכל דור ודור. וגם עתה לבד הצדיק המיוחד שבדור יש עוד צדיקים הרבה

א) זולת תלמידיו הקודמים שנוסעים להשתטח על קברו ולהתפלל שם לפני השי"ת:
ב) ה"ה הרה"ק ר' חיים אברהם בן רבינו נ"ע:
ג) ובאמת כן צ"ל שכאו"א צריך להחזיק את רבו במדרגה היותר נעלה שאין כמוהו כו' ויש ראי' ברורה ע"ז מרז"ל בסנהדרין מאי שמו של משיח דבי ר' ינאי אמרי ינון שמו כו' דבי ר' שילה אמרי שילה שמו כו'. וכן כולם ופירש"י שכאו"א הי' דורש על שם רבו כו' והמ"י:

קדושים וטהורים בעלי הופעה אשר לאורם ילכו בית ישראל. וחלילה לנו לדבר סרה עליהם כולנו חייבים בכבודם לכבדם ולהוקירם ולבקש רחמים מהשי"ת עבור חייהם ואורך ימיהם. כאו"א יסע למקום שלבו מושכו לשם וישהה מים חיים ונוזלים מבארו כו'. ויהי' מקושר לשם בחבלי עבותות האהבה בל ימוט עולם ועד. ויביט בעין טובה וחמלה גם על זולתו לא לבטלו ולהניאו מעבודתו. ולא עלינו המלאכה לברר מי ומי כו'. בהדי כבשי דרחמנא למה לך. במופלא ממך בל תדרוש ובמכוסה בל תחקור. אין לנו עסק בנסתרות ממנו כו'. הרחמן הוא יזכנו לימים אשר אפרים לא יצור את יהודה ויהודה לא יצור את אפרים ושלום יהי' לכולנו למרבה המשרה ולשלום אין קץ כו' בב"א:

ספורינו זה לבד מה שיפיץ אור על כל הנעשה עם רבינו הגדול והנלוים לו. דלאו מילתא זוטרתא היא לידע תולדות אדם הגדול שהארץ האירה מכבודו כו'. עוד זאת יש בו הרבה דברי יקר ומכתבים יקרים מרבותינו אשר יפיצו אור על ענין החסידות. ועוד ענינים יקרים. וגם הרבה דברי יושר מדות תרומיות ומוסריות יוציאו ממנו:

א) כאשר יראו מה גרמו בעלי הלה"ר בדלטוריא שלהם שעשו פירוד בין אחב"י וחצו את הכלל לשתי אגודות וגרמו הרבה שנאה וקנאה ותחרות ורעות רבות לאחב"י. אז מי שיש לו מוח בקדקדו ויראת ה' נגע בלבו יזהר להתרחק מזה עד קצה האחרון:

ב) מזה ידונו שלא לדון דבר ע"פ שמועות בלתי ראות עינים. כי מי לנו גדול מהגר"א זלה"ה ודכוותי' ועכ"ז כאשר דנו רק ע"פ השמועה שגו הרבה ולא כוונו לאמיתתן של דברים. ה' יכפר בעדם כי הם לפי דעתם לש"ש כוונו ונסלח לכל עדת בנ"י כי לכל העם בשגגה:

ג) יראו איך שצריך האדם להתנהג בענוה ושפלות יתירה גם נגד רודפיו כאשר מצאנו ראינו ברבינו נ"ע איך שהתנהג לדבר עם רודפיו בענוה ושפלות יתירה והרבה לבקש מהם בתחנונים ובמענה רך המשיב חמה. וגם להמסתופפים בצלו הזהיר להתנהג כן לעזוב השנאה והתחרות מלבם ולאהוב את כל אחב"י אף אם אינם מאנ"ש כי אחינו בשרינו הם:

ד) עוד יראו בו את ישרת לב שרי ממשלתינו איך שהתנהגו עם רבינו בעין חמלה כאשר ראו והבינו הדבר לאשורו כי רק עלילות דברים שמו לו ואין בו עון אשר חטא כו'. ואם כי טרם יצא דבר מלכות להצדיק את הצדיק אחר הדרישה וחקירה כפי חוקי ונימוסי המלוכה לא יכלו לעשות לו טובה לחלוטין. עכ"ז כל אשר הי' ביכולתם לעשות קורת רוח לרבינו ובו"ב ואנ"ש הנלוים לו לא מנעו הטוב מהם כמבואר כ"ז בפנים יעו"ש. ע"כ גם אנחנו מחויבים לשלם להם כמדתם ולספר בכבודם ולפרסם ישרם וטובם כו"ז

ה) ראו נא איך רבינו הקדוש נ"ע דרש שלום ממשלתינו הרוממה יר"ה ומסר

נפשו עליה כמ"ש בפנים. ע"כ גם אנחנו ההולכים בעקבותיו צריכים אנחנו לדרוש שלום ממשלתינו. וכל אדם מאחב"י צריך לדרוש בשלום המלכות שהוא חוסה בצלה כמצווה עלינו מרבותינו ז"ל הוי מתפלל בשלומה של מלכות כו' וכתי' ירא את ה' בני ומלך כו'. וחלילה לנו לפסוע פסיעה לבר לאחור ולא לפנים לילך בארחות עקלקלות כו' כי מושבעים ועומדים אנחנו ע"ז. וע"כ היראים ושלמים רחוק הדבר שימצא עליהם חטא ועון גם נגד הממשלה משא"כ הקלים ההולכים בשרירות לבם. ונקוט האי כללא בידך דוק ותשכח שכל מי שרוצה לפרוק ממנו עול הממשלה בידוע שכבר פרק ממנו גם את עול מ"ש ומי שמקבל עליו עומ"ש הוא מקבל עליו עול הממשלה. כי מלכותא דארעא היא כעין מלכותא דרקיע ומלכותא דרקיע כעין מלכותא דארעא כו'. ע"כ אחב"י החרדים אל דבר ה' דרשו נא בשלום העיר ובשלום המלכות אשר אנחנו חוסים בה והתפללו להשי"ת עבור מלכנו הרם יר"ה ושריו ויועציו שיצליחו בכל אשר יפנו. ושיתן השי"ת רחמנות בלבם לעשות טובות עמנו ועם כל ישראל החוסים בצל ממשלתם הרוממה אכי"ר:

ב"ז הוא אשר מצאנו לדבר בהקדמת ומבוא הסיפור הלזה. ועתה נבוא לגשת פנימה כו'. והשי"ת יהי' בעזרינו שיצא הדבר מתוקן ודברינו יקובלו לרצון בעיני הקוראים הנכבדים. וזכות רבינו הקדוש נ"ע יגן עלינו על כל ישראל שירים השי"ת קרנינו בכי טוב ברוחניות ובגשמיות כו'. ויזכנו לראות בביאת גואל צדק בב"א:

פרק א'

שלשלת יחוסו. מקום וזמן הולדתו. תקופתו הראשונה עד הגיעו לשנת העשרים:

בארץ רוסיא הלבנה בעיר לאזני א) הי' איש שמו הר"ר ברוך. נכד הגאון ר' משה זלה"ה מפוזנן ב). מגזע הגאון הקדוש מהר"ל מפראג וצוק"ל ולמעלה בקודש ג). כי הגאון ר"מ הי' בן הגאון המקובל ר' יודל זלה"ה ד) אבד"ק קאוולי (בעל קול יהודה על שו"ע או"ח) בהגאון ר' משה בהגאון ר"צ הירש ה) שהי' בנו של הגאון ר' יוסף יאסקי אבד"ק לובלין ו) וחתנו של המהר"ל וצוק"ל. אביו של הרר"ב הי' דר מתחלה חוץ למדינתינו ז) והי' עשיר גדול. ומחמת פריצות הדור שם והי' ירא שלא יתקלקלו בניו. ע"כ עזב ארץ מולדתו והלך מעיר לעיר וממדינה למדינה עד שבא למדינתינו. וקבע דירתו בסמוכות עיר לאזני. ושם נתעשר ביותר ח). ולקח לבנו הרר"ב אשה מעיר לאזני ושמה רבקה ע"ה:

ויולד להם בן בשנת תק"ז ט) ויקראהו אביו בשם שניאור זלמן י). ובוצין

א) מלפנים פלך וויטעבסק וכעת פלך מאהליב: ב) איך הי' נכדו לא ידענו· בס' א' מצאנו שלהרר"מ הי' חתן הי' נקרא ר' קדיש. ולהרר"ק הי' חתן הי' נקרא ר' ברוך. וזה הר"ר ברוך (חתן הרר"ק) הי' חותנו של הר"ר ברוך (אבי רבינו). וכן ראינו אילן ממשפחת רבינו עד המהר"ל בסדר זה. (ול"ע איך יקראו אותו עם חותנו בשם א'). ובלאזני שמענו שחותנו של הרר"ב הי' נקרא ר' אברהם. וי"א שאביו הי' נקרא ר' אברהם. ומאחד מהרבנים מיוצאי חלציו שמענו שאביו וחותנו של הרר"ב. הא' הי' נק' הר"ר אברהם והא' הי' נק' הר"ר קדיש. וספק אצלם מי הי' אביו ומי הי' חותנו. והדבר צריך בירור: ג) יחוסו של המהר"ל מפראג עי' בס' מגלת יוחסין שלו: ד) אביו של הגאון המקובל בעל יסוד יוסף זלה"ה: ה) י"א שהי' נק' רצ"ה סגא. אך בס' א' מ"כ שזהו שיבוש שכינוי שלו הי' סאבאטקא ונשתבש מסאבאטקא לסגא: ו) י"א שהי' אבד"ק לבוב: ז) שמענו שהי' דר בעיר פוזנן מקום מושב זקנו ר"מ ועש"ז הי' נקרא כינוי משפחתם בשם פוזנער: ח) שמענו שסיבב לו השי"ת שמצא שם מטמון ומזה בנה בהכ"נ בלאזני: ט) י"א שנולד בט"ז כסלו תק"ח. כי בפנקס דח"ק כשקבלוהו לא' מאנשי החברה בט"ז כסלו תקכ"א כתוב בנתמלא שנת הי"ג כו' (כמו שנעתיק בסמוך אי"ה). אך משם אין ראי' כי יכול להיות שאז הי' יותר מי"ג שנה קרוב לי"ד. ועכ"ז בשנה הקודמת תק"כ לא יכלו לקבלו כי לא הי' לו י"ג שנים שלמות עדיין. וע"כ המתינו עד שנת תקכ"א שאז נתמלא לו י"ג שנה מכבר. ואנחנו ידוע לנו ברור שכשנלקח לפ"ב בפעם הא' (תקנ"ט) הי' בן נ"ב שנה. ובפעם הב' (תקס"א) הי' בן נ"ד (עי' בחלק ב'). וא"כ נולד בשנת תק"ז· (גם מ"ש ט"ז כסלו יש לפקפק כי שם כתוב אור ליום ג' וכפי שמצאנו בלוח דשנה ההיא (תקכ"א) הי' אור ליום ג' י"ז כסלו. וקרוב הדבר שבפנקס הי' כתוב טו"ב כסלו ומחמת יושנו של הפנקס נמחק האות ב' וחשבו שזהו ט"ו ואח"כ נשתבש להם מט"ו לט"ז: י) רוח קדושה נתנוצץ באביו בקראו לו שם זה שני-אור (עי' לקמן במדור הרה"ק ר"נ מטשארנאביל נ"ע):

בוצין מקיטפי' ידיעא. שבהיותו צעיר לימים הכירו בו כי יאיר העולם בתורתו וקדושתו כמבואר בפנקס דח"ק דלאזני התוארים שכתבו עליו כשקבלוהו לאחד מאנשי החברה בהיותו בן י"ג שנה . ולחבת הדבר נעתיק הלשון שכתוב שם אות באות. הנה בשנת תק"י קבלוהו לשמש עד הבר מצוה ויכתב בספר החברה בזה"ל. היום יום ט"ו כסלו תק"י לפ"ק נתקבל הילד ש"ז במוהר"ב להח"ק שיהי' שמש עד הבר מצוה שלו באופן שיתן א"ז עשרה ברוסעס כל חמשה קלאפטער לבנין בהכ"נ ובכל שנה ושנה מחויב א"ז הנ"ל ליתן ח"י ג"פ ואי"ה אחר כלות משך הנ"ל יהי' כאחד מאתנו. ולאחר שנתמלא לו י"ג שנה קבלוהו לאחד מאנשי החברה ויכתב שם בזה"ל. זקני ה"ח כל מה שמזקינים דעתם נתוסף בתורה וביראת ה' תוסיף ימים ושנים בנתמלא שנת הי"ג זמן קהלה להקהל בני חבורתא קדישא . ה"ה החכם המופ' הגא ופליג החתן מוהרש"ז בהרב המופ' מוהר"ב דין זרע ברוך זה ינחמנו כי סליק לגבוה בין אסיפת חכמים היום אור ליום ג' שהוכפל בו כי טוב טו"ב כסלו תקכ"א לפ"ק. נאום יעקב במוהרצ"ה זללה"ה א):

בהיותו בן י"ב שנה לקח לו אביו לרב את הרה"ק ר' ישכר בער זלה"ה מ"מ דליבאוויטש ב) , וכאשר התחיל הרב ללמוד עמו נבהל משמוע גודל חריפותו ובקיאותו ואמר לאביו שבנו אינו צריך לרב . ופסק מללמוד עמו . ומאז הי' לומד בפ"ע בשקידה נפלאה יומם ולילה ושמו הטוב יצא למרחוק. ולשמע שמעו הגדול לקחו הנגיד הנכבד רי"ל סג"ל ז"ל מוויטעבסק לחתן לו . ואחר החתונה לקחו לביתו להיות סמוך על שולחנו . ושם בבית חותנו הוסיף שקידה על שקידתו בדרך פלא. בהיותו בן ח"י שנה גמיר לכולא תלמודא עם כל נושאי כליו ספרי הראשונים והאחרונים לא הניח דבר כו'. וגם בלימוד הקבלה עסק אז . ובעבודה שבלב זו תפלה הי' מתפלל הרבה מאד. וסדר עבודתו אז הי' ע"פ סדר השל"ה הקדוש וכוונותיו בספרו השל"ה וסידורו שער השמים. והי' מובדל מבנ"א תמיד. ברם דא עקא שדרכו דרך הקודש הי' מוזר בעיני חותנו וב"ב והי' נראה להם לאיש משוגע בכל הנהגותיו ג) . ואמרו לאשתו שתקבל ג"פ ממנו . אך היא לא רצתה בשום אופן. וע"כ הרבו לעשות יסורים לו ולה. כמה פעמים לא נתנו לו נרות והי' לומד לאור הלבנה. ובלילי החורף הי' סובל קור. גם כמה פעמים לא נתנו לו מה לאכול. אך כ"ז לא הועיל להם להזיזו אף זיז כל שהוא

*כצ"ל כי כן הי' הקביעות בשנה ההיא.

א) הוא בעהמ"ח ס' ישועות יעקב על המדרש. והי' רב אח"כ בק"ק פלאנגא:

ב) הנקרא ר' בער קאביליקער. והוא הי' אביו של הרה"ק ר' יוסף מליבאוויטש זלה"ה:

ג) בסוף ס' נועם אלימלך בהגה"ק מבן המחבר כתב בזה"ל הצדיק העובד ה' מיראה ואהבה. הנה האהבה מביאה אותו כמעט לשגעון כמ"ש באהבתה תשגה תמיד וכמו שמצינו בדהע"ה שהי' מפזז ומכרכר בכל עוז כו' ומזה נעשה להם מנגדים יעו"ש:

מעבודתו. וגם היא סבלה יסורים הרבה מהם וקבלה הכל בכי טוב ועמדת על דעתה לא להתפרד ממנו:

פרק ב'

הילוכו למיזעריטש. ודרך הילוכו בקדש בסדר עבודתו שם.

באשר הגיע לבן עשרים לרדוף א) לדעת את ה' כפי עומק תבונתו ורוחב דעתו ואמיתת טהרת וקדושת לבבו הנאמן לפני ה' לא מצא בכל עיונו כדי המספיק למלאות כל עמקי משאלותיו ובפרט בידיעת סתרי התורה וסודותיה המאירים לנפש באור החיים כדי שביעה להשביע נפשו ורוחו. רוח קדשו. מאת ה' היתה לו זאת שהורהו בדרכיו לילך באור ה' לכתת רגליו ב) לעלות לפני ולפנים להיכל קדשו של האי סבא חסידא קדישא אור עולם מופה"ד הגאון האלקי החריף מו"ר דובער נ"ע מ"מ דק"ק מיזעריטש אשר רוח ה' הופיע עליו כנודע וכמפורסם. שמה מצא מרגוע לנפשו והשביע בצחצחות נפשו ואכל מעה"ח אילנא דאורייתא וחי לעולם בחיי החיים כמש"ה וצדיק באמונתו יחי' ג):

בבואו למיזעריטש וזכה ליכנס להיכל קדשו של הה"מ נ"ע וימצאהו מלא דבר בסתים וגליא דאורייתא ד) ומעוטר בתלמידים חריפים ושנונים

א) זה הי' בערך שנת תקכ"ז או תקכ"ח:

ב) אחד מנכדיו הרבנים סיפר שבימים ההם נשמע בעולם שמע תלמידי רבינו הבעש"ט נ"ע וביותר שם מיזעריטש ששם מתפללים הרבה. וגם נשמע אז שם ווילנא ששם לומדים הרבה. והי' שוקל בדעתו אם לילך לווילנא אם למיזעריטש. ואח"כ אמר ללמוד כמדומה לי שאני יכול אך איך להתפלל איני יודע עדיין כלל ע"כ שם פעמיו למיזעריטש. ועל דרכו והילוכו בקודש הסכימה גם אשתו (מחמת היסורים שהי' להם בבית אביה) רק שלקחה ממנו ת"כ שלא ישהה שם יותר משנה ומחצה. ובמה לנסוע לא נתנו לו ע"כ הלך ברגליו. ומאיש נאמן שמענו שזוגתו השיגה עבורו סך שלשים רו"כ ונתנה לו על הדרך יקנה סוס עם עגלה ונסע הוא עם אחיו הרי"ל נ"ע. והנה הוא לקח רשות מזוגתו כנ"ל. אך הרי"ל לא לקח רשות כו'. ובבואם לארשא מת הסוס. והבין רבינו סיבת הדבר על שהרי"ל לא לקח רשות כו'. וא"ל כפי הנראה שאתה אינך צריך לנסוע ע"כ תחזור לביתך ואני אלך לשם. ומכל מה שאשיג שם תחלק גם לך איזה חלק (בלא"א וועל איך דיר אויך איין טיילין) ומשם הלך ברגליו:

ג) כ"ה לשון בניו הקדושים בהקדמתם לס' השו"ע שלו:

ד) שמענו ממקור נאמן שבהליכתו למיזעריטש עשה סימן שאם ימצא שם חידוש במעלה ישאר שם ללמוד נסתר ואם לאו לא ישאר שם. והי' שם זמן מה ולא מצא. ונשאר בדעתו לשוב לביתו. ולקח מקלו ותרמילו בידו ונכנס להה"מ לקבל

טהורים וקדושים. אמר ברוך ה' אשר הנחני בדרך אמת. ונשאר שמה לשתות בצמא דברי קדשו. והה נ"ע קבלו באהבה וחבה וקרבו מאד. וחבה יתירה נודעת לו ממנו שהושיבו ללמוד עם הבן יקיר לו הר"ר אברהם נ"ע (שנקרא בערי פולין בשם המלאך ובמדינתינו נק' בשם הקדוש) שהי' קדוש מבטן וגדול בתורה ובחסידות מאד והיו לומדים ביחד נגלה וד"ח. ג' שעות ביום הי' הוא לומד עם הרר"א נגלה. וג' שעות ביום הי' לומד הרר"א עמו ד"ח א). והקדוש הרר"א ג"כ לא זז מחבבו. ולעת מן העתים שהי' לומד הה"מ עם בנו הי' לומד עמו ג"כ אז. עד שגילו לו כל סתרי חכמתם ונתעלה שם בתורה ועבודה באופן היותר נעלה ב). וגם את כל התלמידים הי' משמש וכל מדה טובה שראה בהם הי' מקבלה מהם. (ובפרט מהרה"ק רמ"מ נ"ע מהאראדאק ומהרה"ק בעל הפלאה נ"ע). וגם הם היו מחבבים אותו מאד. רק מתחלה הי' החביבות ע"ד חביבות הגדול לקטן כי לא שיערו גדולתו כ"כ מחמת שהוא הי' נחבא אל הכלים. אך לאחר זמן הרגישו בגדולתו שזה הקטן גדול הוא. אחר כלות שנה ומחצה שב לביתו והי' שם זמן מה. ואח"כ שב עוד הפעם להה"מ והי' שם ג' שנים עד אחר פטירת הה"מ נ"ע ג). בדרך הילוכו למיזעריטש בפעם הב' הי' אצל הרה"ק ר"פ

פרידת שלום. ואחר שנפטר ממנו והלך לו נזכר בדרך ששכח איזה דבר בחדר הה"מ וחזר ע"ז. ובבואו לשם מצא שהביאו שאלה ע"ד ריאה להה"מ ועמד ושמע דברי הה"מ בזה ונבהל משמוע החדשות שחידש הה"מ בזה. ואז נשאר שם:

א) א' מנכדיו הרבנים סיפר שמתחלה הי' הוא ממעט א"ע מללמוד עם הקדוש הרר"א כי לא שיער גדלו כ"כ. ואח"כ הרגיש בגדולתו ע"י מעשה שהי' (ואכ"מ) ומאז נתקרב אליו ולמדו ביחד. גם סיפר שהי' נוגע השעות מהרר"א שבמאמר הג' שעות שהי' לומד עמו הרר"א ד"ח הי' מסבב בחשאי את המורה שעות בחזרה והקדוש הי' לומד עמו עוד. ואמר שהלימוד בעת ההוא הי' טוב מאד. מים גנובים ימתקו כו':

ב) מ"כ שאמר שקודם מיזעריטש הי' עבודתו בקודש בהתבוננות שהיא עיקר סיבה לאהוי"ר. ואח"כ במיזעריטש נתעלה למדרגה זאת שהידיעה עצמה היא יראה ואהבה. והמ"י. גם אחד מנכדיו הרבנים סיפר בשמו שאמר בזה"ל מתחלה כששמעתי מהה"מ שחסד הוא אהבה וגבורה הוא יראה האב איך גימיינט או דאס איז אפשטיל. ואח"כ ראיתי שכן הדבר שחסד הוא אהבה וגבורה הוא יראה כו':

ג) כפה"נ ממכתב רבינו להרה"ק ר"א קאליסקער שבקיץ תקל"ב הי' ג"כ בביתו כי כותב שם שנסע עמו ביחד בקיץ תקל"ב לרבינו הגדול הה"מ לראוונע. ושמענו שהה"מ שלח אותם לשקלאוו לוויכוח עם המנגדים שבשנה זו נתעורר התחלת המחלוקת (כמו שנספר אי"ה בסמוך) וכ"כ במכתב הנ"ל שבחורף תקל"ב הי' וויכוח בשקלאוו יצו"ם. ושקלאוו לא רחוקה מוויטעבסק וקאליסק. ע"כ משם נסעו לביתם על זמן מה עד עבור החורף. ובקיץ שבו להה"מ נ"ע והי' שם עד פטירת הה"מ נ"ע. בחורף תקל"ג:

מקארעץ נ"ע. והרר"פ קבלו באהבה וחבה וכבדו מאד ובקשו שישאר אצלו להיות תלמידו והוא ילמוד אותו שיחת עופות א) שיחת דקלים מע"ב ומעשה מרכבה ולילך בהיכלות. והשיב לו רבינו. הנה מה שהאדם צריך ומחויב ללמוד ולהבין הוא ענין יחיד אחד ועד וזה לומדים במיזעריטש בטוב מאד. ובבואו אח"כ למיזעריטש א"ל הה"מ נ"ע הרר"פ רצה ללמדך שיחת עופות כו'. ואני אלמדך ענין יחו"ע ויחו"ת כו'. ועכ"ז קבל אז מהרר"פ הרבה דברים (כמו שנספר לקמן אי"ה). ועוד פעם ב' ראה את הרר"פ בבית הה"מ נ"ע (שבא להתראות עם הה"מ נ"ע) ב). גם פ"א הי' אצל הה"מ נ"ע הרב ר' יחיאל חתן הבעש"ט נ"ע ג) וזה הי' בפורים וסדר סעודתו בפ"ע על האכסניא ושלח הה"מ את רבינו אליו לכבודו להיות עמו בסעודה ושמע ממנו מאמר קצר מחותנו הבעש"ט נ"ע והוא יסוד גדול בד"ח ד). גם פ"א שבת הרה"ק ר' מיכל מזלאטשוב נ"ע אצל הה"מ נ"ע ה) וסדר ג"כ שולחנו בפ"ע. ולכבודו שלח הה"מ את רבינו שיהי' עמו והלך רבינו שלא ברצונו כי לבו דאב לו על שלא יהי' בעת הסעודה אצל הה"מ ולא ישמע הד"ח שיאמר אז ו). ובבואו מהר"ר מיכל היה שבע רצון מכמה דברים שקבל ממנו אז ז):

א) אחד מהרבנים מנכדי רבינו סיפר שפ"א נסע רבינו עם נכדו אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע כשהי' נכדו הנ"ל קטן בשנים עדיין והיו עופות פורחים ומצפצפים. והוציא רבינו ראשו מהבאיידיל זמן מה. ואח"כ אמר לנכדו הנ"ל הנה העופות מצפצפים הוא דיבורם ויש להם א"ב שלם. ומי שיש לו אוזן השומעת טוב ותפיסה טובה יכול להבין מה שהם אומרים כו':

ב) אחד מנכדיו הרבנים סיפר שרבינו אמר שראה את האריז"ל בבית הה"מ. וסיפר בזה"ל. רבינו הה"מ נ"ע כשהי' אומר ד"ח הי' שכינה מדברת מתוך גרונו ורוח ה' דבר בו והי' מופשט מהעולם ממש. פ"א ראה שהוא מופשט יותר מבכל פעם. ובתוך האמירה הפסיק מלומר כמו חצי שעה. וראה רבינו שנכנס איש א' מלובש בלבושים דעוה"ז ובא אצל הה"מ ודברו זע"ז כל החצי שעה ומה שדברו לא שמע. והאיש הי' האריז"ל. ושמענו שזה הי' באותו זמן שהי' הרר"פ אצל הה"מ והרר"פ הי' ג"כ בסעודה שם (כי מגודל ענותנותו לא הי' מסדר שולחנו בפ"ע) ושאל הרר"פ להה"מ על האיש מי הוא וא"ל שזהו האריז"ל:

ג) אבי הני תרי צנתרי דדהבא הרה"ק ר"ב ממעזבוז ובעל דגל מחנ"א נ"ע:

ד) ושמענו שמזה נבנה אח"כ הדרוש יביאו לבוש מלכות שבתו"א:

ה) כפה"נ הי' זה בקיץ תקל"ב שאז הי' הר"ר מיכל אצל הה"מ כמבואר במכתב רבינו להרא"ק שנ"ל:

ו) אחד מנכדיו הרבנים אמר שבכל הג' סעודות היו כל התלמידים אצל הה"מ והה"מ הי' אומר אז ד"ח. וכל התלמידים קבלו עיקר עבודתם מב' סעודות הראשונות. ורבינו קבל עיקר דרך עבודתו מסעודה הג':

ז) ענין מ"ש בסידור בסוף כוונת המקוה קבל זה מהרה"ק ר' מיכל מזלטשב

פרק ג'

חיבור השו"ע ש"ו. וסיבת התעוררותו לזה

בהיות רבינו אצל הה"מ נ"ע התחיל לחבר ספרו השו"ע. והתעוררתו לזה הי' ע"י הה"מ נ"ע כמבואר בהקדמת בניו הקדושים להשו"ע, ולחבת דבריהם נעתיקם בקצרה וז"ל. בעודו עומד לפני ה' שם נתעורר רוח קדשו של מורינו ורבינו סבא קדישא הנ"ל (הה"מ נ"ע) כיד ה' עליו השכיל ומשמיא אסכימו על ידו לעשות אך טוב לישראל בדברי הברית זו התורה הנגלית לנו ולבנינו כו' שחובה על כאו"א מישראל לידע כל תרי"ג מצות ופירושיהן כו' ומפני שצרכי ישראל מרובים ובפרט בצוק העתים הללו שכאו"א בנפשו יביא לחמו וע"כ דעתם קצרה לבוא בארוכה בעיון ים התלמוד והפוסקים לידע מוצא הדין בארוכה ומילתא בטעמא כו' ע"כ משמיא אסכימו ע"י הרה"ק הנ"ל לחפוש בחפש מחופש בתלמידיו למצוא איש אשר רוח אלקים בו להבין ולהורות הלכה ברורה מתון ומסיק אליבא דהלכתא הלכות בטעמיהן לעשות מלאכה זו על סדר השו"ע או"ח ויו"ד שהן הדינים הנצרכים כו' ולסדר כל פסקי דינים הבאים בשו"ע ובכל האחרונים בלשון צח מילתא בטעמא, ויבחר בכבוד אאמו"ר ז"ל אשר בו בזמנו הי' מלא וגדוש מים התלמוד והפוסקים והפציר בו עד בוש וא"ל אין נבון וחכם כמוך לירד לעומקה של הלכה לעשות מלאכה זו מלאכת הקדש להוציא לאור תמצית ופנימיות טעמי ההלכות הנזכרים בכל דברי הראשונים והאחרונים זקוקים שבעתיים כל דבר על אופניו בלי בלבול ותערובות ופסק ההלכה המתברר ויוצא מדברי כל הפוסקים עד חכמי זמנינו. והיתה התחלתו בהיותו יושב בשבת תחכמוני במקום תחנות הרה"ק הנ"ל שם הואיל באר את התורה בהלכות ציצית והלכות פסח ושניהם נגמרו שמה עד בואם שמה הני תרי צנתרי דדהבא שבת אחים יחד הגאונים המפורסמים קדושי עליון עמודי עולם הרב מוהר"ר שמעלקא ואחיו הרב מוהר"פ נ"ע טרם נסיעתם על כסא הרבנות למדינת אשכנז לק"ק ניקלשבורג וק"ק פפד"מ והי' לנגד עיניהם כתבי אאמו"ר בשני ההלכות וקלסוהו ושבחוהו עד למאד מאד ואמרו לו חזק והתחזק לברך על המוגמר לך נאה ויאה וזכות התורה יעמוד לך ולזרעך ולכל ישראל. ובמיעוט שנים

שסיפר לו (המעשה ידועה ומפורסמת ואכ"מ). גם הניגונים הידועים קבלם מהר"ר מיכל שהוא קבלם מהבעש"ט נ"ע. גם ענין המופתים קבל מהר"ר מיכל. כי רבינו אמר שבבית הה"מ היו שוכבים רוה"ק בהין (בל"א עמער ווייס) והמופתים היו מונחים תחת הספסלים ולא הי' פנאי לשחות ולהגביהם אך כשישב על כסא קדשו ראה שלהיות רבי צריך גם מופתים ואז הי' [illegible] מיכל דיין בחיים חיותו וקבל זה ממנו. (כן סיפר א' מנכדיו הרבנים [illegible] לזה עוד מעשה ואכ"מ):

שנים נגמר חיבור א' על או"ח בשני לוחות כתובים פניב חוץ . הפנים הוא ההלכות בטעמיהן כו' בלשון זך ונקי כו'. מוסד ע"פ דעת כל הפוסקים ראשונים ואחרונים ובראשם הרב בעל מ"א. לא הפריז על המדה לחלוק עליהם רק להכריע ביניהן בראיות צודקות יתנו עדיהן ויגידו. ובחוץ חכמות תרונה, בלוח השני הנקרא בשם קו"א. הפלפול שלמשכילים לבד מסורה כו'. וכן עשה גם בהלכות הנצרכות לכל אדם שבשאר חלקי השו"ע לקט אותם אחד לאחד כתבנית חלק או"ח . ובחלק היו"ד שבו הוראות או"ה שלפני המורים יובאו שינה טעמו ולשונו להיות שני הלוחות סביב השו"ע יחנו וסגנון אחד עולה לשניהם כמו בחלק או"ח הנ"ל :

ואחר רוב שנים שהוסיף פליאות חכמ' על חכמתו בעמקות ובקיאות כמו בהיותו בן שלשים שנה שחזר על כל התלמוד עם כל הראשונים והאחרונים ט"ז פעמים כאשר שמענו מפה קדוש שבהיותו בק"ק מאהליב שאצל נהר דניסטור א) שם חזר על כל התלמוד פעם הט"ז בעמידה לילה ויום לא פסק פומי' מגירסא כאשר עיני הכל ראו והוות נהירא שמעתתא מפומי' כיומא דאתיהבא אורייתא גמר וחכמתא סבר ושמושא עבד . אז התחיל להגיה ולחדש בספרו זה מחלק או"ח והתחיל מדיני נט"י כנראה לעין כל מבין עומק דיני נט"י המיוסדים על אדני פז וחידושים נפלאים יסודתם בהררי קדש מעיון הראשונים . וגם אשר חיבר בחלק יו"ד ובפרט בהלכות נדה שהי' לעת זקנתו כל זמן שהזקין הוסיף כח וגבורה במלחמתה של תורה . וה' נתן לו חכמה כאחד מגדולי הראשונים כמובן לכל מי שיש לו עינים לראות ולב להבין אפס קצהו טפה מן הים מים חכמתו בעומק פלפולו ובקיאתו בקו"א שלו שביו"ד וקונטרס החזקות וקונטרס בין השמשות שבלול מכל עמקי שיטות המפוזרים אין די באר ואין די עולה על הכתב להעריך מגדולת חכמתו אין חקר לתבונתו . ולמקור האמת דבק נשמתו להיות קולע אל השערה שערי תורה ושערי אורה וכל רז לא אניס לי' וכבר נודע בקצוי ארץ ואיים רחוקים תהלתו והמוסיף גורע כי מי ימלל שבח תורתו וקדושתו . עכ"ל שם בהקדמה לענינינו.

פרק ד'

סוף ימי שבתו במיזעריטש ורawונע . התחלת המחלוקת על החסידים ופטירת הה"מ נ"ע :

עתה נדבר מעט מהנעשה עמו בסוף ימי הה"מ נ"ע ואח"כ אחר פטירת הה"מ נ"ע . בבואו לביתו עד ישבו על כסא קדשו . ומהמחלוקת שהי' בין החסידים והמנגדים . הנה התחלת המחלוקת התעוררה בחיי הה"מ

א) זה היה בשנת תקל"ז כשנסעו הרמ"מ מהארדאק וסייעתו לאה"ק תובב"א ונסע גם הוא עמהם ואח"כ נשאר בעיר מאהליב הנ"ל כמו שנספר בסמוך פ"ה. ואז הי' בן שלשים כי נולד בשנת תק"ז כנ"ל:

נ"ע בערך שנת תק"ל מחמת אינשי דלא מעלי שהביאו לה"ר לפני הגר"א זלה"ה מווילנא על הה"מ ותלמידיו שאינם הולכים בדרך התורה. והביאו ע"ז גב"ע רבות מאנשים כשרים ונאמנים בעיני הגר"א אשר האדם יראה רק לעינים ולא ללבב. כי באמת הגב"ע הי' בשקרים. אך מחמת שמביאי הגב"ע היו מוחזקים בעיני הגר"א לאנשי אמת ע"כ נתקבלו הדברים אצלו א) וצוה להתרחק מהחסידים בכל מיני הרחקות. ואמר שהם מכת ש"ץ ימ"ש ומקליפת נוגה ושהם גלגול דור הפלגה ב) ועוד דברים כאלו שאין להם שחר. ובשנת תקל"ב התיר דמם כמים ואחר האסיפה שהי' בשקלאוו בקיץ תקל"ב עשו כתב ע"ז לדון אותם דין מורידין כו' ועה"ח באו הרבה רבנים וגם הגר"א בכבודו ובעצמו וכל הבד"צ שלו בח' ניסן תקל"ב ג). וגם הדפיסו קונטרס זמיר עריצים ושלחוהו בכל גבול ישראל. והיו כל תלמידי הבעש"ט והה"מ בצרה גדולה וממש לא יכלו לישב בבתיהם ונתועדו להה"מ נ"ע לטכס עצה. והנה מתלמידי הה"מ נ"ע הי' גם הגאון הקדוש ר' לוי יצחק נ"ע מבארדיטשוב, ואז הי' אבד"ק פינסק ד) והי' שם עליו מחלוקת גדולה מאנשי עירו על שנתקרב

א) ידוע מחז"ל שכל דבר שקר שאין בו קצת אמת בתחלתו אין מתקיים כו'. וגם בזה הי' כן שאז הי' חסידי הקאליסק (הנקראים בשם העולם בשם חסידי תלק ע"ש פרט השנה שהי' בשנת תק"ל) והם התנהגו חוץ לשיטה לילך ולרקוד ברחובות ולהתהפך ברגלים (קוליען זיך) ולבזות הלומדים כו' ועוד ענינים כאלו (וע"ז התרעם הה"מ נ"ע מאד על תלמידו הרא"ק על שמניח אותם להתנהג כן ואינו מוחה בידם ועל שלא מיחה נק' על שמו כו') ובחורף תקל"ב כששלח הה"מ את רבינו עם הרא"ק לויכוח שהי' בשקלאוו. על כל שאלות המנגדים השיבו רבותינו. אך על זה לא מצא מענה הרא"ק. והודיעו זאת משקלאוו להגר"א. ודן אותם למינים ומלעיגים על דברי חז"ל וכדין אפיקורס מבזה ת"ח כו' ועל ההיפוך ברגלים אמר שהוא מן עון פעור. ומן הפרט דן על הכלל כולו של החסידים שאינם הולכים בדרך התורה. ומצא סמוכות לדבריו מהתד"א שכתוב שם רשעי ישראל הנקראים חסידים כו' יעו"ש היטב. עוד הי' איזה גב"ע שלא הי' בשקר אבל גם לא באמת. כי העלימו בזה איזה דבר. היינו שבאו האנשים הנאמנים בעיני הגר"א ונשבעו שראו בעיניהם שהחסידים אכלו בשר ושתו יין בט"ב אבל כחדו תחת לשונם שזה הי' בשבת שחל בט"ב. ומעשה שטן הצליח שהגר"א לתומו לא חקר מתי הי' זה וקבל הדברים כפשטן. ועוד הי' ענינים כאלו:

ב) תשובה נצחת על דבריו אלו תמצא בספר מצרף העבודה והעתקנו לכאן הקיצור בהקדמתינו יעו"ש בהערה:

ג) מזה נצמח גם הרעה שנעשה לרבינו בשנת תקנ"ט בדבר המלשינות שזה הי' ע"פ ב"ד שסמכו ראשם ורובם על ח"י הגר"א דשנת תקל"ב כמו שנספר אי"ה:

ד) שנתקבל לשם בשנת תקל"ח על מקום הגאון בעל תורת יקותיאל זלה"ה

להה"מ נ"ע, וכאשר התפשטה השמועה מאסיפת שקלאוו התגברה עליו המחלוקת ביתר שאת. ונסע גם הוא מביתו להה"מ. ועד שלא שב לעירו קבלו אנשי העיר רב אחר במקומו את הרב אביגדור (שנספר ממנו אי"ה לקמן). הרב החדש חשש שהרה"ק יבא ויתבע חזקתו ע"כ עשה רדיפות לב"ב של הרה"ק למען יעקרו דירתם משם טרם שיבא הרה"ק. ויהי כי הציקו להם מאד שלחו ב"ב מכתב להרה"ק להודיעו מזה, הרב סיפר הדבר לחבריו. והסכימו כולם שבש"ק בעת הסעודות (שהיו אז כל התלמידים אצל הה"מ נ"ע) יקרא הר"ר לוי יצחק את המכתב בפני הה"מ וכן עשה. אך הה"מ לא השיב מאומה. ע"כ במוצש"ק נתועדו התלמידים ביחד לטכס עצה בעצמם. ולא מצאו שום עצה רק להפך החרמות שמחרימים אותם שלא כדת על המחרימים בעצמם כי כן הדין. וביחוד על הרב החדש דפינסק, שמבזה את הרה"ק וב"ב. שמגיע לו זה ע"פ ד"ת כו' א). והם היו שם ט' תלמידים ורבינו הי' עשירי. והוא לא הי' עמהם בעת שנתועדו. והיו מסופקים אם ירצה רבינו להשתתף עמהם מחמת שהה"מ לא השיב מאומה להר"ר לוי יצחק בקראו המכתב. והם ידעו ברבינו שחזק הוא בדעתו כו'. ע"כ המציא אחד מהתלמידים שישאלו מרבינו מה צריך לעשות להם ע"פ ד"ת וכשישיב כך וכך אז יאמרו לו קריינא דאגרתא איהו להוי פרוונקא וכן עשו והמצאה זאת הצליחה להם שנשתתף רבינו עמהם ועשו מה שעשו. אח"כ שכבו התלמידים לישן וגם רבינו שכב אך לא הי' ישן כי הבין שהה"מ הרגיש בזה ושבודאי יהי' איזה חדשות, בתוך כך שמע רבינו קול הקאווילעס של הה"מ דופקים (כי הה"מ בסוף ימיו חלה את רגליו) ועשה רבינו א"ע כאלו ישן. הה"מ נכנס ונר בידו ויבט בפני כאו"א מהתלמידים. אח"כ בא לרבינו ויבט בפניו ג"כ ויאמר כמתפלא. היהודי הקטן הזה כו' יהי' רב בכל מדינות רייסין כו'. ולקולו הקיצו התלמידים, וגם רבינו עשה א"ע כאלו הקיץ משנתו. ויאמר להם הה"מ בני מה עשיתם בלילה זו. והשיבו התלמידים הנה כשל כח הסבל ע"כ כזאת וכזאת עשינו. ויאמר להם הה"מ תדעו שבזה הפסדתם הראש שלכם (שנגזר שיסתלק הה"מ נ"ע) ב) אך זאת הרווחתם

א) כ"ז הי' אז שהיו תחת ממשלת פולין. אך לאחר שבאה כל הארץ תח"י ממשלתנו הרוממה נאסר ענין החרמות מדינא דמלכותא. ומאז לא הי' עוד ענין החרמות לא מהמתנגדים ולא מהחסידים ולקמן נדבר מזה אי"ה:

ב) ראינו באיזה מספרי המתחכמים שהחרם דשנת תקל"ב פעל פטירת הה"מ נ"ע בתוך השנה. אבל מה מאד שגו בזה אם היו החרמות שלהם פועלים כ"כ לא הי' כבר שריד ופליט להחסידים. החרמות דשנת תקמ"א הי' ברעש יותר ועכ"ז לא פעלו מאומה על רבותינו וכולם חיו שנים רבות והחסידים נתרבו ב"ה. אבל האמת יורה דרכו כמ"ש בפנים. ואם לא ירצו להאמין גם לזה יש דרך יותר פשוט. הה"מ נ"ע הי' זקן בא בשנים כי שמעתי שהי' זקן

שבכל עת שיהי' מחלוקת בין החסידים והמנגדים יהי' יד החסידים על העליונה. וכן הי' שבשנה זאת נפטר מורינו הקדוש הה"מ נ"ע בי"ט כסלו דשנת תקל"ג א). ע"ד ההתעסקות הי' סכסוך בין הח"ק עם התלמידים כי הח"ק טענו שזה שייך רק להם. והתלמידים טענו שהם שמשוהו בחייו והם ישמשוהו במותו. והי' ד"ת ביניהם ויצא הפסק דין שזה שייך להח"ק. אך מי מהתלמידים שנכתב בפנקס דח"ק בעירו יתעסק גם הוא בו. ורבינו שהי' כתוב בפנקס דח"ק דעירו כנ"ל זכה ג"כ בההתעסקות (ואמר רבינו אז שהוא מחזיק טובה לאבותיו שכתבוהו בפנקס דח"ק). קודם ההתעסקות הפילו גורל על כאו"א מהמתעסקים באיזה אבר יתעסק ויצא גורל רבינו ראשו כתם פז כו' ב) אחר שנגנז ארון הקדש נסעו התלמידים כאו"א לעירו והתחילו להנהיג רבנותם ולהאיר את העולם באור תורתו של מורינו הה"מ נ"ע ע"פ קבלתו מרבינו הבעש"ט נ"ע. והרה"ק רל"י נתקבל לרב בזעלחאב (וברישעוואל) ואחר שגם שם לא הונח לו מהמחלוקת ג) נתקבל לרב בברדיטשוב ושם הי' בכבוד גדול עד פטירתו והיו חרדים לשמו ולזכרו כו'. אך רבינו נשאר גם אח"כ זמן מה באניפאלי ד) ולמד עוד מהקדוש הרר"א בהה"מ נ"ע, והי' שם עם חבריו הרה"ק ר' זוסיא והרה"ק ר' יהודא ליב כהן נ"ע שהי' ביניהם אהבה יתירה. אח"כ נסע גם רבינו לביתו ה). ובבואו לביתו ג"כ לא

הכניס גם מהבעש"ט נ"ע. והגיע זמן פקודתו כדרך כל הארץ. אבל החרמות שלהם לא פעלו מאומה כי שלא כדין נעשה כ"ז:

א) מה שנפטר בי"ט כסלו כתוב כן מפורש במכתב רבינו להרה"ק מברדיטשוב ולהרה"ק ר"ב ממעזבוז נ"ע בבואו מפ"ב יעו"ש. וע"ד שהי' זה בשנת תקל"ג יש ראי' מוכרחת כי על תקל"ב לא נוכל לומר כי אז הי' עדיין בחיים חיותו כנ"ל (עי' בשו"ת רבינו מביא מה ששמע ממנו בקיץ תקל"ב בענין הדלדולים כו'). ובשנת תקל"ד נולד לרבינו בנו מרן הרה"ק ר' דובער נ"ע בט' כסלו. מוכרח שפטירת הה"מ הי' בשנת תקל"ג. עוד הראה לנו א' מהרבנים מנכדי רבינו דרוש א' ד"ה שמובא שם מאמר מרבינו ששמע ממורו בסוכות האחרון תקל"ג. גם נודע לנו ברור שכ"כ על מצבתו:

ב) בסיפורים הנדפסים מכבר כתוב שהובילו את הה"מ נ"ע למקוה לטבול ואמר רבינו הנה רז"ל אמרו גדולים צדיקים במיתתן כו' ע"כ יניחו את מורינו שיטבול בעצמו וכן הי' שהניחוהו וטבל בעצמו ג"פ:

ג) עי' בס' נועם אלימלך בהגה"ק של בן המחבר ונעתיק מעט ממנו לקמן אי"ה:

ד) הה"מ נפטר באניפאלי כי זמן מה קודם פטירתו עקר דירתו מראוונע לאניפאלי ושם חלקת מחוקק ספון. ואצלו הוא משכן הרה"ק ר' זוסיא והרה"ק רי"ל כהן נ"ע:

ה) הקדוש הרר"א נסע ללוותו וגם אז למד רבינו ממנו ענין גדול ועמוק בדרך החסידות ונדבר מזה לקמן אי"ה:

ההנהג ברבנות כמה שנים כל ימי היות פה הרה"ק רמ"מ נ"ע מהאראדאק ואדרבה גם הוא נסע אליו א). וגם אחר שנסע הררמ"מ לאה"ק תובב"א ובשנת תקל"ז) ורבינו נשאר במדינתינו הי' איזה שנים שלא קבל עליו הרבנות כמו שנספר אי"ה:

עתה נספר מהנעשה בדבר המחלוקת במדינתנו בימי רבנותו של מורינו הרה"ק רמ"מ נ"ע עד שהעתיק אהלו לאה"ק תובב"א ומה.עשה עמו באה"ק. ומקודם נדבר בקצרה מתולדות מרן הררמ"מ נ"ע:

פרק ה'

תולדות מרן הררמ"מ נ"ע. רבנותו בהאראדאק. התחדשות המחלוקת במדינתינו:

מורינו הרה"ק רמ"מ נ"ע הי' יליד וויטעבסק ואביו הי' נקרא בשם הר"ר משה זלה"ה. והוא הי' מהראשונים שנסעו ממדינתינו ומדינת רייסין) לרבינו הה"מ נ"ע והי' מהתלמידים המיוחדים אצלו. ועוד יתרה הי' בו שזכה להיות ב' פעמים אצל רבינו הבעש"ט נ"ע ב). הוא הי' עניו ושפל ברך מאד מאד. והחברים תלמידי הה"מ נ"ע אמרו עליו שנשמתו היא מבחי' מלכות הכוללת רוממות ושפלות ביחד. כי בחיצוניות הי' הנהגתו בדרך רוממות והי' מפאר בגדיו מאד שהקרסים יהיו מחוברים מראש ועד סוף ושלא יהי' שום אבק על בגדיו והי' הולך בכובע תפארה כו'. ובפנימיותו הי' בטל ושפל בתכלית כידוע מאגרותיו שהי' חותם א"ע השפל באמת ג). ועוד שמענו בשם רבינו הרבה ענינים נשגבים ונעלים שהי' בו במרן הרה"ק

א) רבינו לא הי' צריך אז לשום רב. אך אמר בתוך עמי אנכי יושבת כו' וכיון שכל חסידי מדינתינו קבלו אז את הררמ"מ לרב ע"כ נסע גם הוא אליו כו':

ב) בסיפורים הנדפסים מכבר כתוב שלמד בהיותו נער אצל הה"מ עוד בחיי הבעש"ט והה"מ לקחו עמו להבעש"ט. וי"א שבהיותו נער בן ט' שנה נסע אביו עמו להבעש"ט. ובירור הדבר אין בידינו. רק במה שהי' אצל הבעש"ט ידענו זה ברור מאחד מהרבנים מנכדי רבינו שסיפר שפ"א שלח א' מצדיקי פולין לאחד מרבותינו להתיישב עמו ע"ד שהוא רוצה לנסוע לאה"ק תובב"א וישאלו את דעתו בזה. והיתה תשובתו כך. הנה בעת שהי' א"י במעלה העליונה הי' בכחה להגביה את האדם. אבל כעת שהיא בבחי' ירידה ותרד פלאים אין בכחה להגביה את האדם כ"א שהאדם צריך להגביה אותה. והאדם המגביה צריך להיות במדרגה נעלה מאד ואז יכול להגביהה (ואם לאו הוא סכנה להאדם כו'). וזה לא הי' יכול כ"א הרה"ק רמ"מ נ"ע מהאראדאק. וגם זה מפני שהי' ב' פעמים אצל רבינו הבעש"ט נ"ע:

ג) בסיפורים הנדפסים כתוב משל נאה על הנהגתו ברוממות שאמר הרה"ק מפולנאה (בעל תולדות יעקב יוסף) לאחד שהי' לו אבן טוב ויקר מאד

הנ"ל ואחת מהם שהי' בבחי' מורח ודאין כו' וכל התעלומות בנ"א היו נגלים לפניו א). בסוף ימי הה"מ נ"ע הי' איתן דירתו של מרן הרמ"ם במינסק (כמ"ש רבינו במכתבו להררא"ק זלה"ה) ואחר פטירת הה"מ נ"ע שב לוויטעבסק וקבע איתן מושבו בעיר הארארק הסמוכה לוויטעבסק והתחיל לגלות האור יקר מהורת הבעש"ט והה"מ גם במדינתינו שמתחלה הי' האור סתום ותהום מאנשי מדינתינו ולא ידעו מזה כ"א יח"ס שזכו להיות אצל הה"מ. ועל ידו התחיל האור להתגלות גם במדינתינו בפני כל. ואז הרבה מאנשי מדינתינו התחילו לנסוע אליו לשתות בצמא דברי קדשו. וגם חבריו שהיו במדינתינו (הררא"ק והרר"י פאלצקער ורבינו) היו נוסעים אליו. וגם רבני וצדיקי פולין היו חרדים לשמו ולזכרו ב). ויצא שמע שמו הטוב בכל הארץ. והנהיג רבנותו פה במדינתינו ערך ד' שנים עד שנת הקל"ז ג):

ברם דא עקא שאז התחילה המהלוקת מהמנגדים להתחזק ביותר כי כאשר התחיל הרה"ק לגלות האור בהיר של תורת הבעש"ט והה"מ גם במדינתינו כהו עיניהם של בעלי הדלטוריא לגמרי בהביט באור בהיר הזה והקנאה והשנאה גדלה ביותר והגישו מחדש להר"ר הרבה ע"פ גב"ע ביתר שאת לפני הגר"א זלה"ה. ותחת אשר מקודם אמרו רק ששמעו ע"פ השמועה אבל אח"כ היו מעידים עדות גמורה שכן ראו שהחסידים אינם מתנהגים

והי' ירא שלא יגנבו אותו ממנו ולא מצא מקום בטוח להצניעו כ"א בבהכ"ס ששם לא יעלה על דעת שום אדם כו'. והנמשל מובן:

א) ז"ל מרן הרה"ק במכתבו מאה"ק לאנ"ש שבחו"ל בשנת תק"מ. וידוע להוי לאהובי אנ"ש חביבי שאני באה"ק כמשולח משרי המדינות לפלטין של מלך שלא נעלם ממני שום דבר לתיקון המדינה הן בגוף והן בנפש כו'. ובפרט אהובי חביבי שהם עמי ממש תמיד כאלו עומדין לפני וחקוקין על לוח לבי הן בתפלתי והן בהתבודדות בביתי כו' יעו"ש. וז"ל הר"ר שלמה זלמן הכהן מווילנא תלמיד מרן. במכתבו לאנ"ש שבחו"ל. הדברים הללו לא מלבי הוצאתים אבל שמעתים ממו"ר כו'. שבעת קראו ק"ש שעל המטה ושב לפניו ית"ש. נגלו לו תעלומות בנ"א הקשורים עמו ויודע מה עשו בפרוטרוט ומה בכחם לעשות ועד כמה תגדל אהבתם ועבודתם אם ירצו. ולהיפוך ההיפוך ח"ו. ואם אהבה ביניהם או שנאה לא נעלם ממנו דבר קטן וגדול. ועל כולם עומד לתקן בנ"א הידועים לו כו'.

ב) מי לנו גדול בכל רבני פולין מהרה"ק ר"ב ממעזבוז נ"ע שכל רבני פולין היו יראים וחרדים ממנו כידוע. ועכ"ז לפני מרן הרה"ק רמ"מ נ"ע הי' מתחבט ומתנפל כמ"ש במכתב הרר"ב להררמ"מ שנדפס בס' הקטן בוצינא דנהורא יעו"ש. וכשנודע לו מפטירת מרן צעק ובכה במר נפש ואמר לא' מתלמידי מרן שהי' אצלו אז לא אוכל לומר לך הכאב שיש לי כו':

ג) שאז עלה לשכון כבוד באה"ק תובב"א כמו שנספר אי"ה:

בדרך התורה א). ונתעורר הגר"א ביותר לרדוף את החסידים, ואנ"ש היו מוכים ולוקים. אך כל הרדיפות לא הועילו ואנ"ש היו חזקים בדעתם כעמוד ברזל ואדרבה מצד המנגד התחזקו בעבודתם ביתר שאת ויתר עז וכל הרוחות הנושבות לא הזיזו אותם ממקומם אף זיז כל שהוא. וכאשר יענום כן ירבו כי תמיד היו מתוספים ומתרבים. שרבים מעדת המנגדים היראים ושלמים היו מתנפלים לעדת החסידים. והחסידות פרשה כנפיה על פני רחבי מדינתנו כו':

פרק ו'

התעוררותו לנסוע לאה"ק תובב"א. הנסיעה מקודם (לויכוח) לווילנא ולשקלאוו.
נסיעתו וביאתו לאה"ק. ב' מכתבים מהרמ"מ למדינתינו לבקש השלום:

בשנת תקל"ז עלה בדעת מרן הרה"ק הרעיון הקדוש לעלות לאה"ק תובב"א. והרעיון הוחלט אצלו. וטרם נסיעתו דאוג דאג לנו איך יטוש מעט הצאן. אנ"ש. בין שני אריות הרוצים לבלעם חיים. ע"כ נשאר בדעתו לנסוע לווילנא לעמוד בויכוח עם הגר"א זלה"ה עד שיודה על האמת ואז יהי' שלום על ישראל, וכן עשה ונסע הוא עם רבינו ונתאכסנו בבית הגאון ר' שמואל זלה"ה אב"ד דווילנא. והגאון ר"ש קבלם בכבוד והי' שבע רצון מזה כי גם הוא רצה שיעמדו בויכוח ויהי' קץ להמחלוקת, אך הגר"א לא רצה להתוכח באמרו שאסור להתוכח עמהם כו'. וב' פעמים הלכו רבותינו אליו ולא עלתה בידם ליכנס להיכלו כי הוא סגר את הדלת בעדם ב). גדולי ווילנא נכנסו אליו ואמרו רבינו הנה זה הרב המפורסם שלהם בא להתוכח עם כת"ר וכאשר בטח ינוצח יהי' שלום על ישראל. ולא שמע להם, וכאשר הציקו לו מאד חלף ונסע מהעיר ושהה שם עד אשר נסעו רבותינו מווילנא, אח"כ שלח מרן הרמ"מ את רבינו עם הררא"ק לשקלאוו לעמוד בויכוח וגם שם לא עלתה בידם. ואם כי מתחלה הבטיחו להם שאם ינוצחו מרבותינו יקבלו דבריהם. ושלא יעשו להם מאומה, אך אח"כ שינו טעמם והבטחתם כי בראותם שהם יצאו המנוצחים מרבותינו באו ביד חזקה ועשו להם מעשים אשר לא יעשו ותלו עצמם באילן גדול הגר"א זלה"ה ג). וכאשר ראו שאין תקוה לבא עמהם לידי גמר חדלו מלדבר עמם ושמו מבטחם בהשי"ת שלא יעזוב את חסידיו והוא יבקש את הנרדף כו' והתחילו להכין

א) עי' לעיל פרק ד' דף ד' ע"ב בהערה א':

ב) כל ימיו הי' אותו צדיק דואג ומתחרט על שלא שבר את הדלת והי' נכנס להגר"א זלה"ה כי אם אך היו נכנסים אליו הי' בא הדבר לידי גמר טוב כו':

ג) הם לקחו את רבותינו וסגרום במרתף כל הלילה ובדעתם הי' שלמחר יעשו להם בזיונות. אך בחסד השי"ת ניצולו משם וברחו עד מלון א' ז' ווירסט משקלאוו. אך שם הרגישו שבעל המלון הוא ג"כ ממתנגדים האדוקים. ע"כ ברחו גם משם עד מלון אחר ושם ניצולו ובאו לשלום אל מרן הרה"ק רמ"מ נ"ע:

א״ע אל הנסיעה. וגם רבינו הי׳ בדעתו לנסוע עמדם:

בחדש אדר תקל״ז. נסעו לדרכם צלחה מרן הרמ״ם והרא״ק והרר״י פאלצקער ורבינו עם כב״ב והרבה מאנ״ש מחנה גדולה מאד. וגדולי אנ״ש נסעו ללותם עד עיר מאהליב (שעל הדניעסטער). בנפש מרה מאד על הפרדם מרבותינו ונשארים כצאן בלי רועה ובין שני אריות כו׳. ושם במאהליב נשאר בדעת כולם שלא להניח את רבינו לנסוע כ״א שישאר פה לפקח בטובת אנ״ש ברו״ג. והפצירו בו עד בוש וגם רבותינו בקשוהו מאד עד שהוכרח למלאות בקשתם והתפרדו רבותינו מרבינו ומאנ״ש בבכי עד כי הגדיל מאד ואז שבו אנ״ש לביתם א) ורבותינו נסעו לדרכם צלחה ויבאו בעזהשי״ת ביום ה׳ אלול תקל״ז לעיה״ק צפת תובב״א ומצאו את העיר רחבת ידים והרבה בתים שוממים מאין יושב וגם בתי כנסיות ובהכ״נ של הב״י וביה הטבילה של האריז״ל וע״כ בחרו להם לישאר שם. אך הכסף אזל מכליהם כי בנסיעתם נתחברו אליהם בדרך הרבה עניים מרודים והוציאו הם כל כספם עליהם כו׳. ולעסוק במו״מ ג״כ לא יכלו כי לא הי׳ להם במה וגם לא ידעו לשון המדינה. ע״כ שלחו את הרה״ק ר״י פאלצקער בחזרה בשליחות מצוה שיסע תחלה לערים הסמוכות לאה״ק לקבץ עבורם די מחיתם ואח״כ יסע בחזרה למדינתינו לעורר את אנ״ש לתקן מעמדות קבועים עבורם, הר״ר ישראל כן עשה ונסע מתחלה לקוסטא היא סטאמבול והי׳ שם אצל כל הגבירים וקבלוהו בסבר פנים יפות והעניקוהו מטובם וגם הי׳ שם בבית הועד וקבלוהו בכבוד גדול שלא נעשה כבוד כזה לשום שליח. ונתנו לו סך גדול ששה אלפים אריות ושלח ערך חמשה אלפים לצפת עבור רבותינו ב). ואח״כ בא למדינתינו והי׳ בכאן כמה שנים ועסק בתיקון המעמדות הוא עם רבינו ועם הר״ר ישכר בער מ״מ דליבאוויטש ובדעתו הי׳ לה[illegible] ג״כ לאה״ק אך לא אסתייע מילתא ונפטר במדינתינו בעיר פאסטוב מקום מנוחת הקדוש הרר״א בהה״מ נ״ע ונקבר אצלו ממש ג). ומרן הרה״ק רמ״מ והרה״ק ר״א הכהן נשארו באה״ק בעיה״ק צפת. והשי״ת נתן את חן העם (אנ״ש) בעיני אחב״י יושבי ארצנו וביחוד יושבי עיה״ק ירושלים וטבריא תובב״א ובפרט הספרדים שהחזיקו את רבותינו כמלאכי עליון ואת עצמם היו מחשיבים כחגבים בפניהם. ובחדש כסלו תקל״ח שלחו מירושלים לבקשם בבקשה וחנינה שיקבעו דירתם עמם בירושלים עיה״ק תובב״א. וכן מטבריא בקשו אותם פעמים רבות. ובחדש שבט היו רבותינו בטבריא ב׳ שבועות והי׳ בעיניהם כימים אחדים מגודל אהבתם להם כו׳. ואחד מיקירי וחשובי הספרדים מחותנו של החכם הכולל מטבריא עשה שידוך עבור בתו עם מרן

א) זולת רבינו שנשאר שם במהאליב ערך שנה ומחלה כמו שנספר אי״ה

ב) מפורש במכתב הרר״י לחכ״ם שבחו״ל: ג) בסיפורים הנדפסים כתי׳ ע״ז מעשה נפלאה יעו״ש:

הרה"ק רמ"ם עבור בנו הנחמד ונעים מוהר"ר משה ונתן לו נדוניא ח' מאות אריות כו' . ואנשי אה"ק הספרדים ידעו מכל הגב"ע שהי' במדינתינו והי' זה בעיניהם ללעג ולקלס . והראו לרבותינו הגב"ע שהגיע להם ממדינתינו בח"י ב"ד שכתבו וחתמו בחדש אדר תקל"ז (בעת נסיעת רבותינו ממדינתינו לאה"ק) ושלחו זאת לאה"ק להלשין על רבותינו . ומסרו הספרדים את הגב"ע ליד הרדא"ק ובקשו אותו שידין אותם בשריפה. והי' הגב"ע אצלו כמה ימים ואח"כ שרפם לעין כל נגידי העיר כו'. והנה בהיות רבותינו באה"ק גם שם לא נתיאשו מלדבר לגדולי המנגדים דמדינתינו ע"ד השלום . ומרן הרה"ק שלח מכתב א' כללי לכל גדולי מדינתינו ושלחו לאנ"ש ובקשם שיעתיקוהו להרבה העתקות וישלחום בכל גבול ישראל . ומכתב א' שלח ביחוד לווילנא. המכתבים הם יקרי הערך מאד ובם יראה הרואה כמה רדפו רבותינו אחר השלום בענוה ושפלות יתירה. ע"כ הננו להעתיק פה קיצור לשון המכתבים:

מכתב א' מה ששלח לאנ"ש עבור חכמי וואלין ליטא ורייסן.

מרחוק אקרא לשלום שלומי אמוני ישראל כו' שרי התורה
גאוני עולם אורי ישראל וקדושיו כו' כבוד שרי חכמי וואלין
ליטא ורייסן יע"א ה' ישמרם :

אחדש"ש באתי להשיב מפני הכבוד הדר והוד מלכות מלאכי השלום אף כי לא ראיתים עד הנה ובודאי אלו חזיתים מקמי' הוה שפיר טפי בעזה"י אבל חטאתינו מנעו הטוב. לכן אחלה נא אדוני שירצה לפניהם משאת כפי באגרת שלום כו' . והנה אנו מבקשים ודורשים שלומם וטובתם לעולם . ואבשר אותם בתוך איש בשרו לקראת רעהו שלום בואי בעזה"י פעה"ק צפת תובב"א . והנה להודיע מעניני מאור אור האה"ק המפורסמות א"צ ראי'. ובמעט אשר טעמתי ויאורו עיני. אבל פחד פחדתי בראותי מקום אשר הללו בו אבותי ואינם בעון שנאת חנם ועדיין לא הוטהרנו מעון לבות נפרדות עם אנשי קרית חוצות מורי ורבותי שבכל עיר ועיר אשר מעשה שטן הצליח עד היום הזה. לכן אמרתי טוב כי עוניתי לבקש שלום ורדפהו ואת שלום אחי אנכי מבקש כו' אשר אם חטאתי נגד ה' ונגד כבודם כו' אשור על אנשים ואומר ישר חטאתי וישר העויתי כו' ומחלה אני את פניכם עד בוש ומאחר שעשיתי המוטל עלי מעתה אין הדבר תלוי בי אלא ברומע"ל אדוני. ובטחוני בה' אלקים ובהם ההולכים בדרכיו ודבקים במצותיו מה הוא רחום אף הם . והוא רחום יכפר עון וכמ"כ יעשו גם הם שלא להיות אכזרי ולא ירחמו ח"ו . והנה היא דרכי מראש מקדמי א"י הייתי חושק ומתאוה ליחד ולאחדות. אבל מה אעשה כי בינותינו המליץ הי' מפיחי כזבים ודוברי שקרים נגד עיניהם להעליל עלילות ברשע אותנו לפניהם פני ארי' ולכן אף אם הי' לבם כלב הארי' המס ימס ואף כי לו חכמו ישכילו זאת כי שקר ענו בנו .

לא יאשמו כל החוששים כי מה יעשו שאין לדיין אלא מה שעיניו רואות ואזניו שומעות והקולר תלוי בצואר העדים . ואחר אשר הן כל פה דובר עלינו ויהי העם כמאכולת אש איש אל אחיו לא יחמולו ולכן אף אם הי׳ רצוני לתווך השלום הוא לא כן ידמה כו׳ כ״א להשמיד ולהכרית לא מעט . אני שלום וכי אדבר המה למלחמה . אך עתה אשא דעי למרחוק על פניכם כו׳ אחרי מי ירדפו מלכי ישראל כו׳ . ועתה עליכם אישים המצוה הזאת להיות בריתכם אתנו החיים והשלום . ובודאי אחריהם כל ישרי לב כו׳ . הלא אב אחד לכולנו אל אחד בראנו ומדוע נבגוד איש באחיו לחלל ברית אבותינו יכרת ה׳ כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות להכות ארץ בשבט פיו כו׳ לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי המעט מכם הלאות אנשים כו׳ וזאת שנית יעשו כסות דמעה את מזבח ה׳ אה״ק בכי ונאקה וכו׳ ומה יעשו ליום פקודה . אל נא אחי תרעו . הנה עד היום ה׳ אשר בגדתם אתם בנו . אבל מה נדברנו אנו כי אנו אנשי בריתכם . ובכל זאת מצדנו לא יבצר והננו מוחלים במחילה גמורה שרירא וברה לכל מי שהקניט איש אישו בגוף וממון ואין אנו מבקשים רק שלום על ישראל כולם פה אחד . והנה כדי לטהר עצמנו באמת מכל החשדים אשר טפלו שקר עלינו אנו מעידים אנו עלינו את השמים ואת הארץ . והנה אל אלקים ה׳ הוא אלקים ה׳ הוא היודע כו׳ אם במרד ובמעל ח״ו נעבור אפי׳ על איזה סייג וגדר מצוה איש את קברו לא יכלה ואל יושיענו כהיום הזה . ומה עלינו לעשות עוד והעש . ומעתה אלופינו אדונינו אחינו בשרנו מה שעבר אין והי׳ כלא הי׳ אבל אנו מתפללים על העתיד לא עתה יבוש יעקב כו׳ ולא יחלקו עוד ולא יחצו . וה׳ יתן המבשרות שבע רב ישאו הרים שלום לעם היושב בה נשוא עון . עכ״ל במכתבו לחכמי מדינות הנ״ל :

ובסוף המכתב כתב לאנ״ש . גודל בקשתי לקיים כל דברי האגרת הזאת להעתיקו ולשלחו בכל גבול ישראל . חכם לב יקח מצות כו׳ להיות רגל שלישי לקיום העולם העומד על הדין ואמת ושלום . וברכות ינוחו על ראשו שאין הקב״ה מוצא כלי מחזיק ברכה אלא השלום ה׳ עוז לעמו יתן ה׳ יברך את עמו בשלום ולו יקהת עמים מד׳ רוחות העולם בביאת גואל האמיתי אשר קצו מעין כל חי נעלם ימהר יחיש מעשהו כו׳ .

נאום מ״מ בהרב מוהר״ם זצללה״ה :

מכתב ב׳ ממרן הרה״ק לחכמי ווילנא ביחוד.

ושמעו את שמי בנ״י אהובי ידידי נפשי שרי חורי וסגני חכמי סבי ודייני. אוהבי ה׳ אנשי קריי נאמנה ק״ק ווילנא ה׳ ישמרם כו׳:

אחד״ש כו׳ . אחר שבהיותי במחנם הק׳ שלו בביתם ורענן בהיכלם קרבוני בזרועם הרמה באהבה עזה שאין לה סוף א) והיא שעמדה לנו מעת היותי שם אני עד היום עליהם נסמכתי להרים ידי אל מלאכי השלום אף כי לא ראיתים עד הנה ובודאי אלו חזיתים סקמי׳ הוה שפיר טפי . אבל מה אעשה כי גבה טורא בינינו . וה׳ אלהים אמת הוא יסיר את המליץ אשר בינותינו המה המלשינים מסכים המבדילים נרגנים המפרידים בין הדבקים ומשלחים מדנים בין האחים המה היו בעוכרי ישראל ואלו הן הגרמין בניזקין ועל פיהם נעשה כל ריב וכל נגע ועל ידם נשפך דם נפשות אביונים נקיים והכשילו את הצדיקים ההולכים לתומם לדון דיני נפשות עד מקום שידם מגעת ותעש . והנה אל אלקים ה׳ הוא יודע וישראל הוא יודע כי שקר ענו בנו . הנני עומד כהיום על אדמת קדש והי׳ ה׳ לי לאלקים עד . בו אני נשבע ובשמו אני נושא באם שיש בנו ובדעתינו ובאמונתינו ח״ו שום שמץ דופי או ח״ו כפירות תוה״ק שבכתב ושבע״פ אפי׳ איזה סייג וגדר מצוה נגד ה׳ ונגד משיחו אל יושיענו היום הזה . ואם באמת ובתמים אנו עושים והולכים ע״פ תוה״ק הנתונה ע״י מרע״ה כאשר נתפרש ע״פ חז״ל תנאים ואמוראים והגאונים קדמאי ובתראי והפוסקים אשר ממימיהם אנו שותים. ה׳ אלקים שמע נא חרפת עבדיך והשב שבעתים לאור באור פניך ויחד לבבינו לעבודתיך וליראתך ודבקנו במצותיך כי הם חיינו ואורך ימינו ובהם אנו עוסקים ומתאוים ומשתוקקים תמיד ומוסרים נפשינו כל הימים כי באלה חפצנו. והגם כי הרבה ילדות עושה להני זעירי דמן חבריא אשר במעט שנפתחו מאור עיניהם המה מתחסדים חסדי מדע והשכל אשר מנעם ה׳ מכבוד אלקים הסתר דבר ומתנהגים בתמימותם בהתעטפות כסותם ולא לשום כוונת כיון כלל כי לאו בני דעת וכונה נינהו. והאמת יורה דרכו ודעת שפתי ברור מללו כי הם לא ראו פני ודחיתים בשתי ידים. אבל תופשי תורה הם ידעוני ולמדתים חכמה לחכימין ומנדעא לידעי בינה כיד ה׳ הטובה עלי . והנה נא אדוני מורי ורבותי אחי ורעי נאמני, את אלקים אני ירא ועד ה׳ בינינו שהננו מעבירים על דעתינו ועוזבים ומוחלים לכל מי שבעם והקניט אותנו וכל מי שהרע לנו בין בגוף בין בממון ה׳ הטוב יכפר בעדם ולא יעשה שום רושם כלל שכולם לש״ש נתכוונו. אך עתה לו שמעונו כו׳ מהיום והלאה אל תחטאו בנו חוסו נא עליכם ועל מעשיכם הטובים שלא לאבד עולם בשעה אחת את אלקים אנו יראים ואותו אנו עובדים כו׳ . והנה אתם עדי ישראל וסהדי

א) כפה״נ שלח המכתב לידי הרב ר״ש הגאב״ד דווילנא שנתאכסן בביתו כנ״ל :

במרומים אשר בהיותי במחנם הק' רצוני וחפצי הי' להיות נקי מה' ומישראל והלכתי ליתן אמתלא לכל הדברים והאמת ולא אסתייעא מילתא ומה גם עתה בהביאני ה' אל מכון שבתו עולמים זבול תפארתינו השוממה וחרבה מכל יושב בעבור שנאת חנם שהי' בין הורינו להטי אש שנאתי את החיים ורע עלי המעשה מאד ומר המות להיות בני אדם נכשלים בדברם בנו צדיקים גדולים וטובים ממנו . לכן באתי לבקש שלום ולהוליכם כו' עד אל חי . אדוני מורי ורבותי אשר קטנם עבה ממתני אם חטאתי נגד כבודם כבוד מלכים אני והגלוים עלי אשור על אנשים קהל גדול יחד וחלותי פניכם עד בוש למחול לי וה' הוא הטוב והוא רחום יכפר עון ואתם הדבקים בה' אלקים חיים ובמדותיו הענו והאמרו סלחתי . ומעתה אחב"י אחלה נא אדוני הבדלו מן הרעה הזאת מכל הרעות אשר לא נפרד עוד לארבעה ראשים אשר מי כעם ישראל גוי אחד בארץ בני אב אחד אנחנו ואל אחד בראנו ולמה נבגוד איש באחיו . הבצעקתה הבאה בכתובים ויזעקו בקול גדול מאי אמרו בייא בייא האי דאחריב מקדשא וקלי' להיכלא וקטלינהו לצדיקיא ואגלתון לישראל מן ארעהון ועדיין קא מרקד בינינו . אל נא אחי תרעו בדבר סרה על עם ה' הלא כל הארץ לפניכם ועיני כל ישראל עליכם ובשלומכם יהי' שלום הכל שלום וממילא ולמלשינים אל תהי תקוה יכרת ה' כל שפתי חלקות לא ירעו ולא ישחיתו כו'. ומובטחני באנשי קרי' נאמנה שלומי ישראל שישלימו נאמן לנאמן . ובלל ישראל ביחד בתמימות מדתם בתולדה מדת אבותינו אברהם יצחק ויעקב אשר מבני בניהם אנחנו החפצים שלום ואחדות הרחמנים גומלי חסדים איש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק ונתחזק בעד עמינו ובעד ערי אלקינו אשר לעת כזאת צריכים חיזוק גדול כו' . ומובטחני מצאתי חן ואפרוש כפי השמים ואומר שלום וברכה וחיים .

הכ"ד דורש ומבקש שלום מתאוה ומשתוקק ומצפה להשובתם הרמתה יזכנו השי"ת בבנין ציון וירושלים .

נאום השפל באמת, מ"ם בהרב מוהר"מ זצללה"ה :

הנה הרה"ק בקש שלום ורדפו בכל עוז . אך דבריו לא פעלו אצלם מאומה והם עו עמדם עמדו (כאשר יראו מה שנספר לקמן אי"ה ממה שנעשה אח"כ במדינתינו). מרן הרה"ק כאשר ראה שכל דברי בקשתו עלה בתהו חדל מלדבר עמם . רק כתב לאנ"ש שבחו"ל הנרדפים לנחמם ולחוקם שישימו מבטחם בהשי"ת שלא יעזבם ה) . ואנ"ש התחזקו בכל עוז נגד הקמים עליהם לבטלם ולהניאם מעבודתם עבודת הקודש ועליהם בכתף הכל נשאו כל העובר עליהם הן לטוב הן למוטב ועשו את שלהם. וגם על רבותינו שבאה"ק

ה) עי' לקמן במכתב הקמ"ג ממרן הרה"ק מנעטיק זי"ע :

הובב"א שמו עין מבטם לחזק מושבם על ארץ החיים ויסדו עבורם מעמדות נכונים והמפקחים ע"ז היו רבינו והרה"ק ר"י פאלצקער והרה"ק ר' ישכר בער מ"מ דליבאוויטש. ומדי שנה היו באים משולחים מאה"ק והיו לוקחים המקובץ בפה ומובילים לאה"ק ליד רבותינו. ורבותינו היו כותבים מדי שנה מכתבי קבלות. ובמכתביהם היו מדריכים את אנ"ש בתורה ועבודה ויראת ה'. וגם ע"ד הרבנות כתבו להם שימנו את רבינו לרב עליהם ולא תהי' עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה וגם לרבינו כתבו שיקבל עליו עול הרבנות כי מתחלה לא רצה רבינו לקבל עליו זאת. וגם באנ"ש הי' נמצא הרבה שהיו מנגדים לרבינו ורצו להביא לכאן אחד מצדיקי פולין. ודבר זה לא ישר בעיני רבותינו שבאה"ק א). וע"כ הרבו במכתבים לרבינו ולאנ"ש ששניהם יבטלו דעתם בזה. ודבריהם עשו פרי. שהם נתרצו לקבל את רבינו לרב, ורבינו קבל עליו עול הנהגת אנ"ש להנהיג קהל עדת ישורון ולהורותם הדרך ילכו בה כו'. ואור החסידות התחיל להאיר במדינתינו ביתר שאת ויתר עז כמו שנספר לקמן אי"ה באריכות:

פרק ז'

ידבר בקצרה מאשר עבר עליהם באה"ק. פטירת מרן הרמ"מ נ"ע. מכתב הרא"ק להודיע מפטירתו. צאצאי מרן וספריו:

באה"ק ג"כ עברו עליהם תלאות רבות. הא' מהאשכנזים שהיו בצפת שהיו מצירים להם מאד. וגם נמצאו שם הרבה מכת ש"ץ ימ"ש שהיו לוחצים אותם, וגם הפקיד דהעיר בא בעלילות עליהם והי' מבהיל אותם. ומרן הרה"ק רמ"מ נ"ע הי' חלש ודק המזג מאד ונפל למשכב כמה שבועות. וגם דוחק הפרנסה גבר מאד. עד שהגיע השילוח ממדינתינו ואז הונח להם מעט. ומחמת הלחיצות והנגישות הנ"ל הוכרח הרמ"מ לעקור דירתו מצפת לטבריא ששם היו רובם מהספרדים והם היו נכנעים לפניו כנ"ל ב). אך הרה"ק ר"א הכהן נשאר בצפת עוד איזה שנים עד שנת הקמ"ד. שהפקיד דצפת הדפו משם ביד רמה. ואז קבע ג"כ דירתו בטבריא. ושם ג"כ קבלו יסורים מהפקיד דשם שהי' ג"כ רשע עריץ ועשה יד אחת עם הפקיד דצפת לרדוף את רבותינו. אך לבסוף הי' לרודפיהם מפלות גדולות ולרבותינו הניח ה' מסביב ג). אח"כ בשנת הקמ"ה גבר הרעב שם. וגם אז לא הניח ה' את חסידיו וגם ברעב זן אותם (עי' במכתבי תקמ"ה). אח"כ בשנת תקמ"ו הונח להם מעט. ומרן הרה"ק רמ"מ בנה ביתו בצדק וגם בהכ"נ חדש הדור מאד ד). אך בשנת תקמ"ז סבבו שם מחלאות הרבה גדולות מאד

א) כמבואר בהמכתבים שבספרי הארץ ושבכת"י. ב) עי' כ"ז במכתב תק"מ שבכת"י.
ג) כמ"ש כ"ז באריכות במכתב תקמ"ד מהראז"ו סו"ד יעו"ש. ד) כמ"ש במכתב תקמ"ו ובמכתב הרה"ק ר' ברוך ממעזבוז למרן הרה"ק יעו"ש.:

והי' צעקות רבות מאנשי העיר . ומרן הרה"ק רמ"מ מגודל הצער והעג"נ שהי' לו ומגודל הפחד כו' נחלש מאד מאד . וזה הי' התחלת חליו שנפטר בה בעוה"ר בר"ח אייר בשנת תקמ"ח כמ"ש במכתב הרה"ק ר"א הכהן לאנ"ש שבחו"ל שכתב להם מפטירת מורינו הרה"ק הנ"ל. ובקול מר יבכה יצריח על עטרת תפארת ישראל שנלקח ממנו . והננו מעתיקים פה המכתב הזה אשר קראו הרר"א בשם אשכבתא דרבי :

אשכבתא דרבי

עתה הרף ידינו כבדה על אנחתינו היום מרי שיחינו להגיד כי ישר ה' הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא, כי חצי שדי עמנו וחמתו שתה רוחינו המרגיז ארץ ממקומה ועמודיה יתפלצון האומר לחרס לא יזרח אור חשך באהלינו ונרו עלינו נדעך נקטה נפשינו בחיינו אם נעזבה את שיחנו או נדברה במר נפשנו אוי לנו לאומרה אוי לנו שלא נאמרה . הנה ה' עשה דבר בישראל אשר כל שומעיו תצילנה שתי אזניו כי נפלה עטרת ראשינו ראשו כתם פז תנה הודו על השמים מן השמים נלחמו אראלים ומצוקים אחזו בארון ונצחו העליונים הוא אשר דבר ה' בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד נורא אלקים ממקודשיו במכובדיו כי נסתלק ענן הכבוד אי כבוד גלה כבוד אל הלקח ארון אלקים הצדיק אבד ואיננו כי לקח אותו אלקים אל דמי לנו חטאנו עם אבותינו כי הוכה במכאוב צדיק על משכבו הפך בחליו ימים רבים וחדשים מספר מחדש אב התקמ"ז עד יום ב' ר"ח זיו התקמ"ח שנגנז הארון בעוה"ר וכל בין המצרים לא הונח לו כ"א בימים נוראים הגיח לו ה' מסביב להתפלל לפני הצבור כדרכו בכל עצמותיו תאמרנה ה' מי כמוהו חבל על דאבדין, גם בפורים האומנם כי כבר חלוש הי' עד מאד מאד התחזק ובא לבהכ"נ לשמוע מקרא מגלה ברבים משום פרסומי ניסא עדיף . ובל"ב שב לאיתן חליו עד דכא ביסורי צדיק הראוים להיות מזבח כפרה לכל ישראל שהי' ככה דל ובשרו כחוש עד שכמעט יצא מגדר האנושי כ"א יד שכלו היתה תקיפה זך לקחו וברור מלולו בדעת מיושבת ושכל צח ומצוחצח שכל רחב ומוצק תמיד בשפה ברורה קולע אל השערה עד פרק האחרון . שעה אחת קודם פטירתו הזהיר להנצבים עליו סורו נא מעלי כי הנה ה' נצב עלי. וכמעט רגע חזרו ונגשו אליו כפעם בפעם עד שנפלה עליו הזיעה האחרונה ושאלו בנו על הזיעה מה היא ואיך מהותה והשיב לו הס באשר הוא סוף כל והלך לפניו צדקו צדיק הוא ה' כי פיהו מרינו . והנה צוואת ביתו הי' זמן טובא קודם פטירתו שכבר נתייאש מן החיים וצוה לכתוב הצוואה ואח"כ נדברנו גם אנו עמו כמה דברים מענין ההנהגה. וכל המבואר במכתבינו בשמו הוא צוה ויעמוד במכתב באותו פרק ככל הדברים וככל החזיון אשר עינים יחזו כי הוא דבר ויקרא כל האגרות שלומים שהגיעו כו' להשתעשע באהבתם . אחב"י עד הנה עזרונו

רחמי ה׳ בחיי כבוד הצדיק כתמר . ועתה גזעו מחליף כ׳ הבן יקיר לו כארז בלבנון ישגה שתולים בבית ה׳ . והנה נדרשנו לאשר שאלנו בחייו כבוד לדרוש בשמו לכל החברים מקשיבים לקול ה׳ אחינו שלומי אמוני לבבינו כי למענו יעשו חסד ואמת ליתן עינם ולבם על בנו המופלא ומופלג הוותיק וחרד אל ה׳ כ״ק מוה׳ משה נ״י מה דאפשר להטיבו ולהחזיק נכון מושבו בקרב הארץ כי הנה נשאר ביתו ריקם כו׳ לכן בקש זאת מידם להגן ולחום עליו בעבור כבודו שלא יצטרך לנוד החוצה ח״ו וישב בטח בקרב הארץ למען תהי׳ תורת ה׳ בפיו לא ימושו עוד כל ימי הארץ. והנה לא הוכפל הדבר בכל מכתבי פרטי משום עג״נ כ״א על המתעסק בקדשים מצוה וחובה להיות שואל ומזכיר כו׳ בהראותו את מכתב הלז לעיני העדה . כי הנה המוטל עלינו עשינו ככל אשר צונו אותו צדיק להודיע לרבים . ועתה עליהם המצוה הזאת וכי רב טובם כיד ה׳ הטובה עליהם כו׳ :

הכ״ד הכותב בדמ״ע בשם כל אחיהם דפעה״ק במקום שאמרו שלא להתום והי׳ זה בחדש סיון התקמ״ח לפ״ק פעה״ק טבריא תובב״א :

עוד כתב מכתב לאנ״ש וקראו מליצת בן הרב . וכתב שם בזה״ל נדרשתי מכבוד פה קדוש הוא כ׳ הרה״ק נ״ע באיתן חליו ימים כבירים שהי׳ ממש מופשט מהויות עולם וכל מחשבתו הי׳ משוטט בעלמא דקשוט וידבר שלשת אלפים על כל עדן ועדנין אשר חלפו עלוהי לקשרם בעולם האמת כו׳ , עכ״ל לענינו. ושם יאריך הרבה לבקש לאנ״ש עבור הרר״מ בן הרב יעו״ש . וגם רבינו כתב מכתב לאנ״ש א) לנחמם על פטירת מרן הרה״ק נ״ע וכתב עליו רוח אפינו אשר אמרנו בצלו נחי׳ כו׳ . והמכתב נדפס באגה״ק . ובכת״י הוא באריכות יותר והוא ג״כ יבקש את אנ״ש עבור בן הרב ועבור הרה״ק ר״א הכהן נ״ע יעו״ש :

והנה ממכתבי הררא״ק שהועתק לעיל ועוד מהרבה מכתבים שנמצא בכת״י שידבר אודות הר״ר משה בן מרן הרה״ק ניכר שהר״ר משה הי׳ אדם גדול . וכן נראה ממכתב רבינו לאנ״ש אחר פטירת מרן שכתב עליו בזה״ל ובפרט באשר יפרש שיחתו זו תפלתו ובקשתו השטוחה ע״י בנו הנחמד ונעים המופלא ומופלג פלג אלקים מלא דעת ויראת ה׳ כק״ש מוהר״מ נ״י כמאחז״ל שדעה האדם קרובה אצל בנו כו׳ . יעו״ש עוד באריכות . ואחר פטירת מרן הרה״ק הי׳ בנו מסתופף בצל קדושת הררא״ק שחי אחר מרן הרה״ק ערך כ׳ שנה והי׳ מרא דארעא קדישא תובב״א :

בן הי׳ להר״ר משה שמו שמואל (כמ״ש בסוף מכתב תקמ״ס):

א) מ״ש באגה״ק שהמכתב שלח רבינו לאנשי אה״ק תובב״א הוא טעות דמוכח כי המכתב שלח לאנ״ש שבחו״ל כאשר יראה הרואה בגוף המכתב ובפרט בהשלום המכתב שבכת״י ששם מפורש הדבר יותר יעו״ש :

בת הי' למרן הרה"ק ונפטרה ע"פ אביה זמן מה קודם פטירתו ונשארו ממנה ב' יתומים, חתנו הי' נקרא בשם הר"ר דובער זלה"ה ונזכר במכתבי רבינו שבכת"י:

הרבנית אלמנותו של מרן הרה"ק חיתה אחריו והיתה סמוכה על שולחן ב"ה הנ"ל:

מתורתו של מרן הרה"ק נ"ע נשאר לזכרון מאמרים שאמר לפני אנ"ש ונרשמו ע"י מביני מדע מאנ"ש וביחוד הראז"ו סו"ד והוא סידרם בסדר פרשיות התורה והביאם לבית הדפוס ונקרא שם הספר בישראל בשם פרי הארץ. ושם נמצא גם הרבה מאגרותיו לאנ"ש שבחו"ל ואגרות הרהא"ק. ועוד נמצא הרבה מכתבים שלא באו לדפוס ונמצאים אצלינו בכת"י:

עוד ספר קטן הדפיסו ממנו בשם פרי עץ. ושם נדפס גם צוואתו:

ע"כ הוא מה שמצא ידינו לרשום בקצרה ממרן הרה"ק רמ"מ נ"ע:

פרק ח'

התחלת רבנות רבינו. שבתו מתחלה במאהליב שעל הדניעסטער. נסיעתו חזרה למדינתינו:

עתה נשוב לספר מרבינו (אדמו"ר הזקן) נ"ע. כבר כתבנו שאחר פטירת הה"מ נ"ע הי' רבינו נוסע למרן הררמ"מ נ"ע והי' נחשב בין תלמידיו. אך באמת לא הי' רבינו תלמיד בד"ח כ"א לה"מ ובנו הרר"א ומהם קבל כל קבלתו יותר מכל התלמידים כי הה"מ למד עמו בזמנים מיוחדים עם בנו ביחד (לבד מה שלמד עמו הקדוש הרר"א נ"ע) וגם קבלתו הי' פנימיות יותר וכאשר סופו הוכיח שכשנפתח מעיינו גילה דברים שלא שמעתן אזן כו' א). מובן מזה שרבינו לא הי' צריך אח"כ לשום רב בד"ח ורק נסיעתו הי' כי אמר בתוך עמי אנכי יושבת כו' ב). והי' מתנהג שם בענוה ושפלות יתירה. אבל במקום ענותנותו הכירו הכל גדולתו ג). והנה כבר כתבנו שכאשר נסע הרה"ק

א) רבינו אמר הטעם שהוא מגלה יותר מכל תלמידי הה"מ נ"ע כי הרב לתלמיד מגלה ע"י לבושים וע"כ כל התלמידים שקבלו מרבינו הה"מ ע"י לבושים גילו ג"כ ע"י לבושים. אך הוא קבל מהה"מ ביחד עם בנו הרר"א. והאב לבן מגלה הפנימיות ועצמיות שלא ע"י לבושים. וע"כ גם הוא קבל שלא ע"י לבושים ולזאת גילה הד"ח ג"כ שלא ע"י לבושים כו':

ב) בחר במרן רמ"מ לפי שהי' במדינתינו. ובעבור המעלות הנשגבות שהי' בו כנ"ל. וגם בעבור גודל ענותנותו של מרן שהי' שפל בנפשו מאד. ורבינו הי' מחפש זאת. וגם מפני שמרן זכה להיות אצל הבעש"ט נ"ע:

ג) אצל מרן הרה"ק הי' ההנהגה שכל החסידים היו אוכלים על שולחנו בשבת ויו"ט (כמו אצל רבני פולין). ודרך רבינו הי' לישב בקצה השולחן. פ"א בליל א' דר"ה בסעודה ראה מרן הרמ"מ שנפקד מקום רבינו כי הוא התפלל

רמ"מ נ"ע וסייעתו לאה"ק תובב"א נסע רבינו ג"כ עמו עם בב"ב עד עיר מאהליב רק שם חזקו עליו דברי אנ"ש ודברי הרבנים שישאר במדינתינו להיות לנו לעינים והוכרח למלאות בקשתם. אך לשוב לבית חותנו לוויטעבסק לא רצה, כי חותנו ירד אז ממעמדו . וגם בלא"ה לא רצה להיות בבית חותנו אשר רדפוהו שם מורדף בלי חשך כנ"ל . ע"כ נשאר עם ב"ב שם במאהליב, ואשתו היתה עושה כל עבודת פרך למען פרנסתם . והוא ישב על התורה והעבודה יומם ולילה א) , והי' מסתיר דרכו והילוכו בקדש ושום אדם לא ידע ממנו , אך היסתר במסתרים איש אשר המלך חפץ ביקרו . וגם שם סיבב השי"ת שנגלה כבודו ורוב גדלו ב) , וכל הלומדים שבעיר התחילו לשקוד על דלתותיו ולהשתעשע בתורתו. ויגדל שמו הטוב עד כי גדל מאד. ומאז התחילו אנשי העיר להשגיח עליו ולהספיק צרכיו בריוח וכבוד. ובדעתו הי' לישאר לדור שם . והי' שם ערך שנה ומחצה . אך באשר שבמדינתינו רבה העזובה ואנ"ש נשארו כצאן בלי רועה ע"כ שלחו אנ"ש דמדינתינו אנשים אליו שיביאוהו למדינתינו להיות להם לרועה נאמן. ומתחלה לא רצה רבינו לנסוע

עדיין. וקם הררמ"מ ממקומו והלך לבהמ"ד שבחצרו והלך בחשאי אל המקום אשר עמד שם רבינו בתפלתו ושמע תפלתו בדביקות נפלאה כו'. ובא הררמ"מ למושב שולחנו בהתפעלות מאד ואמר הנה הרר"ז יש לו הנאה ותענוג מהשי"ת והשי"ת יש לו הנאה ותענוג ממנו ואנחנו נהנה ונתענג מהסעודה. וצוה הררמ"מ שכשיבוא רבינו להשולחן יניחוהו לישב בקצה השולחן כדרכו ולא יבלבלוהו מעבודתו ודרכו בקדש כו' וכן הי' שרבינו בא וישב בקצה השולחן כדרכו כו':

א) עי' לעיל בהעתק הקדמת בניו להשו"ע:

ב) בסיפורים הנדפסים מכבר כתוב שאשה אחת לא יכלה ליטהר לבעלה שהיתה מוצאת דם על הסדין והרב דמתא אסרה לבעלה. האשה העצובה היתה מספרת אסונה לפני חברותיה. ואתרמי מילתא שסיפרה זאת לאשת רבינו. ואמרה אשת רבינו שהאשה תביא לה הסדין והיא תראה לבעלה שהוא למדן ובקי בזה מאד אולי ימצא לה תרופה וכן הי' ואמר רבינו שהוא דם טהור. הרב דמתא כשמעו זאת שלח אחר רבינו ושאלו ע"ז וא"ל רבינו שזהו דם יונה. והי' הדבר לפלא בעיני כל איך יבוא לשם דם יונה תמיד. ואמר להם רבינו שיחקרו אולי יש להאשה מריבה עם א' מב"ב ושכנותיה. ויבוקש הדבר וימצא שאחת מקרובותיה הי' לה מריבה עמה והיתה עושה זאת לה שהיתה נותנת דם יונה על הסדין למען הטרידה מבעלה. עוד הי' מעשה באשה אחת שמצאה כתם על חלוקה אחר טבילתה ואסר הרב דמתא. ואח"כ בא הדבר לפני רבינו ואמר שהוא זפת. ואמר שיראו במקום שישבה בבית הטבילה אולי נמצא שם זפת וכן עשו ומצאו כו'. ותהום כל העיר מגודל חכמתו נוסף על חריפותו ובקיאותו. ושמעו שהרב דמתא הי' ירא שמים גדול. וכאשר ראה כ"ז רצה לפשוט מעליו אצטלית הרבנות ולמסרה לרבינו כי לו נאה ויאה. אך רבינו לא רצה בשום אופן:

עמהם. אך הם הציקו לו מאד ואמרו לו שלא יניחוהו לישאר שם בשום אופן • וגם הרבו לבקש את אשתו שתשתדל לפעול אצלו שישוב עמהם. ובאשר שהיא ג"כ כלתה נפשה לשוב לארץ מולדתה וממשפחתה ע"כ הרבתה לבקשו עד שהוכרח לעבור על דעתו וליסע עמהם ונסע לעיר מולדתו לאזני ונתקבל שם לרב ומו"צ . וגם הי' מפקח בעניני אנ"ש דמדינתנו ובתיקון המעמדות עבור רבותינו שבאה"ק תובב"א . ואתו עמו הי' הרה"ק ר"י פאלצקער והרה"ק ר' ישכר בער מ"מ דליבאוויטש. שהיו לו לעזר בזה . אך בשם נשיאות לא רצה. מה גם שהרבה מהחסידים הגדולים של הרה"ק רמ"מ נ"ע שנשארו במדינתנו עמדו לשטן בזה שהם רצו להביא למדינתנו א' מצדיקי פולין או שהם יסעו לצדיקי פולין ויביאו ממרחק לחמם והיו כותבים לרבותינו שבאה"ק שהם יסכימו ע"ז, אך רבותינו לא הסכימו להם ע"ז בשום אופן א). ורמזו אותם בדבר שיקבלו את רבינו לרב עליהם . וגם לרבינו הרבו הרבנים במכתבי בקשה שיקבל עליו עול הנהגת אנ"ש הוא דוקא ולא אחר כי מי כמוהו מורה כו' פתח פיך ויאירו דבריך כו' . ואז ע"פ בקשת וצווי הרבנים בטלו דעתם ורצונם . אנ"ש קבלו את רבינו לרב . ורבינו נעתר להם לקבל עליו עול הנהגת אנ"ש ולהורותם הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון ע"פ הדרך הקדש שסללו רבותיו הקדושים . והתחיל לגלות רזין דאורייתא סתימין וטמירין כו'. והתחילו לנסוע אליו מכל עבר ופנה לשמוע ממנו דא"ח ולשתות בצמא דברי קדשו מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו כו'. וזכה לכתר תורה, שמאז נשאר רבנות ונשיאות מדינת רייסין וסמוכותיה לו ולזרעו אחריו בדרך ירושה שאין לה הפסק כו'. ושמו הטוב נתפרסם בכל קצוי ארץ ואיים רחוקים בשם אדמו"ר הזקן או בשם הרב סתם. כי גם במדינת פולין ובכל המדינות נקרא הרב סתם כידוע :

פרק ט'

בירור זמן התחלת נשיאותו ע"פ מכתבים מהרבנים דאה"ק לרבינו ולאנ"ש וע"פ מכתבי רבינו .

הנה בזמן התחלת נשיאותו לא יכולנו להציל דבר ברור. זאת ידענו שהנהגת נשיאותו הי' יותר משלשים שנה ב). אך כמה יותר ומתי התחיל לא מצאנו מפורש בספר . וגם לא שמענו ברור . עכ"ז נברר זה עד מקום שידינו מגעת ממכתבי הרבנים דאה"ק תובב"א שכתבו לרבינו ולאנ"ש נדון הרבנות ג). מהם

א) כמו שמבואר במכתביהם שנעתיק בסמוך אי"ה :

ב) הרה"ק הר"א מסטראשעליע נ"ע בפתח השער לספרו שער היחוד והאמונה כתב שקרוב לשלשים שנה נתאבק בעפר רגליו כו' :

ג) לרבינו בעצמו נמצא אצלינו רק ב' מכתבים עד"ז . הא' מהרה"ק רמ"מ נ"ע נדפס בס' פרי הארץ. והב' מהררא"ק זלה"ה והוא בכת"י (ונעתיקם בסמוך

נדפסו בס׳ פרי הארץ ומהם נמצא בכת״י אצלינו. ומאיזה מכתבי רבינו שבכת״י, ואם כי גם בזה לא יבורר לנו כי הוא זה באיזה שנה ובאיזה חדש אעפ״כ איזה ערך נדע מזה :

במכתב המתחיל כפינו פרושות א) כ׳ בזה״ל . עצתינו היעוצה שלא ירעישו את העולם במסע ומריבה לנסוע למקומות רחוקים כו׳ . והנה בעז״ה כעת עמכם גדולים חקרי לב ה״ה הה״מ החסיד המפורסם בתורה וביראה איש אלקים קדוש כ״ש מוהר״י פאלצקער ה׳ ישמרהו. וה״ה חכמים חרשים ונבוני לחשים גדולי העצה מפורסמים בתורה וביראת ה׳ כל ימיהם חריפים ושנונים ותיקים ותמימים כ׳ מוה׳ ישכר בער סג״ל מ״מ דק״ק ליבאוויטש וכ׳ הרב מוהרש״ז ה׳ ישמרם ויהי׳ שמם לעולם . והחוט המשולש כו׳ אשר בעז״ה בידם טובם מרב טוב הגנוז והצפון להאיר עיניהם ולהחיותם ועצתם אמונה ופעולתם אמת כו׳ עכ״ל לענינינו . עוד כתוב שם באנו בגזירות כו׳ בכל תוקף ועוז על מה שגזרו חכמים השלמים הרבנים הנ״ל. עכ״ל לענינינו . וכוונתם בזה כי אלו השלשה גזרו שלא לעשות הלואה ממעות הכולל לשום דבר וכתבו מכתב לאנ״ש עד״ז ב). ועה״ח באו כסדר הזה הרר״י פאלצקער ראשונה ואחריו הר״ר ישכר בער ואחריו רבינו באחרונה. ועל גזירתם ומכתבם זה הסכימו גם רבותינו שבאה״ק תובב״א . והמובן ממכתב זה שבשנים אלו הי׳ ההנהגה ע״פ אלו השלשה . ושעדיין היו אנשים שעמדו לנגד בדברי הרבנות כו׳ :

במכתב תקמ״ג כתבו בזה״ל וג״ז אשר כתבנו בשנה דאשתקד שאל יצא איש ממקומו כ״א איש את אחיו יעזורו ויאמרו חזק . ובפרט כי חננם ה׳ ויש להם כל במדינתם פלא יועץ כו׳ עכ״ל . הנה כתבו סתם פלא יועץ ולא כתבו מי הוא ואת שם א׳ מהרבנים לא הזכירו כלל :

במכתב תקמ״ד כ׳ בזה״ל הנה ע״כ על כל דברי האגרת שקבלתי בקובלנא מכמה מקומות ובראשם כ׳ אהובינו הרבנים המאוה״ג המופלגים בתורה ויראת ה׳ כל הימים מוה׳ ישכר בער מק״ק ליבאוויטש ומוהרש״ז מק״ק לאזני על ענין נחוה דרגת פרנסת החפצים כו׳ :

עוד שם. וע״ד אשר העמיקו שאלה אם הגבה למעלה איזה איש צדיק עליהם מן המפורסמים גדולי הצדיקים להביא למדינת רוסיא שיורם את הדרך

א״ה) ויתר המכתבים שבספרי הארץ ושבכת״י כולם הם לאנ״ש לחזקם ולזרזם שיקבלו את רבינו לרב עליהם (ונעתקים ג״כ) . והדבר פשוט כי רבינו לא הי׳ מראה המכתבים ששלחו לו ואלו המכתבים שנמצא הוא ג״כ בדרך סיבה או שנגנב ממנו או שהעתיקום קודם שמסרו לו כו׳ :

א) מכתב זה הוא משנת תקמ״א או תקמ״ב . כי בכאן חותם הרה״ק רמ״מ פעה״ק טבריא שזה הי׳ אחר שנת תק״מ כי עד שנת תק״מ הי׳ עדיין בצפת כנ״ל:

ב) הוא המכתב המתחיל ראה ראינו כו׳ :

ילכו בה . לכן אחרי אשר בעצתי ישאלו כו׳ . אמיתי׳ נקודת לבבי אודיע לכם כו׳ . אם לי ולקולי ישמעון החפצים לירא את ה׳ יספיק להם מעט הכמות ורב האיכות המבואר באגרת הלז על זמן מה . וזמן מה יתקרב: אל הצדיקים והחסידים הרבנים השלמים המבו״ל שכל דבריהם כגחלי אש מועצות ודעת אלקים כו׳ עכ״ל לענינינו . והמובן במכתב זה שאז בשנת תקמ״ד היו עדיין אנשים שעמדו לנגד כו׳ . ובכאן לא הזכירו את הרר״י פאלצקער כלל כ״א את הר״ר ישכר בער ראשונה ואח״כ את רבינו :

במכתבי תקמ״ה שנמצא אצלינו לא דברו כלל אודות זה ולא הזכירו שום א׳ מהרבנים :

במכתב תקמ״ו כ׳ הררא״ק לאנ״ש בזה״ל . והנה בענין המעשה רב לכם כ׳ אהובינו ידידנו ידיד ה׳ אור גנוז כ״ק מוהרש״ז נ״י שי׳ לאוי״ט מלא כבוד ה׳ ברוח חו״ב ודעת את ה׳ להורות להם הדרך כי בטחונינו בחסדי השי״ת שיפתח להם אוצרו הטוב ביראת ה׳ עכ״ל . הזכיר בכאן רק את רבינו לבדו :

ובמכתב תקמ״ז כ׳ הררמ״מ בזה״ל אין דעתי נוחה באנ״ש ההולכים לבקש להם רב ממקום אחר להבין בדברים המסורים ללב שהוא ענין החכמה והאמונה שלא נתנה אלא מרועה אחד ללמוד וגם מי יודע מי הוא זה הרב כו׳. הנה אהובי ידידי נפשי כי יפלא מהם דבר שאל ישאלו כו׳ להציע לפני גדוליהם המלאים זיו ומפיקים רצון כו׳ שיראתם קדמה לחכמת אחרים וקטנם עבה ממתנם כו׳ עכ״ל לענינינו . לא נזכר בכאן שום אחד מהרבנים וגם לא רבינו בפירוש כ״א בסתם גדוליהם כו׳ :

ובמכתב תקמ״ח (שהוא מכתב האחרון מהרה״ק רמ״מ נ״ע) כתב באריכות לאנ״ש ע״ד רבנות רבינו וז״ל. אהובנו אחינו מה אנחנו שואלים מהם כ״א לאהבה את אהובנו כ׳ הרב חביבי ידידנו האמתי מעולם אשר נפשנו קשורה בנפשו כ״ק מוהרש״ז נ״י הגדול מאחיו גדלהו משל אחיו כולכם חייבים בכבודו שהרי כמה יגיעות יגע וכתת רגליו הרחק נדוד נע ונד וזמן טובא למען שמוע דא״ח . ואותו משכנו להיות מורה צדק במדינתם שלא תהי׳ עדת ה׳ כצאן אשר אין להם רועה . ואלמלא הוא . רצו ליתנה ראש אחר עליהם. שאפי׳ אם הי׳ צ״ג גלוי וידוע לפני וברור לי כשמש שבודאי מרה באחרונה הי׳ תהי׳ ואפיקורסות הרבה הי׳ נזרק בתלמידים כי יודע אני ומכיר את כל החסידים במדינתם הן לטוב הן למוטב כי לא מכל אדם יכולים לקבל שהרי הסוג הזה נקרא חכם הלומד מכל אדם גם מאמר חז״ל חכמים הזהרו בדבריכם כו׳ שמא ישתו התלמידים כו׳. וכן בנדון דידן חששנו אשר לא ידעון לשונו ודרך צדיקים אשר יקבלו עליהם לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו וימוטו כל מוסדי ארץ . לזאת שום ישימו עליהם מקרב אחיהם כמוהם הוא הרב חביבי הנ״ל שהשליך נפשו אחר גוו לכתת רגליו לדרוש את ה׳ ולעשות עפר תחת רגלי צדיקים לשמוע את דבר ה׳ יקר בעיניו ומי כמוהו מורה ורב

במדינתם. וכי הוא אוהב דבק מאח בכל לבבו נאמן כשר וישר וצדיק הוא. אהובנו אחינו ידידי נפשני בקשו צדק בקשו ענוה שמעו ותחי נפשכם ובאו כלכם בברית יחד בההקשרוה *נפש אחת* באהבה ואחוה ושלום ודיעות ובזה ישמע בערי יהודה ובחוצות קול ששון וקול שמחה ושלום על ישראל עכ"ל לענייננו .
הנה כאן דיבר בפה מלא כי רק את רבינו יקבלו לרב עליהם .

עתה נעתיק מכתביהם לרבינו עד"ז בשנת תקמ"ו.

ז"ל קיצור המכתב מהרומ"ם שנדפס בפרי הארץ .

אור זרוע לצדיק הולך ואור טל אורות טלו לישראל יפרח כשושנה
ושרשיו כלבנון ממנו פרי נמצא כל מוצאו מצא חיים ושלום
ה"ה כ' אהובינו ידיד ה' וידיד נפשי רחימא דלבאי הרב המאוה"ג אור
מופלא ואוצר נחמד בנוה חכם בעיר אלקים זה סיני כק"ש מוהרש"ז
נ"י ושלום ביתו ובניו הנעימים המלאך הגואל הוא יברך אותם :

אחד"ש רב ברכות לראש צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון בצל שדי יתלונן להתו עליון אך שמח וטוב יפיק רצון מה' . הנני מזכירו בכל עת מצוא חפץ ודבר דבר אלקים חיים ושלום. ומודיעני ב"ה מרב שלומי ושלום ביתי כו' ושלום כל אנשי שלומינו בעז"ה כו' . וכבר כתבתי אליו באריכות ולא באתי כ"א בתוספות אהבה במכתב יד עצמי להעיר צדקו ותורת אלקיו בלבו לא המעד אשוריו . למה תאמר נסתרה דרכי מה' לפרנס את ישראל לאביהן שבשמים להורות הדרך כו' ומי כמוהו מורה בכל מדינתם כי נר מצוה ותורה אור והולך ואור עד נכון היום . ואינם צריכים לנביא וחוזה כי לא נביא וחוזה אנכי וה' אור לו רק חזק ואמץ בטח בה' ורעה אמונה כי רועה נתנו ה' מה ה' שואל מעמו כ"א ליראה למדה את בנ"י היטב להכניסם בעזמ"ש ותורה ועבודה הכבד העבודה עליהם ואל ישעו בדברי שקר והבאי פרנסה מובטחני בו ית' שיגביה כנשר קנם יבא הטוב מכל מקום . ואנחנו לא נדע מה נעשה כ"א אל ה' עינינו והוא נהגה לנו כמאמר הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. בידינו הוא לעזור את ישראל ע"פ תורת ה' משיבת נפש משא"כ עזרת הגופים אין בידינו כו' אבל כבר הובטחנו כי אין מחסור ליראיו ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב . ולך בכחך זה והושעת את ישראל להכביד עליהם עול תומ"צ . אהובי ידידי חזק והתחזק לעצור בעם כי עשה תעשה ויכול תוכל להרחיקם מכל אלה ולהדביקם בו ית' עכ"ל :

וז"ל הרא"ק במכתבו משנה הנ"ל .

לידיד ה' ישכון לבטח עליו חופף רוח ה' זה סיני אהובי ידידי
וחמדת לבו אל ה' הרב המאוה"ג אור מופלג פלג אלקים מלא כבוד ה'
באור תורה ורוח דעת ויראת ה' צדיק ונושע כ' מוהרש"ז נ"י.

יהי שמו לעולם ׃ ורב שלום ביתו ובניו הנעימים ומופלאים ספז מסולאים ה׳ עליהם יחיו ועיני אביהם רואות כי״ר א״ס :

אחדו״ש מגודל ידידות נפשו עוז לאלקים עתירתי כי ה׳ יאיר נרו בהלו נרו עלי ראשו ויתן ה׳ מגן ישעו לפרנס את ישראל לאביהן שבשמים להאיר ולרומם אותם לטובה לבבם ולישא אותם כעל כנפי נשרים . מאורו יזרח אור לישרים וזכות הרבים יעמוד לו לדור דורים כו׳ :

הן יראת ה׳ היא חכמה ללמד את בנ״י לחזק את לבבם והן בכמה ענינים שונים . ברם אלמלא לא באתי אלא לדבר זה די להודיע אמרי נועם אשר מגודל ידידות נפשו הקשורה בנפשי בשמחה וגיל תבואנה בהגיעני בשורות שלומו ע״י שד״ר כו׳ והראני מבתב בכתב ידו אלי ונהניתי בו אבל לא בנמה שבהוכו כי כל מניעהו למשוך ידו מלקרב את לב שלומי אמוני ישראל להודיעם בינה ודעת ה׳ . ולדעתי שכל ימי חיי האדם אף אם אלף שנים יחי׳ אין די עולה העבודה נגד זכות הרבים להאיר עיניהם ולזרעם אחריהם לדור דורים ותקטן עוד זאת בעיניו ישען באלקים חיים שיטעום בקצה המטה אשר יטעמו ממש מעין עוה״ב כי ברבים היו עמדו עד שאין לחוש מפני כובד המשא כו׳ וממש אין לשער ולהשיג בהשגת שכלי איך אור השכל שופע ונובע והלב כמעין המתגבר הולך ודובר מישרים דרכי ה׳ ויאירו דבריו כפטיש יפוצץ סלע והשומעים יקבלו פרנסתם כל א׳ די צרכו . והאמת אגיד לו הבי אחי הוא לו הייתי שוקל במאזני השכל קודם נסיעתי לארץ החיים מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה אפשר הי׳ מכריע . ואהובי ידידי ידיד ה׳ ידעתי גם ידעתי סיבות כובד הענין עליו מחמת שבתחלה הי׳ נר לרגלו דבריו בפ״ע וההרגל הגיע עד שהי׳ טועם מרפא לנפש ומתוק לחיך ואור עינים אשר לכן בשנותו את טעמו כל ההתחלות קשות יסע יהדותיו ההרגל הראשון . ואתה לך נחה את העם וקדשתם היום ומחר כה לחי עד גאולת עולם . הכ״ד אהובך דוש״ת בלונ״ח.

׳אברהם בלא״א כמוהר״ר אלכסנדר כ״ץ זללה״ה :

עתה נעתיק בקצרה מהמכתבים ששלח הררא״ק לאנ״ש אודות רבינו אחר פטירת הרמ״מ נ״ע :

במכתב תק״נ (שבכת״י) כ׳ והלא עיניכם רואות את מורכם הוא רב אחאי ידיד ה׳ זה סיני הרב המפורסם כ׳ מוהרש״ז נ״י להתחמם באורו יראו אור עולם ואוצר חיים ושלום :

ובמכתב תקנ״ב א) כ׳ ומה גם כי בעז״ה הלא עמכם כ׳ רב חביבי וחמדת לבבי הרה״ג קדוש ה׳ מכובד הר ה׳ זה סיני בק״ש מוהרש״ז נ״י פלא יועץ ומי בעל דברים יגש אליו והוא יראהו את מבוא העיר ואת כל הדרך דרך ה׳ אליו תשמעו כו׳ :

ובמכתב המתחיל והנה אשתקד (עס׳ פרי הארץ) כ׳ והן עתה קצרתי כי הלא

א) הוא המאמר דרש ר׳ שמלאי שנדפס בפרי הארץ. ובכת״י נמצא הוספות ט :

בעזהשי"ת אתם עמם רב רחומאי קדוש ה' המפורסם מוהרש"ז נ"י אשר עיניכם רואות את מורכם משקה הרים מעליותיו מפרי מעשיו תשבע הארץ ופיו מפיק מרגליות כו':

עי"ש במכתב הנ"ל. כ' הרב רחומאי הנ"ל ידיד ה' כו' חופף עליו כל היום חבילי טרדין כו' נצבים עליו מן בקר עד ערב כו' כל איש מצוק ומר נפש כו' לא כאלה חלק יעקב להטריח בדברים קטנים ורבנן קשישאי לא עבדי הכי כו' גם בימי אדמו"ר זצוק"ל לא ראיתי נוהגין כן כו' כ"א באקראי כו' ולא מעשה בכל יום כו'. ועתה בני שמור רגלך באשר תלך אל בית כ' הרב חביבי הנ"ל כו' לשמוע דא"ת ויראת שמים כו':

ובמכתב המתחיל אהובי אחי (שם) כ'. והנה עמכם רב חביבי הרה"ג קדוש ה' מכובד איש אלקים כ' מוהרש"ז שי' משכן קרוי מקדש והי' שוכן בציון המצויין אנן מהכא ואיהו מהתם דעתינו לעורר עליכם רחמים מרובים וחסדים טובים כו'. ובכל אשר אמרנו לכם תשמרו כו' להיות ניזון מזיו השכינה בהתקשרות עם כ' רב חביבי הנ"ל ועמנו כו'. ואל יפלא בעיניהם כי כ' רב חביבי שי' מקרב למקצתם ומתיחד עמהם להשיאם עצה ההוגנת להם כי זו היא העצה היעוצה לקרב את החדשים כו' ומדלת העם אשר אינם כ"כ בני תורה כו' חנוך לנער ע"פ דרכו כו'. אבל מי שעבר ושנה פרקו כו' לא זו הדרך כו' ולשומע יונעם כו', עכ"ל המכתבים שנמצא אצלינו:

והנה מאלו המכתבים נראה שרבינו לא נשא בישראל תיכף בבאו לביתו (שהי' בערך שנת תקל"ט) א). כי בשנת תקמ"א ותקמ"ב הי' עדיין כמו שלישי המדבר. ובערך שנת תקמ"ד הי' נחשב כמו שני בקודש. אח"כ משנת תקמ"ז ואילך נחשב הוא לראש וראשון ואעפ"כ היו כוללים גם את הרריי"ב עמו (שבמכתב תקמ"ז כתבו בזה"ל הרבנים גדולי העצה כו' כנ"ל ב). ובמכתב תקמ"ח שהיא שנה האחרונה של הרה"ק רמ"מ נ"ע הי' אליו לבדו הדיבור מדבר. אך עדיין היו איזה מאנ"ש שלא היו רוצים להיות כייף תחתיו וע"כ הי' צריך הרמ"מ נ"ע לעוררם ולבקשם שיכפפו ראשיהם כו'. ואחר פטירת הרמ"מ נ"ע לא הי' עוד פוצה פה. וע"כ הרא"ק במכתביו שכתב אז לא הי' מבקש שיהיו כפופים לרבינו כ"א הי' כותב והלא עיניכם רואות את מורכם כו':

א) כי נסיעתו עם הרבנים שנסעו לאה"ק הי' בחדש אדר תקל"ז כמבואר במכתבי הרבנים דאה"ק. ובמאהליב שהה שנה ומחצה שזהו עד סוף תקל"ח או תחלת תקל"ט. וגם שמענו שבנסיעתו בחזרה לביתו שהה בבייעשינקוויץ חדש ימים ע"כ ביאתו לביתו הי' לא קודם משנת תקל"ט:

ב) ומאחד מהרבנים מנכדי רבינו שמענו שנמצא מכתבים שכותבין שם שניהם ומקדימים תחלה את רבינו ואח"כ את הרריי"ב. אך לא נזדמן לנו לראותם:

אך מאיזה מכתבים ממכתבי רבינו נראה שהתחלת נשיאותו הי' בזמן קרוב אחר בואו לביתו. הא' ממכתבו לאנ"ש דאושאץ (שנעתיק בסמוך אי"ה) שנכתב בשנת תק"מ. ועה"ח לא בא אחד מהרבנים הנ"ל כ"א רבינו לבדו הב' ממכתב רבינו להרא"ק בעת המחלוקת שנתעורר עליו מהרא"ק (כמו שנספר לקמן) שכ' בזה"ל הידוע ומפורסם כו' כל המכתבים לכללות אנ"ש ואלי ביחוד זה כ"ב שנה לחזקני ולאמצני פתח פיך ויאירו דבריך כו'. והכ"ב שנה הוא ג"כ משנת תק"ם עד שנת תקס"ב שאז התחילה המחלוקת הנ"ל א). מזה מובן שהתחלת הרבנות הי' בערך שנת תק"ם או קודם מעט. וגם נמצא בכתבים דרושי רבינו ד"ח שדרש בשנת תק"ם. ואיך יצדק זה עם מכתבי הרבנים הנ"ל :

והנראה שהדבר כן הוא. שהתחלת רבנותו הי' תיכף בבואו לביתו. כי הלא שלחו אחריו להביאו למדינתינו ועל מה זה ולמה הביאו אותו הרי זה הי' רק בשביל שיהי' להם לרב ולרועה נאמן. והתחילו לנסוע אליו תיכף. אך רבינו לא רצה בהרבנות שנים רבות וברעתו הי' לנסוע לאה"ק ב). וגם הרבה מחסידי הרמ"מ לא רצו להיות כייף לרבינו כנ"ל. וע"כ הי' הדבר רופף עדיין משני הצדדים. עוד זאת כי אתו עמו היו אז הרר"י פאלצקער והרי"ב הנ"ל. שהרר"י פאלצקער הי' זקן בימים הרבה מרבינו ג) והררי"ב הי' ג"כ זקן בימים והי' רבו של רבינו בימי ילדותו זמן מה וע"כ הי' רבינו נוהג כבוד בהם והרכיבם אלופים לראשו. ובמכתב המתחיל ראה ראינו כו' בא רבינו עה"ח באחרונה. והמכתב הזה הגיע גם לרבותינו שבאה"ק (כמבואר במכתב המתחיל כפינו פרושות כו'). וע"כ כשכתבו רבותינו להם או לאנ"ש אודותם כתבו ג"כ בסדר שבאו עה"ח. אח"כ נפטר הרר"י פאלצקער ונשאר רק רבינו והררי"ב כתבו רבותינו ג"כ בסדר הזה. אך במשך איזה שנים הכיר הררי"ב ביותר בגדולת רבינו וכפף ראשו לפניו להיות תלמידו ד). ואז כתבו לרבינו לבדו. ואם לפעמים היו כותבים גם להררי"ב היו מקדימים את רבינו כי לו משפט הבכורה. וזה הי' בסוף ימי הררמ"ם. ועכ"ז איזה אנשים פרטיים

א) במכתב רבינו ע"ד המחלוקת עם הרר"ב ממעזבוז (שנעתיק הקילור לקמן) כתוב שרבינו א"ל להרר"ב עד שנת תקס"ב היינו אוהבים נאמנים והנה בני מערבא דברו עלי לה"ר וקבל דבריהם כו'. ובמכתב רבינו להרא"ק כ' בחורף תקס"ג באו אלי הני גאותאי (הם המשולחים של הרא"ק שבאו לעשות מחלוקת עם רבינו כו') יעו"ש :

ב) במכתב הנ"ל מרבינו להרא"ק כ' בזה"ל בקשתי ליפטר מהם בשנים קדמוניות וליסע לאה"ק וע"ז השיבו לי הרבנים במכתבם דשנת תקמ"ו (הם הב' מכתבים שהעתקנו לעיל) :

ג) במכתב תקל"א כ' הרמ"מ על הרר"י פאלצקער הרב הישיש כו. ורבינו היה אז בן ל"א שנה כו: ד) והי' משולחו של רבינו כמ"ש במכתבי מליצה של רבינו להכ"ש :

היו עדיין שלא רצו לבטל א״ע ולהיות כייף לרבינו . מה גם כי רבינו הי׳ נוהג בענוה ושפלות יתירה והי׳ חולק להרבנים דאה״ק יותרת הכבוד והי׳ כותב להם לקדם רבינו. ועי״כ מקצת אנ״ש הישנים מתלמידיהם היו מחשיבים א״ע כמו חבריו של רבינו . אך לאחר פטירת הרמ״מ נ״ע קבל רבינו ע״ע עול הרבנות ביותר . וגם החסידים לא עמדו לנגד עוד ואדרבה גם המה התקרבו אליו ויראו את האור כי טוב והתחילו לשתות בצמא דברי קדשו ואז נתחזק רבנות רבינו בלי פוצה פה ומצפצף א). ותשב באיתן קשתו ובחסד הוכן כסאו כו׳ :

פרק י׳

החדשות שחידש בימי רבנותו. הנהגותיו שהנהיג לאנ״ש .

ויהי כאשר ישב על כסא קדשו התחיל לחדש ענינים נוראים ונפלאים אשר לא שערום כו׳ (כי אף גם רבותיו הקדושים שכל רז לא אנס להו מקום הניחו לו להתגדר כו׳) . ר״ד בירר וליבן דרכי העבודה בדרך נפלא ע״פ קבלתו מרבותיו הקדושים נ״ע ואשר עוד הוסיף לו השי״ת חכ׳ ותבונה על די רוח יתירה השרשת בי׳ וכמ״ש יהיב חוכמתא לחכימין כו׳ . וכנראה בעליל בדרושיו וביחוד בספרו הקדוש לקוטי אמרים הנקרא בשם תניא קדישא ב) , גם הרגיל לאנ״ש להתפלל בנוסח הקדוש האריז״ל וברבות השנים הדפיס סידור מיוחד ובסידורו זה הפליא לעשות במספר התיבות ובמנין האותיות ודקדוק התנועות את הכל עשה יפה בעצו בדקדוק גדול מאד והסידור נתקבל מאד בעולם כי הוא סולת נקי׳ מכל הנוסחאות ג) ואף גם המתפללים בנוסחות אחרות כפי שהורגלו מנעורם מעריצים ומקדישים אותו ד). את התפילין תיקן ע״פ

א) במכתב מא׳ מתלמידי הרבנים דאה״ק בשנת תקמ״ט כ׳ בזה״ל אדמו״ר גאון עוזנו ומחמד עינינו בו״ק מוהרש״ז נ״י :

ב) אמירתו ד״ת הי׳ מבהיל מאד וכל העומדים שם היו לחרדת אלקים ועל עמדם היו נעשים בע״ת גמורים והיו מתלהבים לעבודת ה׳ באופן נורא מאד . ובאיזה ענין שהי׳ מדבר הי׳ מחזיק אז במדרגה זו . אם מענין אה״ר הי׳ לו אז אה״ר וכו׳. גם תפלתו הי׳ מבהיל מאד. ונכדו אדמו״ר בעל צ״צ נ״ע אמר עליו שהי׳ לו הצמאון ליכלל בעצמותו וכך הי׳ מרגלא בפומי׳ בדביקותו איך וויל ניט דיין ג״ע איך וויל ניט דיין עוה״ב איך וויל נאר דיך אליין (כ״כ נכדו הנ״ל בדרוש מצות התפלה). וכשהי׳ מתפלל ביחיד הי׳ מתפלל בחשאי . ובצבור הי׳ מרעיש עולמות כו׳. והי׳ מאריך מאד עד שעה ג׳ אחר חצות היום . ובר״ה ויו״כ בלילה הי׳ מאריך יותר ויותר. בעת תפלתו הי׳ מכה בידיו בכותל עד שהי׳ נוזל דם מידיו והוא לא הי׳ מרגיש כלל . ועי״כ תקנו על הכותל בגדים רכים כו׳ :

ג) כשסדר סידורו היו לפניו ששים סידורים מנוסחאות שונות וקיבץ סולת נקי׳ מכלם :

(ד) עי׳ לקמן בהסכמות על הסידור מהרבנים דמשערגאווין ופאלטישען

קבלת הראשונים וקבלת האריז"ל בכתיבתן ותיקונן והנחתן (כמו בכריכות הרצועה ובהקשר ובהראשים מהשי"ן שבתפילין של ראש כו'). גם הנהיג לאנ"ש להניח תפילין דר"ת ע"פ דעת האריז"ל ששני הדעות אמת ושניהם מכרחים כו'. וגם שלא להניח תפילין בחוה"מ ע"פ דעת הזוה"ק והמקובלים וגם ע"פ נגלה יציבא מילתא א). את שולחנו הטהור שהתחיל לחבר במיזעריטש כנ"ל השלימו אחר פטירת הה"מ נ"ע. ואחר רוב שנים הגיהו ותקנו באופן היותר נאות ושלם והוסיף בו עוד איזה הלכות ב). גם התחיל לעשות בו מהדו"ב. ונמצא רק על ד' סימנים. וגם בסידורו עשה מהדו"ב על כמה דינים ע"פ הכרעת המקובלים. גם תיקן נוסח שטר מכירת חמץ באופן היותר מועיל ע"פ דעת גדולי הראשונים. ונלאו כל חכמי לב ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם לעמוד על עומק דבריו בזה ג) גם תיקן שהסכינים של שחיטה יהיו מלוטשים דוקא ד). וזה נשאר לחוק עתה אצל כל אחב"י גם המנגדים כו'. גם תיקן מקואות החמות שגודל התיקון בזה אין לשער ה). וגם הרגיל לאנ"ש בטבילה קודם התפלה למען תהי' התפלה בטהרה כו'. וגם בכל המצות כמו ציצית תפילין אתרוג וכדומה הנהיג לעשותם ע"פ הידור עצהיו"ט (עי' בסידור בהלכותיו) ובפרט בג' דברים תורה ועבודה וגמ"ח שהרבה לדבר מזה בכל הדרושים וביחוד באגרותיו לאנ"ש (שמיוסדים על ג' דברים אלו) שהצדקה יהי' יותר מיכולתו וטבעו. והתפלה תהי' לא כדרך מצות אנשים מלומדה כ"א להתבונן ולעבוד במוח ולב. ולימוד התורה יהי' יותר מטבעו ורגילותו כו'. והרחיק ריבוי הפלפולים כ"א שהפלפול והלימוד יהי' להלכה למעשה כו'. וגם הנהיג לאנ"ש להיות באהבה ואחדות ו). וכנראה בחוש. ואנ"ש קיימו וקבלו עליהם ועל זרעם לקיים הכל בכל לבבם ונפשם

א) יש ע"ז קונטרס מיוחד מהגאון הקדוש בעל משנת חסידים נקרא בשם תפילין דמארי עלמא. ובו יוכיח בעומקה של הלכה מהמשנה והתלמוד בבלי וירושלמי ומהמדרש והזהר האיסור להניחם בחוה"מ. יעו"ש כי טוב הוא :

ב) עי' לעיל בהעתק ההקדמה מבניו הק' : ג) עי' בס' שארית יהודה מאחיו הגאון זלה"ה בהשו"ת שבסוף הספר יעו"ש: ד) עי' לקמן בהאגרות ממנו עד"ז :

ה) עי' בס' ל"ל יו"ד שרבינו התפאר בג' דברים שחידש וא' מהם הוא מקוואות החמות יעו"ש :

ו) ז"ל רבינו במכתב להרר"מ מייזלש מווילנא זלה"ה. שאלתי ובקשתי לעורר רוח טהרה בלבו הטהור להעביר על מדותיו כמארז"ל כל העובר כו' ולהיות מן הנעלבים ויבקש מחילה ברבים מהמגיד מוה' מאיר קודם יוהכ"פ הבעל"ט ולעשות זאת למעני ולמען השלום כי אין שלום יוצא מתוך מריבה ח"ו ובפרט ממחלוקת לש"ש אשר רוב הצרות והתלאות הן ממחלוקת לש"ש הרחמן יצילנו ממנה. ומגודל בטחוני שדברי אלה המעטים יפיקו המרובים ויהיו לרצון אמרי פי ולא ישליכם אחרי גוו ח"ו קצרתי והו"ש מאדה"ש כנפש תדרשנו דושו"ט מלונ"ח כו'. ע"ז כו'

ומאדם כו׳. וע״כ תקנו להם בתי כנסיות מיוחדים שיוכלו להתפלל באין מפריע וגם לקחו להם שו״ב שישחטו בסכינים המלוטשים דוקא. וכן גם במעות הכולל של עניי אה״ק תובב״א התחלקו מהאשכנזים המנגדים ועשו כולל מיוחד עבור אנ״ש למען לא יהי׳ לאנ״ש רדיפות מהאשכנזים. ועל כ״ז הי׳ להם מס״נ רב כי תלאות רבות מצאו אותם ע״ז כמו שנספר אי״ה:

בשה

פרק יא

התחדשות המחלוקת בימי התחלת רבנותו. מכתבי רבינו לבקש השלום.
מכתב הרה״מ מאה״ק לאנ״ש לחזקם. שקיטת המחלוקת עד תקנ״ז:

כבר כתבנו שבבוא רבותינו למדינתינו נתגדלה השנאה ביותר. מובן הדבר שכאשר התחלקו בנוסח התפלה והשו״ב גדלה השנאה עוד יותר. והיו המנגדים מתאמצים להפריע מעשי אנ״ש שלא להניח להם ליסד הבתי כנסיות וליקח השו״ב. ואנ״ש התאמצו בכל עוז לחזק מעשיהם. ופעמים הי׳ זה גובר ופעמים זה כו׳. רבינו כתב לאנ״ש והזהירם להיות שליט ברוחם ולהתנהג במעצר נגד הקמים בדבר הבתי כנסיות עד ישקיף וירא כו׳. והננו מעתיקים לפה מכתב א׳ ממנו שכתב לאנ״ש דאושאץ בשנת תק״מ. וז״ל:

אדברה נא שלום למען אחי ורעי יושבי בשבת
דק״ק אושאץ. ה׳ עליהם יחי׳ חיים עד העולם:

מודעת זאת בארץ הרעש הגדול שבמדינתינו ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע בקרוב וע״כ זאת העצה היעוצה על כל הארץ לקיים מ״ש חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ועת לעשות לה׳ הפרו תורתך כתיב. ובגלל הדבר הזה השמרו בנפשותיכם מלהתיצב נגד הקמים עליכם כדי להתפלל במנין מיוחד. ובה׳ בטחתי שאל יעזבנו נס״ו ובקרוב יחזיר העטרה ליושנה. והנה עד כה ועד כה יתנהגו במעצר כאשר שמתי בפי מוכ״ז ולא עם מסירה ח״ו. ואודות מה שאמר חיים משמי הנה העיד עדות שקר אשר לא עלתה על לבי מעולם כי אדרבה ואדרבה מוחזקני בו בהשי״ת בתום ויושר לבב. וגם דמי הנה נדרש לדורש דמים ומאן דלא שהה לאוניתי׳ דמלכא דאדום כו׳. וע״כ על כל דברי האגרת הזאת סורו נא מעל אהלו והתרחקו ממנו כאשר תאוה נפשכם רק לא בדרך מצה ומריבה כ״א להשמיט א״ע ממנו ולא לענות כסיל כאולתו ולא לדבר עמו מטוב ועד רע. וגם בבוא ציר נאמן מוהרי״ם לגבות מעות אה״ק תאמרו לו בשמי שלא יקבל ממנו אפי׳ פ״א ועלי לכתוב עליו לרבותינו שבא״י כאשר יתן ה׳ ב״ב אם לא יתקן המעוות. וה׳ שלום ישים עלינו שלום כנפש המעתיר. ש״ז במודה״ב נ״י:

ע״ד השחיטה בסכינים מלוטשים כתב ג״כ לאנ״ש שעם שמצוה רבה ועצומה היא ואין כסף נחשב למאומה להיות שוחט קבוע ע״כ אם לפעמים יהיו ח״א נימל

מסובין בסעודת מצוה עם אנשי עירם חלילה לפרוש מהם להחזיקם כאוכלי נבילות ח"ו כ"א שגם הם יאכלו עמהם א). :

והנה אם כי אנ"ש בטח שמעו לקול דברי רבינו וקיימו הכל ככתוב גם בזה לא הועיל להם. כי כשהיו באים לבהכ"נ של המנגדים ופאות ראשיהם רטובים ממימי הטבילה והיו עומדים להתפלל בקולי קולות מקרב ולב עמוק ובמאריכים בתפלתם הרבה והמנגדים היו רואים צרתם לנגד עיניהם בזה גדלה השנאה וקנאה ביותר. והיו מחפשים עלילות שונות והקנאים שבעם היו מגישים מלשינות שונות לפני הגר"א זלה"ה עד שנתעורר מחדש לרדוף את אנ"ש עד החימה ב) והתחילו לחדש החרמות דשנת תקל"ב. וביום ה' לחדש מנחם אב ש ת תקמ"א עשו כתב בווילנא ועה"ח בא הגר"א והגאון ר"ש אב"ד דווילנא ג).

א) ז"ל מכתב רבינו לווילנא. אהובי אחי ורעי אנ"ש דק"ק ווילנא ה' עליהם יחי'. השחיטה בסכינים מלוטשים היא מצוה רבה ועצומה אשר החזיקו בה רבותינו ק' ושי עליון נ"ע וממש נתנו נפשם עליה ואין כסף נחשב למאומה להיות שוחט קבוע. אך אם לפעמים יהיו מסובין בסעודת מצוה עם אנשי עירם חלילה לפרוש מהם להחזיקם כאוכלי נבילות ח"ו הם מלהזכיר. ומעודי לא נזהרתי מהכלים אף מבני יומן. ותוכן ומהות הענין א"א לבאר במכתב בלה"ט רק שמתי דברי בפי ידידנו מוהר"מ נ"י מוכ"ז. וה' ישים שלום בשעריכם כנפש תדרשנו דושו"ט מלונ"ח. ש"ז כו'.

עי' בשו"ת שלו (שבסוף השו"ע) תשובה ז' ועי' לקמן במכתב עד"ז (המתחיל פתח דברי) ששייך לתשובה זו:

ב) בסיפורים הנדפסים מכבר כתוב שהי' שאלה אחת גדולה בפינסק והורה אביגדור לאיסור. והתשובה הגיע גם להגאון ר' לוי יצחק (ע"י א' מאוהביו שהיו בפינסק) והוא הורה להיתר וכתב ע"ז תשובה ארוכה בראיות נכוחות שאין להשיב. וכאשר הגיע תשובתו נפלו פני אביגדור. מה עשה נסע לווילנא להגר"א זלה"ה וסיפר לו השאלה בע"פ וגרע והוסיף עד שהגר"א הסכים לאיסור. ואז סיפר לו שהר"ר לוי יצחק התיר הדבר. ולצעק בפני הגר"א לא די שהחסידים אינם לומדים נגלה עוד הם מתערבים בדברים העומדים ברומו ש"ע ויביאו חורבא לעלמא להתיר האסור. ובזה הפיח רוח קנאה בהגר"א ודעמי'. עוד כתוב בהסיפורים שאביגדור עשה מכתב מזויף בשם רבינו על הגר"א בדברים שאין להעלותם על הכתב והראה המכתב בווילנא ואח"כ במינסק ובזה הפיח רוח קנאה בהעם. והנה אם אביגדור עשה כן אין אתנו יודע כו'. אך זה ברור שרבינו לא כתב כן. כי רבינו הי' כותב לאנ"ש תמיד להזהירם שלא לדבר תועה על כ' התורה הגאון החסיד ושאר לומדים הגם שאינם מאנ"ש. ורבינו הי' נאה דורש ונאה מקיים כו':

ג) שמעת שהגאון ר"ש לא רצה בזה כי הוא הי' מצדד לצד החסידים מעת שהי' אצלו הרמ"מ עם רבינו כנ"ל והורידוהו אנשי ווילנא מכסא רבנותו עד שהוכרח לענות אמן בעל כרחו כו':

אח"כ הי' יומא דשוקא (יריד) בעיר זעלווא ונועדו שמה הרבה רבנים ובר"ח אלול (דשנת הנ"ל) הכריזו החרם הגדול י"ג רבנים ובראשם הרה"ג דהוראדנא והגליל בקול שופר ובהדלקת הנרות ואסרו פתם ויינם ובנותיהם של אנ"ש והפקירו ממונם וגם עשו כתב ובאו עה"ח. וכתבו שם ששום אדם לא יסע ללמוד במקום שיש כת החסידים ובפרט בעיר אמדור (שם הי' הרה"ק ר' חיים חייקיל תלמיד הה"מ נ"ע א). אח"כ ביום ג' אלול הכריזו שם כזאת רבני פינסק ובאו עה"ח ז' חתומים. ביום כ' אלול הכריז שם כזאת הרה"ג ר"א קאצאנעלינבויגן האבד"ק בריסק דליטא. אח"כ הכריזו כזאת רבני סלוצק ובאו עה"ח ז' חתומים וגם בעיר שקלאוו הי' אסיפה גדולה ועשו כזאת. והשמועה התפשטה בכל העיירות ובעוה"ר עשו לאנ"ש מעשים אשר לא יעשו ב). ובעירי אגרופין יצאו בזרוע להכות נדיבים עלי יושר עד מיצוי נפשם ועד בכלל. וגם האבות לא היו מרחמים על בניהם שהתנפלו לעדת החסידים והיו מכים אותם מכה בלתי סרה ולפעמים גם עד הגיעם לשערי מות. ומי שלא היה יכול להחזיר את בנו בתשובה הי' קורע וחולץ והי' עושה עליו אבל יחיד והי' מדירו מנכסיו עולמית. ומי שחתנו הסתפח לעדת החסידים והוא לא הי' יכול להציל בתו ממנו מה מאד גדל שברו וצערו על בתו שנפלה בידי לא תוכל קום. ובפרט שחתנו מתנהג בפרישות כדרכן של הכת ג). אינן מצוין כתרנגולין כו' וממעטין את הדמות כו'. אהה:

והנה לא במדינתינו לבד הי' הרעש כי גם בכל מדינות וואלין ופולין רעשה הארץ כי רודפינו עוד יתרה עשו שהדפיסו כל הכתבים והחרמות ושלחום בכל גבול ישראל ד). ומזה היו גם צדיקי פולין בצרה גדולה ומלא רודפו

א) מי יגלה עפר מעיני הרבנים האלו ויראו ס' חיים וחסד מהרה"ק ר' חיים חייקיל הנ"ל שנדפס בשנים אלו בהסכמת גאוני הדור ורובם ככולם הם מהמתנגדים. וז"ל הרב הגאון ר' אלי' חיים מייזיל שליט"א האבד"ק לאדז בהסכמתו. ראיתי חיבור מהרה"ק המפורסם בתורתו ודקתו מאורן של ישראל כו' מוהרח"א זצוק"ל מק"ק אמדור כו' נהניתי מאד כי יבאו הדברים לאור עולם וגם אנכי אקבל ס' אחד אי"ה במחיר כו'. ויתברכו המסייעים כו' עכ"ל. ראו נא איך אליהו בא לקרב המרוחקים בזרוע כו':

ב) בווילנא הי' לא' מאנ"ש מרתף של יין ויבאו לשם בחזקה וישלפו הברזות מהחביות וכל היין נשפך כמים. ועוד מעשיות כאלו היו לרוב:

ג) כן היו קוראים את החסידים בשם הכת:

ד) בסוף ס' נועם אלימלך במכתב בן הרב כ' בא"ל כאשר בעוה"ר עוררו גזירה בגבולינו כידוע והאמו"ר נ"י אמר שהגזירה הזאת מחמת הקטטות שהי' על הצדיקים והדפיסו אגרות מכוערים כו'. אהובי אחי מנע עצמך מלהסתכל בו כי אמר האמו"ר נ"י שמי שמסתכל בו ומשמח בו לא יזכה לראות בנחמת ציון ובשמחת לויתן ובחופת צדיקים כו' יעו"ש:

והיו מבלבלים המנינים שלהם והשולחנות כו' א). ובמדינתינו הי' הדבר ביתר שאת ויתר עז ב). השמועה הגיע גם לרבותינו שבאה"ק תובב"א ושלחו מכתב לאנ"ש (בשנת תקמ"ג ג) לנחמם ולחזקם. ונעתיק הקיצור ממנו. וז"ל:

שמענו את נאקת בנ"י אהובינו אשר כנפשינו כי קשה עלידם כח הסבל נאנחים ונאנקים ותקצר נפשם בעמלם כי אפס עצור ועזוב בגבולם יד בני עולה גברה ולה' הישועה, ועיניהם לנוכח יביטו וישימו מעוזם ומגינם על אלהים מושיע ישרי לב כו', ואף כי רב העמלה והמצוקה אשר הציקתם אין זה שיאמרו ראה זה חדש הוא, אשר כבר הי' לעולמים לאשר הי' מלפנינו לראשונים וגם לאחרונים כי אם יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת רבים הם הקמים עליו לבטלו ודור הולך ודור בא דור אביו קלל לבנו וכמו שמצינו באאע"ה ד). שהתחיל לגלות אלקות בעולם ואמונתו ויראתו מסר אותו אביו להריגה והסיר רחמנותו ממנו והוא קבל עליו הכל ובטח בה' בכל לבו וזכה שלבסוף החזירו בתשובה כו'. והעיקר לראות שפלותם שהכל מעשיהם גרמו כמבואר ברע"מ פ' נשא המתחיל פקודא דא היא מצות תשובה כו'. ובג"ד מאן חייבא וייעול למנדע רזין דאורייתא כמה כו' ומבלבלין מחשבתי'. אבל אח"כ כשיקבל ע"ע כל אלין נטרין למימרי

א) ז"ל הרה"ק בעל נעם אלימלך (שם) אני רואה כי הנני נרדף מגדולי הדור כו בודאי לא על חנם זאת כ"א מה' יצא הדבר שאין מניחים כבודם לישב בשבת שלש סעודות כו' אבל זאת בקשתי מכבודכם הרמה ממני תראו כו' להיות שבלבלו המנין שלי שקשה עלי כמות ולבי אומר שבודאי אינני ראוי לכך. והעיקר רחמנא ליבא בעי ואשב בדד ואדום כו' לדון א"ע לכף חוב וחבירו לכף זכות והצנועים מושכים ידיהם מהמצות שבאים ח"ו לידי קטטה ומריבה כו'. כ"ד האיש העלוב כו' הק' אלימלך:

ב) שמענו שהגר"א הושיב תלמידיו בהרבה עיירות שיראו לעצור בעד המחלה המדבקת דהכת. לבל ידבקו בה עוד נפשות נקיים בכח אבן השואבת (מאגאנעט) שבה:

ג) הרדיפות התחילו בשנת תקמ"א בסופו כנ"ל ויצאו לפועל ידים בשנת תקמ"ב. ואז לא הי' עדיין בי דואר מכאן לאה"ק והיו שולחים המכתבים פ"א בשנה ע"י הני נאמני השלוחים דאה"ק ועד שילך ויבא נשתהה המכתב מאה"ק עד שנת תקמ"ג:

ד) ז"ל בן הרב הנ"ל במכתבו. נידון המחלוקת שנתעורר בעוה"ר על הרב האי גאון החסיד המפורסם האבד"ק זעלחאב נ"י (הוא הרה"ק ר' לוי יצחק מברדיטשוב שאז הי' בזעלחאב) שאלתי את אאמו"ר נ"י והשיב לי בזה"ל מה זה חידוש אצליכם כבר הי' לעולמים דברים כאלו. מצינו שאאע"ה הפיל אותו נמרוד לכבשן האש ויצא בשלום. וכשבא לא"י נתהוה רעב בארץ ואמרו כו' מחמת שזה המין בא אצלינו אירע לנו מקרה זה והלך למצרים כדי להשקיט הדבר לבל יתפשט ביניהם ואלולא זאת לא היה הולך למצרים שהרי הש"ת א"ל לך אל ארץ כנען כו' ויעו"ש עוד באריכות כי טוב הוא:

זקטיגור נעשה סניגור וכו׳ יעו״ש כי אין מקרה חש רק יאמין באמונה שלימה שכן דנין אותו מלמעלה בטח בה׳ בכל לבך ואל בינתך אל תשען. וגול על ה׳ דרכך והוא יעשה כי גואלם חזק הוא יריב את ריבם כו׳ עכ״ל לענייננו .

והנה ככל הדברים האלה נתקיים בנו . כי הגם שעדן ועדנין עברו עלינו בתלאות רבות . אבל לבסוף כל ה׳ רב את ריבנו ויהי בעזרנו להצילנו מיד הקמים עלינו כו׳ ואחר כל המעשים לא עשו ידי מנגדינו תושי׳ וכל אשר יענו את החסידים כן ירבו . החסידים היו מתרבים ומתחזקים והמנגדים היו הולכים ודלים . כי רבים מעדת המנגדים היו מתנפלים אל החסידים כאשר ראו בעינא פקיחא ששוא ושקר טפלו המעלילים עליהם וכי החסידים שלמים הם עם ה׳ ותורתו ועבודתו ביתר שאת ואפי׳ על דקדוק קל כו׳ מדקדקים על עצמם עוד לפנים משורת הדין כו׳ . והרבה היו שרצו לגשת אל הקדש פנימה אך היו יראים לנפשם מאזהרות הגר״א זלה״ה ע״כ עמדו במצב הבינים ולא הכריעו הכף לשום א׳ מהצדדים, וגם הגר״א בכבודו ובעצמו כאשר ראה שכל מעשיו לא יועילו עשה א״ע כמתריש וממילא גם המחרחרי ריב שאין דעתם כלל לש״ש שמנו ידם בצלחת כו׳ . ורבינו ערך מכתביו לכמה גדולים מגדולי המנגדים שעמדו במצב הבינים לבקשם בדבר השלום שהוא מוכן אך לשלום וגם הם יראו להתערב בדבר להשקיט המחלוקת לגמרי ולעשות שלום בעולם שלא יחצו אחב״י עוד לשתי מחלקות . וגם לאנ״ש כתב שיראו לרדוף השלום עד מקום שידם מגעת, ודבריו עשו פרי אצל רבים וכן שלמים מהמנגדים וכש״כ אצל אנשיו המקושרים אליו וכולם נתנו עיניהם ולבם זה אל זה לשלום, והנגו מעתיקים ב׳ מכתבים מרבינו מגוף כי״ק. הא׳ להרה״ג כו׳ ר׳ ישראל הכהן זקנו של הגאון ר״ד לוריא מבוחאב זלה״ה שהוא הי׳ מגדולי המנגדים ונתן ידו לרבינו לשלום, והב׳ לאנ״ש דבוחאב שגם הם יתנו ידם לשלום :

ז״ל המכתב להרר״י הכהן הנ״ל

לכ׳ הרב המאוה״ג המפורסם ערוגת הבושם חכם השלם
מוה׳ ישראל הכהן נ״י ויזרח ורוב שלום עד בלי ירח .

אחדש״ו כמשפט האמור למשכיל חהלות ה׳ ידבר פי ויברך הטוב והמטיב על שמועה טובה תדשן עצם אשר הגיע לאזני ע״י איש טוב מארץ טוב ואל בשורה טובה יבא בשורת שלום ואמת . ויהי כשמעי הרמותי קולי ואקרא ברוך ה׳ אשר נתן כזאת בלב מעכ״ת והעיר ה׳ את רוח נדיבה ונדיב על נדיבות יקום לפתוח בשלום הוא וכל העם אשר אתו ואחוזת מרעהו איש מעל מקומו יבוא שלום . כה יתן ה׳ את רוחו עליהם רוח חכמה ובינה וכה יוסיף דעת ויראת ה׳ בלבבם הנאמן לגמור בכי טוב בכל מילי דמיטב מנפש ועד בשר . וגם אנכי חלילה לי מה׳ מחדול מהושיע ידי להם יד כותבת יד חותמה יד שלוחה אל כל האנשים השלמים אתי אשר בכל גבולי סביב להשב לבבם אליו באמת ותמים בבל לב נשפך כמים הפנים כו׳ להיות בריתם

נאמנת אתו באמת ואמונה וה' יגמור בעדנו וישים בינינו אהבה ואחוה שלום וריעות כנפש או"נ ש"ז במוהר"ב נ"י :

יפרוש בשלום תתנו ידידי הרבני הנגיד המפורסם כ' מוה' ידל נ"י א) :

גם אליו נשאתי נפשי בשאלתי להתאמץ בכל עוז ותעצומות כיד ה' הטובה עליו השכיל במועצות ודעת אלקי' בארץ להעמיד על האמת ועל השלום וחפץ ה' בידו יצלח. צלח רכב על דבר אמת וצדק ושלום נשקו גם ה' יתן הטוב עכ"ל רבינו :

וז"ל המכתב מרבינו לאנ"ש דבוחאב .

אהובי אחי ורעי אשר כנפשי העומדים על התורה ועל העבודה
יושבי בשבת ק"ק בוחאב. יצ"ו ה' אתם את הברכה חיים עד העולם :

חין ערכי יערב לפני מעכ"ת בתפלה קצרה זו אשר נשאתי לשמוע עצה ה' היא תקום במועצות ודעת כיד ה' השכיל על האי טהור גברא ידיד ה' וידיד נפשי חסידא ופרישא מוכ"ז שי' ולמראה עיניו ישפוט איך להשקיט הריב איש על מקומו יבא לשלום של אמת ויציב ונכון וקיים לעד כי שפת אמת תכון לעד ומובטחני בו שלא יצא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן כו'. ונא שלא לעמוד על דעתם בזה כ"א יבטלו רצונם ודעתם ואליו תשמעון וישמע אליכם אלקים :

ומדי דברי זכור אזכרנו עוד לטובה אות את הדבר אשר נדברנו על אודותיו להרבות מוהר ומתן אדם ירחיב לו . גם כי הוכפל הדבר שלחתי אליכם אל יהי' להם למשא כי אין מזרזין כו' ואין זירוז אחר זירוז כו'. נא ונא למהר להחישה פעמיו למסועות נוכח ה' דרכו כי מה שיעשה הזמן כו'. ומגודל בטחוני שדברי אלה המועטים יחזיקו המרובה קצרתי ואומר שלום מאדה"ש כנפשם ונפש או"נ מלב ונפש ש"ז במוה' ברוך נ"י :

עוד נמצא אצלינו מכתב מרבינו להרה"ח ר' אלכסנדר סענדר משקלאוו שהי' נחשב אח"כ מחסידי רבינו . אך בעת שכתב המכתב אליו לא הי' עדיין מחסידי רבינו . כמובן ממכתב הזה. וז"ל :

לאו"נ הרבני הנגיד המפורסם גבר הוקם על האברך מוה' אלכסנדר נ"י :

הנה אף כי לא ידעתיהו ולא אביר מראהו אך לשמע אוזן שמעתיהו אשר רוח ה' נוססה בו שלא לעמוד בסוד משחקים המלעיגים בחפצים לעבוד את ה' באמת עבודה שבלב זו תפלה כי ידם רמה בתורה וגמ"ח ומי יתן זה להם באמת כל הימים אך עתה עברו תורות חלפו חוק בהוספם יתר עלי לגזור גזירת שמד על התפלה להתפלל כמותם דוקא בחפזון ובלי

א) הר"ר ידל הוא אבי הגאון הרד"ל הנ"ל

שום תנועה והרמת קול כמלאכי עליון בהגיעם למדרגה העליונה אשר אין למעלה הימנה כמ"ש בעמדם תרפנה כנפיהם ואף ג"ז בכת העליונה הנקראים שרפים ולא בשאר כתות כמ"ש והאופנים וחיות הקדש ברעש גדול וכו' וגם בשרפים כתי' קול המולה כו' וגם בתנועות משונות כמבואר בפיוט ם ע"פ פרקי היכלות. ולכן אין ראי' מצדיקים הראשונים שהיו גדולים ממלאכי השרת. אבל אנן יתמי דיתמי העולה בדעתם להדמות להם אין זה כ"א רוע לב ושקר בימינם. וגם האומרים תפלה מדרבנן לא ראו מאורות מימיהם כי אף שנוסח התפלה ובנינה ג' פעמים ביום הוא מדרבנן עיקר ענינה ומהותה הוא יסוד כל התורה לדעת את ה' להכיר גדלו ותפארתו בדעה שלימה ומיושבת בבינת הלב שיתבונן בזה כ"כ עד שתתעורר נפש המשכלת לאהבה את שם ה' ולדבקה בו ובתורתו ולחפוץ מאד במצותיו אשר כל ענין זה נעשה לנו בזמן הזה ע"י אמירת פסד"ז וברכות ק"ש לפניה ולאחריה בפה מלא ובקול המעורר כוונת הלב וכולי האי ואולי. משא"כ רשב"י וחבריו הי' די להם בק"ש לבד לכל ענין זה שהי' נקנה להם בהשקפה ראשונה בשפלות הלב הנאמן בבריתו אתם. אבל בזמן הזה כל הקרוב אל ה' וטעם טעם בתפלה פעם א' יבין וישכיל כי בלעדה לא ירים איש את ידו ואת רגלו לעבוד ה' באמת כ"א מצות אנשים מלומדה כמ"ש יען כי נגש העם בפיו כו' וע"כ השטן מקטרג עלינו ביותר וד"ל. וע"כ על כל דברי האגרת הזאת באתי לעורר נפש נדיבה ללבוש בגדי קנאה לקנאות לה' ולתורתו להפר מחשבות ערומים ולא תעשינה ידיהם תושי' ותחשב לו לצדקה לדור ודור עד עולם כמשארז"ל אלו נאמר ארור אשר לא יעשה לא הי' תקומה לשונאי ישראל עכשיו שנאמר ארור אשר לא יקים כל המחזיק ומקים העושים מעלה עליו הכתוב כאלו קיים כל התורה כולה וה' יהי' בעזרו ויגמור בעדו כי הבא לטהר כו'. ומגודל בטחוני בה' קצרתי ואו"ש מאדה"ש כנפש או"נ. ש"ז כו':

והנה דברי רבינו פעלו אצל הרה"ח הנ"ל וגם הוא בעצמו הי' אח"כ מחסידי רבינו. ועוד הרבה מגדולי שקלאוו שהיו מתחלה מנגדי רבינו נהפכו אח"כ מאויב לאוהב ונעשו חסידיו. הרה"ח המפורסם ר' אברהם שיינעס ולה"ה משקלאוו הי' תחלה מהמנגדים ואח"כ התנפל גם הוא לעדת החסידים. והגם שקבל הרבה יסורים מאביו הר"ר צבי וכב"ב (כמו שנספר אי"ה לקמן) אעפ"כ לא הזיזו אותו מדרכו בקדש ואח"כ נסע לרבינו והתקשר אליו בכל עת ובמשך השנים נעשה חתן רבינו. והוא סיקל המסילה לפני הרבה בני עירו שהתקשרו לרבינו כידוע שחסידי שקלאוו היו נעלים מאד מאד ומקושרים בחבלי עבותות האהבה לרבינו עד מיצוי נפשם כו': הגאון ר' חנוך הענך שיק זלה"ה משקלאוו שהי' מעדת המנגדים הי' שלום עם רבינו והי' מקרב לבנו הר"ר פנחס שהי' מחסידי רבינו בלו"נ וגם לר"צ אביו של הדר"א שיינעס אמר שלא ירחק את בנו הנ"ל על שנתחבר

לרבינו ואנ"ש כי רואה הוא בו שלא סר ח"ו מדרך ה' ואדרבה כו'. ובשנת תקנ"ד כשהדפיס רבינו חלי' ת"ת שלו (שאח"כ נדפס בהשו"ע שלו) בא הגאון הנ"ל בהסכמה עליו והרבה בשבחו של רבינו ובשבח הספר כו'. ועוד הרבה היו שנעשו שלמים עם אנ"ש בכלל ועם רבינו בפרט. והרעש נשקט מעט מעט עד שכמעט נשתקע הדבר. ולאנ"ש הונח מעט עד ערך שנת הקנ"ז שאז התחיל המחלוקת ברעש גדול (כמו שנספר אי"ה):

פרק יב

הוספת התניא. התחדשות המחלוקת ברעש גדול. מכתב' רבינו עד"ז לאנ"ש. קיצור מכ' הגר"א:

בשנת תקנ"ו מסר רבינו לדפוס את ספרו הקדוש לקוטי אמרים המכונה בשם תניא. אשר יסודתו בהררי קדש הקדשים כתבי האריז"ל. וע"פ קבלתו מרבותיו הקדושים נ"ע. ובחורף תקנ"ז (כ' כסלו) נגמר הס' בדפוס ויצא לאור ע"פ תבל והגיע גם למראה עיני הגר"א זלה"ה ובעיניו לא נתאמתו איזה דברים מספר הקדוש הזה (כמו בענין הצמצום שאינו כפשוטו. ובענין העלאת מ"נ העלאת הניצוצין כו') וחשב זה לדברי מינות ואפיקורסות ר"ל וע"כ זלזל מאד בס' הקדוש הזה. כן חלק על מ"ש בס' צוואת הריב"ש (דף י' ע"א) מענין התלבשות השכינה בקליפות יעו"ש א) וזלזל גם בו וזה גרם ששרפו אותו ברחובות ווילנא ב). אנ"ש דווילנא הודיעו מכ"ז לרבינו ובקשו אותו שיראה לעמוד בוויכוח עם הגר"א ולהסיר תלונותיו ואז יהי' שלום על ישראל. והשיב להם רבינו מכתב ערוך עד"ז והננו מעתיקים אותו פה בשלימות וז"ל:

אהובי אחי ורעי העומדים על התורה ועל העבודה
אנ"ש המנין דק"ק ווילנא ה' עליכם יחיו נס"ו:

אחדש"ש פתח דברי יעיר אזן שומעת קושט אמרי אמת לאמתו בדבר הויכוח עם שכנגדנו אלו הי' באפשרי לבא לידי גמר נכון עמהם בודאי אין לך מצוה גדולה מזו לעשות שלום בישראל ואת מי אין כמו אלה. אך מה לנו לעשות ולא עשינו והרבה מאד טרחנו בזה ולא עלתה בידינו נקיים אנחנו מה' ומישראל. הנה מראשית כזאת הודענו והלכנו אל הגאון החסיד נ"י לביתו להתוכח עמו ולהסיר תלונותיו מעלינו בהיותי שם עם הרה"ג המנוח מוהרמ"ס זצללה"ה וסגר הדלת בעדנו פעמיים. וכאשר דברו לו גדולי

א) עי' באגה"ק מרבינו אגרת כ"ה שמבאר דברי קדשו בטוב טעם יעו"ש:

ב) י"א ששרפו גם את הס' הקדוש תולדות יעקב יוסף. אך כפה"נ הוא טעות והרכיבו בזה מעשה אחרת כי אותו שרפו במחוזות פראג מחמת שהגאון בעל נודע ביהודה זלזל בו כמו שנספר לקמן אי"ה מעט מזה. ובווילנא שרפו הס' צוואת ריב"ש:

העיר רבינו הנה זה הרב המפורסם שלהם בא להתוכח עם כתר"ה וכאשר ינוצח בודאי הנה בזה יהי' שלום על ישראל דחה אותם ברחויים. וכאשר החלו להפציר בו מאד חלף והלך לו ונסע מן העיר ושהה שם עד יום נסיעתינו מהעיר כידוע לזקני עירם . ואח"כ במדינתנו נסענו לק"ק שקלאוו ג"כ לויכוח ולא עלתה בידינו. ועשו לנו מעשים אשר לא יעשו. ושינו טעמם והבטחתם אשר הבטיחו תחלה שלא לעשות לנו מאומה רק כראותם שאין להם מה להשיב על דברינו באו ביד חזקה ותלו עצמן באילן גדול הגאון החסיד נ"י . ובאמת אנו דננוהו לכף זכות להיות כי כבר נחלט הענין אצלו בהחלט גמור בלי שום ס"ס בעולם ונגמר הדין אצלו ע"פ נב"ע רבים וכן שלמים המוחזקים בכשרות לאדם הרואה לעינים. ועפ"ז כששמע איזה ד"ת מהסרסור הידוע אשר יפריש את כ"ז לא השקיף בהשקפה לטובה ולהפך בזכות כי אולי הסרסור שינה בלשון קצת וידוע כי בשינוי לשון קצת ישתנה הענין מהיפוך אל היפוך ממש . וכ"ש שלא עלתה על דעתו כי אולי יש אתם דבר ה' ע"פ אליהו ז"ל להפריש ולהפשיט הגשמי' שבזה"ק בדרך נסתרה ונפלאה ממנו רק שצריכה קבלה פה אל פה ולא ע"י סרסור הנ"ל . ומפני שלמדרגה גדולה כזו צריכה קדושה רבה ועצומה בהיפוך ממש ממה שנתאמת לו ע"פ עדים נאמנים בעיני כבודו וכולי האי לא טעו אינשי מהקצה אל הקצה ממש ולזאת לא רצה לקבל מאתנו שום טו"מ ותירוץ בעולם וביאור על ד"ת ששמע ולא שום דבר בעולם. ומה נשתנה היום כי הנה גם עתה הפעם לא נשמע משמו שום חזרה וחרטה מימי קדם לאמר שעכשיו נולד לו איזה ספק אולי טעות הוא בידם- ואדרבה הדמים מעידים מה שבקש ב' אלפים אדומים לצדקה או למצוה אחרת והיינו שלא רצה לאטרוחי בכדי. כי ידוע להם כי אצלי בודאי מתורצים כל הקושיות ידועות ומפורסמות במדינתנו אך הם לא קבלו התירוצים כאשר ראינו בעינינו בק"ק שקלאוו וא"כ למה זה הבל איגע. כי הנה מודעת מארז"ל כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר כו' וכל דבריהם כגחלי אש. ובמשלי אזהרות רבות ונוראות ע"ז למשכילים . ובר מן דין הנה מודעת זאת מארז"ל ת"ח שמורה הלכה ובא וכו' אם לאחר מעשה אמרה אין שומעין לו ואע"פ שאמרה בשם רבו חיישינן דמשקר . וכש"כ וק"ו בנידון דידן דלא חיישינן לשקרא ח"ו אלא דהיא מילתא דתליא באובנתא דלבא שיהי' הלב שומע ומקבל דברינו. ואם בשנאה אמרו דלא חזא לי' זכותא אף שאינו אויבו ומבקש רעתו כלל כמ"ש בח"מ סי' ז' עאכו"כ בנגד"ד לאחר מעשה רב ועצום רעות רבות ועצומות שנעשו לאנ"ש במדינתינו ליטא ורייסין ע"פ גילוי דעת הגאון החסיד ביחוד לתלמידיו ותבוא חברא אית לי' . ואני ראיתי בעיני אגרת אחת מאחד שבתלמידיו שבק"ק ווילנא בשם רבו דברים שלא רציתי להעלות על הכתב מפני כבוד התורה. והנה מכוחל מכתבם של מע"ל ניכר ומובן אלי שכ"ז לא נעלם ממעלתם נוכח פניהם הי' רק שעיקר סמיכתם על ב' אנשים חשובים שיהיו מכריעים

הדין עם מי וכו׳ . ולא מחכמה שאלו ע״ז דודאי חשיבותם כלא ממש חשיבא קמי׳ להכריע נגד דעת הגאון החסיד אשר ישים בפי שלוחו ר׳ סעדי׳ אשר יאמר הכל בשם רבו ודאי לא מדעת עצמו . ובפרט בביאור ס׳ לקו״א ודומיו אשר יסודתם בהררי קה״ק כהאריז״ל. ולפה״נ אין במדינת ליטא מי שירים לבבו שלא לבטל דעתו מפני דעת הגאון החסיד ולאמר בפה מלא אין בפיהו נכונה ח״ו כ״א במדינות הרחוקות כתוגרמה ואטליא ורוב אשכנז ופולין גדול וקטן ובזאת חפצתי באמת . ובפרט בענין האמונה אשר לפי הנשמע במדינתינו מתלמידיו אשר זאת היא תפיסת הגאון החסיד על ס׳ לקו״א ודומיו אשר מפורש בהם פי׳ ממכ״ע ולית אתר פנוי מיני׳ כפשוטו ממש ובעיני כבודו הוא אפיקורסות גמורה לומר שהוא ית׳ נמצא ממש בדברים שפלים והתחתונים ממש ולפי מכתב מע״ל ע״ז נשרף הספר הידוע . ובפי׳ מאמרים הנזכרים יש להם דרך נסתרה ונפלאה ומלא כל הארץ כבודו היינו השגחה וכו׳. ומי יתן ידעתיו ואנחהו ואערכה לפניו משפטינו להסיר מעלינו כל תלונותיו וטענותיו הפילוסופיות אשר הלך בעקבותיהם לפי דברי תלמידו הנ״ל לחקור אלקות בשכל אנושי. וכאשר קבלתי מרבותי נ״ע תשובה נצחת על כל דבריו . ואם יקשה בעיניו לחזור מדרכו אשר גדל בה מנעוריו ולא יתקבלו דברי בעיני כבודו אז במקום גדולתו תהי׳ ענותנותו לבאר היטב כל טענותיו עלינו בנדון אמונה זו חרות על הלוחות בכתב ע״י חד מן קמיא דקיימין קדמוהי ויבא עה״ח בכבודו ובעצמו ואני אבא אחריו ומלאתי את דבריו להשיב על כל טענותיו ג״כ כתוב וחתום בחתימת ידי ויודפסו ויושלחו לכל חכמי ישראל הקרובים והרחוקים שיחוו דעתם בזה כי לא אלמן ישראל מאלקיו וימצאו רבים וכן שלמים בדעת תורה ודעת נוטה להכריע ולא ישאו פני כל איש ואחרי רבים להטות ובזה יהי׳ שלום על ישראל :

ואודות לקו״א ודומיו בענין ביאור העלאת ניצוצין מהקליפות כו׳ . הנה עיקר ענין העלאת מ״ן זה של העלאת נצוצין לא נזכר אלא בקבלת האריז״ל ולא במקובלים שלפניו וגם לא בזה״ק בפירוש . וידוע לנו בבירור גמור שהגאון החסיד נ״י אינו מאמין בקבלת האריז״ל בכללה שהיא כולה מפי אליהו ז״ל רק מעט מזעיר מפי אליהו ז״ל והשאר מחכמתו הגדולה ואין חיוב להאמין בה כו׳ . וגם הכתבים נשתבשו מאד כו׳ . ולאיש אשר אלה לו. לו משפט הברירה לברור לו הטוב והישר מכל כתבי קה״ק האריז״ל לאמר שמועה זו נאה והיא מפי אליהו ז״ל וזו אינה מפי אליהו ז״ל . מה נאמר ומה נדבר ומה נצטדק לפניו . וגם אם יאמר איזה פי׳ בכתבי האריז״ל שלא כפירושינו כל מי שיש לו מוח בקדקדו יבין וישכיל שכל מי שאינו מאמין באיזה דבר לא אדון הוא בדבר זה לדון ולהכריע. רק המכריעים יהיו גדולי ישראל המפורסמים באמונת קבלת האריז״ל בכללה שהיא כולה מפי אליהו ז״ל כחכמי הספרדים ודומיהם כו׳ . ואף גם זאת משנה שא״צ היא ב״א כשיהיו התובעים והטוענים עלינו ג״כ מאמינים בקבלת האריז״ל בכללה

כמונו והם גדולי ישראל בנגלה ונסתר אשר צריך למכריע ביניהם ובין גדולי ישראל מאנ״ש המפורסמים בפולין ואשכנז אך עדיין לא שמענו כזאת:

ואודות השריפה אשר שרפו ספר הידוע לא לכם לריב את ריב הבעש״ט זצללה״ה ולעורר מדנים ח״ו לא זו העיר ולא זו הדרך אשר חפץ בה ה׳. ובעיניכם זה דבר חדש אך כבר הי׳ לעולמים. זכרו ימות עולם כי מי לנו גדול ממשה בדורו ה״ה הרמב״ם ז״ל אשר בארצו בספרד גדל בשם טוב הלוך וגדול מאד עד שבחייו היו אומרים בנוסח הקדיש בחייכון וביומיכון ובחיי מרנא ורבנא משה ובחיי דכל בית ישראל כו׳ מפני שראו כבודו וקדושתו וחסידותו. אך בארצות הרחוקות אשר לא שמעו ולא ראו את כבודו החזיקוהו למין וכופר בתוה״ק ושרפו ספריו דהיינו ספר הראשון מספר היד ברחובות קרי׳ ע״פ חכמים גדולים בעיניהם שקראו מ״ש הרמב״ם בהלכות התשובה ולא עלתה על דעתם להתלות בקוצר ידיעתם והבנתם בדברי קדשו כאשר נתבאר לבסוף ע״י הרמב״ן והרד״ק ז״ל. אך כאשר חלפו ועברו ימים רבים כו׳ גם שנאתם כו׳. ותצמח אמת מארץ וידעו כל ישראל כי משה אמת כו׳. וכה יהי׳ לנו בב״א. עכ״ל מכתב רבינו:

הדרך אתם ראו והתבוננו בדברי קדשו של רבינו ותראו צדקתו וחסידותו וענותנותו של רבינו איך בקש את השלום כו׳. אך כל דברי יושר לא הועילו להשקיט המחלוקת כי גבה טורא כו׳. ואדרבה בקיץ זה התעורר הגר״א לרדוף את רבינו והנלוים לו ביתר שאת. ובסיפורים הנדפסים מכבר כתבו שסיבת הדבר הי׳ כך. כי כאשר בשנים הקודמים הושקט רעש המחלוקת וגם הגר״א הי׳ כמחריש יצא קול שגם הגר״א מתחרט על מה שדיבר ועשה כו׳. מבטן מי יצא הקול אינו ידוע. אך כפה״נ מהסוף הי׳ זה תחבולה ממחרחרי הריב הקנאים לעורר את הגר״א זלה״ה משתיקותו היפה כו׳. ולהלהיב את המחלוקת מחדש. כי אחר קול זה יצא קול אחר שהחסידים הוציאו את הקול שהגר״א מתחרט כו׳ וגם בזה הרבו לדבר כזבים ולעשות מעשים שיוכיחו ע״ז. ותרי קלי אלו השתמעו באזני הגר״א. ואז התעורר להודיע לכל כי עומד הוא על דעתו כמקודם ושלח על המדינה שנים מתלמידיו את הר״ר סעדי׳ (גיסו של הרב הגאון ר׳ זלמן זלה״ה מוואלאזין) והרה״ג ר״ח מטשעריי ובידם מכתב ממנו כזה״ל הנה שמעתי שהכת מתפארים ויאמרו נאום שאני חוזר בי מכל מה שאמרתי עד הנה כו׳ ע״כ הנני מודיע נאמנה כו׳. השלוחים נסעו עם המכתב מעיר לעיר עד עיר מאהליב ושם שכחו את המכתב וע״כ בכל מקום בואם אח״כ מסרו דבריהם בעל פה. אך במינסק לא האמינום א) וע״כ שלחו שליח מיוחד לווילנא ובידו מכתב עם כ״ז חתומים לשאול את הגר״א בעצמו. והוא מיהר להשיב להם תשובתו. המכתב יכונה בשם תשובת אליהו קנאה שקנא קנאת ה׳ צבאות כו׳. וכו יעורר

א) בכם הוא מחמת שנשמע הקול שהגר״א מתחרט כו׳.

את הרבנים מפלכי ווילנא וויטעבסק פאלצק מינסק מאהליב זיטאמיר קאמניץ פאדאלסק לרדוף את החסידים ולשרשם משרש. ותוכן קיצור דבריו הי' בזה"ל. אמוני בנ"י החרדים לשמוע בקול דברו כו' לבשו קנאת ה' ויצא רשף לרגליכם מפיהם לפידים יהלכו בלהט החרב נקמת נקם ברית ותורה כו' והנשארים יראו וישמחו כי שמחה לצדיק עשות משפט כו' עכ"ל בקצרה. ומכתב כזה יצא אז גם מהר"ד שמשון מסלוצק א) :

פרק יג

פטירת הגר"א זצלה"ה. הרדיפות לאנ"ש. מכתב רבינו מבקש שלום. ומכתבו לאנ"ש לחזקם :

ימים לא כבירים עברו מעת יצאו מכתבי עמל אלו לאויר העולם ועוד לא הספיק הזמן להמחלוקת שתתחדש בזעף כו'. והנה הארץ רעשה לקול הקורא כי הגר"א זלה"ה שחל"ח (בחוהמ"ס תקנ"ח). וכאשר התפשטה השמועה מיהר רבינו לשלוח מכתבים לאנ"ש באזהרה נוראה שלא לספר אחר מטתו של ת"ח הגאון החסיד זלה"ה שום שמץ דופי ושמצה דשמצה בלי שום הוראת היתר בעולם ושיהיו באהבה גם עם אחב"י אשר לא מאנ"ש. בטח קיימו אנ"ש כפי המצווה עליהם מרבינו. ויקוו לשלום והנה קפדה. כי הקנאים המנגדים עטו אז כמעיל קנאה ביתר שאת באמרם הלא עתה הפרוש הכת כנפיה (הגדפין שבזה"ק כו') ומי זה יעצור בעדם עתה. וע"כ לא נחו ולא שקטו עד כי הפיחו רוח קנאה בכל העם מסביב איך שמצוה רבה היא לרדוף את הכת ולשרש שרשי' וכי כך הי' דעת הגר"א מכבר בשנת תקל"ב וגם עתה עמד על דעתו כנ"ל וע"כ מצוה לקיים דברי חכמים ומצוה למלאות רצון הגאון החסיד המנוח ובחלקלקות לשונם משכו אחריהם דעת העם וגם הרבה צדיקים גדולים וטובים נלכדו ברשתם וכלם באחד הסכימו לחדש מעשה הרדיפות לאנ"ש ביתר שאת והתחילו לעשות אסיפות עד"ז איך לעצור בעם ה' כו'. ובעלי האסופות בחרו להם אנשים פנוים ואנשי חיל שהכניסו א"ע במצוה רבה הזאת לרדוף את הכת בכל מיני רדיפות שיוכל להיות עד כי יעשו כלה בהם ובהמונם. ואם בכל מעשיהם לא יצלח

א) כ"ז העתיקו ממ"ש בסיפורים הנדפסים וגם כתב שמכתב הא' של הגר"א הי' בר"ח סיון תקנ"ו. ומכתבו הב' הי' בי"א תשרי תקנ"ז. ובאמת הוא טעות בידם או ט"ס. כי במכתב הנ"ל מרבינו כ' בזה"ל כי גם עתה לא נשמע משמו שום חזרה וחרטה כו'. והנה מכתב זה נכתב בודאי בשנת תקנ"ז אחר הדפסת התניא ואם כדבריהם שכבר יצאו מכתבים אלו מהגר"א איזה ספק הי' נופל אם הגר"א מתחרט הלא הוא כבר הודיע דעתו בריש גלי' כו'. וע"כ נ"ל שמכתב הא' נכתב בר"ח סיון תקנ"ז. ומכתב הב' בתשרי תקנ"ח קרוב לזמן פטירתו ע' :

להם אז אחרית יעשו אחת ששקולה כשתים שיגישו את הדבר לפני המלך והשרים וילשינו את רבינו והנלוים לו במלשינות שונות אשר ימציאו להם אם באמת אם בשקר הכל כשר ומותר ומצוה (מאחר שהגר"א זלה"ה דן אותם דין מורידין כו') א) :

הרודפים יצאו לרדוף את אנ"ש . ושערי הרחמים - על אחיהם - סגרו . ואנ"ש הוכו מהם ומהמונם בהכאות וחרמות ושמתות בלי חמלה וחנינה כלל . ותהי אז עת צרה לאנ"ש אשר לא הי' כמוה . ואפס קצהו ממעשה הרדיפות שהי' אז נוכל לידע ממכתב רבינו להמשליענים דמאהליב גם ממנו יראו צדקת רבינו וענותנותו אשר אם כי ידיו הי' רב לו לדבר את אויבים בשער כו' אעפ"כ כמה הי' מתחבט ומתנפל לפניהם בענוה ושפלות יתירה והי' מדבר אליהם בהדרת הכבוד שפתי צדיק ידעון רצון כו'.

וז"ל המכתב :

תהלות ה' יבשרו במקהלות ברכו אלקים כל עמו גבורי ישראל שרי האלופים אשר לצבא צבאות ישראל קדמו שרים עצרו בעם ה' צדקת פרזונם בישראל צדקת ה' עושים ומשפטים עם ישראל כל קבוצי קהלות אשר בקריאה יקדישו לשם ה' אלקי ישראל בי מותבא רבא שמה יאספו בעלי אסופות לשום חוק ומשפט בישראל המתקדשים והמטהרים אל שולחן הטהור אשר לפני ה' אלקים ומלכיהם בראש ראשי אלפי ישראל הם העומדים על הפקודים פקודת העדה עדת ישראל לרעות צאן קדשים בתם לבבם ובתבונות כפם לחוק כל בדק לעשות משמרת לבנ"י המה הרוזנים נגידי אלופי מנהיגי עדת ישורון קהל גובערסקי דק"ק מאהליב יע"א :

תתברכו בברכת חיים ורחמים למשמרת שלום. ייטיב ה' להם ויעשה
להם בתים מלאים כל טוב הארץ ויקרא להם ה' שלום. ויאריכו
צבאם כל ימי חלד חלקם בחיים ושלום. יציבו בשער משפט

א) באיזה מקום היו האסיפות לא ידענו. כפי השמועה הי' זה בווילנא שהתעוררו ע"ז בעת הלוי' של הגר"א. אך כפי הנראה שהגמר דין הי' בשקלאוו כמובן ממכתב רבינו להמשליענים דמאהליב שנעתיק בסמוך אי"ה. שכתוב שם בזה"ל. נפשי בשאלתי כו' לבלתי ידח כו' להרחיקנו בהרחקות שונות שיצאו מפי מקצת חכמי שקלאוו בשגגה מלפני השליט יעו"ש ומכתב זה הי' אחר פטירת הגר"א. כי זה ברור שהמכתב הי' אחר הדפסת התניא כמ"ש שם ועל אשר יתפלאו עלינו הן בנדון הספרים שנדפסו מחדש כו' והתניא נדפס בשנת תקנ"ז. וממה שהזכיר רבינו רק חכמי ק"ק שקלאוו ולא את הגר"א מובן שזה הי' אחר פטירת הגר"א . וע"כ היו חכמי שקלאוו ראשונים כו' וגם אחרונים שגמרו הדין על סמיכתם ע"ד הגר"א כנ"ל וכמ"ש במכתב רבינו להרר"א קאליסקער בזה"ל והנה מודעת זאת שכל מה שעבר עלינו בשנת תקנ"ט הוא ע"פ ב"ד שסמכו ראשם ורובם על ח"י הגאון דווילנא דשנת תקל"ב יעו"ש

אהובי האמת והשלום. ויחונן ה' שארית יוסף לאמר הן גאלתים
גאולת עולם וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם
ה' עליהם יחיו' ותיים עד העולם :

אחד"ש כמשפט לאוהבי שמו עתה באתי להודיעם קושט דברי אמת להשיב אמרי. אמרי אמת. לשולחים אחרי לעמוד לפני העדה ולא שמעתי בקול קורא באזני. ה' יודע ועד כי לא במרד ובמעל עשיתי זאת ח"ו אם לא מדאגה מדבר האגרת השלוחה לאויבינו פלילים להביאני בחזקה היד כאלו כבר נגמר דיני לפני זקני העדה כאחד הריקים והמורדים והפושעים ח"ו. כי נוראות נפלאתי מה ראו לפסוח על שתי הסעיפים. לזאת סעיפי השיבוני אין זאת כ"א קראו אחרי מלא להסכים עמהם את אשר כבר עשוהו ולהיות אף ידי תכון אתם במכתב לענות אמן בע"כ. כי אם לכו ונוכחה יאמר נא ישראל היו מקדימין לשלוח אחרי ליום הכניסה בטרם יצא הקצף מפניהם ונשלוח ספרים ביד הרצים אל כל האויעזדין בפקודות ואזהרות נוראות וזה הי' לי לבא ולצעוק על העבר. וגם אמנה מהראוי הוא להשיב „להם" מפני הכבוד תשובה נצחת זו. אמנם אמרתי היום עת וזמן קהלה לכל היא למען ישמעו כל העם בדברי וידעו כל הקהל הזה כי ה' אתנו אין פרץ ואין יוצאת ח"ו. והעולה על רוח הקמים עלינו הי' לא תהי' ולא נהייתה מעולם :

והנה לא איש דברים אנכי להרחיב פה ולשון מדברת גדולות. אך בקצרה נקטה נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי כי נמכרנו אני ועמי. ולא בכסף נגאל כ"א ברחמים ותחנונים אשר אנחנו מפילים לפני הדרה קדשם לבלתי ידח ממנו נדח להרחיקנו מעל גבול ישראל בהרחקות שונות אשר יצאו מפי מקצת חכמי ק"ק שקלאוו כשגגה מלפני השליט לדון בדיני נפשות עם רב מישראל להבדילם מעדת ישורון ולכנותם בשם מלעיגים על דברי חז"ל. מה שהוא שקר גלוי ומפורסם לכל יודענו ומכירנו אשר מגודלים אתנו מנעורינו ועד היום הזה כי אנחנו מאמינים בני מאמינים ותורה אחת ומשפט א' לכלנו ומה יקרו מאד בעינינו וערבים עלינו ד"ס ביתר שאת ויתר עז ויראים את ה' מרבים וכן שלמים מעמינו בנ"י. והאיך יכולים להכחיש את החוש באומדנות והוכחות הרשומים במכתבם. ובר מן דין הנה נודע בשערים שערי ציון המצוינים בהלכה דבדיני נפשות לא אזלינן בתר אומדנא כ"א בעדי ראי' וחזקה ואף גם זאת הנה התורה חסה על ממונם של ישראל וצער בע"ח ואמרה יבא בעל השור ויעמוד על שורו ואין מקבלין עדות שלא בפניו. ואף ר' יעקב לא פליג אלא בשור דלאו בר טענה הוא אבל בבעלים דבני טענה נינהו מודה כדאי' בב"ק דף מ"ה ואיך לא חסו ולא חמלו שלא להתיות עם רב מישראל וטרפו נפשם לירד לחייהם. ולגמור דינם שלא בפניהם לבלתי שמוע מהם שום טו"מ ופ"פ והתנצלות בע"לם. אלא בתר דעבדין מהמלבין ישלחו אחרי להושיט ידי להם לאשר כבר עשוהו וסמכו זקני העדה ראשם ידוכם על גב"ע אשר לכל מסורה ונגביה שלא בפני בע"ד שלא ברצון

חכמים כ״א בפני ב״ד הדיוטות דמסרכי ומדמו מלתא למלתא בראותם כי המנהג פשוט בקרב ישראל לגבות עדות שלא בפני בע״ד בעסק ממון בשא״א בענין אחר משום נעילת דלת. והפקר ב״ד הפקר. או בקטטות ומריבות בדי להשקיט הריב ע״פ פשר של דבר בלבד ולא לפסוק הדין ע״פ גב״ע כמ״ש רש״ל בתשובה סי״א ול״ג יעו״ש . אבל להוריד אדם מחזקת כשרותו וא י׳ לאפרושי מאיסורא ואפי׳ כשא״א בענין אחר אין מפרישין ע״פ עדות שלא בפני בע״ד. ואפי׳ בדיעבד לא מהני משום דהוה כדיני נפשות ממש כמ״ש רמ״א בתשובה סי׳ י״ב וכפי׳ הריב״ש ע״ז באהע״ז סי׳ י״א דלא כמ״ש הרשב״א הביאו הב״י בחו״מ סי׳ שפ״ח דלא קיי״ל הכי אלא כרמ״א ורש״ל וריב״ש דבתראי נינהו וס״ל דהרשב״א יחידאה . ואף הרשב״א לא קאמר אלא דמקבלין עדות שלא בפני בע״ד אבל מודה הוא דאין גומרין דינו שלא בפניו כדאי׳ להדיא. וכש״כ בנד״ד שהוא דיני נפשות ממש ושפיכות דמים תרתי משמע אשר נשפך דמינו כמים ע״פ סהדי דלא אברי אלא לשיקרא . מי שמע כזאת מי ראה כאלה. שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך כי תמנו חפש מחופש ולא מצינו כן בש״ס ופוסקים כ״א במסור מוחזק ומפורסם ואף גם זאת שלא יסכן לכל ישראל כמ״ש בטוח״מ סי׳ שפ״ח בשם אביו הרא״ש ז״ל אבל אם אינו אלמא ובעל זרוע אף במסור אין מקבלים אלא בפניו כמ״ש הב״י שם מחודש ד׳ בשם הריב״ש . ואם אמור יאמרו שהשעה צריכה לכך למיגדר מילתא שמקבלים עדות שלא בפני בע״ד כמ״ש בחו״מ סי׳ ש״ב היינו היכא דחזינן שהדור פרוץ בעבירות וכדי לגדור פרצות הדור עונשין את העובר אע״פ שהוגד עליו שלא בפניו דאינו מתחייב בכלל בעונש זה ע״פ התורה אעפ״כ עונשין את העובר כיון שעינינו רואות שהדור פרוץ ח״ו . וגם הלים אם היו ח״ו עינינו רואות כי רבו המתפרצים בדור להלעיג על דברי חז״ל הי׳ לאל ידם של אנשים הנ״ל וישר חילם וכחם לאורייתא לשפוך הזעם על מי שהועד עליו שהוא מן המלעיגים ח״ו ולרודפו עד חרמה אף אם הועד עליו שלא בפניו כדי לגדור בפרץ הדור ח״ו. לא תהא כזאת בישראל ולא הי׳ ולא נהייתה כזאת מעולם אף בכל הקמים עלינו שנהי׳ אנחנו מוכים ולוקים בהרחקות שונות אלו לגדור פרצתם אף אם הי׳ נראה בעליל שהדור פרוץ ח״ו הם מלהזכיר אין אנו וכל אנ״ש נתפסים בעון הדור ח״ו מפני עדי שקר שהעידו עלינו שלא בפנינו מאחר שגם לנו יש עדים רבים כשא״נ למאות ולאלפים מהמוני עם המגודלים אתנו מנעורינו ועד היום הזה בכל מקומות מושבותינו במדינה זו ושאר מדינות המלך ב״ה הראוים ומוכנים להעיד באמת ואמונה שעיניהם ראו ולא זר ג׳י נקיים אנחנו מעון הזה אשר חשדונו חכמים הנ״ל ויתנו אותנו כמלעיגים על דברי חז״ל וח״ו לא מיני׳ ולא מקצתי׳ ולא שמץ מנהו כי עיניהם לנוכח יביטו כאשר גדלנו באמונה אתם מנעורינו ועד עתה באמונת חכמים ותהירות לקיים כל דקדוקי סופרים ביתר שאת ויתר עז מרבים משלומי אמוני ישראל

וכל דרכנו לנוכח פניהם כי לא בסתר דברנו ולא במחשך מעשינו והמה ראו כן תמהו על חכמים הנ״ל מה הגיע אליהם לרבחיש חוש הראות כי רואים בעיניהם מדי יום ויום שאנחנו מחזיקים בתורת ה׳ שבכתב ושבע״פ בכל גופנו ומאודנו יותר משאר העם הכשר״נ בעיני חכמים הנ״ל. והאיך יתהפך כחומר חותם תעודת חכמי הנ״ל ולא תוכל הארץ להכיל גודל חילול שם שמים ובזיון התורה בעיני המון עם לאמר זו תורה וזו שכרה וכי כך דרכה ש״ת אשר בה מלכים ימלוכו להיות מושלים ומקשיבים על דבר שקר גלוי לכל העם אשר סביבותינו. כי גם אם נמצא בם דוברים עלינו סרה א״ז כ״א קנאת איש מרעהו אשר פגע בכבודו ולא בדעת ידברו כי אין מעמידין על דעתם כ״א תולים בדעת אחרים הם הנקראים בשם זקני העדה. וגם הזקנים לפי הנשמע אומרים שנתלים באילן גדול כמפורסם לרבים שיחיד בדורו הוא. ובאמת יחידאה הוא ולגרמי׳ הוא דעבד. ואין היחיד מכריע את הרבים אשר אתנו כי מי לנו גדול מר״א הגדול שאם היו חכמי ישראל בכף שני׳ מכריע את כולם ואעפ״כ נמנו ורבו עליו וברכוהו. ואף אם יש בחכמים הנ״ל ובשאר מדינות המלך כ״ה עוד רבים ונכבדים כמוהו שאין תולין בדעת אחרים כלל שמדעת עצמם דעת תורה ודעת נוטה נטתה חנם לכתוב עלינו מרורות בהחלט בלי שום ספק וס״ס בעולם שאנו מלעיגים על דברי חז״ל מכמה אומדנות והוכחות שהוכיחו שלא במישור. הלא נודע לכל כי האנשים גדולים כאלה אשר הגיעו לפרק הזה להגים לבם לסמוך על ד״ע בהוראה זו הם מיעוטא דמיעוטא. וגם הרבים אשר אתנו יודענו ומכירנו מנעורינו ועד היום הזה לא זזה ידינו מתוך ידם שאף אם היו גם הם מעמידים אותנו בחזקת כשרות מאומדן דעתם בלא ראות כמותם הא קיי״ל דבאומדנא אזלינן בתר רוב ולא אמרינן תרי כמאה כדאי׳ בספ״ח דיומא. עאכו״כ שהרבים אשר אתנו רואינו ויודעינו וראוים ומוכנים להעיד בתורת עדות ע״פ שבועה חמורה על ראותם אותנו מגודלים מנעורינו באמונה אתם בכל שלומי אמוני ישראל. משא״כ הקמים עלינו אינם אלא כגוזרי גזירות ופוסקים עלינו דיני אפיקורסים משיקול דעתם רחמנא ליצלן מהאי דעתא. אבל לא יוכלו להעיד ע״ז וכש״כ שלא ישבעו ע״ז. אמנם אנחנו לא הוזקקנו לעדותן לגבות בב״ד להגיד לאדם ישרו כי האמת עד לעצמו וא״צ חיזוק כלל במשארז״ל לא אברי סהדי כו׳. אבל על חכמים הנ״ל יוספים אנחנו להפליא איך מלאם לבם לפסול עדות לאלפים ולרבבות עם השלמים אתנו בכל עיר ועיר בכל מקומות מושבותנו שאינם מכונים בשם חסידים ולא שלחו אחריהם לדרוש ולחקור ולגבות עדות בב״ד וכל האנשים יתנו עדיהן ויצדקו צדקותינו ויגידו על יושרינו וכשרון פעולתינו ואח״כ היו שוקלין כף זכות נגד כף חוב. אמנם הם פתחו בחובה תחלה ואין להם חפץ כלל לצדקנו במשפט. חדא ועוד קאמינא כי אם עבר עליהם רוח קנאה לקנאות לה׳ ולתורתו הי׳ להם למחול על כבודם הרמה ולעבור בעצמם ובכבודם משער

לשער במחנה אשר אנ"ש חונים שם. כי אז עין בעין יראו וידעו כי באמת תורת ה' אתנו וכנים אנחנו ועליה אנחנו מומתים. העת להם לשבת בבתיהם ספונים וכמתלהלה יורה המורה זיקים וחצים חץ שחוט לשונם תהלך בארץ מלאוהו דם מפה לפה וישלחו את האדם איש באחיו ואיש ברעהו. הזאת היא שימת שלום על ישראל שומו שמים ע"ז . ואף אם לו הי' כדבריהם שנמצא בנו איזה איש שיש בו עון אשר חטא. הוא רשע בעונו ימות ואת נפשנו הצלנו . ומי זה הוא ואי זה הוא אשר מלאו לבו והעולה על רוחו לדון ממי שיצא מן הכלל על הכלל כולו: א"ז כ"א רוע לב . ולא מחכמה שאלו ע"ז כ"א מחכמים החדשים אשר מקרוב באו אשר לא שערום אבותינו. ונותן יד לפושעי אוה"ע על כל ישראל לתת חרב בידם להרגנו כמו באם שהמצא תמצא גנבה ביד א' מישראל לאמר הן כל חבריו יבשו שכל ישראל חברים לעיני אוה"ע יותר מחברת אנ"ש לעיני הקמים עלינו לרעה ירא ה' וישפוט :

ועל כל אשר ישובו יתפלאו עלינו הן בנדון הספרים שנדפסו מחדש הן בנדון שארי פרטי דברים אשר קצרה היריעה מהכיל פרטי עניניהם כי איככה אוכל וראיתי בלב כאו"א ולהביא במכתב את כל דבר הקשה ותשובתו בצדו. לכן בזאת העצה היעוצה נאות להם שים בה נגד אחי ואחיך ויוכיחו בין שנינו בגובערני' שלנו או במקום ממוצע בין שני הגובערניעס לפני האנשים מאצילי הארץ החורים והסגנים יודעי דעת ומביני מדע. ואליהם תטוף מלתי להשיב בפניהם אמרים אמת אל כל אשר ישאלוני משופטי צדק. כי האנשים הנקראים זקני העדה וכיוצא בהם עקימת שפתם הוה מעשה בזה לא יוכלו לחזור ולהגיד ופסולין לדון כדאי' בגמ' כל ת"ח שמורה כו' ואם לאחר מעשה אין שומעין לו. וכיוצא בו כתב הש"ך בחו"מ סי' שע"ט בשם הרשד"ם ע"ש דחשיבו כנוגע בדבר . ושאר העם אע"פ שעשו מעשה על ידם הרי הם תלוים בב"ד . וגם כל דבר הקשה בעיני חכמי הנ"ל הנמצא כתוב בספרים הנ"ל עלי לבארם באה"ט לפני קציני הארץ יודעי דתוה"ק והנגלות לנו ולבנינו. ואף שאין להם יד ושם בנסתרות לה' אלקינו אעפ"כ נכון לבי בטוח בה' שיתן לי לשון לימודים להבינם ולהשכילם בהראות להם מוצא כל דבר ומקורו בספרים כי אותיות מחכימות ועין בעין יראו שאין כל חדש תחת השמש ואין לנו תורה חדשה ח"ו רק הכל כאשר לכל נמצא כתוב בספר את אשר כבר עשוהו גדולי הראשונים . והנה לעת כזאת בהקהל את העם שרי קדש ושרי אלקים יאתה להם להושיע ידם להם . ועליהם הדבר מוטל להגביל זמן ומקום מוגבל וממוצע לשניהם . ואנשי שם קריאי מועד הממוצעים לשנים ינקבו בשמות לבא ליום מועד למקום ועד . ונוגה כאור ההי' צדקנו ומשפטינו כצהרים והיתה מנוחת שלום והשקט ולא יהא שום פירוד בין הדבקים בה' אלקים :

ועתה אתם ברוכים לה' עד אשר יקום לאור משפטנו . יצא דבר מלכות מלפניהם נכתב ונשלוח לכל האויעזדין לקרב את המרוחקים בהרחקות

אשר יצאו מפי חכמים הנ"ל ומהם ראו וכן עשו המוני עם להרע אתנו. ונהגו אותנו כבני בליעל וכאפיקורסים גמורים שכל הקודם להרגו זכה ומזכה את הרבים זכות הרבים תלוי' בו. ואלמלא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו וצדקה תחשב לו. וכהצנע לכת כבר נעשו מעשים אשר לא יעשו והותרה הרצועה לירד לחייהם ולקפח פרנסתם במה דאפשר ונודע משארז"ל שכל הגוזל פרוטה מישראל כאלו נוטל נשמתו הימנו ונפשו ונפשות ביתו. מלבד הלבנת פנים וש"ד אשר נשפך כמים כי נשאנו חרפה בגוים ובושת פנים כסתנו בקרב אחב"י. ארץ ארץ אל תכסי דמינו ואל יהי מקום לזעקתינו עד ישקיף ה' וירא מן השמים. ויתן אותנו לרחמים לפני אחינו הרחמנים בני רחמנים לעורר רחמים המרובים עלינו ועל עוללינו וטפינו להחיותינו כיום הזה וליתן לנו שם ושארית ע"פ האדמה ויתן בלבם לשמוע אל הרנה זו תפלה ובקשה השטוחה ופרושה לפני הדרת קדשם שלא ישליכו דברי אחרי גוום כ"א יכנסו דברי באזניהם ויפקחו עיניהם להשקיף עלינו בהשקפה לטובה ועין חמלה וחנינה כי אחינו בשרנו הם. ומי שהשלום שלו ישים בלבם שלום ואהבה אחוה וריעות והי' לבבם עם לבבינו כאשר לבבינו עם לבבם. ויסכר פי דוברי שקר ונרגן מבינותינו ח"ו. לא תהא כזאת בישראל ולא נהייתה מעולם. כי אף אם יש איזה יחידים אשר הוציאו מפיהם דבר והשיחו דברים שלא כהוגן ה' יודע ועד כי בלא דעת ידברו וכמארז"ל אין אדם נתפס על צערו. ואם לדבר הזה יסלח ה'. אתם גם אתם הדבקים בו ובמדותיו באמת ובתמים יאתה לכם הסליחה לדבר הזה וכיוצא בו ואל תשאו עלינו חטאה. כי אם כה תעשו כמצווה עלינו גם ה' יתן הטוב ויכפר בעדינו ויתן אותנו לרחמים לפני כל שובינו כמשארז"ל שכל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים וימהר ויחיש לגאלינו שנית בקרוב כנפשם ונפש או"נ מלו"נ ש"ז במוהר"ב ז"ל :

לאנ"ש העריך רבינו ג"ב מכתבו לחזקם לבל יפול
לבם בקרבם ולנחמם על צערם א). וז"ל :

עליכם לקיים עצת ה' בפי עבדיו דום לה' כו' שומעים חרפתם כו'. ואף שפערו פיהם עלי ועל כל הגלוים. הנה אם הייתי זוכה להיות מעבדי ה' באמת הרי כבר אמרו דיו לעבד כו'. ומכש"כ וק"ו ביודע א"ע ומכיר מקומו. ואדרבה בזאת תתנחם נפשם כאשר שגם אני נתתי שמחה בלבי מעת אשר שמעתי שהם מגמגמים בשקרים גדולים יותר מכפי שהדעת שועה בהוציאם עלינו שם רע "כת ש"ץ ימש"ו„ וכה"ג אשר כל השומע יצחק להם וכל בית ישראל מקטן ועד גדול מכירים כי שקר בימינם רק

א) מכתב זה נכתב בתחלת קיץ תקנ"ח שאז הי' עיקר הרדיפות לחכ"ס כמ"ש רבינו במכתבו ע"ד הסכינים מלוטשים (המתחיל פתח דברי כו') שנעתיק לקמן ח"ב. וז"ש רבינו במכתבו זה שישו ושמחו בח"י אייר הבעל"ט כו' :

שפתם אתם כו׳ יכרת ה׳ כו׳. ובזאת נראה בעליל כי האמת אתנו וחפץ ה׳ בנו לצדקינו ולקיים בנו כמ״ש שפת אמת תכון לעד. ועד ארגיעה לשון שקר אשר אין לו רגלים ויפול במהרה אי״ה. והענין כי ידוע לנו שבכללות אנ״ש השומעים מילי דחסידות בעירנו יש מהם הרבה אשר אינם מקיימים מה ששומעים כראוי ונכון כדבעי כמו שאפשר להם לפי מוחם ולבם הטהור מחמת עצלותם לטרוד ולהטריד מוחם בעיון תפלה מעומד״ל ערב ובוקר מדי יום ביומו רק בדילוג יום או יומים כו׳. ומודעת זאת שע״ז נאמר והגד לעמי פשעם ששגגתם נעשו להם כזדונות מאחר שטעמו והתבוננו בגדולת א״ס ב״ה ממכ״ע וסוכ״ע כו׳ וכמ״ש בלקו״א באריכות. והנה מזה נתעורר עלינו מקטרגים למעלה וכאשר נתנה רשות לקטרג יש פ״פ לבע״ד לחלוק ולקטרג לבטלם מעבודתם שבלב לגמרי וכמארז״ל אם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כו׳. אם תעזבנה יום כו׳. והטעם עפמ״ש שפת אמת תכון לעד ומכלל הן אתה שומע לאו כשלא תכון לעד רק בדילוג ולעתים. אך מה עושה הקב״ה החפץ בהצדקנו ורוצה בקיומנו הוא מעמיד עליהם מקטרגים למטה המקטרגים עליהם בשקרים גדולים עד שלגבי השקרים ההם נק׳ שפת אמת ואז תכון לעד. ולזאת יש להם לקבל באהבה ובשמחה רבה כי נכון יהי׳ לבם בטוח בה׳ כי לא יעזוב את חסידיו כו׳. ואי לזאת שישו ושמחו בה׳ בכל לב ונפש ולעשות יום משתה ושמחה בח״י אייר הבעל״ט יום הילולא דרשב״י אשר אנו שותים טפה דתמצית כו׳ להלל ולרון בשירות והשבחות לה׳ מספר תלים כגון תהלה לדוד וכה״ג אך לא בהוללות ושכרות ח״ו. ונכון יהי׳ לבם בטוח בה׳ אחד האמת. עכ״ל המכתב:

פרק יד

התעוררות להלשין את רבינו. השקפה קטנה למה המתינו במלשינות עד כה:

מה נמלצו דברי יושר. אבל רק על אזן שומעת. לא על פתן חרש אשר לא ישמע לקול מלחשים. דברי רבינו במכתביו פעלו הרבה בלב היראים ושלמים מהמנגדים ויתנחמו על הרעה אשר חשבו לעשות. וגם הרודפים שבו אל מקומם (ע״י מעשה נוראה שסיבב השי״ת ואכ״מ). אך הרשעים כים נגרש השקט לא יוכלו. הקנאים שבעם המה לא לקחו מוסר ולטלמידיהם לא השו אונם. וכאשר ראו שכל מעשי הרדיפות עלה בתהו ואין להם עוד תקוה להצליח במעשים כאלו. בחרו להם דרך האחרה קצרה להלשין את רבינו והגלוים לו לפני המלך והשרים במלשינות שקר שלא הי׳ מעולם ולא עלתה על לבם. והתועדו יחד לטכס עצה איך ומה ומי ומי כו׳. ולא נחו ולא שקטו עד כי הפיקו זממם לפועל ידים. אביגדור רב פינסק התנדב א״ע להיות הראש וראשון להמתעסקים בקדשים להיות עומד ומקריב נשמותיהם של צדיקים ע״ג המזבח להכין להם טבח ולהובילם כצאן לטבח.

ואחריו התנדבו עוד נדיבי לב להיות מסייעים לדבר מצוה רמה ונשאה כזו. ואילו הכסף שבעת הרבו להתנדב רוב כסף ודי זהב וימסרו לאבינגדור והוא קבל מידם ויצר בחרט ומעשה שטן הצליח ויצא העגל הזה :

והנה טרם נבוא לספר מעשה המלשינות יש לנו לשקוף השקפה קטנה למה זה המתינו לעשות זר מעשיהם עד זמן הזה. הלא התחלת המחלוקת הי' בשנת תקל"ב שעד שנת תקנ"ח הוא יותר מכ"ה שנים. ומהתחלת רבנות רבינו הוא ג"כ קרוב לעשרים שנה. ובכל השנים האלו עמלו ויגעו הרבה בחרמות ושמתות ורדיפות מלאות ועלה בידם חרס. ולמה זה לא עשו מעשה המלשינות מקודם שזה הי' לפניהם דרך קצרה ומלאכה קלה. וגם נקי' לפי דעתם. ובפרט שעיקר סמיכתם הי' על ב"ד שסמכו ראשם ורובם על ח"י הגר"א דשנת תקל"ב (כמבואר במכתב רבינו להררא"ק) והי' ביכולתם לעשות זאת תיכף אחר שנכתב ונחתם ולמה המתינו עד זמן הזה דשנת תקנ"ח א). והנה זה לא כביר השגנו מכתב מרבינו לחבירו הרה"ק

א) סופרי ווילנא יעידון שסיבת הדבר שנתעוררו אז כי בעת הלוי' של הגר"א כשהתחיל הספדן להספידו וכל העם געו בבכי'. היו שם שנים מחסידי רבינו. הא' הגביר ר' מאיר מווילנא (שנקרא בשם ר' מאיר רפאל'ס) והב' הרב הגאון החסיד ר' ברוך מרדכי מבאברויסק (חתן הגאון ר"ש אב"ד דווילנא) והסבו פניהם זל"ז בפנים שוחקות. ועי"ז היטב חרה להמנגדים. ובאותו מעמד החליטו כולם להלשין את רבינו (וגם את החסידים הנ"ל הלשינו אח"כ והיו תפוסים כידוע). והנה אם כי אנחנו לא היינו שמה אז שנוכל להכחישם. אך כל אשר לו מוח בקדקדו יבין שהדבר מוכחש מאליו. ר"ל הנה האנשים ההם היו גדולים בתורה ויראה ומי זה יתן אמונה אומן על אנשים כמוהם שישחקו מפטירת הגר"א זלה"ה. והגם שהגר"א הי' רודף אותם לתומו הלא מקרא מלא כתיב שגם בנפול אויבך אל תשמח יהי' מי שיהי' ובפרט גאון עולם ושר התורה כמו הגר"א זלה"ה (מה גם שאין זה מדרך השכל לראות נקמה ממיתה שהכל מוכנים לזה עד עת קץ שיבולע המות לנצח בב"א). שנית הלא במכתב רבינו לאנ"ש דווילנא (שהעתקנו לעיל) ששלחו זמן מה קודם פטירת הגר"א לא השפיל ח"ו את הגר"א מגאונו וחסידותו וכותב עליו כמה פעמים הגאון החסיד. והי' מזהיר לאנ"ש שלא לדבר תועה עליו כאשר יראו במכתב רבינו לקמן שכתב לאנ"ש אחר בואו מפ"ב ושם כותב שגם בשנה דאשתקד אחר פטירת הגר"א כתב לאנ"ש שלא לדבר אחר מטתו של ת"ח שום שמץ דופי. וכותב שם ונאמן עלי אבא שבשמים שדברים אלו הם באמת לאמיתו ולא לפנים (כי אז בודאי לא הי' ירא מהמנגדים אחר שיצא לאור צדקו בפ"ב) וידוע שדברי רבותינו קדש הם אצל אנ"ש. ואיך זה יעשו הם דבר שנגד רצון רבינו כגמרי' ועוד בה פליאי' כי אף גם לו יהי' כדבריהם הי' להם לרדוף רק את האנשים החטאים בנפשותם. אבל מה חטא רבינו וכל אנ"ש בזה לרדפם עד הנפש ממש

בעל הפלאה נ"ע שכתב לו אחר בואו מפ"ב (ונעתיקנו לקמן אי"ה) וכותב שם בזה"ל להודיעו את כל התלאה אשר מצאתני מאנשי ריבנו דווילנא ההולכים אחר דעת רבם הידוע אשר התיר דמינו כמים בשנת הקל"ב ועתה מקרוב כאשר נכנסו תחת ממשלת קסריות רוסיא מצאו מקום להפיק זממם במלשינות רבה ועצומה כו' אך בהיות דתי המלך שלא להצדיק ראשון בריבו כי' לזאת הביאוני כו' לעיר מלוכה פ"ב כו' וה' הי' עם פי כו' ונתקבל מאד בעיני הקיסר והשרים יר"ה והדת נתנה במכתב חירות לכל אנ"ש להתנהג כמקדם כו'. עכ"ל לענינינו. ועפ"ז יובן לנו הדבר על נכון כי עד שנת תקנ"ד היו כל תלמידי הבעש"ט והה"מ נ"ע תחת ממשלת פולין (לבד רבינו ודעמי' שהיו תחת ממשלתינו הרוממה יר"ה). וידוע שבימים האלו הי' רבה העזובה בארץ ההיא איש כל הישר בעיניו יעשה כו'. וע"כ גם אם היו מגישים המלשינות לא היו משגיחים ע"ז כלל. (ואף גם את רבינו לא היו יכולים להלשין כי היו חוששים שרבינו יפסע פסיעה לבר ויתיישב באחת מערי פולין כו'). ולא הי' לפניהם שום דרך רק בעסק החרמות ושמתות והכאות כו' כי מי יאמר להם מה תעשה כו'. אך בשנת תקנ"ד נכבשה כל הארץ לפני ממשלתנו הרוממה יר"ה וכל תלמידי הבעש"ט והה"מ נ"ע באו כולם תחת ממשלת קסריות רוסיא. והנה ע"פ חוקי ממשלתנו נאסר ענין החרמות ושמתות אין כאן לא נדוי ולא שמתא כו'. ולנגד זה משגיחים מאד על מעשי איש ותחבולותיו וכשמגישים איזה דבר לפני הממשלה רואים תיכף לחקור אחר שרש הדבר ולפותרה כו'. וע"כ איזה שנים עשו מעשיהם שהסכינו בהם היינו החרמות ושמתות. אך כאשר ראו שזהו דבר שנגד חוק המדינה א). ע"כ בחרו להם דרך אחרת לבא במלשינות שקר והיו חושבים שדבריהם יאמנו כו'. אך גם בזה לא עשו ידיהם תושי' כי לאחר הדרישה והחקירה נתברר הדבר ששקר ענו ודין רבינו ואנ"ש יצא בצדק בעזהשי"ת כמו שנספר אי"ה ב):

האיש אחד יחטא כו'. ובפרט שרבינו כתב במכתבו תיכף ההיפך מזה כנ"ל (ובעת המלשינות שהי' קרוב לשנה מפטירת הגר"א ז"ל בודאי הי' ידוע לכל ממכתב רבינו גם להמנגדים). ולמה זה השגיחו על מעשה החסידים ולא על מעשה רבינו בעצמו. אבל האמת יורה דרכו שהסופרים קבלו איזה מאמר בדוי (כי גם הם לא היו שם אז וקבלו רק ע"פ השמועה מאמר בדוי) שבפי המנגדים להצדיק מעשי הנבלה שעשו (שאח"כ היו בעצמם מתבוששים מזה). אשר באמת אין להם לדקה בזה כנ"ל. והדבר שקר מעיקרו. חס להו לתלמידי רבינו לעשות כזה. ישרים דרכי רבינו וצדיקים ילכו בם כו':

א) ואולי אז יצא האיסור מהממשלה בחרמות ושמתות כאשר ראו האי סדרים והפרצות שבמדינתינו כו':

ב) בזה יתיישב לנו עוד מ"ש רבינו אחר ביאתו מפ"ב במכתבו לאנ"ש (שנעתיק

פרק טו

אביגדור בפ״ב . הסרדיוט בלאזני . רבינו נלקח לפ״ב . ועקבותיו לא נודעו .
אבן נודע . עודנו חי . וגם מקומו נודע . איש נשלח לווילנא :

עתה נספר מה שעבר על רבינו ואנ״ש ממעשה המלשינות. אביגדור נסע לעיר המלוכה פ״ב . ויבז בעיניו לשלוח יד ברבינו לבדו כ״א לקעקע את הבירה לגמרי ולהשמיד את כל החסידים. וילשין את כולם א) במלשינות נוראות שרבינו הוא מורד במלכות וע״ז מאסף אליו חבורות החסידים שיספחו אל דגלו ושהוא שולח שוחד לסולטאן תוגרמה שיהי׳ בעזרו כו׳ . וגם הלשין אותו בדבר החדשות שחידש שזהו הירוס לדרך התורה ועוד עלילות שוא ומדוחים ב). מובן הדבר שענין כזה אין מניחים בחיק ותיכף רואים לפותרה ע״כ יצאה הפקודה להביא את רבינו לעיר המלוכה ולחקור ממנו שרש דבר נמצא בזה ואם ימצאו ממש בדברי המלשינות אז ידעו מה לעשות.

לקמן אי״ה) שלא מהגר״א יצאו הדברים כבושים (המלשינות) וכל ימי חייו לא יצא המכשלה כו׳ . והלא במכתבו לבעל הפלאה הנ״ל כתב ההולכים אחר דעת רבם כו׳ שהתיר דמינו בשנת תקל״ב . וכן במכתבו להרא״ק כתב שמה שעבר עלינו בשנת תקנ״ט הי׳ ע״פ ב״ד שסמכו על ח״י הגר״א דשנת תקל״ב. ואיך זה לא מאתו יצאו הדברים כו׳ . אך הגר״א לא הי׳ כוונתו על המלשינות שוא כ״א על הרדיפות מלאות והרחקות שונות (כי לא הי׳ בדעתו לאבד קהל גדול מישראל . ורק שאפשר לפי דעתו הי׳ הדרך נגד התורה ע״כ הסכים לרדפם בכדי שעי״ז ישובו מדרכם כו׳. אבל להלשינם במלשינות שונות. שבחוק המלכות לא הי׳ מועיל שום תשובה כו׳. זה בודאי לא עלה על דעתו מעולם ובפרט במלשינות שקר כו׳) וע״כ מה שעשו המה לא ממנו יצא זאת כ״א ע״פ ב״ד דשמו ומסרכי לדמות מלתא למלתא כו׳ . וגם זה הי׳ רק אחר פטירתו (כי בחייו היו צריכים לשאול את פיו ולא לעשות משיקול הדעת) וז״ש רבינו שלא ממנו יצאו הדברים וכל ימי חייו לא יצא המכשלה כו׳ . אך זכות תורתו הגין עליו שגם אח״כ לא עשו ידיהם תושי׳ . וגם ההרחקות שממנו יצאו לא נתקיימו כו׳ . (עי׳ לקמן במכתב רבינו נידון הסכינים מלוטשים יעו״ש) :

א) בסיפורים הנדפסים מכבר כתוב שהלשין גם את הרה״ק מברדיטשוב (שהי׳ עוין אותו מכבר כנ״ל) ואת הרה״ק ר׳ אשר מסטאלין והרה״ק ר״מ מלעכעוויץ (תלמידי הרה״ק ר״ש מקארלין . וקארלין היא עיר אחת עם פינסק. וע״כ הי׳ עוין אותם ג״כ) רק אמר שרבינו הוא העיקר והם מסייעים לרבינו כו׳ . ומשמע שגם הרר״מ מלעכעוויץ הי׳ תפוס במינסק קרוב לב׳ שבועות . וגם דינו יצא בצדק ויצא לחפשי ה׳ דחנוכה :

ב) ואיזה דברים פרטים שידוע לנו נעתיק לקמן אי״ה :

עמו ועם כל הנלוים לו . ונשלח סרדיוט ללאזני שיביאו א) . בבוא הסרדיוט לבית רבינו ונכנס לחדרו מצא שרבינו מלובש בטו"ת ומתפלל ולא רצה הסרדיוט לבלבלו מתפלתו וע"כ יצא לחדר החיצון וישב שם לאכול ולשתות עד שיגמור רבינו תפלתו . בחדר רבינו הי' אז א' מאנשי לאזני (שמו ר' דובער ליטמאנס) ואמר רבינו להאיש ההכרח לברוח ולהתחבא ב) . ופשט רבינו הטו"ת ושם בחדרו מן הצד היה פתח לחוץ ויצא רבינו עם האיש לחוץ ואת הטו"ת לקח עמו והאיש לקח את רבינו על כתפיו ונשאו לעבר הנהר (שהי' סמוך לביתו) ושם הוא הבית עלמין ונתחבא רבינו שם זמן מה. והאיש השיג בע"ג והוליכו למלון א' הנקרא סיראקראטניע . הסרדיוט שב לחדר רבינו ולא מצאו ורק את הרבנית מצא שם עומדת אחורי הדלת וצעק עליה שתאמר לו אנה הוא (וי"א שהכה אותה ג"כ) אך היא נענה ולא תפתח פיה כו' . ע"כ הלך הסרדיוט להעיר ואמר שיחריב את העיר ואת אנשיה ימסור תחת המשפט . וגם עשה מעשה שהדליק בעיר וסביב העיר הרבה חביות מזופפות עד שכל העיר נראתה כלהב אש והלהב נראה למרחוק מאד . ועכ"ז לא הגידו מאומה . וכאשר ראה הסרדיוט שדברי רוגז לא יועילו התחיל לדבר עמהם רכות מה בצע יהי' כשלא תגידו לי מקומו . הלא לעולם לא יברח ולמה זה תגרמו עג"נ רב לו ולכם ולי . ע"כ שמעו נא לעצתי ותאמרו לי מקומו ובזה יהי' שלום לכולנו וגם משפטו יצא בטוב . איזה אנשים מהעיר הלכו לרבינו ויספרו לו דברי הסרדיוט . והשיב רבינו אני הייתי צריך לברוח לפי שעה כמ"ש ויברח יעקב כו' . ועתה תוכלו להגיד לו מקומי . האנשים כן עשו והסרדיוט הלך ולקחו אסור בשלשלאות ובמרכבה שחורה כחוק . והעיר לאזני נבוכה ג) :

השמועה פרשה כנפיה בכל רחבי הארץ . ובכל עיר ועיר אשר דבר המלך ודתו הגיע אבל גדול הי' לאנ"ש וצום ובכי ומספד כו' . גדולי

א) עוד כתוב שם שמתחלה לא היה בדעת ממשלתנו להחריד את רבינו רק לשלוח פקודה שיבא בעצמו תיכף לפ"ב. אך המלשינים אמרו שבודאי יברח רבינו תיכף ויש לו הון עתק כו'. ע"כ יצאה הפקודה להביאו אסור בשלשלאות כו' :

ב) כוונת רבינו לא הי' לברוח לגמרי כאשר הסוף הוכיח . רק אמר שמתחלה צריך לברוח כמו ויברח יעקב. חבי כמעט רגע כו' . וע"ד מארז"ל ידחה מפני השעה כו' שבעת שמתעוררים דינים על החסד צריך להסתתר בזו השעה ואז נמתקים הדינים ממנו וכמארז"ל בת דינא בטל דינא כו' :

ג) הזמן שנלקח רבינו הי' תיכף אחר חה"ס תקנ"ט . ומה שי"א שנלקח קודם חה"ש תקנ"ח והי' שם חה"ש אין זה אמת. כי במכתב רבינו ע"ד הסכינים מלוטשים (המתחיל פתח דברי כו') כתוב שבקיץ תקנ"ח אחר חה"ש הי' בביתו . ובמכתבו להרה"ק כתב וז"ל והנה מודעת זאת שכל מה שעבר עלינו בשנת תקנ"ט כו' . וכן שמענו מאחד מהרבנים מנגדי רבינו נ"ע :

אנ"ש התועדו יחד. והחליטו ב' דברים. הא' שאיש אחד יסע על המדינה לאנ"ש לקבץ מעות לפרנס את בית רבינו וכל משפחתו שהיו תלוים עליו. והב' שאיזה אנשים נכבדים יודעי דת ודין יסעו לפ"ב לחקור ולידע מה זה ועל מה כו'. וכן עשו. הרה"ק ר' אהרן הלוי (אדמו"ר מסט־ראשיעליי) נ"ע תלמיד מובהק של רבינו נסע על המדינה בכל מקומות מושב אנ"ש. ואנ"ש פתחו לו ידם ברוח נדיבה כו'. והרבה מגדולי אנ"ש הגבירים והנכבדים נסעו לעיר המלוכה לראות ולשמוע א). וגם הרבה מגבירי אנ"ש היו נמצאים בפ"ב מכבר לצורך עסק פרנסתם. אך לעת הזאת פס כל חזון אין עצה ואין תבונה כו':

עתה נספר הנעשה עם רבינו במאסרו עד עת בוא דברו לאמר לאסורים צאו כו'. הנה הסרדיוט כשלקחו הוליכו לוויטעבסק ב) ומשם הוליכו

א) בין האנשים הי' גם הר"ר ישראל קאזיק גיסו של רבינו. כי קודם שנלקח רבינו נכנס אליו גיסו הנ"ל ושאל מרבינו מה לעשות. וא"ל רבינו אתה תסע תיכף לפ"ב כמו שאתה עומד. ואיש א' יסע תיכף לבארדיטשוב להרה"ק שיעשה פ"נ. וכן עשו. הרר"י קאזיק נסע תיכף לפ"ב במלבושיו שהי' לבוש אז במנעלים ובגד עם גארטעלעך וכובע הנקרא אייער היטיל. וגם הפאס שלו לא לקח עמו (כי הי' צריך לנסוע לבאבינאוויטש ליקח פאס ורבינו א"ל תיכף) רק שאל פאס מאיש אחר בשם אחר. ולבארדיטשוב שלחו איש א'. אך האיש שכח על שם אמו של רבינו. ובבואו לבארדיטשוב וסיפר להרה"ק נפל הרב על הארץ והתגולל וצעק צעקה גדולה ומרה כו'. אח"כ שאל מהאיש אם רבינו הי' טרוד מזה וא"ל האיש הן. ושאלו הרה"ק האם הי' טרוד בחיצוניות או בפנימי'. והשיבו האיש שהי' טרוד רק בחיצוניות ולא בפנימיות כי ראיתי שהפאנטאפיל שכח ליקח והטו"ת לא שכח. ונתפעל הרה"ק מתשובת האיש ואמר בל"א דער ליטוויק קוקט גוט כו'. אח"כ שאל הרה"ק להאיש איך שם אמו של רבינו. וא"ל האיש ששכח לשאול מהם קודם נסיעתו. ובדרך כשנזכר ע"ז לא רצה לחזור מחמת שרבינו אמר שיסע תיכף. ועל שולחן הרה"ק הי' מונח חומש ופתחו הרב ונפתח לו בפ' מקץ בפסוק וירא יעקב כי יש שבר במצרים. ויאמר הרב הנה שב"ר ר"ת שניאור בן רבקה (עי' לקמן במכתב רבינו להרה"ק בעל הפלאה שחותם א"ע כן בן רבקה):

ב) בנסעו מוויטעבסק בדרך ההולך לנעוויל (כי טרם שהי' מסילת הברזל הי' כן דרך הנסיעה לפ"ב) הי' זה ביום ועש"ק וכאשר הגיע סמוך לחשיכה בקש רבינו את הסרדיוט שישבות במלון אך הסרדיוט לא רצה באשר שאין לו רשות ע"ז והי' רבינו בצער גדול על שיצטרך לחלל את השבת. ה' רצה בעניו ויחלצו מלמעלה כי סמוך לכניסת השבת פתאום נשברו האקסין. והסרדיוט בחכמתו הבין שאין זה מקרה כ"א מאת ה' היא שלוחה ע"כ צוה שישבתו במלון בסמוך הוא מלון אוולטינקע. ורבינו אמר בדרך הלצה נוחין אף אקסין במלון

לעיר המלוכה ויושיבו בבית הסוהר . אח"כ באו אליו שרים משרי המלך מלובשים שלא בבגדי מלכות ואמרו לו שילך עמהם והלך עמהם עד שבאו לנהר ושם הי' ספינה מוכנת ואמרו לו שישב עמהם בהספינה וחשב רבינו שברצונם לטבעו או להוליכו לאיזה מאסר ולסגרו כל ימי חייו . וזלגו עיניו דמעות . וא"ל אחד מהשרים הוי הישיש העלוב למה זה תבכה הנה אמה נשאר אמת בכל מקום וכאשר שמע רבינו זאת שב רוחו אליו מעט. אח"כ הביאוהו לטאיינע סאווייעט א), רבינו רצה לידע אם יכול להיות שיצא מי משם לחירות , ושאל בחכמתו לאחד מהאנ"ח השומרים כמה שכירות יש לו לשנה והשיב לו כך וכך . אח"כ שאל ממנו עוד האם יש לו מאומה מאטייעזדיענס. והשיב יש פעם כך ופעם כך . ואז ידע רבינו שיכול להיות שגם משם יצאו לחירות ונתקררה דעתו ב). וישב שם ועיניו צופות וכלות לישועת ה'. אח"כ בא אליו שר הזאנדארמים (שעף זאנדארמי) לקבל דאפראס ממנו. ויתנהו ה' לחן ולחסד בעיני השר . אחד מהרבנים מנכדי רבינו סיפר שכאשר בא השר לשם וראה תואר פני רבינו כי איום הוא ומצאו טרוד בעמקי עשתנותיו הבין שהוא איש רם המעלה . והשר הי' גדול בחכמה ובקי בתוה"ק . וא"ל השר יש לי שאלה לשאול ממך האם תשיב לי מה שאשאל . ויאמר לו רבינו שאל מה תשאל . א"ל השר תאמר לי פי' הפסוק ויקרא ה' אל האדם ויאמר לו איכה איך שייך שהקב"ה לא ידע אי' האדם ג) . וא"ל רבינו האם מאמין אתה שהתורה היא נצחי' וישנה בכל זמן ובכל דור ובכל אדם והשיב לו השר הן אני מאמין בזה ד). וא"ל רבינו פי' הפסוק הוא שבכל זמן קורא ה' לכל אדם (ע"ד הבת קול שמכרזת בכל יום כו') ואומר לו איכה אי' אתה בעולם (עי' ב"ר עפ"ז) (בל"א וואו האלסטו אין דער וועלט) הנה להאדם נקצב ימים ושנים שבכל יום ובכל שנה יעשה הטוב עם ה' ועם אנשים . וע"כ התבונן אי' אותה בעולמך כמה שנים עברו עליך ומה עשית באותן הימים ושנים . למשל אתה חיית שנים כך וכך

ושביתן כו'. כ"כ בסיפורים הנדפסים יעו"ש. והמעשה מפורסמת :

א) מלפנים הי' נקרא זה בשם טאיינע קאליגי' . ואח"כ החליפו השם בשם טאיינע סאווייעט :

ב) במשך איזה ימים שמע רבינו אומרים שם שהביאו עוד רב א' לכאן ונתבהל רבינו כי חשב שהביאו את הרה"ק מבארדיטשוב שגם עליו הי' המלשינות אך לאח"כ שמע דרך הכותל שהרב אמר תלים והכיר שא"ז הרה"ק :

ג) הגם שרש"י ז"ל פי' מלוה אחת היתה לך כו'. אך זה לא נתקבל אצלו ולא נתיישב לו בפשט תיבת איכה כו' :

ד) זה נתחדש מהבעש"ט נ"ע . והנה המלשינות על רבינו הי' שמחזיק בתורת הבעש"ט כמו שנספר אי"ה . ומה טוב הי' לרבינו לשמוע מהשר שהוא מאמין בקבלת הבעש"ט שזהו דבר הנוגע לכלל משפטו כו' :

(ומכוון כמו השנים שהי' או להשר) מה עשית בהם האם הטבת למי כו' , ותתפעל השר מאד א) . אח"כ קבל השר מרבינו דאפראסין ורבינו השיב לו על כל דבר בחכמה נפלאה . ובדברים שהי' נוגע לענין דהוה"ק השיב מדברי חז"ל המיוסדים על אדני פז ב) . ולבד הדברים הנוגעים לדבר משפטו , ראו ממנו עוד חכמות נפלאות בכמה ענינים שונים ג) . עד שהשר הפליג את רבינו לפני הקיסר שהוא חכם גדול ואיש אלקי ולפי דעתו הוא זכאי בדינו רק המלשינים טפלו עליו עלילות שוא מחמת קנאה כו' . ועי"כ פ"א הי' הקיסר בכבודו ובעצמו אצלו רק שהתחפש במלבושיו כאלו הוא חוקר דין . אך רבינו הרגיש תיכף שזהו הקיסר וחלק לו הכבוד השייך לקיסר , והקיסר א"ל הלא אינני הקיסר ולמה תחלוק לי הכבוד הזה . וא"ל רבינו בודאי אתה אדונינו הקיסר כי מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיע וכמו שלמעלה זעים מחול כסא כו' כן בבואך הרגשתי בנפשי יראה ופחד גדול מאד שלא הרגשתי כזאת בביאת מי מהשרים כו' . ואז ראה הקיסר שכן הדבר שהוא איש אלקי כו'. והנה הגם שכולם הבינו וראו שרבינו הוא איש אלקי וכי שוא ושקר טפלו עליו שוטניו . אך להוציאו ממאסרו לא יכלו טרם יצא דבר מלכות ע"פ חוק המשפט שיתברר הדבר בשמלה לפני היושבים על מדין כו' . והי' יושב תפוס ושום אדם לא ידע מקומו אי' . ואם הוא בחיים , אך ה' הטוב סיבב שיתוודע לאנ"ש שהוא בחיים וגם מקום מושבו . וגופא דעובדא הכי הוה . פ"א א"ל השר לרבינו הנה טובה לחלוטין לא אוכל לעשות לך טרם יצא דבר המשפט . עכ"ז רצוני הי' לעשות לך איזה טובה . הגד לי מה לעשות לך . והשיב לו רבינו הנה לעת כזאת רצוני הוא רק להודיע לב"ב שאני בחיים ב"ה . ואני מקוה שהשי"ת יוציא בצדק דיני כו' . א"ל השר ואיך זה אוכל לעשות לך כזאת מאחר שהמלשינים הם יהודים וכשאפגוש באיש יהודי אינני יודע אם הוא מהחסידים אם מהמנגדים . א"ל רבינו אם תפגוש באיש שהולך במנעלים ובגד עם גארטעלעך וכובע הנקראת אייער הייטיל תדע שזה הוא גיסי ושמו ישראל קאזיק . כי קודם שלקחו אותי לכאן אמרתי לו שיסע תיכף לפ"ב במו שהוא עומד ובטח קיים דברי . השר נתפעל מזה והבטיח לו . וכן עשה שנסע ברחובות קרית מלך

א) שמענו שהשר הכה לו בידו על כתפו ואמר בראווא כו':

ב) אחורי הדלת העמידו את אביגדור שישמע אולי ישיב רבינו מדחז"ל שלא כפי האמת. אך לא הוא ודכוותי' יתפסו את רבינו שכל דבריו היו באמת וצדק והכל ככתוב כו':

ג) בסיפורים הנדפסים מכבר הביאו איזה דברי חכמות שהי' בחדר חשוך ביום כמו בלילה ושאלוהו כמה שעות בלילה כעת והשיב כעת שעה פלונית ביום מכוון . ואמר שידע זה כי ביום מאירים י"ב צירופי הוי' ובלילה י"ב צירופי אד' כו'. ועוד הביאו המעשה עם האדומים של זהב שהניחו תחת השולחן יעו"ש:

רב עד שנזדמן לו שפגע בר"י הנ"ל ויקרא אותו וישאלהו שמו. והנה ר"י קודם נסיעתו לא הי' לו פאס. ולנסוע לבאבינאוויטש ליקח פאס לא הי' יכול אז מחמת שרבינו אמר שיסע תיכף. ע"כ שאל אז פאס מאיש אחר בשם אחר, וכאשר שאלו השר שמו א"ל השם כמ"ש בהפאס. והשיב לו השר ווראש (פי' אתה משקר) ונסע לדרכו. ר"י נתפלא מאד מזה. וילך לאנ"ש המפורסמים שהיו שם ויספר להם הדבר והבינו שאין זה דבר ריק וכי שלוח הוא מרבינו והוא אתחלתא דגאולה. והסכימו שלמחר ילך ג"כ ברחובות קרי' אולי יזדמן לו השר עוד הפעם ואם ישאלהו שמו יאמר לו שמו האמיתי וכן עשה, והנה השר כשהי' ביום המחרת אצל רבינו סיפר לו שפגע באיש כזה אך בשם אחר. והבין רבינו שזהו מסיבת הפאס ויאמר זאת להשר ויבקשו שגם היום יסע ברחובות אולי יקרה לו האיש עוד הפעם. והשר מלא בקשהו ונסע ברחובות קרי' עד שנזדמן לו שנית שפגע בו וישאלהו שמו ואז א"ל ר"י שמו האמיתי. ולא השיב לו השר עוד מאומה רק אחז נסיעתו בחשאי לאט לאט ור"י הלך אחריו עד שבא השר לבית דירתו ור"י נשאר עומד בחוץ, פתאום ראה שמחלון עליית בית השר נפל אבטיח. והבין ר"י שזהו למענו והגביהו וילך לאנ"ש. שמה פתחו האבטיח ומצאו בו צעטיל קטן כי"ק של רבינו שכתוב בו שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד. ואז ידעו שרבינו הוא בחיים ב"ה וכי יש תקוה. אך את מקומו אנה הוא לא ידעו עדיין. וה' הטוב סיבב שידעו גם זאת. והמעשה כך הי'. הנה רבינו במאיינע סאווייעט עברו עליו כמה ימים ולא אכל מאומה יען כי אין שב מאכל כשר. שר בית הסוהר חשב שזהו מחמת יראתו מהמשפט אינו אוכל כדי שימות. וכאשר א"ל איזה פעמים שיאכל ולא פעל בדבריו צוה להסריסים המשרתים שיכניסו לו המאכל לפיו בעל כרחו. המה מיהרו לעשות כן. אך רבינו סתם פיו הקדוש בחזקה ולא יכלו לפתחו בשום אופן, ויהי שם צעקה גדולה ורבינו הי' בצרה גדולה. אך ה' ראה בעניו ויחלצו מצרתו כי בתוך כך בא לשם השר הגדול הנ"ל ושמע קול הצעקה ושאל מהם מה זאת וספרו לו הדבר. השר אמר להם הנה לאיש כזה לא יאות להכניס המאכל לפיו בע"כ כ"א לדבר אליו בדברים עד שיתרצה. השר בעצמו נכנס אליו וישאלהו למה אינו אוכל. הלא מהמשפט יכול להיות וקרוב הדבר שיצא זכאי. אבל כשלא יאכל בודאי ימות והלא מאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעוה"ב. והשיב לו רבינו כפי האמת הנה מאכל הכשר לני אין בכאן וטריפות לא אוכל אף אם לא יהי' לי חלק לעוה"ב. א"ל השר ואם אשיג לך מאכל כשר התאמין לי. והשיב לו רבינו לעת עתה אין נצרך שום מאכל כי הקיבה נחלשה מאד ונצרך רק להשיג מאפטייק דבר במה לחזק הקיבה. וגם אם היו משיגים לי איינגעמאכץ טוב מאיש יהודי הייתי אוכל ח).

ח) רבינו ה"ל בבדיחותא איינגעמאכץ הוא ממרירו למיתקא ואני צריך לזה כעת כו':

א"ל השר ואם אני אשיג לך זאת התאמין לי . והשיב לו רבינו אם אתה בעצמך תקח מיד היהודי ושום אדם זולתך לא יגע בו עד שיגיע לידי אז אוכל . והנה בפ"ב הי' יושב תמיד הגביר ר' מרדכי זלה"ה מליעפלי לצורך עסקיו (פאדראדין) שהי' מקבל משרי הממשלה ומחמת אמונתו וישרת לבו הי' נכבד מאד אצל השרים . וגם השר הנ"ל ידע ממנו . ע"כ שלח השר אליו שישלח לו תיכף איינגימאחץ טוב וכשר ע"י איש יהודי . הדבר נכנס בלב ר"מ . למה לו להשר מאכל כשר מאיש יהודי ולבו אמר לו שזהו עבור רבינו . וע"כ השיג זה תיכף וגם הניח שם צעטיל קטן בזה"ל אני רוצה לידע מי הוא האוכל האיינגימאחץ שלי ובאיזה מקום ותחת שמו כו' . והשר היקר באנשים שרצה לשמור אמונתו לא נגע כלל בזה ולא הביט כמה שמונח שם והביא הדבר בכבודו ובעצמו כמו שהוא ליד רבינו . ורבינו מצא שם הצעטיל . כאשר תם האוכל בקש רבינו להשר להשיג לו עוד מהמאכל הנ"ל ומעט אוכל הניח בהכלי (ואמר להשר שמעט צריך להניח שתחול ע"ז הברכה) ותחת המעט שנשאר הניח צעטיל קטן בזה"ל אני הוא האוכל זה ובמקום זה . וגם כתב שתיכף ישלחו איש א' לווילנא . והשר לא נגע בזה כלל ומסר הכלי לר"מ ור"מ מצא הצעטיל ותחי רוחו ורוח אנ"ש . ותיכף השיג ר"מ המאכל שנית ושלח להשר . ואיש א' שלחו לווילנא . אך על מה ולמה נשלח האיש לא ידעו כלל. רק בטחו בכח רבינו שבודאי שם בווילנא יתודע להאיש מטרת נסיעתו וכן הי' כמו שנספר אי"ה :

פרק טז

משפט רבינו . השאלות ששאלו כמנו . ותשובותיו ע"ז :

עתה נספר מדבר המשפט של רבינו . כשהביאוהו לפני השופטים היושבים על מדין . שאלוהו ראשונה האם הוא מאנשי הבעש"ט . ואמר רבינו שאם הי' אומר לאו . היו מניחים אותו תיכף לחפשי א) . אך הוא לא רצה להפריד א"ע מהבעש"ט אפי' רגע אחת ואפי' רק בדיבור . וע"כ השיב תיכף הן אני מאנשי הבעש"ט . ואז התחילו השאלות . השאלות היו כ"ב אך מה המה כל השאלות לא ידענו . ומאשר ידענו הוא ששאלוהו על נוסח התפלה ששינה ועל הסכינים מלוטשים כו' . ועל שהוא מנהיג אנשיו הנלוים לו להתפלל הרבה ומתבטלים עי"ז מלימוד התורה . ועל שאומר ד"ח בגילוי ומגלה רזין דאורייתא לכל ב) . ועל שבדרושיו מבואר שמדת המלכות היא

א) במכתבו פ"ד מריבת טולטשין כ' בזה"ל הלא השני פעמים שהייתי בפ"ב הי' בשביל זקנו הבעש"ט זללה"ה והייתי יכול לומר הלא נכדו בחיים יבא ויתרץ הקושיות שהקשו עליו כו' :

ב) בסיפורים הנדפסים מכבר כתוב שקודם שהביאוהו למשפט היו גלחו פ"א

בחי' אחרונה ונקראת ארץ שזהו השפלה לענין המלוכה . ועל שהי' דרכו לומר באמצע התפלה תיבת האף והמלשינים אמרו שצועק אף שרצונו להמשיך חרון אף בעולם . וגם אמרו שהוא שולח שוחד להסולטאן כי רצונו למרוד במלכות ח"ו . וזאת הוא מאשר ידענו . ורבינו הי' משיב תיכף על כל שאלה ושאלה את אשר ישנם פה ואת אשר איננם פה . וכל דבריו היו בענות צדק לא יצא לחרף ולבטל את שכנגדו . רק הראה מקום לב' הצדדים ח) . על השאלה למה החסידים מרבים בתפלה ומתבטלים עי"ז זמן רב מעסק התורה השיב שיש נשמות ששייכים יותר לתורה ויש נשמות ששייכים יותר לתפלה ועי"ד שמצינו בגמרא הרבה שתורתן אומנתן ולא היו מפסיקין לתפלה והיו מתפללים פעם בשלשים יום . וגם אז היו מקצרין . וכן ק"ש שהיו קורין בכל יום היו מקצרין בה. מעביר ידיו על ב' עיניו וזו היא ק"ש של ר"י הנשיא כו' . והיו עוסקים בתורה יותר . ועל הרבה מצינו שהיו מתפללים הרבה . חסידים הראשונים היו שוהים ט' שעות ביום לתפלתן תורתן מתי נעשית .

רבו הה"מ עם הבעש"ט נ"ע מעלמא דקשוט . ורבינו לא הכיר מימיו את הבעש"ט (ושמענו שהי' דואג ע"ז כי ביכולתו הי' להכירו כי הבעש"ט נפטר בשנת תק"כ בחה"ש ורבינו הי' אז ערך י"ג שנה). רק מאשר ראהו נכנס קודם להה"מ הבין שזהו הבעש"ט . הה"מ אמר להבעש"ט זהו הרבי מרייסין. ואמר רבינו שהתבייש מאד כששמע שהה"מ אומר עליו בפני הבעש"ט שהוא הרבי כו'. רבינו שאל מהם למה מגיע לו זה ומה תובעים ממנו . והשיבו לו שנתחזק עליך הקטרוג על שאתה אומר ד"א הרבה ובגילוי כו' . א"ל רבינו ואם אצא מכאן האם אפסוק מלומר ד"א . והשיבו לא כן . כיון שהתחלת לא תפסוק ואדרבה לכשתצא תאמר יותר (וכן הי' כי מקודם הי' אומר רק פ"א בחדש בשבת מברכין ואחר יציאתו התחיל לומר מדי שבת בשבתו כו') . אח"כ בקש רבינו מהם שיהיו לעזר לו כו' וטען הלא אינני אומר כלום משלי כ"א משלכם כפי שקבלתי ממורי מה שקבל הוא ממורו כו' . וא"ל הבעש"ט שיאמר איזה דרוש ואמר רבינו הדרוש מראיהם ומעשיהם (שאח"כ נדפס בס' תורה אור) (לא כמ"ש בסיפורים הנדפסים שאמר הדרוש ויהי קול מעל לרקיע כו') . ואמר הבעש"ט להה"מ אמת הדבר שהוא אומר אות באות כפי שקבלת ממני . ואמרו לו שכאשר יוציאוך למשפט תשיב להם בעזהשי"ת על כל השאלות ויקובל לרצון עד שתצא לחפשי . וברכו אותו והלכו ממנו כ"ז הוא ממ"ש בסיפורים הנדפסים עם מעט נופך ממה ששמענו מרבותינו הרבנים נכדי רבינו. ועוד יש בסיפורים הנדפסים הרבה סיפורים אודות זה וגם אנחנו שמענו עוד בזה . אך אין כאן מקומם . גם מתי הי' זה לא ידענו. כי מ"ש בסיפורים הנדפסים שהי' זה בחה"ש צ"ע בדבר כי רבינו לא הי' בחה"ש בבית האסורים כנ"ל :

ח) עי' בתשובתי נדון סכינים מלוטשים שבסוף השו"ע ולקמן במכתב המתחיל פתח דברי (שייך לתשובה זו) שנותן מקום לב' הדעות יעו"ש :

מתוך שחסידים הם תורתן משתמרת כו' . וברע"ק מצינו שהי' אדם מניחו בזוית זו כו'. ועוד ארז"ל ולואי שיתפלל אדם כל היום כו' . וגם עתה הנמשכים אחר הגר"א הם נשמות ששייכים יותר לתורה. והנמשכים אחר הבעש"ט ותלמידיו הם נשמות ששייכים יותר לתפלה כו' . על שצועק בתפלה האף שהמלשינים אמרו שצועק אף כו' השיב כי בלשון צרפת אפייע הוא קוף (אבעזיאנע) וכשבא בתפלה להתפעלות עצומה ומתירא מאיזה הרגשה הוא צועק אפייע שכל עבודתו נחשבת רק כקוף בפני אדם כו' א) . וכן על כל השאלות השיב בחכמה נפלאה. והתשובות נתקבלו מאד מחמת שהי' משיב תיכף ודבריו היו דברי חכמה ואמת ובחוט של חסד שהמשיך עליו השי"ת שהי' לחן ולחסד בעיני השרים היושבים על מדין וכולם נתפעלו מחכמתו הגדולה כו' . והנה כשהגיעו להשאלה למה אומר בדרושיו שמל

א) תשובה זו צריכה ביאור . וכי מה ענין שמיטה אצל הר סיני . ומה מקום ללשון צרפת בתפלה . ובפרט שרבינו לא הי' מילידי צרפת ולא ידע לשונם כלל . הן אמת שמענו שרבינו אמר שעל קושיא נכונה השיב תירוץ נכון ועל קושיא של שטות השיב תירוץ של שטות כו' . אבל זה יפלא הלא השרים היושבים על מדין היו חכמים מחוכמים ואיך זה קבלו תירוץ של שטות (על השאלה ששאלו השרים שאלה זו ממנו לא יקשה . כי הלא המלשינים הגישוה לפניהם עם כל השאלות הנכבדות ושאלו הכל כסדר. ואפשר שאם הי' רק שאלה זו בלבד לא היו משימים לב לזה כלל . אבל על התירוץ יקשה איך השיב זה רבינו ואיך נתקבל זה כו'). אך באמת שמענו שרבינו ביאר דבריו שהתשובה הי' של שטות לפי דברי שטותם של המלשינים . אבל באמת היתה תשובה של חכמה (כי אין חכמה גדולה מזו להשיב על דברי השוטים וכמארז"ל במדרש פ"פ ויחכם מכל האדם אפי' מהשוטה ופי' הרה"ק מברדיטשוב כ"ע שהי' יכול שהתע"ה להשפיל א"ע לפי דעת השוטה שמחזיק א"ע לחכם מכל ולנצחו עד שגם השוטה יודה לו שהוא שוטה כו' . וכן וידבר על העצים ביאר רבינו שהי' יכול להשפיל א"ע לפי דברי בנ"א שבערכו הם כמו עצים כו'. וכן ביאר הכוונה במה שארז"ל שהי' יכול לדבר עם הבהמות וסוסים כו') . כי הנה רבינו לא הי' צועק אף כ"א האף. וזה לא הי' לשום כוונת כיון כלל כ"א שדבור זה הי' רגיל במבטא לשונו כמו שמצינו בכמה אנשים שבמבטא לשונם רגיל איזה דבור שמכירים אותו תמיד בתוך דבריהם . אך המלשינים מצאו זה למציאה להלשינו בדברי שקר ושטות . ועי"ז היתה תשובתו שבאמת אין כוונתי לשום דבר . אך לפי דבריכם שיש בזה כוונות אני אראה לכם כוונה אחרת שאפייע בלשון צרפת קוף ס' כנ"ל . וכמו שאין שייך לשון צרפת לתפלה כן אין שייך חרון אף בתפלה (כי תפלה הוא יהי רצון ההיפוך מחרון אף כו') . ואמר רבינו שנסתייע בזה מרז"ל ונקי וצדיק אל תהרג פי'. במסתרים יהרג נקי כו'. שזה הי' ג"כ רק לסתור דבריהם כו' . והמ"י :

היא בחי' אחרונה ומשפיל ענין המלוכה אמר שזה צריך ביאור רחב וא"א לבאר זה בע"פ . ובכתב יבאר הכל כיד ה' הטובה עליו . שאין זה גרעון והשפלה לענין המלוכה ח"ו ואדרבה כו' . ונתנו לו זמן ע"ז. וכתב התשובה בתחלה בדרך ארוכה ואח"כ עשה קיצור ממנה והגישה לפני השרים והם שלחוה להעתיקה ללשון רוסיא לשני צענזארין א) . ואחר הי' הצענזאר דווילנא ששם היו עיקר המנגדים וחשש רבינו פן יתוודע להמנגדים מזה וישתדלו שלא יעתיק כראוי (וכאשר באמת כן הי' כמו שנספר בסמוך אי"ה) וזהו שכתב בהצעטיל שישלחו איש א' לווילנא כנ"ל ב) :

פרק יז

האיש בווילנא. ומעשהו שמה :

עתה נספר מעשה האיש בווילנא . בבואו לווילנא התנכר כאלו הוא מהמנגדים והי' יושב בבהמ"ד ולומד ושם הי' שומע מהם הכל עד שנתוודע לו שם מהתשובה ששלחה להצענזאר ג). ואז הבין היטב על מה ולמה נשלח . וע"כ הלך תיכף להצענזאר ויתנפל לפניו בבקשתו על נפשו ונפש רבינו והנלוים לו שיעתיק התשובה כראוי כפי כוונת רבינו באמת. הצענזאר השיב לו מה צריך לבקש אותי בזה . ר"ד הלא אני מחויב להעתיק כראוי ומושבע ועומד אני ע"ז . שנית הלא שלחו זאת לצענזאר ב' . ומוכרחים אנחנו להעתיק כפי האמת כדי שההעתקות יהיו שוות . ועוד בה שלישי' שאף אם הייתי רוצה לשנות איני יכול כי הוא כתב כל תיבה מדוקדק מאד

א) י"א שהוא הספר בד קדש הנדפס . ומאיש א' נאמן שמעתי שאין זה הספר בד קדש (כי הספר הנ"ל הי' כתב בקשה ממנו להקיסר שהוא בעצמו יעיין במשפטו כי מדת האמת שמאיר למעלה במדת המלכות מאיר למטה בהמלך והוא יכיר יותר האמת כו' יעו"ש). והתשובה התחילה מלכותך מלכות כל עולמים כו'. (וי"א ששלחו גם את ספרו התניא להעתיק) :

ב) בסיפורים הנדפסים כתוב שרבינו כתב ליב מייאנאוויטש יסע לווילנא תיכף ואחשבו תחלה שכוונתו על אחיו בעל שארית יהודה . אך הוא לא הי' אז בפ"ב . ורבינו כתב שיסע תיכף. ע"כ חפשו בין אנ"ש ומצאו איש א' בשם זה והי' ב"א של הגר"א ונסע תיכף לווילנא ובא לדודו הגר"א ועשה א"ע כאלו בא לקבל עזר ממנו כו'. והנה לא נכחיש זאת שהי' שמו ליב מייאנאוויטש וכי הי' ב"א של הגר"א . אך זה שכתבו שנסע לדודו הגר"א כו' זהו בודאי מוכחש מעיקרו כי כ"ז הי' אחר פטירת הגר"א זלה"ה כנ"ל :

ג) מאין נתודע זה להמנגדים לא ידענו . אך הלא מקרא מלא כתיב עוף השמים יוליך את הקול . ואולי נתודע זה ע"י אביגדור שהוא הי' עומד שם לשמוע דברי רבינו כנ"ל :

עד שאין ביכולת בשום אופן לשנות מהכוונה האמיתית . האיש א"ל הנה הרב שלנו הוא איש אלקי ומאחר ששלח אותי לכאן בודאי יש דברים בגו . וחזקה שליח עושה שליחותו . וע"כ יעבור עלי מה לא אזוז מכאן עד שאשמע מפיך הבטחה נאמנה שתעתיק רק האמת כפי כוונת רבינו . ואז אהי' בטוח בדבר שכן יהי' . הצענזאר הבטיח לו ע"ז בהבטחה נאמנה . ואז סיפר לו הצענזאר שהמנגדים כבר היו אצלו ויבקשוהו להעתיק באופן אחר כאשר יורוהו הם . אך הוא אינו רוצה בזה בשום אופן כי האמת אהוב לו מן הכל ודחה אותם שיבאו למחר . וע"כ מחר בוקר תבא לכאן ותראה מה שיהי' . האיש נפטר ממנו בשלום . ולמחר בוקר השכים ובא אליו שנית . ובעמדו שם ראה הצענזאר דרך החלון שהמנגדים הולכים . וע"כ הוליך את האיש לחדר אחר הסמוך . והמנגדים באו והתחילו לבקש שנית ואמרו לו ששכרו יהי' גדול מאד בזה ובבא כי הרב ראש הכת הוא שונא ישראל. ואלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז . ולעוה"ב עין לא ראתה כו' . והפצירו בו עד בוש . וכאשר הציקו לו מאד הוכרח להבטיחם שיעתיק ההעתקה כפירושם ויראה אותה להם . ואז הלכו להם שמחים וטובי לב . האיש שמע כ"ז וארכבותיו דא לדא נקשן . וכאשר הלכו המנגדים משם יצא האיש בבהלה והתחיל לבכות במר נפשו . הצענזאר נחמו ויאמר לו אל תירא כי לא יפול דבר מהבטחתי שהבטחתי לך . הלא תבין אלו הי' בדעתי לעשות ההיפוך לא הייתי אומר לך שתבא אלי עתה . וע"ד העוה"ב שהבטיחו לי אני מאמין שוכות הצלת נפשות של הרב ודעמי' יתן לי עוה"ב יותר מהעוה"ב שהבטיחו המה לי. אך אני הייתי מוכרח להבטיח להם בכדי שירפו ממני . אבל אני זאת אעשה שאעתיק ב' העתקות . הא' כפירושם להראות להם אבל לא אשלחנה . והב' העתקה אמיתיות כפי כוונת הרב ואותה אשלח לפ"ב . ולמען תהי' בטח בדבר תראה בעיניך ההעתקה האמיתית ובפניך אשלחה על הבי דואר ותוכל בעצמך לילך עם השליח לראות איך שיניחנה כו' . הלא תאמין לי עתה . הצענזאר כן עשה והאיש בעצמו ראה את כל הנעשה ויתן גודל ת"ח להצענזאר היקר באנשים עבור ישרת לבו . ועכ"ז גם אחר זה ישב האיש בווילנא זמן מה . ואם הי' רואה או שומע איזה דבר שהמנגדים עושים או חורשים לעשות הי' מודיע לאנ"ש . עד שפ"א שמע שם את הקול מדבר שלפי הנשמע הוחלתם כמו אכזב כי הרב יצא בקרוב ממאסרו . ואז נשא האיש את רגליו ויסע לדרכו בשמחות וגיל כי הצליח השי"ת את דרכו :

פרק יח

גמר השאלות . והקול' נשמע שהמשפט יצא לטוב . המשפט נגמר בטוב ורבינו יצא ממאסרו . נסיעתו לביתו . סוף המלשינים . ענין הנס ברוחניות . מכתבי רבינו בבואו לביתו

נחזור לדברינו בדבר המשפט . השרים שאלו ממנו כל השאלות ורבינו השיב על כולם . שאלה הכ"ב שהיא שאלה האחרונה הי' על מ"ש

בש"ב ספ"א יעו"ש. ע"ז לא השיב רבינו מאומה. רק שתק ופניו היו שוחקות א). ושתיקה זו עם הפנים שוחקות הי' בזה מכוון עמוק והוא סוד כמוס לא ניתן להגלות. ולהכימא די ברמיזא שהשרים הבינו תשובתו זאת. ובזה נגמר הדבר בכי טוב. וכל שאלה נרשם התשובה בצדה ונשלח לבית מושב הסאנאט לישא וליתן בזה. ובה"ה שגם שם הי' המו"מ בטוב כי הכל ראו בהתשובותיו חכמתו הנפלאה וטהרת לבבו הנאמן להשי"ת ולמלכו ולארצו. והנה כאשר הגיע הדבר לבית מושב הסאנאט הי' ידוע לאנ"ש כלל הענין שהולך בטוב. כי הגביר ר"מ מליעפלי הי' ידוע אצל השרים והי' חשוב אצלם מאד כנ"ל. וגם ידעו שהוא מהנלוים לרבינו. ונפשו עגומה מאד מצערו של רבינו. וע"כ בשהגיע הדבר לפניהם הגם שפרטי' הענינים לא הגידו לו באשר שאסור להוציא דבר מפלטרין של מלך טרם יצא דבר מלכות כו'. אך זאת מצאו לנכון להודיעו שכלל הענין הולך לטוב בכדי לפקח רוחו. באשר שהמה כבר ראו וידעו שרבינו צדק בכל. ודם אביונים נקיים נשפך כמים חנם כו'. וכאשר הי' ידוע לר"מ מובן הדבר שגם אנ"ש הנכבדים שהיו שם ידעו ג"כ מזה. וחברא חברא אית לי' שמזה נשמע גם להמנגדים שהענין הולך בטוב ב). אך המנגדים רק קול הברה היו שומעים ומקור נאמן לא הי' ידוע להם ע"ז. והיו מתנחמים בנפשם שאין זה אמת. ובפני החסידים היו מתפארים שידוע להם ברור שישלחו את רבינו לארץ גזירה לעבודה פרך כו'. והנה ביום ו' עש"ק ט"ו כסלו נתוודע לאנ"ש ברור שנגמר בבית הסאנאט כל דבר המו"מ בטוב ושהוגבל יום גמר המשפט (דאקלאד) בעוד ד' ימים ושבודאי יצא זכאי בדינו ויוציאוהו ממאסרו. ותגדל שמחתם מאד והיו צופים בעינים צופיות וכלות ליום הישועה וכל יום לשנה יחשב להם. ויהי ביום ג' י"ט כסלו יצא לאור משפט רבינו כי חף הוא מכל פשע ויגזרו להוציאו לחפשי. ובעת שאמר תלים כשהגיע לפסוק פדה בשלום נפשי (שהוא השייך ליום הג' מימי השבוע) הגיע לו הבשורה שניתן לו חופשה ממאסרו ויצא בשלום. ושאלו ממנו אנה יובילו אותו והשיב רבינו שיובילוהו לבית האכסניא של הגביר ר"מ מליעפלי. והנה בית האכסניא של ר"מ הי' במדור העליון מהחומה. ובחומה ההיא גופא במדור התחתון הי' מהאכסן א' מהמנגדים המלשינים והובילו את רבינו בטעות לביתו של המנגד הנ"ל. וכאשר ראה המנגד את רבינו חפשי ובא לביתו נבהל מאד וימת לבו בקרבו ויהי לאבן. ועכ"ז בקש את רבינו לישב וצוה להעמיד המיחם ובכבודו ועצמו הי' מנקה הצלוחיות כו'. בתוך כך נכנס

א) בבוא רבינו לביתו אמר הדרוש תחת אשר לא עבדת כו' בשמחה כו' שמחה ממתיק דינים כו' ואמר רבינו שראה זה בחוש בטאייגע סאוויעט כו' :

ב) וזהו הקול ששמע האיש בווילנא מהמנגדים שכפי הנשמע יצא הרב בקרוב ממאסרו כנ"ל :

בדברים עם רבינו והתחיל לדבר אתו קשות ויאמר לו הנה אהב בדמים בנפשכם שכבר נצלתם. תדעו שבאשר נפלתם עתה בידי לא תצאו מכאן עד שתחתמו לי לבטל הנוסחא החדשה ושארי דברים שחדשתם ולא נהגו בה אבותינו שהיו גדולי ארץ כמוכם ומה הי' חסר לכם אם היו אומרים נעריצך ולא כתר כו'. ורבינו הי' אז בצרה גדולה לא ידע מה לעשות. אך ה' העונה אותו בכל צרותיו ענה אותו גם אז והחיש לו רוחתו וישועתו. כי אנ"ש כאשר חכו כל היום על ביאתו והנה היום רד ואין קול כו'. נפלו במבוכה אולי האמת כמו שהתפארו המנגדים כנ"ל ע"כ נשאר בדעתם שילך כי מהם למדור התחתון מקום מושב המנגד לשמוע מה ידברו שמה. וילך הגביר ר"מ מליעפלי עם חסיד א' מחסידי פולין. וכאשר באו לשם ומצאו הדלת סגור הכו בדלת עד שפתחו להם. ומה נשתוממו למראה כאשר באו שם את רבינו יושב ראשו סמוך על ידיו על השולחן ושומע דברי הירופים מהמנגד כו'. המנגד כאשר ראה שבאו לעזרת ה' בגבורים נפלו פניו ויאמר להם בלשון רכה עתה ראו מהו הרעש שהרעשתם את העולם הלא הרב שלכם לפניכם כו'. ר"מ רץ בחמת כחו להכותו אך רבינו רמז לו שלא יעשה לו מאומה ויחדל ממנו ה). ר"מ אמר מה לכם פה רבינו סורו נא מעל אהלי האנשים כו'. אך רבינו אמר תנו כבוד לאכסניא ושתה שם צלוחית אחת חמין. ואח"כ הלך עם ר"מ לביתו. ואמר רבינו לר"מ החייתני האמין לי שכל ימי שבתי בטאיינע סאווייעט לא הי' קשה לי כמו המעט זמן שהייתי בביתו של זה כו'. אנ"ש התאספו לבית ר"מ לקבל פני רבינו בשמחה רבה כו'. ותעבור הרנה במחנה החסידים על ישועת השי"ת שהפליא והגדיל לעשות כו'. ובכל מקום מושב אנ"ש שהגיע הבשורה הי' ששון ושמחה משתה ויו"ט לאנ"ש (והדבר בהפכו כו'). והיום שבו יצא רבינו לחפשי

ה) עכ"ז שקיל המנגד למטרפסי'. כי האיש שהלך עם ר"מ שהי' מחסידי פולין אמר לר"מ הנה אתם מחויבים לשמוע לו בזה כי הוא הרבי שלכם. אבל אני ביכולתי לעשות מה שנצרך. וכן עשה שנגש אליו ויכהו על הלחי וכך היה מוכה אחת ואחת כו'. וגם א"ל תשובה מספקת על שאמרו בנוסח שהיה תובע מרבינו על שתיקן לומר כתר כו' כנ"ל. וא"ל משל ששני שרים עשו כתר למלך והיו מריבים זע"ז איך לעשותו ושם הי' אכר א' שצוו עליו להביא גחלים להמלאכה ואמר שלא יביא הגחלים כי לא ישר לפניו איך שהם רוצים לעשות הכתר. והכוהו השרים הכה ופצוע ויאמרו לו אתה אכר איך מלאך לבך להתערב בדבר הכתר. הנה אנחנו שאנו יודעים מגדולת המלך ומבינים בטיב המלאכה ורצונינו בכבוד המלך ובזה אנו מריבים זע"ז איך ראוי לעשות הכבוד להמלך. אבל אתה אכר. מגדולת המלך אינך יודע ושום שכל בהמלאכה אין לך וכוונתך ג"כ אינה בשביל כבוד המלך. לך לשבלוסיך כו' ובהכתר לא תתערב כו' והנמשל מובן:

שהוא י"ט כסלו הוא יום הילולא רבא (יא"צ) דרבינו הגדול הה"מ ממעזריטש נ"ע (כמ"ש רבינו במכתביו שנעתיק לקמן אי"ה) . ומאז והלאה נשאר חק עולם לדורותינו לעשות יום י"ט כסלו יו"ט ומשתה ושמחה א) . ואין אומרים החנון גם במנחה שלפניו . וגם ליל כ' כסלו עושים משתה ושמחה מפני שבצאת רבינו הי' עיקר השמחה בלילה ההוא כנ"ל . ויסע רבינו לביתו שלום ב) שלם בגופו ושלם בתורתו (כי ממשלתנו הרוממה לא גרעה מעבודתו דבר כו) . בבואו לביתו כתב מכתבים להרה"ק מבארדיטשוב ולהרה"ק ר"ב ממעזיבוז נ"ע להודיעם מנפלאות השי"ת עמו ועמהם כי לא עליו לבד הי' המלחמה כ"א על תורת הבעש"ט נ"ע ותלמידיו ותלמידי תלמידיו כו' . וכ"כ במכתב לחבירו הרה"ק בעל הפלאה נ"ע אבד"ק פפד"מ (ואי"ה נעתיק בסמוך כל אלו המכתבים) . לאנ"ש כתב מכתב באזהרות נוראות ובקשה כפולה שלא לריב עם אחב"י המנגדים ופשיטא שלא לדבר תועה על כבוד התורה כ' הגאון החסיד המנוח זלה"ה מווילנא כי לא מאתו יצאו הדברים כבושים כו' וגם לרבות שאר לומדים ויראי ה' שאינם מאנ"ש כו' . ואדרבה יראו אהבתם להם ואולי כמים הפנים כו' ישובו גם אחינו המנגדים להיות באהבה עמנו (ונעתיקו ג"כ בסמוך אי"ה) . גם בקש במכתביו לאנ"ש לראות להקן מעשיהם בכל דבר וכתב להם סדרים יקרים חדשים עם ישנים שבזה יסירו מהם קנאת איש מרעהו ולא יהי' מקום לבעל דין לחלוק כו' . ובפרט הרבה לעורר אותם באלו הג' דברים שהעולם עומד עליהם תורה ועבודה וגמ"ח . שירבו לעשות צדקה וגמ"ח ולהאריך בתפלתם כו' ולהתחזק בלימוד התורה הנגלית ג) . וגם בקש שיקבלו ע"ע לגמור הש"ס בכל שנה ביום י"ט כסלו בכל הבהמ"ד . וכן קיימו אז בכל עיירות מושב אנ"ש . וגם עתה מקיימים זאת ברוב עיירות. ונתקיים בנו ליהודים היתה אורה (זו תורה) ושמחה וששון ויקר כו' :

א) בס' שו"ת מן השמים להר"י מקורביל (מבעלי התוספות). שהי' שואל שאלותיו מן השמים והיו משיבין לו כידוע . נמצא שם דבר פלא בשו"ת ה' שאלה ביום ג' י"ט כסלו ע"ד טבילת בעלי קריין לתפלה כו' . והשיבוהו ע"ז יעו"ש . ובתוך התשובה כתוב תיבות אלו (שאין להם שייכות לענין התשובה כלל) והיום יום בשורה כו' ומסיים והאיש אשר לא ישמע לדברי הכהן העומד לשרת כו' יעו"ש . והמ"י :

ב) בנסעו לביתו נסעו אנ"ש ע"ד וויטעבסק נעוויל לקדם פניו והתאספו על אם ה־דרך במלון אחאטינקע הוא המלון שבו שבת רבינו בנסעו עם הסרדיוט לפ"ב . והיו שם בשמחה רבה מאד . ושאל רבינו לאנ"ש שיבחרו אם יאמר להם ד"ח או יספר להם מעשה מהבעש"ט נ"ע . ובחרו אנ"ש בהמעשה, וסיפר להם ב' מעשיות נוראות ואכ"מ :

ג) עי' מ"ז באגה"ק הנדפס בתחלתו ועוד הרבה מכתבים בלא נדפס:

והנה להמלשינים שלם ה' כמפעלם עבור הדם הרב ששפכו לרבינו והנלוים. וביחוד לאבינגדור שמתחלה הי' רב פינסק כנ"ל ולאחר ששלח ידיו בשלומיו נתגלה קלונו ברבים כו' . וגם אז לא מנע א"ע מלילך להלשין את רבותינו לפני השרים . אך השרים הכירו בו שהוא מלשין שקר (דאנאשציק) וגרשו אותו מביהם . ולבסוף נתגרש גם מפינסק והעני מאד עד שהי' מחזר על הפתחים מעיר לעיר א), ובא לרבינו ג"כ לבקש צדקה ובקש לכנוס להיכל קדשו ולא הניחו רבינו רק שלח לו נדבתו ולא רצה לראות פניו כו' . וכן לשארי המלשינים כולם שלם ה' כמפעלם ב) . ושני בנים הי' לאבינגדור נתקיים בהם הכתוב מי יתן טהור כו' כי הם היו חסידים גדולים ולא רצו להזכיר שם אביהם כלל וגם לא רצו שיזכירום על שמו עד שגם לעלות להורה צוו שיקראו אותם ע"ש חותניהם ג) . ובזה נשלם בעזהשי"ת הסיפור מתולדות רבינו ומהנעשה עמו ומהנס די"ט בכסלו :

ענין הנס ברוחניות שמענו מרבותינו שהוא ענין אחד עם הנס דחנוכה ופורים . דאי' בזה"ק תלת קשרין מתקשראן ישראל באורייתא ואורייתא בקוב"ה . וידוע הקושיא הלא אין כאן כ"א ב' קשרים והתירוץ כי בתורה יש סתים וגליא וצריך להיות ההקשרות הב' בחי' דהתורה סתים וגליא וב"ז הוא קשר השלישי (ענת' הענין בד"ח בטוב) . והנה באלו הג' זמנים הי' הקטרוג להפריד הג' קשרים . וע"כ בימי המן הי' הגזרה להשמיד להרוג ולאבד כו'. שלא יהיו ישראל ויתבטל הקשר. ולא עלתה בידם בעזהשי"ת : ואח"כ נעשה הקטרוג להשכיחם תורתך היינו לבטל תורה הנגלית ומצות מעשיות וממילא כשאין תורה יתבטל הקשר . וגם זה לא עלה בעזהשי"ת ועתה הי' הקטרוג לבטל סתים דאורייתא וממילא יתבטל ג"כ הקשר. וב"ה שג"ז לא עלתה כו' ד) . עוד שמענו מאחד מרבותינו שעיקר התגלות

א) במד"ר רות ע"פ שפוט השופטים אוי לדור ששפטו את שופטיהם וכתוב שם שזה גורם גלות או עוני ובו נתקיימו שניהם כו':

ב) בתוי"ט פ"י דנדרים משנה ג' מביא בשם רבו הגאון הקדוש מהר"ל מפראג זצוק"ל מה שקוראים למלשין שקר בשם מסור הלא הוא מוסר לאחרים אך כיון שסוף כל סוף יומסר הוא כי בא יבא יומו לא יאחר ע"כ נק' מעתה בשם מסור כו' ודפח"ח:

ג) בזמנינו ליעפלי הי' א' מנכדיו למדן וחסיד גדול וגבר דחיל חטאין והי' מקושר לרבותינו בכל עת ואח"כ הי' רב החסידים בעיר גדולה אחד במדינתינו והי' חוזר ומטיף שם ד"ח עד למרבה. ונפטר זה קרוב לשלשים שנה. נפלא הדבר מבני בניו של המן למדו תורה ברבים כו':

ד) עוד שמעתי מאחד מהגדולים שאמר בזה"ל מתחלה רצו לאבד ישראל ואח"כ התורה ועתה רצו לאבד כביכול בחי' קוב"ה בעצמו. והיינו שהגם שיהיו ישראל ויקיימו התומ"צ אך לא ידעו שיש אלוה בעולם כו' והוא עולה ג"כ

והתפשטות החסידות הי' אחר ביאתו מפ"ב כי מקודם לא כתבו הד"ח שהי' נשמע מרבינו כ"א מעט מזעיר. ואחר ביאתו מפ"ב (שניתן לו רשות והרמנא ע"ז מהממשלה הרוממה) אז התחילו הכל לכתוב א):

והנה מ"ש בענין התלת קשרין כן מצאנו מכתב מרבינו שנכתב אחר ביאתו מפ"ב וכתב בזה"ל. חסדי ה' כי לא תמנו כו'. הענין נפלא פלאי ה' יביע אשר הפליא ה' והגדיל לעשות עמנו גדולות אין חקר ונפלאות אין מספר. כי הנה נודע מ"ש בזה"ק תלת דרגין אינון מתקשראן דא בדא קוב"ה ואורייתא וישראל וכלהו דרגא על דרגא סתים וגליא קוב"ה סתים וגליא ואורייתא סתים וגליא כו' ע"ש דישראל מתקשרי באורייתא ואורייתא בקוב"ה נמצא דהתורה היא בחי' ממוצעת המחברת ומקשרת את ישראל לקוב"ה כו'. ויעו"ש עוד בכתב רבינו שכותב באופן זה שהנגלה מהתורה מקשרת את בחי' הנגלה מישראל שהוא נפש המתלבשת בגוף עם בחי' הנגלה מהקב"ה דהיינו מלכותו אשר בכל משלה וממכ"ע להחיותם. ובחי' הנסתר וסתימין דאורייתא מקשרת בחי' פנימי' הנפש שלמעלה מהגוף עם בחי' הנסתר וסתימו דקוב"ה שלמעלה מהעולמות וסוכ"ע שאין העולמות יכולים לסבול אורו וגדולתו כו'. וכן פנימי' הנפש אין הגוף יכול לסבלה ולהלבישה ועיקרה וכל עצמותה היא למעלה מהגוף בבחי' מקיף ובחי' זו מתקשרת לעלמא דאתכסיא דקוב"ה הסוכ"ע ע"י פנימי' התורה וסודותיה. עכתד"ק שנמצא אצלינו. ויותר לא נמצא גם בכי"ק. והנה הגם שמענין התקשרות הב' בחי' דתורה וע"ז לא כתב. אך מאשר המכתב נכתב רק אפס קצהו יכול להיות שבתשלום המכתב הי' מתאים עם דברי המאמר הנ"ל מענין התקשרות הב' בחי' דתורה וע"ז כו'. והשי"ת יאיר עינינו כו':

מכתבי רבינו בבואו מפ"ב

ז"ל המכתב להרה"ק מברדיטשוב נ"ע

הנה ברך לקרתי וברך ולו אשיבנה הי"ה הרב הגאון
הגדול המפורסם בו"ק חו"פ ע"ה פ"ה מוה' לוי יצחק נ"י.
אגידה ואדברה עצמו מספר כי הפליא והגדיל ה' לעשות בארץ. כי הגדיל

לכוונה א דקאי על סתים דאורייתא שעי"ז הוא עיקר הכרת אלקותו ית'. משא"כ בלימוד התורה הנגלית לבד הלא כתב הגאון הקדוש מהר"ל מפראג זצוק"ל שרבים מהגדולים מרוב אהבת התורה שכחו על בעל התורה כו'. (וכן מליצו לגדול א' שכתב בזה"ל רבים מגדולי האחרונים שאהבו את התורה מלך שלמה וד"ל).

א) ולפ"ז צ"ל שמ"ש בתקנות דליאזני אזהרה מרבינו לאנ"ש שכאו"א יביא הרשימות שלו לאחיו הרי"ל שיגיה אותם הי' זה אחר פעם הא' וקודם פעם הב'. כי קודם פעם הא' לא כתבו הד"ח ואחר פעם הב' העתיק רבינו אהלו מליאזני ללאדי כו':

והפליא ה׳ לעשות בארץ. כי ה׳ הפליא והגדיל להעשות בארץ. ומי אנכי שפל אנשים כמוני שהביאני ה׳ עד הלום שתגדל ונתקדש ש״ש על ידי. אך מאת ה׳ היתה זאת ונפלאת בעינינו. כי אפי׳ בין העמים והשרים אשר בכל מדינות המלך גם בעיניהם היתה זאת הפלא ופלא ענו ואמרו אין זאת כ״א מאת ה׳ היתה זאת. ונפלאת בעינינו. כי עיקר המלחמה אשר שמו פניהם ללחום עם תורת הבעש״ט ותלמידיו ותלמידי תלמידיו דוקא. אך מאת ה׳ היתה זאת לגלגל זכות על ידינו בזכות אה״ק ויושביה ותעזור לנו בכל עת להרחיב לנו מצר ולחלצינו ממיצר. יהי כבוד ה׳ לעולם ישמח ה׳ במעשיו. אמן. ברם כגון דא צריך להודיע כי יום אשר עשה ה׳ לנו יום י״ט כסלו יום ג׳ שהוכפל בו כי טוב יום הילולא רבא דרבינו הקדוש נ״ע. וכשקריתי בס׳ תלים בפסוק פדה בשלום נפשי א) קודם שהתחלתי פסוק שלאח״ז יצאתי בשלום מה׳ שלום. עכ״ל המכתב:

וז״ל המכתב להרה״ק ר״ב זצללה״ה.

יען משך ה׳ אותי לבשר ענוים. שמחו צדיקים בהוי׳ והרנינו כל ישרי לב מגודל חסדי ה׳ ונפלאותיו אשר עשה עמנו ועמכם. כי לא עלי לבדי היה הדבר הזה כ״א על הבעש״ט ותלמידיו ותלמידי תלמידיו. ואף כי מי אנכי נבזה ושפל רוח כי באתי עד הלום שיתגדל ויתקדש שמו של הקב״ה בין העמים על ידי וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלקינו. אך זכות אה״ק ארץ החיים היא שעמדה לנו ולאבותינו כו׳. ברם כגון דא צריך לאודועי שביום פטירת רבינו הגדול המגיד הילולא רבא בו ביום יצאתי לחפשי וכשקריתי בתלים פסוק פדה בשלום נפשי יצאתי בשלום ואסיים בשלום:

וז״ל המכתב מרבינו נ״ע לאנ״ש

הנה מודעת זאת ענין חומר המחלוקת ושנאת חנם. אשר על כן ראוי לכל החיל אשר נגע יראת ה׳ בלבו וחרד אל דברו ליזהר מאד מלהיות גורם או גורם דגורם בניזקין ח״ו בתכלית הזהירות עד קצה האחרון אשר נלאתי נשוא להעלות במכתב נקודת לבבי האמיתי לעורר בלב כל סיעת

א) הגה א׳ מהרבנים נכדי רבינו אמר דרוש ד״ה ע״פ פדה בשלום נפשי כי ברבים היו עמדי דפי׳ כי ברבים קאי על תפלת הצבור שע״י תפלה בצבור מעוררים י״ג מדות הרחמים וע״ז הוא הגאולה כו׳. ואמר דהע״ה אמר זה נגד שלמו שרבים קמו עליו אך מפני כי ברבים הי׳ עמדי שהי׳ נחשב כרבים כי הוא הי׳ מלך ונשמה כללית ע״כ בתפלתו הי׳ מעורר בחי׳ י״ג מדה״ר מקום שהרבים מיצים ומעוררים וע״כ פדה בשלום כו׳. וכשסיים הדרוש סיים אח״כ בדבריו שכמ״כ הי׳ ברבינו שרבים קמו עליו אך מפני כי ברבים הי׳ כו׳ שהי׳ נשמה כללי׳ וע״כ ע״י תפלתו פדה בשלום כו׳:

מרחמינו אהבה גם לאחינו אשר לא מאנ"ש בכלל אהבת כל בנ"י כמצווה עלינו. אשר לזאת גם בשנה דאשתקד אחר פטירת כ' הגאון ז"ל מווילנא כתבתי אזהרה נוראה לכל סיע"ם שלא לספר אחר מטתו של ת"ח שום שמץ דופי ושמצה דשמצה בלי שום הוראת היתר בעולם . אך הפעם עתה בצוק העתים שעברו עלינו למיחש מבעיא אולי הותרה הרצועה ח"ו מחמת שאנשים רבים נתלים באילן גדול ה"ה כ' הגאון החסיד המנוח ז"ל . ע"כ באתי שנית באזהרה כפולה ומכופלת לכל סיע"ם הקרובים והרחוקים בכל מקומות מושבותם בלי שום מורי היתר לעצמו לפתוח פה ולשון על כבוד התורה כ' הגאון החסיד ז"ל כי ידוע לנו בבירור שלא מאתו יצאו הדברים ח"ו לילך עמנו בגדולות וכל ימי חייו לא יצא המכשלה והשגגה מלפני השליט ח"ו . וגם לרבות שאר ת"ח וכל לומדי תורה יברך ה' הקטנים עם הגדולים אף שאינם מסיע"מ. וחלילה ליתן בהם שום שמץ דופי ח"ו לא בדבור ולא במעשה רבא או זוטא ח"ו . ואף אם לפעמים יצא מפיהם דבר שלא כהוגן בעיני ובעיני סיע"ם לשלוח את פיהם ולשונם בקדושי עליון הבעש"ט ז"ל ותלמידיו הקדושים נ"ע . אזי השומע יחוש לנפשו להרהר בתשובה שלימה על כל מעשיו ודבוריו ומחשבותיו אשר לא להוי' המה שהן הם גרמא בניזקין לגרום ולדבר סרה על עבדי ה' אשר אנחנו מכונים בשם הסרים למשמעתם והולכים בעקבותיהם ולכן הם סובלים עוונינו ואת פושעים נמנו להיות בחבורתם. זאת נרפא לנו . ואם יזכר זאת יתמסמס לב השומע ויהי' לבו נשבר בקרבו ולא ירום לבבו להרחיב פה ולשון על מוציאי דבה כי לכל העם בשגגה וה' יסלח להם . עוד זאת אדרוש ואבקש מאתכם להרגיל את לבם לאהוב את אחב"י אף אם אינם מסיע"ם ולדונם לכף זכות כי באמת לאמיתו כל ישראל כאחים ממש ועל כולם נאמר בנים אתם להוי' אלקיכם ובין כך ובין כך קרואים בנים . ובודאי כשהם נוטרים שנאה בלב כאו"א הוא למרות ועצבון לאביהן שבשמים . בכן מי שנגע יראת ה' בלבו לקיים מ"ש איש את רעת רעהו אל תחשובו בלבבכם וכמים הפנים אל הפנים גם מהם יפול הקנאה והתחרות מלבם. וה' יעשה בלב כל ישראל שלום ואחוה וריעות וכל א' על מקומו יבא בשלום . ונאמן עלי אבא שבשמים כי הדברים הן באמת לאמיתן ולא לפנים מפני היראה ח"ו כי באמת כבר יצא לאור צדקנו ומשפטינו כצהרים . והנה מובטחני בסיע"ם האמיתי' שדברי אלה המעטים יקובלו לרצון ולא יפול דבר א' מדברי ארצה ח"ד . אך להיות שרבו החונפים והצבועים שמתדמים במעשיהם לסיע"ם ונדמה להם שמתחשבים לאנ"ש בזה שדוברים סרה על יראי ה' שאינם מסיע"ם או על כל שאר ההמון . אי לזאת הנני מטיל גודא רבא על כל מי שישמע מסיע"ם דבר מה סרה על א' מהלומדים או היראים שאינם מסיע"ם אפי' בדרך שחוק ובדיחותא מחויב להודיע לי במכתב בכדי שאודיע איך להתנהג עמו להתרחק מעל גבולו ואל יבא עדי . ולהשומע יונעם ותעב"ט .

עב"ל המכתב לאנ"ש :

והנה אצל אנ"ש בוראי פעלו דברי רבינו והיו מחזיקים שלום וע"ז וגם עם אחב"י המנגדים. וגם הרבה מהמנגדים היראים והשלמים נהפך לבבם לטוב לאנ"ש. אך עכ"ז הקנאים שבעם המנגדים לא יכלו השקט וכל מה שהי' ביכולתם לעשות רדיפות מלאות לאנ"ש היו עושים גם אחר ביאת רבינו מפ"ב כאשר יראה הרואה במכתב זה מרבינו לחבירו הרה"ק ר' פנחס נ"ע מפפד"מ בעל הפלאה ע"י הרר"מ מייזלס הנ"ל שכתב לו אחר יציאתו לחפשי בפעם הא' והודיעו מכל מה שעבר עליו וגם מהרדיפות שעשו אח"כ להררמ"מ הנ"ל על התקרבותו שנתקרב מקרוב לרבינו ואנ"ש והוא הי' שמש ונאמן דווילנא והם רדפוהו מורדף בלי חשך עד שפסקו מקור מחייתו והוצרך להיות נע ונד בארץ לבקש עזר מאחב"י. וע"ז נתן לו רבינו מכתב מליצה להרה"ק הנ"ל וז"ל:

> ה' החפץ שלום עבדו ידידו בחירו רצתה נפשו אור ישראל וקדושו
> בוצינא קדישא חסידא ופרישא ה"ה הרה"ג המפורסם מופת
> הדור זיוו והדרו איש אלקי' קדוש יאמר לו כק"ש מוהר"ר
> פנחס סג"ל אב"ד ור"מ דק"ק פפד"מ נ"י ויזרח ורוב שלום עד בלי
> ירח ולכל המסתופפים בצלו צל החכמה תחי' חיים וברכה ברוך
> בכלל וברוך בפרט בניו המסולאים הרבנים הגדולים ה' עליהם יחי':

מי אנכי כי באתי עד הלום ואין הלום אלא מלכות מאן מלכי רבנן ונפשי יודעת מיעוט ערך נפשי עלי להתיצב במקום גדולים כמותו ירבו בישראל. אך במקום גדולתו שם ענותנותו וענותו תרבני ורחב לבבי בהעלותי על לבי חבה יתירה הנודעת לי ממר שהוא רבא דעמי' שי' מימי קדם בק"ק מיזעריטש וק"ק ראוונא ונמניתי במנין שלו וזכיתי לקבל ברכתו סלה מדי שבת בשבתו ובטחתי באהבתו תכסה ועמו הסליחה על אשר העתרתי דברי להודיע את כל התלאה אשר מצאתני מאנשי ריבנו דווילנא ההולכים אחר דעת רבם הידוע אשר התיר דמינו כמים בשנת תקל"ב (א). ועתה מקרוב כאשר נכנסו תחת ממשלת קסריות רוסיא מצאו מקום להפיק זממם במלשינות רבה ועצומה על כל תלמודת תלמידי הבעש"ט נ"ע. ומשנהו רבינו הגדול המ"מ דמיזעריטש וראוונא נ"ע. אך בהיות דתי המלך שלא להצדיק ראשון בריבו בלי שמיעות טענות שכנגדו לזאת הביאוני בחזקת היד לעיר מלוכה פ"ב לחצר המטרה. והי' הי' עם פי ומה' מענה לשון להשיב תשובה נצחת על כל דבריהם ונתקבל מאד בעיני הקיסר והשרים יר"ה והדת נתנה במכתב חירות לכל אנ"ש להתנהג כמקדם בכל מכל כל כאשר יפרש שיחו זה ידידי ורעי הרבני המופלי' בתורה ויראת ה' אוצרו מוהר"מ נ"י מוכ"ז. והנה בראותם כי ה' הפיר עצתם שפכו כאש חמתם על האי טהור גברא רבא ויקירא נאמן הקהלה אשר כל צרכי העיר היו נחתכים על פיו יצאו ויבאו כל העם בשלום בהיות אתו המדע והחכמה עצה ותושי' ומחזיק בתורת ה' חפצו ואמונתו

א) וה"ז סותר למכתב הקדוש שלא מלאו יגלו הדברי'. עי' דכ"ז פ"ח וע"ב בהערה:

ומקורב נתקרב לאנ"ש דורשי ה' החפצים לעבדו באמת לאמתו בעבודה שבלב זו תפלה מעומקא דליבא בכל הדרך אשר הורינו רבינו הגדול המ"ץ הנ"ל נ"ע והשליך נפשו מנגד להיות נרדף רדיפות מלאות מהם ומהמונם בשנאת חנם ואיבת עולם בדרכם ובעלילותם המפורסמות לירד לחייו ממש בלי הת חנינה ומזון ומחי' לנפשות ביתו אביונים נקיים טפלי דתלו בי' בכדי שיוכרח להיות נע ונד בארץ נודד ללחם אי'. ע"כ המו מעי לו מעי מעי אוחילה אחלה ארוני להושיע וידיו רב לו כיד ה' הטובה עליו השכיל או בכל המקומות אשר דבר המלך ודתו מגיע להיות לו מעיר לעזור בגדול המעשה לעשות לו נדבות הגונות ביד מלאה ורחבה למלאות מחסוריו הרבים ועצומים ובאשר יפרש שיחו ויגונו בכבודו ובעצמו לפני כת"ר שי' ולא לדמותו לשאר ארחי ופרחי ח"ו כי ביודעי ומכירי קאמינא ולאסהודי לחוד קאתינא כי ידעתי כי מדעתו יצדיק צדיק צדקתו לרבים. יכון בחסד כסאו כימי שמים וה' יחלימהו ויחייהו מיומים ויחדש כנשר נעוריו למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו כנפש דו"ש ומבקש ברכתו סלה. ש"ז בן רבקה ה) :

פרק יט

רבינו נדרש פעם ב' לפ"ב. והנה בא. נתפס שנית במאסר.
יציאתו ממאסר להיות תחת ההשגחה. חופשה לגמרי ניתן לו.

עתה נספר מדבר היות רבינו פעם הב' בפ"ב ומיציאתו בשלום. ויש בזה דעות שונות. י"א שבפעם הב' לא הי' רבינו תפוס במאסר כ"א שיצאתה הפקודה שישב רבינו בעיר המלוכה תמיד לפני יודעי דת ודין לפקח בענינים הנוגעים לכלל אחב"י באשר שהקיסר ושריו ראו את חכמת רבינו כי רבה היא וכי אין חכם ונבון כמוהו ע"כ רצו לתת עליו משרה זאת. והנה למצב הגשמי של אחב"י הי' זה טוב מאד לרומם קרנם בכבוד. אך לגילוי אור החסידות הי' זה סתירה גדולה כי מרוב העבודה העמוסה עליו בעניני הכלל לא הי' יכול לומר ד"ח. וגם זהו מהנמנע שאנ"ש כולם היו נוסעים לפ"ב לשמוע ד"ח כו'. זהו דעה א'. ודעה הב' שהעוררו עליו מלשינות עוד הפעם וע"כ הי' תפוס במאסר. ואנחנו יש לנו בזה דעה שלישית המכרעת שמתחלה הי' תפוס במאסר ואח"כ יצא ממאסרו ונשאר בפ"ב תחת השגחת הפאליצי' כי משפטו לא נגמר עדיין והמיניסטער שהי' אז (שמו עדוואַרד) כתב הצעת דעתו ע"ד משפטו שרבינו ישאר לעולם בפ"ב כנ"ל. אך הקיסר פאוויל לא בא עדיין עה"ח ע"ז ו). והי' הדבר תלוי ועומד

ה) חתם א"ע בכאן ע"ש אמו. מבן הדבר שזהו למען יעורר הרה"ק כ"ר עליו וכמו שסיים רבינו במכתבו. ומבקש ברכתו סלה :

ו) מה שהקיסר פאוויל לא בא עה"ח ע"ז יכול להיות שהי' קשה בעיניו להחליט

עד אחר פטירת הקיסר פאוויל ובנו הקיסר אלכסנדר הראשון עלה על כסא מלכותו. שאז ניתן לו חופשה לגמרי . ודעה זו היא דעה אמיתית ונוכיח לקמן זה בראי' ברורה אי"ה . ובזמן שנלקח לפ"ב יש ג"כ דעות שונות. אך ממקור נאמן ידוע לנו שגם בפעם הב' נלקח אחר חה"ס והי' יושב במאסר עד חנוכה . וזה הי' בשנת תקס"א. והנה בפעם זה לא הוליכוהו אסור לפ"ב כ"א שנסע בעצמו ע"פ פקודת הממשלה ובבואו לשם הושיבוהו במאסר. כי כאשר הגיע הפקודה לוויטעבסק שיביאו את רבינו לפ"ב נהודע מזה לאנ"ש והלכו הגבירים להגג"נ ונתנו ערבות שרבינו יסע היכף בעצמו. וב"ה שפעלו זאת ואז נסעו בעלי הערבות ללאזני להודיע לרבינו מזה ונסע רבינו לפ"ב וההודע לשרי הממשלה ואז הושיבוהו שנית במאסר אך לא בטאיינע סאווייעט כ"א בבית הסוהר שבעיר. וברוך ה' שהי' עם רבינו ועם פיו להשיב גם אז על השאלות ששאלו ממנו ותשובותיו נתקבלו לרצון והוציאוהו ממאסרו בחנוכה כנ"ל ח). ואמר רבינו שנס האחרון גדול מן הראשון . כי בפעם הראשון הי' רוב המלשינות בדברי שקרים ושטותים ושקרא לא קאי כו'. אבל בפעם הב' שאלו ממנו שאלה עמוקה מאד על שבד"ח מדברים תמיד מענין מס"נ וביטול שלכאורה ענין המס"נ הוא סתירה לקבלת עול המלוכה מלכותא דארעא כו'. וענין הביטול הוא סתירה לישוב העולם מו"מ ומסחור כו'. והי' צריך להסביר ולהראות איך שבאמת אין זה שום סתירה ואדרבה מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיע ומי שיש לו מס"נ להשי"ת יש לו מס"נ למלכו ולארצו כי הזהירות בדברים הנוגעים בד"ת עם הנוגעים להממשלה נצמדים זע"ז כי גם זה הוא ד"ת כמארז"ל דינא דמלכותא דינא כו' והוי מתפלל בשלומה של מלכות (שכאו"א מחויב להתפלל בשלום המלכות שהוא שורה תחתיה) וכתיב ירא את ה' בני ומלך כו'. וכן ע"ד הביטול אין הכוונה שלא יעסוק עי"ז במו"מ רק שעי"ז לא יהי' רודף אחר המותרות וממילא לא ינזול ולא יגנוב וירחם על זולתו כי מאי חזית כו'. והנה כ"ז הוא דבר תושי שכן הדבר ט). אך שרש הענין וטעמו של דבר עמוק מאד וצריך להסביר

הדבר באשר שהכירו בדעתם בשני הפעמים שלימוד החסידות הוא הכרחי וע"כ לא רצה לפרוע את העם מעבודתם כו' :

ח) בזה יש ג"כ ב' דעות. הא' שרבינו יצא ביום ג' דחנוכה וביום ה' דחנוכה הי' נס אחר שהחסידים דווילנא יצאו ממאסרם כו'. אך רבינו לא רצה לקבוע על נס שלו יו"ט ב' ע"כ דחה היו"ט שלו על ה' דחנוכה כו'. ודעה הב' הוא בהיפוך שהחסידים יצאו ביום ג' ורבינו יצא ביום ה' דחנוכה כו' (ושמענו שגם הרר"מ מלעכעוויץ יצא אז ממאסרו) :

ט) כידוע שהאנשים השלמים עם ה' ותורתו מהם לא יצא ח"ו שום מרד נגד המלוכה והם מקבלים עליהם עול המלך והשרים וסובלים כל מה שיעבור עליהם מדינא דמלכותא הן לטוב הן למוטב (רק שמבקשים מהשי"ת שיטה לב

זה ע"פ עוסק הקבלה א) . ולהסביר זה בשכל אנשי כבד הדבר מאד אך השי"ת נתן לו לשון למודים להסביר זה בטוב טעם ודבריו נתקבלו לרצון והוציאוהו חפשי ממאסרו רק ישב בפ"ב תחת השגחת הפאליצי' עד עדר ימי תה"פ כנ"ל :

בעלות הקיסר אלכסנדר הראשון על כסא מלכותו בו ביום משך חסדו על רבינו ונתן לו חופשה לגמרי ליסע לביתו ולהנהיג הרבנות ע"פ דרכו דרך הקדש באין פוצה פה עוד ובאין מפריע . וגופא דעובדא הכי הוה . ביום ההוא בא לפני רבינו אחד מחשובי המנגדים ושמו ר' נטע שקלאווער (וכינוי משפחתו הי' נאטקין) והאיש ההוא הי' מקורב מאד לשרי הממשלה . ואמר האיש לרבינו אם תרצו להיות חפשי תיכף תתנו לי ת"ב שאחר יציאתכם לחפשי לגמרי תסעו לשלשה רבנים מגדולי המנגדים ה"ה הגאון ר' משה חפץ זלה"ה מצאווס והגאון ר' יהושע צייטלין זלה"ה משקלאוו והגאון ר' יואל זלה"ה מאמציסלאוו . ונתן לו רבינו ת"ב ע"ז . אך בתנאי שיגביל לו זמן ע"ז לא תיכף כו' . מה עשה האיש . הנה באותו היום הכינו ג' ניירות להגיש לפני הקיסר ובתוכם הי' גם הנייר של רבינו . ועשה ר' נטע השתדלות קטנה שהנייר של רבינו תהי' ראשונה לכל הג' ניירות וידוע שהמשפט הראשון שמגיע לפני הקיסר בעלותו על כסא מלכותו הוא נמשך עליה חסד . וכן הי' שהקיסר החסיד בקראו מ"ש שם שרבינו ישאר לעולם בפ"ב. כתב הוא ע"ז בזה"ל ואני אלכסנדר הראשון מוציאו לחפשי ותיכף ב).

המלכות עלינו לטובה כו') והנסיון הורה ברבינו בעצמו וביחוד לאחר שנים רבות במלחמת ממשלתנו עם צרפת שהי' לו לרבינו מס"נ רב והשליך נפשו מנגד כו' כמו שנספר לקמן אי"ה . ויוצאי חלציו הרבנים ההולכים בעקבותיו ג"כ מתנהגים בהנהגתו (כמ"ש אחד מהרבנים זה לא כביר בזה"ל אנו חפצים רק בהטוב שיתן לנו הש"ת ע"י קיום התומ"צ כו' ועד אשר יהי' הרצון מהשי"ת לגאלנו עלינו לקבל את עול הגלות לכפר על עונותינו כו') וכן כל הנלוים לרבותינו מקבלים עליהם עול המלוכה וכן כל שאר יראי ה' כו'. משא"כ הקלים וריקים שאין רוצים לקבל ע"ע עול מ"ש הם מחפשים גם החופש והדרור ממלכותא דארעא כו' ה' ישמרנו מדעות כאלו :

א) אחד מנכדיו הרבנים סיפר שהמיניסטער ההוא הי' בקי מאד בקבלה ואמר שיש סברא שהי' בקי בקבלה עד בחי' טה"ע כו' :

ב) שמענו שהעתקת הנייר שנשלח אח"כ לוויטעבסק נמצא כעת בוויטעבסק ת"י א' מנכדיו שקנה אותה בשנים אלו בתוך הרבה ניירות ישנות שהוציאו מארכיוים . ואצלינו נמצא העתק החוקאי שנשלח מפ"ב מהמיניסטר „פארבליעור" ביום 29 מארט 1801 להגג"נ דוויטעבסק שמו „פעטר" והגיע לו ביום ג' אפריל ונעתיקה בסמוך כמו שנכתבה בלשון רוסיא . ומכל זה ראי' ברורה לדברינו הנ"ל שגם בפעם הב' ישב רבינו משום במאסר בתחלה ואח"כ הי' תחת השגחת

הקיסר בחכמתו הבין שזה הי׳ תחבולה שניגשה ראשונה ואשר שלחנם הי׳ זה כי אף אם לא היתה ראשונה הי׳ ג״כ נותן לו חופשה כו׳

בפאליליי׳. כי היו״ט על צאת רבינו הוא בחנוכה. וזה ברור שהחופשה לרבינו ניתן אחר פטירת הקיסר פאוויל בעלות הקיסר אלכסנדר על כסא מלכותו כנ״ל. והנה הקיסר פאוויל נפטר ביום י״א לחדש מארט דשנת 1801 (כ״ב בס׳ דברי הימים למלכי רוסיא) שזה הי׳ בערך ימי חג הפסח דשנת תקס״א. (מאחד מהרבנים שמענו שזה הי׳ בליל ב׳ של פסח אך כפי שמצאנו בלוח דשנה ההיא הי׳ זה בט׳ בניסן). ואיך יצדק זה עם קביעות היו״ט בחנוכה. אך לפי דברינו הכל נכון שתחלה ישב במאסר איזה חדשים ויצא ממאסרו בחנוכה רק חופשה לגמרי לא ניתן לו אז והי׳ בפ״ב בעיר תחת ההשגחה כו׳. ואח״כ י״ב מארט (י׳ ניסן) כשעלה הקיסר אלכסנדר על כסא מלכותו ניתן לו חופשה לגמרי ליסע לביתו ולהנהיג רבנותו באין פוצה פה עוד. וע״כ האוקאז נשלח בסוף חדש מארט מפ״ב לוויטעבסק כו׳. (והנה מאחד מהרבנים מנכדי רבינו שמענו שגם אחר שניתן חופשה לרבינו לגמרי לנסוע לבית, הי׳ רבינו בפ״ב כל הקיץ עד קודם ר״ה דשנת תקס״ב לא בהכרח כ״א ברצונו הטוב. אך סיבת היותו שמה אז לא ידענו):

ז״ל האוקאז

С. Петербургъ, Марта 29 дня 1801 г.

Милостивый Государь мой

Петръ Матвѣевичъ!

Еврей Залманъ Боруховичъ, бывшій здѣсь по нѣкоторой надобности, нынѣ по Высочайшему Государя Императора повелѣнію освобожденъ и отпущенъ на домъ его, о чемъ для подлежащаго свѣдѣнія о доставленіи полнаго ему по прежнему жительства и обращеніе свободы, симъ Вашему Превосходительству сообщаю, пребывая впрочемъ.

Съ истиннымъ почтеніемъ

Милостивый Государь, Вашего Превосходительства, покорнѣйшій слуга Торбчевъ.

(כיון שהגיע לוויטעבסק) Витебскъ 3-го Апрѣля 1801 г.

והקיסר נתן לו כתב חירות על כל הנהגותיו א). ויסע רבינו לביתו ברוב כבוד וגדולה ולכל אנ"ש הי' ששון ושמחה על חסדי השי"ת ונפלאותיו שהפליא והגדיל לעשות עמנו פעם ב'. ועל השנות הדבר ידעו הכל כי נכון הדבר מאת האלקים כו':

פרק כ

נסיעת רבינו להרבנים מגדולי המנגדים. העתקת אהלו ללאדי.

המחלוקת השקטה לגמרי. מכתב רבינו ע"ד סבינים מלוטשים.

אח"כ נסע רבינו להרבנים לקיים הת"כ. ויסע ראשונה לצאוום להגאון ר"מ חפץ זלה"ה. והנה הגאון ר"מ הי' זקן וגאון גדול עד להפליא ואת כל גאוני הזמן לא החשיב כלל ולא הי' קוראם בשם רבי בלל כ"א בשמם כו'. ובבוא רבינו אליו ג"כ לא החשיבו כלל ולא חלק לו כבוד רק התחיל לשאול ממנו שאלות. כמה הויות דאביי ורבא יש בש"ס. ועוד שאלות כאלו. ורבינו השיב לו על כל דבר מכוון כמו שנמצא. אח"כ א"ל הגאון ר"מ לרבינו הנה שאלה אחת יש לי ששאלתיה מכבר מגאוני קדמאי שהיו בימי חורפי ואין פותר לי ומי שיפתרנה לי אקראהו רבי אלופי ומיודעי כו'. וענין השאלה הוא ביאור המד"ר פ' עקב ע"פ זכור לאברהם כו' והסתירה ע"ז מהמד"ר פ' תשא יעו"ש. והשיב לו רבינו תיכף שזהו ב' מדרשים חלוקים לב' תנאים ותלוי בפלוגתא דהתנאים בש"ס בבלי. והגאון ר"מ הי' בקי בש"ס עד להפליא וחפש במחשבתו בכל הש"ס ולא מצא עד שהראה לו רבינו במס' הוריות הפלוגתא דר"י ור"ש בענין פר העלם דבר של כל הצבור אם צריכים פר לכל שבט ושבט או אם די בפר א' לכל ישראל יעו"ש ובזה תלוי ג"כ הפלוגתא דב' המדרשים הנ"ל ב). ונתפעל הגאון ר"מ מאד ואז חלק לו כבוד ובעצמו הגיש לו כסא לישב. ולאשתו הרבנית אמר הגש נא כיבוד טוב כי אורח נכבד אצלינו הדר"ז כו' ג). משם נסע רבינו להגאון ר"י צייטלין זלה"ה והוא הי' ג"כ גאון גדול עד להפליא ד) ובבוא רבינו אליו ג"כ לא החשיבו ולא כבדו כלל

א) במכתב רבינו ע"ד מריבת טולטשין (שנעתיק הקיצור לקמן אי"ה) כתוב בזה"ל גם מה לריך לי הסכמתם הלא יש תח"י כתב חירות מהקיר"ה של כל הנהגותי כו':

ב) וכבר הובא זה בשם רבינו בס' עץ יוסף על המד"ר יעו"ש:

ג) שמענו מרב א' גדול שהי' בלאווס. שאחר פטירת רבינו שמילא מקומו בנו אדמו"ר האמלעי נ"ע ונסע על המדינה כידוע הי' גם בלאווס. והגאון ר"מ הי' אז עדיין בחיים חיותו רק שהי' זקן וחלוש מאד וגם הי' ס"כ ובעניות ודחקות ר"ל ונכנס אליו אדמו"ר לבקרו וגם נתן לו מתנה כ"ה רו"כ. ושאלו הגאון ר"מ האם גם אתם למדן כמו אביכם הנה את אביכם הכרתי והי' למדן גדול כו':

ד) הוא הי' תלמיד הגאון בעל שאגת ארי' זלה"ה.

ושאל ממנו ג"כ שאלות ורבינו השיב לו על כל דבר מכוון. ומהשאלות הי' מנין לכם שאתם אומרים שלימוד התורה צ"ל באהוי"ר דוקא ואם לאו אינו עולה למעלה א). והשיב לו רבינו שזה מפורש בזה"ק אורייתא בלא דחילו ורחימו לא פרחא לעילא. א"ל הגאון ר"י אנחנו אין פוסקים מהזהר כ"א מהגמרא. והשיב לו רבינו שזה מפורש גם בגמ' בש"ס בבלי. ולא ידע הגאון ר"י למצוא זאת עד שהראה לו רבינו במס' פסחים מש"ש רבא רמי כתיב כי גדול עד שמים חסדך וכתיב מעל שמים כו' כאן בעוסקים לשמה כו'. ונתפעל הגאון ר"י מאד. ונסע רבינו גם משם בכבוד גדול. משם נסע לאמציסלאוו. בבואו להגאון ר' יואל זלה"ה עמד לפניו הגאון ר"י ויאמר לו שלום עליכם רבי. א"ל רבינו וכי איזה רבי אני לכם. והשיב לו הגאון ר"י באמת אתם רבי כי כשהיינו רבים בשנים הייתי בוויטעבסק ושאלתי מכם ענין א' בגפ"ת ואמרתם לי הפירוש. א"ל רבינו א"כ למה לא באת לפדות אותי הלא חייב אדם לפדות את רבו. והשיב לו הגאון ר"י תאמינו לי שאם הי' זה תלוי בממון לא הי' מניעה מצדי. אח"כ הי' ביניהם אריכות דברים שאב"ט.

ונסע רבינו גם משם בכבוד גדול כו':

אח"כ נסע רבינו לביתו. והנה אחר ביאתו שנית מפ"ב העתיק משכן קדשו מלאזני ללאדי מטעם הכמוס אתו ב). ואנשי לאזני צעקו מרה איך יעזוב אותם ולא הועיל מאומה ג). וזה הי' בשנת תקס"ב והי' שם בלאדי ערך י"א שנה עד קרוב לזמן פטירתו ד). ואז הונח לרבינו ולאנ"ש מהמנגדים. כי הריקים והפוחזים מחרחרי הריב ראו כי לשוא יגיעתם כי כח עצמם לא יוכל לעצור נגד החסידים כאשר כבר הורה להם חנסיון. וכח המלשינות שלהם עבר ג"כ כי הממשלה הרוממה החזיקה בימין צדקו של רבינו ורשות והרמנא ניתן לו על כל הנהגותיו באין פוצה עוד עליו ועל הנלוים לו. ע"כ משכו ידם בחיקם ולא יספו לעשות עוד זר מעשיהם כבתחלה. ויראי ה' מהמנגדים התחרטו אעיקרא דדינא. וגדולי תלמידי הגר"א זלה"ה גילו סודם בפני כל שמה שיצא מפי הגר"א איסור על איזה דברים מהנהגות רבינו. כמו על סכינים המלוטשים וכדומה באמת אין בזה שום איסור ע"פ הדין רק שאמר זה משום הרחקה מאנ"ש כמו כל הגזירות והרחקות שיצא מפיו ומפי כתבו בשנת תקל"ב. ואז נתבטלו כל הגזירות והרחקות והשבטים הותרו זה בזה והתחילו להתחתן זע"ז ובסכינים המלוטשים התחילו או להחזיק גם אצל

א) שכ"כ רבינו בספרו לקו"א שאז בא כבר בדפוס כנ"ל : ב) וזאת לא ידעת אם העתקת אהלו מלאזני הי' קודם נסיעתו להרבנים אם אח"כ :

ג) מהרבנים נכדי רבינו שמעתי שרבינו השיב להם בדרך בדיחותא שאדם גדול אסור לו לדור בעיר א' יותר מעשרים שנה : ד) כי בסוף קיץ תקע"ב בעת מלחמת הצרפתים נסע משם עם כב"ב ולביתו לא שב עוד כי נפטר בעוה"ר בדרך כמו שנספר לקמן אי"ה :

המנגדים עד שעתה נתפשט זה לחוק בכל העולם כולו ולא נשאר ההתחלקות ב"א בשם לבד ובנוסח התפלה. ומאז התחילו להתוסף על עדת החסידים ע"ד שהיו לעם גדול ונורא כהיום הזה. ומורא המתנגדים לא עלה עוד על ראשם ועשו מעשיהם באין מפריע. ואדרבה המנגדים היו שמחים בחלקם אם החסידים לא היו מפריעים מעשיהם כו' והננו מעתיקים פה מכתב יקר מרבינו א) להמנגדים דעיר אחת שכתבו קובלנא לרבינו שהחסידים מכשילים אותם באכילת הבשר מסכינים המלוטשים (שהם חשבו זאת לאיסור כנ"ל) והשיב להם רבינו שאין בזה שום איסור וכי גם הגר"א זלה"ה לא הי' סובר זה לאיסור. והראה להם מקור הדין של ב' הדעות. ועי"כ בקשם שיתנהגו בשלום עם אנ"ש וגם לאנ"ש כתב שיתנהגו עמם בהכנעה כו':

ז"ל המכתב

פתח דברי יאיר אור סליחתם על איחור תשובתי מפני כבוד התורה כי זה ערך ב' שבועות הייתי בשקלאוו באסיפת המדינה בעניני הכלל ה' ירחם. ובבואי בעש"ק העבר מצאתי מכתבם וקריתי ושניתי ושלשתי אבל לא פורש לי מהו המכשול שמכשילין את הרבים מאנשי קהלתכם כו' והרי בכל מדינות אוקריינא ופולין קטן ופאדאלייע ורוב מדינות וואלין אוכלים מסכינים מלוטשים וגם בדובנא רבהי שאינם מאנ"ש כלל וכן באוסטרהא וקרעמיניץ ולוצק ושארי קהלות גדולות שאינם מאנ"ש כלל וגם באה"ק תובב"א ורבים מהספרדים. וחלילה להוציא דבת מכשול עון על רבבות אלפי ישראל אשר כל השומע זאת תצילנה אזניו. והנה בהיות הרב הגאון מוהר"ח נ"י אבד"ק וואלאזין במדינתנו בשנת תקס"ג שמעו מפיו כמה נגידי מדינתינו שאינן מאנ"ש כלל וכלל שאמר בשם רבו מובהק הגאון החסיד המנוח ז"ל שאין שום איסור כלל בשחיטת סכינים המלוטשים ע"פ הדין השנוי בגמרא ופוסקים רק אם יצא איסור מפיו ז"ל אינו אלא משום הרחקה מאנ"ש כמו שארי הרחקות וגזירות שיצאו כשגגה מלפני השליט בשנת תקל"ב כבעל אפיקורסין ממש שהן מן המורידין ולא כו' ושלא להתחתן כו' והכל ע"פ השמועה מפי אנשים כשו"נ בעיני כ' תורהו. אמנם מי לנו גדול משאול בחיר ה' אשר הי' דואג אב"ד של כל ישראל וראש סנהדרין נאמן בעיניו כדת של תורה וגם באמת לא יצא שום דבר שקר וכזב מפי דואג כמארז"ל שלשה אמרו אמת ומ־דו מן העולם ואחד מהם דואג רק בהיות לשונו כתער מלוטש עשה רמי' שיהאמת לשאול איך שאחימלך הכהן הגדול הוא מכחש באמרו שלא ידע כי דוד בורח הוא בכדי להציל נפשו ממות. וגם אתנו לא היינו יודעים השגגה שיצאה מלפני השליט שאול המלך ע"ה לולי שכתב לנו שמואל הנביא בספרו. ועתה בגלות החל הזה אשר אין עוד נביא אתנו ווורע עד מה. הנה ברבות השנים

א) זמן המכתב לא ידענו אך זה הי' אחר שנת תקס"ג כמובן בפנים המכתב:

אחר פטירתו של הגאון החסיד המנוח ז"ל זכות תורתו עמדה לו ולכל המסתופפים בצלו שלא לשפוך עוד דמים חנם. בהגלות נגלות לעיני כל ונודע האמת ונראה בעליל שאין בנו שמץ מינות ולא שמצה דשמיצה. ואי לזאת הותרו השבטים לבא זב"ז ומתחתנים עמנו תמיד וכמו"כ נתבטלו שא"י הרחקות וגזרות קלות וחמורות דשנת תקל"ב שהי' בשגגה והעלם דבר מעיני העדה. ועז"נ שגיאות מי יבין מנסתרות נקני. ואין אדם עומד על ד"ת אא"כ כו'. וגדולה מזו מצינו שגגות הוראה אפי' בסנהדרי גדולה שבלשכת הגזית ושגגת מעשה בז' שבטים שעשו על פיהם. וכתיב ונסלח לכל עדת בנ"י כו' כי לכל העם בשגגה. ולזאת אינני מבין על מה זה יצא הקצף מלפני כ"ת על סכינים מלוטשים משום גזרת תקל"ב. והרי נודע בשערים המצויינים בהלכה דחרמים יש להם דין נדרים דנדרי שגגות מותרים. וגם נדר שהותר מקצתו כו'. וגם מ"ש במכתב כ"ת לחוש למחלוקות גדולות איני מבין היטב הלא כ"ת יושבים על כסא הוראה לעם מצות ה' ותורתו. הם ראשי אלפי ישראל שבקהלתם. ועיני כל ישראל תלוים אליהם דבתר רישא גופא אזיל. ואם כ"ת יורו הוראה להתיר מי יהרהר אחר מדותם ח"ו. וגם מ"ש כת"ר שנאמר להם בשמי על שחיטות שלהם שאינם בכשרות חלילה חלילה לי להוציא דבה על עם ה' רבבות אלפי ישראל ונאמן עלי אבא שבשמים וגם יעידו עלי כל המקורבים אלי כי אינני נזהר מעולם מהבלים אפי' הם בני יומן א). והכל הולך אחר החיתום לחתום ולסיים בשלום כי אני שלום ונכון יהי' לבם הטהור בטוח אשר בעת לא יתעורר שום ריב ומדון מאנ"ש שבמחניכם הטהור כמו בימים הראשונים ח"ו. יען כי בימים ההם הי' להם לראש איש חכם בעיניו הידוע אשר לא אבה שמוע לי ואמר שהוא חכם יותר ממני. הגם שהי' אומר שהוציא הכל ע"פ צוויי הנה כל שקר שאין אמת בתחלתו כו'. ובאמת בתחלת קיץ תקנ"ח הסכלהם עשו. כי היתה ידי עמו להציל העשוקים ונרדפים בהכאות ושמתות ושאר רדיפות מלאות. אמנם לאחר שהוציא לאור משפט להצילם מיד רודפיהם שלחתי אליו אחר חג השבועות מיד כמה בקשות ואזהרות שלא יחזיק עוד במחלוקת לישי"ש ולא

א) ותוכן הענין בקצרה כתוב בתשובה מרבינו עד"ז שנדפסה בשו"ת שלו שבסוף השו"ע והוא שו"ת ז' יעוי"ש שמבאר הטעם של ב' הדעות בענין השחיטה איך שכל א' טעמו ונימוקו עמו. ומסיים שם בזה"ל. וממילא דבר נשמע כי חלילה לנו להוציא דבה על מדינות המקילין בזה וסומכין על הפוסקים המקילין בשיעור פגימה וגם חלילה לכם להקפיד על מדינות המחמירין וחוששים לדעת פוסקים המחמירין בשיעור פגימה. וכה"ג מצינו כמה דברים שנחלקו בהן הפוסקים הראשונים או האחרונים ובדורות שלפנינו נהגו אבות אבותינו כדעת המקילין ובדורות הללו רבו כמו רבו הנוהגים להחמיר כמו חדש ותפלת ערבית בזמנה וכה"ג טובא. עכ"ל רבינו בשו"ת הנ"ל בסופו:

לעשות מנין בפ״ע . ומכש״כ שלא להנקם ח״ו מהרודפים בשום מלשינות בעולם הם מלהזכיר ובפרט במלשינות דווידז אחז בשרי פלצות ממש . וגם בשובי בשלום מפ״ב בחורף תקנ״ט שלחתי אליו ב׳ אנשים ביודעי ומכירי להשיבו מדרכיו האלה ונתעכבו אצלו עד אחר חג הפסח ולא שת לבו לדברי אשר שמתי בפיהם וגם במכתב מרורות ובקשות עצומות . אמנם כעת כל אנ״ש במחניכם הטהור יהיו בודאי נכנעים לכבוד הרוזנים ראשי אלפי ישראל המנהיגים אשר להם נתנה העוז והממשלה לחיזוק דתוה״ק מאדונינו הקיר״ה ולא יהיו להם למורת רוח ח״ו לילך כנגדם בגדולות כימים הראשונים ח״ו הם מלהזכיר . וגם מובטחני בחסדם וטובם של הרוזנים הנ״ל שיתנהגו עמהם במדה״ד היא מדת השלום ואחריהם כל ישרי לב וכל העם יהיו שלום .

כ״ד המבקש דורש שלום ומבקש השלום . ש״ז :

המכתב הזה שלח ליד אנ״ש שהם ימסרו ליד רבני העיר . וכתב לאנ״ש בזה״ל. בקשתי ממוהר״ר ליב מקראז ושאר לומדים דאנ״ש שיעיינו היטב בגמ׳ ופוסקים הנ״ל מעל״ד בכדי שידעו להשיב :

פרק כא

מחלוקת חדשה מרבני פולין ואה״ק תובב״א . סיבת המחלוקת . קיצור מכתבי רבינו ומכתב הרה״ק מבערדיטשוב נ״ע מאמרים שונים שיפיצו אור על ענין ההתחלקות :

בקש רבינו לישב בשלוה ולא הניחוהו כמארז״ל לא דיין לצדיקים כו׳. והנה קפץ עליו רוגזו של רבני פולין, הלא המה הרה״ק ר׳ ברוך ממעזבוז והרה״ק ר׳ אברהם הכהן מקאליסק (שהי׳ באה״ק תובב״א) והרה״ק ר׳ מרדכי מלעכעוויץ זכר כולם לחיי עד . שמתחלה היו אוהבים נאמנים לרבינו ואח״כ יערך שנת תקס״ב חלק לבם מסיבת להה״ר שהובא בפיהם ועוד איזה סיבות שונות כאשר נספר בקצרה בעזהשי״ת . וכ״ז הי׳ רק מעשה שטן ר״ל המבלבל העולם תמיד וכאשר ראה כי לא עלה בידו להסתיר דרך רבינו והילוכו בקדש ע״כ יגע ומצא להסית ברבינו חבריו ואוהביו הנאמנים לו מכבר להיות חלק לבם ממנו וליצא כנגדו במלחמת תנופה אולי בזה יסתיר דרכו והילוכו בקדש כו׳. אך הודות להשי״ת שגם בזה עלה בידו חרס . ועם כי רבינו והנלוים לו סבלו מזה הרבה והלאות רבות עברו עליהם. אך כ״ז לא הועיל מאומה להזיז את רבינו מדרכו הקדוש כלל . וגם בזה הי׳ יד רבינו על העליונה עד שהכל ראו בחוש שה׳ אתו והלכה כמותו בכל מקום, וגופא דעובדא בדבר התעוררות המחלוקת הזאת הכי הוה, הנה ידוע שהרה״ק ר׳ אברהם הכהן הי׳ אוהב נאמן לרבינו כל ימי היותו כאן במדינתנו. וגם אח״כ כשנסע לאה״ק עם מורינו הרה״ק רמ״מ נ״ע כשהי׳ כותב הרה״ק רמ״מ לרבינו מכתבי חיבה והיה מעורר את רבינו ומחזקו ע״ד הרבנות שיקבל עליו הי׳ גם דברו של הרה״ק ר״א עם רבינו באהבה וחבה כאו

יהי' מחזקו ג"כ בדבר הרבנות לאמר פתח פיך ויאירו דבריך כו'. ולאנ"ש הי' ג"כ כותב שיקבלו את רבינו לרב כי מי כמוהו מורה כו' א) ורבינו ג"כ היה כותב להם מכתבי חיבה מאד והי' כותב להם לקדם רבותינו שבאה"ק. הגם שרבותיו העקרים היו רק מורינו הה"מ נ"ע ובנו הקדוש הרר"א נ"ע. והוא קבל הרבה יותר מכל התלמידים ובפנימי' יותר, והם סמכו את ידם עליו להסמיכו בסמיכה חזקה שיש בה ממש שהוא יעצור בעם ה' (כמ"ש לעיל באריכות) וע"כ לא הי' צריך להסכמת שום אדם על מילי דחסידות שלו והנהגתו והילוכו בקדש. אך דרך רבינו הי' בענוה ושפלות יתירה והי' משפיל א"ע לפניהם כתלמיד לפני רב. וגם הי' משתדל ומתעסק בדבר המעמדות של הרבנים הקדושים והנלוים להם בכל עוז ותעצומות. וכן הי' אחר פטירת מורינו הרה"ק רמ"מ נ"ע בשנת תקמ"ח הי' מתנהג כן שנים רבות עם הרה"ק ר"א נ"ע. והנה הרה"ק ר"א נ"ע הי' איש אלקים קדוש. אך הוא קדוש ומשרתיו אינם קדושים. היינו משולחיו הני נחותאי שהי' שולח למדינתינו בדבר המעמדות הי' נמצא בהם אנשים קשים מאד. ובבואם לכאן היו הולכים לנגד לרבינו בהרבה דברים ורבינו סבל הרבה מהם וברוב ענותנותו קבל הדב' בכי טוב. אך הם עוד יתרה עשו שבבואם לאה"ק היו מגישים מלשינות רבות על רבינו בפני הרר"א נ"ע. וברית כרותה ללה"ר שתתקבל על הלב. ובצדיקים הגדולים מתקבל זה ביותר ב). וע"כ נתקבלו הדברים במקצת אצל הרר"א נ"ע. עוד שמענו שאחד מחסידי רבינו עלה ברצונו לשכון כבוד בארצנו באה"ק תובב"א והי' חושב שגם שם יהי' לו ממי לקבל לקח ולשמוע דא"ח. אך בבואו לשם והי' זמן מה אצל הרר"א ושמע ממנו דא"ח לא רוה צמאונו ממנו כמו מרבינו והי' משתוקק ומגעגע לדברי קדשו של רבינו וע"כ הוסכם בדעתו לשוב למדינתינו. והרה"ק ר"א לא רצה להניחו ממנו כי הי' חביב אצלו מאד. אך הוא לא השגיח ע"ז והכין א"ע להנסיעה. וכאשר בא להרר"א לקבל ממנו ברכת פרידה א"ל הרר"א אני אומר לך שלא היסע בחזרה ואם לא תשמע לי תדע שיש לך את הים לעבור. והשיב לו אינני ירא מזה כי יש לי עלי רב כו'. ומזה נפלו פני הרר"א ונתקנא בו ברבינו מאד ג). וע"כ נעשה טינא בלבו על רבינו, ובצירוף הלה"ר שהובא לפניו חלק לבו לגמרי מרבינו עד שהתחיל לערער גם על הד"ח שלו ועל הנהגותיו. והרעיש העולם עליו, וגם כתב מכתב שטנה על רבינו להרה"ק מבארדיטשוב נ"ע שרבינו איננו הולך בדרך מורינו הה"מ נ"ע. והמשולחים המרים שלו סבבו על המדינה (בערך שנת תקס"ב) והרבו להלשין על רבינו בפני צדיקי פולין עד שאיזה מהם קבלו דבריהם כו' וביותר פעלו דבריהם אצל הרה"ק

א) עי' במכתבי הרבנים דאה"ק תובב"א שבספרנו בהערה לעיל פ"ט :
ב) עי' מ"ש בהקדמה בשם ס' הקדוש עמה"ת יעו"ש :
ג) עי' בהקדמה שת"ז פלא איך שייך קנאה בצדיק גדול כזה יעו"ש :

ר"ב ממעזבוז נ"ע והרה"ק ר"מ מלעכעוויץ נ"ע שעד זמן ההוא הי' אוהבים נאמנים לרבינו א) ואח"כ מפני הלה"ר דהנהו נוותאי חלק לבם ממנו. אח"כ באו המשולחים למדינתינו ובאו לרבינו והעיזו נגדו וגם נסעו על המדינה לחרף כו'. ועכ"ז שתק רבינו זמן רב וסבל הכל ב). אך כאשר הציקו מאד והפריזו על המדה לבלבל העולם חזקו על רבינו בניו ותלמידיו לבל יחשה עוד כי כשל כח הסבל. ואז כתב רבינו מכתב ארוך וחזק להרה"ק ר"א הכהן נ"ע בהוכחת מגולה כו'. והראה לו לדעת איך שהצדק והיושר עמו וכי רק לישנא בישא דאתקבל אצלו. וגילה לו סודו שידע שהוא אינו רבו של רבינו ורבינו אינו תלמידו. ועל מילי דחסידות שלו אינו צריך להסכמתו ומעולם לא בקש ממנו הסכמה להיותם אמרי פ"ק מורינו הה"מ נ"ע ובנו הקדוש נ"ע והשיב לו תשובה נצחת על כל טענותיו וערעוריו כו'. וגם הרה"ק מברדיטשוב נ"ע בא במכתב חזק להררא"ק והראה לו לדעת שרבינו הולך דוקא בדרך מורינו הה"מ נ"ע כו' והעיד עליו על רבינו שהי' חביב מאד בעיני הה"מ נ"ע ושהה"מ הי' מפליג בשבחו של רבינו מאד ג). אך כל דברי יושר לא הועילו כי גבה טורא ונשארו בפירוד לבבות. וזה הי' סיבה גם להתחלקות לב הרר"ב מרבינו כנ"ל. אח"כ הי' מעשה שהיו מגרשים בני הכפרים והיו מושלכים בחוצות קרי' נפוחי כפן ר"ל ונסע רבינו על המדינה לקבץ מעות עבורם והי' גם בערי פולין והרר"ב לא רצה לסבול זאת ד). וע"כ סבל רבינו בנסיעתו הרבה מאנשיו של הרר"ב. אח"כ נסע רבינו להשתטח על מקום מנוחת קדשו של רבינו הקדוש הבעש"ט נ"ע ובדרך נסיעתו התראה גם עם הרר"ב בטולטשין בר"ח אדר תק"ע. ומהחלה קבל הרר"ב את רבינו באהבה וחיבה ה).

א) כשנדפס ס' התניא בשנת תקנ"ז קבלו הרר"ב באהבה וחיבה ואמר שהוא ספר השכל. ובבוא רבינו מפ"ב בשנת תקנ"ט כתב להרר"ב להודיעו חסדי ה' ונפלאותיו שעשה עמו ועמהם ככ"ל :

ב) מ"כ שבני רבינו ותלמידיו א"ל לרבינו למה זה נחשה להם וכי טפלים אנחנו מהם . והשיב רבינו הנה בתפלתינו מבקשים אנו ג"פ בכ"י ונפשי כעפר לכל תהי' ואם כשיבא לידינו לא נקיים זה ה"ז תפלת שוא ח"ו . ומא' מאנ"ש שמענו ששמע מאדמו"ר בעל צ"צ נ"ע שרבינו השיב בזה"ל אם אני מבקש ונפשי כעפר כו' ואעפ"כ איני כן מה זה אעשה . אבל אם אחד עושה לי זאת ואיני רוצה לסבול הרי אני שקרן כו' :

ג) בסמוך נעתיק א"ה קיצור לשון המכתבים מה שנוגע לעניננו :

ד) האמת שעשה רבינו בזה בטח היו יכולים לסבול . אך כיון שמסיבת לה"ר כבר חלק לבו מרבינו ע"כ בעלילה כל דבר הוא שני כו' :

ה) מ"כ שהרר"ב הי' דר בעלי' וכשהלך רבינו אליו אמר הפ' מי יעלה כו' ויצא הרר"ב לקראתו ואמר נקי כפים כו' והעלהו להעלי' ודברו באהבה וחבה . ורבינו סיפר לו אז כל מעשה פ"ב מהחל ועד כלם :

אך לאח"כ התעורר שם מחלוקת ביניהם ורבינו הוכיחו על פניו (עי' בסמוך בהעתק מכתב רבינו עד"ז) . אך לא הועיל שום דבר ונתפרדו במחלוקת וטובה לא יצא לשני הצדדים מהמחלוקת א) :

קיצור לשון המכתב מרבינו להררא"ק זלה"ה

ראשית הידיעה מודעת זאת מארז"ל ברית כרותה ללה"ר אם אינו מתקבל כולו מתקבל מקצתו. ובמשך שנים רבות אשר שננו כחרב לשונם מדי שנה הני נחותאי דנחתי מהתם להכא ומהכא להתם נעשה כעבות העגלה והסאה נתמלאה וגבה טורא ביננא כו' ובפרט כאשר שמעתי בשם הרב המנוח מוהרמ"מ זלה"ה אשר המקום גורם שהי' מזהיר מאד שם (באה"ק) להזהר משנאת חנם כי המקום עלול לכך כי החורבן הי' בעבור שנאת חנם ונשאר הרשימו כו'. ותוס' ביאור נת' יפה בטוב טו"ד בשבת נחמו העבר. ואין שנאת חנם אלא ע"י רכילות ולה"ר כי אין טבע האדם לשנוא חנם ממש לרעהו אם לא עשה לו שום רעה לא במעשה ולא בדיבור . והנה מי לנו גדול משאול בחיר ה' ומשיחו . וע"י קבלת לה"ר הרג נוב עיר הכהנים מעולל עד יונק פ"ה כהנים נושאי אפוד בד וכה"ג בראשם . ואפי' למ"ד לא קבל דוד לה"ר משום דדברים נכרים חזא בי' אפ"ה לא כיון אל האמת וכן יכול להיות בנד"ד :

עוד שם . מעולם לא בקשתי ממנו שום הסכמה על מילי דחסידות להיותם אמרי פ"ק רבינו זלה"ה ובנו נ"ע ממיזעריטש. ואדרבה בקשתי ליפטר מהם בשנים קדמוניות וליסע לאה"ק וע"ז השיבו לי הרבנים במכתבם דשנת תקמ"ו כו' :

עוד שם . גם מ"ש למחותני שכמה יגיעות יגע במכתבים שונים להעמידני על אחת וצדיק באמונתו יחי' כו' . הנה ביאור הפסוק וצדיק באמונתו יחי' נת' יפה בשבת נחמו דהאי שתא ונרמז בקצת בלקו"א פל"ג . אבל לפי תפיסתם מאמר זה בא חבקוק כו' כפשטא להיות די באמונה פשוטה כו' כמ"ש במכתב דשנת תקנ"ח ואשתמיטתי' מארז"ל גנבא אפום מחתרתא רחמנא קריא הרי שאף שמאמין בה' אעפ"כ אינו מושל ברוחו שלא לגנוב ושלא לרצוח כנודע מדין הבא במחתרת שאין לו דמים מפני שבא להורגו לבעה"ב אם ימצאנו כו'. אלא כדי להיות יראת ה' צריך להעמיק דעתו ולהתבונן כו' וכמ"ש בלקו"א וכידוע לכל בכל מדינות וואלין ואוקראיינא לכל מי שהריח ריח תורה מדרך הבעש"ט זלה"ה ותלמידיו שהביאור למ"ש בזה"ק דבינה היא אם הבנים היינו דהבנים הם אהוי"ר. ויראה נקראת נוק' כמ"ש אשה יראת ה' . ואהבה וחסד נק' זכר חסדו. והמולדת אותם הוא ההתבוננות בעומק הדעת בגדולת ה' כל חד לפושע"ד . וכמו שא"א להוליד בנים בלא אם כך א"א להיות ירא אלקים בלא התבוננות. ויפה כוון במכתבו דשנת תקס"א

א) בסיפורים הנדפסים כתוב שחלם הרר"ב מתה בת . וחלם רבינו נ"ע נשרף אז חלק גדול מהשו"ע שלו שהוא חסרון לא יוכל לימנות כו' :

לכללות אנ"ש ובפרט בענין ההתבוננות ואיך יעלה על הדעת לחלוק ע"ז :

עז"ש (ועל מ"ש שכמה יגיעות יגע כו' כנ"ל) . מילתא דעבידא לגלויא ע"י מכתביו מדי שנה הנמצאים תח"י כי לא כתב אלי מזה רק פ"א לבד בשנת תקנ"ח אחר נסיעה מהרא"ק לשם והלשין בפניו על כללות אנ"ש · ובשנת תקנ"ט מחמת צוק העתים לא נפניתי להשיב לו תשובה נכונה עד שנת תק"ס. ולזאת השיב כהוגן בשנת תקס"א. וגם בשנת תקס"ב כתב אלי מכתבי טוב :

עוד כתב לו והנני מוסיף להפליא איך יכול החי להכחיש הידוע אשר נסעתי עמו יחד לק"ק ראוונע לרבינו הגדול נ"ע בקיץ תקל"ב והי' מתירא מפני רבינו נ"ע ליסע לתוך העיר ממש ועמד לו בקצה העיר ואותי בקש להתראות עם הרב המנוח מוהרמ"מ אשר הי' שם מכבר בק"ק הנ"ל לבקש מלפניו שימליץ טוב עבורו לפני רבינו נ"ע ליתן לו רשות לבוא אליו. ותיכף הלך הרב המנוח לרבינו הק' נ"ע ופעל אצלו והלכתי תיכף לקצה העיר לקרוא לו והלכתי עמו ביחד לחדר רבינו הגדול נ"ע ועיני ראו ואזני שמעו אשר דבר אתו קשות על רוע הנהגתו לאנ"ש במדינת רוסיא (כי הרב המנוח הי' איתן מושבו אז בק"ק מינסק) כו' להתלוצץ מהלומדים ולבזותם כו' וגם להתהפך בראש למטה ורגל למעלה (קולייען זיך) כו' ברחובות קאליסק . ובחורף תקל"ב אחר הויכוח שהי' בשקלאוו לא מצא מענה ע"ז וכתבו חכמי ק"ק שקלאוו להודיע להגאון המנוח דווילנא עד שהכניסו בלבו לדון דין מורידין ח"ו וכדין אפיקורס מבזה ת"ח ועל ההיפוך ברגלים אמר שהוא מן פעור . וכתבו כן מווילנא קונטרס זמיר עריצים בקיץ הנ"ל והיתה מזה צרה גדולה לכל הצדיקים דוואלין ולא יכלו לישב בבתיהם ונאספו כולם לק"ק ראוונא בעת ההיא לרבינו הגדול נ"ע לשכם עצה. ולזאת היתה יראתו לנסוע תוך העיר שלא יצא הקצף עליו ח"ו מרבינו הגדול . וגם המגיד מזלאטשוב הי' שם בעת ההיא והמליץ טוב עבורו אצל הה"מ נ"ע כידוע לי הכל ומילתא דעבידא לגלויא. והנה מודעת זאת כי כל צוק העתים שעברו עלינו בשנת התקנ"ט הי' ע"פ ב"ד שסמכו ראשם ורובם על ח"י הגאון דווילנא דשנת תקל"ב כו' . ואיך נשכח כ"ז מהרב ואיך רם לבבו לכתוב עלי למחותני כו' שאני אינני הולך בדרך רבינו הקדוש והוא הולך בדרכיו כו'. ובהיותו במדינתינו הי' הרב המנוח אז בק"ק מינסק וכשחזור ממינסק וקבע דירתו בהאראדאק היטב חרה לו עליו ועל אנ"ש כנודע למקצת אנ"ש הישנים המקורבים אליו . ואיך יוכל להכחיש המפורסמות ולשום כו'. אין זאת כי אם ה' הסב את לבם אחורנית כמריבי בהן כו' למען דעת כי אמת ה' אתנו כו' . ע"כ ממכתב רבינו

וז"ל הרה"ק מברדיטשוב נ"ע במכתבו להרה"ק הנ"ל .

הנה מאשר מתרעם מעל' על הנהגותיו ואומר שאינו כפי דרך אדמו"ר המגיד זצלה"ה נ"ע. הנה קודם כל אשתמיטתי' ש"ס ערוכה בכמה מקומות שלאחר

מעשה אינו נאמן להעיד . אך אח״ז מאד יפלא בעיני איך יעלה על הדעת להיות מתרעם על הנהגותיו אשר כל עסקיו ללמד לעמו תומ״צ אשר זה הי׳ עיקר הנהגותיו של כ׳ אדמו״ר הה״מ זצלה״ה נ״ע וזהו עיקר העבודה כפי אשר קבלנו ממורינו נ״ע והנהגותיו הוא ג״כ ע״ד זה . וזהו דרך הקדש תורתינו הקדושה . ובזה הדרך ישכון אור ה׳ . והלואי מי יתן והי׳ כל עם צדיקים שינהגו כולם כן. ואדרבה מי שאיננו נוהג ע״פ דרך זה אינו לפי דרך מורינו נ״ע וכל המתרעם על זה הדרך כאלו מתרעם ח״ו על כ׳ אדמו״ר נ״ע כי עיקר הנהגתו ועבודתו הי׳ רק ע״ד זה. ומאד יפלא בעיני עליו אשר הי׳ באמנה אתנו אצל אדמו״ר נ״ע שיפלא ממנו דרך זה כו׳. כי לפי דעתי הוא דרך אדמו״ר המגיד נ״ע וזה הדרך ישכון אור ה׳ כו׳ . ואת זה אני מעיד בעדות גמורה שמאד הי׳ יקר כבוד מחותני הרב הגאון נ״י בעיני מורינו נ״ע והי׳ מפליג אותו תמיד עד אין שיעור מאד כו׳ . אך ורק אנשים בני בליעל ריקים בלי דעת תורה כו׳ הביאו להה״ר באזניו ותלוי׳ בדבר היא כו׳ . והוא בעצמו שלח שלוחים לקלקל השורה כו׳ ופערו פיהם לדבר על צדיק עתק כמוהו יסכר פי כו׳ . עכ״ל לענינו :

העתק ממכתב רבינו לאנ״ש דמאהליב (שעל הדניעסטר) שבקשו ממנו שיכתוב הדיבורים שהי׳ בטולטשין כו׳ :

הוכחתי אותו על פניו למה הוא כפוי טובה הלא השני פעמים שהייתי בפ״ב הי׳ בשביל זקנו הבעש״ט זללה״ה והייתי יכול לומר הלא נכדו בחיים חיותו יבוא ויתרץ כל הקושיות שהקשו עליו כו׳ . ואח״כ שאל אותי למה אתם צריכים לכ״ז הלא יכול להמתיק הדינים בהעברת היד על המצח ועל הפנים. ואמרתי לו הלא יעקב אבינו בודאי הי׳ יודע להמתיק הדינים ועכ״ז אמר אכפרה פניו כו׳. והאמת שצריך המתקת הדינין וגם מנחה כו׳. ואח״כ שאל אותי וכי זהו לפי כבודכם לסבב בעיירות רחוקות כאלו. והשבתי לו וכי גדול אני מרפב״י שסיבב כל ימיו על פ״ש . ואח״כ שאלתי אותו האמת הוא שאומרים לי משמו שאמר על ספר בינונים שלי שהוא ספר השכל והודה לדברי . ושאלתי אותו א״כ למה חרה אפכם עלי והשיב לי למה באתם למדינתי . והשבתי לו שתי תשובות בדבר . חדא לה׳ הארץ ומלואה כתי׳ . השנית שלא יכולתי לסבול הצער והיסורים מאנשי הכפרים אשר גלו ממקומם לעיירות ומושלכים בחוצות נפוחי כפן ומתים ברעב . והשיב לי מה איכפת לכם כו׳ . ואמרתי לו נכרין הדברים שקבלתם להה״ר מהגהו בני מערבא כי עד שנת תקס״ב היינו אוהבים נאמנים והנהו בני מערבא דברו עלי לשון הרע וקבל דבריהם כמו שקבל שאול על דוד. לכן אני אומר כמו שאמר דוד אל שאול ישפוט ה׳ ביני כו׳ א). עכ״ל לענינו :

א) אחד מרבותינו סיפר שפ״א למד עמו זקנו (אדמו״ר בעל צ״צ נ״ע) דרוש

איזה מאמרים יקרים שהשינה ידינו בעזהשי"ת מהרבנים מנכדי רבינו נ"ע מפיהם ומפי כתבם. ומזה יבואר ענין ההתחלקות שבין רבינו עם רבני פולין בכלל ועם הרה"ק ר"א קאליסקר ודעמי' בפרט :

הנה אחד מהרבנים מנכדי רבינו אמר שראה בספר אי קטן מאמר בשם הלאנצטער (והוא הרה"ק ר' יעקב יצחק נ"ע מלובלין) מדבר דברים כו'. ולפה"נ כוונתו עלינו חב"ד כו'. אח"כ אמר ואפשר שאין כוונתו עלינו. וגם בהספר כתוב שמעתי משמו כו' ולאו מר בר רב אשי חתום עלי' כו'. אח"כ אמר הנה הרה"ק דווילעדניק זלה"ה אמר על חב"ד המשל כמו קנה רובה (ביקס) וואס איז אנגעשלאגין עם הפולווער ועם הקוילין און דער וואס האלט קאן שיסען און ווייסט וואו צו שיסען נאר דער פונק פעלט כו'. (היינו בחי' האהוי"ר בהתגלות בלב. זה חסר אצלם כו'). ואמר הרה"ק נכד רבינו שזה שאלו מכבר מרבינו נ"ע. והשיב הנה כתי' וידעת היום והשבות אל לבבך שבוידעת כתיב היום ובוהשבות אל לבבך לא כתיב היום. והיינו כי בדעת צריכים להיות מוכן (בלא"א פארטיק) עכשיו לידע אין שצ"ל אהוי"ר ואיך שיהי' כל מיני התבוננות וזהו כל מלאכתנו עתה להשפיע דעת בהעם ולא יהי' חסר רק השבות אל לבבך שזה יהי' ע"י משיח צדקנו בב"א שהוא יפיח הניצוץ (אהוי"ר) בלב וע"כ לא כתיב בזה היום. וזהו מלאכה קלה להמשיך מהמוח אל הלב כו'. אבל אותן שאינם עוסקים כעת בידיעות אלקות יהי' משיח צריך להתחיל עמהם מא"ב כו'. ואמר שלכן קוראים אותנו בשם חב"ד כי כל ענינינו הוא להשפיע מוחין בחסידים ולא לדקדק כ"כ על מדות. רק שבזה הקפיד רבינו שיהיו החסידים שלמים (בלא"א פרום) במחרוים. היינו שיהיו שלמים בחב"ד ונה"י. ועל חג"ת לא הקפיד כ"כ שאם יש מדות בהתגלות הלב מה טוב אבל אין זה לעיכובא כ"כ (עי' בתניא פי"ו). וע"ז חלקו או הקאליסקער והלעכעוויצער (ואח"כ גם השטראשעליער כידוע). עכ"ל הרה"ק הנ"ל. והייט בי הררא"ק ודעמי' היו סוברים שהעבודה תהי' רק במדות ובאמונה פשוטה לבד. ורבוי התבוננות באלקות אין נצרך. ואדרבה רבוי הידיעה באלקות אם לא תפעול מדות בהתגלות הלב תפסו זה לחסרון כו'. אבל רבינו תפס הידיעה באלקות לעיקר כי כיון שהמוח ממולא בידיעות אלקות ובהתקשרות ממילא נמשך כל האדם לאלקות והוא רחוק מרע כי הרע שבלב בחלל השמאלי הוא כפוף ובטל וכישן דמי כו' אבל אם תהי' העבודה במדות לבד בלא מוחין בוה יוכל להיות גם הרגשת עצמותו כו'. וכן אם האמונה תהי' רק אמונה פשוטה הלא גם גנבא אפום מחתרתא רחמנא קריא שאף שמאמין

אחד ד"ח מענין מחלוקת שאול ודוד. ואחר סיום הדרוש דבר עמו באריכות איך שזה הי' ג"כ ענין המחלוקת של הרד"צ עם רבינו. אך ענין השייכות זל"ז לא שמעתי :

ביכולת רבש"ע אעפ"כ הוא נגבא כו' (כמש"ל במכתב רבינו להרא"ק) שע"כ צ"ל וצדיק באמונתו יחי' כו' וזהו דוקא ע"י המוחין כו'. והנה רבינו קבל זה מהקדוש הרר"א בהה"מ נ"ע שכשנסע ללוותו אמר בזה"ל פאר פאר קוק ניט אויף דיא פערד כו'. וכוונתו בזה הי' כי הנה רבינו הי' גם אצל הרה"ק ר"פ מקארעץ נ"ע וקבל ממנו מדת השפלות והאמת כי הרה"ק הי' שפל רוח בעיניו מאד מאד וגם הי' איש אמת מאד ויגע על האמת כ"א שנים. ז' שנים לידע מהו אמת. וז' שנים לגרש השקר ממנו. וז' שנים להכנים האמת לתוכו כו'. שרצונו הי' לגרש החשך תחלה מכל וכל ואח"כ להכנים האור כו'. ועי"כ היו חסידיו מעטים כי לא כל אדם יוכל כזאת לגרש החשך תחלה מכל וכל כו'. וע"ז רמז לו הקדוש דרך אחרת שלא להביט על הסוסים כ"א לומר ד"ח הרבה ומעט אור דוחה הרבה חשך כו' א). וזהו דוקא בלימוד החסידות יותר

א) וז"ל הרה"ק ר"ה מפאריטש זלה"ה בד"ה שרש ענין פסח שני. שמעתי בשם הקדוש ר"א בהה"מ נ"ע ז"ל שנתחדש אצלו דרך חדש בעבודה ממלחמת פרידריך. והוא ענין אסטקירין שכפי הנראה אינם מתקרבים זה לזה ללחום זה עם זה כמקדם רק אדרבה בורח משכנגדו ואח"כ מסבב אותו עד שמוכרח להכנע. כך דרך העבודה דמקדם הוא ללחום עם הרע והוא ענין אתכפי' במדות מצד ההתבוננות השייך להתפעלות. אך אצלו נתחדש ענין חדש שיתקשר א"ע בבחי' עצם אלקות והוא התבוננות בסודות עמוקות דפרצופים עליונים או דטעמי מצות שאינם נוגעים להתפעלות אהבה כלל ואעפ"כ נמשך אור האלקי' בבחי' מקיף על הרע עד שנכנע ממילא כו'. ואמר עוד שיש בזה הפרש שכפי סדר העבודה דמקודם המלחמה בפרט א' למשל כשמתבונן בענינים הנוגעים להתפעלות אהבה כו' נעשה אצלו התפעלות אהבה ונהפך האהבה רעה כו' וכשמתבונן בדברים הנוגעים ליראה כו' נולד אצלו התפעלות היראה ונהפך היראה רעה כו'. אבל לפי סדר העבודה דבעת ההתקשרות הוא בעצם אלקות בדרך כלל וממילא נעשה אתכפיא ואתהפכא בבחי' הרע בכל הפרטים כאחד כו'. והנה הגם שהדרך הזה הוא גבוה מאד נצרך הוא לנשמות שפלות דוקא אשר בדור הזה שאינם יכולים למשול על הרע שבקרבם בשום אופן וכשירצה לחפש בתוכיות לבבו איך ומה יפול בעצבות. וכן אפי' כשלא יחפש רק שיקשר עצמו בהתבוננות השייך לאהוי"ר לא יהי' נולד אצלו אהוי"ר כו' כמבואר כ"ז בתניא. ע"כ הי' עצת אדמו"ר נבג"מ לא לעסוק רק בעבודה בהתקשרות בעצם אלקות בעומק הדעת וממילא יתפרדו ויכנעו כל פועלי און כו'. ויעו"ש עוד באריכות שזהו ההפרש בין פסח ראשון לפסח שני שבפסח ראשון צריך לבער את החמץ ולחפש אחריו כו' ובפסח שני מצה וחמץ עמו בבית כו'. ואח"כ כתב וזהו יסוד ד"ח ויסוד ס' התניא. ולכן התחלתו על מארז"ל אפי' כל העולם כולו אומרים לך צדיק אתה הי' בעיניך כרשע דקאי על עצם הרע שבחלל השמאלי שנדמה בעיניו שלא נתהפך אצלו וכמו רבה כו' כמש"ש בפנים יעו"ש. עכ"ל לענינו:

מבלימוד הנגלה. כי לימוד החסידות הוא בענינים שלמעלה משכל המושג וזה מרים את האדם מאד ומזככו עד שנעשה אדם אחר לגמרי כו׳. וגם כי כל ענין התחדשות עסק החסידות הוא ע״ד שאמר דהע״ה אם זכרתיך על יצועי כו׳ שיוכל כל אדם להיות דבוק לאלקות במחשבתו תמיד גם בשכבו על מטתו שזה קשה להיות מחשב בעל פה פלפולי הגמ׳ או הלכות פסוקות או ספרי מוסר שהם ענינים מופסקים פסקי פסקי. אבל דרושי החסידות הוא מושכל והמשך ענין ארוך ויכול כל אדם הלומד ד״ח לחשוב בנקל כשעה ושתים בעומק המחשבה גם בשכבו על מטתו ובזה הוא מקושר ודבוק לאלקות ועי״ז יוכל לצאת מהשק ולהיות בשמחה וכמ״ש פתחת שקי ותאזרני שמחה כו׳:

והנה עוד יש לנו מלין לדבר בענין המחלוקת של הרר״ב נ״ע על רבינו נ״ע. הנה בכלל היתה ג״כ מחלקותו עליו על שאומר ד״ח הרבה. אך בפרטי׳ המחלוקת שמענו עוד ענינים. בסיפורים הנדפסים כתוב בשם הרה״ק ר׳ ליפא מחמעלניק נ״ע מתלמידי הבעש״ט נ״ע (שהי׳ אז עדיין בחיים חיותו) שמחלקותם הוא ע״ד המחלוקת שבגמרא בין ר״ג וראב״ע שר״ג הי׳ אומר כל תלמיד שאין תוכו כברו אל יכנס לבהמ״ד וראב״ע דרש לעולם ילמוד אדם כו׳ שמתוך שלא לשמה בא לשמה. ביום ההוא אתוספו ת׳ ספסלי כו׳. חלשה דעתי׳ דר״ג. אחוו לי׳ חצבא חיורא דמליין קיטמא כו׳ ולא היא אלא ליתובי דעתי׳ דר״ג כו׳. ועד״ז ממש הי׳ המחלוקת הזאת כי רבינו סובר כראב״ע וע״כ הי׳ מגלה דברי קדשו. והרר״ב סובר כר״ג ע״כ לא רצה בזה. והנה אח״כ הדפיס רבינו ספרו הקדוש התניא שבו בירר וליבן דרכי העבודה מאד ונהרו אחריו כל אחב״י ותמלא הארץ אורה כו׳ ע״כ חלשה דעתי׳ דהרר״ב. ואחוו לי׳ כו׳ ולא היא. כ״כ בהסיפורים. ועוד ענין נפלא שמענו עד״ז בשם הרה״ק ר״י מרוזין נ״ע אין מגלין אותו אלא לצנועים:

והנה מכל מ״ש מובן שמחלקותם לא היתה פשוטה כ״א בדברים גבוהים ונעלים העומדים ברומו ש״ע. וגם בעת מחלוקתם לא הי׳ שנאתם שלמה. רק כשנסתעף הדבר להענפים כו׳ ובפרט לאנשי ההמון בא הדבר למחלוקת של זלזול. אך הם בעצמם גם בעת המחלוקת היו חוששים זה על כבוד חבירו כו׳. וכאשר שמענו מאיש א׳ נאמן מאנ״ש שראה בעצמו איש א׳ שזלזל לפני הרר״ב בכבוד רבינו שקראו בשמו בלא שם רבי כו׳ ונזדעזע הרר״ב וא״ל הלא אתה מבזה ת״ח וענשו בעונש גדול ומר מאד כו׳. והאיש שהבין שדברי הרה״ק לא ישובו ריקם התחיל לבכות במר נפשו לפני הרה״ק שיסיר ממנו קללתו. והשיב לו הרה״ק אני אין ביכולתי לעזור לך תסע אליו בעצמו אפשר שהוא יוכל להושיע לך. והנה רבינו הי׳ אז בברדיטשוב ה). ע״כ נסע האיש לרבינו ובכה לפניו מאד, ורבינו א״ל הנה קללת צדיק מוכרח לעשות רושם. עכ״ז אם יהי׳ לך זכות יקל העונש ממך. ואח״כ נתקיימו

ה) כי בנסיעתו חזרה מהרר״ב נתעכב בברדיטשוב זמן מה והי׳ שם חה״פ:

בהאיש הדברים כמו שאמר לו הרה"ק רק שהוקל הדבר בפרט אחד כמו שאמר לו רבינו . והמעשה מפורסמת בערי פולין. ואכ"מ . מכ"ז יתבונן המשכיל איך ששנאתם לא הי' שלימה והיו מקפידים זה על כבוד חבירו איש ריבו כו' . וגם איך שכל דבריהם כגחלי אש ונשיכתן כו' . ואיך שהקב"ה מקפיד על כבודן של צדיקים והובע עלבונם . וע"כ מי האיש אשר ירא ה' נגע בלבו יד למו פיו ישים מלדבר תועה על צדיקי קדושי עליון וידע כי בנפשו הוא ושומר נפשו ירחק מבאלה כו' :

פרק כב

תקופתו האחרונה. בריחתו במלחמת צרפת. פטירתו. מכתב רבינו לר"מ
מייזילש. ב' מכתבים לר"מ מבן רבינו (אדמו"ר אמצעי) .

עתה נספר בקצרה הנעשה עם רבינו בסוף ימיו ומפטירתו . הנה בשנת תקע"ב (1812) היתה מלחמת הצרפתים עם ממשלתינו הרוממה . ורבינו נ"ע הי' מתפלל בשלום המלכות שינצח הקיסר אלכסנדר א) . ואמר שאם ח"ו תגבר יד צרפת יתרבה האפיקורסות ח"ו בישראל (עי' בהמכתבים שנעתיק בסמוך אי"ה) . וע"כ לא רצה להיות תחת ממשלת צרפת כלל . וכאשר מתחלה התגברו הצרפתים והיו הולכים וכובשים מדינתינו והיו מתקרבים לגבול רוסיא הפנימית . בבואם קרוב לבאריסאוו ברח רבינו עם כב"ב מלאדי לערי רוסיא הפנימית וכל שרי חיל רוסיא שהיו נסוגים ג"כ לערי רוסיא הפנימית. כאשר ראו עומק נקודת לבבו של רבינו הנאמן למלכו ולארצו. היו מחבבים אותו מאד והיו לו למגן ומחסה מפני האויב וגם היו שואלים ממנו עצות כו' וכל אשר היו שואלים ממנו הי' כאשר ישאל איש בדבר האלקים ב) . ורבינו הנהיג נסיעתו עמהם עד עת בוא השונא למאסקווע

א) בסיפורים הנדפסים מכבר כתוב שרבינו הי' מחולק אז עם הרה"ק ר"ש מקארלין נ"ע שרבינו התפלל בעד ממשלתנו והר"ש התפלל שתגבור צרפת כו' יעו"ש. אך אין זה אמת כי הרה"ק ר"ש נ"ע נפטר שנים הרבה מקודם כי הוא נפטר בשנת תקנ"ב בעת שהתחילה ממשלתנו לכבוש לגמרי את מדינת פולין ואז הי' ההתחלקות ביניהם שכאו"א קיים מחז"ל הוי מתפלל בשלומה של מלכות שהכוונה שכאו"א יתפלל בשלום המלכות שהוא שורה תחתיה . וע"כ הר"ש שהי' תחת ממשלת פולין התפלל עבורה. ורבינו שהי' תחת צל ממשלתנו הרוממה התפלל עבורה. וב"ה שרבינו יצא המנצח (כי בשנת תקנ"ד נכבשה כל הארץ כו') . אבל בעת מלחמת צרפת שמענו מאחד מהרבנים מנכדי רבינו שרבינו הי' מחולק אז עם הרה"ק המגיד מקאזניץ נ"ע וסיפר לנו מעשה נוראה ואכ"מ. וב"ה שגם אז הי' רבינו המנצח בתפלתו כו' :

ב) שמענו שגם נאפאליאן ידע מזה שרבינו עומד לנגדו בתפלתו ורצה לתפשו אך ב"ה שלא עלתה בידו :

(עי' לקמן במכתב בנו) וכאשר במאסקווע הי' מפלה השונא הו"ח לרבינו ומצא מרגוע בכפר פייענא בבית ערל א' שהי' דר שם במלון. וכאשר ראה בעל המלון הרבה נפלאות מרבינו והבין שהוא איש אלקים קדוש מאד החזיקו שם בכבוד גדול ופנה עבורו בית מיוחד. ורבינו הי' בדעתו להעתיק אהלו לקרעמענטשוק עד עבור החורף ושלח את בנו אדמו"ר מוהרד"ב נ"ע לשם לשכור דירות עבורם. אך בעוה"ר נטרפה השעה כי בעוד היות בנו הנ"ל בקרעמענטשוק נחלה רבינו מאד כי מחמת גודל המרירות בעמקות גדולה בכל ימי משך המלחמה כו' קלקל המרה (גאל) וגם נתקרר ביותר מפני זקנותו וחלישותו. ובמשך חמשה ימים בלבד שנחלש והקיא גאל לא עמד בנפשו ובעוה"ר נתבקש בישיבה של מעלה אראלים נצחו את המצוקים ונוטל עטרת תפארת ראשינו במוצש"ק כ"ד טבת תקע"ג אחר כמה נוראות ונפלאות שנראה ממנו באותן הימים א). (עי' בסמוך בהעתק הקדמת בניו להשו"ע) וחיים לכולנו שבק בן ס"ו שנה ב). והנה לאחר פטירתו הובילוהו שמונים ווייארסט לעיר האדיץ פלך פאלטאווע ג). ושם נגנז ארון הקדש בהב"ע החדש סמוך לנהר פסאל ד). ושם חלקת מחוקק ספון. ועל קברו בנו ציון מפואר ובאים לשם מכל עבר ופנה להשתטח ולהתפלל כו' ה). והחדר שנפטר בו הוא סגור ומסוגר כי הערל בעל המלון כשראה בעיניו נפלאות ממנו וידע שהוא איש אלקים קדוש ע"כ הי' מכבד ומייקר את המקום מאד וסגרו לבל יכנס לשם שום אדם זולת כשהי' בא לשם מי מאחב"י הי' מניחו לכנוס לשם לפי שעה

א) איזה ימים לפני פטירתו שאל לנכדו אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע האתה רואה את הקורה ונתפלא נכדו מהו"ע השאלה. וא"ל רבינו תאמין לי שאינני רואה עתה כ"א את האין האלקי המחי' כו' (עי' בלק"א ח"ב פ"ג):

ב) אחד מהרבנים מנכדי רבינו סיפר שרבינו אמר שהמלחמה קצרה לו עשר שנים מחייו. וסיים נכדו בדבריו כמה יש להתאונן על אלו היו"ד שנים כמה הי' עושה רבינו (בלה"א וויא פיל וואלט ער דאס אפ געטאן) באלו היו"ד שנים כו'. עוד סיפר א' מנכדי רבינו הרבנים שכאשר הגיע השמועה לבנו הנ"ל שהי' בקרעמענטשוק כנ"ל הי' בנו כמבולבל ג' ימים. ואח"כ אמר הנה אאמו"ר הוא בג"ע וגם שם אומר ד"ח וגם שם יש מי שישמע. ע"כ צריך לעשות בי דואר לכאן וד"ל:

ג) מה שהוליכוהו רחוק כ"כ מפני שבימים שקודם פטירתו שמעו יוצא מפיו בפ"ע תיבת גאדין. ושלחוהו לשם ע"י הרר"נ בן בנו הנ"ל עם בן הערל בעל הדירה. והי' להרר"נ מס"נ רב בדרך כידוע:

ד) עי' בסמוך במכתב בנו מה שהי' לעשות ע"ד הב"ע יעו"ש:

ה) בנו הנ"ל תיקן שכאו"א מאנ"ש יתנדב על שמן למאור על בית מנוחתו להעלות נר תמיד. שגבוהים יתנו ד' גריוויניעס לשנה בינונים ב' זהובים נמוכים א' זהב. וגם עתה הנר דולק תמיד כו':

להתפלל א) . וכן צוה גם לזרעו אחריו כו' . ובכל מקומות מושב אנ"ש שהתפשטה השמועה אל הלקח ארון האלקים עשו לו אבל גדול וכבד מאד וימאנו להתנחם כו' . אך זאת היא נחמתינו כי אמרותיו חייתנו מפיו אנו חיים גם עתה . הלא המה דברי קדשו בנגלה ונסתר שהשאיר אחריו ברכה ויצאו לאור עולם בדפוס אחר פטירתו ע"י בניו הקדושים . וב"ה שהקים לנו מושיעים מבניו תחתיו ואח"כ נכדיו ניניו והדריו ירשו שני אור עדי ביאת הדור . ומשם בארה שביארו ויבארו לנו דבריו העמוקים והסתומים. ובאורם גם אנחנו נראה אור עד כי יבא לציון גואל ועין בעין יראו בב"א :

וז"ל בניו הקדושים בהקדמתם להשו"ע .

והנה אחרי אשר בעינינו זכינו לראות אור מופלא אור מזהיר אור נערב אור יקר אור מצוחצח אור מאיר כאור שבעת הימים מסוף העולם ועד סופו אור האלקי הוא ניהו אדונינו מורינו ורבינו נר ישראל המאיר עיניהם של ישראל בתורה ולקרב את לבן לאביהן שבשמים והי' אמרתו כטל לישראל כמיטרא ניחא וכמיטרא רזיא דין גליא רזיא ומפיו אנו חיים ומטובו חיינו שפתותיו שושנים ששונים בהלכות נוטפות מור עובר ואליו יתאספו העדרים עדרי צאן קדשים תורה יבקשו מפיהו חק לישראל הי' מדי חדש בחדשו ב) ומדי שבת בשבתו ג) . שהראה להם באספקלריא המאירה האיר הברקאי ומתחזיא מסופי' עלמא ועד סופי' גדול ה' ומהלל מאד בעירו הר קדשו . וברכנו בקול רם ונשא ברכת חכם הרזים ברוך שחלק מחכמתו ליראיו :

והן עתה בעוה"ר חשך השמש בצהרים ובא השמש אל מקומו שואף ונתבקש בישיבה של מעלה אראלים נצחו ונגנז ארון הקדש ויצתה נשמתו בטהרה אחר כמה נוראות ונפלאות שנראה ממנו ז"ל באותן הימים שלפני הסתלקותו לא פסק פומי' מגירסא עד יום מנוחתו ואחר שהתפלל תפלת ערבית והבדלה בחונן הדעת בדעת צלולה ומיושבת ובדביקות נפלאה במוצש"ק כ"ד טבת הקע"ג בחד קטירא אתקטר בי' בקוב"ה מעודו על הארץ ששאול שאל אותו ה' לנו לפקוח עינים עורות בעקבות משיחא ועד כי בא יומו ורעוא קמי' קוב"ה לארחא בתפוחא דא ולאשתעשעא בצדיקייא אליו נשא את נפשו בשמחה וטוב לבב כאשר נראה בעליל לכל העומדים שמה אשר נתפלאו ונשתוממו על המראה ואותנו עזב ביגון ואנחה נסתמו מעיני החכמה ויסכרו מעינות

א) שמענו מעשה נורא משני הגנבים שסרו מדרך ה' לגמרי . ונזדמן שבאו לשם ונכנסו לשם ושם נתחרטו על כל מעשיהם הרעים ונעשו בע"ת גמורים והמעשה ארוכה ונפלאה ואכ"מ :

ב) זה הי' בלאזני קודם היותו בפ"ב שאז הי' אומר רק בשבת מברכין כנ"ל :

ג) זה הי' אחר פ"ב שהוסכם לימוד החסידות ממשלתנו הרוממה כנ"ל אז התחיל לומר מדי שבת בשבתו :

תהום רבה נוטל כבוד מבית חיינו עטרת תפארתנו נזר ישראל צפירת תפארה. אנן מה נענה אבתרי׳ אוי ואבוי ומה נעשה וחטאינו עשו ה׳ הוא הצדיק על ה׳ נשליך יהבינו והוא ישלח לנו גואל הצדק ויוציאנו לאורה והקיצו ורננו שוכני עפר. וישמיענו נפלאות מתורתו תורת ה׳ התמימה משיבת נפש אכי"ר. ועתה זאת היא נחמתנו מעט כי אמרותיו חייתנו מפיו אנו חיים גם עתה כי דבריו חיים וקיימים מאירים ומזהירים ומהם אשר בעט ברזל חקוקים ומסודרים הן בנגלה והן בנסתר. לזאת באנו לקיים מילי דאבות ולפרסם חכמתו ותורתו בעולם די להוי שמעתי׳ מבדרין בעלמא וברכות לראש משביר בר לעם הארץ בלחמה של תורה למלאות רצון קדשו בדבר החיבור הלז כאשר שמענו מפי קדשו שמאד הי׳ נכסף ונשתוקק לזכות את ישראל שימצאו באו"א לרוות צמאונם לידע הלכה ברורה בטעמיה שזהו תכלית מצות ידיעת התורה כמבואר בהלכות ת"ת אשר על כן למען טובת כלל ישראל עשה וחיבר את החיבור הנ"ל שיתעסקו בחיבורו וילמדו ממנו לידע ההלכות אי"ה שגורה בפיהן וחפץ ה׳ בידם יצליח לאוקמא תלמודא ויתן בלבם בינה להבין ולהשכיל ללמוד ולעשות ולקיים כו׳. וה׳ יגמור בעדינו בכי טוב להוציא לאור יתר חיבורי כבוד אאמו"ר ז"ל וביה"ק בנגלה ובנסתר לזכות נפשו ורוחו ונשמתו הקדושה ולעטרא לה בתוספות עטרין וכתרין עילאין. ועי"ז ישרש נשמתו יאיר אור ושפע רב זכותו להגן מגן נפשינו עלינו ועל כל ישראל ממקור החיים וחיי החיים להעלותם מעלה מעלה בעילוי אחר עילוי ולקשרם בקשר אמיץ וחזק בה׳ אחד ע"י התורה דבה מתקשרין ישראל בקוב"ה עד כי בא לציון גואל ועין בעין יראו כו׳ אכי"ר. עכ"ל הרבנים בניו הקדושים בהקדמתם לס׳ השו"ע:

עתה נעתיק ג׳ מכתבי יקר. הא׳ מכתב קצר מרבינו נ"ע בעצמו להרה"ח ר׳ משה מייזלס זלה"ה מווילנא שכתב לו קודם פטירתו. הב׳ מבנו אדמו"ר האמצעי נ"ע להרר"מ הנ"ל אחר פטירת רבינו נ"ע. בו יספר בארוכה את אשר עבר עליהם בבריחתם בעת המלחמה ומהנפלאות שראו ושמעו אז מרבינו וגם מדבר פטירתו כו׳. הג׳ ג"כ מבנו הנ"ל להרה"ח הנ"ל אשר יספר בו מה שהי׳ לו לעשות ע"ד הב"ע דהאדיץ מקום מנוחת רבינו נ"ע:

מכתב רבינו נ"ע להרה"ח ר"מ מייזלס זלה"ה.

אורחא דארעא למשביק משבא וגולפא אצל מרא דאושפיזא:

ביום א׳ דר"ה קודם מוסף הראו לי אם ינצח באנאפארטא ירבה העושר בישראל ויורם קרן ישראל. אבל יתפרדו ויתרחקו לבן של ישראל מאביהן שבשמים. ואם ינצח אדונינו אלכסנדר אם כי ירבה העוני בישראל וישפל קרן ישראל אבל יתקשרו ויתחברו ויתעקדו לבן של ישראל לאביהן שבשמים. וזה לך האות שבקרב הימים יוקח מחמד עיניכם. ובקרב הימים

יתחילו ליקח לאנ"ח מאחב"י . והוי זכור במה שנתפרדנו בפ"ב בהביאו
שרים רדפוני חנם ומדברך פחד לבי . ידידו ש"ז כו' :

ולמע"ה לדון את האגרת הזאת כשריפה .

והנה מה שהכריח לו לרבינו לכתוב מכתב כזה מגיד עתידות ונפלאות שלא הי' דרכו בכך כידוע . שמענו מאיש א' נאמן דבר נאה ומתקבל כי הרה"ח ר"מ הנ"ל הי' חכם גדול מאד א). והי' לו יד ושם גם בכל הליכות עולם המדיני והי' לו דרך ומבוא לעמוד לפני מלכים ושרים ב). והנה אז בעת המלחמה הי' הרר"מ יושב בארץ אשכנז ג). וארץ אשכנז היתה אז יד אחת עם צרפת (כידוע בספרי דברי הימים) . ועל כן שם הי' נודע לו ממחשבות והחבולות השונא והי' מודיע למדינתינו לממשלתינו הרוממה כו' ד). ונתוודע מזה להקיסר נאפעליאן והפשו. ומתחלה רצה להרגו. אך אח"כ התיישב בדעהו שיותר טוב שלא יהרגו רק ישביע אותו שמהיום והלאה יהי' שלו ואז אדרבה על ידו יתודע לו ממחבואי ארץ רוסיא האדירה כו'. ונתודע לרבינו מזה ברוח קדשו . ורבינו שהי' מתעצם מאד בהצלחת ממשלתינו הרוממה כנ"ל ע"כ מהר לכתוב לו להרה"מ מכתב זה להודיעו מה שהראו לו למען ידע עד היכן נוגע הצלחת ממשלתינו לטובת כלל אחב"י ברוחני' כו'. וכשהגיע המכתב להרר"מ לא מצא לנפשו שום עצה כ"א לברוח מארץ אשכנז. והנה למדינתינו לא הי' יכול לברוח כי בודאי הי' הגבול סגור ומסוגר וגם השונא הי' מתגבר אז עדיין והי' הולך וכובש ערי ממשלתינו עד עת בוא עתו שהי' רצון השי"ת שממשלתינו תוציא את בלעו מפיו כו' וע"כ הי' מוכרח לברוח מארץ אשכנז למדינה אחרת שאין שם שליטת השונא וכן עשה שברח לאה"ק תובב"א . והנה יש ידים מוכיחות לדברים אלו ממה שמצאנו במכתבי הדאקטער החכם ר' אליעזר ליעווי דאקטער של השר הצדיק כו' ר' משה מאנטיפיורי זלה"ה (שנדפסו בסוף ס' מבשרת ציון) שכתב להשר מאנטיפיורי בזה"ל ביום הראשון אשר באתי שמה (לחברון) לעת ערב בקרני איש ישיש ר"ם מיזליש מווילנא איש חכם ויודע דעת כו' הוא האיש אשר לחריצות שכלו נכבד בימי

א) עי' לעיל במכתב רבינו להרה"ק בעל הפלאה נ"ע :

ב) עי' לקמן במכתב אדמו"ר האמצעי נ"ע בן רבינו נ"ע להרר"מ הנ"ל אודות הב"ע דהאדוין שבקשו שיבקש מהקיר"ה בעצמו כו' :

ג) כפה"נ שכאשר נרדף מאנשי ריבנו דווילנא (כמ"ש במכתב רבינו לבעל הפלאה) והוכרח לנוד חוץ למדינתינו ורבינו נתן לו מכתב להרה"ק הנ"ל שיהי' בעזרו ובטח קיים הרה"ק בקשת רבינו וגם הצליח לו השי"ת לעשות עסקים טובים ומצליחים וגם הי' לו ג"כ יד וגם בהיכלי מלכים ושרים כו' :

ד) גם שמענו שנתוודע לו דבר המלחמה (עם הפלאן) עוד טרם יצא הדבר לידי גלוי כו'. והודיע זאת לרבינו ורבינו א"ל שיודיע תיכף לממשלתינו. וכן עשה. ובזה יובן יותר מ"ש לו רבינו בתחלת המכתב אודות דהגשה למשכם כו' למגדל דתלפיות :

עלוביו לראות את פני נאפעליאן וכמעט היתה הצלחתו קרובה לבוא כו׳ והנה העיר ה׳ את רוחו ללכת ארצה ישראל עב״ל לענינינו . אך יש לנו סתירה לזה ממכתבי אדמו״ר האמצעי בן רבינו נ״ע להרר״מ הנ״ל (שנעתיק בסמוך אי״ה) ששלח לו אחרי פטירת רבינו יעו״ש שמשם מובן שאחרי פטירת רבינו הי׳ הרר״ם במדינתינו . גם יש מכתב מאדמו״ר הנ״ל להרה״ח ר׳ ברוך מרדכי זלה״ה מבאברויסק ולהרר״ם הנ״ל שרצו לנסוע לאה״ק תובב״א ושלחו מכתב לאדמו״ר האמצעי לשאול את פיו בזה ואדמו״ר לא הסכים על נסיעתם (לקמן אי״ה נעתיק תשובתו) שמזה ג״כ מובן שגם אח״כ בזמן אדמו״ר האמצעי הי׳ הרר״ם במדינתינו. וגם אז לא נסעו לאה״ק כי הררב״ם הי׳ במדינתינו עד ערך שנת תר״י שאז נסע (בימי אדמ״ר בעל צ״צ נ״ע) וכידוע שבשנת תר״ז נתן הסכמתו על ס׳ השו״ע מרבינו שהדפיס אז הרה״ק רח״א בן רבינו נ״ע שנית עם הוספות כו׳ ובשנת תר״ח נתן הסכמתו על ס׳ הלקו״ת של רבינו (ואי״ה לקמן נעתיק ההסכמות) . רק הרר״ם נסע מקודם לאה״ק כי הדאקטער הנ״ל כתב שראהו שמה בחברון . ומכתביו הי׳ קרוב בערך לשנת ת״ר כו׳ . אך עכ״פ זה ברור שבימי אדמו״ר האמצעי נ״ע הי׳ הרר״ם אז עדיין פה במדינתנו ואיך יתאים זה עם הנ״ל שבימי נאפעליאן נסע הרר״ם לאה״ק (שכ״כ החכם הדאקטער הנ״ל) . שזה הי׳ בסוף ימי רבינו (ואיזה שנים אח״כ לא הי׳ יכול להיות שום הצלחה מנאפעליאן כידוע שאחר מפלת השונא במדינתינו נרדף נאפעליאן גם מכסא מלכותו כו׳) . והקרוב בזה הוא שמתחלה ברח לאה״ק עד יעבור זעם המלחמה . ואח״כ כששמע מפלת השונא חזר למדינתינו לב״ב שהיו בכאן והי׳ בכאן כמה שנים ואח״כ נסע עוד הפעם לאה״ק תובב״א עם ב״ב לדור שם בקביעות ונשאר שם עד יום פטירתו כו׳ :

מכתב א׳ מאדמו״ר האמצעי נ״ע להרר״מ הנ״ל (שנת תקע״ד).

אהובי ידידי חביבי כנפשי מנעורי איש נאמן רוח ונבון דבר כו׳.

המכסה אני מידיד נפשי כל הקורות אותנו בשנה דאשתקד בשעת הרעש ומגודל הנסים והנפלאות והאותות האלקי׳ הנוראים אשר ראינו באור ישראל אבינו ז״ל הכ״מ לא נפל דבר וחצי דבר מכל אשר יצא מפי רוח קדשו ז״ל וכאשר ישאל איש בדבר האלקים ממש וכאשר נראה בעליל לכל ישראל היתה אורה ושמחה וששון כו׳ . ותחלה הענין כך הי׳ מיד כאשר נכנס השונא הצורר והרוצח הבללי הידוע בשמו לקצה גבול פולין לקאוונא ולווילנא כו׳ התחיל להתיעץ עמנו איך לברוח למדינת רוסיא דוקא באמרו שאם לא יגבה לבו לסבל דעתו לילך גם לרוסיא יכול להיות שיתחזק וישאר במדינת פולין (אך השי״ת סכל דעתו והוי יסוד מפלתו כו׳ וד״ל) אבל זאת צרה גדולה ליהודים כי לא ישאר אחד ביהדותו ולא ברכושו כי תכלית

שנאה שנאתיו כי הוא הוא השטן המנגד בכל ההתנגדות של הרע אל הטוב כי הוא תוקף הקליפה והדין הקשה היפוך החסד והטוב רק מות ורע וכל חיותו לפעול רע וכמו העלוקה כו'. אך מובטחני שלא יתקיים וכמ"ש המוחת רשע רעה כו' כי חסד אל כל היום והחסד גובר לעולם על הדין כמ"ש כי גבר חסדו כו' ע"כ שבחוהו כל האומים כי כולם נוטים ומתאחדים יותר בקו הימין של חסד. ובפירוש אמר ששרש מלכות יון מבחי' החסד והוא מלך הצפון כי כל השפע מצפון כמ"ש שולחן בצפון כו'. ותוקף החום העדר כל כו'. והמלחמה דחו"ג כמו מלחמה דאש ומים והחסד גובר. ולזאת כל המלכים יהיו לעזור לאדונינו הקיר"ה בודאי בלי שום ספק וס"ס. והעיקר המופת לזה הוא אשר ב' הפכי' המה (מלכות יון עם מלכות צרפת) בענין הגסות והתנשאות שכל עיקר מהות נקודת השונא הם ב' דברים. הא' הכעס והרציחה לאבד נפש:ה לאין מספר בלי הרגשה כלל ותוקף הנצחון עד לתכלית כליון ואיבוד עצמו. והב' הגאות והתנשאות להלות על כחו וגבורתו בעוצם החכמה והנהגת ההילוך וסדר בעניני המלחמה וגם בעוצם הצלחתו עז"נ אם תגביהי כנשר כו' ובסנחרב נאמר יען כי גבה כו' כי כל המתנשא ותולה בכח עצמו לומר כחי ועוצם ידי ומסלק ההשגחה ואמונה ובטחון באלקים עז"נ הנה הגבר אשר לא ישים אלקים מעוזו ויבטח בו ישפילנו ה' בתכלית ההשפלה והנפילה להראות לו כי ה' הוא הנותן כח וחיל כו'. וראי' ממפלת סנחרב שלא הי' בעבור זכות עם יהודה רק בעבור גובה אפו כמבואר בכתובים. וגם בכאן נראה בעליל שלא היתה מפלתו רק בעבור גאונו וגובה לבבו ויאמר לאל סור כידוע מהליצנות שהתלוצצו באמונת ה' יאבד ויעקר מהות שרשו בל ישאר להם שריד בעולם. וגם זכר ה' אשר הרבו להרע בישראל לשפוך דם נקי כמה מאות שנים במדינת צרפת כמבואר בספר שבט יהודה באריכות ודורש דמים אותם זכר כי לא ינקה לדור שלישי ורביעי כו' כמו כי לא שלם עון האמורי עד הנה הרי דקדקו ושקלו במשפט עונו בפרט כמה דורות עד שבא קצו נגזר דינו כו' כמ"ש השופט כל הארץ כו' על מלכי האדמה באדמה דוקא זה ישפיל וזה ירים כמבואר וידוע לכל יודע דעת כו' ברור כשמש בצהרים כו' וד"ל. ולחכם ונבון כמותו יובן נופת צוף אמרי אמת האלה הנאמרים מפי רוח קדשו ז"ל דברים אמיתים וברורים וכאשר נראה בעליל עכשיו לכל בר דעת שזהו שרש ויסוד מפלתו גם עכשיו באמרו כי לא יכול לבא בהכנעה לעולם כן יאבדו כל אויביך ה' כו'. והנה לעו"ז ממש הוא בחי' חסד וטוב העצמי שמהותו הפכי ממש דהיינו לחוס ולחמול על כל. לרעים ג"כ כמו לטובים. כי מטבע החסד והטוב להשפיל א"ע מכל וכל ולהרגיש בצער ויסורין של הנמוך והשפל ביותר מעל עצמו ממש ממילא מסתעף ממדה זו ענין מדת השפלות והביטול בתכלית שלא להרגיש בכחו ועוצם ידו כי גם אם הגדיל והפליא לעשות ומצליח אינו תולה בכח עצמו כלל וכלל אדרבה ברור לו כשמש שאין זה כח עצמו כי יודע ומכיר היטב

שלא בכח יגבר איש ולא בגבורת הסוס כו׳ . ולא בכח שכלי רק לה׳ המלחמה העוז והכח בחכמה וגבורה ועצה כו׳ . וכל בטחונו בה׳ שידריכנו בדרך השכל וההנהגה הנכונה וכטוב בעיניו יעשה להרים ולהשפיל הכל מקבל בכי טוב וכו׳ . וזהו שרש ויסוד לסיבת העזר האלקי להרים קרנו בחכמה וגבורה ועצה. וכמ״ש יעקב קטנתי מכל החסדים כו׳. וכל המשפיל את עצמו הקב״ה מגביהו . וזהו עיקר הסימן לתוקף ההצלחה האלקי׳ דוק ותשכח בכל הספורים שבימים הקדמונים ותמצא כן ברור כשמש כו׳ א) . וכדה זאת נראה בעליל לכל אשר יש לו קצת דעת באדונינו הקיר״ה וכל יועציו ושריו וכאשר ראינו אותו בגודל הבטחון בה׳ וגודל הענוה והשפלות . וגם עכשיו בהצלחתו אינו תולה בכח עצמו רק בה׳ לבדו כידוע לכל. אין זה רק בחי׳ החסד והטוב שגובר ומצליח . ממילא נופל המנגד שהוא תוקף הדין והרע עצמי (והוא עוסק רע בחי׳ העצמי׳ דרע שאם אינו פועל רע אין לו חיות כו׳ וכידוע לידידי בהרחבת ענין זה) וכו׳ תכלית הירידה נפילה בלי ישאר לו שריד והקומה בעולם . והנה ככל הדברים האלה היו נובעים מפיו והי׳ מתאונן במרירות עצומה בכל שעה ושעה והי׳ אומר תלים כל היום ומעתיר בכל לב ונפש שיגביר ה׳ חסדו ויגרש את הרע כו׳ . עד שבבואו קרוב לבאריסאוו ע״ד מינסק אמר אין עצה ואין תבונה כו׳ . ושלח שלוחים הרבה לטאלאצין לשאול אליו כו׳ כאשר אספר פא״פ והודיע הכל לוויטעבסק ע״פ בקשת האדה״ג ממנו וכל התאמצות בשלוחי שפיאנעם בלב ונפש עשה . אבל לאחר כל הבין ברוח קדשו וכח בינתו שיתפשט עד קצה רוסיא ומפני הכלית שנאתו אליו הוחלט אצלו לברוח באמרו טוב לי מות מחיים התחתיו ולא אראה ברעת עמי כו׳ . וגודל הזריזות לברוח אין די באר בכתב וגם שהי׳ זקן וחלש מאד והקור בחורף וטלטול הקשה לא לפי ערך כחו כלל עם טפלי ארבעה משפחות שלו אך לא רצה בשום אופן לשכון אפי׳ יום א׳ תחת ממשלתו ועבודתו . וברחנו על ב׳ עגלות לבד . וכל הטף כ״ח נפשות גדולים וקטנים עם כל החפצים הקלים שהי׳ ביכולתינו ליקח לקחנו . וכל החפצים

א) בעת מלחמה נאפאליאן השלישי עם פרייסין (בשנת תר״ל) והגיע השמועה שלקחו מהצרפתים מבצר שטראסבורג . אמר אחד מהרבנים מנכדי רבינו שלפי דעתי יהי׳ לנאפאליאן מפלה יותר גדולה כי קרא במכה״ע המח״מ יס (רעטשין) שאמרו ב׳ המלכים לצבאותיהם קודם המלחמה והיו רחוקים זמ״ז ברחוק כו׳. כי הקיסר ווילהעלם אמר שכאשר אנחנו איננו אשמים בדבר המלחמה ורצונינו הי׳ מאד לשלום (כידוע שנאפאליאן רק תואנה בקש אז כו׳) ע״כ התחזקו בתקוה לה׳ שיעזור לנו כו׳ . ונאפאליאן אמר לצבאותיו זכרו כל הגבורות שעשינו במלחמותינו עד כה ע״כ גם עתה התחזקו והיו לבני חיל כו׳ ושם שמים לא הזכיר כלל . ועי״כ מזה הבין שיהי׳ לנאפאליאן מפלה גדולה . וכן הי׳ בעזהשי״ת . וזה נכון ג״כ למ״ש במכתב זה

הכבדים נשאר בערך ב' אלפים רו"כ כמו הבואה ויי"ש וכלי בית ובהמות ועצים כו'. וכמו שידוע כ"ז אל הגינעראל שעמד בלאדי אז ושמו אליאנב ואם ישנו סמוך לכם תפ"ש בשמי כי הוא מכיר אותנו מאד כי עמד בביתינו שבוע שלימה והוא ראה כל עומק נקודת לבו ז"ל שא"א לבאר הכל בכתב. וגם ניוזיראל הגבוה ממנו ושמו נעבראווסקע שעמד בקראסנא בראשית המלחמה כמבואר בפראשעניע שלנו אל הקיר"ה שביד גראף טאלסטאיי נ"ע דמאהליב באריכות:

ומעתה באתי לספר לידידי ורעי כאח לי מאשר ראה ראינו נפלאות ה' בדרכנו מלאדי עד זמן פטירתו ז"ל בכפר פייענא סמוך לקורסק. כי הנה בהתוודע לנו ברור מן טיב מעשיו של המאר"של של האויב דאוניש ימ"ש בשקלאוו ודובראוונא לא רצה לעמוד אפי' רגע ונסענו לקראסנא להיות עם הגינעראל אליאנב ונעבראווסקע הנ"ל בצוותא חדא והמה נתנו לט פאספארטין טובים מאד. וקודם נסיעתינו הי' קצת מלחמה לפראוואח השונא עם הקאזאקין שלנו ומסתמא לא נשאר מהשונא אפי' א'. ורק פעם א' ראיתי אותם אז ובלבי הכרתי בם שסופם לקבורה כי לא ראיתי בהם כח וגבורה המצלחת כלל וכלל. ובקראסנא בע"ש הסמוך לר"ח אלול באו פתאום כל מחנה האויב וגם מחנה וויטעבסק כמ"ם אלפים. ושלנו לא הי' רק ח' אלפים במספר מכוון. והגינעראל נעבראווסקע הנ"ל הוא הי' מקארפוס של המארשל קניאז בורטינקע שעמד בסמוך לסמאליענסק בעבה"נ דניעפער עם ע' אלף. אך השונא בערמה ותחבולה עשה ולא הלך רק במקום שידע שחיל שלנו מעט והוא דרך לאדי וקראסנא והניח כל חיל שלנו הרב. ובבואו לקראסנא בחצי היום עש"ק נפלה בכי' רבה בכל ב"ב באין עצה כלל מה לעשות אם לברוח ביער כו'. ואמנו הזקנה וכל הנשים והטף הרימו קול בכי שא"א לבאר. ואאמו"ר ז"ל נגש בכח וצעק וגער עליהם למה תבכו. אין לברוח ביער כ"א להנהיג נסיעתינו על סוסים. והגינעראל הנ"ל בא בעצמו אליו ואמר לו בזה"ל הישיש החסיד הוי ברח לך אל סמאליענסק בחיש ומהר כי השונא חילו כחול הים וקרוב לשלש מאות קאנאנען. והומ"י בשמענו זאת ברגע א' ממש נסענו כולנו. והח' אלפים עמדו סמוך לעיר לצד סמאליענסק ואנחנו עברנו בתוכם ולא הי' להם רק ח"י קאנאנען. ומיד בעברנו בא צד השני ונלחמו ושמענו קול האופנים הגדולים קול אחר קול כמו ג' שעות. ואנחנו בורחים על נפשינו עד י"ג וויארסט סמוך לסמאליענסק ושם הי' דרך לעבור ביער ובאשר ראונו הבורחים משלנו צעקו אלינו לברוח וברחנו ליער והיינו שם כל הלילה של ש"ק ופרטי הנסים א"א לבאר. וכאור הבקר באנו לסמאליענסק ואין שם משל צרפת ולא משלנו כי לא ידעו דבר ושאלו מאתנו להודיע ונשלח להקניאז הנ"ל והומ"י עד חצי היום נתאספו המון חיל שלנו בערך ל' אלפים וק"ב הארמאטין ולא הי' ביכולתינו לצאת מן העיר ובכינו מאד כי כלתה הרעה בתוך העיר והשונא עמד בקרוב. ולעת ערב יצאנו

בהכרח ברחוב דרך מאסקווע ודראגאבוז ואאמו״ר ז״ל צוה לנו לנסוע בשבת כי אמר שזה היתר ומצוה להציל א״ע מן המזיקים וכו׳ . וביום א׳ ברחנו עם הגו״נ דעיר הנ״ל מאלכמאיי לוויאזמע. וביום ד׳ נגרשנו וברחנו למאזאייסק ומן מאזאייסק הקפנו הדרך ע״פ עצתו כי הי׳ בקי בקארט וברוח קדשו הבין שיסבב השונא ויעקם דרכו כו׳ ע״כ אמר לסבב לעיר מאסקווא . והיינו ר״ה העבר במריצע זערקע ואז הי׳ זמן מלחמת מאזאייסק וקרא אותי ואמר לי צר לי מאד בני על אודות מלחמת מאזאייסק בימים האלה ה׳ יתן לטוב כי השונא מתגבר ולדעתי יקח גם מאסקווע ובכה בדמעות שליש כו׳ גם אני בכיתי והלכתי לי. וביום ר״ה קרא אותנו ואמר לנו בדברי חדוה ונחמה בזה״ל היום ראיתי בתפלתי שנשתנה שינוי טוב למעליותא ושלט נצח והגם שיקח מאסקווע אבל לא יהי׳ לו תקומה וריוח והצלה יעמוד לנו כו׳ כן נכתב למעלה היום כו׳. והלכנו ואכלנו ושתינו בכי טוב והיינו אך שמחים וטובי לבב . ונסענו לגאראד יורע סמוך לגוב׳ וולאדימיר ע׳ ווייארסט . בשבת שובה לפני תפלת מוסף קרא אותי ולחתני ר׳ מענדל והתחיל לבכות מאד מאד ונשרו דמעותיו על לחייו בטיפין טיפין וצעק אוי כי יחרב כל בייעלע רוסיא בחורת השונא וזהו תשלום לגזירת חמעלניצקע שלא הי׳ ברייסין וליטא כלל רק בוואלין ואוקריינא בפחדי מות ובזוזי דבזוזי כו׳. ואמרתי לו הוי אבי עדיין לא בא למאסקווע ואם יקח אפשר יחזור לרוח אחר . והשיב מאסקווע יקח בודאי בקרוב כי גם שכחו כלה ובמת נחשב נצחונו הקשה תמית אותו וינחהו למאסקווע אבל מיד תהי׳ מפלתו נפילה שאין למטה הימנה כי לא יתקיים שם ויחזור דרך בייעלא רוסיא דוקא ולא דרך מאלע רוסיא וזהו האות והמופת על דברי. וכן הי׳ . בעיוכ״פ באנו לוולאדימיר וביום ב׳ לפני יוהכ״פ לקח השונא למאסקווע ובעיוכ״פ ברחו כל הסאנאט דרך וולאדימיר ובראותי גודל המרוצה של הקאראטין שלהם מיד רצתי אליו והתחלתי לבכות במר נפשי בדמעות שליש והראיתי לו מן החלון ראה אבי מרוצת הסאנאט ואי׳ הבטחתך שיהי׳ להשונא מפלה מיד בבואו למאסקווע . ובא אלי וחבקני ודבר בנקודת לבו ואמר הלא תראה שאני בתפילין ולא אכזב חי ה׳ וחי נפשי אם יעבור מאסקווע ואילך רק יחזור בקרוב ולא לפ״ב אלא מגמתו יהי׳ לחזור ולמצוא מזון דרך בייעלא רוסיא אבל לא יניחוהו ומפלתו יהי׳ בקרוב תאמין נא לי עכ״ל. כן אזכה לראות ביחמות בביאת משיח צדקנו עמו כו׳ וד״ל. ונתחזק לבבינו ובכינו בכי גדול ביוכ״פ זה עד אשר כמעט יצא נפשנו . ונסענו לגאראד אסי שם ישבנו בבטח אצל הנהר אקא ומשם עברנו גובי ראזאן וטאמבאוו ואראל עד קורסק ערך י״ב מאות ווייארסט עד חצי כסלו בתוקף הקור וגודל הלחץ וגודל היסורים מרעבון וקור רק לחם גם ומים והיינו בעשן בתי הגוים כו׳ אין גלות קשה מזה . ובכל כפר חורקים שן ומחרפין ומקללין כו׳ . רק מפני חסד ה׳ עלינו בעיני האדונים לא נתנום לעשות רע כי נסענו בטוב עם יותר מששים עגלות כו׳ ובקורסק בא שטאפעט

מטאלסטאיי לגו"נ דשם שהבריחו להשונא ד' ימים מקאלוגע עד ווייאזמע . שמה שמחנו והודינו להי' על הטוב והחסד ותגדל השמחה לאלקים . ווונתי ילדה בן זכר בשערי קורסק ועשיתי ב"מ מהירו לבן ומרעטיך הרבה וי"ט טוב הרבה . ומשם נסענו לכפר פייענא . ובי"ט כסלו שמענו שהי' מפלה גדולה להשונא סמוך לקראס:א ומבריחים אותו ככלב והיינו אך שמחים כי נתקיים הכל לא נפל דבר וחצי דבר :

אך לשלום מר לי מר כי כאשר הושב רוחנו נפל עטרת ראשינו מאתנו. כי מפני גודל המרירות העצומה בעסקות גדולה מדי שעה קלקל המרה (ש:ק' גאל) כו' וגם נתקרר ביותר מפני זקנותו וחלישותו . ובחמשה ימים בלבד שנחלש והקיא גאל לא עמד בנפשו ונפטר בליל מוצש"ק פ' שמות כ"ד טבת העבר. ואני הייתי בדרך כי שלחני למצוא לנו דירה בקרעמענטשוק. חבל על דאבדין כו' גלה כבוד מישראל וכותו יעמוד לנו כל הימים כי מסר נפשו ממש לפה"נ כו' ולחו"נ כמותו א"צ לפרש יותר וד"ל . והנה לאחר פטירתו הוליכוהו לעיר ישראל לגאראד האדזיץ בגובי' פאלטאווע סמוך לגובי' זאת כ' ווייארסט עומדת סמוך לנהר פסאל והוליכוהו שמונים ווייארסט . והב"ע דשם קאזאננע ביער קטן סמוך לנהר הנ"ל רחוק מהעיר ב' ווייארסט וסיפרתי לידידי מוה' זיסקינ:ד מווידז גיסו מה שהי' בזה לעשות להקגיאו לובאנאוו כו'. ומזה ג"כ נראה בעליל שמסר נפשו בשביל טובת הקיר"ה ע"כ רגלי' דב"נ כו' עד שנקבר במקום זה דוקא כו' . ועשינו כפת עץ טוב וגם בית גדול והכנו לבנים לבנין חומה כדי לבנות לכבודו וכמו על קברי אבות וגדולי הצדיקים שבאים להיות נודרים ומתפללים שם בעת צרתם כי גדולים צדיקים במיתתן כו'. ובער"ה העבר הי' שם ששה מנינים מראמען וקרעמענטשוק כו' והעמידו שם לאמפין הרבה ואיש יושב שם :

ומעתה אהובי ידידי . אחר שראה ראינו בראי' תושיית עוצם מסירת נפש ממש בדבר הצלחת הקיר"ה וכל שעה הי' מעתיר בכל לבו ועומד בכל כחו עד שנתן נפשו כו' מה מאד מהראוי לכל אשר מקושר בעבותות חבלי התקשרות הנפש באור תורתו ורוח קדשו לימשך אחריו בכל לב ונפש והיתה נפשו צרורה וקשורה בנפשו ורוח קדשו כל הימים גם בעולם האמת כי זה חלקינו וגורלינו וכל מגמת נפשינו שלא להפרד ולא ידח ממנו נדח ח"ו. ולזאת העיקר כוונתי במכתבי זה באריכות סיפור המעשה להודיע לו נאמנה מאמיתיות נקודת לב אאמו"ר ז"ל בחיים חיותו כדי שידבקו כל האנשים המסתופפים בצלו בדרכיו . והגם שכבר נקבע בשרש ויסוד מוסד בלב כאו"א מישראל בחבלי התקשרות אמיתי' אל הקיר"ה כאשר נראה בעליל מפרי מעשיהם במס"נ ממש וכידוע ג"כ להקיר"ה דבר ברור עכ"ז צריך חיזוק והתקשרות יתירה ובפרט לאיש כמותו אשר למשמע אזן שמעתי שמתעסק באמונה בדבר הזה ונתן נפשו בדבר הזה ולא בשביל ממון וגדולה כי ידעתי לבבו הנאמן ע"פ אמיתי' קבלתו מבעלי החכמה והאמת ומאאמו"ר ז"ל .

אך פן ואולי בצוק העתים כי יגבר עליו טורח המשא או איזה מס"נ או איזה פיתוי ח"ו שמבלבל נקודה השרשית ג"כ לזאת אמרתי לחזק לבבו בחוזק נאמנה שכל הרוחות לא יזיזוה . וה' אלקי אבי ז"ל יהי' בעזרו להצליח לו בכל אשר יפנה לעשות פרי למעלה ולמטה שיבוא על ידו רב טוב לתכליתו להיות בנין נצחי לעולם ורב טוב וחסד נצחי יעשה לכל ישראל בהשתדלותו לטובת הקיר"ה שהיא טובת אחב"י ממש כי אב ליהודים הוא לבנות בנין ויסוד לטובהם לעולם להסיר מעליהם שנאת ההמון לגמרי כל הימים . ולזאת הי' כל מגמת נפש אאמו"ר ז"ל סמוך לפטירתו בדבר פיקוח נפשות ישראל. ואמר שכשירחיב ה' להקיר"ה ויפלו כל שונאיו תחתיו בודאי זכור יזכור על היהודים להרים קרנם ביסוד מוסד בין ההמון בכל מיני חירות נצחי כו' . ועוד חזון למועד להרחיב הדברים בזה. ואמנם כעת לא באתי רק לחזק לבבו ולהודיעו נאמנה על אודות רצון ונקודת לב אאמו"ר ז"ל בחיים חיותו בכל רגע ושעה לא פסק פומי' מלהעתיר לה' בזה. וה' יוציא רצונו הטוב הפנימי וכל עיקר מסירת נפשו בקרב הימים. כי ראינו שגמר המפלה של השונא כשעבר מקאוונא לגרעניץ פרייסין הי' בזמן הסתלקותו בכ"ד טבת העבר. ואני מאמין ומצפה שבכ"ד טבת הבא שהוא יא"צ שלו יוגמר עיקר ושרש מפלת השונא בארצו. כי זה הי' כל מגמתו על אותו האיש נאפעליאן ימ"ש שיאבד כו'. ובלעדי זה אין שלימות הישועה כי נצחונו עד אבדון . ומרגלא הי' בפומי' של אאמו"ר ז"ל שיקשרו עליו אנשי מדינתו דוקא . ותיבת בריחתו מבאריסאוו לא הי' רק למען מפלת ההמון צרפת כי בנצחונו יאבד כל ההמון כן יאבדו כל אויביך ה' ודו"ל :

ועוד דברים הרבה שמעתי מפיו בעת מלחמת מאזאייסק נידון מאסקווא ונידון האייגלענדער וסיפרתי לידידי מוה' זיסקינד מווידז ניסו כי לא ניתן לכתוב ענינים נוראים ונפלאים כאלו ולא ניתן להתגלות כ"א לאנשי אמת הנאמנים כו' . והכלל ועיקר הי' מרגלא בפומי' על אודות יסוד נקודת של דת יהודית אין לו קיום חזק רק תחת ממשלת אדונינו הקיר"ה דוקא כי הוא מאמין באחדות ה' וחפץ בעבדי ה' באמת ובתמים ורוצה להחזיק דתי יהודים ומכש"כ שלא להזיזם מדתם אפי' זיז כל שהוא כו'. והגם שההמון עם שברוסיא משונה שנאתם שנאה עצמי' ושרשיות בתכלית מצד הדת כו' ובפרט אנשי עיר מאסקווא מצד גאונם וגובה לבם וכל גיא וגאון וגובה לבב ישפיל ה' וזה הי' סיבת הממשלה של השונא במאסקווא להשפיל גאונם לפי שעה להראותם כי גאה גאה ה' ושונא מאד כל גאות כמ"ש תועבת ה' כל גבה לב . כל גיא וגאון שנאתי וכה"ג. וכמו בסנחרב כו'. אך עכ"ז לא רצה ה' לענוש אמיתי רק לפי שעה כי נשלם עונם בזה ומיד שעשה השונא שליחות ה' נהפך הדבר עליהם מדין לחסד ועל השונאים לדין ולאיבוד וכמו העלוקה שמושכת הדם ונופלת ומתה לגמרי כי גמרה פעולתה למשוך פסולת הדם וכך בזה עצמו נגמר ונתקן החטא כי כבר נמשך כל הרע להרע עצמי

ויצאו זכאים. ע"כ מיד שיצא משם היתה מפלתו מיד בלא עיכוב כלל וכלל כידוע וכמ"ש המותת רשע רעה כו' וד"ל. עכ"ל המכתב :

והנה ממכתב זה ג"כ ניכר אמיתי' המעשה שהי' להר"מ מייזלס זלה"ה עם נאפעליאן כנ"ל שע"כ שלח אדמו"ר הנ"ל מכתב זה אליו לחזקו בדבר מסירת נפשו בזה לבל יתן ידיו אל השונא לנגד ממשלתינו הרוממ"ה. ונרמז זה מעט בפנים המכתב במ"ש אשר למשמע אזן שמעתי שמהעסק באמונה בדבר הזה ונתן נפשו בדבר הזה ולא בשביל ממון וגדולה כו'. אך פן ואולי כו' יוגבר עליו טורח המשא או איזה מס"נ או איזה פיתוי ח"ו כו' :

מכתב ב' מאדמו"ר הנ"ל נ"ע להרר"מ מייזלס זלה"ה.

אחרי כותבי כל המכתב שביד ידידינו הרב מוהר"פ משקלאוו נתודע לנו דבר לא טוב נידון הב"ע דהאדזיץ. והמעשה כך הי' מתחלתו. אנשי האדזיץ בקשו מהפאליצי' ליתן להם מקום לב"ע זה ד' או ה' שנים ונתנו הגאלאווא והגאראדניצע פקודה להזימלייאמיער שיתן. והי' טעות בידו ובחר במקום שהי' יער קאזאננע סמוך לנהר פסאל. וכאשר נודע להפאסט מייסטער שעל יער קאזיאננע הביא הדבר לגובי' פאלטאווע והשיגו אנשי הגאראד הנ"ל היתר ואח"כ חזר האדון הגו"נ קורען לאסור וחזר והותר ע"י האדון הגו"נ דעכשיו לובאנאוו. ובהיותי בפאלטאווע אמרתי בלבי שאין זה תכלית היתר מפורש לעולם ויוכל להיות חוזר וניעור והייתי אצל הוויגו"נ שהוא מוויטעבסק ומכיר היטב לאאמו"ר ז"ל ונתן עצה על חליפין להחליף וליתן פלאץ אחר הסמוך ליער דקאזאננע בכפל מזה שהוא ערך ק"נ קלאפטער וכך הי' וסילקתי בעד פלאץ הנ"ל ושלחו מהגובערניע להאדזיץ למדוד ולראות אם החליפין טובים והביא בכי טוב ונגמר ונתקיים בגובערניע דבר החליפין בקאזאנע פאלאטע וגם השיגו הח"י של האדה"ג לובאנאוו הנ"ל כפי הקאפיע המוס"פ. ואמנם הי' סיבה אח"כ שרצו אנשי קהלה הנ"ל להשיג פריבטיע מהמיניסטער שבע"מ פ"ב. והגיע דבר החליפין לשם ושאלו מהמיניסטער דיער קאזיאנע והשיב להם שיכתבו לגאראד וגובי' הנ"ל שיתנו תשובה מאין יש להם כו"ר החליפין ביער קאזיאנע אשר ע"פ הזאקאן א"א בחליפין ומתנה ליתן ולהחליף בלתי שאלה מהקיר"ה בעצמו כשירצה ליתן בחסדו. ובא המכתב הזה לשם להוויגו"נ הנ"ל ומפני אהבתו הישנה מצניע עדיין אך כבר נודע הדבר ולא יוכל לעכב זמן רב. ולזאת אין עצה כעת רק לעורר מחדש להוויגו"נ הנ"ל ולהפאסט מייסטער שישיבו התשובה שניתן רשות החליפין ע"פ זאקאן. ואפשר לא יקובל לפני המיניסטער אם יודע לו מרוב קיבוץ המון עם לבית החומה שעל קבר אבינו ז"ל כו' ולחו"נ כמותו א"צ לפרש עד היכן נוגע הדבר לחיי נפשנו ממש כי אם ח"ו יבא פקודה לא טובה על אודות הב"ע יהי' איך שיהי' גם היותר טובה שהוא להושיב שמירה שם לבל יקברו עוד כמ"ש האדון הגו"נ גם זה בזיון ומניעה לכל ההמון. ונא שיתן לבו

היטב לדבר גדול כזה ולא יקטן בעיניו לבקש מהקיר"ה בעצמו. ולדעתינו בנקל מאד להזכיר אותו בדברים בעלמא אודות זה. וה' יהי' עם פיהו כאשר כתבתי אליו ברמז. ואתו המדע עד היכן הענין נוגע שא"א לבאר בכתב. ממש חיינו אינם חיים, ואין לנו עצה אחרת. כי אם ילך להמיניסטער הנ"ל אפשר כשיבוא הדבר בגדולות יקשה לבו וכו'. והוחלט הדבר אצלינו שאין תיקון הדבר להכליתו רק בשרשו ומקורו דוקא שאזי לא יהיו חיינו הלואים מנגד בכל שעה. ועליו מוטל הובה לעסוק בכל לבו ונפשו בדבר גדול כזה כי הוא חיינו ורוח אפינו ותפארתינו כו' למען ינוח הצדיק עליון על משכבו בשלום וד"ל. ומגודל המרירות לא אוכל לכתוב יותר כו'.

ידידו המבקש על נפשו ממש. דובער.

הנה הענין נגמר לטוב בעוהשי"ת. אך איך הי' זה אם ע"פ השתדלות הר"מ מייזילש אצל הקיסר בעצמו אם לא. זה לא ידענו. אין דהוא ממכתב זה ג"כ נראה בעליל שהר"מ מייזלס הי' לו דרך ומבוא לעמוד בהיכלי מלך ושרים ולפעול ישועות בארץ כו':

פרק כג

העתקת מקום הרבנות מלאדי לליבאוויטש. וסיבת הדבר. התגלות תמונתו ע"פ תבל ותעודת הרבנים ע"ז.

אחר פטירת רבינו נ"ע נשארה עיר לאדי חרבה ושממה מגילוי אור החסידות עליה שנים הרבה יותר מחמשים שנה. כי השונא כשחזר למדינתו חזר דרך בייעלא רוסיא כדבר רבינו נ"ע ובחזירתו נחרבו הרבה עיירות ומכללם עיר לאדי שנשרפה לגמרי וגם הבנינים של רבינו נשרפו. ואף שאח"כ נבנה כל העיר מחדש אבל הבנינים של רבינו לא נבנו מחדש (כמארז"ל שנגזר על בתיהם של צדיקים שיחרבו כו'). וסיבת הדבר הי' כי אדמו"ר האמצעי נ"ע בן רבינו וכל בית רבינו נ"ע היו אז בדרך כנ"ל ולא נסעו לביתם עד עבור החורף הקשה שהי' אז. ובל"ב ההזיקו מאנשי העיר בהמגרשים של רבינו וב"ב ובנו עליהם בתיהם. וע"כ כשבא אדמו"ר הנ"ל למדינתינו קבע דירתו בעיר ליבאוויטש (ששר העיר הנ"ל שלח שלוחים לקראתו לבקשו שיקבע דירתו בעירו כו') ומשם התחיל להאיר אור החסידות ע"פ תבל ביתר שאת. מאז עד היום הזה. כי לאחר פטירתו שמילא אחריו חתנו נכד רבינו נ"ע הוא אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע קרוב לארבעים שנה הי' כל שנותיו בליבאוויטש. וגם לאחר שנפטר אדמו"ר הנ"ל (בשנת תרכ"ו) ונתחלקה הרבנות לבניו רבותינו הקדושים שמלאו אחריו וכאו"א קבע דירתו בעיר מיוחדת (כמו שנספר לקמן אי"ה) נשאר א' מבניו הרבנים בליבאוויטש ומשם הופיע אור תורתו. וגם עתה יש שם א' מנכדיו שמלא מקום אביו הקדוש ולשם ינהר אליו חלק גדול מאנ"ש כו'. והנה כאשר

נתחלקו בני אדמו״ר הנ״ל למחלקותיהם למשפחותיהם אז נפקדה גם עיר לאדי ופשטה בגדי אלמנותה מעליה כי א׳ מהרבנים בני אדמו״ר הנ״ל קבע דירתו בלאדי והחזיר עטרת רבנות לאדי ליושנה ומשם הופיע אור תורתו. וגם עתה יש שם א׳ מנכדיו ממלא מקום אביו הקדוש ולשם ינהרו אליו חלק גדול מאנ״ש כו׳. (ונדבר מזה אי״ה לקמן מכאו״א בפרטיות). והנה הבנינים שבנו בני העיר על מגרש רבינו לא נתקיימו הרבה כי תמיד הי׳ שריפות על מקום זה. וכולם הבינו שא״ז דרך מקרה כ״א מקפידת רבותינו צאצאי רבינו נ״ע. וע״כ הניחו המקום שמם ולא בנו עוד עליו. עד שאח״כ קנה א׳ מתושבי לאדי את המגרש. אך הי׳ ירא לבנות שם לבל יקרה לו כמו לקודמים לו כו׳. וע״כ נסע לליבאוויטש לאדמו״ר בעל צ״צ נ״ע וא״ל הנה קניתי המגרש שלכם ורצוני לבנות בית שם אך אני ירא שלא יקרה לי כמו להקודמים כו׳ ע״כ באתי לכם לבקש שתברכו אותי שיתקיים הבנין. וא״ל אדמו״ר הנה זה הוא פעם הראשון שאני שומע מאיש מאנשי לאדי שהמגרש הוא שלנו כו׳. אח״כ א״ל אדמו״ר שיבטיח לו דבר א׳ הנוגע לכללות אחב״י דלאדי. שזה הי׳ בידו של האיש הנ״ל. ואם יבטיח לו זאת ויקיים הבטחתו אז יברכו שיתקיים הבנין. והבטיח לו האיש ואדמו״ר ברכו ואז בנה האיש ביתו וגם הבטחתו קיים ונתקיים הבנין. וגם עתה עומד שם בית האיש הנ״ל שנשאר ממנו בירושה לבניו אחריו. חלק מהמגרש עמד עליו בהכ״נ של יחיד ערך שלשים שנה. וזה איזה שנים הי׳ שריפה גדולה בלאדי שכל העיר נשרפה וגם הבהכ״נ ההוא נשרף. ואח״כ כשנבנתה העיר מחדש לא רצו אנשי העיר לבנות בהכ״נ ההוא כי לא הי׳ נצרך להם. וקנה את המגרש שעמד עליו הבהכ״נ איש א׳ פשוט ואלם והי׳ רצונו לבנות עליו שפאייחליר ורפת בקר וכדומה. וע״כ נתעוררו השרידים שבעיר לא להניח זה ולראות לקנות מהאיש את המגרש בחזרה ולבנות עליו בהכ״נ מחדש. אך באשר מטה ידם ע״כ בקשו מהרבנים נכדי רבינו שיהיו בעוזרם ע״ז. ונתנו רבותינו נדבתם ע״ז. גם כאו״א כתב לאנ״ש הסרים למשמעתם שגם הם ישתתפו במצוה רבה הלזו ואנ״ש פתחו ידם ברוח נדיבה ואז בנו את הבהכ״נ מחדש. ובעת חנוכת הבית הי׳ נכדו מרן הרה״ק השוכן בלאדי עתה וחנכו בר״ח שאמר שם כו׳. הש״ית יזכנו לראות כשיעמיד חרבותיו בבנין בית קדשינו באה״ק תובב״א:

בעיר לאזני מגרש ביתו עומד פנוי בלי שום בנין. רק הוא גדור בגדר ונטוע בו אילנות. וסמוך להמגרש עומד בהכ״נ שמתפללים שם. וחלק קטן מהבהכ״נ שלצד מזרח עומד על מקום מגרש ביתו. המקוה שיסד רבינו בעצמו (בעת שתיקן מקואות החמות כו׳) עומדת היא עדיין והיא בית טבילה לאנשי העיר. וזה לא כביר תקנוה ברצפת וכותלי אבנים כו׳ למען תכון לאורך ימים כו׳:

בשנים אלו האחרונות נתגלה ע״פ תבל ציור תואר תמונת רבינו (פאט־עט) כי בעת היותו בפ״ב בשנת תקנ״ט צר אותה צייר א׳ בדקדוק גדול ובתבלית ההידור ח) . והשר ראש הזאנדארמים שהי׳ מחבב אותו מאד (כמ״ש לעיל) לקחה לביתו ואח״כ נשארה ביד יורשי השר בניו ונכדיו . ולאחר זמן קנה אותה מהם הגראף טישקעוויץ בעד סך רב והיתה ספונה וטמונה בביתו שנים רבות ולא שזפתה עין רואה . עד שנים האלו שנזדמן לאחר מהציירים מאחב״י להיות בבית עקד התמונות של הגראף הנ״ל ובתוך המון רבוי התמונות שנמצא שם מא״י וגם מיהודים ראה גם תמונה הזאת ונשתומם למראה מיופי התמונה שלא ראה כמוה. אך מי הוא לא ידע. ושאל להגראף ע״ז והשיב לו שהוא תמונת רב א׳ גדול ומפורסם בין היהודים. והראה לו שמו ושם אביו ושם עירו רשום על התמונה בלשון רוסיא (בזה״ל זלמן בארוחאוויץ איז לאזני) . והנה בווארשא נמצא א׳ מנכדי רבינו נקרא בשמו ר׳ שמרי׳ ברלוי״צ שניאורסאן . ונזדמן להצייר הנ״ל להיות בבית ר״ש הנ״ל וסיפר לו לתומו את אשר ראה כו׳ . וכאשר שמע ר״ש הנ״ל את דבריו נבהל משמוע כי מובן הדבר מי הוא הרב . וסיפר לו להצייר מעט ממהות הרב וכי הוא מנכדיו . וע״כ בקשו שיהי׳ לו לעזור להשיג רשיון מהגראף להעתיק התמונה ולהפיצה ע״פ תבל . ובעמל ויגיעה רבה השיגו הרשיון ע״ז והעתיקו אותה בדיוק גדול מאד. וגם העתיקו הכתב הרשום שם שמו ושם אביו ושם עירו כנ״ל. גם הי׳ רשום שם שם הצייר גלאוואטשעווסקע . ושם העיר פ״ב . וזמן השנה שנת 1798 למספרם. שזהו בתחלת שנת תקנ״ט למספר בנ״י שאז הי׳ רבינו בפ״ב בפעם הא׳ כנ״ל. ונדפסה ברשיון הצענזור . ובהסכמת הגאב״ד דווארשא והסכמות הרבה מנכדי רבינו הרבנים שי׳ (ודבריהם נדפסו בהמודעה של המו״ל יעו״ש). ואנחנו נעתיק כאן רק ב׳ מכתבים מאדמו״ר מקאפוסט נ״ע להמו״ל שדבריו נוגעים לענין עדות אמיתי׳ התמונה כו׳ . וגם מכתב התעודה מהגאב״ד דווארשא :

ז״ל התעודה מהגאב״ד דווארשא.

בעזהשי״ת הנה כ׳ הרבני מוהר״ש שניאורסאן נ״י נמצא תח״י תמונת הרב הגאון קדוש עליון נזר ישראל ותפארתו נודע שמו בשערים מרנא ורבנא הררש״ז זצוקללה״ה הנקרא בשם הרב מלאדי זיע״א בעהמ״ח ס׳ התניא והשו״ע וס׳ לקו״ת ותו״א. והתמונה הנ״ל השיג אותה הרר״ש הנ״ל אצל הגראף טישקעוויץ כפי התעודה שביד הרר״ש הנ״ל וגושפנקא של הגראף הנ״ל חתום על התעודה כי התמונה הנמצאה תח״י הרר״ש הנ״ל נעתקה בדיוק גדול ממש מן התמונה הראשונה אשר צר אותה צייר אומן נפלא מחכמי חרשים בפ״ב את תואר פני הרה״ק הנ״ל בעצמו בשנת תקנ״ט בפ״ב . והנה כל הרואה התמונה הנ״ל של הרה״ק הנ״ל יפלא הפלא ופלא על זיו הדרת קדש המאיר מהוד פניו. וממבטי עיניו ניכר כי כבוד ה׳ הי׳ חופף עליו והי׳ מאיר

ח) כפה״נ הי׳ שייך זה לדבר המתפשט כידוע :

לארץ ולדרים. ובעת עלה בדעת הרר"ש הנ"ל להוציא לאור ציור התמונה תנ"ל ע"י איש אמן היודע היטב בחרשת אבן ולהפיצה בישראל למען האיר תמונת פני הרה"ק הנ"ל לאחב"י וידעו כי פניו פני מלאך ה' צבאות התהלך פה אתנו על אדמתינו כו'. וזכות הרב הגאון הקדוש יסייענו להוציא מחשבתו אל הפועל להאיר תמונתו ע"פ תבל. הבעה"ח יום ג' ט"ז אדר שני תרמ"ט לפ"ק פה ווארשא. שמואל זנוויל קלעפפיש מו"צ דפ"ק הנ"ל.

והנה הרר"ש הנ"ל שלח תעודת הרב דווארשא להרבנים נכדי רבינו ובקש הסכמתם ע"ז. והרבה מהם הסכימו ע"ז ונדפסו דבריהם בהמודעה של המו"ל כנ"ל. וכאן נעתיק רק ב' מכתבים מאדמו"ר מקאפוסט נ"ע שדבריו נוגעים ביותר לענין עדות אמיתי' התמונה:

א). מכתבו קבלתי לנכון. והנני להשיבו שודאי טוב הדבר להדפים תמונת אדמו"ר הזקן נ"ע זיע"א. רק שישיג מעלי' הסכמות ואזהרות מרבני זמנינו על השגת גבול כו'. כי אחרי שיתפזר התמונה על המדינה יוכלו אחרים ג"כ להדפים ע"כ נצרך שיהי' מעלי' בטוח מהשגת גבול. וכשיודפס ישלח לי ג' או ד' תמונות ואשלם לו במיטב כסף אי"ה. מוס"פ התעודה מהרב דווארשא לחזרה. והעיקר להשיג רשיון מהממשלה הרוממה כנימוס. לידידינו הג' ר"נ בירכנהיים שי' השבתי כעת כנ"ל.

ב). מכתבו גם התמונות קבלתי לנכון כו'.

שמעתי כמה פעמים מכבוד אמי זקנתי הרבנית הצדקנית נ"ע שתאר בנו הרב החסיד המפורסם מוהר"ר חיים אברהם נ"ע הי' דומה הרבה לתאר כ"ק אביו קדש הקדשים אדמו"ר הזקן נ"ע זיע"א. ותאר הר"ר חיים אברהם זצ"ל אני זוכר היטב וכמו הוא נצב חי לנגדי ודומה הרבה לתואר התמונה כו':

והנה לשמע אזן שמענו מכבר שתכונת גופו הי' נפלא מאד א). והנה עתה ראינו כי כן הוא שמראהו על התמונה איום ונורא ותכונת גופו נפלא מאו עד שתפליא עין כל רואה אותה כו'. וביותר יתפלאו כל רואיו ממבטי עיניו עין חודרת שנראה כמו חי ממש עמוק בעמקי עשתונותיו כו'. ושמענו שגם שרים ורוזנים שלא מאחב"י קונים את התמונה. וכולם משבחים ומפארים ומעריצים את שם רבינו שמהתמונה ניכר שהי' איש רם המעלה מאד חכם נפלא ופילוסוף אלקי כו'. על חוטמו הי' שרטת ב). ורושם השרטת ניכר גם על התמונה כו'.

א) באחד מספורים הנדפסים מכבר כתוב בזה"ל. כלי מוחיו היו נפלאים ומבנה גוויתו הי' איתן וחזק מאד והי' בריא אולם רוב ימיו (עד ימי זקנותו שנחלש מרבוי התלאות שעברו עליו כמבואר לעיל) הנערווין שלו היו עבים ומוצקים כו':

ב) מסיבת אפירציע שעשה לו הדאקטאר המפורסם הר"ר אברהם מרגנא זלה"ה:

פרק כד

משפחת רבינו . אביו ואמו . חותנו וחמותו ואשתו . אחיו ואחיותיו . בניו ובנותיו ותלמידיו ונכדיו :

אביו. הר"ר ברוך. ברוך ה' . כי זכה לזרע ברך ה' אשר יתברכו בם כל הארץ א) מקור יחוסו הוא מהגאון הקדוש מהר"ל מפראג זצוק"ל כמ"ש לעיל פ"א יעו"ש. בסיפורים הנדפסים כתוב שנפטר בהיות רבינו קטן בשנים אבל א"ז אמת כי הוא ראה יקר תפארת גדולת רבינו בימי רבנותו ב) . ושמענו מאחד מהרבנים מנכדי רבינו שמתחלה הי' הרר"ב דר בעיר לאזני מקום תחנות רבינו. והנה כשהי' נכנס הרר"ב לרבינו הי' רבינו קם לפניו ולא הי' יכול הרר"ב לסבול זאת ואמר היתכן שאיש ששכינה מדברת מתוך גרונו יעמוד מפני. ע"כ החליט בדעתו לעזוב מקום תחנות רבנו וכן עשה והרחיק נדוד והי' גולה מעיר לעיר . ובכל מקום בואו הי' בא לבהכ"נ והכל הכירו בו שהוא לא איש עני פשוט המסבב לצבור הון והיו אנשי בהכ"נ מבקשים אותו שילך לסעוד אצלם. וכן הלך למסעיו עד שבא למדינת אונגרין לעיר א' ששמה סולת. ונכנס לבהכ"נ כדרכו ובקשו איש א' עשיר שילך לסעוד אצלו וסעד אצלו ביום וגם בלילה. והנה עסק האיש הי' זאוואד טיי"ש וביום ההוא מצא ברכה במלאכת היי"ש שלא בערך ונתפלא האיש ועלה בדעתו שזהו לרגלי האורח . ע"כ אמרה לו אשתו שיבקשו שיסעוד אצלו גם ביום המחרת וכן הי' וגם ביום השני מצא ברכה בהיי"ש ואז הבין ברור שלרגלי האורח שלח לו השי"ת ברכתו. ועי"כ אמר האיש להרר"ב הנה אני רואה שהסיבוב שלכם הוא לא בשביל לצבור הון ע"כ אבקש אתכם שתהיו אצלי בתמידות וכל מחסורכם עלי. ונתרצה הרר"ב לזה ויואל לשבת את האיש . ונתן לו האיש חדר מיוחד והספיק לו כל הצטרכותיו . ויהי הרר"ב שם כמה שנים עד שהגיע עת פטירתו ונתקבצו אליו גדולי וחשובי העיר כי הי' נחשב בעיניהם מאד . ושאלו אותו אם יש לו בנים ואי' מקומם בכדי להודיע להם . וא"ל הרר"ב שיש לו במדינת רוסיא ד' בנים כולם רבנים . (ואחד מרבותינו סיפר שאמר בזה"ל לשנים צריך להודיע. ולאחד צריך רק לרמז בו . ולא' א"צ להודיע כלל שידע מעצמו). ואחר שנפטר קברוהו בכבוד גדול ונתנו לו מקום חשוב וגם הח"ק הציבו מצבה על קברו ג) . וכשנתודע לרבינו

א) לבד רבינו היו לו ג' בנים כולם גדולי ישראל ויוזכרו בסמוך לפי סדר לידתם ושמענו מאחד מהרבנים שגדולתם הי' כסדר לידתם כו' :

ב) עי' לעיל במכתב רבינו לאנ"ש דהוסיאטין בערך שנת תק"מ. ובמכתבו להר"ר ישראל הכהן זלה"ה מבואאב ובמכתבו לאנ"ש דבואאב שכולם נעתקו מגוף כי"ק של רבינו ובכולם חותם א"ע במוהר"ב ש' :

ג) שמענו מהרב הנ"ל נכד רבינו שבעת פטירת הרר"ב היתה אשת הבעה"ב בהריון. ובקש הרר"ב שכשתלד יקראו את הילד על שמו. וכן הי' שהולידה

מפטירה אביו שלח שליח מיוחד למדינת אונגרין לעיר הנ"ל עם סך רב מעות שימסור להאיש עבור ההחזקה שהחזיק את אביו ולהח"ק עבור המקום והמצבה. האיש בא לשם ורצה למסור להם המעות ולא רצו האיש והח"ק לקבל. וא"ל האיש השליח הנה רבינו הוא איש אלקי והוא קפדן וקפידתו בודאי תעשה רושם . ע"כ תראו לקיים דבריו כו' . ונשאר הדבר שיהי' ד"ת ביניהם והי' ד"ת ויצא הפסק שהח"ק מחויבים לקבל אבל האיש עבור ההחזקה אינו מחויב לקבל . וסיים נכדו הרב בדבריו שהר"ב הי' אדם גדול. ויש סברא שהי' איש רוחני תנצב"ה .

אמו . הי' שמה רבקה (שם אביה לא נתברר לנו) . עי' בפנים מש"ש בדבר הפ"נ שאמר רבינו לשלוח עבורו להרה"ק מבררדיטשוב נ"ע שלא ידע השליח שם אמו של רבינו ופתח הרה"ק חומש ונפתח הפסוק כי יש שבר במצרים ואמר הרה"ק שב"ר ר"ת שניאור בן רבקה . ועי' במכתב רבינו להרה"ק בעל הפלאה נ"ע שחתם רבינו א"ע שם על שם אמו שניאור זלמן בן רבקה :

חותנו . הנגיד רי"ל סג"ל זלה"ה מוויטעבסק הי' איש נכבד ומפורסם. ולקח את רבינו להיות סמוך על שולחנו . אך מפני שדרך רבינו הי' מוזר בעיניו ע"כ סבל רבינו ובתו אשת רבינו עג"נ הרבה ממנו כמ"ש לעיל . בסוף ימיו כשבא רבינו ממיזעריטש ירד הררי"ל ממעמדו . ונפטר בזמן קריב :

חמותו . הי' שמה ביילא . היא ראתה יקר תפארת גדולת רבינו בימי רבנותו . וההחרטה מאד על העג"נ שקבל רבינו מהם . והיא נתעשרה אח"כ . ובקשה את רבינו שישוב לוויטעבסק לשכון כבוד בביתה והיא תספיק לו כל צרכיו וגם להחסידים העזור. אך רבינו לא רצה בזה ואמר לה בדרך בדיחותא. הנה התינוק כשהוא בבטן האם טוב לו שם מאד . נר דלוק כו' ולומד כה"ת כולה ואוכל ממה שאמו אוכלת כו' . ואח"כ כשיוצא לאויר העולם בא מלאך וסטרו כו' . ואעפ"כ אם יאמרו לו לחזור לשם לא ירצה בשום אופן. מצד ב' טעמים . דער ארט ווערט קלענער . און דער מענטש ווערט גרעסער כו' :

אשתו הרבנית מ' סטערנא ע"ה. היתה אשה גדולה צנועה וחשובה ובעלת חכמה ודעת חזק ודברי חכמה היו נשמעים ממנה . והי' לה מס"נ רב על רבינו. מתחלה בבית אביה ואח"כ קודם רבנותו בהיותם במאהליב ושעל

בן וקראו שמו בישראל בשם ברוך . ועתה יש שם נכד הנולד הנ"ל ונק' ג"כ בשם ברוך . ואנשי העיר קוראים אותם בשם נכדי הרר"ב שהם נקראים על שמו של הרר"ב אבי רבינו נ"ע :

הדרנעסטער) ואח״כ בימי רבנותו הי׳ לה מס״נ עליו תמיד ובפרט כשלקחוהו לפ״ב (כמ״ש מכ״ז בפנים באריכות) . ורבינו הי׳ מכבדה מאד עבו״ז ובפרט אחר בואו מפ״ב . ושמענו שכשבא רבינו ללאזני והתחילו לנסוע אליו . ראה רבינו דרך החלון שנוסעים המונים המונים. ונפל לארץ והתחיל להתגולל וצעק בקול מה רוצים ממנו מה נוסעים אלי מה ראו בי כו׳ . ונכנסה היא אליו ואמרה לא אליך הם נוסעים . ב״א באשר שאתה היית אצל הה״מ נ״ע ע״כ מבקשים אותך שתספר להם מה ששמעת ממנו . א״ל רבינו אם רק זאת מבקשים. אמלא בקשתם . אספר אספר . ומאז התחיל לספר עד כי חדל לספור כו׳ . אחד מהרבנים נכדי רבינו סיפר שאם לפעמים היתה מקנטת את רבינו הי׳ לה קדחת ג׳ ימים. פ״א אמרה לרבינו הלא גם ענוש לצדיק לא טוב כו׳ והשיב לה רבינו בבדיחותא חלילה אני איני מעניש אותך אם אני הייתי מעניש הי׳ לך הקדחת ט׳ ימים . אחר פטירת רבינו שמילא אחריו בנו אדמו״ר האמצעי נ״ע בליבאוויטש קבעה גם היא דירתה שם וקבעו לה חלק גדול מההכנסה . והנה נכדה אדמו״ר בעל צ״צ נ״ע הי׳ אז בעוני גדול כי מעותיו נאבדו לגמרי ה) . וחלק ההכנסה שקבעו לו לא הספיק לו על הוצאתו . ובאשר שאדמו״ר בעל צ״צ הי׳ יקר מאד אצל רבינו וזוגתו הרבנית ונתגדל אצלם כבן ממש (כמו שנספר לקמן אי״ה) . ע״כ בחרה להיות ביחד עמו ואז חלקו וחלקה יספיק לו . פ״א הי׳ לה איזה סכסוך עם בנה אדמו״ר האמצעי נ״ע והי׳ לה תרעומות עליו . והלך בנה אדמו״ר הנ״ל לפייסה . והוכיחה אותו בדברים חדודים . משא רבינו אשר יסרתו אמו . מה ברי כו׳ . רוחניות יש לך . הנה מרוחניות אני יודע יותר . אני הייתי עם רבינו חמשים שנה כו׳ . איך וועל נאך מאכין איין פדיון אויך בעסער פון דיר כו מ״כ בליבאוויטש . תנצב״ת :

אחיו של רבינו

האחד המיוחד הוא הרב הגדול בישראל ירא וחרד לדבר ה׳ מוהר״ר יהודה ליב מיאנאוויטש זצלה״ה (והנקרא בעולם בשם דודינו רי״ל) בעהמ״ת ס׳ שאי׳ת יהודה על הלכות מליחה ובסופו שו״ת הרבה ובם נמצא ביאורים הרבה על דברי מר אחיו רבינו הקדוש נ״ע וגם הרבה דברים ששמע ממנו בעצמו. הוא הי׳ בן משק ביתו של רבינו ורוב עניני רבינו היו נחתכים על פיו . הוא כתב דרושי התו״א רובם ועוד הרבה דרושים בלשונו הזהב של רבינו ורבינו בכבודו ובעצמו הגידם והעיד שרשימותיו מכוונים מאד ממש כמו שנאמרו . ורבינו פקד עליו להגיה גם רשימות של אחרים כמבואר בהמכתב מרבינו לאנ״ש הנקרא בשם תקנות דלאזני . כשהדפיס רבינו את סדר התפלה שלו הוסיף הוא שם איזה דברים . ויש דברים שהקפיד רבינו עליו על

ה) ויש בזה סיפור ארוך בענין אבדן המעות וחכ״מ :

שהוסיפם. א׳ מהרבנים מנכדי רבינו סיפר שמ״ש בסידור בענין ספה״ע שהבאים בסוף ה׳ יספרו ספה״ע אחר הסדר זהו ממה שהוסיף הוא. ורבינו הקפיד ע״ז א) ועונשו ע״ז הי׳ שאם הי׳ רבינו אומר ד״ח בליל ב׳ ש״פ לא הי׳ מניח אותו לשמוע. אחר פטירת רבינו הגיה הוא את ס׳ השו״ע של רבינו כמ״ש אדמו״ר האמצעי נ״ע בהקדמתו לס׳ השו״ע. בסידור שנדפס בשנת הקפ״ב ע״י המדפיס דקאפוסט הרר״י יפה זלה״ה נתן הוא הסכמתו אז על ההדפסה ונדפסה שם. אדמו״ר בעל צ״צ נ״ע מביא בתשובותיו הרבה דברים ממנו. מכתב ממנו לאדמו״ר הנ״ל נמצא אצלינו לבאר דברי קדשו של רבינו במ״ש בתיקון המקוה שלו ששיעור הרמון הוא פחות מטפח על טפח מרובע. שהרב דוויעטקא חלק ע״ז. והוא האריך להצדיק את הצדיק דמעיקרא וידבר שם הרבה מגדולת רבינו. ואי״ה לקמן נעתיקנו יעו״ש. בעת ההתחלקות שנעשה אחר פטירת רבינו נ״ע בין בנו אדמו״ר האמצעי נ״ע עם תלמידו הרה״ק משטראשיעליע נ״ע עמד הוא לימין צדקו של ב״א הנ״ל וכתב מכתב חזק להרא״ה נ״ע בתוכחת מגולה מאהמ״ם והרבה שם להפליג בגדולת ב״א אדמו״ר הנ״ל מה ששמע בעצמו מפי מר אחיו רבינו הקדוש נ״ע: מ״כ בעיר ייאנאוויטש. ואנשי העיר רועדים לשמו ולזכרו. לזכר עולם יהי׳ צדיק. תנצב״ה ב):

אחיו הב׳ של רבינו. הרה״ג ר׳ מרדכי זלה״ה שהי׳ רב באורשא ג). והוא ג״כ עזר בהגהת השו״ע אחר פטירת רבינו נ״ע כמ״ש בהקדמת השו״ע. מ״כ בקאפוסט ושם נמצאו איזה אנשים שהכירו אותו ואמרו שתוארו הי׳ דומה הרבה מאד לתואר אחיו רבינו נ״ע כפי שראו בהתמונה. נפטר י״א אדר תקפ״ג תנצב״ה ד):

אחיו הג׳ של רבינו. הר״ר משה זלה״ה. הי׳ רב בבאייעב וגם בליעפלי איזה שנים. ואח״כ הי׳ ברודניא הסמוכה לליבאוויטש. ומ״כ שם. ושמענו שנפטר בימי רבינו. ורבינו לא ידע מפטירתו זמן רב. תנצב״ה:

א) רק להשמיט זה מהסידור לא רצה מחמת כי אחיו הרה״ג זלה״ה. ע״כ בהדפסה השני׳ הוסיף רבינו מש״ש והמקדים לברך ולספור מיד אחר התפלה מוקדם לברכה כו׳:

ב) בן הי׳ לו הי׳ נקרא הר״ר ישעי׳ זלה״ה והוא אביו של הר״ר זאב וואלף זלה״ה שהוציא לאור הדפוס „מכת״י" הספר שארית יהודה עם השו״ת מזקנו זלה״ה:

ג) כינוי משפחתו נשאר בשם פוזנער שזה הי׳ כינוי משפחתם עד רבינו (שאח״כ החליפו כינוי משפחתם בשם שניאורסאן להתיחס על רבינו). וכל צאצאיו יכנו א״ע בכינוי זה:

ד) הרה״ג ר׳ דובער זלה״ה בעהמ״ח ס׳ גולת עליות על מקוואות שהי׳ רב בוויטעבסק כותב על רבינו דודי זקני. ושמענו שהי׳ נכד להר״ר מרדכי הנ״ל:

גיסיו של רבינו

הא'. הר"ר ישראל קאויק זלה"ה. חתנו של הר"ר ברוך אבי רבינו נ"ע. והי' לו מס"נ רב על רבינו כשלקחוהו לפ"ב שנסע גם הוא לשם ע"פ צווי רבינו כמ"ש לעיל. ושמענו מאחד מנכדי הרר"י הנ"ל שהמעשה שכתוב בסיפורים הנדפסים שהעמיד רבינו א' מאנ"ש תחת ווילון החלון וכתוב שם שהאיש מאנ"ש הי' הר"ר שאול מסיראטשין שא"ז אמת כ"א המעשה הי' עם הרר"י הנ"ל שאותו העמיד רבינו שם. ויש אריכות דברים בזה איך שהי' בסכנות גדולות כי א' מהאנ"ח פצע לו מוחו לגזרים ובשנכנס לרבינו ודם ראשו שותת לקח רבינו את ראשו בין ב' ידיו והדק בחוזקה ושב לאיתנו רק רושם החתך הי' ניכר כל ימי חייו. עוד סיפר לנו נכדו הנ"ל שהרבה שנים דר הרר"י חוץ למדינתינו במדינת אוסטרייך א). איך בא לשם לא ידענו. ואולי הי' הוא השליח ששלח רבינו המעות על ידו עבור החזקת אביו כנ"ל. וכשבא לשם נשאר לדור שם. אך זה ברור שאח"כ חזר למדינתינו כי מעשה פ"ב הי' שנים הרבה אחר פטירת הרר"ב אבי רבינו. גם ידוע לנו שהאריך ימים אחר רבינו וכשקבע אדמו"ר האמצעי נ"ע דירתו בליבאוויטש קבע גם הוא דירתו שם. ושם מ"כ תנצב"ה:

הב' הי' הגביר ר' עקיבא פראדקין זלה"ה משקלאוו כי רע"ק הנ"ל הי' חתן רי"ל סג"ל חותן רבינו. ואשתו של רע"ק הנ"ל הכירה בקדושת רבינו בהיותו בבית חותנו. וע"כ הזהירה לאחותה הרבנית לבל תשמע לקול מלחשים להתגרש מרבינו. וגם בסתר עשתה כל מה שביכולתה להיטיב מצבו שם ולהשיג לו הצטרכותיו שלא בידיעת בית אביה כו'. ורבינו הי' מחזיק לה טיבותא עבור זה כל ימיו כו':

א) בשנת תרי"ד נדפס ספר תורת העולה לרבינו הרמ"א זלה"ה ע"י הר"ר ישראל יפה ש"ן דסובאלק וקאליש בן הרה"ג ר' ידידי' זלה"ה שהי' רב בלאייפניק אשר באוסטרייך. וגם עשה הר"ר ישראל הנ"ל ביאור על דברי רבינו הרמ"א בכ' הנ"ל ומביא הרבה ענינים מד"ת. וגם בחלק ג' בהלצה לפרק ד' מביא דברי מר אביו הר"ר ידידי' הנ"ל. וכותב הר"ר ידידי' לו שם בזה"ל כי נתגדלתי על ברכי דודי זקני הגאון האמיתי קדוש ישראל מוהר"ר שניאור זלמן נבג"מ זיע"א הוא הגאון החסיד מלאדי ז"ל אשר בשמו קראתי את אחיך הצעיר האברך המופלג ושלם ירא ה' ודחיל חטאין מוהר"ר שניאור זלמן יפה נ"י עכ"ל. והנה איך הי' רבינו דודו זקנו לא ידענו. אך השערתינו הוא שהר"ר ידידי' הנ"ל הי' נכד הרר"י קאויק הנ"ל שע"כ קרא שם בנו הר"ר ישראל ע"ש זקנו הנ"ל. ובפרט לפי מה שסיפר לנו נכדו הנ"ל שהרר"י קאויק דר חוץ למדינתינו במדינת אוסטרייך זה מקרב השערתינו כי גם הר"ר ידידי' הנ"ל הי' דר באוסטרייך. ועדיין הדבר צריך בירור:

בני רבינו נ"ע

האחד המיוחד הוא מ"ן הקדוש אדמו"ר הר"ר דובער נ"ע המפורסם בעולם ב"ש אדמו"ר האמצעי נ"ע אשר מילא מקום רבינו נ"ע אחר פטירתו וכל הארץ האירה מאור תורתו . אודותו נדבר אי"ה במדור בפ"ע בארוכה מיום הולדו עד יום פטירתו . כן מבניו וחתניו וצאצאיהם זכר כולם לחיי עד :

הב' הוא הרה"ק ר' חיים אברהם נ"ע . הי' גדול מאד בתורה ובחסידות ובמדות טובות ובחכמה נפלאה . והי' עניו ושפל ברך והצנע לכת מאד מאד . והי' איש אמת מאד ושונא שקר ולפניו לא הי' משקר שום אדם א) . ד"ח לא הי' חוזר כלל והי' אומר בלבי צפנתי אמרתיך כו' . תואר פניו הי' דומה הרבה לתואר אביו קדש הקדשים רבינו נ"ע . כל הי"א שנים שהי' רבינו בלאדי הי' הוא עומד לפניו ועל ידו הי' משיב תשובות ועצות נכונות לכל מבקש דבר במילי דעלמא כו' . אחר פטירת רבינו כשקבע אחיו הקדוש אדמו"ר האמצעי נ"ע דירתו בליבאוויטש קבע גם הוא דירתו שם ואחיו הקדוש שם ג"כ המשרה עליו לפקח בעניני אנ"ש . ואחר שנפטר אחיו הקדוש והיו צריכים למנות את חתנו אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע . דחה אדמו"ר א"ע מזה ואמר שימנו את דודו הרה"ק ר' חיים אברהם נ"ע עליהם לרב . אך הרה"ק רח"א לא רצה בזה בשום אופן ואמר שאדמו"ר דוקא יעצור בעם ה' ובעצמו הלך אליו והרבה לדבר אליו שיקבל אדמו"ר הנ"ל עליו את הרבנות . ואחר שפעלו שאדמו"ר קבל המשרה על שכמו הי' הוא הולך לאדמו"ר לשמוע ד"ח והי' כפוף לפניו כאחד התלמידים כו' . בסוף ימיו חלה את רגליו ולא היה יכול לילך לאדמו"ר הנ"ל לשמוע ד"ח ולהתפלל במנין שלו והי' לו מנין מיוחד בביתו . ופ"א בר"ה לאחר שגמר התקיעות שלו הלך לאט לבהמ"ד של אדמו"ר הנ"ל לשמוע גם ממנו התקיעות כו' . וסיפר אחד מהרבנים מנכדי רבינו שהוא עמד שם על הבימה כשבא הרה"ק רח"א לשם על הבימה וראה שעלה לו ההליכה בקושי גדול (בלא"א ער האט זיך קאם פאר־שלעפט) . ואחד מבני אדמו"ר הנ"ל א"ל למה הי' לו להטריח א"ע כ"כ לילך לכאן . והשיב לו הרה"ק בהכנעה ולב נשבר הנה אינו כתיב אשרי העם תוקעי תרועה כ"א יודעי תרועה כו' . הוא נמצא חתום בהקדמת השו"ע של מר אביו רבינו הקדוש נ"ע בתוצאה הראשונה . ואח"כ בשנת תר"ז הדפיסו בניו ונכדיו את השו"ע עם הוספות שנמצאו מכי"ק רבינו וגם השו"ת של רבינו . והוסיף הוא שם הקדמה שני' (ונעתיקה לקמן אי"ה) . גם נמצא חתום על ס' התניא

א) אחד מהרבנים מנכדי רבינו סיפר שהוא הי' יודע איש א' בליבאוויטש שהי' שקרן מפורסם ועפ"כ בפני הרה"ח לא הי' משקר :

שנדפס בשנת תקע"ד עם הוספת האנה"ק מרבינו נ"ע . ונפטר בשנת הרי"ח בליבאוויטש ושם מ"כ . תנצב"ה · זיע"א ג) :

הג' . הוא הר"ד משה זלה"ה . חתן הרה"ח המפורסם ר' צבי הירש זלה"ה מאולע וגיסם של הרה"ח המפורסם ר' יצחק זלה"ה מאולע ושל הרה"ח המפורסם ר' ליב מאולע (אביו של הרה"ק ר' אלי' יוסף זלה"ה מדריבין בעהמ"ח ס' אוהלי יוסף). בחיי רבינו נ"ע הי' חוזר הד"ח של רבינו בלשונו הזהב ממש כנתינתן כו' וגם הי' רושם הדברים כמו שהן כו' (וראיתו כוך גדול מהכתבים רשימותיו כו'). והרה"ג ר"א שיינעס זלה"ה (שהי' גיסו) הי' מחבב מאד לשמוע ממנו חזרת הד"ח מחמת חביבות לשונו הזהב של רבינו נ"ע · בהקדמת השו"ע כשנדפס פעם הראשון תיכף אחר פטירת רבינו הי' הוא ג"כ חתום בין בני רבינו· וכן הי' חתום עמהם על הקדמת והסכמת התניא בשנת תקע"ד כשנדפס בצירוף האנה"ק שהוסיפו אז ע"פ הסכמת בני רבינו נ"ע · הנעשה עמו אח"כ ידוע . והי' עג"נ רב לרבותינו ולאנ"ש . ובעמל רב הצילוהו בעזהשי"ת . ומאז לא נודע מקומו אי' הוא . ואת ב"ב שלחו לאה"ק תובב"א . אכן בשנים אלו האחרונות נודע הדבר שהי' נמצא בערי פולין והי' גולה מעיר לעיר והי' נמצא ביערים כו' והי' בא להעיר לבקש נדבה על כדי חייו ההכרחי' לחם צר ומים לחץ בין בחול בין בשבת ואם היו רוצים ליתן לו יותר לא הי' לוקח בשום אופן . והי' לן בבהמ"ד ותחת מראשותיו הי' מניח אבן ואת רגליו הי' מקשר בחבל · ושום אדם לא ידע מי הוא ומה מעשהו · זולת אנשים פרטי' היו שידעו שהוא בן רבינו ואמרו שתארו הי' דומה הרבה לתואר רבינו . בכלל הי' נמצא סביבות ערי קיוב זיטאמיר וגם בטשערקאס ראו אותו כמ"פ אצל הרה"ק ר' יעקב ישראל. וגם בטשערנאביל אצל הרה"ק ר' אהרן. ובסוף

א) בניו הם. הא' הרה"ח המפורסם ר' דובער זלה"ה . הי' אדם חשוב מאד למדן ותיק וחסיד כו' . והי' חשוב מאד אצל אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע ומקום דירתו הי' בליבאוויטש . ונזכר בהקדמת אביו הרה"ק להשו"ע בהוצאה החדשה שעם ההוספות כנ"ל . גם בניו הגבירים הנכבדים ר' לוי יצחק מלאדי ור' יהושע אבלי שניאורסאן מוויטעבסק נזכרו שמה שהם הזילו כספם על ההדפסה יעו"ש :

בנו הב' הי' הר"ר ברוך שמואל זלה"ה מחותנו של הרה"ק החסיד המפורסם ר' הלל זלה"ה מפאריטש (כי בנו הרה"ח ר' רפאל מרדכי זלה"ה הי' חתן הרה"ק ר' הלל זלה"ה :

חתניו . הא' הר"ר ברוך זלה"ה בן אחיו אדמו"ר האמצעי נ"ע (אביו של הרה"ג רש"ז זלה"ה אבד"ק באחמוט) :

והנו הב' הי' הרב הגאון החסיד המפורסם ר' נחמי' זלה"ה מדובראוונא בעהמ"ח ס' שו"ת דברי נחמי' (ונדבר ממנו לקמן אי"ה) הוא הי' חתן הרה"ק רא"א נ"ע בזווג ראשון כו' :

ימיו נחלה בעיר אחת סמוך לזיטאמיר. וכאשר ראו שרחיקא לי' שעתא קראו לח"ק. וקודם פטירתו שאלו ממנו שמו ושם אביו למען ידעו איך לכתוב על המצבה. והשיב כתבו על המצבה משה ושם אביו אינכם ידעים כן תכתבו. ושאלו ממנו אנה הם ב"ב להודיעם. והשיב הם ידעו בעצמם. ונפטר ושם מ"כ תנצב"ה.

ובהיותינו פה ברדיטשוב ראינו את האנשים הזקנים שהכירו וראו אותו וספרו לנו כל הנ"ל ממנו. ועוד ספרו לנו ממנו הרבה ענינים נוראים:

בנותיו של רבינו נ"ע

הא' האשה הצנועה המפורסמת מ' פריידא ע"ה. היתה אשה גדולה וחשובה מאד והיתה חביבה לרבינו והי' אומר בפניה ד"ח. ואחיה אדמו"ר האמצעי נ"ע כשהי' תאב לשמוע איזה ענין מרבינו א). הי' מבקשה שתשאל היא מרבינו ענין זה מהו ורבינו הי' אומר לה. ואחיה הנ"ל הי' מתחבא א"ע אז בחדר ההוא והי' שומע ולפעמים בעת מעשה הי' מרמז לה על עוד איזה ענין שתשאל והיא היתה מבינה רמיזותיו והיתה שואלת ורבינו הי' אומר לה (וכידוע המעשה דאבנט כו') אך רבינו הי' מבין שרוח בנו מדבר מתוך גרונה כו'. מכתב א' מר"ח נמצא שאנ"ש מייחסים אותו לה שכתבה לאחיה הנ"ל. אך מי יודע אם כנים הדברים שזהו ממנה. מ"כ בהאדויץ בסמוך ממש אצל משכן קדשו של רבינו נ"ע:

אישה הי' הר"ר אלי' ב"ר מרדכי זלה"ה, ונזכר בפנקס דח"ק דלאזני בין כל בני רבינו וחתני רבינו כשקבלום להיות מאנשי החברה בשנת תק:"ה (ונעתיק אי"ה בסמוך לשון הכתוב בפנקס) ב):

א) שלפעמים הי' רבינו מונע מלגלות לו בכדי להגדיל אצלו הצמאון כמ"ש לקמן אי"ה:

ב) בניהם היו. הא' הרה"ג החסיד המפורסם ר' אהרן זלה"ה מקרעמענטשוק שהי' גדול מאד בתורה ויראה ובחסידות. ושמעתי מאחד מהרבנים מנכדי רבינו שהי' מפליג בשבחו מאד. וי"א שאדמו"ר בעל צ"צ נ"ע בעת שחזקו עליו דברי אנ"ש שהוא יהי' לרב והוא לא רצה בזה ודחה א"ע שיקבלו את הרה"ח הרב הנ"ל. דחה א"ע גם בזה שיקבלו את הר"ר אהרן הנ"ל שגם הוא מנכדי רבינו נ"ע: בנם הב' הוא הרה"ח המפורסם ר' ברוך זלה"ה חתן הרה"ח המפורסם ר"ב קלעצקער זלה"ה. והי' דר בשקלאוו ואח"כ באורשא. והוא הי' מחותנו של אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע שהר"ר יעקב זלה"ה בן אדמו"ר הנ"ל הי' חתנו של הר"ב הנ"ל. הוא הדפיס כתבי' פעם השני עם הוספת הגה"ת בשנת תקפ"ז כמבואר בשער הספר:

בתו הב' של רבינו נ"ע הי' האשה הצנועה מ' דבורה לאה ע"ה אמו של אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע א). ואישה הי' הרה"ח המפורסם ר' שלום שכנא זלה"ה (ונדבר ממנו בסמוך אי"ה). נפטרה בלאוני בימי עלומה בחיי רבינו נ"ע (בערך שנת תקנ"ב) ובנה הנ"ל נשאר ממנה ערך בן ב' שנים. ושמענו מהרבנים נכדי רבינו סיבת פטירתה. שקודם ר"ה דשנה הנ"ל קבץ רבינו את אנ"ש הגדולים ואמר להם שיש עליו קטרוג על שאומר ד"ח בגילוי כ"כ. והנה לפסוק מלומר ד"ח בגילוי זהו דבר שא"א כי יש לו ב' רמיזות מהה"מ ובנו הקדוש הרר"א נ"ע שיאמר הרבה ובגילוי דוקא (כמ"ש לעיל). ועי"כ הוא ירא שלא יוגזר עליו ח"ו שיסתלק. וחדר בתו הנ"ל הי' סמוך לחדר רבינו ושמעה דרך הכותל כל דברי רבינו. וכאשר יצאו אנ"ש מחדר רבינו. נכנסה היא ואמרה לו הוי אבי. אם יכול להיות הדבר שיהי' חילוף תחתיך, אהי' אני חילוף תחתיך. רק בקשתי שתשגיח על בני היקר כבעל אחד מבניך כו'. רבינו שלח פ"נ להרה"ק ר' מנחם נחום נ"ע מטשערנאביל ע"י שליח ב). וצוה להשליח שיראה לבא להרה"ק בער"ה קודם שיקבל הפדיונות. השליח הלך לדרכו ובדרך הי' לו כמה עיכובים ובער"ה בוקר הי' רחוק עדיין כמה פרסאות מטשערנאביל. והרה"ק לא קבל אז שום פ"נ מהחסידים שלו ומאנשי עירו ואמר שאינו יכול. והיו החסידים בצער גדול ולא ידעו מה לעשות. אך אח"כ בא השליח עם הפ"נ ואז פתח הרר"נ הדלת והגיש לו השליח את הפ"נ ג) ולקח הרר"נ את הפ"נ וקרא אותו ואמר להשליח מה אוכל לעזור לו למה הוא אומר ד"ח הרבה ובגילוי כ"כ. אח"כ הלך הרר"נ למקוה ודרכו הי' ששם במקוה היו מגישים לו הפ"נ והי' קורא אותם ואח"כ טובל. ולקח במקוה הפ"נ מיד השליח וקרא אותו שנית ואח"כ טבל ושהה במים זמן רב. אח"כ הוציא ראשו מהמים ואמר תפלה עושה מחצה כו'. ואח"כ קיבל הפדיונות של החסידים שלו ושל אנשי העיר. בליל ר"ה התפלל הרר"נ הרבה מאד ולאחר התפלה הי' חלוש כ"כ עד שלא הי' יכול לילך בעצמו

א) מבנה אדמו"ר הנ"ל נדבר אי"ה במדור בפ"ע. שם נספר מעט מיקר תפארת גדולתו והנהגת רבנותו וחבוריו וספריו אשר האיר עין ישראל בנגלות ונסתרים דאורייתא (כן נספר שם מתולדותיו הרבנים הקדושים זרע קדש מחלציו אשר לאורם נלך גם עתה עד ביאת ינון בב"א):

ב) י"א שהשליח הי' הר"ר יששכר בער קאביליקער וי"א שגם את בנו הררא"א שלח עמו. אך מאחד מהרבנים מנכדי רבינו נ"ע שמענו שהשליח הי' חתן רבינו ה"ה הר"ר שלום שכנא הנ"ל:

ג) עם הפ"נ הי' עוד פתקא קטנה והי' כתוב בה. עין ה' אל יראיו. עיני ה' אל צדיקים. שבעה אלה עיני הוי' משוטטות בכל הארץ כו'. ארץ אשר ה"א דורש אותה תמיד עיני ה' אלקיך בה. והי' רשום שם עוד מקומות שיעיין בע"ח ופע"ח ונתלהב הרר"נ מאד ואמר שהאיר עיניו בכל הע"ח ופע"ח א':

מבהמ"ד שלו לביתו והוליכוהו אנשיו בידיו ושמעו איך שמדבר בפ"ע ואומר יהי' חילוף תחתיו [א] . וכן הי' הדבר שתיכף אחר ר"ה נפטרה בת רבינו הנ"ל . וגם הרבה חסידים ואנשי מעשה נפטרו בשנה ההיא ורבינו נגאל ממות לחיים להיות לנו לפליטה גדולה כו'. ומאז לקח רבינו את נכדו בן בתו הנ"ל לביתו וגדלו ואמנו והשגיח עליו כעל אחד מבניו ועוד יותר וכל אשר שאל מאתו לא מנע הטוב ממנו עד שנתגדל אצלו באופן היותר נעלה כו' . והחסידים שהיו רואים גודל החביבות מרבינו אליו היו מתפלאים מאד וא"ל רבינו הלא אמו הי' לה מס"נ עבורי בתנאי זה . ושמענו בזה כמה ספורי דברים ואכ"מ :

בשנת תר"ג כשנקרא בנה אדמו"ר הנ"ל לפ"ב מטעם ממשלתינו הרוממה (כמו שנספר זה במקומו) שלח פ"נ על קבר אמו הנ"ל . ושמענו ענינים נפלאים מדבר הפ"נ ואכ"מ. :

בתו הג' של רבינו נ"ע . האשה הצנועה מ' רחל ע"ה . אשה הי' הרה"צ החסיד המפורסם ר' אברהם שיינעס זלה"ה משקלאוו (בסמוך נדבר ממנו אי"ה באריכות) . נפטרה ג"כ בימי עלומה בלאזני בחיי רבינו נ"ע . ומ"כ אצל אחותה מ' דבורה לאה הנ"ל . והשאירה אחריה ילד קטן וגם הוא נפטר אח"כ ושמענו מעשה נוראה בדבר פטירתו ואכ"ם . תנצב"ה :

חתניו לוקחי בנותיו של רבינו נ"ע .

הא' הרה"ח המפורסם ר' שלום שכנא זלה"ה (אביו של אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע בנו של הרח"ח המפורסם ר' נח זלה"ה [ב] שהי' מחסידי מרן הרה"ק רמ"מ נ"ע מהאראדאק . ואחר שנסע מרן הרה"ק הנ"ל לאה"ק תובב"א נסע אח"כ במשך איזה שנים גם הוא לאה"ק תובב"א . ועל הספינה נחלה מאד ונפטר שם ואז הי' דרכם שאם הי' נפטר מי בספינה היו משליכים אותו לים . ובקש הר"ר נח הנ"ל קודם פטירתו שלא ישליכוהו בים כ"א יקשורו אותו לדף אי' עם צעטיל שמו ושם עירו ומקום מטרת נסיעתו ועשה לו רב החובל כן . והי' צף עם הדף על הים עד שמצאוהו והובילוהו לעיר טבריא מקום משכן הרה"ק הנ"ל [ג]. ובנו הנ"ל שנשאר יתום ממנו לקחו רבינו לביתו וגדלו ואמנו ואח"כ לקחו לחתן לו עבור בתו מ' דבורה לאה ע"ה . ונולד לו ממנה אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע . ואחר שנפטרה בימי עלומה כנ"ל לקח לו אשה מגזע רבני קארלין

[א] ורבינו אמר שלח זה הי' כוונתו בשלוח הפ"נ כי זה הי' יכול לפעול בעלמא כו':

[ב] מחותנו של הרה"ק ר' יששכר בער האביליקער זלה"ה מ"מ דליבאוויטש כי בנו הרר"י מליבאוויטש הי' חתן הרה"ח ר' נח הנ"ל וגיסו של הר"ר שלום שכנא זלה"ה:

[ג] אחד מהרבנים מנכדי רבינו נ"ע שמעתי בזה מעשה נוראה ואכ"מ :

זסטאלין וגם ממנה הי' לו בנים ובנות כו' . ואף גם אחר פטירת אשתו בת רבינו לא מש מאהל רבינו והי' נחשב כאחד מבניו א) . בשנת תקנ"ו כשהוציא רבינו לאור הדפוס בפעם הראשונה את ספרו תניא קדישא . הי' הוא המתעסק בקדשים כמבואר בהסכמות הרבנים הקדושים שעל התניא יעו"ש . מתי הי' זמן פטירתו לא ידענו . כפה"נ נפטר בערך שנת תק"ס או קודם ב) :

חתנו הב' של רבינו . הרה"ג החסיד המפורסם ר' אברהם שיינעס זלה"ה משקלאוו בהר"ר צבי ז"ל . אביו הרר"צ הי' מחשובי שקלאוו והי' מהמנגדים הגדולים לרבותינו . וגם בנו הרר"א הי' מקודם מהמנגדים . והוא הי' גאון מפולפל וחריף וחכם גדול . ובעת החירום שהיו גדולי רבני המנגדים מהקבצים בעירות להחרים את רבותינו והנלוים להם היתה עיר שקלאוו המטרפולין לזה ורוב האסיפות והמעשים היו שם . ופ"א התקבצו לשם הרבה רבנים לעשות זר מעשיהם וביום שעשו התענו ואמרו סליחות והש"ץ הי' הרה"ג ר"ח מטשעריי תלמיד הגר"א זלה"ה . והנה ביום שקודם התענית ישבו הרבנים ביחד וחשבו איזה סליחות יאמרו למחר . והרר"א עם שהי' אז צעיר לימים אך מפני גאונו וחכמתו הי' גם הוא בין אנשי האסיפה . ואמר להם שיאמרו הסליחה אנשי אמנה אבדו כו' פסו גודרי גדר כו' קמי בפרץ אין כו' . אך ההנגדותו לא נמשך זמן הרבה . כי במשך איזה שנים הגיע ריח החסידות גם אליו . כי הוא למד ביחד עם אברך א' גדול בתורה וראה הרר"א בחבירו שהוא בחיות רב מאד (בל"א זייער לעבעדיג) תמיד . ושאלו הרר"א הלא אנחנו לומדים תמיד ביחד וממה יש לך חיות רב כזה שאין בי כלל . והשיב לו חבירו אם היית אתה שומע התיקון חצות של הרה"ג ר' יוסף ג) . כמו ששמעתי אני אז הי' גם לך חיות כזה . וכשמעו זאת נשאר בדעתו שילך גם הוא לשמוע והלכו שניהם ביחד לבית הרר"י הנ"ל בחצות לילה ועמדו אצל החלון ושמעו התיקון חצות שלו ונתפעל הרר"א מאד כי מעידו לא ראה ולא שמע כאלה . והבין הדבר לתכליתו כי לא כאשר חשב על החסידים כן הוא ורק דרך החסידים הוא גבוה מאד נעלה כו' . וע"כ נתלהב לבו מאד להתחבר לאנ"ש ולנסוע לרבינו . אך הי' ירא לנפשו מבית אביו ובני עירו כו' . ע"כ הי' מתון בדבר . יבין כה וכה התחיל ללמוד בס'

א) עי' בסמוך בההעתקה מהפנקס דח"ק דלאזני שקבלו את בני רבינו וחתניו לאנשי החברה נחשב גם הוא עמהם וזה הי' בשנת תקנ"ה ג' שנים אחר פטירת זוגתו בת רבינו כנ"ל . אך זה לא ידענו . אם זה הי' טרם שלקח אשתו השני' או לאחר שלקחה כו' :

ב) בהסכמת רבינו על הדפסת הש"ס דסלאוויטא כתוב שם שלוחי מהימני דידי אחי כו' מוה' מרדכי נ"י . והר"ר שלום שכנא ז"ל . וכפה"נ שכוונת רבינו הוא עליו :

ג) הוא הרר"י שהי' נקרא בשם ר' יאססעלע שקלאווער שהי' מחסידי רבי"ע :

הקדוש ר"ח א) . והיה לומר בו קודם השינה בעת שכל בני הבית היו ישנים כו' ואח"כ הי' מחביאו תחת הכר לבל יראו זה אביו וב"ב בקומם משנתם בבוקר . ובקימו משנתו הי' לוקחו משם ומצניעו . פ"א שכח בבוקר ליקח הר"ח מתחת הכר ואביו מצא שם את הספר והבין הנעשה עמו ולקח מטה עוזו ויכהו מכה בלתי סרה עד ששפך חמתו על העצים. שנשבר המטה והוא קבל הדבר בכי טוב ועשה את שלו . אח"כ אתרמי מילתא שרבינו הי' בקאפוסט שסמוכה לשקלאוו . וכאשר נשמע הדבר לו ולחבריו שהיו בעצה עמו גמרו בדעתם לנסוע לקאפוסט . אך היו יראים שמא לא יניחום אבותיהם ע"כ עשו מעשיהם בהסתר והכינו עגלה מחוץ לעיר ובאמצע הלילה יצאו לחוץ בלא מלבושיהם זולת הט"ק והמכנסיים והלכו מחוץ לעיר ושם הי' מוכן עבורם בגדים אחרים ולבשום ונסעו לקאפוסט . וכאשר ראו את רבינו ושמעו דא"ח מפיו נתלהבו מאד ונפשם דבקה ברבינו ובתורתו . וכאשר נסע רבינו לעירו לאזני נסעו גם הם אחריו ונתעכבו שמה לשתות בצמא דברי קדשו . אביו וב"ב של הרר"א כאשר קמו למחר בבוקר ולא מצאוהו כ"א בגדיו מונחים לא ידעו מה לדון בזה וחשבו שהלך לנהר ונטבע או שנחטף כו' . אך במשך הזמן נתוודע להם שנחטף מהכת וכי הוא ואחוזת מרעהו בלאזני. מובן הדבר שגדל המספד אצלם וכולם קרעו וחלצו וימאנו להתנחם כו' . אח"כ התיישב אביו בדעתו שינסה א"ע אולי יוכל להוציאו משם ולהחזירו למוטב כו' ויכתוב מכתב לרבינו שיראה לשלוח את בנו לביתו ובאם לאו מרה תהי' כו' . רבינו קרא להרר"א והראה לו המכתב ואמר לו שמוכרח הוא לנסוע לביתו . הרר"א אמר לרבינו איך זה אסע להם ופן יהרגוני אנשי המקום . אם רק בעבור הר"ח שברו עלי מטה א"כ מה יהי' עתה כו'. ע"כ לא אוכל לנסוע עד שיתנו ת"כ ששום אדם לא יעשה לי מאומה הן הם בעצמם והן מגירא דילהו כו' . וכשיכתוב זה הגאון ר' הענך שיק שהוא קבל הת"כ מהם לו אאמין ואסע . והשיב במכתב לאביו כזאת . וגם כתב שכשיבא לשקלאוו הוא מוכן לעמוד בויכוח עם גדולי שקלאוו . כאשר הגיע מכתבו לאביו וב"ב המה כן עשו שנתנו תיכף ת"כ ע"ז והר"ר הענך כתב לו מכתב שהוא קבל הת"כ מהם והם קיימו וקבלו עליהם ועל זרעם ועל הנלוים להם לבל יאונה לו מהם כל און כו'. ואז נסע הרר"א לביתו. והנה בבואו לביתו עם ששום אדם לא הי' יכול לעשות לו מאומה כו' . אך רוחם הי' זרה לו לא שאלו לשלומו ולא דברו עמו למטוב כו' והי' יושב בדד על עליית הבית שהי' מיוחד עבורו מכבר כו' וגם לאכול לא היו קוראים אותו ולא היו נותנים לו . אך החכמה תחי' את בעליה. כשגבר הרעבון עליו ירד מהעליי' לבית

א) כי רבינו צוה לאנ"ש ללמוד בו ואמר שמי שלא ילמוד ר"ח לא ילמדו עמו ד"ח . והמתנגדים מפני הרחקה ומיגדר מילתא צוו והזהירו שלא ללמוד בו כי אמרו שזהו התחלה ללימוד החסידות כו' :

ומבשלות וחטף משם את הכל הלחם עם הקדרה כולה וברח אל העלי׳ כי שם ביתו ׃ ואחותו לא רצתה להניח אותו לחטוף והכה אותה עד שהוכרחה לענות אמן בע״כ א) ׃ אך במשך זמן מה הכירה בו אחותו השני׳ שלא סר מן הדרך ח״ו ואדרבה כו׳ ׃ וע״כ התחילה לגמול חסד עמו ולהמציא לו מזונו בחשאי כו׳ ׃ ואז הונח לו מעט ׃ אח״כ הלך לגדולי חכמי שקלאוו לעמוד בויכוח ׃ והלך תחלה להגאון ר׳ הענך זלה״ה שהי׳ גאון גדול וי״ש גדול והמים במעשיו ובדעותיו כו׳ ׃ ושאל ממנו הר״ר הענך מה ראית על ככה בדבר נסיעתך מה הי׳ חסר לך בהיותך פה עמדי ומה מצאת שם כו׳ ׃ והשיב לו הרר״א הנה ארז״ל פני משה כחמה פני יהושע כלבנה ׃ והנה בעבודה חיצוני׳ בודאי לא הי׳ שום נפ״מ בין משה ליהושע כי בודאי קיים יהושע כל מה שקיים מרע״ה ׃ רק הנפ״מ הי׳ בעבודה פנימי׳ כו׳ ׃ וכן הדבר אצלנו מתחלה כשראיתי אתכם לומד הרבה ומתפלל כו׳ ׃ חשבתי שאין גדול מכם אך עתה ראיתי את רבינו ועבודתו ושמעתי ממנו דא״ח הנאמרים ויוצאים מקרב ולב עמוק כו׳ ׃ וראיתי שלא זו הדרך כו׳ ורחוק הדבר כרחוק כו׳ ׃ כי שמה ראיתי תנועה פנימי׳ באהוי״ר ׃ ודבריו היוצאים מן הלב עושים רושם בלב השומע כו׳ ׃ וממש ריחוק ערך עבודתו מעבודתכם הוא כריחוק ערך אור השמש מאור הלבנה כו׳ ׃ ולצייר זה א״א כי זה תלוי באובנתא דלבא ולא יבין זה רק מי שבעיניו יראה ובאזניו ישמע כו׳ ׃ והנה הר״ר הענך שהי׳ מתנהג בהמימות קבל דבריו בכי טוב ונפטר ממנו בבי טוב ׃ ומשם הלך להרה״ג ר׳ משה (הנק׳ ר״מ ראסקעס) שהי׳ ג״כ גאון גדול ׃ אך לא הי׳ תמים כהר״ר הענך ׃ וע״ב עמו הלך בדרך אחרת שבא אליו ושאל ממנו פי׳ גמרא עם מהרש״א ובאשר השיב לו הרר״מ דחה הרר״א דבריו כי הרר״א הי׳ גאון מפולפל וחריף כנ״ל והשיב לו הרר״מ שנית והרר״א דחה דבריו עוד הפעם ׃ וכן ישב עמו כמה שעות ומפלפל עמו זה מותיב וזה מפרק זה בונה וזה סותר עד שלא מצא הרר״מ ידיו ורגליו עמו כו׳ ואז קם הרר״א לילך לביתו ׃ א״ל הרר״מ מה זה תמהר לילך הלא כתבת שתעמוד בויכוח כו׳ ׃ והשיב לו הרר״א האם עם איש שאינו יכול ללמוד מהרש״א אעמוד בויכוח (אתמהה) הלא אני כתבתי שאעמוד בויכוח עם גדולי חכמי שקלאוו כו׳ ׃ והלך לו הרר״א לביתו ׃ והרר״מ הי׳ בוש לספר הדבר לפני אנשי העיר ולא דבר מזה מאומה ולא תבע אותו עוד לויכוח וממילא הונח לו מאנשי העיר ׃ וגם בבית אביו הונח לו כי הגאון ר׳ הענך אמר לאביו שלא ירחקו כי לפי דעתו לא סר ח״ו מן הדרך כו׳ ׃ ואז ישב זמן מה בבית אביו בשלוה והי׳ לומד נגלה וגם ד״ח באין מפריע ׃ אח״כ כלתה נפשו לנסוע שנית לרבינו ואז נסע שלא בחפזון ומנוסה כ״א בריש גלי׳ באין פוצה פה כו׳ ׃ וגם עוד בחורים נספחו אליו ובתוכם הרה״ח המפורסם ר׳ פנחס בן הגאון ר׳ הענך

א) וזה היתה הצלחתו שזכתו להתענות בהת״כ שגם הוא אסור לו להכות כו׳ :

(המפורסם בשם ר"פ רייזעס) כולם נסעו לרבינו ונתקשרו אליו. והר"ר הענך לא מיחה בבנו ואדרבה כו'. כי הוא הבין הדבר להכליתו וע"כ הניח את בנו לנסוע. וגם הוא הי' אח"כ מאוהבי רבינו (כידוע מהסכמתו על הלכות ת"ת של רבינו שהדפיס בחייו כו') ואם לא זקנותו וחלישותו הי' נוסע גם הוא בעצמו לרבינו. אח"כ נתאלמן הרר"א ר"ל ורצה רבינו שיקח את בתו מ' רחל ע"ה. ואמר הוא לרבינו שבודאי הוא רוצה בזה אך אעפ"כ רצונו לעשות תחלה שאלה מאביו ע"ז (כי הוא הי' בטוח שאביו יסכים ע"ז וכמו שבאמת כן הי' וממילא יקיים מצות כיבוד אב ג"כ). וכן עשה שכתב הדבר לאביו והשיב לו אביו במכתב. הנה זה אני יודע שמחביבות דברי רבך עליך אף אם הי' אומר לך ליקח שפחתו העברית בודאי היית מרוצה כו' וא"כ כש"כ כשרוצה ליתן לך בתו שאצלך בודאי היא בת ת"ח ואינך מחויב לשמוע לי ע"פ דין. וא"כ למה לי למנוע אותך ואתה תעבור ח"ו על צווי שלי ע"כ הנני מסכים לך גם אני ויתן ה' בגדא טבא כו'. ואז נשא את בת רבינו והי' חתן המלך ערך ה' שנים ורבינו הי' לוטד עמו ביחוד נגלה וד"ח. אח"כ נפטרה בת רבינו בלאזני ולקח לו אשה אחרת והוליד מטנה בנים לומדים ורבנים וגם עתה עד דור רביעי לא נפסק הרבנות מזרעו כו' א). והי' נוסע לרבינו כמקדם עד אחר פטירת רבינו נ"ע. אחר פטירת רבינו הי' הוא כייף להרה"ק משטראשיעליע נ"ע והי' נוסע אליו לפרקים קרובים כו'. עם אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע נכד רבינו נ"ע הי' לו מו"מ בשו"ת ב):

חתנו הג' של רבינו הוא הר"ר אלי' ב"ר מרדכי זלה"ה אישה של ה' מ' פריידא בת רבינו נ"ע. מקור מולדתו וטיב מהותו אינו ידוע לנו עדיין עד חקור דבר בעזהשי"ת. רק זאת מצאנו שנזכר בפנקס דח"ק דלאזני בין בניו וחתניו של רבינו שקבלו אותם לח"ק להיות כאחד מהם וגם הוא הי' מכללם:

א) בן הרר"א הי' הר"ר אהרן זלה"ה רב מטעריי חתנו של הרה"ח המפורסם ר"ז ב"ר אלי' ריבלין ז"ל משקלאוו וגיסו של הרר"כ זלה"ה בן אדמו"ר האמצעי נ"ע. ובני הר"ר אהרן היו הר"ר צבי זלה"ה רב באולע והר"ר שמואל שי' רב בטעריי כעת. בן הר"ר צבי הוא הרה"ג וכו' ר' זלמן זיסל שי' שהי' רב בטעריי וליעפלי' ודובראוונא וכעת הוא בווילנא. ובן הרר"ש שי' הוא הר"ר זלמן שי' ד"ל בק"ק פאלנק:

ב) השו"ת של אדמו"ר הנ"ל בנ"ל ע"ד הטבי' מעני' השיב זה אדמו"ר להרר"א הנ"ל כי בזה היו מחולקים הרה"ק משטראשיעלי' נ"ע עם הגאון ר' גרשון משקלאוו זלה"ה והגישו תשלומותיהם לפני גאוני הדור שהיו אז ה"ה הגאון החסיד ר"ג מדובראוונא זלה"ה והגאון בעל בית אפרים ועוד הרבה גאוני הדור. והרר"א הגיש הדבר לפני אדמו"ר הנ"ל שהי' אז צעיר לימים עדיין. ואדמו"ר השיב לו כו':

זאת הועתק מפנקס דח"ק דעיר הנ"ל משנת תקנ"ה.

היום אור ליום ט"ו כסלו נתקבלו בני רבינו אדונינו לח"ק שלנו להיות כאחד מאתנו בכל עניני הצטרכות . דהיינו מ' שלום שכנא במ' נח . והשני מ' דובער בן אדוניט ורבינו מוה' רש"ז . והשלישי חתנו של רבינו הנ"ל מ' אברהם במ' צבי. והרביעי בנו של רבינו הנ"ל ה"ה מ' [חיים] אברהם · והחמישי חתנו של רבינו מ' אלי' במ' מרדכי. להיות כאחד מאתנו . ועבורם סילק הרב הנ"ל עשרה רובל במזומנים . וכ"ז נעשה במוסכם כל שלנו · ולראי' באעה"ת אור ליום ט"ו כסלו שנת תקנ"ה לפ"ק . נאום אלי במ' שמעון יצ"ו :

נאום יעקב במ' שמעון נר"ו :

אח"כ כתוב שם עוד בזה"ל :

היום אור ליום הנ"ל נתקבל הילד מנחם מענדל ב"ר שלום שכנא נכד של הרב הנ"ל להח"ק שלנו עד בר מצוה שלו. ואביו מחויב ליתן בעדו ח"י ק"ט כדי שב"ש עד בר מצוה. ואביו מחויב לשלם בעד ׳ינה לפי הסדר · ואח"כ עד ח"י שנים יהי' כאחד מאתנו בלי קלפי . ולראי' באעה"ת

צבי ב"ר נפתלי הירש :

פרק כה

רבותיו וחביריו . רבני וגאוני דורו שהי' להם שייכות עמו :

האחד המיוחד הוא רבינו הגדול הה"מ ממיזעריטש וראוונא הר"ר דובער נ"ע אשר כבר נודע בשער בת רבים יקר תפארת גדולתו וכל הארץ מלאה תהלתו . הוא הי' האחד המיוחד שבתלמידי אור שבעת הימים אור ישראל וקדושו רבינו הקדוש הבעש"ט נ"ע. ועוד טרם בואו לרבינו הבעש"ט נ"ע הי' מלא וגדוש מים התלמוד. בבלי. ירושלמי. תוספתא ספרא וספרי וכל מדרשי חז"ל וכל הפוסקים ראשונים ואחרונים עד להפליא. וגם בחכמת הקבלה הי' לו עשר ידות . וכמה געגועים הי' לרבינו הבעש"ט עליו שיבא אליו למען יאציל מרוח קדשו עליו עד כי חפץ ה' בידו הצליח א) . ואז נעשה תלמידו ורבינו הבעש"ט מסר לו כללי דאורייתא כולה ב) . ואחר פטירת רבינו הבעש"ט נ"ע התחיל הוא לגלות אור תורת רבו הקדוש ולהפיץ מעיינותיו חוצה ונהרו אליו תלמידים רבים גאוני ארץ קדושים וטהורים אשר רוח ה' הופיע עליהם

א) אופן ביאתו אליו עי' בס' כתר שם טוב ובהקדמת ס' לקו"א מהה"מ ובשבחי הבעש"ט נ"ע :

ב) בשבחי הבעש"ט כתוב שהרה"ק ר' מיכל מזלאטשוב נ"ע אמר שאחר פטירת רבינו הבעש"ט נ"ע הראו לו שמעיינות התורה שהיו נמשכים להבעש"ט נ"ע נמשכו אח"כ לתלמידו הה"מ ממעזריטש נ"ע יעי"ש

מרוח קדשו אשר הופיע בבית מדרשו ה). (וגם הרבה מחבריו תלמידי הבעש"ט היו באים אליו לפרקים להשתעשע עמו כו') ולשמע שמעו הטוב הגיע השמועה גם לרבינו שהי' במדינת רייסין ותגדל התשוקה אצלו לבא להסתופף בצל קדשו. והשי"ת הי' בעוזריו להביאו אל מחוז חפצו, וכאשר בא לשם וירא את האור כי טוב נשאר שם לשתות בצמא דברי קדשו. וחיבה יתירה נודעת לו מרבינו הה"מ נ"ע (כמ"ש לעיל) עד שמסר לו כל סתרי חכמתו וסמך עליו בשתי ידיו הקדושים אשר ממנו ישקו העדרים עדרי צאן קדשים בכל מדינות רייסין וכאשר דבר איש האלקים כן הי' כמבואר כ"ז לעיל באריכות יעו"ש:

ה) הנוסעים להה"מ נ"ע היו הרבה מאד. אך להיות תלמידים מובהקים לו קבל רק יחידי סגולה. והרבה גדולים היו אצלו והה"מ אמר להם שהם א"ל לזה הדרך. והרבה היו שאמר להם שאינם ראוים עדיין לזה. ואעפ"כ היו הרבה מהם נשארים שם. שאם שאינם ראוים להיות תלמידיו נשארו להיות משמשים להה"מ ותלמידיו. והיו נקראים בשם מסיקי התנור (הרובניקעס). ואמר רבינו שהם היו ג"כ אנשים גדולים מאד: וסיפר שפ"א באו אליו שלשה מהם להסיק התנור אצלו בלילה ורבינו שכב לישן אך לא הי' ישן עדיין ושמע איך הם מדברים זע"ז. הא' שאל מחבריו מהו הפלא על אאע"ה שרצה לשחוט את יצחק בנו שמרעישים העולם בזה. מי זה לא הי' עושה זאת אם הי' השי"ת בעצמו אומר לו כזאת. והלא כמה וכמה שמסרו נפשם על קדושת שמו אף כי לא דבר ה' בם (וקושיא זו הביא רבינו בהגה"ק שלו אגרת כ"א יעו"ש) א"ל חבריו מה דעתך בזה. אמר להם אני חושב כך. שעל כל ישראל אין זה רבותא כי יש להם זה בירושה מאבות הקדושים משא"כ אברהם הי' בן תרח כו' ואעפ"כ כו' הרי זהו רבותא גדולה כו'. אך חבריו לא הספיק זה להם לתירוץ; מספיק כי הלא אעפ"כ הלא השי"ת בעצמו דבר עמו ומי זה לא ישמע לדברי השי"ת בעצמו יהי' מי שיהי' (ויותר רבותא הוא שהגם שהי' בן תרח הכיר את בוראו לג' שנים. אבל לאחר שכבר הכיר מה זה רבותא ששמע לדברי השי"ת שא"ל בכבודו ובעצמו כו'). והשיב הב' שהפלא הוא מהזריזות שקם בבוקר השכם ולא המתין איזה יום או לפחות איזה שעות להשתעשע עם בנו כי השי"ת לא אמר לו שילך תיכף כו' (ותירוץ זה הובא ג"כ בהגה"ק הנ"ל יעו"ש). אך הג' לא קבל גם זה לתירוץ מספיק באמרו אם ה' הי' אומר לי לא הייתי ממתין גם על אור הבקר כי גם באישון לילה הייתי רץ לקיים מצותו כו'. והשיב הג' שהפלא העיד הכתוב בעצמו ולא חשכת את בנך כו' ממני. דלכאורה תיבת ממני מיותר אך הכתוב מעיד שגם אח"כ לא הי' שמחת אברהם ממה שלא נשחט יצחק ונשאר בחיים כ"א שגם או שמח ממה שקיים מצות השי"ת שלא לשחטו כו' (ותירוץ זה הובא בס' קדושת לוי להרה"ק מברדיטשוב נ"ע בפ' וירא יעו"ש עפ"ז). ואמר רבינו שכאו"א מהם מה שאמר החזיק במדריגה זו (בלא"ה ווהם ער האט געזאגט האט ער דערביי געהאלטען כו'):

רבו הב'. הי' הקדוש הר"ר אברהם נ"ע בהה"מ נ"ע המפורסם בפולין בשם המלאך ובמדינתינו בשם הקדוש כי הי' קדוש מרחם. ודרך עבודתו הי' נפלא מאד א). אותו הושיב הה"מ נ"ע ללמוד עם רבינו ביחד נגלה וד"ח שרבינו ילמוד עמו נגלה והוא ילמוד עם רבינו ד"ח ב). ולעת מן העתים שהי' הה"מ לומד עם בנו הי' לומד גם עם רבינו נוסף על מה שהי' רבינו שומע ממנו עם כל התלמידים ביחד. ואז הי' מגלה להם ענינים יותר פנימי' ונעלים (כמ"ש לעיל). אחר פטירת הה"מ נ"ע נתעכב רבינו אצל בנו הקדוש זמן מה ולמד עוד ממנו. וכשנסע רבינו משם לביתו נסע הקדוש ללוותו וממאמר א' שיחת חולין שאמר הקדוש להבע"ג אז למד רבינו ענין ויסוד גדול בדרך החסידות (כמ"ש לעיל). בנו של הקדוש. ה"ה הרה"ק ר' שלום מפרובישט נ"ע. הי' ג"כ חרד לשמו ולזכרו של רבינו (ושמענו שכשהדפיס רבינו ספרו התניא הגיע הספר ליד הרר"ש ונתפעל ממנו מאד). ושמענו שבניו של הרר"ש ה"ה הרה"ק ר"י מרוזין נ"ע ואחיו הרר"א נ"ע הכירו את רבינו ג) שראו אותו בבארדיטשוב. ועם רבותינו צאצאי רבינו ה"ה בנו אדמו"ר האמצעי נ"ע ונכדו אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע הי' לו להרה"ק מרוזין נ"ע התקרבות יתירה כו':

מנוחת קדשו של הקדוש הוא בעיר פאסטוב (עי' בשבחי הבעש"ט) זיע"א:

הג' הרה"ק ר"פ מקאריץ נ"ע. ממנו למד רבינו ג"כ הרבה דברים כשהי' אצלו בהליכתו למיזעריטש בפעם הב'. משיחת חולין שלו קבל הדרוש מה יפו פעמיך בנעלים כו'. והעיקר קבל ממנו מדת האמת והשפלות (כמ"ש

א) כשהי' מתלהב הי' עלול לכלוה"נ ממש. ופ"א שלח לו אביו הה"מ נ"ע שיחדל מדרך כזה כי לא תהו בראה כו'. והשיב הקדוש אינני מחויב לבטל רצון אבינו האלקי מפני רצון האב הבשרי כו' (זה סיפר הרה"ק ר"ה מפהריטש נ"ע. זלגו עיניו דמעות שעל הה"מ יאמרו אב בשרי כו'). פ"א בעת תפלתו ראו הגבאים שהוא קרוב לכלוה"נ ממש לגמרי ואמר רבינו שיסירו ממנו התפילין דרש"י ויניחו על ראשו תפילין דר"ת ועשו כן וחזר לאיתנו וכשסיפרו זה להקדוש אמר והחכמה תחי' כו' והמשכיל יבין:

ב) רבינו אמר שענין בירור שני המבואר בד"ח למד זה מהקדוש. ואחד מהרבנים מנכדי רבינו סיפר בזה מעשה נפלאה ותכ"מ. גם סיפר שפ"א התפלל הקדוש ורבינו גמר תפלתו והביא דבר מה ואכל שמה. ואח"כ לא למד עמו הקדוש ג' ימים. וסיפר רבינו זה להה"מ. ושאל הה"מ לבנו מה חרי האף כו'. והשיב לו איך מלאו לבו להכניס דבר גשמי בג"ע שלי כו'. ובפקודת הה"מ התחיל ללמוד עמו כמקדם כו':

ג) בדרוש מטות התפלה מאדמו"ר בעל צ"צ נ"ע מביא מה שהקשה א' מנכדי הה"מ לרבינו בעת החתונה יעו"ש ושמענו אומרים שזה הי' א' מהרה"ק האלו אך בפה בברדיטשוב שמעתי שזה הי' ר' אברהם נכד הקדוש מבתו כו':

לעיל) . בנו של הררי"פ ה"ה הר"ר משה ולה"ה מסלאוויטא הי' לו ההקרבות יתירה עם רבינו. ושמענו שפ"א הי' הרר"ם הנ"ל אצל רבינו ויש בזה סיפור נפלא ואכ"מ :

הד' הרה"ק ר' מיכל מזלאטשוב נ"ע . ממנו קבל רבינו איזה דברים בהיות הרה"ק הנ"ל במיזעריטש אצל הה"מ. שהה"מ שלח את רבינו אליו להיות עמו בסעודה שלישית . ועוד איזה דברים קבל ממנו אחר פטירת הה"מ נ"ע (כמ"ש לעיל) :

הה' מורינו הרה"ק רמ"מ נ"ע מהאראדאק שהי' מגדולי תלמידי הה"מ נ"ע וגם זכה להיות אצל רבינו הבעש"ט נ"ע (כמ"ש לעיל) . אליו הי' רבינו נוסע כל השנים שהנהיג רבנותו במדינתינו אחר פטירת הה"מ נ"ע (משנת תקל"ג עד שנת תקל"ז) וקבל ממנו איזה דברים והעיקר מדת השפלות (כמ"ש כ"ז לעיל). וכשנסע הרה"ק לאה"ק תובב"א הי' כותב רבינו לו ולהרה"ק ר"א הכהן זלה"ה לקדם רבותינו שבאה"ק (עי' לעיל) :

גם את הרה"ק ר' ישכר בער מליבאוויטש הי' קורא בשם רבי מחמת שלמד עמו זמן מה בימי נערותו . ובכלל הי' חכם הלומד מכל אדם ומכל מי שראה איזה מדה טובה הי' מקבלה . ובפרט מחביריו תלמידי הה"מ נ"ע . גם מהר"ר יחיאל חתן רבינו הבעש"ט נ"ע קבל רבינו איזה דברים מספורי מעשיות ששמע ממנו בשם הבעש"ט נ"ע (כמ"ש כ"ז לעיל) :

והנה כל אלו היו רבותיו באיזה דברים פרטיים . אך רבותיו העיקרים היו רבינו הגדול הה"מ נ"ע ובנו הקדוש הרר"א נ"ע . מהם קבל כל סתרי חכמתו כו' :

החברים שהי' לרבינו עמהם התקרבות יתירה.

הרה"ק ר' משולם זוסיל מאניפאליע נ"ע הי' אוהב דבוק מאד לרבינו נ"ע והי' רועד לשמו ולזכרו א) . וכן רבינו הי' מזכירו בחרדת הכבוד . אחר פטירת הה"מ נ"ע בעיר אניפאלי (כמ"ש לעיל) נשאר רבינו זמן מה שם ללמוד מהקדוש הרר"א נ"ע והי' שם ביחד עם הרה"ק הנ"ל ועם חבירו הרה"ק ר"יל הכהן נ"ע שהי' ג"כ באניפאלי . בימי רבנותו של רבינו הי' הר"ר משולם

א) מ"כ שפ"א ביו"ט בהיותם במיזעריטש הלך רבינו לקבל פני הר"ר משולם זוסיל. וכשראה הרה"ק את רבינו הולך אליו. אמר אני ירא מאד נשמה דאצי' הולכת אלי. ועי' לקמן במדור הרה"ח ר"מ ליעפליעפער שרבינו אמר ע"ע שהוא רק בינוני ומבואר שם שבינוני הוא רק נשמה דיצירה. ומסתמא אמר רבינו זה ע"ע מדרך ענוה כו'. ובד"א מבואר שגם בנשמות דבי"ע בא לפעמים בדרך עיבור נשמה דאצי'. ע"י מצוה רבה לשמה ובמס"נ כו' :

זוסיל אצל רבינו . וגם שמענו שרבינו הי' אצלו פ"א בעת שהי' הרה"ק חולה מאד כמה חדשים והי' רבינו אצלו והי' משמשו א) . כשהדפיס רבינו ספרו הק' התניא שלח אליו ציר מיוחד לקבל הסכמה ממנו ונדפסה על ס' התניא יעו"ש ב) :

אחיו של הרה"ק ר' משולם זוסיל . היינו הרה"ק בעל נועם אלימלך נ"ע כפי הנראה שגם עמו הי' רבינו בהתקרבות כו' ג) .

הרה"ק ר' יהודא ליב כהן נ"ע מאניפאלי שהי' שם ביחד עם הרה"ק ר' משולם זוסיל הנ"ל . וגם הוא הי' מאוהבים הנאמנים של רבינו וגם ממנו לקח רבינו הסכמה על ספרו התניא . חבר ס' אור הגנוז על התורה ספר נפלא ונורא עמוק מאד . ונדפס בהסכמת אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע ובניו הקדושים נ"ע ד) . הרה"ק הנ"ל הי' הש"ץ אצל הה"מ נ"ע קולו הי' קול ארי . ואחד מהרבנים מנכדי רבינו סיפר שבמתיקות קולו (לבד הכונות) הי' ממתיק דינים למעלה . ואמר שהיו אוהבים למעלה את קולו. וגם הי' מנגן הרבה בעת התפלה. וענין הנגוניא שלו הי' שבעת שהי' מנגן בין תיבה לתיבה הי' מחשב כל הכונות כו' . מ"כ בעיר אניפאלי אצל הה"מ נ"ע . הוא וחבירו הרה"ק ר' משולם זוסיל הנ"ל נ"ע :

הרה"ק ר' לוי יצחק נ"ע מבארדיטשוב. בהגאון מוהר"ם זלה"ה. נולד בשנת ת"ק. ושמענו שרבינו הבעש"ט נ"ע נתן לתלמידיו משקה עם לעקיך ב' פעמים עבורו שאמר שבא לעולם נשמה שתמליץ טוב עבור אחב"י . מליצותיו הטובות עבור אחב"י ידוע ומפורסם לכל . הי' גאון גדול עד להפליא ושמענו שהי' חבירו של הגאון בעל פמ"ג זלה"ה . בשנת תקל"א נתקבל לרב בפינסק. ושם הי' לו רדיפות גדולות מאנשי עירו על שהי' נוסע לרבינו הה"מ נ"ע . וגם ניסיו שהיו שם רדפוהו מורדף בלי חשך . אך את הכל סבל . ולא עבר על דעתו . וזוגתו הרבנית היתה צנועה גדולה ויראת ה' והיתה לעזר לו בכל דרכיו . אחר פטירת הה"מ נ"ע הי' רב בזעלחוב וריטשאוואל .

א) באיזה זמן הי' זה לא ידענו : ב) עי' לקמן כשנדבר אודות ס' התניא מש"ש :

ג) שמענו שפ"א הי' רבינו אצל א' מרבני המנגדים ושאל הרב מרבינו על ספר א' שנמצא אצלו שנקרא בשם נועם אלימלך ושמע שמחברו הוא מתלמידי הה"מ נ"ע והוא מונח אצלו תחת הספסל . ובקש מרבינו לצייר לו מהות המחבר . והשיב לו רבינו אצייר לפניכם מהות המחבר אם הייתם מניחים אותי בעצמו תחת הספסל הי' שותק ולא הי' אומר לכם דבר (כי הרה"ק הי' עניו ושפל בערך מאד . עי' באגרותיו שבסוף ס' נועם אלימלך ותראה אפס קצהו מענוותנותו ושפלות רוחו ופשיטותו כו') :

ד) הדמו"ר הנ"ל לא בא מעולם בהסכמה על שום ספר . ורק על ספר זה נתן הסכמה מפני שזקנו רבינו נ"ע לקח ממנו הסכמה על ספרו התניא :

וגם בזעלחוב הי' לו רדיפות גדולות א). אך בשנת תקמ"ה ב) נתקבל לרב בעיר בארדיטשוב ושם הי' במנוחה ובכבוד גדול עד פטירתו בשנת תק"ע. הי' עם רבינו באהבה רבה מאד והי' רועד לשמו ולזכרו ג). וגם הי' מחותנו ד). וגם רבינו הי' רועד לשמו ולזכרו והי' מזכירו בחרדת הכבוד מאד ה). ויש הרבה מעשיות שהי' לרבינו עמו ואב"ם. כשנלקח רבינו לפ"ב צוה רבינו שישלחו פ"נ אליו (עי' לעיל). בעת שנתעורר על רבינו המחלוקת מהררא"ק ודעמי' החזיק הוא ביד רבינו וכתב מכתב חזק להררא"ק בתוכחת מגולה ו). בדרושי רבינו הובאו דברי הרה"ק ז). באגה"ק של רבינו נמצא מכתב ששלח רבינו אליו לנחמו על פטירת בנו הרה"ח המפורסם מוהר"ר מאיר נ"ע. ובשו"ת רבינו נמצא תשובה בארוכה אליו ע"ד היתר עגונה. נפטר בבארדיטשוב בשנת תק"ע כ"ה תשרי). וכשהי' רבינו בפולין בשנת תק"ע, בא קודם חה"פ לבארדיטשוב לנחם ב"ב של הרה"ק והי' על מקום מנוחת קדשו ח). והי' שם חה"פ:

בנין היו. הא' הרה"ק ר' מאיר נ"ע נפטר בחיי אביו בשנת תקס"ו ט):
הב' הרה"ק ר' ישראל נ"ע מפיקוב נפטר בשנת תקע"ח: הג' הרה"ח ר' דובערוש זג"ה נפטר בשנת הקפ"ד. וכולם מנוחתם בשורה אצלו:

הרה"ק ר' מנחם נחום נ"ע מטשארנאביל (שזכה להיות גם בהיכל קדשו של רבינו הבעש"ט נ"ע). הי' עם רבינו באהבה וחבה יתירה והי' רועד לשמו ולזכרו י). והי' גם בלאזני אצל רבינו נ"ע. ופ"א שלח רבינו

א) עי' בס' נועם אלימלך באגרות בן הרב והובא לעיל. יעו"ש: ב) בא לבארדיטשוב בשנת תקמ"ה. מ"ה לספה"ע. ואמר באתו לכאן בג"פ מ"ה. שנת תקמ"ה ומ"ה לספירה ואני בן מ"ה שנה. וגם ואתו מ"ה: ג) שמענו שכשהגיע להרה"ק ס' התניא של רבינו נתלהב מאד ואמר זהו פלא להעמיד אל גדול ונורא בס' קטן כזה (בלה"א. אקוקן אריין שטעלן אזא גרויסן גאט אין אזוי אקליינעס ספר כו') גם אמר בזה"ל המחבר שכותב בעצמו את ספרו הוא באופן נעלה יותר כו': ד) שנכדו הר"ר יקותיאל זלמן בן חתנו הר"ר יוסף בונים זלה"ה הי' חתן אדמו"ר האמצעי נ"ע בן רבינו נ"ע: ה) מ"כ שבחתונה דזלאבין אמר רבינו דרוש וסיים צדיק ה' בכל דרכיו. הקב"ה צדיק למעלה. ור' לוי יצחק צדיק למטה כו': ו) כמ"ש לעיל יעו"ש קיצור לשון מכתבו להרה"ק: ז) עי' בלקו"ת שה"ש בביאור יונתי כו'. בענין יפיפית מבני אדם כו': ח) כשנכנס רבינו מבה"ק הי' מזמר ניגון בפ"ע. וכבואו לבית הרב הביאו לו קאווע. וגם הביאו לו מים לרחוץ ידיו. והשיב רבינו אין נצרך לי מים. קברי צדיקים אינם מטמאין כו': ט) בנו הרה"ח המפורסם ר' יוסף זלה"ה הי' כרוך מאד לרבינו נ"ע: י) מ"כ שכשהגיעו כתבי התניא להרה"ק הנ"ל אמר בזה"ל המחבר ספר הקדוש וזה שמו שניאור רומז לשני בחי' אור. אור ישר ואור חוזר. תושב"כ ותושבע"פ. נגלה ונסתר כו':

פ"נ אליו. א). בנו הרה"ק ר' מרדכי מטשארנאביל נ"ע הי' מחותנו של רבינו שבנו הרה"ק ר' יעקב ישראל נ"ע הי' חתן אדמו"ר האמצעי נ"ע בן רבינו. ורבינו הי' על החתונה בשנת תקע"א. אחר פטירת הרה"ק רמ"נ הי' רבינו אצל בנו הרה"ק ר' מרדכי לנחמו. ויש לנו אריכת דברים מה שהי' שם ואכ"מ. פ"א חלה הרמ"נ זמן רב והי' צריך לעזר ושלח משולח לאנ"ש דמדינתינו. ורבינו נתן עבורו מכתב מליצה. וז"ל:

אחדש"ש כמשפט לאוהבי שמו תשפך נפשי בשאלתי ובקשתי השטוחה והפרושה לעורר רוח טהרה ונדיבה להתנדב לבם הטהור למצוה רבה ועצומה להיות מתמכי אורייתא קדישא להאי גברא בו"ק חו"פ רכב ישראל ופרשיו איש אלקי קדוש יאמר לו בק"ש מוהרמ"נ במוהרצ"ה שי' הה"מ דק"ק טשערנאביל אשר נגעה בו יד ה' זה כמה עידן ועידנין והיתה ההוצאה מרובה לאלפים וגם עתה עוד מסובל ביסורין של אהבה יחלימהו ה' ויחייהו מיומים ויחודש כנשר נעוריו. ובגלל זה ידו הק' שלוחה אלינו במכתבו ע"י ציר אמונים האי טהור גברא טוב"ז שי' להיות לו לעזר ולסעד ולתמכו בימין צדקם. וע"כ באתי למלאות דבריו הק' בזאת למלאות ידם להי' ביד מלאה ורחבה מנה כפולה ומכופלת כי מעלין בקדש. וגדולה צדקה ג לקרב גאולתינו ופדות נפשנו. ועלי' דומי' תהלה וע"כ באתי בקצרה. ומובטחני ברוב חסדיהם הנאמנים שישמעו לדברי אלה ויהיו לרצון אמרי פי. ובגלל זה יברכם ה' בכפליים והי' מעשה הצדקה שלום וחיים עד העולם בכפליים כנפש או"נ דו"ש. ש"ז במוהר"ב זצללה"ה:

הרה"ק ר' אהרן מקארלין נ"ע מגדולי תלמידי הה"מ נ"ע. ונפטר בחיי הה"מ נ"ע ביום ה' דחה"פ שנת תקל"ב. הי' עם רבינו באהבה וחיבה יתירה. ורבינו הי' מפליג בשבחו מאד. ושמענו שרבינו אמר עליו שאופן היראה שלו מהשי"ת הי' כמו מי שרגוהו למיתה ועומד כפות אל העמוד וא"ח עומד לנגדו בקנה רובה והוא רואה החץ עם הלהב יוצא והולך אליו כו'. זה הי' אופן יראתו בקטנות. ובגדלות לאו כל מוחא סביל וא"א לצייר כו'. מאחד מהרבנים מנכדי רבינו נ"ע שמענו שבהיות החברים ביחד במיזעריטש הי' מעשה פ"א בש"ק בלילה שהיו החברים יושבים ביחד וחוזרים הד"ח. והר"ר אהרן ישב בחדרו בפ"ע ושפתיו היו מרחשן כו'. פתאום שמעו קול דופק בדלת ממשרה של הה"מ נ"ע ואמר היכן בבאן הרר"א. הנה רבינו צוה שתפסקו כלומר שה"ש כי בהשה"ש שלכם אתם מרעישים העולמות ורבינו אינו יכול לישן עיי"ז ב):

א) עי' לעיל מ"ש במדור בת רבינו אם אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע:

ב) הרה"ק ר"ה מפאריטש נ"ע סיפר זה ג"כ וזלגו עיניו דמעות ואמר מה נוכל להבין אפס קצהו מגדולת הה"מ נ"ע שהגם שהשה"ש של הרר"א הי' מרעיש עולמות עכ"ז השינה של הה"מ הי' יקר ביותר כו':

בנו הי' הרה"ק ר' אשר מסטאלין נ"ע (תלמידו של הרה"ק ר"ש מקארלין נ"ע) ושמענו שגם הוא הי' באהבה וחבה עם רבינו. ורבינו עשה שידוך עמו עבור הר"ר שלום שכנא זלה"ה אביו של אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע שהי' חתן רבינו ואח"כ נתאלמן כנ"ל. וגם אח"כ הי' נחשב אצלו כאחד מבניו. ועשה שידוך עבורו עם הרה"ק ר' אשר נ"ע א). בסיפורים הנדפסים מכבר כתוב שכשהלשינו את רבינו הלשינו גם אותו. אך אותו לא לקחו למאסר:

הרה"ק ר' שלמה מקארלין נ"ע מגדולי תלמידי הה"מ נ"ע (והי' גם תלמידו של הר"ר אהרן הנ"ל). כשנסע הרה"ק רמ"מ נ"ע מהאראדאק לאה"ק תובב"א עד שישב רבינו על כסא קדשו. בין מלכא למלכא. היו הרבה מאנ"ש דמדינתינו מקושרים להרה"ק ר"ש נ"ע והוא הי' בא למדינתינו. אך כאשר ישב רבינו על כסא קדשו ואנ"ש הריחו ריח תורת רבינו נ"ע התחילו לנסוע לרבינו. ויש מכתב כ"ק של הרר"ש לחסידי שקלאוו אחר שהתפרדו ממנו ומברכם שיתעלו בגוף ונפש. ובסוף המכתב כתב אך בקשתי מהשי"ת שיתעלו על ידי דוקא ג). פ"א הי' אצל רבינו נ"ע בלאזני ושלח רבינו את בניו לקדם פניו ג). הוא הי' בעל מופת גדול וממש הי' מגיד לכל אדם תעלומות לבו. ורבינו אמר עליו שבס"ה הוא גבוה טפח מן האר"ץ ד). בעת מלחמת ממשלתינו עם פולין הי' הוא מתפלל בעד עם פולין (שהי' שורה תחת ממשלתה) ורבינו הי' מתפלל בעד ממשלתינו. ורבינו יצא המנצח בתפלתו. ובעוה"ר נהרג הרה"ק ר"ש נ"ע אז בעת המלחמה ע"י גוי אחד הנקרא ארמילוס ה) בכ"ב תמוז דשנה הנ"ל. הי"ד. (כ"כ בהקדמת ס' א' שנק' דבר שלום)

הרה"ק ר' אשר מסטאלין והרה"ק ר"מ מלעחעוויץ נ"ע היו תלמידיו. ואחר פטירתו מלאו הם אחריו. ונמשך הרבנות מהם גם עתה. מגזע

א) בסיפורים הנדפסים כתוב מעשה נוראה שהרה"ק רמ"מ נ"ע מהאראדאק אמר שראה אותו בלבושים נוראים מאד לאחר פטירתו שלא שיער גדלו כ"כ בחייו. וכתוב שם שע"כ עשה רבינו את השידוך שהי' משתוקק מאד לידבק בזרעו כו':

ב) אחד מהרבנים מנכדי רבינו נ"ע סיפר שהרה"ק ר"ש בקש לקבוע דירתו בבייעשינקוויץ (פלך וויטעבסק) ורצה הסכם ע"ז מרבינו. והשיב רבינו שהוא מסכים אך על אלו הג' תנאים שלא להשפיל הלומדים כו'. ושלא להשפיל פרומקייט טבעי' כו'. ושלא יאמר שהצדיק צריך לישא את הצאן (כונת רבינו הי' שהחסידים צריכים לייגע א"ע בתורה ועבודה ולא לסמוך על הצדיק כו). ועל ב' דברים הראשונים הוסכם הרר"ש. אך על דבר הג' לא הוסכם כו':

ג) יש אריכות דברים שהי' לו אז עם רבינו מעשה נוראה ומבהילה שא"א להעלות על הכתב: ד) זה הובא בדרוש א' ד"ח וכת' שם כוונתו בטוב:

ה) אולי מזה יצא מ"ש בסיפורים הנדפסים ובשם הגדולים החדש שיש אמרו עליו שהי' נשמת משיח בן יוסף כו' והמ"י:

הר״ד אשר הם רבני קארלין וסטאלין · ומגזע הרר״מ הם רבני קאידנוב :

הרה״ק ר׳ ישראל פאלצקער נ״ע הי׳ ג״כ מתלמידי הה״מ נ״ע א) · והי׳ דרכו להיות גולה מעיר לעיר ומכפר לכפר להחזיר העם בתשובה ולקרבם להה״מ נ״ע ב). אחר פטירת הה״מ נ״ע שב למדינתינו והי׳ נוסע להרה״ק רמ״מ נ״ע מהאראדאק והי׳ כפוף לפניו . ואח״כ כשנסעו הרבנים לאה״ק תובב״א נסע גם הוא עמהם . אח״כ שב לחו״ל כי הרבנים שלחוהו בשליחות מצוה אודות המעמדות שלהם ונסע מתחלה לגלילות תוגרמה ובכל מקום בואו קבלוהו בכבוד גדול ופתחו ידם לעזרת רבותינו ברוח נדיבה (כמ״ש במכתבו מעיר יאס בחדש אייר תקל״ח לאנ״ש שבחו״ל). ואח״כ בא למדינתינו והי׳ עוסק בתיקון המעמדות עם רבינו והרה״ק ר׳ ישכר בער מ״מ דליבאוויטש. ואלו השלשה באו עה״ח במכתב המתחיל ראו ראינו כו׳ (אזהרה שלא להלוות מעות כו׳) והרה״ק ר״י בא עה״ח ראשונה כי הוא הי׳ הישיש שבהם . וגם רבותינו מאה״ק במכתביהם לכאן היו מזכירים אותו ראשונה כו׳ (עי׳ לעיל). אח״כ כאשר תקנו הכל בטוב עלה בדעתו לחזור לאה״ק תובב״א . אך לא אסתייעא מילתא כי בדרך נסיעתו בערי פולין הי׳ בעיר פאסטוב מקום מנוחת הקדוש הרר״א בהה״מ נ״ע ושם נפטר ומצא מנוחה אצל מקום מנוחת הקדוש נ״ע זיע״א ג) :

הני תרי צנתרי דדהבא שבת אחים גם יחד הגאונים המפורסמים קדושי עליון עמודי עולם. שלשלת היוחסין ד). הרבנים הקדושים מוה׳ שמואל שמעלקא נ״ע אבד״ק נקלשבורג ומוה׳ פנחס נ״ע אבד״ק פפד״מ בעהמ״ח ס׳ הפלאה והמקנה וס׳ פנים יפות על התורה · היו עמו באהבה וחיבה יתירה בעת היותם

א) בסיפורים הנדפסים מדבר כתוב באריכות איך שנתקרב להה״מ נ״ע הוא וחבירו הר״ר עוזיאל זלה״ה :

ב) שמענו שבדרך סיבובו נזדמן לו להתראות עם הגאון בעל תורת יקותיאל זלה״ה ושע״ז נסע אח״כ הגאון הנ״ל להה״מ נ״ע . והגם שלא נשאר להיות תלמידו של הה״מ כי הה״מ אמר לו שאינו צריך לזה . עכ״ז הי׳ תועלת רב אח״כ מזה שבהמחלוקת של החסידים לא השתתף ואדרבה כו׳. ויש בזה אריכות דברים ואכ״מ :

ג) בסיפורים הנדפסים כ׳ שהשתטח על קבר הקדוש נ״ע . ובבואו משם שלח לקרוא להח״ק ואמר להם שהקדוש בקשו שישאר פה להיות שכן עמו . ותיכף נפטר . והח״ק קיימו דבריו כמובן . וכתוב שם עוד שכאשר נסע רבינו בערי פולין נסע ג״כ דרך עיר פאסטוב וצוה להבע״ג לדפוק הסוסים לנסוע מהר משם כי הי׳ ירא שלא יעשה לו הקדוש כמו שעשה להרר״י . שאם הי׳ מבקשו הי׳ קשה לו להשיב פניו כו׳ :

ד) יחוסם גדול מאד גאוני ארץ דור אחר דור עד הרר״פ נינו של רבינו הרמ״א זלה״ה:

אצל הה"מ נ"ע. ורבינו הי' מאנשי המנין של הרר"פ . וטרם נסעם על כסא הרבנות לעיירות הנ"ל במדינת אשכנז הי' למראה עיניהם השו"ע של רבינו בהלכות ציצית והלכות פסח שנגמרו אז וקלסוהו ושבחוהו מאד ואמרו לו חזק ואמץ לברך על המוגמר לך נאה ויאה וזכות התורה יעמוד לך ולזרעך כו' . ואחר פטירת הה"מ נ"ע כשישב רבינו על כסא קדשו הי' ג"כ עמהם באהבה מאד א) . ודברי הרר"פ בספרו פנים יפות הובא כמה פעמים בר"ח ב) . מהר"ר שמעלקא לא נמצא אצלינו שום ספר בנגלה . אך בפרד"ס יש ספט ספר על התורה נקרא בשם דבר שמואל ג) . תלמידיהם היו גאוני ארץ. הגאון ר"מ באנעט זלה"ה הי' תלמיד הר"ר שמעלקא נ"ע. והגאון בעל ח"ס זלה"ה הי' תלמיד הרר"פ נ"ע ומזכירו בתשובותיו בחרדת הכבוד מאד :

בני הרר"פ היו ג"כ גאונים גדולים חקרי לב . ורבינו מזכירם במכתבו להרר"פ (עי' לעיל) . ועד דור אחרון הזה נמצא מגזעם רבנים גאונים יראים ושלמים :

הרב דוואלפא (שמו אינו ידוע לנו) תלמיד הה"מ נ"ע. מתחלה הי' הוא היותר גדול בהחברייא וכולם היו הולכים לשמוע ממנו חזרת הד"ח של הה"מ שהי' חוזר הדברים בהווייתן ובטוב טעם כו' . אך אח"כ אמרו התלמידים שהולעה אוכלת בו ד) . ונדחה משם ונפל בשכרות ר"ל . וגם אז הי' פה מפיק מרגליות ואדרבה בעת שהי' נכנס היין הי' יוצא הסוד כו' . מאז נדחה הי' הולך נע ונד בארץ במקלו ותרמילו . ושמענו שפ"א הי' בלאזני ונכנס לבהמ"ד של רבינו בשעה שאמר רבינו ד"ח ועמד כשעתא חדא ושמע ואח"כ אמר מקערה א' אבלנו כולנו וכל האוכל נשאר אצלו (בלא"א . די גאנצע גידיכטע איז בא אים גיבליבען) והלך לו לדרכו ושום אדם לא ידע מי הוא . ואח"כ ספרו זאת לרבינו והבין שזה הי' הוואלפער ודאג רבינו על שלא ידע מזה כי אז הי' מעכבו שישאר אצלו ולא יהי' עוד נע ונד בארץ כו' ה) . פ"א הי'

א) עי' לעיל במכתב רבינו להג"ס דווילנא כתוב בזה"ל אשר צריך למכריע ביניהם (היינו בין הגר"א זלה"ה) ובין גדולי ישראל מאנ"ש המפורסמים בפולין ואשכנז . שכוונתו על הרבנים הקדושים האלו שהם היו במדינת אשכנז כו' ועי' עוד לעיל במכתב רבינו להרר"פ בעצמו (ע"י ר"מ מייזלש מווילנא) שכותב לו ברוב אהבה ובחרדת הכבוד מאד יעו"ש :

ב) עי' בלקו"ת ס"פ נשא בד"ה זאת חנוכת. ובפ' ראה סד"ה כי תשמע בקול כו' בסעי' ה' . ושמעתי שאדמו"ר בעל צ"צ נ"ע הי' אומר איך האלט זייער פון פנים יפות כו' :

ג) שמעתי שהגר"א זלה"ה אמר לכולהו אית להו פירכא לבר מדשמואל . שעל הרה"ק ר' שמואל שמעלקא לא מצא במה לתפוס עליו כו' :

ד) כ"כ אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע במכתבו לאחד מבניו : ה) שמעתי שפ"א נזדמן להרה"ח ר' ברוך מרדכי זלה"ה מבאברויסק להיותו בדרך במלון ומתגעשו

בווילנא ונכנס בבית מרזח ושתה כדרכו ושכב על התנור והתחיל לדבר מלין סתימין שלא שמעתן אזן כו'. ובווילנא הי' א' מתלמידי הגר"א הי' נקרא ר' ידל והי' גדול מאד בתורה ויראה. והלך אז לקבץ נדבות ונכנס לבית הזה. וכאשר שמע דברים נוראים נשמעים מעל התנור הלך לראות מי הוא המדבר ושאלו ממי קבלתם כזאת. והשיב לו הוואלפער ממי שקבלתי לא תוכלו אתם לקבל כעת. אך אם רצונכם בכאלה הסעו ללאזני שמה תמצאו מרגוע לנפשכם. ונכנסו הדברים בלב הר"ר ידל ונסע תיכף לרבינו ונתקרב לו והי' מהחסידים הגדולים שלו ורבינו שלחו לליעפלי' להיות שם לרב כו':

גם שמענו שהרה"ק ר' זאב וואלף מזיטאמיר נ"ע בעל אור המאיר הי' פ"א אצל רבינו נ"ע. דברי הרה"ק בספרו הנ"ל מובאים כמ"פ בד"ח אצלנו כו':

עם הרבנים נכדי הבעש"ט נ"ע הי' לו ג"כ התקרבות. עם הרה"ק ר"ב ממעזבוז נ"ע הי' לו התקרבות יתירה עד שנת תקס"ב א). (רק אח"כ חלק לבם מסיבת לה"ר כמ"ש לעיל). הרה"ק ר' אהרן מטיטעב זלה"ה נכד הבעש"ט נ"ע היו פ"א משולחיו אצל רבינו (כמ"ש בדרוש מצות התפלה מאדמו"ר בעל צ"צ נ"ע יעו"ש). גם שמענו שהתראה עם הרב מבראסלוב נכד הבעש"ט נ"ע. כשנסע בערי פולין ונסע להתראות עם הרר"ב (כמ"ש לעיל) נסע דרך עיר בראסלוב ויצא הרה"ק נגדו חוץ לעיר והביאו לביתו וכבוד גדול עשה לו ב):

הבין כי הוא זה. וכשילא הוואלפער לחוץ חפש הררב"מ בתרמילו אולי ימצא שם איזה כתב ד"ח. בתוך כך נכנס הוואלפער וא"ל להררב"מ מה אתם מחפשים אללי האם גנבתי מכם מאומה. והשיב לו הררב"מ שמחפש אחר איזה כתב. וא"ל הוואלפער. אלליכם. החסידים הם דבר בפ"ע. והרב והד"ח הם דבר בפ"ע. ע"כ צריכים אתם לכתב. אבל אנחנו עם רבינו ועם הד"ח היינו דבר אחד ממש ולא היינו צריכים לכתב כו'. ולקח מקלו ותרמילו והלך לו כו':

א) על ס' התניא של רבינו אמר שהוא ספר השכל כו':

ב) שמעתי שא"ל לרבינו פעטערבורך האט איר שוין געפאטערט פעטער ברוך האט איר נאך ניט געפאטערט (כי הרר"ב היה ג"כ בעל מחלקותו של הרב מבראסלוב עם שהרר"ב הי' דודו). ושמעתי בשם אחד מהרבנים מנגדי רבינו שאמר שבעת שנתעורר המחלוקת על הרב מבראסלוב מרבני פולין רצה רבינו לעמוד עבור כבוד הרב הנ"ל. ואמר עוד שדרך הרב הי' להעמיד עצמו בנסיונות וזה אסור כי אנו מבקשים ואל תביאנו לידי נסיון כו'. אבל הי' אדם גדול מאד גבור מלחמה כו'. וע"ד הספרים של הרב הנ"ל שיש מפקפקים עליהם אמר שאינו יודע כי לא ראה אותם מעולם. וגם מזקנו אדמו"ר בעל נ"ל לא שמע אודות זה מאומה כו':

רבני וגאוני דורו שפלפלו עמו בשו"ת רבים היו מאד . אך אנחנו לא ידענו רק אותם הרבנים שנמצאו בהשו"ת שלו שזהו מעט מן המעט ממה שהיו כי רובם נשרפו וגם באלו הנמצאים מעט הוא שנרשם שמות השואלים מי היו . ואלו הם .

הרב הגאון האבד"ק בריסק דליטא (שמו פלאי ממנו) השיב לו רבינו ע"ד סירכא שעברה כו' ע"י מיעוך וממשוש כו' רק שנשאר דלדולים כו' יעו"ש בתשובה י"ב :

הרה"ג ר' נפתלי הירש בהרב החריף ר' ישראל הכהן סםאטנוב מו"צ דברדיטשוב. בא בכתובים אליו להשיג על דבריו של רבינו שכתב להגאבד"ק בריסק הנ"ל יעו"ש בתשובה י"ד . ועי' בתשובה ט"ו שרבינו השיב לו בארוכה להעמיד דבריו כו' ושם הביא מה שהורה רבינו הגדול · הה"ם נ"ע בענין זה בקיץ תקל"ב יעו"ש :

הרה"ג ר' בנימין מו"צ דליבאוויטש. יעו"ש בתשובה י"ז ע"ד בשר שלא הי' מנוקר מגידי הדם ושהה ג' ימים בלא מליחה וקודם כלור הג' ימ'ם שפכו עליו מים בהעברה בעלמא כו' יעו"ש :

הרב המופלג בתורה ויראת ה' אוצרו חסידא ופרישא כש"ת מוהר"ר יעקב מסמילא זלה"ה. השיב לו רבינו ע"ד היתר עגונה כו'. יעו"ש תשובה ל"ב :

הר"ר יעקב בהרה"ג מוהר"ם ליפשיץ זצ"ל מו"צ דק"ק אמציסלאוו כתב לרבינו ע"ד איך לכתוב בגט שם העיר הנ"ל ורבינו השיב לו. יעו"ש בתשובה ל"ז :

הרבנים מו"צ דוויטעבסק . הא' הרה"ג המפורסם ר' ישראל זלה"ה (שהי' שני בשני עם הרבנית אשת רבינו נ"ע כי רבינו כותב עליו שם ברו"ז כו') : והב' הרב המופ"ג מוה' יעקב. גיסו של הרר"י הנ"ל · השיב להם רבינו בתשובה ל' ע"ד אשה שיצא עליה קול שהודית שזנתה תחת בעלה כו' · ולפני בעלה כחשה כששאל ממנה כו' יעו"ש :

בתשובה כ"ה השיב להבד"צ דוויטעבסק ע"ד גם לאשה שנשתטית כו' יעו"ש ולא כתוב שם שמותיהם של הבד"צ · ואינו ידוע' לנו אם הם אותם שנזכרו בתשובה ל' כנ"ל או אם אחרים הם :

בתשובה כ"ז כתב להבד"צ דפאלצק ע"ד אשה שקבלה ג"פ מבעלה שהי' מומר ר"ל ולא היו מכירים ח"י הבד"צ דדע"ב ששם קבלה הג"פ · יבקשם רבינו שיקיימו הם חת"י הבד"צ דדע"ב . ושמותיהם של כל הבד"צ אינו כתוב שם :

עם הגאון ר' חנוך הענך שיק וצלה"ה משקלאוו הי' לו התקרבות יתירה

וקבל ממנו הסכמה על הלכות ת"ת שלו שהדפיס רבינו בחייו וכמ"ש לעיל :

עם הגאונים ר"מ חפץ מצאוס ור"י צייטלין משקלאוו ור"י מאמציסלאוו זלה"ה התראה רבינו פנים ופלפל עמהם עד שנבהלו מגודל חכמתו כמ"ש לעיל יעו"ש :

גם שמענו שפ"א הי' הגאון ר"ח מוואלאזין זלה"ה אצל רבינו אחר פטירת רבו הגר"א זלה"ה ע"ד שו"ת אחת חמורה שהי' לו . ואם אמת הדבר לפה"נ שהי' זה בשנת תקס"ג שאז הי' הרב הגאון הנ"ל במדינתינו (רוסיא הלבנה) כמ"ש רבינו במכתבו ע"ד סבינים המלוטשים (שהובא לעיל) יעו"ש:

גם שמענו מא' מאנ"ש הנאמנים ששמע בעצמו מאדמו"ר בעל צ"צ נ"ע שסיפר לבניו שרבינו התראה פ"א עם הרב הצדיק בעל יסוד ושרש העבודה וצלה"ה א) :

עם הרב המאוה"ג ר' ישראל הכהן זלה"ה מבוחאוו (זקנו של הגאון הרד"ל מבוחאוו זלה"ה) הי' לרבינו חליפות מכתבים בעת המחלוקת מהמתנגדים שהרר"י הנ"ל שהי' ג"כ מהמתנגדים התעורר לשלום ורבינו נתן ידו אליו לשלום כמ"ש לעיל יעו"ש :

פרק כו

תלמידיו הגדולים ומפורסמים

האחד המיוחד הוא מרן הרה"ק רבינו אהרן הלוי נ"ע המפורסם בעולם בשם אדמו"ר משטראשיעליע בן הרה"ח ר' משה הלוי זלה"ה איש הורוויץ (אשר הקדושים אשר בארץ המה הבירו בו שלא נפגם אצלו הצלם אלקים כלל ושע"כ זכה לבן כזה) . שרש גזע מחצבתו הוא מבעל של"ה הקדוש והוא הי' דור שמיני ממנו . מימי נעוריו מאס בחמודות העולם ושם בתורת ה' חפצו בשקידה נפלאה . ובהיותו עוד רך בשנים נתקרב לרבינו ב) .

א) וסיפר שהה"ל הנ"ל שאל מרבינו בדרך בדיחותא מה יהי' משיח לזקנו חסיד או מתנגד כו'. ורבינו השיב לו ג"כ בדרך בדיחותא שלפה"נ יהי' מתנגד. כי אם יהי' חסיד לא יאמינו לו המתנגדים. אבל החסידים יאמינו לו איך שיהי' ס':

ב) בפתח השער לספרו שער היחוד והאמונה כ' בזה"ל כי קרוב לשלשים שנה שנתאבקתי בעפר רגליו (של רבינו) ושמשתי לפניו ולא עמדתי על שמיעותי אשר שמעתי מפיו הקדוש עד אחר הרבה יגיעות שיגעתי בכל מלה ומלה ששמעתי מפיו הקדוש עד שעמדתי על שורשה כו'. וזה גלוי לכל שער מדינתינו שמושי ששמשתי את כ"ק בתדירות ולא קבלתי מרב אחר זולתו כו' יעו"ש. ולפ"ז הי' ראשית בואו לרבינו בערך שנת תקמ"ג (שהי' אז בערך י"ז שנה) כי רבינו נפטר בשנת תקע"ג:

ורבינו קרבו וחבבו מאד והושיבו ללמוד ביחד עם בני אדמו"ר האמצעי נ"ע והיו לומדים ביחד תמיד נגלה וד"ח והיתה ביניהם אהבה עזה כאחים ממש ועד יותר א) . ולהם היו הולכים אנ"ש לשמוע חזרת הד"ח של רבינו בתוספת ביאור . והוא הי' מהעיילי בלא בר לרבינו כמו בניו ממש . והי' כותב מכתבים לאנ"ש לזרום בדברים הצריכים זירוז וחיזוק להצטרכות רבינו . בעת שנלקח רבינו לפ"ב היה לו מס"נ רב על רבינו (עי' לעיל) . ובבוא רבינו מפ"ב בפעם הב' וקבע דירתו בלאדי קבע גם הוא דירתו שם עם כב"ב וקנה לו שם בית ודר שם ערך שמונה שנים . אך איזה שנים קודם פטירת רבינו נעשה עליו קטגוריא גדולה . והובא עליו כלשינות לפני רבינו ומזה סבל עג"נ רב. וע"כ מכר ביתו והעתיק אהלו לעיר מולדתו אשווע וישב שם על התורה ועל העבודה ולרבינו הי' בא לפרקים כו'. ומאז נעשה פירוד בין הדבקים היינו בינו ובין בן רבינו הנ"ל וגם בדרך עבודתם נתפרדו כידוע . ואחר פטירת רבינו נתרחב הפרץ יותר ב) . כי אנ"ש התחלקו אז לב' מחלוקות. הא' אחר אדמו"ר האמצעי נ"ע בן רבינו שהוא ימלא מקום אבותיו . והב' נתנו עיניהם בו שהוא יהי' להם לרב. וכן הי' שקבע דירתו בשטראשיעליע (פלך מאהליב) ומשם הפיץ אור תורתו ע"פ תבל ע"פ דרכו הקדוש שסלל לו . והיו נוסעים אליו לקבל לקח מפיו הקדוש . אופן עבודתו הי' מבהיל מאד ברעש גדול והתפעלות עצומה ג). עד שכל הרואה ושומע הי' מתלהב מאד. וכל המקושרים אליו הי' דרך עבודתם בהתפעלות והתלהבות כו'

א) אדמו"ר האמצעי נ"ע הי' אומר שכשאומר דורשי יחודך כבבת שמרם כוונתו בפרט הוא על חבירו הרה"ק הנ"ל :

ב) מאז התפרדו זמ"ז הרה"ק הנ"ל עם אדמו"ר האמצעי נ"ע לא ראו זא"ז כ"א פ"א בוויטעבסק כשהיו התפוסים שניהם (כמו שנספר לקמן אי"ה) :

ג) אחד מהרבנים מנכדי רבינו נ"ע סיפר שפ"א נכנס לחדר זקנו אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע ומצא בין כתבי אדמו"ר הנ"ל כתב א' קצר כי"ק של רבינו שמרחיק מאד ענין ההתפעלות. ואח"כ הי' כתוב שם בכי"ק של אדמו"ר בעל צ"צ שמ"ש רבינו זה הי' הוראת שעה שהי' צריך לבטש חסיד א' שהי' דרכו בהתפעלות יתירה כו'. והי' סבור נכד אדמו"ר הנ"ל שכוונת זקנו הוא על הרה"ק משטראשעליע שהוא הי' החסיד כו'. ושאל ע"ז מזקנו הנ"ל והשיב לו זקנו אדמו"ר הנ"ל ח"ו לא עליו הי' כוונתי כי אצלו הי' התפעלות אלקי וגם הלא הוא הי' לו מס"נ רב על רבינו כנ"ל . גם סיפר שאחר פטירת רבינו הי' הרה"ק בהאדזין להשתטח על קבר רבינו נ"ע והי' לו רדיפות מאנשי העיר שהם הי' ידם עם אדמו"ר האמצעי נ"ע וע"כ לא נתנו לו המפתח מהאהל של רבינו והי' לו מס"נ רב עד שנכנס לשם על סולם דרך החלון שהי' גבוה מאד והפיל עצמו לשם בקול זעקה אוי רבי . וכשהי' צריך לצאת לא הי' יכול כי החלון הי' גבוה מאד ובפנים לא הי' לו סולם ודפק בדלת זמן רב עד שהלך כפת א' מאחב"י ושבר המסגר ויצא משם. וברך

חיבר ספרים יקרים ונוראים. הא' ספר שער היחוד והאמונה ביאור על שער היחוד והאמונה של רבינו נ"ע (חלק הב' מס' לקו"א). ובו יש פתח השער בו יבאר כל עניני הקבלה והחסידות על מה הטבעו יעו"ש כי טוב הוא. גם חיבר ס' שערי עבודה הנקרא בשם עבודת הבינונים שהוא ביאור על ח"א מס' לקו"א שנק' בשם ספר של בינונים. ועל חלק הג' הוא אגרת התשובה של רבינו נ"ע נקרא הביאור פתח התשובה. ושם יש ג"כ מבוא והקדמה גדולה. בה יבאר דרך עבודתו בהתפעלות דוקא וידבר נגד המרחקים זאת כו'. וספרים אלו הדפיסם בעצמו בהיותם בחיים חיותו כו'. ואחר פטירתו הדפיסו נכדיו ס' עבודת הלוי דרושים על ס' פרשיות התורה ומועדי השנה וגם לקוטים מאגרותיו לאנ"ש והרבה אגרות ודרושים שכתב עוד בחיי רבינו נ"ע גם ביאור על מאמר איהו וחיוהי שבאגה"ק מרבינו נ"ע. וגם איזה שו"ת בנגלה. והנה הלקוטים רובם כבולם נעתקו מכי"ק. אך הדרושים רובם ככולם הוא מאשר לקטו נכדיו ותלמידיו רשימות השומעים לקוטי בתר לקוטי כו'. גם נמצא אצלינו איזה אגרות יקרים ממנו לאנ"ש בחיי רבינו נ"ע שלא באו לדפוס. וגם על המאמר נפש השפלה שכתב רבינו לפני הסתלקותו נמצא ביאור ממנו בכת"י באריכות:

ימי רבנותו הי' ערך ט"ו שנה ויותר. משנת תקע"ג עד תחלת שנת תקפ"ט כי נפטר בשמע"צ דשנה הנ"ל ה) (בן ס"ג שנה). בעירו שטראשיעליע. ועל קברו בנוי אהל אבנים ויש שנוסעים להשתטח שם זיע"א:

הי' לו ב' בנים. הא' הרה"ג החסיד המפורסם ר' חיים רפאל זלה"ה. והב' הרה"ח המפורסם הגביר ר' מכאל דוד זלה"ה מוויטעבסק. אחר פטירתו נסעו הרבה ממקושריו לליבאוויטש לאדמו"ר בעל צ"צ נ"ע. והרבה מהם קבלו עליהם לרב את בנו הרה"ח ר' חיים רפאל זלה"ה על מקומו בשטראשיעליע. אך במשך איזה שנים נחלש בבריאותו ונפטר בימי עלומיו בעיר טאלאצין. ואז הרבה נתקשרו לליבאוויטש. והרבה הסתפחו לרבני לעבעוויץ ווילעדניק קאיידנוב. והרבה נשארו כך בלא רב עד היום הזה:

בסיפורים הנדפסים מכבר כתוב שם הרבה מעשיות נפלאים עליו. אך מאשר לא נתברר לנו אמיתתן של דברים ע"כ לא העתקנו מהן גם הקיצור ומי שירצה יוכל לעיין בסיפורים הנ"ל:

הרה"ק את האיש הנ"ל שיהי' עשיר כל ימיו הוא וזרעו וכן הי'. ולאנשי העיר אמר בשם שרציתם לעשות פירוד ביני ובין מורי ורבי כן יהי' אצליכם תמיד פירוד לבנות וכן נתקיים שתמיד הוא מחלוקת בעיר הנ"ל. אח"כ הי' בהאזין אדמו"ר האמצעי נ"ע ושמע הדבר והקפיד עליהם מאד כו':

ה) ערך יו"ד חדשים אחרי פטירת אדמו"ר האמצעי נ"ע. וקודם פטירתו חצי שנה מינו אנ"ש את אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע לרב על מקום אותנו אדמו"ר האמצעי נ"ע ושמע הרה"ק מזה ונהנה מאד ואמר ברוך ה' אשר לא עזב חסדו מבית רבינו להיות מזרעו יושב על כסאו אחריו כו':

הרה"ק ר' יצחק אייזיק הלוי עפשטיין נ"ע מהאמי' תלמיד מובהק לרבינו נ"ע ואח"כ לבנו אדמו"ר האמצעי נ"ע. ועם אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע הי' אוהב נאמן וכפוף לו. הי' גאון גדול בנגלה ובחסידות וצמאונו לד"ת הי' גדול מאד עד שהי' נוגע זה לחיות נפשו ממש ורבותיו הק' היו מגדילים אצלו הצמאון שהיו מגלים טפח ומכסים כו' והוא הי' מרבה לבקשם בצעטליך שיגלו לו יותר כי זה נוגע לו עד הנפש ממש ואם הי' מצליח בקשתו הי' לו נפשו לשלל ממש. והוא העמיק הרחיב בד"ח עד להפליא וחיבר ספרים יקרים בד"ח נחלקים לעשרה מאמרות א). ואיזה מהם נדפסו והם עמוקים מאד. ובנגלה הי' לו שו"ת עם אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע ועם הגאון החסיד ר"נ זלה"ה מדובראוונא. ועוד עם הרבה גאוני דורו ב). איזה פעמים הי' בליבאוויטש אצל אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע. פ"א הי' בפ"ב ע"ד עניני הכלל ובנסיעתו בחזרה הי' בליבאוויטש (פעם האחרון). והשתעשעו הרבה הוא עם אדמו"ר הנ"ל ג). וכשהי' צריך לנסוע משם הי' מטייל עם אדמו"ר ארוכות וקצרות ולא יכלו להתפרד וכו'. בנסיעתו משם לביתו הי' במאהליב והיו אצלו כל גדולי המנגדים דשם וכבדוהו מאד ואח"כ עשו משתה עבורו בבית א' מהגבירים וכולם היו שם ושאלו ממנו הרבה ענינים בנגלה בבבלי וירושלמי כו' והוא השיב להם על הכל כיד ה' הטובה עליו עד שנתפעלו מאד. בשנים הראשונים שהי' רב כהאמי' הי' עליו מחלוקת גדולה ואח"כ הושקטה ע"פ עצת וצווי אדמו"ר האמצעי נ"ע שהי' שם בהאמי'. אך ברבות השנים היו יראים וחרדים ממנו כל אנשי העיר והנהגתו הי' ברמה מאד ועוד עתה רועדים לשמו ולזכרו כו'. בשנים האחרונים כשנתמלא לו שבעים שנה התחיל להתנהג כאחד הגדולים אשר בארץ והי' לובש בש"ק ויו"ט בגדי לבן כו' ד). ונפטר בעירו האמי' כ"ז אייר תרי"ז בן ע"ז שנה. ועל קברו הולכים להשתטח ולבקש רחמים מהשי"ת. ויע"א:

א) א' מאמר התפלות והשמחה (נדפס). ב' מאמר יצי"מ (ג"כ נדפס). ג' מאמר מצה וכוסות. ד' ה' ו'. מאמר שני המאורות שנחלק לג' חלקים. ז'. מאמר השבת. ח' מאמר הבדלה. ט' מאמר כללות התורה. י' מאמר הברכות. ועוד דרושים על כל פרשיות התורה ולמועדים ור"ה ור"ח וחנוכה ופורים ול"ג בעומר. (איזה דרושים נדפסו בסוף המאמר יצי"מ):

ב) פ"א הי' אצל הרה"ק מרוזין נ"ע בשליחות מאדמו"ר האמצעי נ"ע וקירבו הרה"ק מאד. וגם הוא נתפעל מאד מהרה"ק מרוזין (ויש בזה אריכות דברים ואכ"מ):

ג) אדמו"ר אמר לפניו ד"ח מענין כל הנהנה בלא ברכה כאלו גוזל כו'. וכל בני אדמו"ר עמדו מסביב והסתכלו בפניו של הרי"א אם ירצו ממנו איזה תנועה של התפעלות ולא ראו מאומה. אך כשסיים אדמו"ר הדרוש שאל הרי"א ממנו מהו פי' גוזל כו' והשיב לו אדמו"ר במלות קצרות שאפ"ל ע"ד את הבאר אשר גזלו כו' ואז נתלהב הרי"א עד שפניו נעשו פני להבים ממש:

ד) מאחד מהרבנים מנכדי רבינו נ"ע שמעתי שהפליג בשבחו מאד וסיפר שפ"א

הרב הגאון החסיד ר' נחמי' נ"ע מדובראוונא בן הרה"ג החסיד המפורסם ר' אברהם בירך זלה"ה מסמיליאן וחתנו של הרה"ח המפורסם ר' זלמן וועלקעס זלה"ה מדובראוונא (שנדבר מהם בסמוך אי"ה) כו' ואח"כ בזווג שני הי' חתנו של הרה"ק ר' חיים אברהם בן רבינו נ"ע א). הי' תלמיד מובהק לרבינו נ"ע בנגלה ובחסידות והי' חבירו של אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע. אחר פטירת רבינו הי' נוסע לאדמו"ר האמצעי בן רבינו נ"ע. ואחר פטירת אדמו"ר הנ"ל הי' כפוף לאדמו"ר בעל צ"צ נ"ע והי' כותב עליו בשם מורינו. ולעתים קרובים הי' בא אליו לליבאוויטש להשתעשע עמו. גם היו מריצים תמיד שאלותיהם זל"ז ומפלפלים בהלכה כו'. וגם עם הרה"ק רי"א מהאמי' זלה"ה הי' לו מו"מ בהלכה ועוד עם הרבה גאוני דורו וכולם אמרו עליו מקודש ב). בד"ח הי' לו ג"כ ידיעה גדולה והי' מעמיק בהם מאד ג). אך לחזור ולומר ד"ח לפני העם לא הי' דרכו כ"א לעתים רחוקים. הוא הי' מחותנו של הגאון החסיד ר' ברוך מרדכי זלה"ה אבד"ק באברויסק. עסקו כל ימיו הי' עסק פאבריק של טליתים והי' מתפרנס מזה בעשירות. אך בסוף ימיו כאשר יצאו טליתי מאסין נתקלקל עסקו והוה דחיקא לי'

הי' אצלו בהאמי' ובקש מהרר"א שיאמר לפניו ד"ח ומתחלה לא רצה הרר"א לומר לפניו כי א"ל בזה"ל בל"א איר זייט דאך נאהעגט לעבין לאפין (הייט אצל זקנו אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע) אך הוא השיב לו שבד"ח של הסבר אנו צמאים ושאל ממנו הרר"א באיזה ענין רוצה שיאמר לו ובקשו שיאמר לו בענין תלת כלילן גו תלת והניח הרר"א ראשו על ידיו על השולחן זמן מה ואח"כ א"ל ד"ח ערך ד' שעות ויותר (ויש בזה ארוכות דברים ואכ"מ). עוד סיפר נכד רבינו הנ"ל עליו שהי' יכול לעמוד בתפלה ח' שעות רצופים כאבן דומם ממש בלי שום תנועה כו'. גם פ"א דבר נכד רבינו הנ"ל אודותו ואודות הרה"ק ר' הלל מפאריטש זלה"ה ואמר שעל צורת הרר"ה הי' ניכר צורת חסיד ועל צורת הרר"א הי' ניכר צורת חסיד וגם גאון כו'. הרה"ק ר' הלל הנ"ל הי' אצלו הרבה פעמים וכו' כפוף לפניו והי' שומע ממנו ד"ח ומביאו גם בדרושיו:

א) הגאון ר"י צייטלין זלה"ה משקלאוו הי' דודו זקנו של הגאון ר"נ (שהרר"נ הי' נכד אחותו) ובספרו דברי נחמי' נמצא תשובה מהגאון ר"י הנ"ל בדבר ד"ת שהי' לו להגאון ר"נ בדבר עזבון שהי' לו והרר"י מצדד בזכותו יעו"ש:

ב) אחד מהרבנים מנכדי אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע שאל פ"א לזקנו הנ"ל מי גדול בנגלה הרר"נ או הרר"א הנ"ל והשיב לו זקנו הנ"ל הלא הרר"נ יכול לפעול חדשות בתורה (בלא"א אויף טאן נאיים אין תורה כו'). גם אמר עליו הרה"ק הנ"ל שהי' מרכבה לתורה (וסיפר ע"ז מעשה נפלאה):

ג) הרה"ג ר' יוסף תימארקין זלה"ה שהי' תלמידו סיפר שפ"א ראהו יושב על הארץ וסביביו מונחים הרבה ספרים נדפסים וביכלעך כת"י וכולם פתוחים והוא מעיין ומעמיק בהם אחד כדרכו:

שעהא. וכשנסע הר"ד ברוך מרדכי מבאברויסק לאה"ק תובב"א אמר לאנשי באברויסק שיקבלו במקומו לרב את הגאון ר"נ. וכן עשו ששלחו לו אנשים עם כתב רבנות אך הוא לא רצה ברבנות ודחה א"ע בדחויים שונים. אח"כ ברוב הפצרות והשתדלות פעלו ממנו כו'. אך לא אסתייעא מילתא כי בין כה וכה הגיע יום פקודתו בט"ו שבט תרי"ב ביום שנתמלא לו ס"ד שנים מכוון: פטירתו הי' נפלא מאד שכל הלילה למד וכתב שו"ת א). ואח"כ בבוקר שמע בחדרו מהמנין שאצל חדרו ברכו וקדושה ואחר התפלה נפטר פתאום זיע"א ב). השאיר אחריו ברכה שו"ת על ד' חלקי השו"ע ונדפסו ג' חלקים. על או"ח. ויו"ד. ואהע"ז. ונקראים בשם דברי נחמי'. ועוד נדפס ממנו הגהות בטור וב"י ושו"ע רבינו. גם השלמה לשו"ע רבינו על ד' סימנים ג). (ואיזה דרושים בד"ח נדפסו ג"כ שם) ד). השו"ת על חלק חו"מ לא יצאו עדיין לאור הדפוס:

בניו היו ג"כ יקרי ערך וגדולים בתורה. הא' הרה"ג ר' לוי יצחק זלה"ה שנפטר בימי עלומיו כנ"ל הי' גדול בתורה ודחיל חטאין והי' יקר אצלו מאד אך נפטר ע"פ אביו ה) ומר אביו הגאון מביאו בתשובותיו ומספר בשבחו מאד. יעו"ש. הב' הרה"ג ר' משולם זוסיא זלה"ה מובא ג"כ בתשובותיו ונפטר ג"כ בימי עלומיו ע"פ אביו. הג' הרב הגביר ר' דובער ליב זלה"ה ממאהליב. הוא הוציא לאור ספרי מר אביו הגאון חלק או"ח ואהע"ז ועשה הקדמות להם. גם נמצא שם ממנו שאלה ששאל לאביו הגאון ותשובת מר אביו הגאון ע"ז גם בסוף הספר נמצא חדושי עצמו. ולפני איזה שנים הדפיס ס' קטן נק' בשם אמונת חכמים להכות על קדקוד המתחכמים לנגד דחז"ל בענין נס חנוכה ועוד איזה ענינים ולהעמיד דחז"ל על מכונם. ונפטר זה לא כביר. הד' הרה"ח ר"ז ז"ל מקרוילע ולבסוף ימיו הי' בווילנא. הי' ג"כ יקר ערך מאד וירא וחרד לדבר ה' ונפטר זה לא כביר. הה' מוה' ברוך ז"ל מבאברויסק שהוציא לאור הדפוס חלק יו"ד משו"ת מר אביו הגאון זלה"ה:

א) השו"ת היו ע"ד טליתי מאשין שהוא הי' אוסרם והסכים עמו מחותנו הגאון הרד"ל מביחאוו זלה"ה. אך אדמו"ר בעל צ"צ לא רצה להוציא מפיו איסור מפורש ע"ז והיתר ג"כ לא אמר בשום אופן. וזה אמר שמסתמא חסידים לא ילבשו טליתי מאשין ויש בזה אריכות דברים ואכ"מ:

ב) בדבר פטירתו יש מעשה נפלאה ואכ"מ: ג) כי בשו"ע רבינו חסר הרבה סימנים שנשרפו והשלים הרבה מהחסרים. אך גם המה נשרפו ונשאר הד' סימני':

ד) בבית"י ראינו ממנו מכתב בד"ח בענין נשמות דזרע אדם וזרע בהמה שמפלפל הרבה עם אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע בעומק גדול מאד:

ה) שמענו מאחד מרבותינו ענין נורא בדבר פטירתו שהי' בזה לאביו הגאון ר"נ עם אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע. שהרר"נ שלח פ"נ לאדמו"ר הנ"ל שיהי' הוא חילוף תחת בנו ובקש מאדמו"ר שיתפלל ע"ז שיהי' החילוף. אך אדמו"ר השיב לו במכתב הזהר והזהר מלעשות כן כו'. ואח"כ בזמן קריב נפטר בנו הנ"ל:

הרה"ג החסיד המפורסם ר' אברהם בירך זלה"ה מסמיליאן אביו של הגאון ר"נ הנ"ל הי' ג"כ גדול בתורה ובחסידות והי' מקושר מאד לרבינו ואח"כ גם לאדמו"ר האמצעי בן רבינו נ"ע . והי' מחותנו של הרה"ק רח"א בן רבינו נ"ע (כמש"ל במדור בנו הרר"נ) גם הי' מחותנו של הגאון בעל משכנות יעקב זלה"ה (שהרה"ח ר' לוי בירך בנו של הרר"א הי' חתן הגאון הנ"ל). כל ימיו הי' סוחר עד מלאות לו ששים שנה שאז עזב עסקי העולם לגמרי וישב עה"ת והעבודה תמיד עד יום פטירתו . מ"כ בדובראוונא :

הרה"ח המפורסם ר' זלמן מדובראוונא זלה"ה (הנקרא בשם ר"ז וועלקעס) . חותנו של הגאון ר"נ הנ"ל בזווג ראשון . אביו הי' דר בווילנא והי' מחסידי רבינו . ובנו הרר"ז הנ"ל נתפס שם בדעות המשובשות ר"ל . בימי נערותו . ואביו הי' רוצה להביאו לרבינו אולי ישיב אותו רבינו מדעותיו שנתפס בהם אך הוא לא רצה בשום אופן . ורבינו הי' שואל עליו מאביו למה אינו מביאו אליו וסיפר לו אביו במר נפשו שאינו שומע לו . אך אח"כ עקר אביו דירתו לדוב־אוונא ושם אסתייעא לו מילתא שבא לפני רבינו. ורבינו דיבר אליו דברי כבושים כו' . ודבריו היוצאים מן הלב נכנסו ללבו כחץ עד שבעמדו שם לפני רבינו נהפך לאיש אחר לגמרי ומאז שב להשי"ת בכל לבו ונפשו ומאדו . והתקשר לרבינו בהתקשרות עצומה והתחיל לעסוק בד"ח ולהתפלל הרבה והעמיק הרחיב בזה עד להפליא שהי' יכול לעמוד כל ליל החורף על מקום אחד ומעמיק בד"ח ולא הי' מרגיש העוברים לפניו כו' . גם הי' בעל צדקה גדול מאד והי' לו סדר נפלא בצדקה כי הוא הי' איש עשיר והי' מונח אצלו מעות בכמה תיבות . מעות נחשת בתיבה בפני עצמו ושל כסף בפ"ע ושל זהב בפ"ע כו' . וכשהי' בא אליו עני לבקש צדקה הי' מעריך בדעתו לאיזה נדבה ראוי האיש אם של כסף או של זהב כו' ואז הי' מכנים ידיו להתיבה ההיא וכמה שהי' נתפס בידו בפעם הראשון הי' נותן זה בשלימות להעני ח) . אחר פטירת רבינו הי' מקושר לבנו אדמו"ר האמצעי נ"ע. וכמ"פ התאכסנו רבותינו בביתו . קודם פטירתו הזמין פ"נ לאדמו"ר ושם הי' כתוב שאדמו"ר יעורר ר"ר עליו שיזכה לכנוס לגיהנם תיכף אחר פטירתו . ובצוואתו מצאו כתוב שאין לו שום דבר במה להשען ליום הדין כ"א על כח אדמו"ר ועל כח הצדקה . ואנן מה נעני אבתריי כו' :

הרה"ק החסיד המפורסם ר' זלמן זעזמיר נ"ע . מגדולי תלמידי רבינו ואח"כ

ח) הרר"פ משקלאוו שהי' ג"כ בעל צדקה גדול נסע אליו להתלמד ממנו סדר במעשה הצדקה. וכאשר ראה זאת עשה הרר"פ ג"כ כמוהו . וסיפר הרר"פ לרבינו שלמד דרך חדש בצדקה מהרר"ז. אך א"ל לרבינו הפרש א' יש ביני ובין הרר"ז בזה . שהרר"ז אינו פותח היד כלל להביט כמה יש שם . ואני הגם שאני נותן ג"כ להעני כמה שנתפס בהיד . אך אני פותח היד להביט כמה יש שם כו' :

מתלמידי בנו אדמו"ר האמצעי נ"ע. ידיעתו בד"ח הי' נורא מאד ועבודתו הי' בדרך נפלא ומבהיל. ועל ידו נתקרב הרה"ק ר"ה מפאריטש זלה"ה לאדמו"ר האמצעי נ"ע (כמו שנספר אי"ה לקמן במדור הרר"ה זלה"ה). והרר"ה הי' ג"כ תלמידו של הרז"ז א). ומביאו כמ"פ בדרושיו. הי' רב בעיר דע"ב וגם בקריסלאווע ושם מ"כ. בכ"י נמצא ממנו איזה דרושים ד"ח כו':

הרה"ח המפורסם ר' פנחס זלה"ה משקלאוו בן הגאון ר' חנוך הענך שיק זלה"ה. הי' תלמיד מובהק לרבינו נ"ע ואח"כ לבנו אדמו"ר האמצעי נ"ע. ורבותינו הק' היו מחבבים אותו מאד והיו מגלים לפניו כל מסתורין וכל אשר הם עושים הוא הי' עושה כו' ב). בעת החתונה של בת אדמו"ר האמצעי נ"ע עם בן הרה"ק משארנאביל נ"ע בשנת תקע"א שהי' זה בחיי רבינו נ"ע קרא אותו רבינו החדרה עם בנו הנ"ל וישימהו לעומד על המשמר שלאחר הסתלקותו יהיו נעשים פדיונות ע"י בנו הנ"ל דוקא ולא ע"י זולתו כו'. ולאחר פטירת רבינו כתב מכתב לאנ"ש להודיעם קושט דברי רבינו נ"ע. הוא הי' רושם ד"ח של רבינו בדקדוק גדול מאד ואדמו"ר בעל צ"צ נ"ע הי' סומך על רשימותיו יותר מעל כל הרשימות ג). הי' עשיר גדול ובעל צדקה גדול מאד. ונפטר בליבאוויטש בערך שנת תקפ"ה ד). והניח עזבון גדול לצדקה ערך תשעים אלף רו"כ סיג'. גם מצאו כתוב בצוואתו שסך כ"ה רו"כ יתנו לחסידים על משקה שישתו בימי אבלו ר"ל בכדי להפיג צערם כו'. ואחד מהרבנים מנכדי רבינו סיפר שהח"ק דליבאוויטש בקשו עבורו דמי קבורה י"ב מאות רו"כ והחזיקו אותו עבו"ז שיהוי זמן יתירה ואדמו"ר לא הסכים ע"ז ואח"כ הי' שריפה גדולה בליבאוויטש ואמר אדמו"ר שזהו עבור זה כו':

הרה"ח המפורסם ר' איסר קיסעס זלה"ה משקלאוו בן הגאון ר' אליעזר גראייעווער מסלאנים (בעל משנת דראב"י) מגזע המהרש"א והרמ"א ועוד כמה גאונים. הי' ג"כ מגדולי תלמידו רבינו והי' מצויין מאד בקבלת הד"ח וחזרת הד"ח והי' חוזר לפני התלמידים והם היו מחבבים לשמוע חזרתו כו':

א) הרר"ה אמר שבכל אדם צ"ל רב. וגם חסיד שיסביר לו דברי הרב. והחסיד שלו הי' הרז"ז:

ב) כשנסע רבינו בערי פולין נסע גם הוא עמו והי' עמו אצל הרר"ב ממעזבוז נ"ע וכאשר נפטר רבינו מהרר"ב במחלוקת אמר הרר"ב לר"פ. פנחס תשאר אצלי ואני אעשה לך טובות (כי הרר"פ הי' חשוכי בנים ר"ל). והשיב לו הרר"פ אני קבלתי אותו לרב וכל החולק על רבו כו':

ג) א' מהרבנים מנכדי רבינו אמר עליו שכל תיבה שיצא מפי רבינו הי' אצלו כמרגליות. ועוד תיבה הוא עוד מרגליות כו':

ד) אדמו"ר האמצעי נ"ע יצא ללוותו ואמר הפעלדמארשאל של חסידים נפטר.

הרה"ח המפורסם ר' זלמן רוויזעס זלה"ה משקלאוו אחיו של הר"ר איסר הנ"ל וגיסו של הרר"פ הנ"ל הי' ג"כ מחסידי רבינו הגדולים והי' ג"כ מצויין מאד בקבלת הד"ח ובחזרת הד"ח והי' חוזר לפני אנ"ש. אח"כ הי' נוסע לאדמו"ר האמצעי נ"ע וגם הי' מחותנו (כי הר"ר יעקב כולי בן הרר"ז הי' חתן אדמו"ר הנ"ל). בהמלשינות שהלשינו את אדמו"ר האמצעי נ"ע הלשינו גם אותו וגם הוא ישב התפוס בוויטעבסק וגם דינו יצא בצדק ב"ה:

הרה"ח המפורסם ר' בנימין קלעצקער זלה"ה. חתן הגאון ר' אלי' פינסקער זלה"ה ונכד הגאון בעל פמ"א זלה"ה. והי' עמיתו וחבירו של הרר"פ משקלאוו וגם הי' ש"ב ושותף בעסקיו ומקום דירתו הי' בשקלאוו. הי' מקושר לרבינו מאד ואח"כ לבנו אדמו"ר האמצעי נ"ע. ומסירת נפשו עבור רבותינו הי' בכל לבו ונפשו ומאדו כו'. והוא הי' מחותנו של הר"ר אלי' ב"ר מרדכי זלה"ה חתן רבינו נ"ע. שבנו הר"ר ברוך ז"ל הי' חתן הר"ר בנימין זלה"ה:

הרה"ח המפורסם ר' אלכסנדר סענדר זלה"ה. משקלאוו. הי' חסיד גדול מאד ודחיל חטאין ובעל צדקה גדול מאד. פ"א כתב רבינו מכתב אליו לבקשו שלא יעמוד בסוד משחקים המלעיגים בחפצים לעבוד ה' באמת בעבודה שבלב זו תפלה כו'. ובתחלת המכתב הי' כתוב בזה"ל הנה אף כי לא ידעתיהו ולא אכיר מראהו אך לשמע אזן שמעתיהו אשר רוח ה' נוססת בו כו' א). והוא מילא בקשת רבינו ועמד לימין צדקם של החסידים כו'. אך אם זכה להיות אח"כ אצל רבינו לא נתברר לנו עדיין כי הוא נפטר בימי עלומיו כו'. אך זאת ידענו שרבינו הי' אצל אביו לנחמו אחר פטירתו ואמר לאביו שראה אותו בלבושים מאירים ובהירים מאד וכ"ז הוא מחמת הצדקה שלו ב). אביו הי' נקרא הר"ר צבי והוא לא הי' מהחסידים אך לא הי' מנגד ג"כ. הר"ר סענדר הנ"ל בן הי' נקרא ר' משה ר' הירשס. כי בעת פטירת אביו הנ"ל הי' הוא קטן ונתגדל על ברכי זקנו ר' צבי הנ"ל וע"כ נקרא ע"ש זקנו הנ"ל. ועשה זקנו שידוך עבורו עם הגאון ר' בנימין ברודא אבד"ק הוראדנא זלה"ה. אח"כ הי' מחותנו של אדמו"ר האמצעי נ"ע כי הי' לו בן שמו ר' אהרן זלה"ה והי' חתנו של אדמו"ר הנ"ל. והר"ר אהרן הי' גיסו של אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע ואח"כ נעשה גם מחותנו. כי אדמו"ר הרב מוהר"ש מליבאוויטש נ"ע בן אדמו"ר הנ"ל הי' חתן הר"ר אהרן זלה"ה:

הרה"ח המפורסם ר' שלמה פריידעס זלה"ה משקלאוו. מחסידי רבינו הגדולים ג)

א) המכתב הועתק בפנים בשלימות והוא מכתב איום ונורא יעו"ש:

ב) שמענו שאמר רבינו אז שלא שיער גודל כח מצות הצדקה כ"כ כו':

ג) כשנסע רבינו נ"ע בערי פולין נסע גם הוא עמו בלוותא עם הרר"פ שקלאווער ז"ל והי' עמו אצל הרה"ק ר"ב ממעזבוז נ"ע:

ואח"כ לבנו אדמו"ר האמצעי נ"ע הי' כפוף ג"כ והי' מאוהביו א). רק לא הי' מקושר כ"כ. ועם אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע הי' ג"כ או"נ וכפוף לו וגם הי' מחותנו ב). הוא הי' רושם דברי רבינו בטוב מאד ורשימותיו נמצאים למאות ולאלפים ערך ארבעים ביכלעך. ובעת שעשה השידוך עם אדמו"ר מסר כל הכתבים לאדמו"ר וזה הי' הנדוניא שלו. ואדמו"ר הגיה אותם והוסיף עליהם הגהות והוספות רבות. גם נמצא אצלינו ג' מכתבים יקרים מאדמו"ר הנ"ל אליו שיש בהם הרבה דברים טובים ומועילים לעבודת השי"ת :

חתנין היו הרה"ח המפורסם ר' נחום טובי' זלה"ה מפיראטין. והרה"ג המפורסם ר' שלמה זלמן זלה"ה רב דוויליז ליעפלי וקריסלאווע :

הרה"ח המפורסם ר' יוסף זלה"ה משקלאוו. מתחלה הי' מהמנגדים ואח"כ נתקשר לרבינו עוד בשנים הראשונות והי' גדול מאד בתורה ועבודה ומהתיקון חצות שלו נעשה אח"כ הרה"ג ר' אברהם שיינעס זלה"ה מהחסידים (כמש"ל במדור הרר"א הנ"ל יעו"ש). ושמענו שהי' סוחר גדול והי' נוסע לליפציג וכל ענין מסחרו לא גרע מעבודתו דבר. ואדרבה שמענו איזה מעשיות מנסיונות שעברו עליו בהיותו שמה והוא עמד בהם בעזהשי"ת. ובנו הי' הרה"ח המפורסם ר' יעקב זלה"ה שנדבר ממנו בסמוך אי"ה :

הרה"ח המפורסם ר' יעקב זלה"ה משקלאוו בן הר"ר יוסף הנ"ל (והי' נקרא בשמו ר' יעקלע ר' יאסעלעס) הי' ג"כ מחסידי רבינו במס"נ כי חותנו רצה שתתגרש בתו ממנו. אך היא לא רצתה בשום אופן. ואח"כ הי' מקושר לאדמו"ר האמצעי נ"ע. וכשהי' אדמו"ר בשקלאוו התאכסן אצלו. והוא הי' י"ש גדול והי' מתפלל הרבה. ובש"ק ההוא שהי' אדמו"ר אצלו התפלל ג"כ הרבה מאד אף שגם אדמו"ר האריך בתפלתו ואח"כ האריך במושב השולחן וגם אמר ד"ח והוא הי' מתפלל עדיין. ואח"כ כשבא לביתו הי' בוש להתראות בפני אדמו"ר על שאורח כזה הוא אצלו והוא לא הי' במושב השלחן ובעת אמירת הד"ח. וקרא אותו אדמו"ר וא"ל בדרך בדיחותא. הנה ההפרש שבינך לשאר בנ"א הוא ששאר בנ"א אצלם היצה"ר באכילה ושתי' או בהרהורים רעים ח"ו או גם בדבור דב"ט והוללות ח"ו או עוד גרוע יותר ח"ו. ואצלך היצה"ר הוא בתורה ותפלה. והנה שאר בנ"א כשלומדים ומתפללים נפטרים אז מהיצה"ר אבל אתה לומד ומתפלל וישן הכל עם היצה"ר כו'. והנה

א) בהמלשינות שהי' על אדמו"ר האמצעי נ"ע הי' המלשינות גם עליו וגם הוא הי' תפוס ואח"כ יצא בצדק דינו בעזהשי"ת (כמו שנספר לקמן אי"ה בחלק ב') :

ב) כי אדמו"ר מהרי"ל נ"ע בן אדמו"ר ז"ל נ"ע הי' חתנו בזוג ראשון. ונולד לו (מבת הרר"ש). אדמו"ר הר"ר שלמה זלמן נ"ע מקאפוסט (שנפטר בעה"כ זה לא כביר) ואדמו"ר הר"ר שלום דובער שליט"א מרעציצא :

זה הי' מילתא דבדיחותא . אבל מזה גופא מובן גד'לות מעשיו ועבודתו . ולואי שיתפלל אדם כל היום כו' :

הרה"ח המפורסם ר' זלמן ריבלין משקלאוו זלה"ה בר' אלי' פלאטקים . מחסידי רבינו נ"ע ואח"כ התקשר לבנו אדמו"ר האמצעי נ"ע ואח"כ גם לנכדו אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע . אחיו הי' הרה"ח המפורסם ר' ליב מאולע זלה"ה. אביו של הרה"ג החסיד המפורסם ר' אלי' יוסף זלה"ה מדריבין . והנה הוא ואחיו היו מחסידי רבינו ואח"כ חסידי בנו הנ"ל וגם בן אחיו הנ"ל הי' מחסידי בנו אדמו"ר האמצעי נ"ע . וכשנפטר אדמו"ר הנ"ל לא התקשרו לאדמו"ר בעל צ"צ נ"ע שנים הרבה עד שפ"א נזדמן להם להיות בליבאוויטש על היריד (כי הם היו אנשים סוחרים) ושמעו אז מאדמו"ר דרוש ע' שהמלך במסבו ונהפעלו מאד מדרוש זה ואמרו עתה יש לנו רב ומאז התקשרו לו בכל עת כמו לרבותינו הקודמים לו :

הרר"ז הי' מחותנו של אדמו"ר האמצעי נ"ע כי הרה"ק ר' מנחם נחום בן אדמו"ר נ"ע הי' חתנו, גם הי' מחותנו של הרה"ג ר' אברהם שיינעס זלה"ה כי הר"ר אהרן בן הר"ר אברהם (שהי' רב בטשעריי) הי' חתן הרר"ז . ושמענו שהרה"ח ר' נחום טובי' מפיראטין זלה"ה למד ד"ח בימי עלומיו מהרר"ז הנ"ל :

הרה"ח המפורסם ר' ליב זלה"ה מאולע אחיו של הרר"ז הנ"ל ואביו של הרה"ג ר' אלי' יוסף ז"ל כנ"ל והי' ממקושרי רבינו ובנו אדמו"ר האמצעי נ"ע ונכדו אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע (עי' לעיל במדור אחיו הרר"ז זלה"ה) . והוא הי' חתנו של הרה"ח המפורסם ר' צבי הירש מאולע זלה"ה. וגיסו של הרר"ם בן רבינו נ"ע ושל הרה"ח ר' יצחק מאולע זלה"ה :

הרה"ח המפורסם ר' צבי הירש מאולע מחותנו של רבינו נ"ע חותנו של הר"ר משה זלה"ה בן רבינו נ"ע. וגם הי' חותנו של הרה"ח ר' ליב מאולע ושל הרה"ח ר' יצחק מאולע זלה"ה :

הרה"ח ר' יצחק זלה"ה מאולע חתן הרה"ח ר' צבי הירש הנ"ל . הי' חסיד גדול ממקושרי רבינו . ויש מכתב יקר בענין העבודה מרבינו אליו וכותב עליו מחותני כו' :

הרה"ח המפורסם ר' יצחק מיאנאוויטש זלה"ה מחסידי רבינו הגדולים. והוא אביו של הרה"ח המפורסם ר' שמרי' זוקעווער זלה"ה מדאבראמיסליע. מ"ב באולע ועל קברו בנוי אהל והולכים להתפלל על קברו . ושם באולע יספרו ממנו גדולות כו' :

הרה"ח המפורסם הגביר ר' שמרי' זוקעווער זלה"ה מדאבראמיסלי' בן הה"ר

יצחק מייאַוויטש זלה"ה הי' מחסידי רבינו ושמענו שבעת היות רבינו בפ"ב הי' גם הוא שם לצורך עסקיו שהי' יושב שם תמיד . אחר פטירת רבינו נתקשר לבנו אדמו"ר האמצעי נ"ע . וכשנסע אדמו"ר הנ"ל לקא"ב להתרפאות בשנת תקפ"ה (כמו שנספר אי"ה לקמן בחלק ב') . הי' גם הוא מהנוסעים עמו בצוותא והי' עמו אצל הגאון רעק"א זצלה"ה בפוזנן וסיפר הרבה ענינים יקרים שהיו לאדמו"ר עם הגאון הנ"ל (עי' בח"ב) :

הרה"ק החסיד המפורסם ר' ליב זלה"ה מטערקעש מאהליב . בעת שהי' רבינו בעיר הנ"ל (כמ"ש לעיל) נדבק לרבינו . ואחר שנסע רבינו למדינתינו בחזרה ונעשה רבן של ישראל נסע גם הרה"ק הנ"ל למדינתינו ונתקשר לרבינו בחבלי עבותות האהבה ושתה בצמא דברי קדשו והי' מהחסידים היותר גדולים ומפורסמים ואנ"ש יספרו עליו גדולות כבעל אחד מהגדולים המפורסמים כו' . ושמענו שמחוז טערקעש מאהליב שהי' בריחוק מקום מאד מרבינו . ובימים ההם (שלא הי' עדיין מסילה הברזל) הי' קשה מאד הנסיעה רבוי טורח ורבוי הוצאה ורבוי זמן . ע"כ בקשו מרבינו שיסמוך ידיו על הרה"ק הנ"ל ויאציל מרוחו עליו ויתן לו רשות שיקבל שם פדיונות ולטכס עצות ברו"ג ולומר ד"ח למען הקל על העם כו' . אך רבינו אמר להם שלטכס עצות כו' צריך לידע גם במילי דעלמא והוא אינו מוכשר לזה כי הוא מופשט ומושלל לגמרי מחיזו דהאי עלמא כו' :

הרה"ק החסיד המפורסם ר' זלמן זלה"ה מקורעניץ . שמענו שהי' מגזע הגאון בעל חכם צבי וצלה"ה . הי' גאון גדול בנגלה . והי' סוחר גדול בווילנא ושארי עיירות ולא הי' מקושר לרבינו ואדרבה כו' . ואח"כ רוח ה' נוססה בו להתקשר לרבינו ונעשה גדול מאד בד"ח ובעבודה באופן נעלה . אחר פטירת רבינו התקשר לבנו אדמו"ר האמצעי נ"ע ח) . אח"כ כשנתמנה אדמו"ר בעל צ"צ הי' אצלו פעם א' שהביא לו את בניו ובקשו לשים עין השגחתו עליהם ואח"כ בבואו לביתו נחלה מאד והי' בעל יסורים וס"ג ר"ל ערך ז' שנים ולא הי' יכול לנסוע עוד לאדמו"ר . אך כשנסע אדמו"ר על המדינה הי' אצלו בקורעניץ והשתעשעו זע"ז באהבה וחבה מאד מאד . והוא הי' מחותנו של אדמו"ר (כי בן אדמו"ר הי"ה הרה"ק רב"ש נ"ע הי' מחותנו) וגם הי' מחותנו של הרה"ח המפורסם ר' מרדכי מליעפלי' זלה"ה . ונפטר בליל כ' כסלו . וביום הקודם יום י"ט כסלו שהוא יו"ט של רבינו ואנ"ש ויום הילולא רבא דהה"ם נ"ע אמר ד"ח ע"פ נפשו בטוב תלין בט"ב גימ' י"ט ודיבר הענין על שפטירת הה"ם נ"ע הי' ביום זה ועל שגם רבינו הי' ביום זה דוקא . ואח"כ בלילה נפטר :

ח) כפה"נ ממכתב אדמו"ר הנ"ל לחתנו אדמו"ר בעל צ"צ שכתב לו בכניסתו לקה"ק שנת הרר"ן הנ"ל הי' לו בקה"ק כו' יעו"ש :

בנין היו. הא' הרה"ג החסיד המפורסם ר' זיסקינד זלה"ה שהי' רב בקורעניץ והי' גדול מאד בתורה ובחסידות והי' מקושר מאד לאדמור בעל צ"צ נ"ע וגם אח"כ הי' כפוף לרבותינו בני אדמו"ר הנ"ל . ובכל סביבות קורעניץ גדול שמו מאד וגם עתה רועדים לשמו ולזכרו . והב' הרה"ח ר' צבי זלה"ה שהי' ג"כ חסיד גדול מחסידי אדמו"ר הנ"ל נ"ע :

הרה"ח המפורסם הגביר ר' מאיר רפאלס זלה"ה מווילנא הי' גביר וחסיד גדול. מחסידים הראשונים של רבינו והי' לו מס"נ על רבינו . וגם אותו הלשינו עם עמיתו ורעו הגאון החסיד ר' ברוך מרדכי זלה"ה אבד"ק באברויסק שהי' אז בווילנא ולקחו אותם אסור בשלשלאות והוליכום לעיר המלוכה. אך עוד טרם באו לשם נתברר הדבר בווילנא ששקר ענו בם והחזירום מאמצע הדרך כו' . הוא הי' מחותנו של הרה"ח ר' מרדכי מליעפלי' זלה"ה כי הרה"ח ר' שלמה רפאלס זלה"ה הי' חתנו של הרר"מ הנ"ל :

הרה"ח המפורסם ר' שלמה רפאלס זלה"ה מווילנא הי' ג"כ חסיד גדול מחסידי רבינו ואח"כ הי' מקושר לבנו אדמו"ר האמצעי נ"ע וגם לאדמו"ר בעל צ"צ נ"ע . בעת המחלוקת הי' לו היזק רב כי עסקו הי' מרתף מכל מיני משקאות וכאשר התירו דמם וממונם של החסידים באו להמרתף ופתחו הברזות ושפכו כל היין לחוץ כו'. אך השי"ת מילא חסרונו בזמן קריב כו' :

הרב הגאון החסיד ר' ברוך מרדכי זלה"ה מבאברויסק חתן הגאון ר' שמואל זלה"ה אב"ד דווילנא . הי' מגדולי תלמידי רבינו נ"ע ומתחלה הי' דר בווילנא ובעת המחלוקת עמד בקשרי המלחמה מאד וע"כ הלשינו גם אותו עם הרר"מ רפאלס כידוע . אח"כ נתקבל לרב בבאברויסק והי' שם שנים הרבה. ולאחר פטירת רבינו רצה לנסוע לאה"ק תובב"א הוא עם אחוזת מרעהו הרה"ח ר"מ מייזילש זלה"ה . אך אדמו"ר האמצעי נ"ע לא הסכים ע"ז. ונסע הרב"מ אח"כ בימי אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע בערך שנת תרי"א או קודם מעט וקבע דירתו בעה"ק ירושלים תובב"א ושם נפטר וזכה גורל מקום מנוחתו אצל מנוחת קדשו של רבינו הק' בעל אוה"ח נבג"ם א) . הוא הי' גדול מאד בנגלה ובחסידות וחכמתו היתה עד להפליא והי' יקר וחביב מאד בעיני רבינו. הוא נזדמן לו פ"א להתראות עם הרב דוואלפא תלמיד הה"מ נ"ע כמש"ל :

הרה"ח המפורסם הגביר ר' משה מייזילש זלה"ה מווילנא . מתחלה הי' מהמנגדים והי' שמש ונאמן דק"ק ווילנא וכל עניני העיר היו נחתכים על פיו יצאו ועל פיו יבאו . ואיזה שנים קודם שנלקח רבינו לפ"ב נתקרב הוא לרבינו ונתקשר אליו בחבלי עבותות האהבה. ואחר שנלקח רבינו

א) עי' בסמוך במכתב אדמו"ר להם שכתוב בזה"ל ואם כלתה נפשם לצור בצור החיים כו' יעו"ש . וזה פלא :

לפ"ב ויצא לחפשי כו' בראות המנגדים שהפיר ה' עצתם שפכו כאש חמתם על הרר"ם הנ"ל לירד לחייו ולפסוק מקור מחייתו עד שהוכרח להיות נע ונד בארץ נודד ללחם כו'. ונתן לו רבינו מכתב מליצה להרה"ק בעל הפלאה שהי' במדינת אשכנז ובקשו שיהי' לו לעזור שמה כו'. בטח פעלו אצלו דברי רבינו. ואח"כ נעשה סוחר גדול. וגם בעולם המדיני הי' גדול שמו והי' לו התקרבות ומבוא בהיכלי השרים הגדולים היושבים בסוד המלכות מפני חכמתו הנפלאה וחריצות שכלו. וגם הקיסר אלכסנדר הראשון ידע ממנו א). וגם עם הקיסר נאפעליאן ההראה והיתה הצלחתו קרובה (עי' לעיל). אך אח"כ נסע לאה"ק תובב"א. ואח"כ שב למדינתינו. ואחר פטירת רבינו שנים רבות עלה בדעתו לנסוע שנית לאה"ק עם אחוזת מרעהו הרה"ח ר' ברוך מרדכי זלה"ה מבאברויסק. אך אדמו"ר האמצעי כתב להם שלא יסעו. וע"כ לא נסעו אז עד אחר פטירת אדמו"ר הנ"ל בימי אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע שאז נסעו אך לא ביחד. כי הרר"ם נסע תחלה כי בשנת תקצ"ח כבר הי' באה"ק ב). והררב"ם נסע אח"כ שנים הרבה. כי בשנת תר"ז קבלו ממנו הסכמה על הדפסת השו"ע של רבינו ובשנת תר"ח על הדפסת הלקו"ת ואח"כ הי' עוד איזה שנים במדינתינו עד קרוב לפטירת הגאון ר"נ מדובראוונא זלה"ה (שנפטר בשנת תרי"ב):

ז"ל מכתב אדמו"ר הנ"ל להם ע"ד נסיעתם כנ"ל :

נדון צעקתם אלי זה פעמים להשיבם על בקשתם אודות נסיעתם לאה"ק אם לי אתם ובקולי תשמעו עצתי אמונה שיחדלו מזה וטעמי ונימוקי עמי שאין אורך ימים שם מפני הוכו'. ואם לא יאמינו כי ילכו וה' יהי' בעזרם. ואני מוטל עלי חובה להגיד להם כאשר עם לבבי נאמן מאד בעד חייהם כו'. ואם נכספה וכלתה נפשם לאור באור החיים באור רוחני' ארץ החיים בדרכי הצדיקים הגדולים עם זה אין לי חלק לא הלכתי מעולם בגדולות ונפלאות ממני כו'. ועכ"פ זה לא יעלה בדעתם שאתן מקופת הצדקה שלנו אפי' פ"א על הוצאות נסיעתם עד בואם לשם ויקבעו דירה בירושלים עה"ק יהי' להם מעמד עד ערך חמשים אדומים לשניהם לא יותר בשום אופן והי' זה שלום מאדה"ש ומנאי או"נ באמת ובתמים כו'. דובער :

ואחת שאלתי שלא יבאו לפה להרבות בהוצאות לחנם ממש ודי באזהרה זו :

והנה ממכתב זה נוכל לידע כמה דברים. הא' שלא היו מקושרים כ"כ לאדמו"ר האמצעי נ"ע כ"א כפופים כו'. הב' שזמן שרצו לנסוע הי' קודם שנת תקפ"ג. כי אדמו"ר כתב להם שיקבעו דירתם בירושלים דוקא. ומשנת תקפ"ג החל אדמו"ר לחזק ישיבת חברון עבור אנ"ש. הג' מובן שהרר"ם בסוף הימים ירד ממעמדו שהי' נצרך לעזור הקופה כו' :

א) עי' במכתב אדמו"ר האמצעי נ"ע להרר"מ ע"ד הכ"ע דההוזי שבקשו שידבר עם הקיסר בעצמו יעו"ש : ב) כמבואר במכתבי הרה"קעס' ציעוי להסבר מחכמי ספורי שבסוף ס' "תפארת ציון" (הובא לעיל) יעו"ש.

הרה"ח המפורסם ר' זיסקינד זלה"ה מווידז גיסו של הרר"מ מייזליש . הי' ג"כ מחסידי רבינו. ונזכר באגרת אדמו"ר האמצעי נ"ע לגיסו הרר"ם הנ"ל (עי' לעיל) ומשם ניכר שהי' אדם גדול כי אדמו"ר כתב שם ששמע מרבינו בעת מלחמת מאזאייסק הרבה דברים נפלאים שלא נהגו להגלות כ"א לאנשי אמת הנאמנים כו' ואח"כ כותב וסיפרתי לידידי מוה' זיסקינד מווידז גיסו כו' יעו"ש . מובן שהוא הי' מאנשי אמת הנאמנים כו' :

הרה"ח המפורסם הגביר ר' מרדכי זלה"ה מליעפלי . מחסידים הראשונים של רבינו נ"ע והי' לו מס"נ על רבינו . הוא הי' יושב תמיד בפ"ב לצורך עסקיו והי' מקורב להשרים הגדולים היושבים בסוד המלכות א) . ובעת היות רבינו בפ"ב הי' הוא שם. וכאשר יצא רבינו ממאסרו האכסן אצלו (עי' לעיל) . הנהגתו בחיצוני' הי' ברוממות מאד ושמענו שרבינו אמר שיש לו חסיד בפ"ב שהוא רחוק מעבירה מחמת גאותו שאינו רוצה להשפיל עצמו לזה (וע"ד ויגבה לבו בדרכי הוי' כמבואר בד"ח כו') וכוונתו הי' עליו כו' . פ"א הי' חתונה אצלו בליעפלי' והי' על החתונה רבינו עם בניו (ונכדו אדמו"ר צ"צ נ"ע) וכל אנ"ש הגדולים. אחד מהרבנים מנכדי רבינו סיפר שפ"א הרויח ר"מ הנ"ל סך עצום וכשנסע לביתו הי' אצל רבינו בש"ק והזמינו רבינו על סעודת הבוקר בש"ק. ובתוך הסעודה אמר רבינו הנה כשמדבר האמת כמו שהוא בלא עניוות ובלא שפלות אנא רק בינוני כו' ור"מ שהי' ממקורבי רבינו וגם הי' תקיף בדעתו מהריוח שנתן לו השי"ת אמר לרבינו הנה גם אני אינני מחזיק א"ע לרשע ח"ו ואם אתם בינוני א"כ מה אני והשיב לו רבינו הלא בינוני הוא עולם שלם . וביאר נכד אדמו"ר הנ"ל כוונתו כי בינוני בכלל הוא בעולם היצירה וביצירה גופא יש מדרגות רבות חב"ד חג"ת נהי"י כו' ג):

בנו של הרר"מ הי' הרה"ח ר' שמרי' זלה"ה שהי' מחסידי אדמו"ר האמצעי נ"ע ואח"כ הי' עם אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע בפ"ב (בשנת תר"ג) לפה ולמליץ (כמו שנספר אי"ה בחלק ג' יעו"ש) ואז התקשר גם אליו כו' :

הרה"ג החסיד המפורסם ר' ידל זלה"ה רב ליעפלי . מתחלה הי' בווילנא ממקורבי הגר"א זלה"ה . ואח"כ ע"י הרב דוואלפא נתקשר לרבינו (עי' לעיל בסדור הרב הנ"ל) והי' חביב מאד אצל רבינו. ורבינו שלחו לליעפלי' להיות שם רב ומו"צ כו' ובעת היות רבינו בליעפלי על החתונה הי' אז הוא הרב . ומ"כ בליעפלי ואנשי העיר יספרו עליו גדולות כו' :

הרה"ג ר' יוסף זלה"ה מליעפלי' מגזע הגאון בעל מקום שמואל זלה"ה .

א) שמענו שהי' לו טבעת המלך שניתן לו מהקיסר כו': ב) בד"ח נת' זה בטוב טעם:

ג) בפעם אחר השיב רבינו בלשון אחר הלא בבינוני יש ת"ק מדריגות והוא מכוון ג"כ לתשובתו הנ"ל שבינוני הוא עולם שלם כי עולם הוא מהלך ת"ק שנה וד"ל:

הי' מתחלה ממקורבי הרה"ק ר"ש מקארלין נ"ע והרה"ק הנ"ל התאכסן אצלו בהיותו בליעפלי' ואח"כ נתקרב מאד לרבינו. וגם בנו ר' מאיר זלה"ה הי' מחסידי רבינו המקורבים כו':

הרה"ח המפורסם ר' מאיר זלה"ה בן הרה"ג ר' יוסף הנ"ל מליעפלי. הי' חסיד גדול מחסידי רבינו המקורבים מאד כי אביו הובילו ללאזני והניחו שם וישב שם זמן רב עד שהי' בן בית שם. אחר פטירת רבינו הי' מקושר לבנו אדמו"ר האמצעי נ"ע. וגם הי' בימי אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע. אך לא ידענו אופן התקשרותו אליו. בסוף ימיו קבע דירתו בעיר דרוייא. מאחד מהרבנים מנכדי אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע שהי' בליעפלי שמענו הרבה ענינים יקרים ע"ד רבינו ששמע מר"מ הנ"ל:

הרה"ק ר' ישכר בער מליבאוויטש נ"ע (שהי' נקרא בשם ר' בער קאביליקער) בעת היות רבינו צעיר לימים לקח אותו אביו של רבינו לרב עבור רבינו (עי' לעיל). אח"כ היו חברים אצל הרה"ק רמ"מ נ"ע מהאראדאק א). אך ברבות השנים נעשה תלמידו של רבינו והי' שותה בצמא דברי קדשו ורבינו הי' ממתין עליו באמירת ד"ח והי' משולחו. ורבינו בענותנותו הי' קורא אותו גם אז בשם רבי. אך זה הי' בשם המושאל כו'. הוא הי' אביו של הרה"ק ר' יוסף מליבאוויטש וצלה"ה שנדבר ממנו בסמוך אי"ה:

הרה"ק ר' יוסף מליבאוויטש נ"ע בנו של הרה"ק ר' ישכר בער הנ"ל ודודו של אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע ב). הי' איש קדוש ונורא ושמו גדול מאד בפי כל אנ"ש ורועדים לשמו ולזכרו. הי' ג"כ מתלמידי רבינו. בימי עלומיו. ואח"כ הי' מחסידי אדמו"ר האמצעי נ"ע ג). ואח"כ הי' מקושר בכל עוז לאדמו"ר בעל צ"צ נ"ע והי' משולח מהם במעות הכולל. ורבותיו היו מחבבים אותו מאד מאד והוא הי' בטל לפניהם כתלמיד קטן כו'. רבים מאנ"ש יעידון עליו שהי' איש רוחני והי' מופלא ומובדל מבנ"א. והי' קפדן גדול ושאלוהו ע"ז והשיב מימי לא הקפדתי בתוך ביתי כו' ודי"ל:

א) ושמענו שהי' הרי"ב גם בהיכל קדשו של הה"מ ממיזעריטש נ"ע. ומהמכתבים של רבותינו שבאה"ק תובב"א ניכר שהי' אדם גדול מאד מבני עלי' כו'. כן במכתבי רבינו לאנ"ש כשנסע הרי"ב מרבינו בשליחות מנוה הוא מפליג אותו מאד. במכ' א' כ' בזה"ל אחד המיוחד כו' האי טהור גברא רבא כ"ס הרה"ג החסיד המפורסם מוהרי"ב כו'. ובמכתב ב' כ' הרה"ח חמדת לבי ונפשי כרעי כאח לי המתעסק בקדשים במס"נ ממש בכל לו"נ:

ב) כי הוא הי' חתנו של הרה"ח המפורסם ר' נח זלה"ה אביו של הרה"ח ר' שלום שכנא זלה"ה אבי אדמו"ר הנ"ל:

ג) אדמו"ר הנ"ל במכ' לרל"ה מדיסנא כותב עליו בשם ידידי הנאמן מו' יוסף ממחניט:

הרה"ח המפורסם ר' ישראל יפה זלה"ה מדפיס דקאפוסט. מחסידי רבינו ומקורביו. הוא הדפיס סדר התפלה של רבינו לאחר פטירתו (בשנת תקפ"ב) ונמצא שם הרבה דברים ששמע בעצמו מרבינו וגם מה ששלח לו רבינו בכי"ק והדפיסם בהסידור. והרה"ק ריי"ל מיאנאוויטש זצלה"ה אחי רבינו נתן לו הסכמה ע"ז וכתב שם בזה"ל כי אתו החכמה והמדע והוא שמע בעצמו כמה דברים מכבוד רבינו וגם יש בידו חבילות חבילות מכי"ק אשר כתב אליו כו'. פ"א הי' בוואלאזין ועכבו הגאון ר"ח זלה"ה עד ש"ק וכבדו מאד ובקשו לחזור ד"ח של רבינו וחזר בפניהם והוטב בעיניהם מאד:

בנו הי' הרה"ח ר' אפרים יפה שהי' מחסידי אדמו"ר האמצעי ואדמו"ר בעל צ"צ נ"ע. ונספר ממנו אי"ה במקומו יעו"ש במדור רבותינו הנ"ל:

הרב הגאון החסיד המפורסם ר' יצחק אייזיק זלה"ה בהר"ד אבד"ק וויטעבסק והגליל. מתלמידי רבינו בנגלה ובד"ח והי' לו בקבלה מרבינו הרבה דברים בעניני ההוראה. והאריך ימים כל משך ימי אדמו"ר האמצעי ואדמו"ר בעל צ"צ נ"ע והי' מקושר וכפוף להם. חכמתו הי' נפלא מאד. ויראתו קודמת לחכמתו. פ"א הי' בבראד והתאכסן אצל הגאון בעל בית אפרים זלה"ה והשתעשעו יחד בתוה"ק וגם הוציאו כמה הלכתא רברבתא למעשה א):

שנותיו הי' ערך צ' שנה. והי' רב בוויטעבסק ערך ששים שנה. לבד ט"ז שנה שהי' רב מקודם באסטראוונא הסמוכה לוויטעבסק. ונפטר בערך שנת תרכ"ז. ואנשי וויטעבסק חרדים לשמו ולזכרו כו':

הרב הגאון המפורסם ר' יהודא ליב זלה"ה אבד"ק דע"ב (המכונה בשם הבטלן מדע"ב) הי' תלמיד רבינו בנגלה וגם בד"ח. והי' עמיתו ורעו של אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע שלמדו ביחד בימי עלומם. ואח"כ היו מריצים אגרותיהם זל"ז בשו"ת ואת לא כביר נדפס ממנו שו"ת נק' בשם זכר יהודא על שמו כו':

הרה"ג החסיד המפורסם ר' נתן זלה"ה אבד"ק פאלצק. מתלמידי רבינו

א) שמענו ממקור נאמן שדברו אז ע"ד אתרוגי קורפו ויצא הפסק מהם שאם האתרוג גדול כ"כ עד שישאר שיעור אתרוג לבד ההרכבה אז הוא כשר. ועל פסק זה סמך א"ע אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע פ"א שהי' דוחק גדול בליבאוויטש על אתרוגי גינובא וסיפר אדמו"ר דבר הפסק שלהם וסמך ע"ז למעשה. אך ג"ז שמענו ממקור נאמן שאדמו"ר הנ"ל סיפר בשם דודו הרח"א נ"ע ששמע בעצמו מאביו קה"ק רבינו נ"ע שזהו דוקא כשאין בעיר שום אתרוג מאתרוגי גינובא (אז יש לחפש קולות על שארי האתרוגים כו') אבל כשנמצא בעיר אז לא יברכו על אתרוג אחר. ופ"א הי' דוחק בליבאוויטש ולא נמצא בכל העיר כ"א אתרוג א' מגינובא בירך אדמו"ר על הגינובר. ובעת הלל נטל אתרוג שלו שהי' אתרוג א"י כו':

ואח"כ הי' גם אצל אדמו"ר האמצעי ואדמו"ר בעל צ"צ נ"ע א) :

הגאון ר' אלי' יוסף זלה"ה בספרו אוהלי יוסף בהלכות קדוה"ש (ד' י"ז ע"א) מביא ענין א' ששמע מהרר"נ הנ"ל וכותב עליו הגאון ר"נ מפאלצק כו':

הרה"ג מקאליסק הר"ר אברהם זלה"ה . הי' גאון גדול מאד והי' אצל רבינו והעיקר הי' תלמידו בנגלה . אחר פטירת רבינו הי' גם אצל בנו אדמו"ר האמצעי נ"ע . והוא הי' עמיתו ורעו של הגאון החסיד ר"נ מדובראוונא זצלה"ה והי' לו מו"מ עמו בשו"ת . וכמה פעמים הי' בא אליו להשתעשע עמו בתורה כו' :

הרה"ח המפורסם ר' נחמן זלה"ה מאושאץ ש"ב של הרבנית אשת רבינו נ"ע . הי' מתלמידי רבינו והי' גדול בנגלה ובחסידות (והובא בס' שארית יהודא מהרר"ל אחי רבינו נ"ע בהשו"ת יעו"ש) . ובימי חורפו למד ביחד עם אדמו"ר האמצעי נ"ע ואח"כ נעשה סוחר. פ"א בא ללאדי ונכנס לחבירו אדמו"ר הנ"ל ומצאו לומד בגפ"ת . ולמחר נכנס עוד הפעם אליו ומצאו לומר. וראה שמיום האתמול עד המחרת למד הרבה מאד. וחשב בדעתו שלמד שלא בעיון וע"כ פגם מעט בכבודו היינו שעשה בפ"ע איזה שחוק (בל"א אשמייחיל גיטאן). והנה אח"כ בשנה זו נתדלדל מאד בעסקיו ר"ל . לשנה השנית בא לרבינו יסיפר לו מהפסד שלו . וא"ל רבינו אפשר פגמת בכבוד בני הרב מוהר"ד. ונזכר על המעשה וסיפר לרבינו. וא"ל רבינו לך תיכף ותבקש מחילה ממנו . וכן עשה . וא"ל אדמו"ר הנ"ל אני לא הקפדתי עליך אז כ"כ . כ"א חשבתי מהו הפלא אצלך הלא מאז התפרדנו זמ"ז אתה הלכת לעסקך ואני ישבתי ולמדתי כו' . ובפרט דמזרעא דאבא אנא כו' . אח"כ ברכו שהשי"ת ימלא חסרונו בכפליים בשנה דנא וכן הי' בעזהשי"ת :

הרה"ח ר' משה זלה"ה מדריבין ניסו של הרה"ג החסיד המפורסם ר"א שיינעס זלה"ה משקלאוו . הי' עשיר וחסיד גדול ממקושרי רבינו . ופ"א הי' לו היזק גדול בעסקיו וכתב לו רבינו מכתב לנחמו ולברכו שימלא השי"ת חסרונו . וז"ל :

אהובי אחי אל ירך לבבך חזק ואמץ כמארז"ל שלשה צריכין חיזוק . תורה ותפלה וד"א . ונכון יהי' לבך בטוח בה' גומר בעדינו שימלא חסרונך בקרב שנים. כי כך הן מדותיו של הקב"ה מוחץ ורופא וכסדרן למעלה חסד דין רחמים ומדה"ד בלי מצרים כו' וכידוע ליודעים . אך אל תבעט ביסורים כי את אשר יאהב ה' כו'. וכופר נפש איש עשרו . ולזאת יהי' לבך שש ישמח ואין מעצור לה' להושיע במעט הנשאר לפליטה וישלח ברכה והצלחה

א) כזה פי' בראשון שהוציא היתר על דג"מ בפסח אצל אנ"ש . ואדמו"ר בעל צ"צ כ"פ התרעם עליו מאד ע"ז וא"ל הלא זהו עגונה שממתנת על היתר שלך כו':

במעשה ידיך כמ"ש וברכך בכל אשר תעשה כי ברכת ה' היא תעשיר כו' .
עכ"ל המכתב :

והנה אח"כ כן הי' שהתחיל לסחור שנית ועלתה סחורתו במקחה ונתנו לו פרנסה אך הוא לא רצה למכרה אז כי אמר שרבינו כתב לו שימלא חסרונו בקרב שנים ומיעוט שנים שניים ע"כ לא ימכור עד שיהי' לו פרנסה כמה שהי' לו היזק וימתין ע"ז ב' שנים וכן עשה . ובכלות ב' שנים נתנו לו פרנסה כמה שהי' לו היזק אז כו' . אחר פטירת רבינו נ"ע היה נסע להרה"ק משמראשיעליע נ"ע :

הרה"ח המפורסם ר' משה וויליענקעס זלה"ה מחסידי רבינו הגדולים הי' בר דעת גדול ועמקן בד"ח ופה מפיק מרגליות . אחר פטירת רבינו התנגד מתחלה לבנו אדמו"ר האמצעי נ"ע . אך בסוף ימיו של אדמו"ר הנ"ל חזר בו ובא לאדמו"ר ובקשו שימחול לו ויקבלו אליו ואדמו"ר מחל לו וקבלו . ושמענו שכשנסע אדמו"ר הנ"ל להאדזיץ קודם פטירתו (כמו שנספר אי"ה לקמן בחלק ב') נסע גם הוא עמו . והי' בעת פטירתו בניעזין :

הרה"ח המפורסם ר' זאב וויליענקעס זלה"ה אחיו של הרר"ם הנ"ל . הי' ג"כ מחסידי רבינו . ולאחר פטירת רבינו התנגד ג"כ לבנו הנ"ל אך לא כמו אחיו הנ"ל . הוא הי' עשיר וחכם גדול מאד ואדם גדול בתורה ויראה . ומקום דירתו הי' בוויטעבסק . ואחד מהרבנים מנכדי רבינו סיפר עליו שפ"א נסע לביתו עם הרד"ל זלה"ה בער"ה . וחשכה להם מאד וחשש הרד"ל פן יצטרכו לנסוע עם חשכה ע"כ הי' רוצה שישארו בכפר בלא שופר. וכאשר ראה הרר"ז את זאת ישב בעצמו על מקום העגלון ואת העגלון השליך לאחוריו בהעגלה והכה הסוסים שירוצו מהר מאד למען לא יוכל הרד"ל לירד מהעגלה . ואמר איי שוטה אני שמעתי מרבינו ענין שופ׳ (כי לא הי' יכול לומר הרי"ש כהברתו כו') ואשאר בכפר ולא אשמע שופ׳ הלא שבות דרבנן וועט מען מיך שמייסען אבל שופי אשמע כו' . ואמר הרה"ק הנ"ל ער האט זיך נעאיילט מער ניט פון שופר וועגין . וסיים בדבריו שהי' חכם גדול ואדם גדול כו' :

הרה"ח המפורסם ר' אלעזר דיסנער זלה"ה . מחסידי רבינו המובהקים . והי' באה"ק תובב"א אצל הרא"ק וצלה"ה . (וראינו מרבינו מכתב מליצה עבורו לאנ"ש כשנסע לאה"ק) . וכאשר לא רוה צמאונו שם בד"ח נשתוקק לחזור לרבינו . והרא"ק בקשו שלא יסע כי הי' חביב אצלו אך הוא לא רצה בשום אופן וחזר למדינתינו (עי' לעיל) . אחר פטירת רבינו הי' מסנגדי בנו אדמו"ר האמצעי נ"ע :

הרה"ח המפורסם רצ"ח דיסנער זלה"ה אחיו של הרר"א הנ"ל הי' ג"כ

מחסידי רבינו המובהקים . ולאדמו"ר האמצעי התנגד ג"כ אך לא כמו אחיו הנ"ל . ואדמו"ר הנ"ל כתב לו מכתב בריצוי דברים ובמכתב זה הי' כרוך מכתב חזק לאחיו הנ"ל :

הרה"ח המפורסם ר' יחזקאל מדרויא זלה"ה. מחסידי רבינו הגדולים. ולכ"ז אדמו"ר הנ"ל התנגד ג"כ . אצל אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע הי' איזה פעמים . גודל ידיעתו בדא"ח והעמקתו הי' עד להפליא עד שממש לא הי' מרגיש במה שנגד עיניו. פ"א הי' בר"ה אצל אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע ועמד בבהמ"ד (זאל) של כ"ק מושקע ברעיוניו ואדמו"ר הי' מפטיר ואח"כ תקע תקיעות ברעש גדול וגם התפללו מוסף והוא עמד ולא הרגיש בכ"ז והתחיל לשאול מהעומדים שמה מתי יצא אדמו"ר לתקוע כו' : מ"כ בבאברויסק :

אא"ז א) הרה"ח ר' אהרן מהאראדאק זלה"ה. שזכה להכיר את רבינו הקדוש הבעש"ט נ"ע בהיותו בן ז' שנים . כי הוא הי' יליד אוסטרהא ב) . ופ"א הי' רבינו הבעש"ט באוסטרהא ויצאו כל אנשי העיר לקראתו כו' וגם הוא הי' בתוכם כו' . וכשנתגדל נסבב הדבר שהעתיק אהלו למדינתינו בעיר אושאץ ואח"כ הי' בהאראדאק ובוויטעבסק שמינוהו שם לש"ץ כי הוא הי' ש"ץ נפלא מאד. הי' מחסידי רבינו נ"ע . והאריך ימים קרוב למאה שנה :

הרה"ח המפורסם ר' מאיר יוזילס זלה"ה מדובראוונא . מחסידי רבינו המפורסמים והי' בעת המחלוקת והי' לו מס"נ רב . ואחר פטירת רבינו הי' מסתופף בצל קדושת הרה"ק משטראשיעליע נ"ע. ומ"כ בשטראשיעליע. ושמענו ענינים נפלאים שהי' עמו אצל רבינו נ"ע ואצל הרה"ק משטראשיליע נ"ע :

הרה"ח המפורסם ר' ישראל זלה"ה מדובראוונא. מחסידי רבינו והי' מנגן גדול בכל"ז . והי' מנגן אצל רבינו. ושמענו מאחד מנכדיו ג) שעל החתונה דזלאבין הי' גם הוא מהמנגנים ואחר סעודת החופה שהלכו החסידים לנוח מעט ורבינו נכנס לחדרו נשאר הוא אצל פתח רבינו והתחיל לנגן על הכנור עד שפתח רבינו הדלת והכניסו לחדרו והי' מנגן שם עד שהתחיל רבינו לומר ד"ח ע"פ ויהי כנגן המנגן ותהי עליו רוח ה' כו' . וכששמע המשרת שרבינו אומר ד"ח רץ אל האכסניות והקיץ את החסידים ותיכף נתקבצו כולם ורבינו אמר הד"ח עד שעה השביעית בבוקר . אחר פטירת רבינו הי' גם הוא מסתופף בצל קדושת הרה"ק משטראשיעליע נ"ע . ומ"כ בשטראשיעליע . והשאיר אחריו כתבים בדא"ח שהשכיל בעצמו כו' :

א) אבי אביו של זקני הגרמ"מ ברי"ח ז"ל מליעפלי' (שנדבר ממנו לקמן בחלק ד' ח"ה) וזקני הנ"ל למד אצלו עד י"ג שנה והי' מפליג בשבחו מאד :

ב) הי' ממשפחת הרה"ק ר' יעקב יוסף נ"ע מאוסטרהא בעל רב ייבי' ואחד מנכדיו סיפר לנו שהרי"י הנ"ל הי' דודו: ג) הוא הרה"ג ר' ישראל יפה שי' רב דק' בעלז:

הרה"ח המפורסם ר' שלמה זלה"ה שו"ב דצאסניק בנו של הר"ר ישראל הנ"ל הי' ג"כ חסיד גדול ומנגן גדול ובנגנו בכנור הי' נמס לב השומע וניגוניו מפורסמים בעולם · והי' ג"כ על החתונה דזלאבין · ופ"א רקדו ביחד רבינו עם הרה"ק מברדיטשוב נ"ע והוא עמד אצלם והי' מנגן · וגלה הרה"ק הנ"ל את לבו ויאמר להרר"ש סערדצע הסתכל בלבי ולא יהי' לך מח"ז בתפלה · והעיד הרר"ש ע"ע שמזמן ההוא והלאה לא הי' יודע משום כח"ז בתפלה · אחר פטירת רבינו הי' מסתופף ג"כ בצל קדושת הרה"ק משטראשיעליע נ"ע :

הרה"ח המפורסם ר' אליעזר חגר זלה"ה מצאסניק · הי' חכם וחסיד גדול · מחסידי רבינו ואחר פטירת רבינו הי' מסתופף בצל קדושת הרה"ק משטראשיעלי' נ"ע · ושמענו שבסוף ימי אדמו"ר האמצעי נ"ע בא אליו לבקשו שיקבלו בצל קדושתו · ואדמו"ר דרש ממנו שיקבל ע"ע תנאי א' כו' · אך הוא לא קבל התנאי עליו וע"כ לא קבלו אדמו"ר אליו כו' · אצל אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע הי' איזה פעמים :

הרה"ח המפורסם ר' זעליג זלה"ה מדאקשיץ · מגדולי החסידים של רבינו · ובעיר הנ"ל חרדים לשמו ולזכרו ויספרו עליו גדולות ונפלאות והוא מפורסם שם לאיש רוחני כו' :

הרה"ח המפורסם הגביר ר' יצחק זעלווער זלה"ה · מחסידי רבינו וממקורביו · והי' לו מס"נ על רבינו בעת מלחמת צרפת כשברח רבינו הי' הוא ג"כ עמו · והי' מספיק לרבינו ולכל ב"ב את כל הוצאותיהם שעלה לסך רב · ופ"א שאל מרבינו מה יהי' שכרו והבטיח לו עוה"ב · וגם גלה לו ענינים נוראים ונפלאים איך שראה את האריז"ל · ושמענו ענין נורא שהי' אצלו אז עם רבינו שלא ניתן להגלות כו' · אחר פטירה רבינו הי' עליו פ"א קפידא מאת אדמו"ר האמצעי נ"ע והעני אח"כ והי' מספיקים אותו מבית אדמו"ר עד יום פטירתו :

בנו הי' הרה"ח ר"ז זעלווער זלה"ה שהדפיס סידור אדמו"ר בשנת ת"ר והוסיף שם כמה דברים טובים ומועילים ומסתמא שמע זה מרבותינו הקדושים :

הרה"ח המפורסם ר' פסח מאל'אסטויקער זלה"ה מצעירי החסידים של רבינו ואח"כ הי' מקושר לבנו אדמו"ר האמצעי נ"ע ולאדמו"ר בעל צ"צ נ"ע והאריך ימים כל ימי רבותינו הנ"ל · הי' חסיד גדול ועמקן בד"ח · הר"ר נחום זלה"ה החוזר של אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע סיפר שפ"א נכנס הרר"פ בבהמ"ד (זאל) של אדמו"ר הנ"ל וגם הוא הי' שם · ועמד הרר"פ והביט על מורה השעות זמן רב · ואח"כ הסב פניו להר"נ ואמר לו נתישב לי בעת הדרוש ששמעתי מאדמו"ר. זה חמשה שנים · ונתפעל הרר"נ מגודל העמקתו · ונמצא

אצלינו מכתב יקר ממנו לאחיו הר״ר פייבוש זלה״ה מלא מוסר ויראה שמים ודעת אלקות כו׳ :

הרה״ח המפורסם ר׳ שמואל זלה״ה מקאליסק (הנקרא בעולם בשם שמואל מונקעס) הי׳ אדם גדול מאד . חסיד גדול וערום ביראה. והי׳ חשוב מאד אצל רבינו. דרכו והנהגתו ידוע ומפורסם בעולם. ולפי ראות עינים בשגעון הי׳ מתנהג . אך גם בזה ראו חכמתו הנפלאה עד למרבה כו׳ :

הרה״ח המפורסם ר׳ ראובן זלה״ה מייאנאוויטש כותב סת״ם בקדושה ובטהרה. הי׳ חסיד גדול וי״ש גדול מאד . והוא מפורסם בעולם בסת״ם שלו . וגם לרבינו נ״ע הי׳ הוא כותב סת״ם ומפורסם בעולם בשם סופר רבינו . וכעת התפילין שלו יקרי המציאות ויקרי הערך ומשלמים עבורם כל הון :

הרה״ח ר׳ שאול זלה״ה שו״ב מסיראטשין . בהיות רבינו בפ״ב הי׳ גם הוא שם והוא הי׳ השו״ב שלו שם . מובן הדבר שזה הי׳ בהיות רבינו שם בפעם הב׳ שהי׳ בבית האסורים שבעיר ואח״כ תחת השגחת הפאליצי׳ זמן רב. ומ״ש בסיפורים הנדפסים המעשה עמו שהעמידו רבינו תחת וילון החלון . שמענו מאחד מנכדי ר׳ ישראל קאזיק גיסו של רבינו שזה הי׳ עם הר״ר ישראל הנ״ל :

הר״ר אברהם דאקטאר מריגא זלה״ה . הי׳ ממקורבי רבינו . ופ״א שלח השי״ת רפואתו לרבינו על ידו שעשה לו אפיראצייע בחוטמו כידוע וכמ״ש לעיל. בד״ח איך הי׳ לא ידענו . אך זאת ידענו שבנגלה הי׳ גדול מאד. ובחכמת הרפואה הי׳ גדול מאד ע״ד ההפלאה כו׳ :

הר״ר ישעי׳ דאקטאר זלה״ה הי׳ ג״כ ממקורבי רבינו . והי׳ גדול בתורה ובחכ׳ הרפואה . בצ״צ מאדמו״ר נ״ע מביא שם ממנו מ״ש בענין הפארפאל. גם ראינו תשובה א׳ ממנו בכת״י לרבינו שרבינו שאל ממנו ע״ד ענין הנ״ל איך הוא ע״פ חכמת הרפואה והניתוח והשיב לו הדר״י באריכות גדול מאד :

הר״ר יצחק דאקטאר זלה״ה מדובראוונא. הי׳ ג״כ ממקורבי רבינו . ותמצא אצלינו מכתב מרבינו אליו מלא מוסר ויראת שמים . המכתב הוא בל״א . ומזה ניכר שלא הי׳ למדן . אך גם זה ניכר מהמכתב שהי׳ ירא שמים גדול וחרד לדבר ה׳ ונחשב אצל רבינו נ״ע :

פרק כז

ספרי קדש של רבינו נ"ע

האחד המיוחד הוא ספרו הקדוש והנורא ספר ליקוטי אמרים הנקרא בשם תניא קדישא · נחלק לד' חלקים · חלק הא' נקרא ספר של בינונים חלק ב' נקרא חינוך קטן ושער היחוד והאמונה. חלק ג' נקרא אגרת התשובה. חלק ד' נקרא אגרת הקדש הם אגרותיו היקרים ששלח לאנ"ש ומיוסדים בכלל על הג' קוין · תורה ועבודה וגמ"ח · וכל הד' חלקים יכנסו תחת שם א' ס' התניא . ב' חלקים הראשונים מסר רבינו בעצמו לדפוס בשנת הקנ"ו ונגמר בכ' כסלו דשנת תקנ"ז בסלאוויטא . ומגודל ענוותנותו לא הזכיר שמו על ספרו שהוא המחברו ומיקרת ערכו בעודו בכפו נבלע במדינהינו ולמדינות חוץ לא הובא אף א' בעיר וכאשר נזדמן הספר במדינת אוסט-ייך נכספה וגם כלתה נפשם שגם במדינתם יאיר אור יקר הזה. ע"כ נתעורר איש א' (ר"י מבראד) להוציאו שם לאור הדפוס והדפיסו בשנת הקנ"ח בעיר זאלקווא ע"פ הסכמות הרבנים דמדינתם שלא ידעו כלל מי הוא המחבר אך משבח הפעולה הבירו שבח הפועל כי איש אלקים קדוש הוא והפליגו מאד בשבח ומעלת הספר ומחברו עבסמוך אי"ה נעתיק לי' הסכמותיהם) · וגם הוסיף (ר"י הנ"ל) אז ס' אגה"ת מרבינו מהדו"ק שהי' נמצא אצלו בכ"י . אח"כ בשנת תקס"ו הדפיסו רבינו בעצמו פעם שנית בשקלאוו והוסיף בו חלק הג' · אגרת התשובה מהדו"ת שהוא העיקר וממנו אין לזוז כו' . ואחר פטירתו הדפיסו בניו הקדושים את ס' התניא מחדש בשנת תקע"ד והוסיפו אז את האגה"ק ובסוף האגה"ק יש קו"א על איזה פרקים מספר של בינונים בפלפול ועיון עמוק על מאמרי הזה"ק וע"ח ופע"ח שנראים כסותרים וא"ז ורבינו ברוח מבינתו מישבם כל דבור על אופניו שב' בלק"א. אח"כ נדפס הספר פעמים הרבה מאד ולגודל חביבותו אודבן מהר. אך ברבוי ההדפסות נשתבש הספר מעט מעט בכל פעם עד שבשנים אלו האחרונות נעשה מלא שיבושים וטעותים עד מאד ע"כ נתעוררו רבותינו הקדושים נכדי רבינו נ"ע להדפיסו בהג"ה מדויקת ועל נייר יפה ואותיות גדולים וטובים עד שירוץ כל הקורא בו. והעיקר הפיצו אור על האגה"ק שנדפס מתחלה מכת"י מפוזרים ומשובשים. ועתה יגעו ומצאו הרבה כת"י שונות והגיהום בתכלית הדג"ה והרבה כ"י השיגו כי"ק של רבינו נ"ע בעצמו וגם השיגו הרבה הוספות להאגרות שנשמטו בהדפסה הראשונה והדפיסום עתה. וגם בשער היחוד והאמונה הוסיפו השלמה לסוף פרק ז' שהוא ענין יקר מאד ונשמט אז מטעם הכמוס ועתה נדפס גם זה ויצא לאור כלול בהדרו בתכלית בדפוס ווילנא (ראם) א) . להרבות בשבח הספר הזה מי יוכל כי עדיין לא נראה כבושם הזה ב) · הוא יסוד התורה

א) על הטוב יזכר שם ר' אשר כ"י שו"ב דניקאלאייעב שיגע ועמל בהשגת הכת"י ובההג"ה הנכונה זכרה לו אלוה לטובה :

ב) שמענו שאחד מצדיקי פולין מתלמידי הה"מ נ"ע הי' הלל א' מחבריו מהתלמידים

ועמוד העבודה ובלעדו לא ירים איש את ידו בלימוד החסידות . כל דבור ודבור ברוה"ק נאמר ועומק דבריו לאו כל מוחא סביל כו' . על כל טיפת דיו ממנו צריך לישב ז' נקיים כולי האי ואולי ישיגו אפס קצהו מסתרי כוונתו העמוקה והרחבה מני ים כו' . והננו מעתיקים לכאן לשון ההסכמות של הרבנים על הספר הזה על הדפסה ראשונה ושני' ושלישית כו' כן מה שמצאנו בדברי בניו ותלמידיו מה שידברו אודותו בשבח הספר ומחברו רבינו הק' נ"ע:

ז"ל הרה"ק ר' זוסיא נ"ע מאניפאלי בהסכמתו

הנה בראותי את הכתבים של הרב האי גאון איש אלקים קדוש וטהור אספקלריא המאירה וטוב אשר עשה ואשר הפליא ה' חסדו ונתן בלבו הטהור לעשות את כל אלה להראות עם ה' דרכיו הקדושים . ורצונו הי' שלא להעלות הכתבים ההם לבית הדפוס מחמת שאין דרכו בכך . רק מחמת התפשטות הקונטרסים ההם בקרב כל ישראל בהעתקות רבות מידי סופרים משונים ומחמת רבוי העתקות שונות רבו הט"ס כמאד והוכרח להביא הקונטרסים ההם לבית הדפוס וגו' . עכ"ל הרה"ק הנ"ל לענינו א) :

ז"ל הרה"ק רי"ל כהן נ"ע בהסכמתו .

חכמת אדם תאיר פני הארץ בראותי ידי קדש המחבר הרב הגאון קדוש וטהור חסיד ועניו אשר מכבר נגלה מסתריו יושב בשבת תחכמני אצל אדונינו מורינו ורבינו גאון עולם ב) . ודלה מים מבאר מים חיים ג) . וכעת ישמח ישראל ד) . בהגלות דברי קדשו ה) . המחובר להביא לבית הדפוס ללמד לעם ה' דרכי קדש כאשר כל אחד יחזה בפנימיות דבריו וכו' :

ומצאו שאחז בידו ספר קטן חדש הוא הס' התניא ושאלו על מהות הספר ומעשהו . והשיב לו עתה נתודע לי כונת רבינו הגדול הה"מ נ"ע ששמעתי ממנו פ"א שאמר בזה"ל יש סוחרים גדולים שאצלם באים סוחרים קטנים וקונים סחורה כאו"א לפי ערכו . אני הוא סוחר גדול ואלי באים סוחרים קטנים וקונים סחורתם לפי ערכם כו' . והנה בא אלי סוחר א' קטן ולקח ממני כל הסחורה כו' . ואז לא ידעתי אל מי ירמוז דבריו . ועתה נתודע לי מי הוא הסוחר הקטן . זה הקטן גדול הוא כו' :

א) שמעתי שכשהי' צריך הרה"ק הנ"ל לכתוב ההסכמה לזה להביא לו נייר . וכשהביאו לו אמר מה יספיק זה על מה שצריך לכתוב הביאו עוד נייר והביאו לו עוד ועוד והוא צעק בקול א' שא"ז מספיק. אח"כ אמר כיון שכל הניירות שבעולם לא יספיקו על מה שצריך לכתוב . א"כ אכתוב בקצרה וכתב ההסכמה הנ"ל :

ב) כוונתו על הה"מ נ"ע : ג) כוונתו על הקדוש הר"ר אברהם נ"ע. מבאר אותיות אברם: ד) כוונתו על רבינו הבעש"ט נ"ע : ה) שנתקיים מה שאמרו לו בעלי' נשמ' דשנת תק"ז לכשיפוצו מעינותיך חוצה כו' שזהו אתחלתא דגאולה. יעו"ש בהמכ' שבס' כתר ש"ט וס' בן פורת יוסף כו'. (כ"ז שמעתי מהרבנים מנכדי רבינו נ"ע) :

הסכמות הרבנים דאוסטרייך על ההדפסה דזאלקווא

ז"ל הגאון ר' משה צבי הירש מייזילש בהסכמתו

מה נכבד היום בהגלות נגלות ספר כתב איש רם חכם חרשים נבון לחשים אמון מופלא אמון מוצנע לא נודע ממי יצא הכרך הנורא הזה. אך מבותלי כתבו ומהפעולה ניכר שבח הפועל הוא הספר הזה הנחמד אף נעים אשר פי השם יקבנו לקו"א ומכונה בשם ס' תניא. והמחבר הזה הוא מאנשי אשכולות איש שהכל בו תוכו רצוף אה' מסותרת הסתר מן התורה הפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אופניו. ומעת צאת הספר הזה לאורה במלאכת הדפוס במדינת רוסיא נתמלא כל העולם אורה להבין חכמה ודעת משל ומליצה דברי חכמים וחידותם. אך איידי דיקירא יד הכל ממשמשין בו ונמכרו למדינת ליטא ורוסיא ביוקר גדול ולמדינתינו מדינת הקיר"ה הן לא הובא אף א' בעיר כו' ורבים וכן שלמים כלתה נפשם לשתות בצמא דברי קדשו לאמר מי ישקנו מים מבור בית לחם לחמה של תורה. לזאת העיר ה' את לב הרבני מוהר"י נ"י במוה' נפתלי הירץ ז"ל מבראד להדפיסו ולהפיץ ענן אורו במדינתינו למען יהנו מאורו. והלום אחרי רואי כי כוונתו רצויה לש"ש לזכות הרבים ולא למנוע טוב מבעליו לרוות נפשות הצמאים ומשתוקקים להגות באמרי קדשו של האי תנא קדישא. אי לזאת אמרתי לפעלא טבא יישר כחו וחילו לאורייתא וכהוגן שאל ממני ומני שום טעם כו' להדפיס הספר הנ"ל כו'. והמסייע להרבני מוהר"י להחזיק ידו למצוה רבה כזו הנה כי כן יבורך מאל הברכות ועיניו ועינינו תראינה חוטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה.

פי המדבר לכבוד התורה יום ב' ט"ב מנחם אב תקנ"ח. פה זאלקווא.
הק' משה צבי הירש מייזילש

הסכמה ב' מהג' ר' יצחק זלה"ה אבד"ק קראקא ועוד רבנים הבע"ח

הדוך אתם ראו דבר ה' חזון נפרץ דברים נפלאים אשר יצאו מפי עיר וקדיש מלין לצד עילאה ימלל יהב חכמתא לחכימין הפליא עצה הגדיל תושי' מורה דרך לישרים בכרך הגדול והנורא הזה ס' לקוטי אמרים אשר פי השם יקבנו תניא קדישא. ומגודל ענותו לא נודע שם המחבר. אמנם מבותלי דבריו הצצתי שהמחבר הוא איש אלקים קדוש. ובקראי שנים שלשה דלתות בינותי בדבריו הקדושים שהמה מאירים עיני השכל באור צח ומצוחצח חכו ממתקים כו'. אפס כי נדפס הספר הקדוש הזה במדינה אחרת ושם נמצא ושם הי'. ולמדינתינו וסמוכות שלה הן לא הובא אף א' בעיר כו' ורבים וכן שלמים צמאה נפשם לאמר מי ישקנו מים עמוקים מאיש תבונות כי תורה היא וללמוד אנו צריכים. לזאת העיר ה' את לב הרבני מוהר"י במו"ה נפתלי הירש מבראד להדפיסו במדינתינו. ונעניתי לו ראשי כי כל מן דין סמוכו לנא אך מראגה מדבר לבל ישיגו אחרים גבולו הלא כה דברי כאש תבער

כו' לגזור בגזרת כו' דרבנן קשישאי שלא ידפים שום אדם הס' הזה משך שמונה שנים רצופים בלתי רשות מוהר"י הנ"ל בלי שום טענה ואמתלא כלל כו'. והשומע לדברינו ישכון בטח ושאנן ויהי' כזית רענן

הב"ד המדבר לכבוד התורה ולומדיה יום א' ר"ח תמוז ולו יקה"ת עמים לפ"ק.

הק' יצחק הלוי מלבוב חופ"ק קראקא אב"ד דהקהלה והגליל.

הק' יצחק שמשון בהרב מוהר"ר פסח זלה"ה. הק' אליעזר הלוי סג"ל:

וז"ל הרר"י המביא הס' לבה"ד שם בסוף הספר

ממזרח שמש עד מבואו מהולל החיבור הקדוש והנורא. מה רב טוב צפון לכל ההוגים בו. וכל רעב וצמא לדבר ה' ימלא נפשו מטוב וישבע בצחצחות ממי באר מקור מ"ח ונאמנים אשר לא יכזבו מימיו. והחרדים לדבר ה' כו' ימצאו דים כגן אלקים אשר לא תחסר כל בו כו' והנה יד שלוחה אלי מרבים וכן שלמים ונפשם בשאלתם ממני להתעסק בספר הק' הזה כו' יעו"ש:

וז"ל הסכמות הרבנים על ההדפסה דשקלאוו תקס"ו עם האגה"ת

המפורסמות א"צ ראי' ומי יבוא אחרי המלך את אשר כבר עשהו והסכימו על החיבור הקדוש הזה כמה גדולי עולם. ומה לנו להאריך בשבח הספר הלא הוא גלוי וידוע לכל שכל דבריו דברי אלקים חיים. אך לגודל הפצרת המדפיסים כו' באנו כו' שלא להדפים הס' הקדוש הזה עם אגה"ת מהגאון המחבר נ"י כו'. הכ"ד המדברים לכבוד התורה ולכבוד הס' הק' הזה כו'.

נאו' ברוך בלאאמ"ו הרב מוה' יהודא זצלה"ה מ"מ משקלאוו. (הוא הי' מגדול המגידים)

ונאום משה במוה' ישראל מ"ץ דק"ק קאפוסט

ונאום צבי הירש בהרה"ג מוה' יעקב מ"ץ דסמיליאן:

וז"ל הרבנים הקדושים בני רבינו נ"ע בהסכמתם על הוספת אגה"ק להתניא בשנת תקע"ד:

היות שהוסכם אצלינו ליתן רשות והרמ"א להעלות על מכבש הדפוס לזכרון לבנ"י כתוב דברי יושר ואמת דא"ח של אאמו"ר ז"ל כתובים בכיה"ק בעצמו ולשונו הקדוש שכל דבריו כגחלי אש בוערות ילהיבו הלבבות לקרבן לאביהן שבשמים ובשם אגה"ק נקראו שרובם היו אגרת שלוח מאה כ"ק להורות לעם ה' הדרך ילכו בה והמעשה אשר יעשון ומחמה שבכמה מקומות הציב לו ציונים בס' לקו"א שלו וד"ת עניים במקום א' ועשירים במקום אחר עומה שקיצר בזה גלה בזה). ומה גם בשביל דבר שנתחדש בו קו"א על איזה פרקים אשר כתב בעת חברו הספר לקו"א פלפול ועיון עמוק על מאמרי זהר וע"ח ופע"ח שנראים כסותרים וא"ז וברוח מבינתו מיישבם כל דבר על אופניו

שכתב בלקו"א · ראו ראינו שראוי ונכון לחברם עם ס' לקו"א ואגה"ת של ב"ק אאמו"ר ז"ל כו' · עכ"ל לענינינו :

וז"ל הרה"ק משטראשיעלע נ"ע בהקדמתו לשער היחוד והאמונה.

לעינינו האיר אור המזרח המאיר לארץ ולדרים כצאת השמש בגבורהו אשר מלאה פני תבל תבונתו ולקצוי ארץ זרחה חכמתו כאור השמש בתקופתו אשר מלאה הארץ כבוד תהלתו ה"ה אדמו"ר גאון עוזנו תפארת ישראל והדרתו נזר החכמים ותפארתם אור האלקי קדוש ונורא שמו אשר מי ימלל שבחו להשמיע כל תהלתו המפורסם בכל קצוי ארץ כקש"ת מוהרש"ז נ"ע אשר פרש ענן אורו באור חכמתו הרחבה מן הים לבאר ברוח קדשו אשר הופיע עליו מן השמים תעלומות החכ' ומתריה ובמעמקי הים שם דרך להאיר אורחות ונתיבות החכ' הקדושה הזאת ע"פ קבלתו אשר קבל מרבו הקדוש נ"ע והוסיף אורה הבינה וגם חקרה ונעשה כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק לבאר ולהסביר לכל הבאים אליו לדרוש ה' ויחודו ועבודתו ית' ושם דרך לראות בישע אלהים לכאו"א לפושע"ד אשר דבריו הקדושים היו מאירים מאור הגנוז ומלהיבים בלהבת אש מאור ה' ויחודו בלב כאו"א הבאים אליו לדרוש ה' ליטע בלבם יחודו ואהבתו ויראתו ית' כאשר השמיע לרבים לאלפים ורבבות תורתו הק' לקרב לבן של ישראל לאביהן שבשמים והפליא עצה והגדיל תושי' להלוך נגד רוחו של כאו"א ולשית עצות בנפשו להתהלך לפני ה' אשר אין די באר בכתב ולשון גודל עוצם צדקתו וקדושתו וחסידותו וענוותנותו ועוסק חכמתו ורוחב בינתו כאשר עיני ראו ולא זר אשר בעוד השמש הי' זורח על הארץ היו הדברים שמחים כנתינתן מסיני בלב כאו"א לאחוז בסנסני החכמה הקדושה ולשום בה נתיבות בלבו ולהאיר בנפשו באור החיים האמיתי' מאור תורתו הקדושה כו' :

וז"ל הרה"ק הנ"ל בהקדמתו לספרו שערי עבודה

בארתי כל פרטי העבודה כו' ע"פ שרשי הקדמות שקבלתי מאדמו"ר נ"ע בביאור אלו הדברים ברוח קדשו אשר הי' מברר בגודל חכמתו ובעוצם בינתו ע"פ הופעת רוח ה' אשר הופיע עליו לבאר בביאור שרשי אמיתי' הדברים כמו שנתנו בסיני ממש ע"פ אמיתי' תורתינו הקדושה אשר היא מלאה עיטין כמבואר בזה"ק וכאשר ביאר בספרו הקדוש לקו"א אשר שם מבאר כל אופני העבודה והידיעה והתפעלות ועסק התומ"צ · אבל הוא ז"ל לא גלה בהרחבת הדברים בעקרם וסתם הדברים רק גלה הפרטים ע"פ שורשם בעמקות גדולות ועפ"ז שרשים האלו תבן ולמד דעת את העם להורות להם הדרך אשר ילכו בה והמעשה אשר יעשון אך מצד הסתרת הדברים בלי הרחבת הביאור לא רבים יחכמו לעמוד על עקרית כוונתו ושרש הדברים בעמקותם ויתדמו להם הדברים פשוטים ואשר העצות המבוארים בתוכו הוא לכלל העולם

ולא אל המבינים המחוכמים בעיניהם. אשר באמת כל דבריו הק׳ המה מיוסדים על אדני פז שרשי הקבלה האמיתי׳ הנובעים ממקור מים חיים וממקום קדוש יהלכו ויורדים ממקום גבוה למקום נמוך להסביר לאיש כפי שכלו והבנתו לאחוז בדרכים האלו ולעבוד עבודתו תמה כתו״ח לפושע״ד וכאשר לי גלוי וידוע ועיני ראו גודל היגיעה שהי׳ לו בעת אשר חיבר ספרו הק׳ אשר בעומק חכמתו ובינתו הי׳ מברר מכל הדברים הק׳ המבוארים בע״ח ובפע״ח וע״פ הדברים האלו חבר חבורו הקדוש ע״פ אופני פרטי ההשתלי׳ והכונות המבוארים בספרים הק׳ הנ״ל . עכ״ל לעניננו :

עוד יש לנו מלין לדבר על מה ולמה בנה רבינו ספרו הקדוש בשם תניא מה גם כי בגמ׳ דנדה כתוב שהוא דרשת ר׳ שמלאי שהי׳ מהאמוראים. ושמענו שכבר העיר ע״ז אחד מגדולי המנגדים המבקרים ותפס על רבינו בזה . והנה הרב המבקר ראה את המציאה ונפל עליה מבלי התבונן ומבלי שים לב כי לא הוא ולא דכוותי׳ יתפסו את רבינו כי אף אם בצדקתו וקדושתו לא הודו אז אבל רוב גאונו וגודל בקיאותו בשני התלמודים ועוצם חריפותו לא עכלו להכחיש כי הכל ראו וידעו שכל הש״ס בבלי וירושלמי עם כל נושאי כליהם מראשון ועד אחרון היו פתוחים לפניו וכמאן דמונח בכסתי׳ ואיך זה ימעה רבינו בדבר הנראה לעינים שכל תלמיד קטן יודע מזה . אבל באמת ה״ז בא ללמד ונמצא למד שממנו נעלם הגמ׳ יבמות (דע״א ע״ב) שהביאה שם ממאמר הזה דר״ש וכתוב שם בפירוש והתניא כו׳ יעו״ש . ובודאי הוה פסיקא לה להגמ׳ שזהו ברייתא ורק ר׳ שמלאי דרשה בפירקא וע״כ נקראת שם בנדה על שמו כו׳ . ועם שהגאון ר״י ברלין זלה״ה (שכל הש״ס היו פתוחים לפניו) העיר שם ביבמות על הגליון שתיבת והתניא ט״ס הנה דברי רבינו נאמנו לנו ביותר כי מלבד רוח קדשו הנה גם בגאוני ובקיאותו כחו גדול מכל גדולי האחרונים כי ה׳ נתן לו חכמה כאחד מגדולי הראשונים כמ״ש בניו הק׳ בהקדמתם לס׳ השו״ע שלו יעו״ש . שוב מצאנו בילקוט תזריע שמביא ג״כ מאמר זה דר׳ שמלאי וכתוב שם ג״כ תניא . ולשבש כל ספרי רז״ל זהו בודאי דבר הרחוק מן השכל כו׳ :

ועי״ד שקרא הספר בשם תניא שמענו בשם אדמו״ר בעל צ״צ נ״ע שאמר בזה סוד נפלא שיש קליפה שנקראת בשם תניא (עי׳ בס׳ אור צדיקים הלכות דרך ארץ סעי׳ קי״ד. ועי׳ מה שנעתיק בסמוך מס׳ אור הגנוז שכתב בשם רבינו האריז״ל) שהיא עומדת לנגד לימוד רזין דאורייתא כי בלימוד זה מבטלים אותה. ולזה רמז רבינו מה שהתחיל ספרו הקדוש בתיבת תניא ובנה שמו בשם תניא. כן שמענו בשם אדמו״ר הנ״ל. והנה אח״כ נדפס ס׳ אור הגנוז להרה״ק רי״ל כהן נ״ע ונמצא שם בשם האריז״ל כדברים אלו על מ״ש באידרא תניא אר״ש לחבריא. ולחיבת הדבר נעתיק דבריו בקצרה, וז״ל בח״ב פי״ט: כתב המקובלים בשם האריז״ל פי׳ על אידרא וז״ל תניא אר״ש לחבריא כו׳.

לפי שראה ר״ש ע״ה התגברות ב׳ קליפות גדולות בעולם וזהו תניא גימט׳ ב׳ פעמים קליפה עם הכולל . ותניא הוא שם הקליפה היוצא מפסוק למה תניאון כו׳ קליפה תקועה בלב חלומדים כו׳ ומניע אותם מלימוד רזין דאורייתא דרך גאוה ובוז לומר די לכם בפשטי התורה וקרי הוא תניאון תניא און אלו ב׳ קליפות יותקים מיסוד דקליפה הנקרא און אמר אפרים כו׳ מצאתי און כו׳ כהן און כו׳ ואין ביטולם אלא בלימוד רזין והתעוררות יסודות עליונים דאו״א . וראה רשב״י ע״ה באלף החמישי שגברו יד ס״ם ונחש והנחש הי׳ ערום כו׳ ונחש כרוך על עקבו והיו מבלבלין את העולם ונעשה חומת ברזל המפסקת בינינו כו׳ לכן הכניע כל הדינים והקליפות ברזין דאורייתא ופתח אורות עליונים להאיר ולהגן עלינו והניח ברכה לדורות אחריו ויעו״ש עוד באריכות ועי׳ בת״ז תיקון כ״א דמ״ו . איתן בהיפוך אתוון תני״א דמסייע לה בגלותא . ועלה אתמר איתן מושבך כו׳) :

והנה כל אשר עיני שכל לו ומודה על האמת כמדומה שיספיק לו מאמרים האלו . ויד למו פיו ישים לבל ישלח עוד פה ולשון מדברת גדולות להיות מלעיבים במלאכי אלקים אשר קטנם עבה כו׳ . אל תרבו תדברו גבוה גבוה כי גבוה מעל גבוה כו׳ :

עוד העיר הרב המבקר על מ״ש בתניא פ״א מאמר איוב בראת צדיקים כו׳ והלא צדיק ורשע לא קאמר כו׳ . והעיר המבקר הלא ידוע שאיוב לא הי׳ מאמין בידיעה ובחירה כו׳ ואיך יבנו יסודות על מאמר איוב בזה כו׳ אבל גם בזה אין הצלחת המבקר קרובה לבוא כי קושית רבינו הוא מסתימת לשון הגמרא שהביאה מאמר זה דאיוב ולא דחתה דבריו לאמר ולא היא כו׳ מובן שגם חז״ל ס״ל כן. וגדולה מזו מצינו בר׳ יוחנן שאמר למדתי יראת חטא מבתולה שאמרה בראת צדיקים כו׳ שהיא בודאי האמינה ור״י למד יראת חטא ממנה כו׳ . ואיך נעלם כ״ז מהרב המבקר . נפלא הדבר ה״ז בא לבקר ונמצא מתבקר כו׳ :

עוד נמצא מבקר אחד מהמתחכמים בעם על דברי רבינו באגה״ת (פי״א) וחטאתי נגדי תמיד כו׳ נגדי דייקא כמו ואתה תתיצב מנגד . מנגד סביב לאהל מועד יח:ו ופירש״י מרחוק עכ״ל רבינו שם . והעיר המתחכם שלא ידע רבינו החילוק בין נגד למנגד שמנגד הוא מרחוק אבל נגד הוא קרוב כידוע לבעלי הלשון כו׳ . וגם המתחכם הלזה הראה לדעת שאינו יודע בין ימינו לשמאלו . כי ידוע למדקדקים שאחד מההוראות לאות המ״ם הוא מ״ם היתרון כו׳ ולפ״ז אם נגד הי׳ קרוב ממש א״כ מנגד הוא יותר קרוב . ומדאמרינן שמנגד הוא מרחוק מובן שנגד הוא ג״כ רחוק רק שמרוחק קצת כו׳ . וכן הוא כוונת רבינו בפי׳ וחטאתי נגדי תמיד שאעפ״כ יהי׳ מרוחק קצת כבדי שלא יפול מזה בעצבות ח״ו (וכמ״ש באריכות בתניא יעו״ש מפכ״ו עד פל״ה):

עוד העיר המתחכם הלזה על מ״ש בתורה אור מרבינו בפ׳ וארא בד״ה וארא הא׳ . פי׳ וארא לשון עתיד שהוא לשון הוה כו׳ . והפס על

רבינו כעל אחד מהילדים שאינם מבחינים ההבדל בין עבר והוה ועתיד כו'. אבל עפרא לפומי' כי כוונת רבינו על תמידיות הפעולה כידוע למדקדקים ונמצא בכתוב לרוב לשון עתיד שמורה על התמידי' הפעולה כו' · וזהו שסיים רבינו שם בדרוש הנ"ל שתמיד יש בחי' ז. כו' וד"ל א) :

ספרו הבי' של רבינו נ"ע הוא שולחנו הטהור ס' השו"ע על או"ח ויו"ד ומעט מחו"מ הלכות הצריכות לכל אדם. והתחיל לחברו במיזעריטש ע"פ הסכמת רבינו הגדול הה"מ נ"ע שמשמיא אסכימו על ידו כו' (עי' בהקדמת בני רבינו להשו"ע שהועתק לעיל פ' ג') והלכות ת"ת הדפיס רבינו בחייו בשנת תקנ"ד עם הסכמת הגאון ר' חנוך הענך שיק זצלה"ה משקלאוו ב)· ואחר פטירתו הוציאו בניו הקדושים (בסיועת הרה"ח ר"פ רויזעם זלה"ה) לאור הדפוס את כל השו"ע שהי' נמצא תחת ידם כי הרבה מכתביו נשרפו איזה שנים קודם פטירתו ונשאר מחלק או"ח רובו ככולו. ומחלק יו"ד נשאר איזה סימנים מהלכות שחיטה וטריפות והלכות רבית ורוב הלכות נדה כו' ותיקוני המקוה וגם את הלכות ת"ת שנדפס מקודם חברו להשו"ע יו"ד. והלכות המפוזרות משאר חלקי השו"ע כו' · ועשו הקדמה יקרה להשו"ע ועה"ח באו כל בניו הקדושים · ובנו אדמו"ר האמצעי נ"ע עשה עוד הקדמה אשר בה יצוה לקבוע אגודות בכל עיר ומנין ללמוד השו"ע הזה שזה הי' כל מגמתו ורצונו של רבינו נ"ע שכל או"א ילמוד ההלכות בטעמיהן ולהיות בקיאים בהם עד שכל הלכה תהא שגורה בפיהם כו' · וצוה לחלק השו"ע לכמה אנשים. לזה

א) והנה נספר מה שהי' פ"א בליבאוויטש אצל אדמו"ר האמצעי נ"ע בעת היריד שדרש אדמו"ר הנ"ל את הדרוש ואמר כנ"ל. ובעת הדרוש היו שם אנשים סוחרים מדינים (בעלי ריב ומדון) שבאו על היריד וכששמעו זאת מאדמו"ר לשון עתיד שהוא לשון הוה הסבו פניהם זה לזה בשחוק · ואח"כ בבואם לאכסניא התלוצצו מאדמו"ר לעין כל ושם הי' ג"כ מאנ"ש והיטב חרה להם וע"כ הלכו לאדמו"ר וסיפרו לו הדבר. ושאלו ממנו מה להשיב להם. ואמר להם אדמו"ר בזה"ל תאמרו להם שמה שאמרה הוא עתיד והוה כו' זה שמעתי מאמו"ר נ"ע. אבל זאת ידעו אשר פליימקע הוא בודאי עבר הוה ועתיד כו'. וכן הי' המעשה שאלם הי' סחורה לא כשרה מחוץ למדינה (הנקרא קאנטערבאנד) ובנסיעתם על היריד תפסו אותם בדרך והי' להם היזק רב. אח"כ על היריד נוסף תפסו אותם שנית והי' להם ג"כ היזק רב. ואח"כ בנסיעתם חזרה תפסו אותם בדרך עוד הפעם ושם יצאו נקיים מנכסיהם לגמרי. ואז ידעו ברור וראו בראי' חושית שלשון זה משתמש עבר הוה ועתיד כו':

ב) וז"ל הרב הנ"ל בהסכמתו. כאשר נדבה רוחו לאיש אחד המיוחד להעלות פרי לבות הרבים כו'. ושם רבינו לא נזכר כי רבינו לא רצה בזה וגם על פתח השער לא הזכיר שמו כו':

חלק א' כו' עד שבין כולם יגמרו לימוד כזה פעם ושתים בשנה. עוד התחיל רבינו לחבר מהדו"ב על השו"ע אשר שם יברר ע"פ דעת המקובלים אך לא נמצא מזה כ"א על ד' סימנים הראשונים ונספח נ"ב להשו"ע. והספר נתקבל מאד בכל העולם כולו . ע"כ נדפס אח"כ הרבה פעמים. ובשנת תר"ז נדפס מחדש בזיטאמיר ע"י בנו הרה"ק ר' חיים אברהם נ"ע בעזר וסיועת בנו הר"ר דובער זלה"ה . ואז הוסיפו בהם הרבה דברים נחוצים שמצאו מכי"ק . היינו מראה מקומות בהלכות שבת על ערך ששים סימנים שהיו חסרים ועוד הרבה תיקונים וחילופי גרסאות והשמטות שמצאו . וקו"א על סי' תמ"ז בהלכות פסח. וגם זאת עשה שהקו"א שבהדפסות הראשונות הי' בסוף הספר ואז הוקם על כל דף ודף ומקומו השייך אליו כו'. ולוח הסימנים בראשי ההלכות . וגם השו"ת שלו ספחו אז להשו"ע . והדפיסו הכל בתכלית ההידור והיופי למען ימצאו קורת רוח כל ההוגים בהם . ומאז מדפיסים אותו תמיד בסדר זה . ובשנים אלו נתוסף עוד איזה סימנים שמצאו מכת"י :

והנה לספר בשבח הספר כמה רב חילי' וגבורי' הוא למותר כי כל רואיו יכירו יקרת ערכו ותפארתו אשר לא נמצא כמושם וזה בכל ספרי האחרונים הארוכים והקיצורים כו' א). ומה נוסיף בזה אנחנו. רק זאת מצאנו לנכון לפנינו להעתיק לכאן ההסכמה של הרה"ק ר"מ מטשארנאביל נ"ע וההסכמות של הרבנים הגדולים מגדולי תלמידי רבינו נ"ע שנתנו אז (כבדי למיגדר מילתא בפני מסיגי גבול) ושם ידברו מעט מגדולת רבינו וספרו זה . ומעט ממה שמצאנו בספרי תלמידיו הקדושים מה שידברו אודותו ב)

א) ז"ל בנו הרה"ק רח"א נ"ע בהקדמתו שהוסיף בשנת תר"ז מאז ועד עתה טעמו העוסקים בהם טעמם וטיבם. עתה ראו אור בהיר אשר התלבש מלבוש זהב ואמרותיו יאירו אור נערב בדבור אחד קולע אל השערה אשר שערו רבותינו הק' הפוסקים גדולי הראשונים והאחרונים מן המשנה וגמרא עד האחרון שבאחרונים כל אשר קדמו לפניו מנוח . וגם לנמוכי רוח והמוני עם נוף אמרותיו ילהיבו הלבבות כי ערוך לפניהם השולחן הלכה למעשה בשפה ברורה כו' כל חיך הטועמו אומר לי לי הוא . לא הספיקו הספרים הנמצאים לרוות צמאון המשתוקקים להשתעשע בפניניו והנמצאים ספו תמו כו' ורבים אומרים מי ישקנו מים מבאר לחי רואי כו' נתעוררתי להביאם כו' על מכבש הדפוס ברוב השתדלות כיד ה' הטובה עלי: וז"ל בניו הק' בהקדמתם הראשונה בפעם הראשון שהדפיסו השו"ע (ובהדפסות שאח"כ נשמט). אחרי ידקדק היטב בדבריו ובצחות לשונו המופלא אשר כל דבריו מיוסדים על אדני פז אין בהם נפתל ועקש או יתיר ח"ו רק הכל בבינה ובדקדוק גדול כלשון גדולי המחברים כאשר כיפו—הוא וגם הקונטרס האחרון שבסוף הספר - מוכיח על תחלתו יסודו היך ושרשו שבפנים :

ב) עי' בהקדמת בניו הקדושים נ"ע להשו"ע שהעתיקו לכל פסק פסקי כל דבר למקום השייך לו עיי"ש :

הסכמת הרה"ק מוהר"ר מרדכי נ"ע מטשארנאבל
„שנת תוקי"ף" על ההדפסה דקאפוסט

מה מאד קרבה אל נפשי חייא רבא וחדותא דליבא בראותי ישועת השי"ת שהסיב סיבות ברצונו הטוב שבא אלי הרבני המופ' מו"ה יהושע אברהם במוהר"י זלה"ה מק"ק זיטאמיר ועליו זאת טרף בפיהו לומר שרוצה לרוות צמאות עם קדוש בנ"י אשר בערה בם תבערת והתלקחת שלהבת י"ה בחשיקה וחפיצה שיפוצו מעינות חכמת פסקי ההלכות ויסוד אמת לאמיתם של השו"ע מהרב הגאון הגדול איש אלקים החסיד המפורסם אור ישראל בו"ק ע"ה פ"ה מוהרש"ז מק"ק לאדי בין ישראל עם קדוש כי גם אני בשלהוביתא דנורא דליבא התלקחתי מזמן זמנים ואמרתי מתי יבא לידי איש אשר ידבנו לבו להאיר או"ח וקדוש הזה בעולם ובפרט במדינתינו שלא זכינו להיות בידינו כל השו"ע שלו כולם כאחד יחד מחמת שאורחי רחיקא מדינתינו ממדינתו שנדפסו שם זה כבר שנים כבירים וטרם בואו לכאן למדינתינו כל א' אשר יגיענו בכפו יבלענו וכל חיך הטועמו אוטר לי הוא ועכשיו שבא לידי הלא אקיימנו להו"ה כו' ואברכנו גם ברוך יהי' ויפק רצון מה' ממעיני הישועה ויתן לו השי"ת חיי בני ומזוני וברכה והצלחה בכל מעשה ידיו בזכותא רבא דא עד ביאת משיחנו כו'

מרדכי בן לאאמו"ר הררמ"נ נ"ע וצלה"ה:

וז"ל הגאון ר' יצחק אייזיק זלה"ה אבד"ק וויטעבסק בהסכמתו.

ברוך ה' אלהי ישראל אשר נתן בלב ידיד ישראל הו"ה"ח המפורסם הישיש כבוד מוהרח"א בן כ"ק אדמו"ר הרב הגאון האמיתי רשבכבה"ג הטהור והקדוש מוהרש"ז זי"ע להדפיס ספרי השו"ע אשר חיבר אדמו"ר עם תוס' מרובה על אותן שנדפסו מכבר. ורבים וכן שלמים ישוטטו לבקש דבר ה' זו הלכה ברורה אשר בירר וליבן כל דין ודין ברור בטעמו וכפטיש יפוצץ סלע מסעף סעיפי' כל סעיף וסעיף לחלקים דקים מן הדקים לא ראי זה כראי זה כו'. והנה הרה"ח הנ"ל דרוש דרש ממני לבוא ולהעלות בהסכמה על ההדפסה. אמנם כן כאשר ראיתי כן תמהתי וכי דבריו הקדושים בספריו וחבוריו צריכים לעדות והסכמה הלא המה האירו פני תבל וכל זכי הראות ומעמיקי העומק ואשר חנן אותו ה' בהשכל ודעת המה ראו כן תמהו מעומק מחשבותיו כמה עמקו ויתפלאו מסידור דבריו הק' דק על דק מדוקדק בפנים. ומרוב כחו ועוצם פלפולו לאמיתתו ש"ת במקומות רבים בקו"א שמה חשף זרוע חכמתו אין קץ לתבונתו כו'. ואם לבוא בגלל דפוסים אחרים ישראל מוזהרים ועומדים ע"ז. אך לא יכולתי להשיב פני גדול כ' הרה"ח הנ"ל באתי להיות סניף כו':

וז"ל הגאון ר' ברוך מרדכי זלה"ה אבד"ק באברויסק.

כאשר נודע בשערים קדושת כ' אדמו"ר שר התורה יחיד בדורו איש אלקי

קדוש הגאון מוהרש"ז נבג"מ זכה לתורה שאין אדם יכול לסתור אחריה. וברוח קדשו בצדק הגה אמרות טהורות נתנו למשה מסיני מפי הגבורה הלכות בטעמיהן בחוקו חק לישראל את המעשה אשר יעשון בזמה"ז שם לו חוק ומשפט על סדר ומבאר השו"ע ונתקבל בקרב כל קהל עדת ישראל להלכה למעשה ומרוב חיבת הקדש שנו וישלשו להדפיסם ומאורך הזמן ספו וגם תמו ויען כי רבו כמו רבו החפצים ליהנות מאורו אור זך ומצוחצח וכוספים שיהיו הספרים נמצאים למען ישמעו ולמען ילמדו הורות אמת ומשפטים ישרים חוקים ומצות טובים מפי קדוש עליון נאמרו ברוח קדשו. ומאת ה' היתה נסבה להעיר לבב בנו הרה"ג החסיד המפורסם מוהרח"א נ"י להביא למכבש הדפוס רביעי בקדש עם תוס' מרובה כו'. חובה עלינו להזכיר הח"ח על כל הטוב אשר גמל לבית ישראל להאיר עיניהם באור הגנוז כו' ולרוות צמאון לשמוע דבר ה' אלקי' אמת. ואני בעניי אשא כל תפלה כל התהנה לאל חי יפיק זממו לטוב בית ישראל ולהוציא לאור משפטי צדק נאמרו מכבוד אדמו"ר נבג"מ אשר אליו לבד נגלה בדורינו תעלומות חכמה וסודי תורה להאיר ענפי הקדושה כו':

וז"ל הגאון ר' יצחק אייזיק הלוי עפשטיין זלה"ה אבד"ק האמי'.

שמשא אכולא עלמא נייחא. האה נפשנו כי ראו ראינו מדנח שמשא במדינתינו אור יקרות המאיר פני תבל בחכמתו חכמת אלקי' בקרבו ותורת אלקיו בלבו בפיו ובשפתיו שנונים כולה ש"ס וכולהו תנויי עם פירושי וחידושי הראשונים וגדולי האחרונים ככתבם וכלשונם כגל של אגוזים מפיו נמנים. וחורפא וחולייא במילתא דתליא בסברא לעשות כוונים. מי ידמה לו משיבי מלחמה ומשיבת נפש בהפנוקים ועדונים. הנגלות לנו ולבנינו מי כמוהו מורה שר התעודה. ובסתרי התורה יחיד בדורו עמד בסורה. וקדושתו האירה מכבודה עין ראתה והעידה. ומעט מהרבה אשר השאיר אחריו ברכה וידו הדה. הוא הנמצא עתה בידינו בשכבר זכו בו בניו להעלות על הדפוס את אשר בילדותו הכינה וגם חקרה וידו יסדה ובזקנותו עליו הודה· ה"ה בחלק או"ח כמעט כולו. וגם בחלק יו"ד וחו"מ הלכות הצריכות ושוות לכל נפש התמימה יקרה וכבודה שלא למחוק ושלא לגדוש ח"ו סאה ומדה. הכל באר היטב מפי עמוד של ברזל לסמוך עליו כדאי היא המדה. וגם ההוגה בהן ימצא טוב טעם מצות ת"ת בשלימותה כמשנה וגמרא בטעם וסברא והלכה ברורה כולה נאה וחסודה. כל אלה למרנא ורבנא נ"י ע"ה פ"ה אור ישראל וקדושו הגאון האמיתי גדול מרבן שמו מוהרש"ז מק"ק לאדי. ואיתן מושבו בק"ק לאדי לא הכיל כל יריעה את אור הודה אשר משם הופיעה. הן עתה קם ונתעורר בנו הרה"ח המפורסם יקר רוח איש תבונה להדפיס עוד הפעם כו'. הכל יודעים שלא על מעלת עצם החבור הוצרכנו לבד ח"ו כ"א להודיע לעם ה' ולהזכירם תיקון הקדמונים זה כמה מאות

שנה בגדולי וראשי הגולה והמדינה כו' לדקדק עד מאד בענין מסיג גבול רעהו בדבר שהוא משום מצוה ומשום קדושה כו' :

וז"ל תלמידו הגה"ח ר"נ מדובראוונא זלה"ה בתשובותיו ליו"ד סי א'

ע"ד שרצה לשבש בדברי קדשו של רבינו ביו"ד סי' ב' בקו"א סק"ה לפע"ד אינו נכון אחרי אשר כבר נודע כמה רב גוברי' אשר ראוי לומר עליו רב תנא הוא ופליג. ואם קצור קצרה יד שכלינו לירד לסוף דעתו הקדושה הרחבה מני ים לא מפני זה נשלח יד להגיה בדבריו כרצונינו רק נודה ונדע כי לא מחשבותיו מחשבותינו וכו'. ועוד כתב שם שאנחנו הנמשכים אחר רבינו אין אנו רשאים לזוז מדבריו כמו אותן הנמשכים אחר הרמב"ם ז"ל. וכ"כ אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע בתשובותיו שאף אם לא נוכל למצוא טעם לדבריו אין אנו רשאים לזוז מדבריו כו'. וכותב שם (על רבינו) הוא כקדשי קדשים לגבי חולי חולין כו' יעו"ש :

מכתב מהרה"ק רי"ל מייאנאוויטש זצלה"ה אחי רבינו נ"ע לאדמו"ר בעל צ"צ נ"ע. ע"ד שהכם א' מוויעטקא א) חלק על רבינו בענין שיעור הרמון שכתב בתיקון המקוה שבשו"ע. וז"ל המכתב :

במ"ש בשם רב דוויעטקא שחלק על רבינו הגדול אחמו"ר זצוקללה"ה נ"ע בענין שיעור הרמון שהיא פחות מטפח על טפח מרובע (כ"כ בתיקון המקוה שבשו"ע). והנה גם אני חפשתי בכל המקומות בגמ' עד מקום שיד עיוני וזכרוני מגעת ולא מצאתי שיעור זה מפורש. וגם הנה מעכ"ת הוא ממארי משנה וכל המשניות סדורות בפיו ולא מצא זה ומה אענה אבתרי'. אבל מצאתי לי סמך לדברי רבינו ז"ל מן המקרא (ואפשר זו שמעתי מפיו הק' וזכרוני לי כמו אבוב שבעת נראה לי שממני יצאו הדברים). במלכים א' ז' גבי עמודים שעשה שלמה שהי' טור מאה רמונים סביב בנין הכותרת והשני טורים היו אפשר זע"ז כדי למלאות הריוח שבטור הא' לכן חשבתי רק טור אחד ואפי' סביב הבנין. והנה העמוד הי' הקיפו י"ב אמות. ואף את"ל שזהו אמת הבנין באמת בת ו' טפחים נמצאו ע"ב טפחים. ואם בנין הכותרת הי' בולט לחוץ עודף על העמוד בודאי לא הי' יותר מחמש אמות כפי קומתו. ובפרט שבירמי' ב' שלש אמות (עי' רש"י כי ב' אמות התחתונות שוות לעמוד. ואפשר שמ"מ היו בולטות אלא שהיו שוות בלי ציור. וכ"מ שב' אמות התחתונות הי' ג"כ כלי קיבול. עי' מצו"ד). וא"כ יהי' רחבו יתר על קומתו הרבה וא"כ ק' ט"ו אמות יסוב אותו (שזהו גוזמא גדולה לדעתי שיהי' שליש עודף) והיו מאה ושמונה טפחים עגולים. ועכ"פ פחות הרבה מטע"ט מרובע עולה

א) שמו הי' ר' משה חריף ואחריו החזיק בזה הרה"ג רב דוויעטקא בעל גולת עליות שנטה לדברי הרמ"ח הנ"ל.

קל"ג טפחים ושליש · ורמונים שעשה שלמה בודאי לא קטנים היו . בשגם כי בלא"ה כסברא אין להגדיל השיעור יותר . וברוקח סי' שע"ז כ' הרמון הוא יותר מב' אצבעות חוזרות למקוטן משמע דאינו גדול מזה השיעור אלא מעט. ומזה אין לי לכתוב יותר , בשגם שלא כתב לי מעלי' חכמת מדידהו ובקיאתו בשיעורין של החולק ואם הוא מהנדס גדול ומאין לאין יצאו לו הדברים לחלוק על רבינו ז"ל שהוא ז"ל בודאי הי' בקי בחכמת ההנדסה ותשבורת והי' יודע לשער כמה טיפין כו' · ואם החולק בקי בבל אלה ישאל נא אותו אם ידע שיעור הגרים והרביעית והסלע וקומת אדם והינוק בן ט' שבכ"ז שמעתי מפיו הקדוש שאחד באחד יגשו והעמיק הרחיב בזה בשכל מבעית חשבונות רבים · ומחמת קוצר שכלי והשגתי דלית תפיסא שכחתי וזולת זה כו'

דברי דו"ז דוש"ת . יהודא ליב :

ובעיקר דין מוציא רמון נראה שרבינו ז"ל תופס פי' הגי' של הראב"ד שב' שכ"ה גם דעת הרמב"ם דלא ככ"מ שכתב שדעת הרמב"ם הוא כדעת הר"ש דבעי' ג' רמונים מדכתב ויהי' בכלי כו' . וגם מדחלקינהו לתרי בבי כמוציא רמון וגם יהי' בכלי וכו' מכלל דתרי מילי נינהו . וכ"כ התוס' פ"ק דסוכה אלא שהראב"ד מפרש לקולא והתוס' מפרשי לחומרא וכ"נ דעת רבינו ז"ל

דודך יהודא ליב :

יעי' בצ"צ סי' קע"ה מש"ש בתשובתו להררי"א מהאמי' זלה"ה מענין הנ"ל יעו"ש :

ספרן הג' של רבינו הוא סידורו הקדוש סדר נוסח התפלה ע"פ נוסח הקדוש האריז"ל ונקרא בשם נוסח ספרד · אך באמת אין זה נוסח ספרד לבד ב"א סולת נקי' מכל הנוסחאות א) . ובזמה"ז היא הנוסחא היותר מעולה ומועילה מכל שאר הנוסחאות כמ"ש בס' לקו"א מהה"מ נ"ע (הובא בהקדמה שער הכולל שבסידור הה"א יעו"ש) :

והנה בהסידור כתב רבינו הרבה חדושי דינים ששייכים לעניני הסידור ובהרבה מקומות הכריע רבינו שלא כמ"ש בשולחנו הטהור · והטעם כי בשו"ע היתה הכרעתו ע"פ דעת הפוסקים · ובסידור הי' הכרעתו ע"פ דעת המקובלים . כי הרה"ק ר"ה מפאריטש זלה"ה סיפר שפ"א שאלו את רבינו איך יש לנהוג בדבר שהפוסקים עם המקובלים הם מחולקים והשיב רבינו מסתמא יש לנהוג כהמקובלים ושאלו אותו הלא הוא בעצמו כתב בשו"ע שלו שיש לילך אחר הפוסקים · והשיב כן כתבו הפוסקים (וע"כ בשו"ע שהי' ההכרעה ע"פ דעת הפוסקים כתב כן) אבל המקובלים אומרים לילך אחר המקובלים (וע"כ בסידור שתיקן זה עבור אנ"ש הנמשכים אחר המקובלים הכריע כהמקובלים) וא"א דא"ח כו' . עוד כתב בהסידור לוח ברכות הנהנין

א) אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע אמר שרבינו כשתיקן הסידור הי' לפניו ששים סידורים מנוסחאות שונות ומכולם בירר וליבן את הנוסחא שבסידור שלו :

הלכות נש"י מהדו"ב על חשו"ע . והסידור הזה נדפס הרבה פעמים . פעם הראשון הדפיסו רבינו בעצמו בחייו בשנת תקס"ג בשקלאוו ביחד עם הבה"ג א). אח"כ נדפסו ב' פעמים בחייו בקאפוסט . ומחמת שא"א לדפוס בלא טעות , ע"כ תיקן רבינו השיבושים על גליון הסידור שלו ואדמו"ר בעל צ"צ נ"ע העתיקם על גליון סידור שלו · איזה דברים נמצא בהסידור שהוסיף הרה"ק רי"ל זלה"ה אחי רבינו ורבינו הקפיד עליו ע"ז ועכ"ז לא הסירם מהסידור מפני כבודו של הרי"ל (עי' לעיל במדור הרי"ל). בהסידור יש דרושים אחרים ד"ח היינו הערה לתיקון חצות וההקדמה הקל קול יעקב ב) , ובשנת תקע"ו הוסיף בנו אדמו"ר האמצעי נ"ע בהסידור הרבה דרושי ד"ח ביאור התפלה ועניני המועדים ועוד ענינים יקרים מאד וחלק הסידור לב' חלקים סידור של חול וסידור של שבת ויו"ט. הדרושים נאמרו מפי קדשו של רבינו ונתנו לכתוב ע"י בנו הנ"ל והוגהו ע"י אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע כמבואר בהקדמת אדמו"ר האמצעי להסידור יעו"ש. בשנת תקפ"ב הדפיס הר"ר ישראל יפה מדפיס דקאפוסט את הסידור בלא הד"ח והוסיף הרבה דברים ששמע מרבינו וגם ממה ששלח לו רבינו בכ"ק. והרי"ל מיאנאוויטש נתן הסכמתו ע"ז ויספר בשבח הסידור ויקרת ערכו למאד · בשנת ת"ר הדפיסם הרה"ח ר"ז זעלוועד זלה"ה ג"כ עם איזה הוספות ומסתמא שמע זה ג"כ מרבותינו . גם הרה"ק ר' הלל מפאריטש זלה"ה הדפיסם ג) . וזה לא כביר נדפסו בהידור גדול ע"י הרה"ג ר' אברהם דוד לאוואוט זלה"ה אב"ד ניקאלאייעב שהגיה את הסידור מהסידורים הראשונים שהדפיס רבינו בעצמו ומהכת"י שעל גליון הסידור שהגיה רבינו בעצמו . ודקדק הרבה בכל תיבה ותיבה ובהנקודות · וגם הדפיסו בתכלית היופי מאד . באותיות גדולות מאירות ובהירות למען ירוץ כל הקורא בו . ובסוף הסידור הוסיף שער הכולל אשר בו יבאר הרבה דברים מדברי רבינו וראה מקודם מאשר מצא ידו . וגם הדפיס הסכמת הרי"ל הנ"ל שהי' על הדפסת הסידור דשנת תקפ"ב כנ"ל . והסידור נתקבל אצל העולם בבי טוב והוא חשוב וספון מאד גם אצל אותם שאינם מתפללים בנוסחא זו כ"א בנוסחא שהורגלו בה מנעורם ע"פ קבלתם מאבותיהם . אעפ"כ הם מחבבים

א) שו"ת א' נמצא אצלינו בכת"י שאלה א' מאדמו"ר בעל צ"צ נ"ע וכתוב שם שהבה"ג נדפס בשנת תק"ס. ואולי הוא ט"ס וצ"ל תקס"ג · או אפשר שהלוח בה"ג הדפיס רבינו מקודם בפ"ע בשנת תק"ס. ואח"כ בשנת תקס"ג כשהדפיס הסידור ספחו להסידור :

ב) הסבא משפאלע נ"ע ראה את הסידור ואמר דרך המחברים להעמיד תחלה הקדמה שלהם ואח"כ את גוף הספר · והמחבר הקדוש הזה סדר תחלה מודה אני כו' וברכות והודאות להשי"ת ואח"כ הקדמתו · וגם ההקדמה היא מלא דא"ח :

ג) כל אלו ההוספות הנה רק באיזה חדושי דינים ששמעו מרבותינו · אבל בגוף הנוסחא אין להוסיף ואין לגרוע בו

ומיקרים את זה הסידור מאד כאשר יראה הקורא בההסכמות שנעתיק לכאן מהסידור שנדפס בטשערנאוויץ בשנת תרי"ב · שהרבנים המסכימים הם הא' הגאון ר' יצחק שמשון זלה"ה מייזליש אבד"ק טשערנאוויץ נכד הגאון ר' משה צבי הירש מייזליש אבד"ק זאלקווא והב' הגאון מפאלטישען זלה"ה שהם לא היו מהחסידים. ואעפ"כ מפארים ומשבחים אותו מאד :

ז"ל הגאון ר' יצחק שמשון מייזליש זלה"ה אבד"ק טשערנאוויץ

ברוך שלפנינו הופיע כאור שבעת הימים עיר וקדיש מלא ברכת ה' בנגלה ובנסתר בחמורות וברום ועומק הגאון אמיתי הגדול מרבן שמו איש אלקי' המפורסם בדורו לשם ותפארת כקש"ת מוהרש"ז זצוקללה"ה אשר ברומו שני מאורות ומרומז בשמו הקדוש ומאורות נתן והאיר עיני ישראל בפסקיו בספרי שו"ע ערך לחם רב בפנים מאירות להלכה לעייני חכמים גם ס' הקדוש תניא כספירים מאירים באש לבנה כתובה. עוד האיר נתיב אל הרנה ואל התפלה בסדר התפלה ומעוטר באמרי קדוש בדינים נגלים ובנסתרות. נהירנא כד הוינא טליא בחצרות קדש על ברכי כבוד אאומו"ר הנשר הגדול תפארת ישראל הרב הגאון האמיתי' כו' כו' מוה' משה צבי הירש מייזליש זצוקלל"ה אבד"ק זאלקווא והגליל הייתי שם בעת ניתן מהודו הסכמה על ס' התניא אשר נדפס אז בק"ק זאלקווא בהיותו חי אותו צדיק תמים הגאון האמיתי הקדוש הנ"ל המחבר ס' התניא כי נשא תהלתו למשגב מאד · והנה ספרי הגאון הגדול זצוקללה"ה השו"ע והתניא נדפסו רבות פעמים. לבד זה סדר התפלה יקר למצוא יען במדינתינו לא נדפס עדיין גם במדינת רוסיא מעט המה נמצאים. ועתה התנדבו ישרים לזכות את הרבים כו'. עיני כל ישמחו בראותם מעשה ידם להתפאר בהגלות אמרי קדוש גפן אדרת וכי נפקד גפן זאת אשר מאד חמדת ישראל היא כו' :

וז"ל הגאון ר' אפרים הלוי הורוויץ אבד"ק פאלטישען

(בעהמ"ת ספר יבקש רצון)

נודע ביהודה ובישראל ומפורסם בין כל אנשי אומינו האמונים עלי תועלת כתבי האר"י זלה"ה גודל מפעלות תמים דעים הי' הרב הצדיק איש אלקי' קדוש וטהור אספקלריא המאירה מרנא ורבנא גאון צבאות ישראל כבוד קדושת שמו הולך בכל המדינות מוהרש"ז זלה"ה מלאדי אשר הפליא לעשות בסידורו סדר התפלה בנוסח האריז"ל כו' במספר התיבות ובמנין האותיות ודקדוק התנועות את הכל עשה יפה בעתו להחרות על הלוח מכתב קדשו נוסח התפלה בשפה ברורה ובנעימה קדושה להועיל לבני להעלות צעקתם במסילה העולה בית אל ובעת ישפכו שיחם לפני דר מרום ארובות השמים יפתחו לפ.ידם לקבל תפלתם באהבה וברצון ויהי' לריח ניחוח. והנה ימים רבים לישראל אשר נדפסו הסידורים הללו בככה דפוסים במדינת

רוסיא ואודו להו . ועתה שלמים וכן רבים במדינה זו נכספה נפשם לקיות הסידור הנ"ל ואין להאוותם וכספם מוצא . וכעת נתעורר כו' להעלות על משבח הדפוס דק"ק טשערנאוויץ הסידור הנ"ל כתבנית הסידורים שנדפסו בק"ק סלאוויטא בשנת תקפ"ז לפ"ק כו' . עכ"ל ההסכמות של הרבנים הנ"ל :

עתה נעתיק לכאן מה שמצאנו בדבר הנוסחאות בספר הקדוש ,,נועם אלימלך" בהמכתבים שבסוף הספר שם . במכתב הרה"ק בעל המחבר ס' הק הנ"ל ומעט ממכתב הארוך של הרה"ק ר' אלעזר בן הרה"ק בעל המחבר . והגם שכבר באו הדברים בדפוס . אך מפני שלא יד כל ממשמשין בספרים אלו . ע"כ העתקנו דבריהם :

ז"ל הרה"ק בעל נועם אלימלך נ"ע.

נייך הגיעני . ומ"ש מעלי' אם לשנות הנוסחא ולהתפלל בנוסח ספרד . הנה מיום עמדי על דעתי בידיעת ספר ראיתי גם שמעתי שהיו מתפללים בנוסח ספרד . גם רבותי ספרו לי שהיו בימיהם וקודם להם אנשים צדיקים שהיו מתפללים בנוסח ספרד רק שהיו עדיין מעטים בימיהם . והנה אני לא הבנתי אז את מעלת הנוסחא הנ"ל ועתה הנה נא זקנתי הבנתי והתועלת והמעלה של אותה הנוסחא עד שבלתי אפשרי להעלות על הכתב גודל מעלתה גם אם הייתי מבטא בשפתי איני יודע בבירור אם הי' אפשר שיבינו . אך צריך שיהיו המתפללים בנוסח הזה פרושים מדרכי העולם. הראשון מהפרישות שלא להוציא שקר מפיו ושלא להיות מקלל את חבירו אפי' בלב ושלא להוציא שבועה מפיו ושלא להיות לו קנאה וחמדת ממון ומדת גאוה בלתי אפשרי להעלות על הכתב גנותה כידוע לכם שאני מוכיח עצמי תמיד ומבייש עצמי ברבים כדי להוציא מכח אל הפועל . ושלא להיות משתכר בשום פעם בשום משקה המשכר כ"א מעט לצורך . מה גם שיהא מרגיש בעצמו באמת שאין לו שום מנוחה מדאגות וצרות ישראל ולבו כואב ומיצר עליהם מבלי הפוגות עד שמגודל הצער בלתי יכול להתאפק מלהתפלל עליהם בינו לבין עצמו (אף שאינו ראוי והגון בעיני עצמו) על כללות ישראל ואפי' על שונאיו אם לא שיראה מהם שעוברים על מ"ע או מצות ל"ת . והעיקר שיהי' למדן עכ"פ גמרא ותוספות ופירש"י ושאר דרכי הקדש כמבואר בס' ע"ח . והעיקר אהבת חברים ודיבוק חברים . ומי שאין בו כל המדות הללו בודאי אינו מכת זו . ומי שיש בו כל המדות הללו אותם בנ"א ראוי וטוב להם להתפלל בנוסח ספרד . הגם שידעתי בכם שאינכם עדיין במדריגה זו ככל הצורך אעפ"כ מחמת שאני רואה שנפשכם חשקה מאד ומתאמצים מאד לבוא לעבודת הבוי"ת באמת הבא לטהר מסייעין לו . והנוסחא זו ג"כ מסייע שתוכלו להחזיק בעבודתו ית"ש באמת כיון שאתם משתוקקים לבא באמת לחמדה הנ"ל . ואם לאו חלילה להתפלל בנוסחא הנ"ל. כי הנה ראיתי כמה אנשים גדולים שהם פרושים

מדרכי העולם אבל הכל בשביל הנאתם. גם יש לומדים ספרי קבלה ומתפללים בתוך סידור האריז״ל ולומדים בטו״ת אשר אין לך פרישות גדול מזה כי באמת הדברים הללו הם טובים. אך שאין בהם פנימי׳ כו׳. עכ״ל הרה״ק הנ״ל נ״ע:

ז״ל הרה״ק ר׳ אלעזר בן הרה״ק הנ״ל במכתבו.

שאלתי מאאמו״ר שי׳ שיאמר לי מפני מה משנים הנוסחאות שבתפלה והשיב לי כך הלא הב״י ז״ל שהוא ראש לכל הפוסקים טביא אלו הנוסחאות. ואח״כ בא הרמ״א ז״ל שהוא ג״כ ראש לכל הפוסקים ואזן וחקר כל התיקונים על מכונם בפני כללות ישראל וראה בנוסחא זו שהיא אור גדול ואין העולם כדאי להשתמש בו והעמיד לנו נוסחא אשכנזית שהיא דבר השוה לכל נפש בערכינו. אבל לפני הצדיקים אשר רחצו מצואתם ומדקדקים על נפשם כחוט השערה ודאי לא הי׳ כוונתו ז״ל עליהם לבטל אותם מלהתפלל נוסחא זו שבי׳ הב״י ואו״א רא״ח. ואם תקשה לך הלא יש כמה אנשים שאינם במדריגה זו אשר כתבתי ואעפ״כ מתפללים נוסחא זו ומתחברים לחסידים עליונים וגם הם נקראים בשם חסידים. הנני אומר לך. הנה מצינו בשירת הים שכתוב ויאמינו בהוי׳ ובמשה עבדו. ולכאורה מה לנו בזה שישראל האמינו במשה. הגם שהשי״ת הבטיח למשה וגם בך יאמינו לעולם מה לו למרע״ה מזה וכי רצונו הי׳ שיאמינו ישראל בו הלא לא הי׳ חפץ רק שיאמינו בהוי׳. אמנם התורה הקדושה השמיענו בזה דבר גדול והכרחי להאמין במשה. דהנה כוונת המקום הי׳ בהוציאנו ממצרים שנקבל התורה והוכרחו ליצרוף כצרוף הכסף מזקק שבעתים ולכך היו כל אלו המאורעות קי״ם ושאר כל הנסים ומרע״ה הי׳ מקדש עצמו עד שבא למדריגת הנבואה ועלה למרום והוריד התורה לישראל. והנה כל ישראל לא היו יכולים בודאי שיהיו כולם במדריגה זה של משה ושיקבלו התורה ע״פ מדריגות הנבואה. אך מחמת שהאמינו במשה והתקשרו בו והוא הי׳ משפיע עליהם רוח קדושה והי׳ כאלו הם ג״כ במדריגה זו ועי״ז יכלו כולם לקבל התורה ע״י אחדותם והתקשרותם במשה. והנמשל מובן מאליו כו׳. עכ״ל לענינינו ויעו״ש עוד:

והנה לפי מכת׳ הא׳ מהרה״ק בעל נועם אלימלך בעצמו אין יכולים אנשים כמונו להתפלל בהנוסחא כי מי הוא זה שנזהר בכל הזהירות שהזהיר הרה״ק במכתבו הנ״ל. אך ממכתב הב׳ של בן הרה״ק מובן היטב מה שגם אנשים כמונו מתפללים בהנוסחא (גם שהרה״ק בעצמו כתב שהנוסחא מסייע לבא למדה הזאת כו׳). אך כ״ז הוא לרווחא דמילתא ליישב אותן המתפללים נוסח ספרד. אבל לנוסחא שלנו שתיקן רבינו א״ז נוגע כלל. כי כבר כתבנו שנוסחת רבינו אינו נוסח ספרד בעצמו כ״א סולת נקי׳ שבירר מכל הנוסחאות ע״פ כוונת הרצוי׳ להאריז״ל והיא שוה לכל נפש ואדרבה בעת נצרך דוקא להתפלל בנוסח זה כמ״ש בלק״א מהה״פ נ״ע:

ועדיין צריכים אנו למודעי ע"ד מה שהחסידים בכלל ממעטים באמירת הפיוטים וביותר הנמשכים אחר רבינו אין אומרים פיוט בשום יו"ט כ"א בר"ה ויוהכ"פ וגם אז אומרים מעט מזעיר . זהו ג"כ מקבלת האריז"ל שלא לומר כ"א הפיוטים שתקנו הראשונים כמו תפלות אנכה"ג ור"ע ור"א בן ערך ור' נחוניא בן הקנה והקלירי שהוא ר"א בר"ש שהיו בעלי רוה"ק ותקנו דבריהם ע"פ האמת והיו יודעים מה שתקנו . משא"כ התפלות ופיוטים שתקנו האחרונים כו' לא הי' אומרם האריז"ל . והטעם עפמ"ש בלקו"א מהה"מ נ"ע (דס"ב ע"א) וז"ל דאי' בזוהר א"כ ב"ה לית בי' שום תמונת אות כלל ואפי' קוצו של יו"ד כו' וא"כ איך אנו קוראין אותו בשמות וכנויים ומתפללים אליו באותיות ותיבות . אך הענין כמו שמתרץ בעצמו ואתקרי רחום וחנון בגין דישתמודעין לי' ר"ל כשאנו רוצים שירחם עלינו הוא כביכול מצמצם אלקותו ית' בתיבת רחום ר"ל באו"כ של אותי' אלו כידוע לי"ח וכן כל השמות וכנויים. והנה אנכנה"ג ידעו איזה המשכות חיות אלקות הנצרכים בכל עת ערב ובוקר וצהרים לכן תקנו כל כך שמות וכנויים ותיבות ואותיות לפי הנצרך כיד ה' עליהם השכיל ובן הקלירי. ולכן הוא ע"ד האמת ר"ל הכל במדה רק לפי הצורך. וזהו שאמרו תז"ל הגדול הגבור והנורא אלמלא משה אמרינהו ואנשי כנה"ג יסדונהו כו' . ר"ל שהתיבות האלו הם בודאי לצורך המשכות חיות להעולמות . משא"כ התיבות וצירופים שאדם בודה מלבו הם אינם ע"ד האמת ר"ל כי מי יודע אם צורך המשכות החיות לעולמות הם דרך תיבות אלו והמשכיל יבין . עכ"ל לעניננו :

ספרו הד' של רבינו נ"ע הוא ס' התורה אור . דרושי רבינו שדרש מדי שבת על ס' בראשית שמות וגם על חנוכה ופורים . ונתנו ליכתוב ע"י אחיו והלמידו הרב הגדול בישראל ירא וחרד לדבר ה' מוהר"ר יהודא ליב יצ"ל מ"מ ומו"צ דק"ק יאנאוויטש ואח"כ הובאו רובם לפני רבינו בעצמו והגיהם . ואדמו"ר בעל צ"צ נ"ע הגיהם ג"כ והוסיף בהם איזה הוספות מוסגר בשני חצאי ריבוע כו' . בפ' חיי שרה ופ' תרומה נמצא לשון רבינו בעצמו שכתב בכי"ק . הספר הזה הוא עמוק עמוק מי ימצאנו א) . נדפס בפעם הא'

א) שמעתי מהרה"ג ר' שלמה זלה"ה מו"ל דדוברָאווּנא כ' על גליון התו"א איזה הגהה . ואח"כ נזדמן שהי' בליבאוויטש עם הג' ר"נ זללה"ה אצל אדמו"ר נ"ע. והזמינם אדמו"ר שיסעדו אצלו ואחר הסעודה כיבד אדמו"ר את הרר"נ לברך על הכוס כו' . ומחמת שהרר"ש הי' רב בעירו של הרר"נ ע"כ הגיש הרר"נ את הכוס לפני הרר"ש שהוא יברך כו' וכאשר ראה אדמו"ר זה לקח את הכוס מהרר"ש וברך בעצמו. ואחר בהמ"ז שאל הרר"נ מאדמו"ר מה זה ועל מה כו'. והשיב לו אדמו"ר הנה הוא כ' הגהה על התו"א. התו"א אמרו אאמו"ר נ"ע. ואחיו הרי"ל נ"ע כתבו. ואני הגהתיו. אשר קטני כולם עבה ממתניו מי ירהיב עוז בנפשו לכתוב הגהה עליו כו' :

ע"י הרה"ח ר' אהרן זלה"ה חתן אדמו"ר האמצעי נ"ע. ואח"כ נדפס בזיטאמיר בשנת תרכ"ב ובסופו נתוסף הוספות הרבה דרושים יקרים מאדמו"ר האמצעי נ"ע. וזה לא כביר (בשנת תרנ"ט) נדפס עוד הפעם ע"י אחד מנכדי רבינו נ"ע בווילנא ע"ד שנדפס בזיטאמיר עם ההוספות של אדמו"ר האמצעי נ"ע באדמו"ר בעל צ"צ נ"ע נמצא בכת"י הרבה הוספות וביאורים על הספר תוספת מרובה על העיקר. וזה לא כביר (בשנת תרמ"ד) יצאו לאור הדפוס על ג' סדרות בראשית נח לך לשון התורה אור עם הגהות אדמו"ר הנ"ל חדשים עם ישנים והוספות דרושים חדשים וביאורים גם נמצא בו הגהות בשני חצאי עיגול מאדמו"ר מוהר"ש נ"ע בן אדמו"ר הנ"ל והוא ביחד ערך ק' דפין. והמותר הוא עדיין בכת"י אצל רבותינו הקדושים שליט"א. השי"ת יזכנו לראות שיצא כולו בדפוס בב"א:

ספרו הה' של רבינו נ"ע הוא ספר הלקו"ת על ס' ויקרא במדבר דברים ומעט מס' שמות (פ' בשלח ופקודי) ועל כל המועדים פסח ושבועות ואלול ור"ה ויוהכ"פ ושבת שובה וסוכות ושמע"צ וגם על שה"ש. נאמ"ו כפי קדשו של רבינו ורובם נכתבו ע"י נכדו אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע ומעט מאיזה שומעים אחרים מתלמידי רבינו שרשמו דברי קדשו כהויתן כו' ואדמו"ר הנ"ל הגיהם ובירום ולבנם מזוקק שבעתים והוסיף עליהם הגהות הרבה ומראת מקומות בשני חצאי עיגול. אחד מהרבנים מנכדי אדמו"ר הנ"ל אמר שדרושים האלו של הלקו"ת הוא אות באות כפי שקבל רבינו מהקדוש הרר"א בהה"מ נ"ע ובכל אות עומד בו רוה"ק (בלא"א. שטייט רוה"ק כו') ואשרי אדם ישקוד על דלתותיו כו'. יצא לאור הדפוס פעם הראשון בזיטאמיר בשנת תר"ת ע"י רבותינו הק' אדמו"ר הרריל נ"ע ואדמו"ר הררחש"ז נ"ע בני אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע. ואח"כ נדפס פעם ב' עם הוספות בסוף הספר. ואח"כ נדפסו עוד איזה פעמים בווילנא וקבעו ההוספות על מקומם כל הוספה בסוף הספר השייך לה. בעת ההדפסה פעם ראשונה לקחו הסכמות מהרבה רבנים ותלמידי רבינו למיגדר מילתא בפני מסיגי גבול כו'. והנה יש שם הסכמה מהרה"ק ר' הלל מפאריטש והרה"ג ר"ש מדובראוונא והרה"ג ר' ישעי' מו"ץ דוויטעבסק והרה"ג ר' שלמה זלמן ווילזער (שהי' אז מו"צ בליעפלי ואח"כ בקריסלאווע) אך בהסכמה זו לא ידובר מגדולת רבינו ויקרת ערך הספר (כ"א אזה"ד בפני מסיגי גבול כו') ע"כ לא העתקנה לכאן. אך ג' הסכמות יש שם משלשה מטיבי לכת אשר כבר העתקנו יקר דבריהם בהסכמותיהם על הדפסת הש"ע. ועתה הוסיפו שנית ידם לתת הסכמותיהם על ס' הלקו"ת וידברו משבח הפועל והפעולה כו'. וגם דבריהם בפה נעתיק לכאן בעזהשי"ת:

ז"ל הגאון ר' ברוך מרדכי זלה"ה מבאברויסק בהסכמתו

בכל דור ודור חייב אדם מישראל לברך על המאור אשר הקים לנו יוצר

המאירות להאיר עינינו בתורתו ועבודתו כמארז"ל אין דור כו' והי' לנו לעינים כו' ובדורינו זה בצפייתינו צפינו אור רב אור נערב אשר האיר לנו חד בדרא שר התורה נר מצוה ואור תורה גליא לדרעי' ונפל נהורא אדמו"ר איש אלקי' קדוש מוהר"ר שניאור זלמן נבג"מ מוקמי לי' מן שמיא לאנהרא עיינין דמן חבריא אור צח ומצוחצח מבהיק כברק לעיינין אור המאיר לעיני כל ישראל בקדושתו ורבים השיב מעון באמרי נועם אשר הוציא מפיו הקדוש פה מפיק מרגלאן קדישין אשר דרוש דרש ונאמרו דבריו בהקהל. ולתקן נשמת החרדים לדבר ה' היחיד כיחודו הסיר המסוה והארץ האירה מכבודו ויגלה אור אלקי בעלם דמעיקרא מכסיא והשתא מגליא. ואחריו השאיר ברכה הני ספרי דבי רב להאיר עופי הקדושה הרואה אומר ברקאי באמרי יאי אותיותם יצהירו להלהיב הלבבות ולקרב לבן של ישראל לאביהן שבשמים. בואו ונחזיק טובה לצאצאיו גזע קדושים אשר דברי חמודות אלו הי' חמדה גנוזה באמתחתם והמה ביגיעם כהבוותם סדרו הדברים הקדושים על סדר הפרשיות ומגלות שכתנו לכתוב ובארו בהם באר רחובות והג"ה הנכונה ואמיתי' להוציא לאור הדפוס כו' לטוב בית ישראל למען ישמעו ולמען ילמדו מכל הרמז הנרמז בדבריו הקדושים ההם ובשם יקראו להם לקוטי תורה. והנה קדמונים אחזו שער קדים לגדור גדר כו' בפני עושי עולה בהשגת גבול כמבואר בתשובת רש"ל בדין עני המהפך כו' אשר לזאת אנן שליחותייהו דקמאי עבדינן להזהיר ליהודים בגזירת התורה והמצוה שחלילה כו' להדפים ס' לקו"ת הנזכר שנית בו' מבלי רשות האחים הרבנים המופלגים והותיקין קדושי עליון כו' המביאים הספר לבית הדפוס כו'. שומע ונזהר ברכות יחולו על ראשו כו' ותזכה לימים אשר לא ילמדו עוד איש את רעהו כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם כו':

וז"ל הגאון ר' יצחק איזיק הלוי עפשטיין מהאמי' זלה"ה בהסכמתו.

נודעה יד ה' את עבדו בחירו נשיא אלקים אשר הי' בתוכינו עד עת כי **בא למנוחתו** לפ"ק עיר עז לנו כרכא דכולא בי' תועפות הדר גאונו בבורא הלמודא ושיטות המפרשים לגדולי הראשונים והאחרונים ז"ל ככתבם וכלשונם על פיו יבאו ויצאו כחצי גבור שנונים בספרי הפוסקים קמאי ובתראי על פיו שגורים ופתוחים כיונים. וחיקור דין ולשמע בלימודים בפלפולים ערבים וחדודים מנופת מתוקים ומזהב ומפז נחמדים מלפניו בכל הארץ יצאו בקו השוה לכל נפש אור ליהודים. ובפנימי' התורה סודותיה ורזיה הנשמע כמוהו צופה ויודע סתריה בה הפליא עצה הגדיל תושי' ובכל הנועה והנועה מינה לא יזוע וכי יבאו שרידי עם ה' לבקר בהיכלו לחזות בנועם ה' הופיע עליהם מדבש ות"ב תחת לשונו ובמקהלות בחגים ובשבתות ובמועדים דרוש דרש ברוח קדשו ועד אלקים ידבר נפלאות לפקוח עינים עורות בידיעה דמארי עלמא ובמועצות ודעת יהב חכמתא ואחזן יבני נשא בפולחנא דמאן דבשמיא. והכל בבנין שלם מיוסד ע"פ ליסודי האריז"ל ובפרי

חכמה האמת הלא הוא בישרא׳ גדול שמו הגאון האמיתי איש אלקי׳ קדוש מוהרש״ז נ״ע אהן מושבו בק״ק לאדי . בואו ונחזיק טובה לצאצאיו הקדושים אשר טרחו ועמלו להגיה הכתבים שהשאיר אחריו ברכה ולהעמיד על מכונם ולבאר המראה מקומות במדרשי חז״ל ובזה״ק ובתיקונים וספרי חכמי האמת . והן עתה מאת ה׳ היתה שלא תהא זו תורה חתומה וגנוזה בקרן זוית קמו ונתעוררו כו׳ הנעימים אחים ורעים אלופים ומיודעים בבתי שם טוב העולה על גביהן מופלגים בחכמה ומסולאים ביראת שמים כו׳ הזילו זהב מכיסם להעלות הדברים היקרים האלה על משבחי הדפוס ולהפיצם בישראל כו׳ . אי לזאת באנו מן המודיעים ובכרוזא קרי השמרו לכם בית ישראל מלהדפיס הספר הלזה כו׳ מבלעדי רשות האחים הרבנים הנ״ל כו׳ והשומע לדברינו אלה ויאמר אמן יתברך מאלקי אמן כו׳ :

וז״ל הגאון ר׳ יצחק אייזיק זלה״ה אבד״ק וויטעבסק בהסכמתו

לכל עת וזמן לכל חפץ. חפץ ה׳ ברחמיו לזכות את ישראל להאיר עיניהם באור תורה יצא מפי קדוש ה׳ יתהלל . כ״ק אדמו״ר הרב גאון ישראל האמתי ושכבה״ג הטהור והקדוש מוהרש״ז נ״ע זי״ע . אשר דרש דרש במקהלות רבים לאלפים לקרב לבבם של ישראל לאבינו שבשמים בעריבות מתיקות התורה כידוע לכל אשר זכו לשמוע דבריו דא״ח ותהי רוחם רוח נדיבה לאהבת ויראת ה׳ לחיים באיש איש כפי מדתו אשר שמעה אזנו ותבן לה אשר יעשה אותם האדם וחי בהם . הן כל אלה בהיות מלאך ה׳ בתוכינו . ואף כי עתה דאשתכח בכולהו עלמין. השאיר לנו ברכה מה שנמצאו בכתובים דבריו הקדושים ויגעו וסדרו הדברים על סדר פרשיות התורה וביארו בהם הגהות בין שני חצאי עגולים ומראה מקומות ליהודים היתה אורה דרושים לכל חפציהם רזי וסתרי תורה העומדים ברומו של עולם העטיפם והלבישם ללמד חכמה ודעת על פה אדניה הטבעו בעבודת ה׳ ושפיכת נפש בתפלה מקרב איש ולב עמוק . והעיר ה׳ את רוח כבוד הרבנים הגדולים המופלגים המפורסמים קדושי עליון לזכות לרבים וכן שלמים הכוספים לרוות צמאונם לדא״ח אשריהם ואשרי חלקם . והמה דרשו ממני לבא בתוך הבאים על הסכמות ההדפסה . ואני לעצמי מה אני ומה כחי בושתי ונכלמתי להיות נצב בפתח השער על ספר הקדוש הזה ותושבני נמי לרמות רוחא . אך לא אוכל להשיב פני הרבנים הגדולים הנ״ל . ובאמת לא להסכמה צריך כו׳ כ״א לגדור גדר בפני מסיגי הגבול כו׳ . הן לזאת הנני סניף להרבנים המאורות הגדולים העולים בהסכמה לגדור גדר כו׳ ולמזהיר ונזהר שלומים כמו נהר ותבא עליהם ברכת טוב . עכ״ל הרבנים הגדולים בהסכמותיהם :

והנה לבד אלו שבאו לדפוס נמצא בכת״י רשימות הרבה שרשמו תלמידיו השומעים ממנו ורובם הוגהו ע״י נכדו אדמו״ר בעל צ״צ נ״ע והוסיף בהם הוספות הרבה בתוס׳ מרובה ובמראה מקומות כו׳ כתבנית הלקו״ת הנדפס :

ספרן הו' של רבינו נ"ע הוא ספר ביאורי הזהר על ס' פרשיות התורה שהי' אומר רבינו בכל ליל ש"ק לפני בניו הקדושים ואנ"ש יחידי סגולה. ונתנו לכתוב ע"י בנו אדמו"ר האמצעי נ"ע והוא הוציאם לאור הדפוס אחר פטירת רבינו נ"ע ואח"כ נדפס עוד הפעם עם הוספות :

וז"ל בנו אדמו"ר האמצעי נ"ע בהקדמתו לס' הנ"ל

אמרתי ללקט באמרים מהני מילי מעליותא הביאורים הטובים והנבחרים שנמצאו בידי העתקות מכת"י ומעט מגוף כי"ק וצויתי להגיהם בכי טוב כו' להדפיסם ולחלקם ביעקב לרוות צמאון המשתוקקים לקבוע בנפשם אור עולם מאור תורת אמת מרא דאורייתא בנסתר ונגלה מופת דורינו רוח אפינו בצלו נחי' חיי עולם כ' אאמו"ר הגאון האלקי המנוח ז"ל נ"ע אשר שמענו מפי רוח קדשו ז"ל בכל ליל שבת פירושים וביאורים מאמרי הזהר בכל סדרא דף א' זה כמה שנים. ואשר נראה בעליל לכל עיני ישראל אשר רוה"ק הופיע עליו בהגלות נגלות אורו בסתרי סודות ורזין דאורייתא ובפרט בביאורו בפי' המאמרים מכוונים לאמיתתן ממש· וכאשר שמעתי מפי קדשו ז"ל לא פעם ושתים שכל ימיו עשה קבע ללמוד הזה"ק בשבת דוקא (והיינו בליל שבת כמו שראינו) בעיון גדול· ואמר ע"ע שאין רגילותו ללמוד בכל שבת רק דף א' או ב' אבל בעיון והעסקה גדולה וביגיעה רבא בדקדוק הלשון בכל מלה שיהי' מכוון עפ"י אמיתי' חכמת הקבלה. ובזה הי' מדריגת האריז"ל ע"כ זכה לגילוי אליהו ורוה"ק מפני שיגע הרבה בלשון המאמרי זה"ק כמבואר בשבחי האר"י כו'. עכ"ל לעניננו. ויעו"ש עוד באריכות :

פרק כח

אבני מילואים

ידבר מעט מהתנגדות הנו"ב על החסידים. גם איזה פרפראות. ומעט השמטות :

לשלימות סיפורינו נכתוב עוד מהתנגדות א' שהי' על עדת החסידים בכלל. היינו מהגאון בעל נו"ב זלה"ה שהוא הי' ג"כ מהמנגדים על רבינו הבעש"ט נ"ע עם שהי' ש"ב א). וכמה פעמים הי' הבעש"ט אצלו והרבנית זוגתו של הנו"ב היתה מאמנת בו אך הנו"ב בעצמו לא הי' מאמין בו ב)·

א) הרבנית זוגתו של הבעש"ט היתה ש"ב כידוע שהנו"ב הי' כותב על הרה"ק ר"ג קיטעווער נ"ע גיסו של הבעש"ט נ"ע בשם ש"ב :

ב) שמענו שמתחלה נסע הנו"ב להבעש"ט להיות תלמידו ושמע ממנו ד"ח בש"ק ג' פעמים. אך מה' היתה נסבה שלא נתקבלו דברי הבעש"ט אצלו ונסוג אחור כו' ויש בזה אריכות דברים. והבעש"ט אמר מעט לשבח על נוב ולמה היתה כולת כו' יעכ"מ :

ואעפ"כ כשהי' מזדמן להבעש"ט להיות בעירו הי' מתאכסן אצלו והנו"ב הי' משתדל בהכנסות אורחות ובכבודו ועצמו הי' מגיש טייא להבעש"ט · וראה הבעש"ט שיש לו להנו"ב ביטול תורה על ידו ופסק מלהתאכסן אצלו והי' מתאכסן בבהמ"ד . וזוגתו של הנו"ב שהיתה מאמנת בו היתה הולכת עם בניה לבהמ"ד לשאול בשלומו · והבעש"ט הי' שואל ממנה על הנו"ב ועל שלומו בל"א וואס מאכט מיין חאצקעלע . פ"א בהיות הבעש"ט שמה הי' בבית הנו"ב אבידה גדולה . והרבנית עם בנה ר' יעקעבקא היו אצל הבעש"ט וסיפרו לו מהאבידה והבעש"ט אמר איך ואנה יחפשו ויבוקש הדבר וימצא והלכה הרבנית עם בנה בהתפעלות ואמרה להנו"ב בזה"ל נוא מתנגד מה תאמר עתה. והנו"ב דחה דבריה בדיחוים . אך באמת גם הנו"ב החזיק זה למופת נאר ער האט ניט געוואלט נאך געבין כו' א) :

אחר פטירת רבינו הבעש"ט נ"ע במשך שנים רבות הדפיס תלמידו הגאון הקדוש מפולנאה את ספרו הקדוש תולדות יעקב יוסף שהוא בנוי על הקדמות ויסודות דברי קדשו של רבינו הבעש"ט נ"ע. וכאשר הגיע הספר להגאון נו"ב זלה"ה לא כבדו ואדרבה זלזל בו · וכשהגיע הדבר לאזני ההמון זלזלו בו ביותר עד שהגיע הדבר לידי שריפה ששרפו את הספר במחוזות פראג כו' . וכאשר הגיע השמועה מזה לתלמידי בעל התולדות היצר להם מאד ואמרו מי ילך ויתוכח עמו עד שיודה על האמת . והתנדב הגאון משפיטיווקע זלה"ה ונסע אצלו לפראג ושם התווכח עמו עד שהנו"ב הודה לו על הכל והבטיח לו לתקן המעוות שבעצמו יסע במחוזות פראג ויצוה לבל יחללו עוד בכבוד הספר הקדוש ומחברו ויכבדוהו ככל שאר ספרי קדש כי קדוש הוא וממקור קדוש ינבעון מימיו כו' ב) :

עוד נמצא התנגדות מהגאון נו"ב בתשובותיו סי' צ"ג ע"ד שנתפשט בסידורים לומר לשם יחוד כו' והוא הרבה להשיב ע"ז וסיים בזה"ל ועל הדור היתום הזה אני קורא כו' וחסידים יכשלו בם כו' ג). אך עי' בס' שער הפ"ה

א) כ"ז סיפר א' מהרבנים מנכדי רבינו ששמע מרב א' ישיש ששמע בעצמו מר' יעקעבקא בן הנו"ב :

ב) זה לא כביר נדפס הוויכוח בשם דברי נועם . ונראים הדברים מזוייפים כי מלבד שהדברים יקרי הערך השמיטו · עוד זאת כתוב שם הרבה זלזולים מהגאון משפיטיווקע להנו"ב וח"ו דרך רבותינו לזלזל בכבוד בעלי תורה ובפרט גאון וצדיק כהנו"ב . והנה אצלינו נמצא הוויכוח בכת"י בחריפות גדול ובלי זלזולים ואדרבה כו' וחותם האמת ניכר עליו ואי"ה נדפיסנו ויראו ההבדל כרחוק כו' :

ג) שמענו שא' מנכדי הנו"ב הדפיס מחדש ס' הנו"ב ורצה לתקן ולהשמיט תיבת חסידים ולכתוב ופושעים כו' ככתוב למען לא יהי' הדבר בולט כ"כ . וא"ל א' מהחסידים הנח ולא תתקן מאומה . הנה זקנך עשה מפושעים חסידים ואתה רוצה לעשות מחסידים פושעים כו' :

להגאון הק' בעל באמ"ח. בתשובה שבראש הספר. שהרבה להשיג על הנו"ב בזה ויעמיד על מכונם דברי רבותינו המקובלים שדבריהם בזה בנוים גם על רחז"ל הנגלים יעו"ש. וגם א' מגאוני הזמן מהמגדים ש"ב של הנו"ב השיג על הנו"ב בזה. ואצלינו בר"ח נת' הענין בטוב טעם א):

שמענו מאחד מהרבנים מנכדי רבינו נ"ע שרבינו לא הי' אוכל מזון הצריך נט"י משבת לשבת. וכל ימי השבוע הי' דרכו כך שהי' מתפלל עד שעה ב' אחר חצי היום. ואח"כ הי' שותה קאווע. ואח"כ הי' מכניס אליו זמן מה את אנ"ש על יחידות. אח"כ הי' מתפלל מנחה כו'. ואח"כ הי' אוכל תבשיל דייסא ואח"כ הי' ישן משעה ו' עד שעה ט'. ואח"כ קם משנתו והי' יושב על התורה והעבודה סגור בהיכלו ט' שעות רצופים עד שעה ו' בבוקר כו'. כן הי' דרכו מדי יום ביום. זולת בש"ק ויו"ט הי' אוכל הסעודות כדבעי כו':

גם סיפר שבעיוכ"פ הי' דרכו ליטול האכילה ושתי' בב' ידיו כו':

כשהוליכו אותו לטאיינע סאווייעט הי' זמן קידוש לבנה. וקידש רבינו הלבנה דרך חלון הפראחאד. וכשאמר תפול עליהם אימתה ופחד נפל פחד גדול על כל העומדים שם עד שהיו לחרדת אלקים ממש. ויש בזה אריכות דברים ואכ"מ:

נכדו אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע כ' בזה"ל אאזמו"ר נ"ע הי' מונח אצלו תמיד מזוזה להסתכל בה משום שויתי הוי' לנגדי תמיד. וגם הי' מסתכל תמיד על השמים כו':

פ"א שאל רבינו לבנו אדמו"ר האמצעי נ"ע במה (פי' באיזה התבוננות) אתה מתפלל והשיב בהדרוש וכל קומה לפניך תשתחוה כו'. ואח"כ שאל בנו לרבינו ובמה אתה מתפלל והשיב לו עם הרצפה ועם הספסל ב):

דרכו הי' שכשהי' בא להתפעלות עצומה הי' מתגולל על הארץ וצועק

א) והנה כל קורא יקר לא יהרהר אחר הגאון נו"ב זלה"ה שהתריס בדבריו נגד דברי רבותינו כי כוונתו בודאי הי' לש"ש ומה' היתה נסבה כו'. ויראו נא איך שהאמת הי' אהוב לו כי כאשר נתווכח הגאון מספיטיווקע עמו והעמידו על האמת הודה לו. וזאת שמעתי שבערי פולין חרדים לדברי הנ"ב ומחזיקים בפסקיו כו' יען שהי' לו מס"נ עבור כבוד תוה"ק וקיים בעצמו אדם כי ימות באהל כו'. ויש מעשה נפלאה בדבר המס"נ שלו ואכ"מ:

ב) הכוונה מבוארת שהוא מההתבוננות איך שגם בעצים ואבנים. החיות מאלקות הוא תמיד ואם הי' מסתלק כרגע הי' אין ואפס ממש הדבר. כמ"ש בלקו"א ח"ב ובאגה"ק כ"ה יעו"ש:

בקול כו׳ . פ״א קרא בתורה בפ׳ ויצא וכשהגיע לפסוק הידעתם את לבן כו׳ צעק בקול גדול מאד הידעתם את לבן כו׳ ונפל לארץ ונתגולל כמו חצי שעה ואח״כ קם מהארץ ויאמר בקול ובניגון ידענו כו׳ וד״ל :

פ״א בא לרבינו אחד מחשובי המנגדים וישאלו על כמה דברים שקשה לו על עניני החסידות ועל החסידות ורבינו השיב לו על הכל . אח״כ א״ל האיש לרבינו אבל החסידים הם פתאים ושקרנים . והניח רבינו ראשו על ידיו על השולחן כשעתא חדא . ואח״כ הגביה ראשו והשיב לו הנה השי״ת אוהב זה. ונתפלא האיש על תשובתו זאת ויאמר לרבינו ולמה . א״ל רבינו הכל כפתאים נגדו. וכל העולם שקר כי אמת אמר אל יברא כו׳ . והקב״ה אוהב זה כי פתי יאמין לכל דבר קאי על נש״י שמאמינים בשם הוי׳ (עי׳ בלקו״א פי״ח) . ונתאוה הקב״ה להיות לו דירה בתחתונים דוקא . וכן שמענו מאחד מהרבנים מנכדי רבינו שאדמו״ר בעל צ״צ נ״ע שמע מרבינו בזה״ל חסידים הם בודאי פתאים רק שאינו ידוע אם הפתי נעשה חסיד או החסיד נעשה פתי כו׳ וסיים ג״כ בדבריו הכל כפתאים נגדו כו׳ א) :

פ״א הי׳ א׳ מהמתנגדים אצל רבינו נ״ע בלאדי ותבע מרבינו על מה שעומד אצלו משרת אצל הפתח ושארי דברים שנראים כרוממות כו׳ . והניח רבינו ראשו על זרועיו על השולחן כמו בנפ״א זמן מה . ואח״כ הגביה ראשו והשיב לו כתי׳ ראשי אלפי ישראל כו׳ שאלופי וגדולי ישראל נק׳ ראש כו׳ . והנה עד״מ בגשמי׳ באדם שהגם שהוא גוף א׳ הראש והגוף מחוברים יחד אעפ״כ מתחלקי׳ הלבושים. שעל הגוף בגד בפ״ע ועל הראש בגד בפ״ע. ולמה לא יתפרו בגד א׳ על הגוף עם הראש ביחד. אלא שהראש צ״ל מובדל וניכר מהגוף כו׳ . וכמו״כ ראשי הדור צריכים להיות מובדל מהעם כו׳ . והנה האיש קבל התירוץ בכי טוב. והלך לו . אך בנו אדמו״ר האמצעי נ״ע לא הסתפק בתשובה זאת כי א״ל לרבינו להשיב תשובה זאת לא היית צריך להניח ראשך על זרועך כו׳ והיית יכול להשיב לו זאת תיכף. והשיב לו רבינו הנה כשאמר קרח כי כל העדה כולם קדושים ומדוע התנשאו כו׳ כתי׳ וישמע משה ויפול על פניו . ואח״כ אמר בוקר ויודע כו׳ ולכאורה הי׳ יכול לומר לו זאת תיכף ולמה נפל תחלה על פניו כו׳ . אך מרע״ה חשב אולי אומרים לו זה מלמעלה וקרח הוא שליח וא״כ אם יאמר לו תירוץ יבא אח״כ איש אחר ויאמר לו כך כו׳ . ע״כ נפל על פניו להתבונן אם באמת יש לו התנשאות ואחר שהתבונן וראה שאין לו שום התנשאות וכאשר

א) ועד״ז שמענו שאחד מהמנגדים שאל לאחד מצדיקי פולין למה החסידים שלכם הם עזי פנים . והשיב לו הרה״ק כן הדבר שהם עזי פנים כי שלמע״ה קרא להיצה״ר מלך זקן כו׳ ומאז עד עתה הזקין יותר ויותר. ולהעיז לזקן כזה צריך חוצפה גדולה כו׳ :

העיר השי"ת עליו והאיש משה עניו מאד כו' אז הבין שאין זה שליח מלמעלה כ"א קרח פלגאה כו' וע"כ א"ל בוקר ויודע ה' כו' . ועד"ז הוא בנד"ד כו' וד"ל :

ונסיים בדבר טוב מענין ביאת משיח צדקנו בב"א .

הנה אחר פטירת רבינו נ"ע הי' נכדו אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע בעיר אחת על חתונה וישבו פ"א החסידים ודברו אחרי שרבינו נסתלק ה' יודע מתי יבא משיח צדקנו כו' והגיעו הדברים לאזני נכדו אדמו"ר בעל צ"צ הנ"ל (שהי' בחדר הסמוך להחדר שישבו החסידים) ופתח אדמו"ר הדלת ואמר . הנה זה אמר בלעם אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב . אבל ישראל צריכים לקוות ולצפות בכל יום כו' . אח"כ אמר שמעתי מרבינו שהה"מ נ"ע הי' יכול להמשיך יר"ע בהינוק בן יומו כו' והבעש"ט נ"ע הי' יכול להמשיך גם בדומם כו' . ואם כן למה לא עשו כן והי' בא משיח . אלא שלא הי' עדיין הרצון עליון לזה . וכיון שזה תלוי בהרצון עליון מהו הנפ"מ אם רבינו נסתלק כו' . כשיהי' עת רצון שיהי' רצון עליון על ביאתו בודאי יבא . הרחמן הוא יזכנו לזה בב"א :

* * *

ספר

בית רבי

חלק ב׳

בו יסופר את אשר עבר על אדמו״ר מארי דרזין אור ישראל וקדושו הרה״ק ר׳ דובער המפורסם בעולם בשם אדמו״ר האמצעי נ״ע (בן אדמו״ר הזקן נ״ע) זיע״א.

גם ידובר בו מכל בני ביתו ותלמידיו וחיבוריו הכל כמו בחלק הראשון.

יגעתי ומצאתי בעזהשי״ת

חיים מאיר

בא״א הרבני המופ׳ וו״ח י״א כו׳

מוה״ר אברהם שמואל הײלמאן נ״י מליעפלי
(פלך וויטעבסק)

ברדיטשוב
בדפוס של חיים יעקב שעפטיל
שנה מברכת לפ״ק

כבר בלהינו אמורה בהקדמה לחלק הא' שלא לחשוב תועה על אותן שחלקו על רבינו הגדול נ"ע כי באמת היו צדיקים וקדושים וטהורים ורק מה היתה נסבה כו' יעו"ש . וגם בזה נקדים דברינו שלא לחשוב תועה ח"ו על מרן הקדוש הרא"ה משטראשיעליע נ"ע שחלק על רבינו (אדמו"ר האמצעי) נ"ע. כי הרה"ק הי' קדוש עליון ורבינו בעצמו הי' אומר שכשאומר דורשי יחודך כבבת שמרם חושב על חבירו הרא"ה (ובחלק הא' כתבנו בשם אדמו"ר צ"צ נ"ע מה שאמר אודות הרה"ק וההתפעלות שלו שהי' התפעלות אלקי כו' יעו"ש) . רק כ"ז מה' היתה נסבה כו' . כן לא יחשבו תועה על החסידים הגדולים שעמדו לנגד לרבינו ונתנו גם ברבנות עיניהם. כי האנשים ההם היו אנשים של צורה גדולים מאד בתורה ובחסידות והיו בעלי מדריגה וידוע מארז"ל כל הגדול מחבירו כו' . ובפרט בענין כזה שהשטן רוצה לבלבל העולם אינו מבלבל ע"י אנשים פחותי הערך כי מי זה ישמע להם ומי זה יביט עלידם . ועי"כ הוא עושה מעשהו ע"י אנשים גדולים אולי בזה ימצא מבוקשו . אבל בסוף הכל לא יחרוך רמי' צידו כי מעשיו לא הצליחו מאומה . ולבסוף גם אותן שהתנגדו לרבינו רובם ככולם התחרטו ע"ז ובאו לרבינו שיקבלם תחת צל קדשו כמ"ש בפנים . וה' יסלח לכל עדת ישראל כי לכל העם בשגגה :

תוכן הענינים

פ"א הולדתו. מהותו . דרכו בקודש .

פ"ב המחלוקת שהי' עליו . ומכתבים על דבר זה :

פ"ג חלישות בריאותו. נסיעתו לקא"ב. ומכתבים מנסיעתו .

פ"ד המלשינות שהי' עליו . ישיבתו הפים בוויטעבסק :

פ"ה הנעשה עמו במאסרו. ויציאתו ממאסרו :

פ"ו נסיעתו להאריץ. פטירתו בניעזין :

פ"ז בניו וחתניו וצאצאיהם :

פ"ח תלמידיו הגדולים ומפורסמים :

פ"ט חבוריו וספריו . אשר באו לדפוס ואשר בכתובים עודנה :

שנת ויום הולדתו. דקות מהותו. דרכו והילוכו בקודש מנעוריו עד ישבו על כסא קדשו :

אדמו"ר הר"ר דובער נ"ע נולד ביום ט' כסלו בשנת תקל"ד בערך שנה אחרי פטירת הה"מ ממיזעריטש נ"ע והוא נשא את שמו הקדוש. מיום עמדו על דעתו לא הביט כלל על חמודות העולם ולא היו נחשבים אצלו גם לטפל דטפל א) . רק בתורת ה' דבקה נפשו והי' שוקד בשקידה נפלאה על דלתי התורה והחכמה בנגלה ודא"ח עם חבירו האהוב לו מרן הרה"ק ר' אהרן הלוי (אדמו"ר משטראשיעליע) נ"ע. והי' שותה בצמא דברי קדשו של מר אביו הקדוש נ"ע ב) . הוא הי' בור סוד שאינו מאבד טפה ולא הפסיד אף דיבור אחד ממה ששמע מאביו כי לבר כח זכרונו שהי' גדול מאד עוד זאת שתיכף כשהי' שומע מאביו הי' רושם הדברים. ואביו הקדוש אמר עליו וכל מעשיך בספר נכתבין ג) . וברוח מבינתו היה מעמיק לבארם דבר דבור על אופנו ומכוונו בתוס' מרובה ד) . הפלאתו בדא"ח הוא מהמפורסמות שא"צ ראי' בידוע לכל רואי חיבוריו היקרים אשר כבר באו לדפוס ואשר בכתובים עודנה אשר בהם הפליא עצה הגדיל תושי'. והדא"ח הי' לו לחיות עצמי ממש. הוא והדא"ח הי' דבר אחד ממש ה) וגם בנגלה הי' גאון גדול עד להפליא ו) .

א) א' מנכדיו הרבנים אמר עליו שהי' בתכלית העילוי והדקות כו' ולא הי' יודע בלורתא דמטבע כו'. גם סיפר עליו שכל השנה לא הי' עולה לס"ת מפני הבושה שהי' מתבושש מהתורה. ורק בש"ת הי' עולה לתורה עם כל הנערים כו'. וסיים נכדו בדבריו כמה גדולה כחה של בושה כו':

ב) לפעמים הי' מוגע אביו מלגלות לו בכדי להגדיל הלמאון אללו. והי' הוא מרבה בתחבולות לשמוע. לפעמים ע"י אנ"ש ומקורביו הגדולים של אביו הקדוש. ולפעמים ע"י אחותו פריידא ע"ה. וכאשר הי' משיג מבוקשו הי' לו כפשו לשלל:

ג) בכלל נמצא ממנו ג' מיני רשימות. הא' מהדו"ק שהי' רושם הדברים ששמע מאביו כמו שהם. הב' שרשם אח"כ באריכות גדול מאד בהסבר הדברים. והג' שמהאריכות הי' עושה אח"כ קיצור כמו בדרושי הסידור וכדומה:

ד) ז"ל במכתבו לאחד מאנ"ש ת"ל הנחילני אאמו"ר ז"ל כל הון יקר ונפים מזומנים ממתיקות ופנימי' רזין דאורייתא אשר באמת ובאמונה אם יחנני ה' לקבלם בנפשי השפלה לעומקם אני אומר קבלתי עולמי אינני רוצה יותר כו' והעיקר ביאור תורותיו שמאירים וחיים הם ממקור נביעתם כמו בעודו בחיים איתו ז"ל ממש וביתר שאת ויתר עז כו' כיד ה' הטובה עלי בכל דברי קדשו חדשים המה מקודם כו'. ולא אלו בו ידי זרים זולתי כו':

ה) אמנו אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע אמר עליו שאם היו חותכים אצבעו לא הי' נוטף ממנו דם כ"א ד"ח (וכן אמר עליו חבירו הרא"ה משטראשיעליע נ"ע להרר"ב קלעקמר זלה"ה):

ו) אמנו הנ"ל אמר עליו שאם הי' בזמן הגאונים הי' נחשב כאחד מהם כו'. ותלמידו הרה"ק ר' אלי' יוסף זלה"ה מדריבין אמר עליו שהי' בנגלה גדול יותר מבד"ח. ורק שהי' הצנע לכת ובדעבר שהי' גדול ביותר הסתיר מעשיו כו':

אך בנגלה לא זכינו לשיחתו א) . אך לעת מן העתים שהי' מן ההכרח לסתום פה דובר על צדיק עתק כו' הי' מראה זרוע עוזו גם בזה ב) . עבודתו הי' נפלא מאד . תפלתו הי' בחשאי ובלי שום תנועה והזזת אבר כלל. ובפנימיותו הי' מתלהב כשלהבת מתלהבת ולא הי' ניכר ונגלה לחוץ כלל ג) . כל ימי חיי אביו הק' הי' הוא המוציא והמביא בבית רבינו והי' דולה ומשקה מתורת רבינו הקדוש לאנ"ש בתוס' ביאור כיד ה' הטובה עליו . והרבה דברים שאביו הק' לא רצה לגלותם והוא דרשם בפני כל . ואביו הקדוש הי' אומר מה אעשה דור דור ודורשיו אמרו ואפשר הגיע הדור לדורו של בני כו' ד) .

בעת המלחמה ברח עם רבינו הגדול לערי רוסיא הפנימית . וכשהושקט רעש המלחמה והונח להם מעט שלחו אביו לקרעמענצוק לשכור דירות עבורם עד עבור החורף. ובהיותו שמה נפטר רבינו הגדול. והגיע לו הידיעה לשם . ואחר שהובילו את רבינו הגדול למקום מנוחתו לעיר האדיץ קבע דירתו בקרעמענצוק והי' שם עד אחר הפסח . לאחה"פ שלחו אנ"ש אחריו לקרימענצוק לבקש שיבא בחזרה למדינתינו למלאות מקום אביו הקדוש . ובדעתו הי' לחזור ללאדי . אך מחמת שבעת רעש המלחמה נשרפה עיר לאדי ואנשי העיר שבנו הבנינים מחדש החזיקו במגרשיהם של רבינו ובנו עליהם בנינים שלהם ע"כ קבע דירתו בעיר ליבאוויטש כי שר העיר ליבאוויטש שלח לנגדו לבקש שישים משכנו בעירו. ומשם התחיל להפיץ מעינותיו חוצה בדא"ח שהנחילו אביו הקדוש ובתוס' ביאור תוס' מרובה כיד ה' הטובה עליו ה)

א) זולת חיבור א' קצר על שו"ע אהע"ז שנמצא בכת"י והוא בקיצור נמרץ ובעומק גדול. ואחד מנכדיו הרבנים אמר לנו שנמצא ממנו גם על הלכות נדה כו':

ב) פ"א הי' בפאלאק ודרש בבהמ"ד הגדול דאשכנזים הדרוש ותאמר ציון עזבני הוי' ואד' שכחני ודבר הענין שזהו"ע הב' שמות הוי' כו'. ושם היו גם מהמתנגדים ומלאו פיהם שחוק כי בפסוק כתיב ואד' כו' . וכשהגיעו הדברים לרבינו הצ"צ שעיינו בתוס' ר"ה די"ז ע"ב שהביאו מהפסיקתא שגם הב' דכאן ואד' כו' הוא ג"כ שם הוי'. ודרוש זה נאמר ע"פ דעת הפסיקתא ואז כבשו פניהם כו' ועד"ז הי' עוד מעשיות כאלו בשקלאוו ועוד כו' :

ג) חתנו הנ"ל אמר עליו בזה"ל תפלתו הי' בבחי' מוחין מ"ה וביטול שלמעלה מהתפעלות זך ובר מנופה מנופה (וסיים בדבריו איש כזה בודאי הי' תפלתו נשמעת למעלה). אביו הקדוש א"ל אלא שנינו המוח שליט על הלב . רק שאצלי המוח שליט על חיצוני' הלב . ואצלך המוח שליט גם על פנימי' הלב כו' :

ד) בעת החתונה עם הרה"ק מברדיטשוב נ"ע בקש הרה"ק את רבינו הגדול שילוה על בנו רבינו שיאמר לפניו ד"ח. וכן הי' וישב הרה"ק ושמע הד"ח בהתפעלות כו' לאחר שגמר הדרוש לקח הרה"ק הט"ק שלו והניח על ראש רבינו ואמר בזה"ל מלאכים ושרפים לא יתנו לך עין הרע כו' :

ה) אמירתו ד"ח הי' שלא בדרך הטבע כי הי' יכול לומר בש"ק א' הרבה פעמים

ואנ"ש נהרו אליו מכל עבר ופנה לשתות בצמא דברי קדשו ולדרוש עצה מפיו ברוחני' וגשמי' והוא הפליא עצה כו'. הנהגת נשיאותו הי' ברמה ועל כל דבר כללי ופרטי הי' נותן פקודתו והדבר הי' יוצא תיכף לפעלו. והי' מודקק הרבה בדברים שבין אדם לחבירו כו'. ותמיד הי' נותן דעתו ולבו במצב אחב"י להרימם משפלות מצבם ברו"ג. ולולא שנטרפה השעה בהתלאות שעברו עליו (כמו שנספר) הי' מרים קרן אחב"י לטוב להם כל הימים א). גם

כל פעם כמה שעות. וביו"ט הי' אומר בריבוי יותר עד שהשומעים היו נלאים משמוע ומוחם הי' קטן מהכיל והוא לא הי' נלאה כלל. פ"א בחה"פ אמר י"א פעמים ברבוי גדול עד שנכנס אליו דודו הרי"ל זלה"ה וא"ל לאו כל מוחא סביל (בלא"א. ניט אלע האבין דיין קאפ כו'). פ"א בש"ת אמר ג"כ הרבה פעמים אחד והחסידים לא אכלו כל היום וגם בלילה מוצאי יו"ט אמר ד"א הרבה. ואח"כ אמר להם עתה לכו ותקיימו שמחת יו"ט כו'. וכל רצונו ומגמתו הי' שתשתפכנה אבני קדש בראש כל חוצות שאם שנים יפגשו זא"ז ברחוב יהי' דוברם בד"א אריך ועתיק כו':

א) דעתו הי' שאחב"י יתעסקו בעבודת האדמה שיהי' להם מטה בגשמי' וממילא לא יהי' להם בלבולים בעבודת הש"י וכתב מכתב לאנ"ש עד"ז וז"ל:

הצעה כללית לחוות דעתי ועלתי לכללות אנ"ש בדבר תיקוני הפרנסות לעניים ודלים שרבו עד למעלה. היות שמאד רבו העניים בעיירותינו עד שמסבבים למרחקים רובם ככולם וממילא מובן מה שנולד מהם כו'. וא"ז רק מחמת מיעוט העסק והעבודה שמורגלים מנעוריהם בבטלה ושממון. ורק מעט מזעיר עוסקים בחנויות ומחיות כו'. ומעט מאד בעלי מלאכות אומניות עקריות. ומי שיש לו איזה סך מעות מאבד מעותיו וירד מטה כו'. ולזאת עיקר העצה היעולה שישימו כל חכמי לב עד"ז שיעשו חוקים קבועים על האנשים נשים ילדים וילדות שירגילום במלאכות אומניות עקריות כמו כל מיני מלאכת האריגה וטויה ובכל מיני מלאכות שעוסקים בפאבריקין ויהי' עזר וסיוע ע"ז בסדר נכון. וגם יעשו חוקים קבועים בלימוד המלאכות לנערים של העניים וגם הבינונים שיהי' להם מלמדים קבועים בשכר ויהי' ע"ז סדר נכון מהקהל כו'. ובעבודה שבשדות ההכרח לא יגונה ליקח קרקעות טובים ומשובחים שיקנו מהאדונים ע"פ הממשלה אם רב ואם מעט ויפעלו. ודאי ישלח ה' הברכה בארץ ויהי' עכ"פ מספיק ללחם לפי הטף. וכדאי ליקח עבדים ערלים למלאכת עבודת האדמה למשך ב' או ג' שנים איש איש כפי עבודתו עד אשר יורגלו בעצמם דוקא. והעשיר ירבה לו עבדים ופועלים טובים. ולא תהי' מלאכה א בזויה ח"ו כי על אדמתינו בא"י הי' כל הפרנסה רק בשדות וכרמים. ולמה נגרע אנחנו מאבותינו גם בהיותינו בארץ העמים. כי פן ואולי יותן לנחלות ועכ"פ לשכור לזמן רב. וכאשר ראה ראיתי בעצמי בהיותי בסטעפעס עבודת היהודים עם נשיהם וילדיהם בשדות עוסקים בחשק וזריזות ומתוקה מלאכתם מדבש

נתן דעתו על חיזוק ישיבת אה"ק תובב"א . ובשנת הקפ"ג התחיל ליסד הישוב של עה"ק חברון תובב"א וכתב לאנ"ש מכתב יקר ד"ח ע"ד ענין הישוב של חברון ושיראו לחזק הישוב . וגם בעצמו קנה לו שם נחלה את הבהכ"נ הקטנה על שמו כו' :

פרק ב

המחלוקת שהי' עליו . מכתב הרר"פ משקלאוו עד"ז. וקיצור מכתב הרריל מייאנאוויטש עד"ז .

והנה ע"ד מארז"ל כל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף כו' . כן הי' ברבינו הגדול ובנו רבינו נ"ע . כי גם את רבינו מצאו תלאות רבות באותן הענינים ממש שהי' לאביו הקדוש נ"ע . זה נשטם . וזה נשטם . כי הוא ג"כ סבל הרבה מההתחלקות שנעשה בין אנ"ש גופא. כן סבל ממלשינות שוא ושקר וישב תפוס . ואח"כ יצא לאור צדקו בעזר השי"ת א) . וגם הוא הוכרח לנסוע מביתו ונפטר בדרך . ומצא מנוחת קדשו במדינת רוסיא הקטנה כמו אביו הקדוש (וגם לא רחוק הרבה ממקום מנוחת אביו) כמו שנספר כ"ז אי"ה בפרטיות . ותחלה נספר מענין ההתחלקות :

הנה אחר פטירת אביו רבינו הגדול נ"ע . נתנו רוב אנ"ש עיניהם בו שימלא מקום אביו כי כך היא המדה שהבן ימלא מקום אבותיו כו' . ובפרט כי כן הי' דעת רבינו הגדול ב). אך איזה חלק מאנ"ש חלק לבם מבית רבינו ונתנו עיניהם בהרה"ק רבינו אהרן הלוי נ"ע. שהוא ג"כ חלק לבו מרבינו חבירו

בכל ימי השבוע. והנערים עד י"ג שנה לומדים בחדר ואשר אינו מוכשר בתורה עבודתו בשדה. והמה שבעים בלחם ושמחים בחלקם מאד ואין עצב בהם ואין עולה בהם ולומדים ועוסקים באמונה. ויראת אלקים על פניהם גם בהיותם בשדה . ואם לא יספיק לעשירות להתנהג בגדולות בלבושי יקר ומרגליות ותכשיטין. אבל מחייתם ודי מחסורם לא יגרע מהם . וגם עוסקים במסחר התבואות ובכל מיני חלב וכל מיני צאן ובקר בעיירות הסמוכות להם והוטב בעיני מאד . ואם ארצם שמנה וטובה מאד אפשר בהתאמצות טובה יותן גם כאן שדות טובים. וגם עזר גדול לעניים. וכבר כתבתי מזה להאנשים השומעים אלי שיתנו לב לזה. ולפי דעתי יצליח ה' כי ישלח להם ברכה בארץ כפי די מחסורם . ועז"נ יגיע כפיך כי תאכל יגיע כפיך דוקא כו' אשריך וטוב לך כו'. ויסור מזה כל הקטרוגים וימלאו חן וחסד בעיני כל שרי המלוכה שירחמו עליהם. ולא סגי בלא"ה כי אפס תקוה כו' וידל ישראל עד מאד. ומי יודע מה יהי' בסופינו פן ח"ו יגרשונו לארץ רחוקה מאד וד"ל :

הכ"ד דורש טוב לעמו ישראל החפץ הצלחתו . דובער באאמו"ר כו' :

א) בעת שהלשינו אותו וישב תפוס הי' בן כ"ב שנה מכוון ממש כשנות אביו כשנלקח לפ"ב בפעם הא' : ב) עי' לקמן במכתב הרר"פ שקלאווער זלה"ה :

האהוב לו מאז. ותחת אהבתם שהיתה גדולה מאד כאחים ממש נעשה אח"כ ביניהם התחלקות גדולה מאד א). התחלת ההתחלקות נעשה עוד בסוף ימי רבינו הגדול שנתעורר על הרא"ה מחלוקת מבית רבינו והרבה גדולי אנ"ש. והוכרח הרא"ה למכור ביתו שבלאדי וקבע דירתו בעיר מולדתו אשווע. והי' בא ללאדי רק לפרקים. ומאז גבה טורא בינו ובין רבינו. וגם בדרכי עבודתם נתחלקו ב) ודרך רבינו לא שמיע לי' להרא"ה כלומר לא סבירא לי' כו'. ועי"כ אחר פטירת רבינו הגדול שבנו רבינו לא הי' עדיין במדינתינו בנ"ל כתב הרא"ה למקצת אנ"ש שיבאו אליו והוא יורה להם את הדרך כו'. ונמצאו הרבה שקבלו דברי מכתבו בכי טוב וחלק לבם מבית רבינו כו'. ועוד זאת שבתלמידים הגדולים של רבינו הגדול נ"ע נמצאו ג"כ שחלק לבם מבנו רבינו ועמדו לו לשטן. יש מהם שאמרו שכמו בהבעש"ט והה"מ נ"ע אחר פטירתם נתחלקה הרבנות לתלמידיהם הגדולים כן יהי' גם עתה וגם אנכי הרואה ג). ויש מהם אמרו שאחרי רבינו הגדול אין עוד רב שימלא מקומו והיו סובבים בעיירות וצועקים אוי אוי אין לנו רב והחסידות שבקת חיים כו'. רבינו פתח בשלום וכתב להם מכתבים העומדים בפני רך ובפני קשה שלא יבלבלו העולם לעשות מחלוקת חדשה בישראל. וגם נסע על המדינה לקרב המרוחקים כו'. ובדעתו הי' להיות גם בעיר אשווע להתראות פנים עם חבירו הרא"ה זלה"ה. ובוויטעבסק בא אחד מהתלמידים ואמר לרבינו עצה טובה שיקבע דירתו במאלע רוסיא ששם יתקבלו דבריו אבל בכאן לא יתקבלו כי ד"ח חדשים אין כעת ואם יחזור הד"ח של אביו לא יקובל זה לפני החסידים הצמאים לחדשות כו'. ושאל ממנו רבינו ומה יהי' עם מדינה זו. והשיב לו. התלמידים יסעו להעיירות. פעם יבא זה ופעם זה כו'. ואז השיב לו רבינו בזה"ל אני אומר לכם ואומר (בלא"א איך וועל אייך זאגין און זאגין) עד אשר יצא מאפכם כו' ד). ואז יצא רבינו נגדם בחוזק היד כו'. ולאנ"ש הנאמנים

א) שמענו שבחיי רבינו הגדול בהיותם אוהבים עדיין הלכו פ"א שניהם לפני חלון רבינו אחוזים ושלובים יחד וחוזרים ד"ח כו' ואחד מהחסידים עמד בחדר רבינו אז ואמר לרבינו זהו תרין רעין דלא מתפרשין. ואמר לו רבינו הלואי דלא מתפרשין כו':

ב) התחלקותם בדרך העבודה נראה בספריהם גלוי לעין יעוין בהם:

ג) שגו ברואה. כבר כתבנו בחלק הא' שרבינו זכה לכתר תורה גם ליוצאי חלציו בדרך ירושה שאין לה הפסק וכנראה בחוש שמביתו לא נפסק הרבנות ותקותינו שלא יופסק בעזהשי"ת המרחם על עמו ועל חסידיו כו':

ד) רבינו אמר בדרך בדיחותא שזהו מה שאמר מרע"ה להשי"ת כי אבא אל העם הזה ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם. פי' אם אבא אני לומר להם כו' ואמרו לי מה שמו שהם בעצמם יאמרו לי מה שמו כו' א"כ מה אומר אני אליהם. והשיב לו הקב"ה אהי' אשר אהי'. אהי' גימט' כ"א. ואהי' אשר אהי' כ"א פעמים כ"א גימט' אמת זה לא יוכלו הם לומר. וכך הוה מרגלא בפומי' דרבינו זאגין אז קיין קונץ ניט. אבער זאגין איין אמת דארף דיא אויגין קריכין פון קאפ כו':

אשר לא הלכו בגדולות כתב לכל יתנו אזן קשבת לדברי המסיתים לסור מבית רבינו ולא יהיו כפויי טובה לאביו הקדוש ששם נפשו בכפו עליהם במס"נ ממש. ודבריו עשו פרי. ותלמידי רבינו הגדול דבקו בבית רבינו ועמדו לימין צדקו בכל האפשר וכתבו לאנ"ש ג"כ שמהם יראו וכן יעשו. וביחוד הרה"ח המפורסם ר' פנחס ולה"ה כתב מכתב נורא לאנ"ש להודיעם נאמנה מה שאליו נתגלו כל תעלומות מרבינו הגדול בשנת תקע"א שבקשו שישגיח ע"ז שפדיונות ע"י בנו דוקא יעשה כו'. וז"ל המכתב:

אנשי לבב שמעו לי רזא לי ואת אשר אתי אגלה בפומבי. האזינו אמרתי ותתנו רוחכם ועשו כאפרכסת אזניכם וישמע אלקים אליכם אגידה נא את אשר נקרה באחרית הימים של כ"ק אדמו"ר נבג"מ בשנת תקע"א בעת חתונת בת אדמו"ר מוהר"ד עם בן הרב מטשארנאבל ונקראתי עם בנו אדמו"ר הנ"ל וסגר את הדלת בעדינו והרבה לדבר צוף נועם אמרתו קצרה היריעה מהכיל. ובקיצור תוכן מאמריו הק' אודיעם וכי הוא זה. היות באשר שטבע הטוב של בנו הנ"ל להיטיב רק שיפוצו מעינותיו חוצה בדא"ח. וזהו חפצו ותשוקתו וגם עיונו ומגמתו להיות מורה דבר ה' לעדתו ולא שם עינו ולבו על דבר אחר זולתו. ולזאת צוה לי שאחר הסתלקותו בישיבה של מעלה אהי' משגיח ע"ז שגם פדיונות על ידו יעשה ולא מזולתו מטעם הכמוס אתו. בשמענו זאת חיל ורעדה אחזתנו החרשנו דבר וחצי דבר ולא עננו הושם כאבן לבנו אוי נא לנו אשר לב להבין ולשמוע לא נתננו ואת אשר אלקים ממהר לעשות זאת אשר הוגד לנו אשר יוקח אדמו"ר מעל ראשינו עטרת תפארתינו עליונים מבקשים את רבינו ומי אשר ישב על כסאו אחריו הוריע אותנו וישימני למזכיר ולעמוד על המשמרת אודות פדיונות מחמת כי הוא יודע רכות לבבו ושפלותו וענותנותו א) כאשר זאת שמענו מפיו הקדוש לא אחת ושתים בהרחבת הביאור פעמיים. והנה רצון יראיו וקדושיו נעשה ב"ה הטוב והישר. ובנו אדונינו על כסאו אחריו שמנו להחיות אותנו ולהשים שארית פליטה בארץ. כי אף בחיים חיותו הוא הי' המוציא והמביא הוא הי' דולה ומשקה מתורת רבינו הקדוש ועל פיו ישק כל עם בנ"י הוא הי' ארון לכל ביתו ומושל בכל אשר לו. ומנעוריו ועד עתה הי' במלאכה אחת אומנתו אומנת של תורה. סמך בשתי ידיו הקדושים עליו עשאהו כלי המחזיק ברכה מלא וגדוש על כל גדותיו. אך עת שלא הי' אדמו"ר נבג"ם ובנו הנ"ל במדינתינו איש הישר בעיניו יעשה ואפס עצור ועזוב. ומזה נמצאו איזה

א) ז"ל במכתבו לאחד מאנ"ש. להיות שנפלו עלי הבלי שוא מטרדות השטן לבלבל ולעקור את השלום מבית ומחוץ אשר לא ידעתי כבשי דרחמנא כי ה' יודע לבבי שלא גבה לבי ולא הלכתי בגדולות ממני כו' דהיינו שלא אוכל לילך אם ארלה כו'. וה' ירחם על נפשי האומללה ויזכר לזכות אבותי ויביאני אל המנוחה למענו ולמען תורותיו של אאמו"ר ז"ל הנטועה באנ"ש כו':

אנשים אשר לבבם פונה היום מבית אדמו"ר נבג"ם ומזרעו אחריו כו' מאסו את אדמו"ר הנ"ל מלהיות להם רועה מסירי אזנם משמוע תורה להשים עליהם איש זר אשר לא מזרע אדמו"ר נבג"ם . לזאת אמרתי אחריש אתאפק לא אוכל פן ימצאני עון אם לא אגיד ושאר הנשארים ישמעו ויראו מלעבור על צווי דברי קדש אדמו"ר נבג"ם אשר צוה לרעות עם בנ"י הוא דוקא ולא אחר אשר בינה יתירה נתנה לו להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמד ודבריו רא"ח נובעים ממקו"ח מעין המתגבר מקור החכ' והתורה תוה"ק של אדמו"ר נבג"ם סופג את הכל בור סוד שאינו מאבד טפה שפתיו ברור מללו דבר דבור על אופנו ומכוונו . ומי זה האיש אשר יערב לבו לגשת אל הקודש פנימה לעבור צווי ורצון קדש אדמו"ר נבג"ם . אחי ורעי שמרו לנפשותיכם ועשו חסד עם אדמו"ר נבג"ם וזרעו אחריו . ותהיו מגן ומחסה על אדמו"ר הנ"ל. הלואי לפני בנו נעבוד כאשר עבדנו לפני אביו הקדוש למען לא תשכח תורתו וקדושתו אשר שם ונטע בנפשותינו מזיו הדרת קדושתו כל חד וחד לפושע"ד אשר דבריו הק' חיים וקיימים חיים הם למוצאיהם . וזאת היא חלקינו ונועם גורלנו ותורתו הק' יהי' למגן ולמחסה בעדינו ולנצח נצחים בל יעזבנו ובל יטשנו ורוח ממרום יערה עלינו וה' יהי' בעזרנו ובשובה לציון ברחמיו תחזינה עינינו.

דברי המודיע נאמנה פנחס בלא"א הגאון מוהר"ח הענך שיק וצלה"ה:

גם הרה"ק רי"ל מייאנאוויטש זלה"ה אחיו של רבינו הגדול נ"ע כתב מכתב חוק להרה"ק רבינו אהרן הלוי נ"ע בתוכחת מגולה מאה' מסותרת כו' . ונעתיק רק הקיצור ממנו . וז"ל:

לכ' אהובי ידידי וידיד עליון כו' .

הנה לשמע אזן נשמע לי ועתה עיני ראו מכתבו אשר כתב למקצת אנ"ש לא אוכל להתאפק עצור במלין בתוכחת מגולה הטובה מאהבה. ובטחוני באהבתו שאל ידון רוחו כאלו באתי לרדותו בתוכחתי בתוך ביתו כו' כי מעולם נפשי קשורה בנפשו בחבלי עבותות האהבה וגדלתיו ורוממתיו בפי כל הבריות וחביבני עבודתו עבודת הקדש . רק לדבר זה יסלח לי האדון כו' שמכותלי דבריו ניכר שכאן מצא בע"ח כו' ולהחזיר העטרה כו' ולא זו הדרך כו' אשר ישכון לבטח כו' . וגם למה תצא זאת מלפניו להרבות מחלוקת בישראל . וגם מה שהתנצל א"ע במכתבו שהוא מלא רודף ואינו מתכוון אלא שלא יהי' נרדף ח"ו אין זה מתקבל על הדעת כו' כאשר שמעתי מפ"ק הרב אחמו"ר ז"ל נ"ע זי"ע ויעמוד לנו שבהיות מעכ"ת בלאדי מחשיב עצמו לנרדף שאחיו ורעיו רחקו ממנו . ואמר לי בזה"ל הלא כל היסורים אינם נחשבים ליסורים אלא מפני שהם נגד הרצון והענג . ועתה למה יהי' לו לרצון וע"ג בקרבת אנשים אליו כו' שזאת אם אין זאת ה"ה ביסורים . ומה רצונו ותענוגו כי לישב בדד ולא יהי' לו שום צער ויסורים מההרחקות רעים אהובים אדרבה

יקבל צער ויסורים בהתקרבותם • ולא עוד אלא במה שמחשב א״ע לנרדף נהפוך הוא להיות רודף ולדבר תועה על כבוד אדוני ב״א הרב שי׳ ולבא לסכל מליו מלין קדישין כו׳ מה שבאמת נהפוך הוא וכידוע בחיי הרב אחמו״ר נ״ע שעל בנו כ׳ הרב מוהר״ד שי׳ הסכים מאד שידרוש וגם דרוש דרש במקומו ובפניו • ואפי׳ דברים שהם כבשונו ש״ע שלא רצה רבינו הק׳ נ״ע לגלותם לפני כל ובנו הרב מוהר״ד שי׳ דרשם שלא ברצונו ואמר ע״ז מה אעשה דור דור ודורשיו אמרו ואפשר שהגיע הדור לדורו של בני ובדורותיו לא הייתי דורש כו׳ • ומזה יראה המשכיל עד היכן הדברים מגיעים שהחזיקו לבנו שי׳ לדורש הדור. ואיך תתהפך כחומר חותם כו׳ • ורב לי׳ כבוד וגדולה שמחזיקים אותו במעלה רמה ונשאה על כל תלמידי הרב נ״ע אלא שמנשאים את ב״א הרב שי׳ יותר ממנו • ואם מר הוא רישא ה״ה רישא דרישא כאשר מעכ״ת בעצמו הודה לו שהוא מרחיב דעתו במילי דחסידות יותר ממנו כו׳ • וגם בעבודת ה׳ זו תפלה שמעתי בשם מעכ״ת שאמר שאין עבודתו תמה וברה כ״כ במס״נ כשל ב״א הרב שי׳ • וזיל בתר טעמא דמר כו׳ • וגם כי כך היא המדה להיות הבן ממלא מקום אבותיו ובממלא מקום אבותיו פירש״י שאין באחיו גדול ממנו וכש״כ שאין בכל המדינה גדול ממנו • ובפרט כי כך הי׳ דעת הרב אחמו״ר נ״ע ז״ל כמש״ל כו׳ • ועד כה דברתי מרוב שיחי ויגוני כו׳ • ומחמת אהבתי אותו לזאת הרביתי דברי ואתו הסליחה כידוע למעכ״ת שאני לא אויב לו ולא מבקש רעתו ח״ו רק מה שבלבי עצור כיקד יקוד אשיחה ואהמה וכולי האי ואולי יכנסו דברי באזניו • ואשרי הדור כו׳ ולתשובתו אני מצפה •

ידידו לנצח מאה״ר . יהודא ליב כו׳ :

אך כל דברי יושר לא הועילו ומעשה שטן הצליח שהבערה לחלק יצאה. חלק גדול מאנ״ש דבקו בהרה״ק רבינו אהרן הלוי נ״ע וקבע דירתו בעיר שטראשיעליע (פלך מאהליב) ומשם הפיץ מעיינותיו חוצה ע״פ דרכו הקודש שסלל לו . ורוב אנ״ש הנאמנים לבית רבינו הגדול נ״ע דבקו בבנו רבינו הק׳ נ״ע . ונמשכו אחרי דברי קדשו בכל לב ונפש וגדלו והצליחו וגם עשו פרי • במשך השנים התחיל רבינו להוציא לאור הדפוס חיבוריו הקדושים אשר בהם יברר וילבן כל דרכי העבודה הדק היטב דק מן הדק • וביחוד בספרו קונטרס ההתפעלות וספריו שער התשובה והתפלה ג׳ חלקים אשר בם יגלה מצפונות כל איש ואיש בתוך תוכיות ופנימי׳ לבבו הן לטוב הן למוטב כאלו הי׳ יושב ממש בתוך חדרי לבבם כו׳ . כשהוציא לאור חיבוריו פשט הרא״ה את ידו לבדוק את בדק הבית ולחלוק על תורת הבית של רבינו כו׳ • וביחוד הרבה להשיג על ספרו שער היחוד הנקרא בשם קונטרס ההתבוננות וכתב ע״ז מכתב ארוך וחזק ובסוף המכתב כתב שספר קונטרס ההתפעלות עדיין לא שלח יד בו ובשישלח יד בו ימצא יותר ויותר • אך רבינו ג״כ לא טמן ידו בחיקו, כי ידיו רב לו כו׳. ופשט בעה״ב את ידו לחזק בדקי ביתו ולעשות משמרת הבית כו׳ • והי׳ מבאר כל דבר בטעמו ונימוקו כיד ה׳ הטובה עליו . וכל רוחות הנושבות

לא הזיזוהו ממקומו ודעתו הקדושה והרחבה מני ים · ואדרבה מצד המנגד התחזק הוא ואנ"ש בתוקף עוז עד כי קמה אלומתו וגם נצבה ומנגדיו לא יכלו להרים ראש נגדו . ולבסוף גם הרבה ממנגדיו התנפלו אליו שיקבלם תחת צל קדשו . אך לא את כולם קבל זולת אנשי' פרטי' שידע שבאמת ובתמים הם שבים אליו כו' :

פרק ג

רבינו נחלש בבריאותו . ומסר היחידות לאחיו הרה"א וחתנו אדמו"ר צ"צ נ"ע. מכתב ממנו לאנ"ש עד"ז . נסיעתו לקא"ב להתרפאות . והיותו אצל הגאון רעק"א והתראותו עם הרה"ם באנעט . ב' מכתבים ממנו עד"ז . ביאתו לביתו שלום :

ברם דא עקא כי הוא הי' חלוש בטבעו מעודו · ובמשך ימי רבנותו נחלש יותר ויותר כי הוא הי' משתתף מאד בצער כאו"א ברו"ג וצערם הי' נוגע לו עד הנפש ממש א) ומזה נחלש מאד עד שנחלה ג"כ ולא הי' יכול לקבל עליו עול היחידות בריבוי כמו שהסכין בשנים הראשונים וכתב לאנ"ש לבקשם ולהזהירם שלא יסעו על יחידות רק מי שיש לו הכרח גדול מאד . וגם זה יגיש הדבר תחלה לפני אחיו הרה"א וחתנו אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע שהמה יפקחו בעיניהם ואם יוקשה בעיניהם איזה דבר אז יביאו הדבר לו בעצמו · וז"ל המכתב :

עתה הפעם ההכרח לא יגונה להודיעם קשט דברי אמת ולפרש שיחתי בדרך קצרה וארוכה למען ידעו להבא ולא יגרמו לחנם הוצאות חנם ממש · היות ידוע כמעט לכל אנ"ש הקרובים והרחוקים ישנים וגם חדשים מחולשת כחי ביותר . העיקר מאשר אין בי כח להכיל שום צער ועגמת נפש משום אדם יהי' מי שיהי' ובפרט בצוק העתים האלה ה' ירחם אשר לאיש ואיש מגיע לו עד הנפש ממש ועד בכלל כו'. וע"פ הרוב מחמת צוק העתים כמעט לא נסע שום איש לכאן ומן המעט הנוסעים כל א' כאשר יש לו ענין רע ומר הנוגע לחיי נפשו ממש אם מאיזה מדה לא טובה בבני חיי ומזוני או שנצרך לעזור עשוק מיד עושקו או לעזור במכתבים מן הקמים עליו בפרנסה וגזילות ועלילות שבין איש לרעהו וכה"ג . והעיקר לשאול עצתי להורות לו הדרך במה ימצא פרנסתו וכו' . וגם אם אין עצה בעיניו כלל וכלל יבקש על נפשו לדבר עמדי להציע יגונו ומרירות לבו ובזה ימצא מרגוע לנפשו וכו' · ומי שאין לו על הוצאות ליסע בעצמו ישלח שליח מיוחד או מכתב ע"י הפאסט ויבין כל אשר לו עינים לראות שמכל המדינה וכו' יגיע אלי הצער ועגמת נפש אשר נגע אלי לבריאותי ממש . ולבד זה כל איש המר נפש וכו'

א) פ"א בא אליו אחד מהנערים לבקש תשובה על ח"נ והרעים רבינו עליו מאד בתוכחת מוסר כו' . אח"כ גלה רבינו זרוע קדשו וא"ל הלא תראה שצפד עורי על עצמי יבש כעץ כו' וכ"ז הוא מהח"נ שלך כו' :

אשר לו נושה כו׳ יבא לכאן על ש״ק באמרו שרצונו רק לד״ח ואחר ש״ק נודע ונגלה הדבר. וגם זה ידוע שאין בכחי כעת לומר ד״ח ברבים עד אשר יחזקני ה׳ מעט. לזאת אמרתי להודיע לכללות אנ״ש צערי שיחוסו עלי לטובתם באמת. ויעשו תקנות בכל עיר ומנין שלא יסע שום איש לכאן עד שיודיע לב׳ וג׳ אנשים הגבאים או שאר אנשים חשובים שיגלה סודו לפניהם דוקא מה מבוקשו ואם הוא דבר שיש ביכולת לעזור לו יפקחו בזה היטב ולא למהר ולפסוק לו ולכתוב מליצה עבורו כטבע אנ״ש שיועצים המה ע״פ רוב לכל איש מר נפש ליסע לליבאוויטש כו׳ גם בדברים שאין בהם ממש. אדרבה יבאו בכל עת למנוע נסיעתו שלא יעלה לו הוצאות חנם ולגרום לי צער ועגמת נפש בחנם ממש. ואם יראו שהדבר מוכרח אזי יתנו לו מכתב לאחי הר״ר חיים אברהם שי׳ ולחתני הר״ר מנחם מענדיל שי׳ שיבא ענינו לפניהם דוקא ע״י נאמן ביתי שהוא יביאם לפניהם כי התנדבו אחי וחתני שי׳ וגם אנכי סמכתי ידי עליהם שיקבלו כל ענין מכל איש הצריך לעזר כו׳ ומוכרח האיש לגלות סודו לפניהם וכל אשר יצא מאתם לעצה בכת״י יתנו לאיש שצריך או למנין וגם אני אבוא עה״ח למלאות דבריהם ליתן לאנ״ש כל תוקף ועוז להציל עשוק מעושקו או לעזור לו במקום הצריך לו וכה״ג. אך האיש לא יבא אלי וגם הצעטיל שלו לא יובא לפני. וגם זאת לא יהי׳ כ״א על דבר גדול ולאיש הקשה. כי אחי הררח״א הי׳ עומד תמיד לפני אאמו״ר הגאון ז״ל ועל ידו הי׳ משיב תשובות ועצות נכונות לכל מבקש דבר במילי דעלמא כל הימים שהיינו בלאדי י״א שנים כידוע לכל אנ״ש וכידוע מדות האיש אחי רחימי שי׳ שיודע ומכיר בכל איש מאנ״ש לפקח בטובתו בחכמתו וטוב לבבו הנאמן לאנ״ש באמת ואמונה. ואם לפרקים יוקשה הדבר ממנו ישלח אלי לחוות דעתי אם לא יהי׳ הדבר של צער ועג״נ כו׳. וכש״כ שבין איש לרעהו ישפוט בצדק ובאמת כאיש אשר רוח בו לכוון אל האמת ויושר ויוכלו כל אנ״ש לסמוך עליו כמו על האנשים הגדולים המפורסמים בארץ. ובפרט הצריך לד״ת יוגמר בפני חתני הרמ״מ שי׳ אשר הוא בקי בחדרי תורה והרבה שמש את אאמו״ר הגאון ז״ל גם במילי דשמיא בדברים שבסתר ובדברים שבין אדם למקום ויוכל ליתן עצות בתכ׳ ויראת אלקים שבקרבו מנעוריו ומאשר קבל הרבה דברים טובים וישרים לכל אדם מאאמו״ר הגאון ז״ל וממני בהיותו בצל קורתי מנעוריו תמיד כו׳. ולזאת אהובי׳ אחיי ורעיי שמעו אלי וישמע אליכם אלקים בכל דרכיכם להסיר מעלי עול משא זאת ויחוסו עלי על מיעוט בריאותי שלא יקל הדבר ח״ו ולקיים הכל וכו׳. ובעבור זה אקבל עלי על תורה יותר מכפי כחי מפני שאין נוגע אלי לבריאותי כ״כ והוא ענין ד״ת הגם שאין בכחי כעת כ״כ. אך בתנאי שלא יסעו יחידים מן המנין כ״א כאשר יעשו בכל מין התעוררות שיסעו כולם כאחד בעת הזמן המנוי להם. רק יחידים שאינם וכו׳ מזמן רב לא יבאו על ש״ק מטעם הכמוס עמדי כ״א על ש״ק שמברכין לבד כמו שהי׳ לפני אאמו״ר הגאון ז״ל ולא יהי׳ להם דבר

במילי דעלמא, רק איזה יחיד שיש לו איזה ענין ילך לאחי וחתני שי׳ ואז יש להם הבטחה נאמנה שישמעו ב׳ או ג׳ פעמים בימוה״ח וגם לחלק לכתות חלוקות שישמעו העוסקים בפ״ע כפי דרכם והפנוים בפ״ע. ואם בצוק העתים האלה אין איש שם על לב לד״ח לא בע״ב טרודים ולא פנוים. עכ״ז עוד חזון למועד שמצפה אני על רחמי ה׳ המרובים שירחיב לישראל מעט. ואז יש בידם הבטחה זו נאמנה באמת וכו׳. ואחרי הודעתי להם בקשתי דברי אמת ומתרה אני בכת״י ע״י שד״ר מוכ״ז אני את נפשי הצלתי ולא ירע לאיש בבואו לכאן שישוב ריקם מכל וכל ודי בהתראה זו וד״ל.

דברי המודיע נאמנה כו׳:

ולא ידמו בנפשם הגדולים והחשובים שאשא פנים להם כי ודאי גם הם לא יבאו בשום ענין וכו׳. וגם בלא״ה כל אשר אין לו צעטיל מן הגבאים שמסלק החובות לא יקובל כלל. והגדולים פרקו עול זה יותר כידוע וד״ל.

כ״ד המבקש מלונ״ח אהבתם ומתפלל בעדם תמיד בכל עת כו׳. דובער כו׳:

והנה אחר כ״ז לא עלתה לו תעלת ארוכה ואדרבה נחלה ביותר. וע״כ הסכימו הדאקטורים שיסע למרחצאות החמים ונסע בקיץ תקפ״ה לקא״ב ושהה שם כל הקיץ עד שחזר שם לבריאותו בעזהשי״ת ובא לביתו על חה״ס דשנת תקפ״ו שלם בגופו ובתורתו שהתחיל לומר עוד הפעם ד״ח בויתור והתקבצו אליו על חה״ס מכל העיירות מסביב ודרש הרבה ד״ח ברבוי פעמים כו׳ כדרכו והי׳ הוא ואנ״ש בשמחה רבה ועצומה כו׳:

בדרך נסיעתו לקא״ב הי׳ אצל הגאון רעק״א זצלה״ה ונתקבל ממנו בכבוד גדול. ובקא״ב הי׳ ביחד עם הגאון ר״מ באנעט זצלה״ה ופלפל עמו הרבה בנגלה וד״ח עד שנתפעל הגאון רמ״ב מאד ממנו והי׳ בטל לפניו כחסיד בן כ׳ שנה. וגם הגאון רעק״א והררמ״ב ישרו בעיני רבינו מאד. וכתב במכתביו לחתנו אדמו״ר בעל צ״צ נ״ע. הלואי שכן יהי׳ מכל רבני וואלין ופולין וליטא כו׳. והננו מעתיקים אלו המכתבים לכאן:

ז״ל המכתב מרבינו ע״ד הגאון רעק״א זלה״ה

לחתני ב״א כו׳.

מחדושים דפה הקצר היריעה. אך בפוזנא הייתי אצל הגאון הישיש רע״ק וכינוי שמו איגר. והוא איש תם וישר ולא ידע בעניני דהאי עלמא כלום מלובש בזופעצע פשוט ושטרייטיל של עלקע קרוע (וזוגתו וב״ב באשכנזים ערומים כו׳ וזה פלא). וקבל אותנו בכבוד גדול כי עניו ושפל ופשטן הוא עם כל אדם. ופתיחת דברי הי׳ דרך הלצה פסוק אור זרוע לצדיק כו׳ שר״י עשה שאלת חלום על עקיבא בא׳ או בה׳ כידוע. וס״ת ר׳ עקיבה ולזה ודאי צדיק הוא ושמו הולך כו׳ ע״כ בקשתי שיברכני כו׳. והי׳ לו לנחת ושחק ואמר בזה״ל פסוק דאתא לידן נטא בי׳ מילתא. והוכן הדברים

הי׳ ע״ד הפשט שהעובדים ע״מ לקבל פרס זהו אור זרוע כעובד הארץ בזריעה כו׳. ועובדים שלא ע״מ לקבל פרס כו׳ הם ישרי לב שהם בשמחה עכ״ל. ואמרתי לו גם אני שמעתי מאאמו״ר ז״ל פי׳ ע״ז ע״ד הקבלה דאור זרוע זהו בחי׳ צדיק עליון מקור המשפיע לנש״י והיינו שאמר הלוך ילך ובכה נושא כו׳ פן ירקב גוף הזריעה כמו בנשמות הרשעים שמתים בלי תשובה. ואמנם אין ב״ד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף הוא בחי׳ מלי׳ והוא מפני שחשב מחשבות לבלתי ידח כו׳. אז יצמח הזריעה של הנשמות בכפלי כפליים כמ״ש אז יאמרו בגוים הגדיל כו׳ כי כלום זורע אדם קב כו׳. וזהו בא יבא ברנה כו׳. וזהו לישרי לב אחר הצמיחה שיעשו כולם תשובה. שמחה כמו ואביוני אדם כו׳. ונהנה מזה. אך כבדה אזנו משמוע. ובקש לספר לו מדות אאמו״ר ז״ל ואמר ששמע ממנו ושאל מהנעשה במדינתינו וסיפרתי לו קצת מפירוד ושנא״ח בין מתנגדים לחסידים ע״פ קבלתם מהגאון מווילנא וכפה״נ מעכ״ת דורש טוב לכל עמו בשוה והרים ידיו ואמר ח״ו כל ישראל כו׳ ושקר הגידו שכתב איזה כתב על חסידים כי אדרבה כו׳. וגם בקשתיו שיכתוב לאמשטרדם אודות אנ״ש דחברון והבטיח. ונתתי לו ב׳ חלקים משו״ע אאמו״ר ז״ל וגם התניא שלו וספרים שלי וקבל בכי טוב ונפטרתי ממנו בשלום ובכבוד גדול. כה יהי׳ מכל רבני וואלין ורבני ליטא כו׳ וד״ל. וקנינו מבחורי חמד שלו שתשמישם ביום ובלילה חידושי הר״ן מחידושי דרע״ק הנ״ל בחילוקים ופשטים ויראתי שלא יגיד לי חילוק ואנא לא ידענא כו׳. ברגע הזאת אנו רואים אתנו איש ישיש וזקן בלבוש פולין בקוצמע גדולה ולפה״נ הוא הרב דפה. ונעריהם כילדי נכרים ממש. ובמאכלים נזהרים מכל איסור ודוקא הכל בכשרות בכל. ובמוצ״ש אכתוב לכם באריכות שאעפ״כ ישראלים הם. ואפשר יפה כיון החסיד ר״י פאלצקער שנסע בכל ארץ אשכנז ואמר שלא ראה שום דבר רע עליהם כלל ולכאורה זה פלא גדול. ומפני הכנסת שבת אקצר כעת. בליל מוצ״ש אכתוב לכם בארוכה:

עוד כתב רבינו לחתנו אדמו״ר הנ״ל. ולפה״נ שזה כתב במוצ״ש:

מחדושים דפה אשר ראינו דבר טוב אי׳ שחביב עליהם הילוך לבהכ״נ עם ילדיהם ונשיהם מכוסים והולכים כנהוג אצלינו ובחנות אין יושבים בשבת רק נושאים כל משא בשבת ומטיילים בתערובות זכר ונקבה כנכרים גמורים כו׳. והי׳ אצלינו הרב דפה זקן וגבוה קומה ודרש ממני על מה שנפלא לו על ענני הכבוד שנסתלקו במיתת אהרן הלא גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן. ובכאן אין יודעים ממני רק שאני סוחר ולא רב. ואמרתי לו שהייתי אצל הרב רעק״א ואמרתי לו ס״ת דאור זרוע לצדיק כו׳. ולא ידע רב זה אי׳ נזכר זה. ואמרתי דרוש קטן על רע״ק ששקלו בשרו ישא ו זו תורה וזו שכרה והשיב כך עבמ״ח כו׳ דרע״ק הי׳ גלגול השבטים כי והם אתם חשבתם עלי לרעה רק מחשבה ולא פעולה כי הפעולה הי׳ יט בה

ולהקן מח' זו אמר כך עבמ"ח כו' וד"ל · ואג"ב אמר להרץ הקושיא בהשארה הנפש מאחר שניזון מהנפסד שמצא בשם האריז"ל שפי' כי לא על הלחם לבדו כו' שמוצא פי הוי' הוא חלק הרוחני שבמאכל שמזה יחי' האדם שהיא הנפש ע"כ היא נצחי וכך במע"ב שאמר בדבור תדשא כו' שיצא מכח אל הפועל וא"כ למה הם נפסדים · ואמרתי לו אם ראה שם למה לא ראה עיקר הקושיא שמוצא פי הוי' שבאדם גבוה ממאמר הדשא ולמה האדם ניזון מצומח וחי · ובעיקר הקושיא הנ"ל אינה כלום שהנשמה קודם בואה לגוף היתה במציאות כמאמר ואתה נפחת בי ולמה תפסד בצאתה מן הגוף · ומה שהגשם נפסד גם הרוחני' זהו הצורה שבחומר אבל לא הצורה כמו שהיא וראי' מהמוליד בדומה לו שסומא מוליד שלם כו' · ואמנם איש ריקן הוא ע"כ לא רציתי לדבר עמו הרבה · ובצאתי בקש שאלך אליו ואמרתי לו חולה אני · ואמר לר"ז שו"ב אשר מדבריו ניכר שהוא רב דחסידים ועכ"ז יכול להיות שהוא ירא אלקים · ובא בנו האברך ובקש מהספרים שלי ונתתי לו ספר דרך חיים · ושלחתי לו שיראה בסידורים הנדפסים בשם אאמו"ר ז"ל ח"ב בדיני שבת ובקשתיו שיצוה בכאן שלא לישא בשבת ושילמדו הנערים בחדר כי בא פקודת המלך שבן ה' שנים לא ילמוד יהודית כו' וד"ל ורעק"א ורב דליסא שלחו אל המלך שגזרה זו א"א לקבל ואין תשובה עדיין · והכל צומח מהיהודים בעצמם כי בהפקירא ניחא להו כו' וגודל הרחמנות שעליהם אין די באר כלל כי הנערים בעלי דעה דקי הטבע מאד אך נתערבו בגוים כר ואם אין הבדלה כו' · (חסר איזו תיבות) · וכעת באנו לפה עיר פאלקאוויץ התחלה שלעזי' עיר המלוכה גלוגע מבצר חזק מאד כמה גשרים וחומות ככל הצריך ודע"ב ובאברויסק כל"ח וכל ערי המבצר מופלאים מאד · ומכאן עד דרעזין ק"ב פרסאות ומשם י' פרסאות עד קא"ב וטעפליץ קודם לקא"ב · משם נכתוב מה שיצוו לנו · לפני עיר גלוגע הי' לנו עיכוב ופחד מהמורים בהארמאטין שמלמדים לקלוע אל ההר ואינו דומה שמיעה לראי' שראינו החץ עם הלהב יוצא ברעש גדול ואנו שולחים הכל דרך ריגא לר' שמואל עפשטיין והוא ישלח ליזים · וכן גם אתם תשלחו לידו והוא ישלח לקא"ב על אדרעס וואלף אופנהיים וימסור ליד ש"ב מוה' יצחק דאבענטער מסמילאן או ליד ר"ז קורעניצער וישלחו לשם מקום מושבינו כפי שנגמרנו עמהם

ושוב אין דבר לחדש :

וז"ל המכתב מרבינו שב' מקא"ב לחתנו אדמו"ר הג"ל :

זכרון דברים שפלפל עמי הגאון מנקלשבורג הרר"מ באנ"ע ·

א) מ"ש הרמב"ן בחומש על הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שע"ד האמת זהו ויאמר לאדם הן יראת ה' כו' · וזה פירשתי לו מעט וסוף מעשה שאמר לאדם בבחירה שלו בתומ"צ (שאין הידיעה מכרחת הבחירה כלל) וזהו שיסוד רחב"ע דהוה"ק שאז ראה ויספרה הכינה כו' · ועל מה שאמר ברע"ק שהוק

כך עלה כו' אמרתי לו שרע"ק הי' מקור לתושבע"פ דכולהו סתימאה אליבא דרע"ק ועל כל קוץ כו' שלמעלה מתושב"כ (ולמעלה משעשועים דתוה"ק כו') דנתתב"ם ובינה יתירה נתנה באשה כו' ע"כ א"ל שתוק כו' ובזה ראוי להנ"ל וד"ל וקבל בטוב :

ב) מה שעיין בבה"ז מאמרים שעמוק הוא מאד והוטב בעיניו מאד. אך בענין כשושנה בין החוחים כו' אמר שיגמה"ר במלי שנק' מראה שאין הגילוי רק בבריאה כו'. ואמרתי לו יש ינמה"ר במלי מהארת א"א שוהו אין אשה אלא ליופי כי בחשך דק"נ יושבת וצריכה ליופי העליון כו'. וזהו בין החוחים דע"ש כו'. ואמנם ע"י הבירור נעשה היופי ביותר כמו הבירור דה' דמים טמאים כו' וזהו יברכוכה והוא כוונת דשיר ושבחה כו' י"נ תיבין כו'. וכן בשה"ש שלחיך פרדס רמונים כו' נרד וכרכום קנה וקנמון כו' וקבל והודה בטוב ונחת :

ג) אמר בענין בעצי היער כו' שזהו שלמדו מערבין בתפוחים דמשמע שהוא דבר חשוב והיינו קב חרובין כו'. ואמרתי דהתפוחים מיער גרועים מתפוחי שדה שנק' חקל תפוחין קדישין שזהו הארות א"א כמ"ש רפדוני בתפוחים כי חולת אהבה אני כו' ותפוח אפיק חמרא כו' ומתעורר ריעותא לתפוחי היער היינו במלאכים שנק' עצי היער וכדמיון כשושנה בין החוחים בחי' כנס"י וד"ל :

ד) שאלני מהו כל המחלה אשר שמתי במצרים כו' כי אני ה' רופאך אם אין מחלה למה צריך לרפואה. וזמ"ש וברך את לחמך ומימך והסירותי מחלה כו'. ואמרתי דפי' רפאך הוא ל' תואר שהוא מקור כל החיים. ואמר לי עדיין הקושיא כו'. ואמרתי לו מענין הדרוש דרפאות תהי לשרך דהורה שנק' לחם מן השמים ולחם מן הארץ שזהו בחי' עה"ח ועה"ד טו"ר כמ"ש חכמות בחוץ תרונה כו' חכ"ע וחכ"ת דבעה"ד מברר נ"ין ש"ד וכמו למשמאילים בה כו' אחר שאמר ותורתך בתוך מעי שהיא אכילה חיצוני' דרך הפה בגירסא בלבד כו'. אבל תורה שבבחי' עה"ח כולה פנימי' ורזין דאורייתא שיתגלו טעמי המצות לימוהמ"ש. ודוגמא לזר מה שמלמדין לתינק בט' חדשים כו' כמ"ש מי יתנני כירחי קדם וכתי' בחדר הורתי כו' וא"צ בירור כלל וכמו ואכלתם אכול כו'. וז"ש רפאות תהי לשרך שטבורו פתוח ופיו סתום ואוכל ממה שאמו אוכלה. ובלידה דגאולה נפתח הסתום כו'. וז"ש דרפאות שבעה"ח שאין מחלה כלל ודוקא אח' שהאוזנת למצותיו וכמ"ש קץ שם כו' בשלימות הבירור דעה"ד כי נהחב"ם דוקא ואז כל המחלה כו' כי אני ה' רפאך כו' וד"ל. ונתפעל מאד מאד :

ה) דרוש על זכור את יום השבת לקדשו כו' שעל הולכי מדבריות כו' נ.ידוע ואמר שהוא מתוק מדבש. וא"ל שיש קושיא חזקה מ"ש שמור וזכור בדבור א' נאמרו ששמור בדבור אחד ובעיקר מצוה זו דזכור הלא שבת מיקדשא וקיימא משימ"ב וזכור עם י"ה רמ"ח כמו זכרי עם ו"ה, ובהיותו אצלי למחר ישמע לנכון לע"ע עוסק בד"ח ואיני רוצה לבטלו :

ו) בעין הברכה על המים דכאן א' בגמ' רפואות הן כי מן השמים הז כו'

וכמדומה לי שהם מנקים מכל רע ופסולת ומחזקים היטב הבריאות כבריאה חדשה כו' כידוע בספרי הרפואות (ולא כסממני הרפואות שעושים גרעון בנה"ט גם אחר תיקונם) וזהו כדמיון מזון המן דכתי' ויענך וירעיבך כו' ולא הי' במן פסולת כלל שהרי נבלע ברמ"ח אברים ממש ומתדכי כלחם. ואמנם הוא לגרש הרע לפי שהוא מזוני דחכ' בחי' עה"ח ולחזק הטוב כדי שיהי' בהם כח לברר עה"ד דתורה הנגלית. וזהו למען אנסנו הילך כו' וכמ"ש בזהר דהמן הי' לבדוק לחייביא כו' וזהו כי על כל מוצא פי הוי' דתורה הנגלית כו' וד"ל · וקבל נח"ר גדול ואמר אמת ויציב ומקובל כו' כי הוא איש אמת וירא אלקים כו'. ולואי שיודו כמוהו כל רבני וגאוני ארץ כו'. למחר רצוני לפלפל עמו במ"ש דאוה"ח ע"פ רפאים יחשבו כו' ומעט בענין קץ משיח אך לא יכול לקבל רוב טובה כו' · ובשם שמצוה כו'. וקו"ת הוא ממך כו' ואתך הסליחה כו' א) · וחביב לפני חריפותך בענין הנ"ל ב). ואראנו לפני הגאון הנ"ל כי הפלגתי מאד אותך לפניו · וברגע זה הי' בנו של הרב אצלי ובקש בשם אביו לשלוח לידו ע"י אנשי שקלאוו כל ספרי אאמו"ר דהיינו הד' חלקי שו"ע והלכות שחיטה והתניא ובה"ז וסידור ואמרי בינה וכל הספרים שלי · ובעת עוסק בבה"ז ואמרי בינה ועטרת ראש כו'. עכ"ל מכתב רבינו :

פרק ד

המלשינות שהי' עליו וישיבתו תפוס בוויטעבסק :

אחר שבא רבינו לביתו שלום שלם בבריאותו כו' כנ"ל בקש לישב בשלוה ולא הניחוהו כמארז"ל לא דיין לצדיקים כו' · והנה קפץ עליו רוגזו של המלשינות כי נתעורר א' מהמנגדים דוויטעבסק והלשינו בפני הגג"נ חאוואנסקי מעין המלשינות שהי' על אביו הקדוש רבינו הגדול נ"ע · וגם המלשינות שעליו הי' שלא באמת וצדק כמו שנספר. המלשין הי' מנכבדי וויטעבסק ואיש עשיר וש"ב של רבינו (כפה"נ הי' ש"ב ממשפחת אמו) · והיטב חרה לו על עדת החסידים בכלל ועל רבינו בפרט ונתן עיניו ברבינו

א) הגה מ"ש לא יכול לקבל כו' וקו"ת הוא ממך כו' היינו כידוע שאדמו"ר הנ"ל הי' מחולק עם רבינו בענין אמירת הד"ח כי רבינו הי' אומר ד"ח באריכות הטעמה מאד מאד. ואדמו"ר הנ"ל רצה שיאמרו ד"ח בקצרה לשמור לשונו הזהב של רבינו הגדול נ"ע ואם ירצו לומר ביאור על דבריו יאמרו זה בפ"ע וגם זה בקצרה כו' ע"כ כתב לו רבינו כזה כו' (ואי"ה לקמן נספר מעט מה שהי' מו"מ ודו"ד בין רבינו וחתנו אדמו"ר הנ"ל):

ב) כי הרצמ"ב שאל מרבינו השאלה ע"ד הברכה על המים כו' והי' צריך לזה פלפול ואריכות רב · וידוע שרבינו הי' דרכו בקדש להצניע א"ע בענינים הנגלים כו'. ע"כ אמר לו שיכתוב זה לחתנו אדמו"ר הנ"ל שהוא גאון כו' וכן עשה ואדמו"ר הנ"ל השיב לו באריכות כו':

להלשינו והתחבר עם איש בליעל בדומה לו ב"א של הרה"ח המפורסם ר' פנחס שקלאווער זלה"ה שהי' לו לעזר לבצע מעשהו כו' . וגופא דעובדא הכי הוה א) . כבר כתבנו שבעת פטירת אביו הק' רבינו הגדול נ"ע הי' הוא אז בקרעמענצוק ושלחו אנ"ש אחריו שיבא למדינתינו . ואז הי' הוא עם כל משפחת רבינו בעוני גדול כי כל מה שהי' להם הניחו בלאדי בברחם בעת המלחמה ונאבד שם הכל וגם הבנינים נשרפו ואף המגרשים שלהם גזלו ומה שהי' להם איזה מזומן הוציאו על הוצאות הנסיעה ונשארו בעירום ובחוסר כל וע"כ בנסעו למדינתינו הושיטו אנ"ש עזרתם לו ביד פתוחה ועין טובה בכל מקום בואו . ועד בואו לליבאוויטש נתקבץ אצלו סך נכון שעלה לכמה אלפים רו"ב . ובבואו לביתו הוסכם בדעתו לחלק זה לכל בני משפחתו העניים וכתב מכתב להרה"ח ר"פ שקלאווער שהיות שקבץ סך כזה ורוצה לחלקו כו' ע"כ יושיב עמו את גיסו הרר"ז רוזעס ואת הרר"ש פריידעס ויחלקו זאת . אח"כ במשך שנים רבות נפטר הרר"פ בליבאוויטש והוא הי' חשוכי בנים ר"ל ויירשו ב"א שהי' איש רע ובליעל ומצא בתכריך הכתבים של הרר"פ את מכתב רבינו ונתן עיניו בממון ושלח לרבינו שיתן לו סך נכון ובאם לאו ילשין אותו ע"פ מכתב זה . רבינו השיב שלא יתן אפי' פ"א . שום מעשה עול לא נמצא בזה וביכולתו לעשות מה שירצה . ואז היטב חרה לו והתחבר ביחד עם רעו בדומה לו האיש מוויטעבסק והמתיקו סוד איך להלשינו . מה עשו זייפו את המכתב בזיוף קטן באתוון דזיופא מאותיות שקר היא אות ק'. שבסכום הכסף שהי' כתוב בהמכתב הוסיפו אות ק' ששם הי' כתוב ג' או ד' אלפים והוסיפו ק' ונעשה ק"ג או ק"ד כו' . ואז הלשינו את רבינו שמתקבצים אליו מכל העיירות להמתיק סוד איך למרוד במלכות. ולאות וראי' יראה המכתב שמקרעמענצוק עד ליבאוויטש אסף סך גדול כזה שלא יתכן זה אם לא שיש ביניהם סודות (סעקטין) כו' . וגם הלשינו אותו שהוא שולח שוחד להסולטאן, וגם שבהמ"ד (זאל) שלו נבנה במדת בהמ"ק . ועוד הרבה דברי שקרים כאלו . ותצא הפקודה להביא את רבינו לוויטעבסק. ונשלוח ע"ז שרים פקידי המלך להביאו. השרים באו לשם . ופחדו ב"ב של רבינו שלא יחרד רבינו בבואם עליו פתאום. ונכנסו לרבינו ואמרו לו שיש בכאן שר מוויטעבסק ורוצה לראותו . והבין רבינו תיכף שבאו ללקחו ואמר אאמו"ר הי' בן נ"ב שנה כשלקחוהו בפעם הא' לפ"ב וגם אני כעת בן נ"ב שנה ומעשה אבות סימן לבנים . השרים נכנסו לרבינו ולקחוהו אותו ואת בנו הר"ר נחום זלה"ה ב) . גם תפשו בבות

א) כ"ז שמעתי מאחד מנכדי רבינו כל מעשה המלשינות מרישא לסיפא :

ב) שמעתי שגם את הרר"ז רוזעס והרר"ש פריידעס משקלאוו הביאו לוויטעבסק ויסבו תפוסים. גם שמעתי שהם מתחלה לא הודו בפני הנ"ל כפי האמת וע"כ ישבו תפוס וזמן מה אחר רבינו. ולאח"כ הודו ואמרו האמת ואז נפטרו גם הם מן הדין :

רבינו אם ימצאו איזה כתבים נגד הממשלה . אך מה זה ימצאו שמה שום מעשה עול לא נמצא אצל רבינו. זולת שמצאו החשבונות מצדקת עניי אה"ק תובב"א רשום בבי"ק של רבינו והמלשינים ג"כ היו שם ואמרו זאת הוא אשר אמרנו וכי הוא זה א). ולקחום עמם לוויטעבסק להעתיקם. גם מדדו את הבהמ"ד של רבינו אם הוא מכוון כמדת בהמ"ק ומצאו שלא כן הדבר . כשהביאום לוויטעבסק אמרו המלשינים להשרים שאם רוצים שלא יעשו החסידים שום ערמה ומרמה יובילו אותו לביתו של המלשין מוויטעבסק שהוא בודאי ישמור היטב כו' . ברם זכור לטוב הדאקטאר הייבינטאל שנסע להגג"נ ואמר לו שכפי אשר הוא מכיר ויודע טיב טבעו ורכות מזגו של רבינו הנה אם יהי' בבית שונאו ואויב נפשו בודאי לא יוכל לסבול זה ויהי' בסכנה עצומה . וע"כ צוה הגג"נ שיובילוהו לבית אחר וסביב הבית העמידו משמרת אנ"ח לבל יכנוס לשם שום אדם. והנה המלשינים לא הי' בהם מדה ההסתפקות ולא הסתפקו בזה ורצו לקעקע את הבירה כולה והלשינו גם את הרה"ק רבינו אהרן הלוי נ"ע משטראשיעליע ב). ויצאה הפקודה להביא גם אותו לוויטעבסק והביאו גם אותו לבית אחר (שלא עם רבינו ביחד) וגם עליו העמידו משמרת וישב שם עד ר"ח כסלו ג). שאז יצא לחפשי בעזהשי"ת כמו שנספר אי"ה :

פרק ה

הנעשה עמו בוויטעבסק ויציאתו ממאסרו ביו"ד כסלו :

עתה נספר בקצרה הנעשה עם רבינו בוויטעבסק ואיך הי' יציאתו לחפשי בעזהשי"ת. כשהיו צריכים להעתיק ללשון רוסיא כתבי החשבונות שמצאו בבית רבינו. אמרו המלשינים להגג"נ שיתנו הכתבים להעתיק להאיש מוויטעבסק שהי' מהמלשינים ולא לשום אדם אחר זולתו כי החסידים ערומים בדעת הם ואצל אדם אחר יעשו ערמה ומרמה. אבל אצלו בודאי לא יוכלו לעשות מאומה וכן הי' שמסרו לו החשבונות להעתיקם. והנה באמת לא הי' בהכתבים שום מעשה עול כי זהו רק צדקה שנותנים לאחב"י העניים וזה מותר גם מחוק הממשלה להיות לעזור לעניים באיזה מדינה שהם ומעשים בכל יום הוא שאחב"י ממדינה אחת עוזרים לאחב"י ממדינה אחרת באין

א) שמענו שאדמו"ר בעל צ"צ נ"ע חתן רבינו אמר להאיש מוויטעבסק שהי' ש"ב של רבינו כנ"ל איך מלאך לבך לעמוד על דם קרובך. והשיב קרוב הוא לי (אתמהא) אינני מתייחס בקרובים כאלו הלא השכיח את אנשיו לימוד תורה הנגלית כו' :

ב) בוויטעבסק הי' דר הרה"ח הגביר ר' מכאל דוד ז"ל בן הרה"ק משטראשיעליע נ"ע וכשהביאו את רבינו פגע פ"א בהמלשין וא"ל איך מלאך לבך לעשות כאלה. וא"ל האיש האם גם אתה תדבר הגה גם את אביך אביא לפה ומוצא שפתיו אמר וכן עשה : ג) הזמן שנלקחו הי' אחר חה"ס דשנת תקפ"ו וישבו עד חדש כסלו. הרה"ק משטראשיעלי' עד ר"ח כסלו . ורבינו עד י' כסלו :

מוחה בידם כו'. אך באשר שהמלשינים הלשינו תהלה שרבינו שולח שוחד להסולטאן ע"ב הי' רבינו ואנ"ש במבוכה מזה שלא יהי' בזה מקום תפיסא והוכחה לדברי המלשינים. אך ב"ה שגם המלשינים בעצמם עשו ההעתקה לטוב כפי האמת (יש בזה אריכות דברים ואכ"מ). אח"כ באו לרבינו לקבל ממנו דרישה וחקירה (ראפראס) והראה רבינו לדעת שכל המלשינות הם שוא ושקר. וכי החשבונות הוא רק צדקה שעושים עם עניי אה"ק כנ"ל. ועי"ר הצעטיל אמר שאמת הדבר שאנ"ש עזרו לו אז בנסעו לביתו. שהי' אז בעוני גדול מטלטול הדרך שהי' להם בעת המלחמה וכל רכושם וביתם שנשאר בלאדי נשרפו. אבל לא בסך גדול כזה כי בהמכתב יש זיוף שאות ק' הוסיפו המלשינים כו'. וכשהובא הדבר לפני הגנ"ג נכנס הדבר בלבו שכן הוא וצוה שיבא רבינו אליו ויעמוד לפניו עם המלשינים ביחד ועין בעין יראו וא"ז ויראה מי יכחיש את מי ודברי מי יצדקו כו'. ולבש רבינו בגדי כבוד בגדיו הלבנים של שבת ותוארו הי' כמלאך ה' צבאות ונסע להגנ"ג על מרכבה כבודה. והחסידים בראותם זה נתפחדו מאד פן יחרה להגנ"ג. אך לא כן הי' כי בבואו להגנ"ג כאשר ראהו יפיו והוד תוארו מצא חן בעיניו וכבדו מאד וצוה להגיש עבורו כסא לישב. אח"כ בא המלשין מוויטעבסק והתחיל רבינו לטעון עמו ולדבר עמו קשות וא"ל רשע מה תאבה ממני וטען עמו זמן רב. ואח"כ כשהתחיל האיש לדבר פיו הכשילו ויאמר לו רבי כו'. ואז אמר רבינו להגנ"ג ראה נא אי' איפוא פיהו שאמר עלי שאני רמאי ומורד כו'. ועתה הוא בעצמו קורא אותי רבי באשר האמת כן הוא וקושטא קאי כו'. והאיש לא מצא ידיו ורגליו וכל דבריו הי' בלי דעת לגמרי עד שהגנ"ג א"ל די לך לגנוח כו' והלך משם בכלימה. ורבינו נסע משם בכבוד גדול:

ובהגיע חדש כסלו הוא החדש של גאולה שבו יצא לחפשי ממאסרו רבינו הגדול נ"ע ב' פעמים. אז נפקדו גם בנו ותלמידו שגם הם יצאו ממאסרם בחדש זה. הרה"ק משטראשיעליע יצא ממאסרו בר"ח כסלו ח). ורבינו יצא ממאסרו ביו"ד כסלו. וגופא דעובדא הכי הוה. ביום ההוא בבוקר שלח רבינו ע"י בנותיו פראשעניע להגנ"ג ט). וכאשר הגישו בנותיו הפראשעניע והגנ"ג

ח) בסיפורים הנדפסים כתוב שהרה"ק עשה קידוש בש"ק בלילה בהתלהבות גדולה כדרכו ונזדמן לאחד מהשרים לראות זאת ולשמוע וסיפר להגנ"ג שהרב הוא איש אלקי. מובן הדבר שאיש אלקי אינו מהפושעים והמורדים כו'. ועי"ז הוקל דינו מעט. ואח"כ יצא ממאסרו לגמרי כו':

ט) הוא הס' בד קדש שלח רבינו הגדול להקיסר פאויל שבקשו שמלפניו משפטו יצא ואז יכיר האמת כי במלך מאיר מדת האמת ממדת המלכות שלמעלה. והוסיף רבינו בזה שגם בהשרים מאיר ג"כ האמת כאו"א לפי ערכו והיותר גדול וקרוב מאיר בו ביותר ע"כ בקשו שמלפניו דוקא משפטו יצא ולא ימסור זה להשרים הקטנים ואז יכיר האמת כו':

קראה וישרה מאד בעיניו. וגם הבנות התחילו לבכות במר נפשם. א"ל הגנ"צ למה זה תבכו לכו לביתכם לשלום ופניכם לא יהי' לכם עוד. כי חיש מהר יצא אביכם ממאסרו. וכן הי' שהגנ"צ מהר דברו לאמר לאסורים צאו כו'. ז"ד שבאו הבנות לבית מושב רבינו כבר הגיע הפקודה מהגנ"צ להסיר משמרת האנ"ח משם א). והבית נתמלאה מאנ"ש ורבינו ישב תיכף ואמר ד"ח. וגם היום הזה נקבע לאנ"ש ליו"ט ומשתה ושמחה ואין אומרים בו תחנון כו'. ולמלשינים שלם ה' ג"כ כמפעלם כי האיש מוויטעבסק הי' מגבירי העיר ואציליה. ואח"כ העני מאד וגם נעשה שיכור גדול חובק אשפתות. וביו"ד כסלו כשהיו אנ"ש חוגגים ושותים לחיים עבור שמחה רבינו הי' הוא בא ואומר הלא אני עשיתי לכם השמחה תנו לי שכרי כו' והיו משקים אותו עד שהי' נופל שיכור כמנהגו כו':

פרק ו

נסיעתו להאדיץ. ופטירתו בעיר ניעזין.

עתה נספר הנעשה עם רבינו אחר צאתו ממאסרו עד יום פטירתו. הנה המשפט שלו לא נגמר אז לגמרי כ"א שנשלח לפ"ב והוגש לפני שרי מושב הסאנאט. לשמוע מה יאמרו המה ע"ז. וע"כ הי' רבינו מתפחד שמא יקחוהו לפ"ב. וגם אז הי' העלילה דוויליז. והמלשינים סבבו דבר העלילה גם אליו ב). והי' מתפחד מאד גם מזה ולא נח ולא שקט עד ששבה מחלתו

א) כשאמר תלים פסוק פדה בשלום נפשי. כי רבינו הגדול הי' גומר התלים בכל שבוע ויציאתו הי' ביום ג' ופסוק זה הוא מיום הג' לשבוע. ורבינו הי' גומר בכל חדש וזהו ביום י' מהחדש כו':

ב) כשהסבו דבר העלילה דוויליז אליו שאל רבינו לחתנו אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע מפני מה יש עלי כ"כ קטרוגים שעלילה דוויליז שאין לה שום שייכות אלי מסבבים אותה ג"כ אלי. והשיב לו חתנו אדמו"ר הנ"ל לפי דעתי זהו מפני שדברי רבינו הגדול נשכחו (כי רבינו הי' אומר ד"ח באריכות גדול מאד עד שהשומעים לא היו יכולים להבחין אנה הם דברי רבינו הגדול שעליהם נבנה הדרוש. וחתנו אדמו"ר הנ"ל דרך אחרת הי' לו לשמור דברי רבינו הגדול כמו שהם רק אח"כ להוסיף ביאור כו') וזה הי' ביום ו' עש"ק. בליל ש"ק לא אמר רבינו ד"ח. ונכדו אדמו"ר הרי"ל נ"ע בן חתנו אדמו"ר הנ"ל הי' אז אחר החתונה והי' סמוך על שולחן אביו. והי' כרוך מאד לרבינו וד"ח שלו ורבינו הי' ממתין עליו באמירת ד"ח כידוע. ובסעודת הערב שאל אדמו"ר צ"צ לבנו מה חידוש הי' היום בבהמ"ד (כי הוא בעצמו הי' הולך לד"ח של רבינו רק לפרקים כו') והשיב לו בנו שלא הי' ד"ח כלל. ושחק אדמו"ר ובנו לא ידע מה זה. למחר בבוקר הלך בנו הנ"ל לבית הטבילה לפני חלון רבינו. והנה רבינו עומד מוטרד ברעיוניו. וכאשר ראהו הולך קרא אותו ושאלו מה אתה לומד. והשיב שהוא לומד ס' אמרי

אליו שנית . והנה בקיץ תקפ"ז נשמע שבודאי יקחוהו לפ"ב ונסע להאדיץ מקום מנוחת אביו רבינו הגדול נ"ע . ובכל הדרך הי' מלא רוגז ודינים ולא דרש ד"ח כלל ולא רצה שיתקבצו אליו אנ"ש . וגם כשהי' רוצה לכתוב ד"ח הי' מזדמן לו מניעות וכמה פעמים נפל העט מידו . וזה הי' לו לסימן על תוקף הדינים ר"ל. והי' אומר תמיד שהוא מתירא משנת תקפ"ח שמרומז עליו גזירות ר"ל . והתחיל לרמוז לאנ"ש ע"ד הסתלקות . פ"א אמר הנה אאמו"ר נ"ע הי' בן נ"ד שנה כשנלקח לפ"ב בפעם הב' ונתנו לו אז ברירה מן השמים או יסורים או הסתלקות ובירר יסורים . ולפי הנראה שאופן הב' הניח לי עכן הי' שנסתלק בן נ"ד שנה מכוון) . אח"כ בא להאדיץ על ימים נוראים בשנת תקפ"ח והי' כמה פעמים על קבר אביו רבינו הגדול נ"ע ונתקבצו לשם מכל הסביבות ודרש ד"ח הרבה בבהמ"ד שלפני הקבר . פ"א הלך להשתטח ושהה זמן רב . ואח"כ יצא משם בשמחה רבה ופניו שוחקות ואמר פעלתי מאאמו"ר נ"ע שיפטרוני מהרבנות וחשבו אנ"ש שכוונתו הוא שיסע לאה"ק תובב"א שהי' רצונו לזה תמיד ואמרו לו אנ"ש למה לאדונינו לדבר כדברים האלה איך העזבו אותנו כצאן בלי רועה והשיב להם הלא עמכם חתני הרה"ג רמ"ש שי' הוא יהי' לכם לרועה נאמן א) . והשיבו לו אנ"ש בודאי לא תהי' זאת (שלא יניחו אותו לאה"ק תובב"א):

אח"כ נסע משם לשוב לביתו ונסע דרך עיר ניעזין (פלך טשערניגאוו) ושם נחלה מאד והוכרח להתעכב שם . והשיגו דאקטורים גדולים מאד כו' אך כולם פה אחד אמרו שאין יודעים תרופה למחלתו . ואעפ"כ נתנו לו רפואות וסמנים חריפים לחזקו קצת . וגם הזהירו אותו שלא יאמר ד"ח כלל . וזה הי' לו למורת רוח מאד ואמר קצתי בחיי כו' . אח"כ גברה עליו החולאת ביותר עד שלא היו יכולים לנגוע בו כי תיכף הי' מתעלף . והיו משיבים נפשו ע"י ריחות וסמנים חריפים . ונמשך הדבר כן עד חדש כסלו . בחדש כסלו בשבוע שלפני פטירתו היו אצלו הדאקטורים וראו שהוא שוכב בלי שום חיות גופני עד שנתפלאו ממה הוא חי . ואמר אחד מהם לחבריו הנה אראה לכם דבר פלא הנכם רואים שהוא שוכב בלי חיות . וכאשר נרשה לו לומר ד"ח יקום מיד בחיות חדש . המה כן עשו והוא קם

בינה והדרושים האמרים בש"ק הוא אומר כל השבוע. והשיב לו רבינו בזה"ל למוד למוד לא תשמע לאביך כו'. והיו כל הדברים כחידה סתומה אצלו. ואח"כ בסעודת הבוקר חקר מאביו וסיפר לו כו':

א) אחד מהרבנים מנכדי רבינו סיפר לנו שרבינו הגיע אז פ"נ על אהל אביו רבינו הגדול בזה"ל . אנא אור ישראל נרו וקדושו . בקש נא רחמים בעד מעט קהל עדת ישראל שיפקוד אל אלקי הרוחות איש אשר יצא לפניהם ואשר יביאם יהי' איך שיהי' כו' וד"ל (ונראה שכוונתו יהי' איך שיהי' אם שיסתלק או שיסע לאה"ק תובב"א):

תיכף בפנים לוהבות ואמר לתקן לו מקום מושב ותקנו לו ונתקבצו כל אנ"ש עד שנתמלא הבית . ואמר רבינו להם עתה אומר לכם חדשות שלא גליתי מימי . ומי יודע מה שהי' מגלה אז רזי דרזין וסתרי דסתרין . אך מה' הי' נסבה שלא יגלה הדברים הנסתרים . כי א' עמד סמוך לרבינו על ספסל וראשו כפוף ופתאום נפלה הכובע מעל ראשו על רבינו ובלבל אותו ואמר רבינו מהנראה שאין רוצים מן השמים שאגלה זאת ופסק מזה והתחיל לדבר מענין שבשבוע זו התחילו ליקח לאנ"ח מאחב"י ואמר ד"ח ע"ז מהו המכוון שלמעלה בזה א). בח' בכסלו רצה לכתוב ד"ח מענין חנוכה . אח"כ אמר העולם כולו בצער ואני אתענג כ"כ ומשך ידו מלכתוב . אח"כ אמר לאנ"ש שילכו לביתם וישתו משקה ויהיו בשמחה . וא"ל אנ"ש הלא בקרוב יהי' י' כסלו יום שמחת רבינו ואז נשמח. אבל עתה לשמחה מה זו עושה. אמר להם רבינו אעפ"כ לכו ועשו כאשר אמרתי ואני אלמוד משניות טהרות בדביקות ואתענג קצת וילכו אנ"ש ויעשו כאשר צום כו' . בליל ט' כסלו כשתקנו לו משכבו נתעלף מאד והשיבו רוחו בריחות וסמים חריפים . וכמה פעמים נתעלף באותו הלילה. ובפעם האחרון לא יכלו לעוררו ויהי צעקה גדולה בבית והקול נשמע בעיר ונתקבצו כל אנ"ש ואנשי העיר וגם ח"ק באו לשם ויראו כי אין רוח בקרבו ואמרו שימשכו ידם מלעוררו עוד כי אפס תקוה כו' . אך אנ"ש ובנ"ב לא השגיחו עליהם ועמדו סביב למטתו מרחוק והסתכלו בו זמן רב עד שפתח את עיניו ופניו שוחקות . ויקרבו אליו בניו ואנ"ש ויאמרו לו למה אדונינו מבהיל אותנו האם לא שמעתם קול הצעקה שהי' פה. ויאמר להם אני שמעתי קול קורא מה צריכה נשמה כזו בעוה"ז (כן סיפר א' מהרבנים מנכדי רבינו נ"ע) . אח"כ אמר שילבישו לו כתונת לבנה ולבש לבנים ונתעטף לבנים דומה

א) הדרוש נמצא בכתובים שרשמו אחד מהשומעים אז והוא דרוש ארוך . ותוכן הדברים בקצרה שם. דכתיב אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי שקיום העולמות הוא ע"י התומ"צ שהם רצונו ית'. וזהו כי רוצה ה' בעמו כו' . אך בעת החורבן נסתלקו המצות . ואח"כ הוחזרו פ"ז מ"ע (כמאחז"ל ע"פ דומה דודי לצבי מה צבי מחזיר ראשו כו' ראשו כתם פ"ז כו') שיהי' על ידם קיום העולם כו' . אך כעת נעשה קטרוג שגם אלו הפ"ז מצות יסתלקו מפני שאינם מקיימים אותם ברעו"ד כדבעי רק דרך מצות אנשים מלומדה כו' . ואז לא הי' קיום העולם ח"ו . וע"כ ה' החפץ בקיום העולם והוא הממליך מלכים ולב מלכים ושרים בידו נתן בלבם שיתחילו ליקח לאנ"ח מאחב"י. שבשעת העבודה אין יכול לקיים מצות ה' ותורה ותפלה והוא בוכה ע"ז במר נפשו כו'. ואח"כ כשנותנים לו זמן לעשות איזה מצוה ולהתפלל הוא מקיים זה בשמחה גדולה וברעו"ד. ואז הוברר הדבר שמקיים המצות ברעו"ד כו' וממילא יש קיום להעולם כי אף אם לא ימצא רק אחד כזה יכול להיות קיום על ידו לכל העולם בסוד כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה כו'. וכל מאי דעביד רחמנא לטב עביד כו':

למלאך ה' צבאות והתחילו להיות · פניו מדמימות וישב ט. רבה והתחיל לדבר טוב על כללות אחב"י ולהכריעם לכף זכות. איך שנזהרים מאד במצות מעשיות א). ובפרט במצות הצדקה בצוק העתים האלה שכאו"א נותן יותר מיכולתו כו' והתחיל לעורר רחמים עלידם כו'. אח"כ אמר לאנ"ש ובנ"ב שיהיו בלילה זו בשמחה כי שמחה ממתיק דינים וגם אמר שיקראו האנשי מדע שהיו שם שרצונו לומר ד"ח ונתמלא כל הבית אורה ושמחה והי' שמח באנ"ש כבעת התונת דודים עד שכולם סברו שבעת יחזור לאיתנו. ורבינו הכין א"ע לומר ד"ח ואמר לאחד מהנצבים עליו. הנה בעת אמירת הד"ח תשגיח עלי בעינא פקיחא כי יכול להיות שאתנמנם ואז תגע בי בידך ואתעורר כו'. ודרש ג' פעמים ב' פעמים ע"פ אחרי הוי' תלכו כו' ופעם הג' ע"פ זכר רב טובך כו'. ואמר הגם שהדרוש כבר נדפס בסידור אבל אני אהי' המלמד מזה ואלמדנו לכם בתוס' ביאור. והי' דורש בהתלהבות עצומה וכמה פעמים שאל אם האיר השחר. וקודם עלות השחר סיים הדרוש באלו הדברים כי עמך מקו"ח מחיי החיים ואשתככו מילי' ופרחה רוחו ונשמתו בחד קטירא אתקטר בי' בקוב"ה כו' ב) ביום ט' כסלו (תקפ"ח) יום שנולד בו ונתמלאו לו נ"ד שנה מיום ליום ונתקיים בו הפסוק את מספר ימיך אמלא שארז"ל ע"ז שהקב"ה ממלא שנותיהן של צדיקים מיום ליום כו'. ובעצם היום הזה הובא לקבורות ונגנז ארון הקודש. ונהפך לאבל אז היו"ט של אנ"ש ביום י' כסלו. ובכל המקומות שהגיעה השמועה עשו לו אבל גדול וכבד ג). הוי ואבוי חטאינו עשו. אך ה' הוא הצדיק עליו נשליך יהבינו ואת היא נחמתינו כי אמרותיו חייתנו מפיו אנו חיים גם עתה בספרי קדש שהניח לנו לפליטה גדולה אותן שכבר נדפסו ואשר בכתובים עודינה הן המה לנו לעינים להורות לנו הדרך כו' ומאור נשמתו יושפע עלינו שפע ברכה ברוז"ג ויזכינו לראותו בביאת משיח צדקנו בב"א:

על קברו בנו אהל. ואצלו בהכ"נ להתפלל כמו על מקום מנוחת אביו הקדוש רבינו הגדול נ"ע ובאים להשתטח ולהתפלל שם. והי' יענגו ביום קראנו. זיע"א:

א) ואמר הגם שיש קלא שנאת חנם ופירוד לבבות שע"ז הי' דוה לבי מאד כל ימיו אבל במצות מעשיות הם נזהרים עלהיו"ט כו':

ב) חתנו אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע (שמילא אחר רבינו וישב על כסא קדשו כו') אמר שהסתלקות כזו לא מצינו מיום פטירת הרשב"י ע"ה כמש"ש באדר"ז שארשב"י כי שם צוה ה' את הברכה חיים כו' · א"ר אבא לא סיים בוצינא קדישא למימר חיים עד דאשתככו מילי' כו'. זכאה חולקי' עלי' אתמר לך לקץ ותנוח לגורלך לקץ הימין בב"א:

ג) בס' בית אברהם להגאון אבד"ק אערסאן נדפס הספד שעשה עליו הגאון המחבר זלה"ה:

פרק ז

ידבר בקצרה מצאצאי רבינו. בניו וחתניו וצאצאיהם :

בניו של רבינו

הא׳ הרה״ח המפורסם ר׳ מנחם נחום זלה״ה. הי׳ חסיד ועניו ושפל ברך מאד והי׳ מכיר את רבינו הגדול נ״ע והוא הוליכו אחר פטירתו מפייענא להאדיץ והי׳ לו מס״נ רב ע״ז. הוא הי׳ חתן הרר״ז ריבלין משקלאוו. ובזווג שני הי׳ חתן גיסו הרה״ק ר׳ יעקב ישראל זלה״ה. והוא הי׳ מחותנו של גיסו אדמו״ר בעל צ״צ נ״ע כי אדמו״ר הרה״ק ר׳ ישראל נח נ״ע בן אדמו״ר נ״ע הי׳ חתנו של הרר״נ. גם הר״ר שניאור בן הרר״נ הי׳ חתן אדמו״ר צ״צ. עוד בן יש לו להרר״נ (לבד הר״ר שניאור הנ״ל) הוא הר״ר לוי יצחק שי׳ איש נכבד ורם המעלה כו׳. עוד בן ג׳ יש לו הרה״צ ר׳ מרדכי דובער שליט״א מטאמאיישפאל והוא מבת גיסו הרה״ק ר׳ יעקב ישראל זלה״ה מטשערקאס. אחר פטירת אביו רבינו קבע דירתו בניעזין והי׳ שם עד יום פטירתו. ומ״כ לא רחוק ממקום מנוחת קדשו של מר אביו רבינו נ״ע.

הב׳ הר״ר ברוך זלה״ה חתן הרה״ק רח״א נ״ע בן רבינו הגדול נ״ע. והוא אביו של הרה״ג המפורסם ר׳ שניאור זלמן זלה״ה שהי׳ רב בק״ק באחמוט:

בנות הי׳ לרבינו ששה. וחתניו לוקחי בנותיו הם

האחד המיוחד אדמו״ר בעל צ״צ נ״ע. אודותו כבר דברנו בחלק הא׳ תם כאן בפנים. ואי״ה עוד נדבר ממנו בארוכה במדור בפ״ע אשר שם יסופר מכל מה שעבר עליו. גם מבניו הקדושים וכל צאצאיו יעו״ש:

הב׳ הרה״ק ר׳ יעקב ישראל זלה״ה בהרה״ק ר׳ מרדכי מטשארנאבל וצלה״ה חתונתו הי׳ בשנת תקע״א. ורבינו הגדול נ״ע הי׳ על החתונה כמ״ש לעיל במכתב הרר״פ שקלאווער זלה״ה לאנ״ש יעו״ש. והוא הי׳ חותנו של אדמו״ר הרה״ק ר׳ יוסף יצחק בן אדמו״ר בעל צ״צ נ״ע. ונכדו הוא הרה״ק ר׳ מרדכי דובער שליט״א מהארנאסטאייפאל שהוא כעת מהצדיקים המפורסמים בערי מאלע רוסיא ופולין:

הג׳ הרה״ח המפורסם ר׳ יקותיאל זלמן זלה״ה נכד הרה״ק מבערדיטשוב נ״ע (בן הר״ר יוסף בונם זלה״ה חתן הרה״ק מבררדיטשוב נ״ע) והוא הי׳ ג״כ מחותנו של אדמו״ר בעל צ״צ נ״ע כי בנו הרה״ג ר׳ לוי יצחק זלה״ה רב דוויליז הי׳ חתן אדמו״ר הנ״ל:

הד׳ הרה״ח המפורסם ר׳ אהרן זלה״ה בן הר״ר משה משקלאוו זלה״ה הנקרא בשם ר׳ משה ר׳ הירשס (עי׳ בחלק הא׳ במדור הר״ד סענדר משקלאו

זלה"ה) . והוא הי' ג"כ מחותנו של אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע כי אדמו"ר מוהר"ש נ"ע בן אדמו"ר הנ"ל נ"ע הי' חתנו כי הוא אביה של הרבנית מ' רבקה תי' אשת אדמו"ר מוהר"ש נ"ע . הוא הדפיס ספר התו"א פעם הראשון בשקלאוו . תנצב"ה :

הה' הרה"ח המפורסם ר' יעקב כולי זלה"ה בן הרה"ח המפורסם ר' זלמן רוויזעם זלה"ה משקלאוו . לאחר פטירת רבינו נסע עם כל ב"ב לאה"ק תובב"א וקבע דירתו בעה"ק חברון תובב"א. ושם באה"ק מ"כ. תנצב"ה :

הו' הר"ר יונה זלה"ה מזיטאמיר . והי' דר בליבאוויטש. תנצב"ה :

פרק ח

תלמידי רבינו הגדולים ומפורסמים

תלמידיו רבים היו בעלי דעה והשכל . מהם היו אותן שזכו לשמש בקדש אצל אביו קה"ק רבינו הגדול נ"ע ואח"כ שמשו אצלו כמו אצל אביו ממש ושתו בצמא דברי קדשו . ואיזה מהם היו שהיו רק כפופים אליו , ומהם שתחלת שמושם הי' אצלו ואח"כ אצל חתנו הק' אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע . ומהם שכל שמושם הי' רק אצלו לבד :

אלו הן ששמשו תחלה אצל אביו הקדוש נ"ע :

הר"ר יצחק אייזיק מהאמי' זלה"ה ,
הר"ר זלמן זעזמיר זלה"ה
הר"ר זלמן קורעניצער זלה"ה
הר"ר פנחס רויזעם משקלאוו זלה"ה
גיסו הר"ר זלמן רויזעם זלה"ה
הר"ר בנימין קלעצקער זלה"ה
הר"ר זלמן ב"ר אליהו ריבלין זלה"ה
הר"ר יצחק אייזיק מוויטעבסק זלה"ה
הר"ר ברוך מרדכי מבאברויסק זלה"ה
הר"ר משה מייזילס מווילנא זלה"ה
הר"ר זלמן ווועלקעס זלה"ה
הר"ר אברהם בירך מסמיליאן זלה"ה
הר"ר נחמי' מדובראוונא זלה"ה
הר"ר נתן מפאלצק זלה"ה
הר"ר אברהם מקאליסק זלה"ה
הר"ר יוסף מליבאוויטש זלה"ה
הר"ר פסח מאלאסטויקער זלה"ה
הר"ר שמרי' זוקעווער זלה"ה
הר"ר ליב מאולע זלה"ה
הר"ר שלמה רפאלס מווילנא זלה"ה

ואלו הם תלמידיו שתחלת שמושם הי' אצלו

הא' הרה"ק ר' הלל זלה"ה מפאריטש. בן הרה"ח המפורסם ר' מאיר מבראהין זלה"ה א) . מימי ילדותו הי' עילוי גדול והי' נק' בשם העילוי מזומץ ב) .

א) שהי' מחסידי הרה"ק ר' נחום מטשערנאבל נ"ע. ואח"כ הי' אוהב וכפוף להרה"ק ר' מרדכי מטשערנאבל בן הרר"נ נ"ע: ב) עיר קטנה בסמוכות רוסיא הקטנה:

הי' תלמידו של הרה"ק ר' אברהם דובער מאורוטש נ"ע בעל ס' בת עין עה"ת. אח"כ הי' מסתופף בצל הרה"ק ר"מ מטשארנאבל נ"ע והי' שותה בצמא דברי קדשו עד כי הגיע לידו ס' הקדוש לקו"א מרבינו הגדול נ"ע והפקחנה עיניו לראות האור הגנוז בו כי טוב הוא אז כלתה נפשו ללימוד החסידות א)· אח"כ לאחר פטירת רבינו הגדול נ"ע נזדמן להרה"ק ר"ז ועזמיר זלה"ה להיות בעירו של הרר"ה, והתקרב הרר"ה אליו והוא הסביר לו על מה הטבעו ענין החסידות כו'. ואז נתוסף לו השוקה על תשוקתו כו' וגמר בדעתו לנסוע לרבינו · ונכנס לרבו הרה"ק ר' מרדכי הנ"ל וא"ל שרצונו ליסע לליבאוויטש ובא אליו לקבל פרידת שלום · והרה"ק הנ"ל לא רצה להניחו להתפרד ממנו ואמר לו שלא יסע ואיים עליו מאד כו'. אך הוא לא שם לבו לזה ואמר לו שבודאי יסע בלי עיכוב · ואביו וב"ב כשמעם מדברי הרה"ק ר"מ הנ"ל אליו היו יראים מקפידת הרה"ק הנ"ל ולא רצו להניחו ובקשו את כל הבע"ג דעירם שאם ירצה לנסוע עמהם לא יקחו אותו · אך הוא לא המתין על הבע"ג וישם לדרך פעמיו ללכת ברגליו ובדרך נזדמן לו איזה סיבה אך ב"ה שיצא בשלום (ויש בזה אריכות דברים ואכ"מ) · ובא לליבאוויטש לרבינו נ"ע והתקשר אליו בחבלי עבותות האהבה והי' שותה בצמא דברי קדשו והי' מעמיק בהם מאד מאד עד כי נתעלה שם באופן נעלה מאד ב) · אחר פטירת רבינו התחיל לנסוע לאדמו"ר בעל צ"צ נ"ע עד שהתקשר אליו והי' נוסע כמ"פ בשנה ולא פחות משני פעמים (על חה"ש ועל חנוכה) והי' שותה בצמא דברי קדשו. וכל מה שהי' שומע מרבותיו הי' רושם הדברים והי' מוסיף תוס' ביאור בשני חצאי ריבוע וגם הי' כותב דרושי עצמו שהיו בנוים על יסודות דברי קדשם של רבותינו · ורבותינו הק' היו מחבבים אותו מאד מאד · ואדמו"ר בעל צ"צ נ"ע הי' קוראו גם שלא בפניו בשם ר' הלל ג) · ואדמו"ר הי' שולח אליו בחורי אנ"ש שישבו אצלו והוא ידריכם בדרך החסידות כו'. מקום משכנו הי' התחלה בעיר פאריטש הסמוכה לבאברויסק · ואחר שנסע הרה"ח ר' ברוך מרדכי

א) סיפר שמתחלה למד עם חבר כל השבוע גלה. ובש"ק לעת קבלת שבת היו מתעטפים בטליתים ולומדים קבלה כל השבת. ואמר שהיינו סוברים שאנחנו ל"ג. אח"כ הגיע לידינו ס' התניא וראינו שאפי' בינונים אין אנו עדיין ואז פשטנו הטליתים ופתחנו הדלת שהי' סגור כו'. ועי"ז נתפשט המאמר בפולין האדיע צדיק הלואי כאטש א בינוני כו':

ב) רבינו חשב ג' מהחסידים שפעל בהם (אויס געפירט) המכוון כרצונו. הרה"ח ר' משה יצחק זלה"ה מיאס. והר"ר נטע מאלאסטירשלענער. והשלישי הוא הרר"ה:

ג) פ"א הי' בליבאוויטש ונחלה שם מאד מסיבה אחת ידועה ושלח אדמו"ר הנ"ל צעטיל בכ"ק לאנשי בהמ"ד דהעיר בזה"ל לומר תלים עבור הצדיק החסיד ר' הלל כו'. וגם אדמו"ר בעצמו הלך לבקרו ואמר לו אז ד"ח בענין שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא כו':

זלה"ה מבאברויסק לאה"ק תובב"א קבלו אנשי באברויסק את הרר"ה לרב יחידי גם על קהל עדת המנגדים וכולם היו יראים וחרדים מדבריו שהיו כגחלי אש כו'. וגם עתה יראים וחרדים שם לשמו ולזכרו כו'. לספר בשבח הנהגותיו ומסירת נפשו על הד"ח ובדקדוקי מצות לא יכילון כמה ניירות כי הי' זה באופן נורא ומבהיל מאד והוא מהמפורסמות שא"צ ראי'. ואחד מהרבנים נכדי רבינו אמר עליו שהי' מרכבה למעשה כו' (וסיפר ע"ז מעשה שהי'). ובפרט בענין הצדקה שהי' עוסק בזה עד מיצוי הנפש ממש. ודרכו הי' לנסוע כמה חדשים בחדשי הקיץ בערי מאלע רוסיא לקבץ נדבות עבור הקאלאניסטין דשם לחזק עסקם (שלזה הי' רצון רבינו כמש"ל במכתבו לאנ"ש עד"ז) וגם הי' מדריכם בעבודת ה'. ובארץ ההיא מצא לו משכב מנוחה שנפטר שם בשנת תרכ"ד בעיר חערסאן בדרך נסיעתו. ביום י"א מנחם אב. ולקול השמועה רעשה כל הארץ כו'. ועל קברו בנוי אהל ורבים נוסעים להשתטח שם. ושם במאלע רוסיא עוד היום חרדים לשמו ולזכרו ועודנו חי בקרבת הערים ההם א). בעת פטירתו הי' זורח עדיין אור שבעת הימים אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע וכאשר הגיע השמועה אליו דאוג דאג עליו מאד מאד כו'. השאיר אחריו ברכה כתבים רבים בד"ח ומהם שיצאו לדפוס אחר פטירתו. הא' ספר לקוטי ביאורים ביאור על קונטרס ההתפעלות מרבינו ועל כמה פרקים משער היחוד ועל הקדמת ס' דרך חיים מרבינו כו'. וזה לא כביר יצא לדפוס ס' פלח הרמון דרושי התורה ומועדים ונדפס על ס' בראשית וחנוכה. (ומהם דרושי רבותינו עם הגהותיו כנ"ל ומהם דרושי עצמו כו'). ויתר החלקים לא יצאו עדיין לאור הדפוס. הוא הי' כרוך מאד להרה"ק ר"ז זעזמיר זלה"ה ב). ומביאו כמ"פ בדרושיו. והרז"ז הי' מחבבו מאד ג) עם הרה"ק

א) בעת פטירתו נשאר בע"ח הרבה אלפים. שהי' נותן לצדקה על בטוחות שלו צעטליך וכדומה ואח"כ הי' פורע כו'. ואנשי מאלע רוסיא התנדבו תיכף לסלק כל החובות שלו כו':

ב) אמר כי כל אדם צריך להיות לו רב המשפיע (כמו אדמו"ר) וגם חסיד שיסביר לו דברי הרב בהבנה והשגה והחסיד שלו הי' הרז"ז:

ג) שמענו שפ"א בימי רבינו אחר פטירת רבינו הגדול נ"ע הי' חתונה א' שהיו שם כל החסידים הגדולים והי' נמצא ביניהם מהחסידים הישנים שלא רצו לכפוף קומתם לרבינו באמרם שעתה אחרי פטירת רבינו הגדול אין עוד רב. והרבה היו שם שהתקשרו לרבינו ובתוכם הי' הרז"ז. וגם הרר"ה הי' שם והי' אז ערך בן כ"ח שנה. ונעשה מדובר ביניהם והתחילו הבעלי פלגותא לדבר איך שאין רב והראי' שאין רואים עתה בחורים שיגדלו (בלא"ה ואו זעהט מען איצטער יונגע לייט זאלין אויסוואקסין כו'). והרר"ה שהי' אז צעיר לימים עמד מרחוק. וקם הרז"ז ואמר להם הראהו את האברך העומד מרחוק הנה הוא יכה את כלנו על קדקדינו (בלא"ה ער וועט אונז געבין אלעמען איבער'ן קאפ כו':

ר"א מהאמי' זלה"ה הי' ג"כ מקורב מאד וכפוף לפניו וכמ"פ הי' בא אליו להשתעשע עמו והרר"א הי' אומר לפניו ד"ח · והרר"ה מביאו הרבה פעמים בדרושיו (עי' בהתחלת ס' לקוטי ביאורים). בס' צ"צ לאדמו"ר נמצא תשובה אחת להרר"ה שהשיב לו בשנת תקפ"ג בחיי רבינו נ"ע (בהיות הרר"ה בן כ"ח שנה) יעו"ש · הי' לו בן יחיד הרב ר' זלמן זלה"ה הי' אדם יקר מאד ודם המעלה ונפטר על פני אביו ונשאר ממנו בן הוא הר"ר פנחס מאליסאוו שי' ולקחו לביתו וגדלו ואמנו כבנו כו' · וחתנו הוא הר"ר רפאל מרדכי ז"ל בן הר"ר ברוך שמואל זלה"ה בנו של הרה"ק רח"א נ"ע בן רבינו הגדול נ"ע זי"ע · והם הוציאו לאור הדפוס את הס' חנ"ל ובס' פלח הרמון עשה הרר"פ הקדמה ויספר בקצרה מתהלוכותיו בקדש יעו"ש :

הרה"ק ר' אלי' יוסף ריבלין זלה"ה מדריבין בן הרה"ח הר"ר ליב זלה"ה מאלע ובן"א של הרה"ח המפורסם ר"ז ב"ר אלי' ריבלין משקלאוו זלה"ה. תחלה הי' מסתופף בצל קדושת הרה"ק משטראשיעליע נ"ע אך אח"כ מה' הי' נסבה שהתקשר לרבינו · והרה"ק משטראשיעלע כשמעו זאת אמר שהוא מוחל לו כי הוא יודע בו שכל מעשיו לש"ש. אחר פטירת רבינו הי' איזה שנים שלא התקשר לאדמו"ר בעל צ"צ נ"ע. אך אח"כ התקשר אליו בכל עוז ותעצומות והי' שותה בצמא דברי קדשו · הי' גאון בנגלה ובחסידות ואין גומרים עליו את ההלל וכל אנ"ש עונים אחריו מקודש ויספרו ממנו גדולות גם בענינים רוחני' כו'. רבותינו הק' היו מחבבים אותו מאד א) · והיו שולחים אליו בחורים לישב אצלו ללמוד ד"ח כו' ב) · מתחלה הי' בעיר דריבין ואח"כ נעשה לרב בעיר פאלאצק. אך לא הי' שם כ"א זמן קצר. כי פתאום נתעורר בו רצון והסכם חזק לעזוב את הרבנות ולאור באור ארץ החיים אה"ק תובב"א וכן עשה שנסע לאה"ק בהסכם אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע וקבע דירתו בעה"ק ירושלים תובב"א והי' שם שנים הרבה · ואח"כ בערך שנת תרט"ו כלתה נפשו להתראות עם אדמו"ר ובא לחו"ל והי' תחלת נסיעתו לליבאוויטש. ומשם נסע על המדינה ואנ"ש קבלוהו בכבוד גדול מאד מאד ותמכוהו במתנת ידם הפתוחה לרווחה. ואח"כ שב לאה"ק תובב"א ושם מ"כ. השאיר אחריו ברכה כתבים רבים בנגלה ודא"ח ומאד עמקו דבריו. ונדפס אחר פטירתו ספר יקר ממנו על הלכות קדוה"ש

א) אחד מהרבנים נכדי רבינו אמר עליו שהוא יורד לעומק דעת רבותיו יותר מכל החסידים הגדולים (בלה"א בזה"ל. זייא טאכלין ארוס ווארט. און ער קריכט אריין אין ווארט כו') :

ב) הרה"ח המפורסם בדורינו ריח"ז יאנעוועד זלה"ה גם אותו שלח אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע אליו וישב אצלו זמן רב ועל ידו נתקרב הריח"ז לאדמו"ר ולעסק חסידות והדברים ארוכים והריח"ז הי' רועד לשמו ולזכרו כו' :

ודיני ווסתות ושו"ת אחת ארוכה מאד בהלכות צדקה . והספר בכלל נקרא בשם אוהלי יוסף על שמו (אוהלי אותיות אליהו) ונדפס בהסכמות הרבני' ראה"ק תובב"א הספרדים והאשכנזים וכולם מפליגים מאד בשבחו . והספר נתקבל לרצון אצל אנ"ש. בנו הוא הרה"ח ר"ז ריבלין זלה"ה הי' איש יקר רוח מאד והוא עשה הקדמה לספרו הנ"ל . וגם בנו השני ר' בנימין בא שם עה"ח וכותבים שם שזהו מעט מן המעט ממה שנמצא אצלם כתבי קדש שלו בנגלה ובד"ח עד למרבה כו' . הרב הגאון ר' שניאור זלמן זלה"ה שהי' אב"ד דפאלצק ואח"כ הי' אב"ד שנים הרבה בלובלין (ואח"כ באה"ק תובב"א) הי' תלמידו בנגלה והוא אמר לאנשי פאלאצק שיקבלו את הרש"ז הנ"ל לרב:

הרה"ק ר' נטע זלה"ה ממאלאסטיסצענע. הי' מסתופף בצל קדושת רבינו . ואחר פטירת רבינו התקשר לאדמו"ר בעל צ"צ נ"ע והי' שיחה בצמא דברי קדשו . וגם אליו היו שולחים רבותינו בחורים מאנ"ש לישב אצלו ללמוד ד"ח א) . והוא אחד מהשלשה שאמר רבינו שפעל בהם המכוון ברצונו . הי' חסיד ועניו ופשטן ושפל ברך מאד . בצורתו הי' נראה כאיש פשוט ובבואו לליבאוויטש אם הי' רואה אותו מי שלא הי' מכירו הי' סובר שזהו איש פשוט לגמרי כי הוא הי' נחבא אל הכלים כו' ב). והוא הי' רב בעיר הנ"ל ביחד עם הרב הגאון ר' אלעזר משה ז"ל אבד"ק פינסק שהרא"ם הי' רב דאשכנזים והוא הי' רב דחסידים וכל המתנגדים דשם היו אוהבים אותו ומקרבים אותו ובפרט הגביר ר' יצחק ז"ל הי' מקרבו מאד ותמכו גם בממונו . כי הוא הי' רצוי לכל אחיו ודורש טוב לכל עמו כו' :

א) דרכו הי' כשהי' צריך ללמוד ד"ח עם הבחורים הי' אוחז באחד מהנערים והי' אומר בזה"ל באלינקע ודברים קצרים האלו היו נכנסים כאן בלב הנער עד שהי' מתחיל לבכות כו' . בההיכליך שלו היו מוצאים הד"ח נרשם פיסקי פיסקי דף מענין זה ודף מענין אחר כי הוא לא הי' מביט על המשך הסבר הדברים כ"א על האור הגנוז בהם כו' :

ב) פ"א הי' בליבאוויטש בעת היאריד . ובא בלילה לבהמ"ד (זאל) של אדמו"ר ללון שם . והנה אדמו"ר צוה להנערים שהיו יושבים ולומדים בבהמ"ד שלא יניחו שום אדם ללון שם כי בעת היאריד היו שם גנבים הרבה וכשבא הר"נ לשם והם לא הכירו בו ע"כ אמרו לו שילך מבהמ"ד כו'. והתחיל לבקש שיניחוהו ללון כי איננו גנב כו'. אך הם לא רצו להניחו בשום אופן . וכאשר לא רצה לצאת משם ברצונו הטוב לקחוהו בחזקה ונשאוהו להוציאו כו' . בתוך כך בא לשם אחד מהרבנים בני אדמו"ר וכשראה זאת אמר להנערים מה זה אתם עושים הלא זהו ר' נטע כו'. והנה שם ר' נטע הי' ידוע להם וכשמעם זאת נבהלו ונתבלבלו וזרקוהו מידיהם על הארץ כו' . וא"ל הר"ר נטע לבן אדמו"ר מה זה אתם רוצים מהם הלא הם עשו כדין כמצווה עליהם מאדמו"ר ומה אני כו'

הרה"ג החסיד המפורסם ר' משה יצחק זלה"ה מיאס . שמו גדול ומהולל מאד בפי אנ"ש. הי' מהחסידים הצעירים של רבינו הגדול נ"ע. ואח"כ הי' מקושר לרבינו מאד מאד ורבינו הי' מחבבו מאד . והוא אחד מהשלשה שאמר רבינו עליהם שפעל בהם (אויסגעפיהרט) המכוון כו' . אחר פטירת רבינו התקשר לחתנו אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע והיה חשוב וספון אצלו והי' אומר לו ד"ח ביחידות כו' :

הרה"ח המפורסם ר' שמרי' פייטילסאן זלה"ה בן הרה"ח המפורסם הנגיד ר' מרדכי מליעפלי' זלה"ה (עי' בחלק הא' בתולדות רבינו הגדול נ"ע) הי' חסיד גדול ומקושר מאד לרבינו . ואחר פטירת רבינו הי' שנים הרבה שלא התקשר לאדמו"ר בעל צ"צ נ"ע עד שנת תר"ג שנסע אדמו"ר לפ"ב ולקח עמו את הר"ר שמרי' למליץ כו'. ואחר רבוי הנפלאות שראה שם מאדמו"ר התקשר אליו בכל עוז ובא לביתו בהתפעלות עצומה ומאז הי' רועד לשמו ולזכרו והי' שותה בצמא דברי קדשו. הוא הי' חכם גדול והי' יושב תמיד בפ"ב לצורך עסקיו . וכל עניני אדמו"ר שהיו נוגעים אל הכלל ואליו בפרט הי' על ידו ותמיד היו מריצים אגרותיהם זל"ז. ומ"כ בפ"ב. תנצב"ה:

הרה"ג החסיד המפורסם ר' מרדכי זלה"ה רב ומו"צ דליעפלי' אביו של הרה"ח המפורסם בדורינו הר"ר משה ישראל זלה"ה מדריסא . הי' אדם גדול מאד ובעל צדקה גדול מאד בדרך הפלגה. ובעירינו ליעפלי' יספרו ממנו גדולות . ושמענו בשם יודעיו ומכיריו שאמרו שבנו הרה"ח רמ"י הנ"ל הי' כחלא בר חמרא לגבי אבוה הרר"מ הנ"ל :

אא"ז *) הרה"ח המפורסם ר' מנחם מענדל ב"ר יהושע אברהם הלוי זלה"ה מליעפלי' . מחסידי רבינו המקושרים מאד א). והי' שותה בצמא דברי קדשו ומעמיק בהם מאד מאד . והי' משפיע ד"ח בעירינו ליעפלי'. ולימודי ד"ח ובפרט בס' התניא הי' נפלא ועמוק מאד . והעיקר שהי' נזהר מלומר דבר מעצמו בלתי יסוד מוסד מרבותינו הקדושים ב) . ואחר פטירת רבינו

א) הי' עמיתו ורעו של הר"ר מרדכי הנ"ל מו"ל דליעפלי'. וכשנסע רבינו למהלב רוסיא נשמע הקול שרבינו יסע לאה"ק תובב"א ונשאר בדעתו שיסע גם הוא עם הרר"מ הנ"ל לאה"ק. שימכור ביתו וילביש בזה את ב"ב וגם את ב"ב של הרר"מ הנ"ל ויקח סוס ועגלה להושיב ב"ב של שניהם והוא עם הרר"מ ילכו ברגליהם כו' וכבר היו מוכנים לזה. אך בתוך כך הגיע השמועה מפטירת רבינו ונתבטל מחשבתם כו':

ב) גם בנגלה הי' למדן גדול והי' לו תלמידים הרבה לומדים מופלגים כי עסקו הי' עסק מלמדות. כי הגם שכמ"פ רצו לקבלו לרב ומו"ל באיזה עיירות אך

*) אבי אמי הצנועה מ' איטא ביילא ע"ה נפטרה כ"ו אדר ראשון תרמ"ו תנצב"ה

מתחלה לא התקשר לאדמו"ר בעל צ"צ נ"ע. ואדרבה כו'. אך במשך הזמן נסבב הדבר שהי' אצלו איזה פעמים וראה ממנו כמה ענינים נוראים ונפלאים עד שנתפעל מאד ואז התחרט מאד ומאז הי' כפוף לאדמו"ר. ועם שהתקשרותו א"יו לא הי' ע"ד ההתקשרות לרבינו. עכ"ז הי' חרד לדבריו הקדושים בכל הפרטים ככל החסידים הגדולים המקושרים באמת אליו. ולאדמו"ר הרי"ל בן אדמו"ר נ"ע הי' לו התקשרות יתירה ח). ואחר פטירת אדמו"ר הי' מורז את אנ"ש לנסוע לקאפוסט לאדמו"ר הנ"ל ט). אך כאשר בזמן קריב נפטר גם אדמו"ר הנ"ל הי' גונח מכאב לב. ובליל כ' כסלו דשנה ההיא (תרכ"ז) ישב עם אנ"ש ודברו הרבה אודות אדמו"ר הנ"ל ומפטירתו והי' מוריד דמעות כנחל שוטף ושם גופא נחלה והובילוהו לביתו ושכב על ערש דוי עד ליל א' דחנוכה. ואחר שבירך נ"ח בדעת צלולה שחל"ח. תנצב"ה

הרה"ח המפורסם הר"ר אהרן מבייעשינקאוויץ זלה"ה (שהי' נקרא בשם אָרקע צעסליוויצער). הי' למדן גדול בנגלה ע"ד הפלגה. ובר"ח הוא, המפורסמות שא"צ ראי'. ומתחלה הי' מסתופף בצל קדושת הרה"ק משטראשיעליע נ"ע. ואח"כ נזדמן לו לשמוע ד"ח מרבינו ונתלהב מאד מהד"ת שלו והתקשר אליו בכל עוז עד פטירת רבינו. ואח"כ לאדמו"ר בעל צ"צ נ"ע לא התקשר ואדרבה כו' (עם שהי' אצלו איזה פעמים כו'). ובעת ההיא הי' רב בבייעשינקאוויץ הר"ר פרץ זלה"ה (שאח"כ הי' רב בנעוויל ואח"כ בטשערניגאוו) והוא הי' ג"כ מחסידי רבינו אבל לאחר פטירת רבינו התקשר בכל עוז לאדמו"ר בעל צ"צ נ"ע. ומחמת שהי' שומע מהר"א איזה דברים בעניני רבנות אדמו"ר שלא כדת ע"כ הי' ביניהם מחלוקת גדולה תמיד כו'. אח"כ נתקבל הר"א לרב בעיר סעננא. ואחר שנסע הרר"פ לנעוויל להיות

הוא לא רצה בזה כי בחלה נפשו בשם רב ובחר יותר בעסק מלמדות. ונמצא ממנו הרבה חדושים בגפ"ת שהי' רושם בעצמו וגם שהיו רושמים תלמידיו לזכרון. גם הי' בעל צדקה גדול ובעל גמ"ח שעם שהי' עני כל ימיו הי' מופרש אצלו ששים רו"כ על גמ"ח תמיד כמבואר בלוחתו שמצאו אחר פטירתו. וגם הי' עסקן בצדקות והי' סובב בעצמו מבית לבית לקבץ נדבות וגם לעת זקנותו שהי' חלוש מאד עכ"ז לא נח ולא שקט מזה ודבריו היו עושים פרי כי כל אנשי העיר היו מחבבים אותו והיו חרדים לדברו. והוא לא הי' נושא פנים לשום אדם יהי' מי שיהי' ועכ"ז היו כולם אוהבים אותו. וכל עניני העיר היו נחתכים על פיו כו' וכ"ז הוא בעירנו מהמפורסמות שא"צ לראי' כו':

ח) גם עם בנו אדמו"ר הרש"ז נ"ע מקאפוסט הי' לו ג"כ התקשרות עצומה בהיות אדמו"ר בליעפלי' סמוך על שולחן אותנו וביחד המתיקו סוד. והוא אמר עליו בזה"ל א ווארט מאכט ער קלאר כו':

ט) כי הוא בעצמו לא הי' יכול לנסוע אז מחמת חלישות בריאותו וזקנותו:

שם רב ומו״צ אז קבלו אנשי בייעשינקוויץ את הרר״א לרב ומו״צ בעירם . והוא הי׳ מרביץ תורה לבחורי אנ״ש בנגלה ובחסידות . וחסידי בייעשינקוויץ הישנים חרדים לשמו ולזכרו כו׳ תנצב״ה :

הרה״ג החסיד המפורסם הר״ר פרץ ולה״ה שהי׳ מתחלה רב בבייעשינקוויץ ובנעוויל . ואחר כך בטשערנינאוו . הי׳ מחסידי רבינו . ואחר פטירתו של רבינו התקשר בכל עוז לאדמו״ר בעל צ״צ נ״ע . והי׳ בר פלוגתי׳ של הרר״א מבייעשינקוויץ כנ״ל. והוא הי׳ מהרבנים הגדולים המפורסמים בדורינו. אחר פטירת אדמו״ר בעל צ״צ נ״ע הי׳ נוסע לבנו אדמו״ר מוהר״ש נ״ע :

הרה״ג החסיד המפורסם הר״ר נחום ולה״ה מטשערנינאוו . חסיד גדול ממקושרי רבינו. וגם הי׳ תלמידו של הרה״ק ר׳ יצחק אייזיק מהאמי׳ ולה״ה כמ״ש בשער ספר מאמר השפלות והשמחה להרה״ק ר׳ יצחק אייזיק הנ״ל

הרה״ח המפורסם ר׳ יעקב ולה״ה מקידאן (הנקרא בעולם בשם יעקיל קידאנער) הי׳ חסיד גדול מחסידי רבינו ואח״כ מחסידי אדמו״ר בעל צ״צ נ״ע עלפה״נ שמתחלה הי׳ מסתופף בצל הרה״ק משטראשיעליע נ״ע) . הי׳ בר דעת ועמקן גדול בד״ח . ונמצא ממנו בכת״י ביאור על ס׳ התניא באריכות גדול. גם הביא לדפוס ס׳ מצרף העבודה (הנקרא בשם וויכוחא רבא) והוסיף בו הוספות רבות וע״כ נקרא על שמו. גם נדפס ממנו ס׳ סיפורים נפלאים ספמ״ע מרבותינו הק׳ מהם מה שעיניו ראו ולא זר . ומהם מה ששמע מפי אנשים נאמנים מאנ״ש . ענינים נפלאים מאד. ע״ש ותמצא כף נחת :

הרה״ח המפורסם ר׳ אפרים יפה ולה״ה מקאפוסט בן הרה״ח המפורסם ר׳ ישראל יפה ולה״ה מדפיס דקאפוסט (מחסידי רבינו הגדול נ״ע). הי׳ מחסידי רבינו והי׳ חשוב בעיניו ומקרב אליו מאד . אחר פטירת רבינו התקשר לאדמו״ר בעל צ״צ נ״ע. ועלה ברצונו לנסוע לאה״ק תובב״א ואדמו״ר הנ״ל לא הסכים ע״ז . אך אח״כ פעל ממנו בתנאי שלא ישוב לחו״ל עוד . ונסע לשם . אך במשך איזה שנים כלתה נפשו לבוא לאדמו״ר ונסע בחזרה ונעשה רוח סערה בים וכמעט שלא נטבעה הספינה . וראה בחלום את רבינו עם אביו רבינו הג׳ נ״ע ואמרו לו שזהו על שעבר על דברי אדמו״ר. אך הבטיחוהו שינצל וכן הי׳. ובא לחו״ל. ובעיר ארשא שהל״ח . תנצב״ה :

הרה״ח המפורסם ר׳ צדוק ולה״ה מקאפוסט הי׳ חסיד גדול מחסידי רבינו ונפלאות מעשיו וחסידותו הי׳ עד להפליא . אחר פטירת רבינו הי׳ מסתופף בצל אדמו״ר בעל צ״צ נ״ע . הרה״ק ר׳ הלל מפאריטש ולה״ה כשהי׳ נוסע דרך קאפוסט הי׳ מתאכסן אצלו . ואמר עליו שהוא חסיד כרצון אדמו״ר הזקן ורצון אדמו״ר האמצעי ורצון אדמו״ר בעל צ״צ זכר כולם לברכה :

הרה"ג החסיד המפורסם ר' שמעון מנשה זלה"ה מילידי שקלאוו. ובשיסד רבינו הישוב בעה"ק חברון תובב"א נסע גם הוא לחברון. ואח"כ מינוהו שם לרב ומו"צ והי' עוסק בכל עניני הכולל. והוא הי' חשוב מאד אצל כל הגבירים הפרתמים חבירי כל ישראל ועי"ז הי' טובה גדולה לכולל חב"ד. והי' גדול בתורה וחסיד גדול. ואנשי אה"ק רועדים לשמו ולזכרו. ונפטר זה לא כביר זקן ושבע ימים. תנצב"ה:

הרה"ח המפורסם ר' זלמן זעלוועשר זלה"ה בן הגביר ר' יצחק זעלוועשר זלה"ה (עי' בחלק הא') הי' מחסידי רבינו ואח"כ מחסידי אדמו"ר בעל צ"צ נ"ע. והדפיס סידורי אדמו"ר עם הד"ח עם הרבה הוספות בשנת ת"ד. והי' יקר רוח וחכם גדול. ובדרך נסיעותיו הי' כמ"פ אצל גדולי וגבירי המנגדים והיו מכבדים אותו מאד:

הרה"ח ר' חיים מליבאוויטש זלה"ה (הנקרא חיים דער קלייגער בר'). הי' ממקורבי רבינו. ושמענו שרבינו נתן לאחד מעות למחצית שכר ואח"כ הי' איזה סכסוך ביניהם. וקרא רבינו להחסידים שהיו שם שיאמרו עם מי הצדק. והשיבו לו בודאי עם רבינו הצדק. אך הרה"ח אמר לו הנה עם שאתם רבינו אבל בכאן נראה שהצדק עם האיש הזה. וא"ל רבינו כן דברת ויפה דברת כפי האמת ואני מחזיק טובה לך שאינך נושא פנים לי. ותיכף שלם להתובע:

פרק ט

ספרי קדש של רבינו נ"ע שיצאו לאור

א) פי' המלות מהדו"ב על הסידור חלק ב' מן השמים מספרים עד ברוך שאמר ומעט מפסוד"ז באורך גדול מאד נדפס כמה פעמים (ועוד נמצא בכ"י השלום ליה מה שלא בא עדיין בדפוס). וגם הד"ח שבסידורי התפלה מרבינו הגדול נ"ע הם רשימותיו ולשונו הק' של רבינו שרשם מאמרי אביו הק' ע"פ הסבר שלו בו' וכ"ה הספר ביאורי הזהר כמבואר בההקדמות של הספרים הנ"ל יעו"ש:

ב) הוספות לסי' התו"א שנתוסף בהדפסת התו"א פעם הב' (הרכ"ב) וכתב על ששי' ההוספות שזהו מרבינו. ושמענו שאדמו"ר בעל צ"צ נ"ע היקנם. היינו שלקח דרושי תורתו רבינו הארוכים מאד וקצרם כו':

ג) אמרי בינה. לבאר באורך גדול ענין ק"ש ושמו"ע יחו"ע ויחו"ת כו' והוא עמוק מאד. הדפיסו רבינו בעצמו ובכ"י נמצא הרבה שלא בא עדיין בדפוס כו'):

ד) שער האמונה . בו יבאר רבינו באורך גדול יסודי ושרשי האמונה הטהורה כו' ויבאר שם באורך כל ענין חג הפסח ויצ"מ כו' :

ה) שער היחוד הנקרא קונטרס ההתבוננות . בו יבאר רבינו באורך כל ענין וסדר ההשתל' והצמצום ומקו"פ ושה"ע ומה"ת כו' ונדפס ביחד עם ס' שער האמונה כו' (ובס' לקוטי ביאורים מתלמידו הרד"ה זלה"ה נדפס ביאורים על כמה פרקים מספר הזה) :

ו) שער התשובה והתפלה חלק א' כולל ב' שערים. הא' נקרא שער התשובה . והב' שער התפלה :

ז) שער התשובה והתפלה חלק ב' . כולל ג"כ ב' שערים עד"ז הנ"ל . ונקרא בשם חינוך :

ח) שער התשובה והתפלה חלק ג'. כולל ג"כ ב' שערים עד"ז הנ"ל. ונקרא בשם דרך חיים . ויש בו הקדמה ארוכה ונפלאה (ובס' לקוטי ביאורים מהרד"ה זלה"ה נדפס ביאור עליה) וכל אלו השלשה הדפיס רבינו בעצמו :

ט) שערי אורה על חנוכה ופורים באורך גדול מאד כדרכו הדפיס רבינו בעצמו :

י) עטרת ראש על ענין ר"ה ויוכ"פ ועשי"ת ושבת שובה ג"כ באורך כדרכו :

יא) קונטרס ההתפעלות . יבאר כל ענין ההתפעלות באורך והוא עמוק מאד (ותלמידו הרד"ה זלה"ה עשה ב' ביאורים עליו ונדפסו בשם לקוטי ביאורים כו') :

יב) גביע הכסף מאמרים יקרים השייכים לחתונה ועוד איזה דרושים על ענין הגשת יהודה ליוסף כו' :

יג) ס' תורת חיים על סדר פרשיות התורה . נדפס מתחלה עד פ' חיי שרה ע"י בנו הרה"ח המפורסם ר' מנחם נחום נ"ע אחר פטירת רבינו נ"ע . ואח"כ הדפיס גם מפח"ש עד סוף ספר בראשית . ושם בהקדמה כותב שרבינו פקד עליו שיוציא לאור הדפוס את הספר הזה על כל התורה אך לא אסתייעא מילתא להדפיס יותר כו' . ושמענו שבקרוב יוציאו לאור הדפוס חלק ב' על ס' שמות :

יד) שני המאורות . מאמרים קצרים בד"ה שרשם רבינו דברי מר אביו הקדוש

כמו שאמרם קבצם א׳ מבני מערבא והוציאם לאור הדפוס זה לא כביר :

טו) פוקח עורים ס׳ קטן בל״א לעורר הלבבות לתשובה ולהורות דרכי התשובה, הדפיסו רבינו בעצמו :

עוד נדפס ס׳ קטן עיון תפלה בל״א על שם רבינו . אך שמענו שא״ז שלו כ״א מחסיד א׳ כו׳ :

לבד זה נמצא בכ״י דרושים יקרים ונפלאים ממנו למאות ולאלפים כו׳ ואופן כתיבתו הי׳ נפלא מאד אשר ישתומם הרואה עצם כי״ק :

בנגלה כבר כתבנו שלא זכינו לשיחתו וזולת עיך חי״ בוגין על שו״ע אהע״ז שנמצא בכ״י. וגם על הל׳ נדה נמצא ממנו בכ״י) . אבל גם בנגלת הי׳ גאון גדול כמש״ל :

* * *

ספר

בית רבי

חלק ג׳

בו יסופר את אשר עבר על אדמו״ר הגאון החסיד האלקי
המפורסם בכל קצוי ארץ רבינו מנחם מענדל נ״ע
מליבאוויטש (נכדו של רבינו הגדול נ״ע וחתנו של
אדמו״ר האמצעי נ״ע) זיע״א.

גם מכל ב״ב ותלמידיו וחבוריו הכל כמו בחלקים הקודמים.

גם ידובר בו מבניו ונכדיו רבותינו הקדושים נ״ע אשר מלאו אחריו
וינהלו את בית ישראל עד עתה. ומנכדיו רבותינו הקדושים שליט״א
אשר ינהלו כעת את אנ״ש. ה׳ יאריך ימיהם ושנותיהם עד
ביאת ינון בב״א :

יגעתי ומצאתי בעזהשי״ת

חיים מאיר

בא״א הרבני המופ׳ וו״ח י״א כו׳

מוהר״ר אברהם שמואל הייללמאן נ״י מליעפלי
(פלך וויטעבסק)

ראש דבר

טרם נקרב אל המלאכה בסיפורינו זה בחלק הג׳ נקדים דברים אחדים ונבקש פני הקוראים לבל יאשימונו אולי ימצאו בדברינו אודות רבותינו הק׳ בני ונכדי רבינו נ״ע אשר באחד הארכנו מעט יותר מבחבירו. ידעו נא הקוראים הנכבדים שלא באנו בכאן להכריע את הכף כו׳. ומי אנחנו שיהי׳ מן המכריעים כו׳. אך כבר כתבנו בהקדמתינו לח״ק הא׳ שלא כתבנו רק מאשר מצאנו מפי ספרים או שמענו מפי סופרים נאמנים ולא מפי השמועה משמועות שונות. ע״כ כל אשר ידענו נאמנה ממקור נאמן כתבנו וזולת זה לא כתבנו. וגם פה לא העלינו כ״א מה ששמענו וראינו מרבותינו. וע״כ במקום שהיינו מקורבים יותר בודאי שמענו וראינו יותר. ולכתוב דבר שלא שמענו ולאמר שמעתי כו׳ זהו בודאי לא ממנהג חכמים כו׳. והעד ע״ז יוכל להיות אחד מרבותינו הק׳ ה׳ יאריך ימיו ושנותיו שאנחנו איננו מן המקורבים אליו. אך נזדמן לנו פ״א להיות אצלו וראה דברינו והוסיף לנו על אביו הקדוש איזה דברים הנה הדברים האלו נמצאים עתה בשלימות כמו שאמרן כי ראוים הדברים כו׳. ובטחונינו בהשי״ת שכל מי שיבינם בעין טובה וישרה ידיננו לזכות. וכמו״כ ידינו אותם מן השמים לכף זכות אכי״ר:

עוד נבקש יסלחו לנו שאר הנכבדים ממשפחת רבינו שלא הבאנום פה. כי בכאן כל מגמתינו רק לכתוב סדר השתלשלות הרבנות מרבינו הגדול עד עתה אשר זה ידענו. ושאר הנכבדים אין ידוע לנו עדיין כולם. ולכתוב א׳ והשני לא. זה יהי׳ יותר קפידא. ע״כ כתבנו פה רק את הרבנים מנכדי רבינו. (זולת אחדים שנזכרו פה שהי׳ נדרש להמשך הענין כו׳). ואי״ה עוד חזון למועד לקבץ כל משפחת רבינו איש לא נעדר ונדפיס זה אי״ה בשם הוספה להספר. והשי״ת יגמור בעדינו כו׳:

תוכן הענינים

פ״א הולדתו וגידולו. ודרכו והילוכו בקודש.

פ״ב רבנותו. נסיעתו על המדינה. תרומיות מדותיו.

פ״ג היותו בפ״ב. מאסר א׳. ומכתב א׳ ממנו

פ״ד המו״מ שם בדבר הקבלה כו׳. נסיעתו מפ״ב בכבוד.

פ״ה הדפסתו את הלקו״ת. ורוב הכתבים שכתב.

פ״ו המלשינות עליו. השרפה בליבאוויטש. חליו ופטירתו.

פ״ז ידבר בקצרה מבניו וחתניו.

פ״ח ידבר בארוכה מבניו ונכדיו רבותינו שמלאו אחריו. וכעת בנ״ע מנוחתם.

פ״ט ידבר מנכדיו רבותינו שליט״א אשר ינהלו כעת את אנ״ש.

פ״י תלמידיו הגדולים ומפורסמים.

פי״א ספרי קדש שלו שבאו לדפוס.

פרק א

זמן הולדתו. סדר ואופן גידולו. ודרכו והילוכו בקדש עד ישבו על כסא רבנותו :

אדמו"ר הרה"ק ר' מנחם מענדל בהרב ר' שלום שכנא נ"ע הי' נכדו של רבינו הגדול נ"ע (בן בתו דבורה לאה ע"ה) וחתן בנו אדמו"ר האמצעי נ"ע. נולד בערך שנת תק"נ א)· ובהיותו בערך בן ב' שנים נפט"ה אמו ע"ה ולקחו זקינו רבינו הגדול נ"ע לביתו וגדלו ואמנו בהשגחה יתירה בגוף ונפש כו'. ובוצין בוצין מקטפי' ידיע. בהיותו עוד קטן בשנים ראו הכל שזה הקטן גדול יהי' ב)· עד היותו בן י"ג שנה הי' עיקר לימודו בתורתינו הנגלית והי' עילוי גדול ע"ד הפלגה· וכאשר הגיע לבן י"ג התחיל רבינו הגדול נ"ע ללמדו חכמת הקבלה ודא"ח וכל טוב לא מנע ממנו בנגלה ונסתר עד כי מסר לו כל סתרי חכמתו וכל דרכי העבודה מזוקק שבעתים כו'· בהגיעו לעונת שידוכין עשה זקנו רבינו הגדול נ"ע שידוך עבורו עם בנו אדמו"ר האמצעי נ"ע (עבור בתו הצדקניות מ' חיי' מושקא ע"ה) ואחר החתונה לקחו חותנו הנ"ל לביתו והחזיקו על שולחנו וגם הוא למדו בכפליים לתושיה כו'. הוא הי' עמיתו וחבירו של הגאון החסיד ר' נחמי' זלה"ה מדוברואונא (שהי' אז חתן הרה"ק רח"א בן רבינו הגדול נ"ע) והיו לומדים ביחד והיו רעים אהובים כל ימיהם ותמיד הי' להם מו"מ וע"ז בשו"ת וגם בדא"ח. וכשנעשה רבן של ישראל הי' הגאון ר"נ נוסע אליו לפרקים להשתעשע עמו כו' ואז הי' כותב עליו בשם מורינו. גם עם הגאון ר' יהודא ליב זלה"ה אבד"ק דווינסק (הנקרא בשם הבטלן מדע"ב) למד בימי עלומיו. ואח"כ היו מריצים זל"ז אגרותיהם בשו"ת· בעת פטירת רבינו הגדול נ"ע הי' הוא אז בערך בן כ"ג שנה. ובו בזמנו הי' מלא וגדוש מים התלמוד בבלי וירושלמי וכל נושאי כליהם כל המפרשים והפוסקים ראשונים ואחרונים וכל ספרי הקבלה ודא"ח שהיו נמצאים במחיצת קדשו של רבינו אחד מהם לא נעדר וכולם היו כמאן דמונח בכסתי' כו'· ורובי תורותיו בנגלה וחסידות התחיל לכתוב עוד בחיי זקנו רבינו הגדול נ"ע וכתביו היו למראה עיני רבינו הגדול וישרו מאד בעיניו ג).

א) ערך שנה ומחצה אחרי פטירת מורינו הקדוש הרמ"מ נ"ע מהארדאק (שנפטר ר"ח אייר תקמ"ח) והוא נשא את שמו הקדוש :

ב) בהיותו בעונת הפעוטות כבר חמש כבר שית שאל ממנו זקנו רבינו הגדול נ"ע קודם פורים. האם למדת המגילה. והשיבו כן למדתי. ושאלו עוד האתה מבין אותה והשיבו לא. אינני מבין למה הי' צריך המן לעשות העץ גבוה חמשים אמה האם מרדכי הי' ארוך כ"כ. ושחק רבינו הגדול. ואח"כ בפורים אמר הדרוש יעשו עץ גבוה חמשים אמה דרוש נפלא ויקר איך שהמן רצה להגביה א"ע לשער הנו"ן כו' ומשם נופל הי' מפלתו כו' :

ג) הכתבים הי' כותב את בסוד ובהצנע וגם מחותנו הסתיר הדבר והי' כותבם אחר חצות לילה בשעה שבני הבית היו ישנים. ואח"כ הי' מצניע הכתבים

ובסוף ימי רבינו הגדול התחיל לחזור ד"ח בפני אנ"ש א) • וכל החסידים הגדולים כשהי' נופל להם איזה ספק בדברי רבינו הגדול וכוונתו היו נכנסים אליו לשאול את פיהו כו' • אחר פטירת רבינו הגדול נ"ע כל ימי רבנות חותנו הקדוש הוסיף שקידה על שקידתו בתורה ועבודה ובכתיבה ד"ח ב) ושו"ת כי כל השו"ת שהיו מגיעים לחותנו אדמו"ר נ"ע הי' מוסרם לו לרבינו שיעשה תשובה ואח"כ הי' מכניסם לו לעיין בהם ולבקרם כו'. גם רבים היו מגישים תעצומותיהם בשו"ת אליו ביחוד ג). והי' יושב אז מובדל מבנ"א והוסיף טהרה על טהרתו וקדושה על קדושתו עד שנעשה כמעין המתגבר כו'. לד"ח של חותנו אדמו"ר הי' הולך לפרקים פעם בחדש ד). וכמה פעמים הי' שולח חותנו אדמו"ר אליו שירשום הד"ח ששמע ממנו וישלח לו ה). בסוף ימי חותנו

באיבת אשתו כו'. ופ"א יצא חותנו מחדרו ודלת החדר של חתנו רבינו הי' פתוח וראה שהוא יושב וכותב ואחוריו אל הדלת ונכנס חותנו בחשאי לחדרו ועמד מאחוריו וראה מה שכתב ואח"כ הלך משם ג"כ בחשאי והוא לא הרגיש בו כלל. ולמחר בוקר כשהלך להתפלל קרא חותנו לבתו אשת רבינו ואמר לה שהוא גוזר עליה בגזירת כיבוד אב שתביא לו הכתבים והוכרחה להביא לו שלא בטובתה והוא לקחם ולא החזירם לה. אח"כ כשהלך רבינו להארגז ליקח הכתבים ולא מצאם וסיפרה לו אשתו המעשה. רגז מאד עליה וקפץ ונשבע שבאם לא יחזירו לו הכתבים יגרשנה. ורצתה בבהלה לזקנה רבינו הגדול ושלח רבינו הגדול לבנו שיביא הכתבים אליו תומ"י. וכאשר הביא הכתבים לפניו וראה כל הכתוב שם צוה לבנו שיחזירם לו. ואמר בזה"ל אחי יהודא ליב שרייבט ווי איך זאג. בני דובער שרייבט וויא איך מיין. ונכדי מענדל שרייבט וויא איך זאג און וויא איך מיין כו' וד"ל:

א) כשהתחיל לחזור ד"ח ספרו לרבינו הגדול שנכדו נעשה חוזר. ואמר רבינו הוא לא יהי' חוזר כ"א מחזיר כו' והמ"י:

ב) ס' הטעמי מצות שלו ד"ח כתב אז. כי מביא שם מו"א או דו"ח הרב שי'. ועל רבינו הגדול כותב שם נ"ע או ז"ל:

ג) בס' נ"ל יש שאלה אליו מהרר"ה מפאריטש זלה"ה בשנת תקפ"ג. כן נמצא שם שאלה ותשובה בדבר שהי' מחלוקת בין הרה"ק משטראשיעלי נ"ע עם הגאון ר' גרשון זלה"ה משקלאוו. והגישו השאלה גם אליו והוא השיב תשובתו והסכים עם הגאון ר"ג הנ"ל:

ד) פ"א אמר חותנו אדמו"ר ז"ל לאחד שיאמר לחתנו רבינו שילך לד"ח בתמידי' יותר. ואם יאמר לך אי' רוחניות כו' תאמר לו בשמי שבשעה"ק להראש אי' שגילוי שרש הנשמה בגוף גבוה מגילוי אליהו ורוה"ק כו':

ה) פ"א במוצאי חה"ס הי' כל אנ"ש אצל חותנו אדמו"ר וגם הוא הי' שם והיו שמחים מאד ושתו משקה לרוב וחותנו אדמו"ר אמר ד"ח הרבה מאד כדרכו. וקרוב לאור היום הלכו לביתם. ותיכף שלח חותנו אליו אחד משרת

אדמו"ר בראותו שהוא חלוש בבריאותו מאד וקשה לו לישא עליו עול היחידות בקש את חתנו רבינו שהוא עם אחיו הרה"א ישאו אתו במשא העם שיכניסו עצמם בדברים הכרחי' של אנ"ש ובדברים שבין אדם לחבירו כו' · ובדברים השייכים לד"ת הטיל זה ביותר על חתנו רבינו · וגם הודיע לגדולי אנ"ש שרבינו הוא שישב על כסאו אחריו ויהי' להם לרועה נאמן ברו"ג א) . וחי' אומר תתני הרדמ"מ הוא אדם שלם בלי חסרונות הוא יוכל להנהיג את אנ"ש והוא ימלא מקומי ועליו לא יהיו מנגדים כלל וכן הי' כמו שנספר אי"ה :

פרק ב

ישיבתו על כסאו קדשו . מעט מנסיעתו על המדינה . ומעט מתרומיות מדותיו :

אחר פטירת חותנו אדמו"ר האמצעי נ"ע נתנו אנ"ש עיניהם בו שימלא מקום אבותיו רבותינו נ"ע · והוא לא רצה לקבל המשרה על שכמו ואמר שלדודו הרה"א נ"ע משפט הבכורה ושלח את אנ"ש אליו . אך הרה"א אמר להם לכו ואמרו לו שלא יגנוב דעת הבריות . הכל יודעים שלו נאה ויאה הרבנות וכי כחו חזק וגדול לעצור בעם ה' · ואני אבוא אחריכם ומלאתי את דבריכם · הם כן עשו והלכו לרבינו ובתוך כך בא הרה"א ג"כ . כאשר נכנס הרה"א קם רבינו מלפניו ויאמר לו הרה"א שבו על מקומכם אני הוא הדוד אבל אתם הוא הרב· והתחיל רבינו לטעון עמהם איך זה אוכל להיות רבי הלא צריך לידע רזין דאורייתא והשיב לו א' מאנ"ש רז"ל אמרו הסדר תחלה תותנת לו מלכות (מאן מלכי רבנן) ואח"כ ומגלין לו רזי תורה כו' . א"ל רבינו אם הייתי צריך להיות רב איך לא הייתי שומע ע"ז איזה רמז מאאמו"ר נ"ע · אמרו לו שמעתם ושמעתם ב' רמיזות . הא' מהניירות שמסר לכם ב) . והב'

לאמר לו שירשום הד"ת תיכף וישלחם לו . המשרת הלך ומלא חדרו סגור וחזר לאדמו"ר וא"ל אדמו"ר לך עוד הפעם חיש מהר ותכנס אליו ותאמר לו . המשרת הלך ובקושי גדול נכנס לחדרו ומלאו שוכב על הארץ בפישוט ידים ורגלים כו' ורבינו לא הרגיש כלל בזה . ונתבהל המשרת ועכ"ז הלך אליו בחפזי וא"ל זה ותיכף קם מהארץ ורשם הד"ת ומסרם להמשרת כו' :

א) כשהי' חותנו אדמו"ר בקא"ב כתב לכאן שחתנו רבינו יאמר ד"ח בר"ה. אך הוא לא רצה לומר אז ד"ח כ"א עלה על הבימה ואמר משל על ענין סקיעות שופר ולא הספיק להתחיל הנמשל וגעו כל העם בבכי' . ואח"כ על חה"ס בא חותנו לביתו וסיפרו לו המעשה . ואמר חותנו אדמו"ר הנה אני אומר גם הנמשל ואין בוכים וממנו בכו רק מהמשל כפה"נ שהגיע זמנו . ובמולאי ש"ס שלח אחר הרה"ק ר"י מליבאוויטש והרר"ב קלעקער שהי' שם ואמר להם שילכו לחתנו ויאמרו לו שיקבל עליו עול הנהגת אנ"ש. ויש בזה עוד אריכות דברים ואכ"מ :

ב) בעש"ק האחרון קודם אליו של רבינו הגדול נער את הכיסים והי' שם איזה ניירות כתובות ונתנם לרבינו וא"ל קח ויהיו לך למשמרת. עס וועט דיר צו נין קומען כו':

מהחלום שה״ם לכם א). ואמרו לו שלא ירפו ממנו. ואחר רוב הפצרות קבל רבינו ע"ע עול הרבנות להנהיג קהל עדת ישורון ולהורותם הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון והתחיל להפיץ מעיינות חכמתו חכמות תרין תורה הנגלה והנסתר. והתחילו לנסוע אליו מכל עבר ופנה לשתות בצמא דברי קדשו ולדרוש בעצתו כו'. וגם חסידים היותר גדולים של חותנו אדמו"ר האמצעי נ"ע רובם ככולם ב) נתקשרו אליו וביחוד הרה"ק ר' הלל מפאריטש והרה"ק ר' נטע ממאלאסטירסצענע זלה"ה התחילו תיכף לנסוע אליו והתקשרו אליו מאד מאד. וגם הרבה מחסידי זקנו רבינו הגדול נ"ע היו אז עדיין בחיים חיותם וגם מהם הרבה התקשרו אליו והרבה שלא היו מקושרים כ"כ אבל היו כפופים ואוהבים נאמנים לו והיו באים אליו לפרקים להשתעשע עמו באור תורתו וביחוד הגאון החסיד ר' נחמי' זלה"ה מדובראוונא והרה"ק ר' יצחק אייזיק זלה"ה מהאמלי. כן הרה"ק ר' יוסף מליבאוויטש דודו של רבינו קבל אח"כ את רבינו עליו לרב בכל הפרטים. וגם דודו הררח"א נ"ע בעצמו קבלו לרב בכל הפרטים והי' הולך תמיד לשמוע הד"ח ממנו ג). בשנת תקפ"ט נפטר גם הרה"ק רבינו אהרן הלוי משטראשיעליע נ"ע והתנפלו אליו גם הרבה מחסידי שטראשיעליע ד). אותן שלא רצו להתפרד מד"ח חב"ד ומרבינו הגדול נ"ע ה). אך פדיונות לא קבל רבינו איזה זמן ואח"כ התחיל לקבל גם

א) בשבוע שלפני פטירת רבינו הגדול חלה נכדו רבינו והי' שוכב על ערש דוי ופ"א הי' ישן והתחיל לצעוק מהשינה מאד ושאלו רבינו הגדול מה הוא צועק ואמר נכדו שחלם לו שס"ת נפלה לארץ ולא הי' ביכולת שום אדם להגביהה ורץ הוא בחמת כחו והגביהה והשיבה אל מקומה כו'. ונתפעל רבינו הגדול ואמר לו כן הדבר אתה הגבהת אותה כו'. והבינו הכל אל מה ירמזון הדברים כו':

ב) מתחלה הי' שלא רצו לכפוף קומתם אליו מחמת שמחותנו אדמו"ר היו שומעים ד"ח באריכות מאד והוא לא כן הי' דרכו כידוע. אך במשך הזמן התקשרו אליו בכל תוקף. ואיזה מהן היו שלא נתקשרו אבל היו כפופים לפניו ויראים וחרדים אל דברו כו':

ג) עי' בחלק הא' במדור הררח"א מה שהי' בר"ה בענין התקיעות כשהי' הררח"א חולה ר"ל:

ד) כששמע הרה"ק משטראשיעליע נ"ע שרבינו נתמנה לרב (זה הי' חצי שנה לפני פטירת הרה"ק שנפטר בשמע"צ תקפ"ט) אמר ב"ה אשר לא עזב חסדו מבית רבינו שנשאר מזרעו איש יושב על כסאו אחריו שישמור דברי קדשו שלא יאבדו ח"ו (כידוע שרבינו דרכו בקודש הי' לשמור מאד לשונו הזהב של רבינו הגדול נ"ע. ושבזה הי' מחולק גם עם חותנו אדמו"ר כנ"ל בחלק הב' יעו"ש):

ה) כי הרבה מהם דבקו ברבני לעכעוויץ ווילעדניק קאידנוב עד ששינו גם נוסח התפלה של רבינו הגדול על נוסח לעכעוויץ והפרידו עצמם מחב"ד עד היום הזה כו':

פדיונות כו׳ א) . במשך איזה שנים הפצירו בו אנ״ש שיסע על המדינה ונעתר לבקשתם והרעיש העולם בכל מקום בואו והרבה שלא ידעו עדיין מאור החסידות כאשר ראו את האור כי טוב נתקרבו גם הם אליו והתקשרו בכל עוז כו׳ . בדרך נסיעתו הי׳ גם במינסק ובווילנא וכל גדולי המנגדים התראו עמו וביחוד הגאון ר׳ אבלי זלה״ה מווילנא והגאון ר״ד טעביל זלה״ה ממינסק והי׳ להם מו״מ בהרבה ענינים בנגלה והראה להם זרוע עוזו כי כל רז לא אנס לי׳ עד שנתבהלו מרוב חכמתו . וגם דרש ד״ח בבהמ״ד הגדולים של האשכנזים וכל גדולי המנגדים היו שם ונתפעלו מאד . ואח״כ היו מריצים שאלותיהם אליו בכל דבר הקשה והוא הי׳ מאיר עיניהם בתשובותיו כאשר ישאל איש בדבר האלקים כו׳ . בכלל הראה גדולות ונפלאות בעניני עגונות שמלבד גדלו לאסוקי שמעתתא כו׳ עוד הראה בזה מופתים נגלים כידוע ומפורסם . וכל מעשה תקפו ורוב גדלו לא יכילון כמה ניירות כו׳ :

שמענו אחד קדוש מדבר . אחד מנכדיו הרבנים לעת מן העתים שהי׳ יושב עם אנ״ש והי׳ מדבר אודותו פניו הי׳ נעשים פני להבים ועיניו יזולו דמעות באין הפוגות . והי׳ אומר מי יודע אותו מה שהי׳ הוא (בלא״א ווער קאן אים וואס ער איז גיוועזן) . הוא הי׳ איש אשכולות איש שהכל בו שלם בכל השלימות חכם גבור כו׳ . הוא הי׳ פה המדבר נשמה מעולם הדיבור כו׳ . קולו הי׳ קול ארי וכשהי׳ מגביה קולו בתפלתו ובצירוף הרעו״ד מה טוב ומה נעים הי׳ כו׳ . המוחין דגדלות שלו אין לשער ב) אצלו התאחדו העלומות הלב עם

א) אחד מהרבנים מנכדי רבינו סיפר שבתחלת רבנות רבינו התראה אליו פ״א רבינו הגדול נ״ע . וא״ל תדע שלהיות רבי צריך להיות יכול ג׳ דברים . לומר ד״ח לפי רוח הזמן . ולפי רוח העם . ולקבל פדיונות . והנה ב׳ דברים אתה יכול . ודבר הג׳ איך יכול עדיין . וע״כ לא קבל פדיונות תחלה ואח״כ התחיל לקבל כו׳ :

ב) נכדו הנ״ל סיפר שרבינו הגדול נ״ע הי׳ מלמד את החסידים שישתו ולא ישתכרו שהיין לא יאבד בהם את הדעת . אך לא הכל היו יכולים זאת . וזקנו רבינו הי׳ יכול זה שכמה שהי׳ שותה לא הי׳ היין מאבד דעתו ואדרבה המוחין היו אז בתכלית הגדלות והי׳ אומר ד״ח עד למרבה כו׳ . ופ״א הי׳ חתונה בליבאוויטש אצל ש״ב הררד״ב בהררח״א נ״ע והי׳ שם גם רבינו ושתה הרבה מאד ואמר ד״ח הרבה מאד כן הי׳ כל הלילה (ליל החורף) וכאור בוקר נסע לביתו ושכב במרכבתו והיו סבורים שהוא שיכור וישן . אך מה נשתוממו למראה שבהגיעו לשער ביתו ישב ואמר נזכרתי על מקום שיש לומר עוד ד״ח אצל בני הרי״ל (שהי׳ אז בימי אבלו ר״ל על תינוק שסבק חיים כו׳) וכן הי׳ שהלך לשם לבתו ואמר ד״ח כו׳ . ועד״ז סיפר נכדו הנ״ל מה שהי׳ על חתונה שלו שהי׳ בלילי טבת הארוכים כו׳ . וכן פ״א בש״ת שחרית אחר התפלה היו אצלו אנ״ש וסלם שתו הרבה מאד ואמר ד״ח הרבה מאד ודיבר הרבה אודות זקנו רבינו

תעלומות דמוח עד שבעת התפעלות היותר גדולה לא הי' ניכר ונגלה לזולתו בלל. שפלותו וענותנותו אין לשער א). גם ידוע שזקנו רבינו הגדול נ"ע הי' מתראה אליו לפעמים בחזיון לילה כו' והי' מגלה לו מילין טמירין כו' ובכתביו נמצא הרבה דברים שרשם מה ששמע בחזיון לילה ב). כתיבתו ד"ת הי' נפלא מאד שכמה פעמים ראו אותו כותב ד"ת גם באמצע התפלה בברכות ק"ש כי הי' כמעין הנובע תמיד וכל חידוש שנתחדש לו הי' רושמו תיכף ג). כ"ז הוא מעט מן המעט מאשר שמענו ותוקף פרשת גדולתו מי יוכל להביע ומי יוכל להשיג לאו כל מוחא סביל דא כו':

הגדול נ"ע ובזכרו שמו הקדוש נעשו פניו פני להבים ועיניו נתמלאו דמעות והיו יורדין ונוזלין על לחייו כשני מעיינות כו' ואח"כ גם בלילה עד קרוב לאור היום. ואחר שנכנס לחדרו הציצו אנ"ש מן החרכים לראות מה הוא עושה וראוהו יושב ולומד גפ"ת בעיון גדול כו':

א) נכדו הנ"ל סיפר שפ"א דבר עמו רבינו מענין השפלות ואמר שמי שהוא שפל בעיניו אין דינים וקטרוגים שורים עליו דכיון שמשים עצמו כעפר הוא דומה לעפר שהכל דשים עליה ואעפ"כ והארץ לעולם עומדת כו'. וגם כיון שהוא בעיניו אין ואפס הנה ע"ד אין ואפס לא ידובר (בלא"א ווענגן גאר נישט רעט מען ניט. אבער אז מען הייבט זיך פרעגט מען מיט וואס כו') וסיים רבינו בדבריו וזה הוא דרכי תמיד לייגע א"ע על שפלות כו' וע"כ האריכתי ימים ב"ה כו':

ב) נכדו הנ"ל סיפר שזקנתו הרבנית ע"ה סיפרה לו שפ"א בלילה שמעה מחדרו קול חבטה מנפילה על הארץ ורצתה לחדרו בבהלה והנה הוא נפל ממקום משכבו על הארץ. ושאלה ממנו מה זה. והשיב לה שזקנו רבינו הגדול ס' אצלו. ואמרה לו (בדרך לחדודי) ומהו הרעש כו'. והשיב לה כשצריכים להתחבר נשמה מעולם העליון עם נשמה מעוה"ז הנה זו מוכרח להלביש א"ע בלבוש וזה מוכרח לפשוט מעליו לבוש כו'. (הפירוש הוא פשוט. אך להבין זה לא יוכל כ"א מי שמגיע למדריגה זו ולמעשה הא בפו"ת כו'). גם מ"כ שפ"א ישב בי"ט כסלו עם אנ"ש. ואמר שמ"ש בירושלמי כל האומר דבר בשם אומרו ידמה כאלו בעל השמועה עומד לפניו וזהו רק ידמה ואלו בבחי' הדמיון. אבל כשמנגנים ניגון של א' בעל הניגון בעצמו הוא שם בפו"ת. ואח"כ התחיל לשורר הניגון הידוע של רבינו הגדול נ"ע:

ג) נכדו הנ"ל סיפר שכמה פעמים שמעו ממנו בברכת יוצר שאמר ודברתם אל הסלע וכו'. והכית בצור כו'. ובעזרת שמעו ממנו תיבות ובו תדבקון ס' ואגל פ"ז שבזה אהובים אמר מכאל מימין מהלל וגבריאל משמאל מהלל כו'. וסיים נכדו בדבריו הגם שע"פ דין הוא הפסק נאר אז עס זאגט זיך אזי אנדערש כו':

פרק ג

היותו בפ"ב . ומעט מהמורים שהי' שם . מאמר א' ומכתב א' ממנו
שמפיצו אור על המורים שהי' שם:

בשנת הר"ג יצא פקודת ממשלתינו הרוממה שאחב"י יבררו מגדוליהם שיבאו לעיר המלוכה למען ישיבו דבר על השאלות שישאלו מהם. ובררו אחב"י הסנגדים את הגאון ר' יצחק זלה"ה מוואלאזין. והחסידים דמדינת רייסין בררו את רבינו. והחסידים דמדינת פולין בררו את הרה"ח הגביר המפורסם מוהר"ר ישראל אלפערין זלה"ה אביו של הרה"ח הגביר ר' יעקב יוסף אלפערין זלה"ה מבארדיטשוב (מחותנו של הרה"ק ר"י מרוזין נ"ע). והמשכילים מעמינו בנ"י בררו את המשכיל ה. בצלאל שטערן הדירעקטאר שבבית הספר דאדעססא. כאשר הגיע הפקודה לרבינו שיסע שלח לליעפלי להרה"ח המפורסם ר' שמרי' פייטילסאן זלה"ה (בן הרה"ח הגביר ר"מ מליעפלי) שיבא לליבאוויטש ויסע עמו להיות לפה ולמליץ בינו ובין שרי הממשלה א). וקודם נסיעתו שלח פ"נ ללאזני על קבר אמו ע"ה בת רבינו הגדול נ"ע ב). ונסע הרר"ש הנ"ל עמו וגם את בנו אדמו"ר הרדי"ל נ"ע לקח עמו. וליום הכסא באו לשם הוא ואחוזת מרעהו וגם הנבחרים משארי המפלגות הנ"ל. בבואם לשם התוועדו לשרי הממשלה ונושב קאמיסי' מיוחדה ע"ז היינו אלו הארבעה מהד' מפלגות והמיניסטער (הגראף אובארוב) ישב בראש הקאמיסי' ג). והי' שם הרבה שאלות בענינים הנוגעים לדת תוה"ק ובעזהשי"ת השיבו על הכל. ורבינו הי' ראש המדברים בכל דבר וברוח מבינתו וחכמתו האלקית השיב על כל דבר ודבר בדברים המתקבלים ובהכרח הדבר מדברי חז"ל ד). והי' עומד על דעתו דעת תורה ודעת נוטה שלא יזוז מענייני דתוה"ק אף זיז כל שהוא כו'. וביותר בדבר לימוד הקבלה

א) מתחלה לא רלה הרר"ש לנסוע כי הוא הי' ממקושרי אדמו"ר האמלעי נ"ע ולרבינו לא התקשר עדיין. ועכ"ז לא האמין בו כ"כ שיעמיד א"ע ע"פ לווין לדבר לפני השרים כו'. אך לאחר דין ודברים שהי' ביניהם לא היה יכול להשיב פניו ונסע עמו כו':

ב) שמענו ממקור נאמן שבהפ"נ הי' כתוב שתלך ותודיע לאביה רבינו הגדול נ"ע שבנה נדרש לפ"ב. וגם שמענו שכתב מכתב שהג' זקנים דלאזני יקראו הפ"נ על קברה. גם שמענו שאח"כ בדרך נסיעתו הי' בעצמו בלאזני על קברה כו':

ג) ראיתי באחד מספרי ההשכלה שהי' שם עוד הרבה הד"ר ליליענטהאל ועוד. (וגם את השר ר"מ מונטיפיורי והשר כרמי' אדאלף ראטשילד זלה"ה בקשו לבא להקאמיסי' אך המה לא באו מסיבות שונות כו'). אך הקאמיסי' העיקרית היו רק חמשה אלו. א' מכל מפלגה כו':

ד) כי המיניסטער אמר להם מתחלה שאין כוונת הקיסר להעביר על דת ח"ו אל דבר שמוכרח מדברי חז"ל בודאי יקיימו ויאשרו כו':

והחסידות שבזה עמד מתחלה ה. שטערן לנגד . וגם הגאון ר"י מוואלאזי עמד מנגד בזה ושתק. והי' עלול ח"ו שתצא הפקודה למנוע לימוד זה לגמרי (כאשר נספר אי"ה) . ע"כ בזה הי' לו מס"נ רב עד שחפץ ה' בידו הצליח שגם שרי הממשלה קיימו ואשרו הכרח לימוד זה . והנה כל ענין השאלות שהי' שם לא ניתן להגלות והוא סתום וחתום ממנו . אך מעט מזעיר נודע לנו ממה שנמצא אצלינו כתוב מתשובת רבינו ע"ד שינוי הנסחאות בין מתנגדים וחסידים ואשר ע"כ מתפללים בבתי כנסיות מיוחדים בעיר אחת אם שייך בזה לא תתגודדו כו' . וע"ד חילוק הרבנים אצל מתנגדים וחסידים כו' . ועוד נמצא אצלינו מכתב מרבינו שכתב בשנת תרי"ח לאחד מהמשכילים כו' שבו מבואר הלימודים ההכרחיים שסידרו שם אז בהקאמיסי' לנערי אחב"י מכל מדריגה ומדריגה כו' . והננו להעתיקם פה :

ז"ל התשובה שנמצא אצלינו .

עיקר ההפרש שבעבורו הוכרח להיות נפרד כל כת בבהכ"נ בפ"ע הוא מצד שינוי נוסחת התפלה שעי"ז אין הד"ת נותן שיהיו בבהכ"נ א' שיש בזה משום לא תתגודדו שבא הפי' בתלמוד (יבמות י"ג י"ד) לא תעשו אגודות כו' . וביארו שם דהיינו בב"ד א' בעיר פלג מורין כו' אבל ב' בתי דינים בעיר כו' לית לן בה (והובא במ"א). וב' בהכ"נ נחשב כב' בתי דינים בעיר א' שכל בהכ"נ נחשב לקהל בפ"ע לענין זה :

ולבאר מה שנמצא עוד שינוי והפרש בין הכתות בענין רבנים. יש להקדים לפרש ענין מיני הרבנים שנמצאים בכלל עדת יהודים היינו שבדרך כלל נמצאים ב' מיני רבנים . א' הנק' בשם רב או מ"ץ . והב' הנקרא בשם מגיד . וביאור ענינם הוא שהרב ומ"צ הוא להורות ולפסוק לכל שואל כל ספק בענינים הנוגעים למעשה בדיני איסור והיתר ובעניני המצות בכל פרטיהם . אבל ענין המגידים הם להגיד בפני כלל הקהל דברי מוסר . והצורך לזה הוא מכמה טעמים א). דאף בדינים הנוגעים למעשה יכול להיות שאפי' מי שיודע שדבר זה אסור יעבור ע"ז מצד תגבורת תאוות הגוף ויצה"ר וכמו שהעידה התורה בפ' נח כי יצר לב האדם רע מנעוריו ובפרט בכמו מוציא ז"ל ועריות ר"ל שנפשו של אדם מחמדתן (כדאי' בתלמוד מכות) . והב' שיש מצות התלויות בלב האדם כמו מצות אהבת ה' שנצטווינו ע"ז כמה פעמים בתורה ושתהי' חזקה בכל לב ונפש ומאד . והדבר מובן וידוע שהוא דבר קשה מאד לאהוב כ"כ את מי שאין נגלה ונראה כו' . וכן ידוע שבטבע האדם לימשך אחר מדות מגונות כמו הגאוה והתאוה והכעס וכדומה וידוע כמה גרועים ומתועבים המה בעיני ה' ומקרא מלא תועבת ה' כל גבה לב כו' וכה"ג כמה פסוקים . ובדרז"ל הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם (אבות פ"ד) ועיקר הטעם שממדות כאלו יומשך כל רע גם במעשה כמובן . כמו"כ יש

מצוה ההלויות במדות שבלב כמ"ש והלכת בדרכיו ופי' רז"ל דהיינו לילך בדרכי ה' מה הוא רחום כו' • ודבר ידוע וברור שדברים המסורים ללב המה קשים מאד להתנהג בהם כראוי יותר הרבה מדברים התלוים במעשה בלבד כי הלב אינו ברשות האדם להטותו לכל אשר יחפוץ כ"א ע"י העמקת הדעת ועיון השכל (שהוא לבד בטבעו שליט על הלב) שיתבונן בתחלה היטב בגדולת הבורא ולקרב אל השכל היטב איך שה' ברא את הכל (מה שאינו נראה ומושג לאדם בהשקפה ראשונה כי לעיני בשר נראה רק השמים והארץ וכל אשר בהם ושוכח שיש מי שברא את הכל) ושהוא הוא אשר צוה (ע"י משה) כל המצות ואיך שהוא משגיח תמיד ועיניו פקוחות על כל דרכי בנ"א ובוחן כליות ולב ויודע כל מעשיו אפי' מה שעושה בסתר אם כולם הם רצוים כאשר צוה עליהם ואיך שיש שכר ועונש הן בזה העולם והן בעוה"ב (שיש ג"ע וגיהנם) וביוצא בזה הרבה פרטים שכאשר יתבונן האדם ויתן דעתו היטב עליהם אז או יכנע לבבו הערל לאכפי' ולהפך מדותיו המגונים ולעורר מדותיו הטובים של היצ"ט להגבירם על מדות המגונות של היצה"ר וגם לזה צריך עזר ה' כמארז"ל אלמלא עוזרו כו' אלא שכל הבא לטהר כו'). והנה בגין כ"ז נתייסד לנו מאנשי כנה"ג סדר התפלות שעיקר המכוון בזה לעורר את האדם שיתבונן בכל הנ"ל כי בסדר התפלה מבואר הכל היטב איך שהוא אדון עולם כו' וברוך שאמר והי' העולם וכה"ג ואיך שהוא המשגיח והמשכיר והמעניש כו' • אמנם מהות התפלה נתונה בלה"ק ואין הכל מהמון עם מבינים היטב וגם יש שאינם נותנים לב לשמוע ולהבין פי' המלות רק אומר הדברים כהווייתן כו'. ע"ז הו"ע המגידים לעורר את בני האדם משינתם בדברי תוכחות ולהזכירם איך שיש בורא עולם (ולקרב זה אל השכל) ולבאר גדולתו ואיך שראוי לאדם להיות נזהר מאד לאשר ולקיים כל אשר מצווה מאתו במעשה וגם לעורר חובת הלבבות באהוי"ר ולהדבק במדותיו ית' כו' ולהגביר מדות הטובות דיצה"ט על מדות המגונות דיצה"ר כו' ככל הנ"ל :

והנה מעתה אפרש דעניני שינוי הכתות בענין הרבנים נמשך מזה. והוא דעם היות שתורה א' לכולנו הן בענינים הנוגעים למעשה והן בעניני חובה הלבבות. עכ"ז במנהג המגידים יש קצת שינוי • היינו שדרך המתנגדים לבחור ולמנות מגידים כמעט בכל עיר (ויש לפעמים ב' וג' בעיר) • ודרך החסידים לבחור א' במדינה החשוב שבכולם ולפעמים הם נוסעים אליו ולפעמים משנים שהוא יסבב כו'. ואלו ואלו כוונתם לטובה כי המתנגדים חושבים שזה עדיף טפי להקל כובד הטורח וההוצאה וגם שיהיו התוכחות מצוים תדיר • וכת החסידים חושבים דהכי עדיף טפי. דדבר ידוע שהמוכיח מוכרח שהוא בעצמו עכ"פ יהי' נזהר מאד בכלל הן במעשה והן במדות כדי שיהי' נאה דורש ונאה מקיים דוקא דאל"כ אין דבריו נשמעים כ"כ (וע"ד טול קורה כו') • וכידוע דדברים היוצאים מהלב דוקא נכנסים אל הלב. וידוע שגם בהנזהרים אין הכל שוין. ויש הרבה מדריגות זה למעלה מזה • ולפי ערך הזהירות וטוב

לב הדורש כך ערך פעולתו לפעול בלב השומעים לכן ס״ל להחסידים שטוב יותר לבחור גדול המדינה דוקא דאף שלא ישמעו דרשותיו כ״א לעתים רחוקים יהי׳ זה יותר לתועלת ממה שישמעו לעתים קרובים מהקטן ממנו במדרגה וע״ד טוב מעט בכוונה כו׳ והמתנגדים ס״ל שיותר טוב לשמוע תדי׳ אף ממי שאינו גדול כ״כ (וע״ד הפלוגתא תדיר ומקודש איזהו קודם). גם נמשך מזה שהחסידים חוששים יותר להזהר בדברים המסורים ללב וכ״כ בענין התפלה כו׳ כנ״ל. והמתנגדים חוששים יותר בנוגע למעשה כו׳:

וע״פ הנ״ל אפ״ל ג״כ שבהיות ארמו״ר הזקן ז״ל הנזהר הגדול שבמדינה ואיך שהזהירות בדברים הנוגעים בד״ת עם הנוגעים לממשלה נצמדים זע״ז (כבדוק ומנוסה שהיראים ושלמים רחוק שימצא עליהם חטא גם נגד הממשלה משא״כ הקלים ההולכים בשרירות לבם כו׳) ומטעם שגם זה ד״ת כידוע שע״פ ד״ת דינא דמלכותא דינא וכתי׳ ירא את ה׳ בני ומלך וכמארז״ל הוי מתפלל בשלומה של מלכות והיינו בשלומה של מלכות שהוא שורה תחתיה דוקא. וע״כ בהיות רבינו ז״ל בשעתו הי׳ נזהר מאד גם בכ״ז. נתקשר מאד באה״ר להממשלה שלנו עד שקיים באשר תלכי אלך כו׳ והשליך נפשו מנגד כו׳ אז בעת המלחמה כו׳. ואחריו הי׳ בנו שעם שלא הגיע למעלת אביו כו׳ מ״מ הי׳ חשוב מאד הן מצ״ע והן מצד אביו כו׳. ושע״כ שלחו אחריו בהיותו בקרעמענצוק כו׳. ועוד הי׳ לו מעלה שע״י שהי׳ חשוב כו׳ והיו דבריו נשמעים כו׳ הי׳ מודקק בדברים שבין איש לרעהו ובין איש לאשתו כו׳ ועתה כו׳ שלא בערך כו׳. וכש״כ בענינים שבין איש כו׳ אלא שמ״מ כו׳. גם אולי י״ל ג״כ עפ״ז שמצד הקנאה הי׳ אז כו׳ אנשים מתנגדים על רבינו הזקן ובנו משא״כ עתה כו׳). עכ״ל התשובה:

וז״ל המכתב הנ״ל

ע״ד אשר שאל כבודו מאתנו ח״ם להשיבו דבר על הספרים אשר הכין לבתי הספר כו׳. א׳. סדר התפלה מתורגם אשכנזית. ב׳. לקוטים מתנ״ך יכילו הפרשיות הנאות לדרוש וללמד בם לילדים צעירי הימים ובזולת הפרשיות שאינם כ״כ הכרחי׳ או שאינם כ״כ הגונות להדרש לפני נערים וקטנים. כמו מעשה ראובן ובלהה. יהודה ותמר. אשר על תרגומם הי׳ שא״ות גם בימי חכמי התלמוד. ג׳. לקוטים מהמשניות יכילו בקרבם כל המשניות ממסכת ברכות וסדרי מועד ונזיקין וקדשים ובזולת המשניות המדברים בדינים הנוהגים רק בארץ ובטומאה וטהרה הנוהגת רק בזמן שבהמ״ק קיים אשר בימינו אלה אינם כ״כ הכרחיים ללמדן לילדים רכים וצעירים בבתי הספר אשר לעם. ד׳. לקוטים מהרמב״ם ז״ל יכילו ההלכות היותר נאות להדרש בבתי ספר למשכילים והיותר נאות להתקיים בידי העברי הפשוט בכל דיני ארץ בין בהנהגת עבודת ה׳ ובין בהנהגת איש לאחיו ובין בהנהגת

איש למלכו ולארצו . הי׳ כל אלה השלשה נ״כ מועתקים אשכנזית . ובקש לחוות דעתי על הספרים ההם כו׳ אלה דבריו בקצרה :

הנה עיקר הדבר אינו מובן אצלינו למה הוא. כי מאחר שבקאמיסי׳ שנקראה מהממשלה בשנת 1843 א) . ונמצאנו בה גם אנו הח״ם נסדרו סידורי הלימוד לילדי עמינו בנ״י בבתי הספר ונתקיים ונתאשר מהממשלה הסדר ההוא ובתוקף רצון אדונינו הקיר״ה ואין לגרוע ולשנות ממנו . ובאמת הסדר ההוא שסידרנו הוא אשר מצאנו הכרחי ללימוד הילדים מחויב ע״פ דת התורה והתלמוד אשר ממנו לא אפשר עוד לגרוע דבר ח״ו :

ועתה באנו להשיב על סדר דברי כבודו .

א׳ ע״ד סידור התפלה . אנו אין לנו בסידור התפלה רק כפי הנוסחאות הנהוגים בעמינו בנ״י החוסים בצל אדונינו הקיר״ה בכל מדינות רוסיא . הייט ב׳ סידורים . אחד מכונה נוסח אשכנז אבל אינו שוה לגמרי לנוסח מדינת אשכנז . והב׳ נקרא נוסח ספרד. הסדורים בפי כל עמינו דמדינת רוסיא זה זמן רב . ושניהם נדפסו ברשיון הצענזור משנים רבות כו׳ . ושניהם ענין אחד ממש רק שיש קצת הפרש ביניהם בקדימה ואיחור . ויש הרבה מאד רגילים בנוסח הראשון . כמו״כ הרבה מאד רגילים בנוסח הב׳ . ע״כ א״א לשנות ולבלבל הנוסח המורגל בפי כל אחד . וע״ד תרגום אשכנזי אינו נצרך כלל כמו שיבואר אי״ה לקמן סעי׳ ה׳ :

ב׳ ע״ד לקוטים מתנ״ך . איך יעלה בלבינו לדלג לימוד פרשיות בתורת משה עבד ה׳ ולומר בשכל אנושי שאינם כ״כ הכרחי׳ או שאינם כ״כ הגונות להדרש וללמוד עם נערים . כי מאחר שכל הפרשיות והפסוקים והתיבות נאמרו מפי הקב״ה למשה ומשה אומר וכותב כדאי׳ בפ״ק דב״ב (דט״ו ע״א) . והאומר שאף פסוק א׳ או תיבה אחת לא מפי הקב״ה יצא כ״א מפי משה רבינו בעצמו נדון כאומר אין תורה מן השמים . וכמ״ש הרמב״ם בפי׳ המשניות במס׳ סנהדרין פ׳ חלק בי״ג עקרים ביסוד השמיני היות התורה מן השמים והוא שנאמין כי כל התורה הזאת הנתונה ע״י מרע״ה שהיא כולה מפי הגבורה כלומר שהגיעה אליו כולה מאת השי״ת כו׳ וכי הוא הי׳ כמו סופר שקורין לו והוא כותב כו׳ . ואין הפרש בין ובני חם כוש ומצרים (בראשית י׳ פ׳ ו׳) ושם אשתו מהיטבאל (שם ל״ו פ׳ ל״ט) ותמנע היתה פלגש (שם ל״ו פ׳ י״ב) ובין אנכי הוי׳ אלקיך (שמות כ׳ פ׳ ב׳) ושמע ישראל (דברים ו׳ פ׳ ד׳) כי הכל מפי הגבורה והכל תורת ה׳ תמימה וטהורה וקדושה . וזה שאומר שכמו אלה הפסוקים והסיפורים משה סיפרם מדעתו הנה הוא אצל חכמינו ונביאינו כופר ומגלה פנים יותר מכל הכופרים לפי שחשב שיש בתורה לב וקליפה ושאלה דברי הימים והסיפורים אין תועלת בהם ושהם מאת מרע״ה וזהו״ע אין תורה מן השמים אמרו חז״ל הוא המאמין שכל התורה היא מפי הקב״ה חוץ מפסוק

א) היא שנת תר״ג למספר בנ״י שנקראה הקאמיסי׳ לפ״ב כנ״ל :

זה שלא אמר הקב"ה אלא משה מפי עצמו וזהו כי דבר ה' בזה (במדבר ט"ו פ' ל"א) אלא כל דבור ודבור מן התורה יש בהן חכמות ופלאים למי שמבין איהם עכ"ל והאריך בזה. א"כ מאחר שביאר הרמב"ם שאין הפרש בין פסוק ובני חם ובין פסוק אנכי ה' אלקיך הכל תורת ה' תמימה מפי הגבורה א"כ איך אפ"ל לדלג ח"ו פסוק מן התורה שלא ללמדו לילדים וכש"כ לעשות ליקוט ולשנות הסדר שכתב מרע"ה מפי השי"ת וכמו"כ בכל הנביאים וכתובים שהם דברי השי"ת ע"י עבדיו הנביאים ג"כ חלילה מלדלג. וכן מוכח בגמ' בתענית (פ"א ד"ט ע"א) גבי ינוקא דר"ל שלמדו עמו התנ"ך כסדר מדאמר א' הוה מטי להאי פסוקא כו'. ואין לך פסוק או תיבה א' או אפי' אות א' בתורה שאינו רומז לחכמות ופלאים מה שלא נתגלה לנו ואפי' לשום חכם בעולם וכמ"ש לא ידע אנוש ערכה (באיוב כ"ח ג'). ולכן ארז"ל בפרקי אבות הלומד מחבירו פרק א' או אפי' אות א' צריך לנהוג בו כבוד. וכמבואר בחכמי התלמוד או חכמי המדרש שלמדו מפסוק א' או מתיבה אחת דברים גדולים בין בדיני התורה בין בעניני מוסר ודרך ארץ. וגם החכמים האחרונים חברו ע"ז חבורים רבים מחוכמים. והרלב"ג בספריו לימד דעת את העם בתועלותיו אשר הוציא אף מספורי מעשיות שבתורה כאמרו בספרו ברוב המקומות התועלת הא' הוא במדות כו' התועלת הב' כו' התועלת הג' כו'. וכ"ה ברוב הפרשיות רובן ככולן ממש והם עניני הטבת המדות ומוסרים. וא"ז"ל בויקרא רבה (פי"ט) בפי' מ"ש שחורות כעורב דקאי על פרשיותיה של תורה אע"פ שנראים שחורות וכעורות לאומרן ברבים כגון הלכות זיבה ונגעים ויולדות אמר הקב"ה הן עריבות עלי שנאמר וערבה לה' מנחת יהודה וגו' (במלאכי ג'). ואין לדמות זה למה שהזכירו בגמ' (במגילה דכ"א ע"א) לענין שאין מתרגמין איזה פסוקים שבתורה כמעשה ראובן ובלהה (בפ' וישלח ל"ב כ"ב). שבאמת אין זה דמיון כלל לדבר הלימוד בבתי הספר. כי שם נאמר על התרגום בעת קריאת התורה בציבור בבהכ"נ ששומעים ע"ה שלא למדו תורה וישמעו הדברים רק דרך שמיעה בעלמא וסיפור וחשו חכמים לכבוד האבות הקדושים כדפירש"י במגילה (שם דכ"ה ע"א). אבל ללמדן דרך לימוד הלא המלמד יסביר ויפרש הדברים כפי פירש"י (הנבחר אז בקאמיסי' ללמדו עם הילדים) שפירש בדרך נאות וכבוד כפי דרשות חכמים (בשבת דנ"ה ע"א). וראי' ברורה שהרי אונקלוס בתרגומו הנאמן ושארי המתרגמין תרגמו כל אלו אף שעיקר התרגום הוא להבין לאנשים הפשוטים. ובע"כ צריך להודות שדרך לימוד כסדרן אין בו שום ספק שאין לדלג אף פסוק א' בשום מקום בתורה ח"ו. ואם ידלג הנער מללמוד מעשה ראובן ובלהה הנה בבואו אח"כ ללמוד בתוכחות יעקב לראובן בפ' ויחי כי עלית משכבי אביך וגו' לא יבין הדברים כלל. וביותר לדלג באמצע פרשה הלא ידוע שהתורה כולה נדרשת בסמוכים לעד לעולם עשוים באמת וישר וכל אלו חובה והכרח להקבע בלב ושכל הילדים עת לימודן בתחלה בבתי הספר. וביו"ד סי' רמ"ה סעי' ו' שחייב האדם ללמד לבנו תושב"כ

בוגה בלא שיור כו' · גם בפאלאזיענ"ץ שיצא מחדש על לימוד בבתי הספר (עברים אשר להממשלה בפראג אף כתוב לומר שהנערים המתקבלים בראזוראד הא' ילמדו כל ספרים הראשונים מתורת משה. ומהמשניות מסכת שבת · ובמדריגה הב' ילמדו תשלום חמשה חומשי תורה וס' יהושע שופטים שמוא' ומלכים. ומנביאים אחרונים ס' ישעי' וירמי' · ומכתובים ס' תלים משלי ומגלת אסתר . ומהמשניות מס' ברכות סדר מועד ס' נזיקין ס' קדשים · ומהגמרא מס' ביצה סוכה ופסחים ושבת · ועוד הרבה סימנים מהשו"ע או"ח והוא כפי הנסדר אז בקאמיסי'). הרי חייבו ידיעת כל הספרים מתנ"ך וממשנה וגמרא בלי שום הזכרה מדילוג איזו דברים בהן ח"ו :

ג ועי"ד לקושים מהמשניות· הנה המשנה היא שרשי הדברים ומקורן והכללים שמהם מתפשטים הענפים. ורוב הדינים שבמשנה הוא הלל"מ כמו ששנו (פ"ב דפאה) אמר נחום הלבלר מקובל אני מר' מיאשא שקבל מאבא שקבל מזוגות שקבלו מהנביאים הלל"מ בזורע כו' ע"ש. ועי' במ"ש הרמב"ם בהקדמה לפי' המשניות· א"כ כל הדינים הנזכרים במשנה נחלקים לב' חלקים אלו. מהן פירושים מקובלים מפי משה ויש להם רמז בכתוב כו' ומהם הלל"מ · ועי' בס' הכוזרי (שנדפס בסדילקוב שנת תקצ"ד ברשיון הצענזור) מאמר ד' פס"ה מגודל מעלת חכמי המשנה . ובפס"ד כ' וז"ל אבל קיצור דבריה ויופי חיבורה ונוי ערכה וכילול אופני הענינים עם הפסק בלי ספק בענין שיראה המעיין בעין האמת כי בו"ד יקצר מחבר כמותה אלא בעזר אלקי עכ"ל וע"ש פס"ש · ולזאת מה שקבעו אז בקאמיסי' הלימוד בראזוראד הב' במסכת ברכות וסדרי מועד ונזיקין וקדשים הוא הכרחי ואין לגרוע דבר . וכן מה שקבעו בראזואר הא' . וק"ו שא"א לדלג באמצע המסכת איזה ענינים שע"י דילוג זה המעט יתבלבל הסדר המפואר ולא יבין דבר לאשורו . וגם כי המשנה מתפרשת ג"כ בדבר הלמד מענינו דומיא דרישא ודומיא דסיפא וגם אשר ידמה בראשית העיון שאינה נצרכת כ"כ הנה משכיל על דבר ימצא ללמוד ממנה ראי' או טעם לדברים אחרים שהם רגילים והכרחי' כידוע ללומדי התלמוד · ולכן ארז"ל בויקרא רבה (פכ"א) לעולם ישקיע אדם א"ע במשניות שאם ירחק (ר"ל אם יסתם ויסגר לפניו דבר א' אזי המשניות) יפתחו לו (ר"ל שירויחו לו שיוכל להתיר הספק שנסתפק לו) ובאם ידלג ממנה ענינים ח"ו הרי יקלקל לימוד המשנה ולא יפתחו לו ולא ירוח לו . וארז"ל (עירובין פ"ו דס"ד ע"א) ע"פ ורועה זונות יאבד הון (במשלי כ"ט ג') כל האומר שמועה זו נאה וזו אינה נאה מאבד הונה של תורה· ופירש"י רועה זונות נוטריקון זו נאה ואעסק בה כדי שתתקיים בידי מאבד כבודה של תורה וסופה להשתכח ממנו · ומהרש"א שם כתב בשם רש"י (בס' משלי) דסיוע לדרש זה שאין זונות במקרא מלא אלא זה בלבד והיינו דזונות בלי רבים לא מצינו מלא בוא"ו הראשונה אלא זה בלבד עכ"ד . ולדעתינו הענין משום שהתורה נמשלה לאשה כמשארז"ל ע"פ ראה חיים עם האשה (בפ"ק דקדושין דכ"ט) ולכן כשאינו

לומד התורה כרוגן המשילו כרועה זונות . וכה״ג דרשו בסנהדרין (פ׳ חלק דצ״ט ע״ב) . מלבד שאף בדיני קרבנות שאין נהיגים עהה ארז״ל במנחות (דק״י ע״ב) ס״ד זאת הורת החטאת והאשם כל העוסק בתורה חטאת כאלו הקריב חטאת והעוסק בתורה אשם כאלו הקריב אשם . וע״כ מכל הנ״ל לא נוכל להסכים בשום אופן לעשות לקוטים מהמשנה חלילה וחלילה מלשנות הסדר שסידר רבינו הקדוש ע״ה בקיבוץ הרבה חכמי המשנה המקובלים וסמוכים איש מפי איש עד מרע״ה ואיך אנחנו נמלא לבנו לשנות סדרו הלא אף האמוראים אמרו נגד רבינו הקדוש וסייעתו אם הראשונים כמלאכים אנו כבנ״א ואם הראשונים כו׳ אנו כחמורים . וכ״ש אנו בדורותינו אלה שאין לנו ערך אף לגבי המחברים הפוסקים איך אפשר לנו לנגוע ולהרים יד ולעשות שינוי ח״ו לסדר המשנה . ובדבר הגמ׳ א״צ לדבר כי היא מקור ההוראה ובלעדה לא ירים איש את ידו ואת רגלו מלידע דיני התורה על מכונם . ועי׳ בגמ׳ ספ״ב דב״מ (דל״ג ע״א וע״ב) ובפ״ק דע״ז (די״ט ע״א) . וכבר נעשה פאראגראף ע״ז בקאמיסי׳ אז וגם יצא ברפוס מהממשלה מיניסטארסטווע כמבואר לעיל בסי׳ ב׳ :

ד׳ וע״ד לקיטים מהרמב״ם ההלכות, הנה לענין הבנת הדינים מדברי הרמב״ם לבד בלי הגמ׳ א״א להבין כמ״ש הרא״ש בתשובה (כלל ל״א סי׳ ט׳) וכל הקורא בו סבור שמבין ואינו מבין כי איננו מבין בהם כלום עכ״ל . ואם כן הוא לאנשים גדולים בחכמה ק״ו לילדים . וכ״כ מהרש״ל בהקדמה לסי׳ ישי״ש על מסכת חולין שעם היות שחיבור הרמב״ם נאה מכל אשר הי׳ לפניו מ״מ אינו מקובל בשכל הנקנה מאחר שאין ידוע מטנו מקור הדין והאריך בזה איך שהלימוד צריך להתחיל ממקור הדין מהגמ׳ ואח״כ יבין מתוך קיצורי הדינים ושכ״כ הסמ״ג בהקדמה וכ״כ הב״י בהקדמה לטוא״ח . ואם יאמר האדם לבחור בספרי הקיצורים כסמ״ק והאגור והכלבו באמת שזו דרך קצרה וארוכה כמשל הנזכר בגמ׳ פ״ה דעירובין (דנ״ג סע״ב) יעו״ש . והמעדני יו״ט בהקדמה כ׳ שגם הרמב״ם לא נתכוון אלא שילמדו תחלה מקור הדין היטב ואח״כ הפסק יבינו מתוך חיבורו . ע״כ מאחר שהגמ׳ צריך ומחויב ללמוד להילדים וכפי הפאראגראף שנעשה בקאמיסי׳ ובלעדי זה לא יבינו הילדים כלום שאפי׳ על המשנה שהיא שרשי הדינים וכללותן כמשנה״ל עכ״ז בלעדי הגמ׳ א״א בשום פנים לבא לידי ידיעת התורה ועי׳ במס׳ סוטה (דכ״ב ע״א) שאין מורין הלכה מתוך משנה . גם דבר ידוע שמי שלא הורגל מנעורין בלימוד הגמ׳ אף אם כבר הורגל בלימוד המשנה והרמב״ם לא יהי׳ מבין אח״כ ללמוד בתלמוד . וא״כ אם במדריגות הראשונות לא ילמדו הנערים היטב ללמוד התלמוד לא יהי׳ כח בידם אח״כ לעלות במדריגה השני׳ כבתי ספר הרבנים . ולזאת אין צורך עוד להעמים עליהם לימוד הרמב״ם שלא הורגלו בו הילדים בכל הפוצות ישראל כ״א לפסוק ע״פ השו״ע ולא ע״פ הרמב״ם שנחלקו עליו כהרבה מקומות רש״י ובעלי התוס׳ ר״ת ור״י כמ״ש הסמ״ג בהקדמו וכמ״ש בעלי השו״ע .

ואם בשביל דברי מוסר וד"א שבהרמב"ם הלא בסדר שסדרנו בקאמיסי' קבענו לימוד ספרי מוסר וד"א הכוללים עוד דברי מוסר ויושר המדות יותר ממה שמבואר בהרמב"ם. ואחד מהם ס' מנורת המאור שיכולים ללמדו גם לילדים ובו מבואר מדברי המדות. כמו בנר הא' על הקנאה והתאוה והכבוד. בנר הב' ע"ד הליצנות והשקר והתנופה ולה"ר . בנר הג' לקיום המצות והתפלה וכיבוד אב והכנסת אורחים . בנר הד' ע"ד הת"ת. בנר הה' בדרכי התשובה. בנר הו' בדרכי שלום ואהבה . בנר הז' על ענין הענוה . וא"כ אין צורך עוד בליקוטים מהרמב"ם. ומה גם כי זה הספר נתקבל מכבר בכל תפוצות ישראל וילקוט חדש לא יהי' מקובל כלל :

ה ע"ד התרגום אשכנזי על סדר התפלה וכל החבורים הנ"ל עם היות כי לא שאל מאתנו חוות דעת בענין טיב העתקת התרגום עצמו . בכל זאת ראינו כי ראוי וצריך לחוות דעת שעיקר ענין התרגום אשכנזי על כל הנ"ל לא די שלא תועיל לא להמלמד ולא להתלמידים אדרבה יזיק לענין הלימוד ויבלבל את המלמד ותלמידיו. כי במדינתינו אשר הילדים שמתחילים בלימוד בבתי הספר אין יודעים עדיין שפת אשכנזית נקי' רק שפה המדברת בבית אביהם ובחדר הורתם . ובקריאתם בתרגום בלשון אשכנזית הנקיה לא יבינו דבר בו וגם הגדולים אין מבינים בו . וזאת לא יאומן להרגיל העם כקטן כגדול לדבר צחות לשון אשכנזית ולבטל לשון המהלכת ומורגלת בפי כל אדם מכמה מאות שנה . וזכר לדבר ממ"ש בס' אוצר נחמד המפרש לס' הכוזרי (מ"א ס"ג) וז"ל האם גוי כולו ישנו טעמם ויסירו שפת לשונם בלי צורך כי מלבד פעולה בטלה בהבל כו' וכמ"ש הרב בעל קול יהודה ראי' וזאת בשם הרלב"ג עכ"ל . והוא בהרלב"ג בספרו מלחמות ה' (מאמר ו' פט"ו) וז"ל הנה לא יתכן שיסכימו אומה מהאומות יחד לשנות לשונם אחר שלא יתכן שיהי' שום סיבה תביאם אל זה והוא מגונה מאד שיסכימו אומה מהאומות יחד בדבר לבטלה עכ"ל. מלבד שזהו עמל גדול מאד ויגיעה רבה שא"א לשאה (ומכש"כ באם יודפס התרגום בכתב ואותי' אשכנזית תהי' הכבדה יתירה לקריאת הילדים) ויקח מהם רב מועד כי הקריאה בכתב אשכנזי וההבנה בלשונה יהי' לצור מכשול ואבן נגף אל הלומדים בהם ועוד לא למדו לשון וכתב אשכנזי היטב. ולא ביד הכל עולה כ"כ במהרה לימוד הלשונות אחרים . ובל"ב לא ידעו ולא יבינו על בוריו פי' התורה והמשנה שילמדו אותם ע"פ התרגום אשכנזי הזה . וגם אם יבאו לומר שהתרגום הזה תועלתו אל המלמדים שיפרשו להילדים בלשון הנהוג אצלינו ע"פ התרגום אשכנזי אין הדבר נכון כי אחרי שהוסכם ע"פ הקאמיסי' הנ"ל שלא ילמדו פי' התורה עם הילדים כ"א ע"פ פירש"י המוסכם ומקובל לכל ישראל מזמן ז' מאות שנה שכל גדולי החכמים הבאים אחריו הסכימו עליו דוקא וסוגיא דעלמא אזלא כוותי' א"כ מעתה בלתי אפשר שיתנהגו המלמדים ע"פ התרגום אשכנזי שבהרבה מקומות נוטה מפירש"י . אם לא שיאמרו שיסדרו תרגום אחר

אשכנזי ע"פ פירש"י וזה דבר שלא כ"כ בקל ובמהרה יכול להעשות תרגום הדש שיקובל ויוסכם מפי רוב חכמי הדור. ואם כוונת התרגום הוא בכרי שיבינו הציליענים מבתי הספר שאינם מישראל. א"כ יותר טוב הי' שיהי' התרגום בלשון אדונינו הקיר"ה שהוא לשון רוסיא השולטת בארץ אשר אנחנו חוסים בה ונצרכת לכל דבר עסק. ובדבר תרגום אשכנזי על המשנה והמיימוני לבד כל הטעמים הנ"ל הוא ביותר קשה לעשות תרגום נאמן ומכוון עם פי' התלמוד. ורוב המתרגמים כזה החכם הגדול ראש המעתיקים ר' יהודה אבון תבון ז"ל בהעתקת ס' חובת הלבבות וז"ל וכמה פעמים פייסו אותי קצת הנדיבים אוהבינו מחכמי המקומות האלה להעתיק להם קצת מחבורי הגאונים אשר בלשון ערבי אל לשון הקדש ולא נתפייסתי להם מפני כמה פנים שצריך האדם להזהר מהם בענין הזה. ואני אספר מקצתם ואומר כי כל אשר ראיתי מן הספרים אשר העתיקו מן לשון הערב אל לשון העברים לא נמלט מהם א' שלא השחיתו המעתיקים הודו ושינו את ענינו והפסידו את טעמו. וההפסד הזה יבא מג' פנים. הא' מפני שיש בהם שאינם בקיאים וצחים בלשון הערבי אשר העתיקו ממנה. והב' שאם היו בקיאים וצחים בלשון הערבי שמא לא היו בקיאים בלשון העברי אשר הם מעתיקים אליה. והג' שאם היו בקיאים בב' הלשונות שמא לא יבינו דעת המחבר כאשר הי' עם לבבו והם מעתיקים כפי הבנתם ודעתם על דרך אחרת ושלא כדעת המחבר. ואפשר שיעתיק מי שנתקבצו כל המדות האלו בו וידוע לכל מבין כי כל א' מאלה הפנים משנה הענינים והופך אותו לענינים אחרים כו'. וחיזק דבריו בנו החכם הגדול ר' שמואל אבן תבון בהקדמתו לספר המורה. וכמדומה לנו ברור שגם בהיותינו בקאמיסי' נשאלנו ע"ד התרגום אשכנזי והיתה תשובתינו שאין דעתינו מסכמת עליו כלל ומטעם שהוא נוטה מפירש"י ומפני שהוא חיבור מחדש ואין דעת כל עמינו בנ"י מרוצים בזה כ"א בפירוש המחובר ומוסמך כזמן רב מאד. אך מחמת שעבר זמן ערך הי' שנים לא נוכל לזכור אם בא זה בכתב שם או לא כי קרוב הדבר שזה הי' רק דברים שבע"פ. אבל זה ודאי בא בכתב שיהי' הלימוד הנ"ך עם פירש"י. וכעת את אשר בלבינו אמת אנו משיבים לכבודם. ובקשתינו מכבודו שאל יחר בעיניו על אשר אין אנו מסכימים על החבורים כי ידוע מאמר החכם אהוב את החכמים והאמת אהוב מכולם. עכ"ל המכתב:

פרק ד

המו"מ שהי' שם בדבר הקבלה והחסידות. נסיעתו משם בכבוד.
והשגתו תור הכבוד בשם אורח הארץ:

עתה נספר מה שהי' לרבינו לעשית בדבר לימוד הקבלה והחסידות. הנה כבר כתבנו שבאשר הגיע הדבר בענין לימוד הקבלה כמעט הי' רבינו בודד במועדיו כי ה' שטערן עמד לו לנגד בזה. והר"י סוואלאוין עמד סנגר ושתק.

זולת הרה"ח ר"י אלפערין הוא הי' דעתו עם רבינו להכריח לימוד הקבלה והחסידות. והנה פ"א בעש"ק הי' מדובר בהאסיפה עד"ז. וא"ל המיניסטער לרבינו הנה בענין הקבלה נעשה כמ"ש בתורתכם אחרי רבים להטות. הנה אתה וה' אלפערין אומרים שנצרך ומוכרח לימוד הזהר והקבלה כו'. ואני ושטערן אומרים שא"צ ללימוד הזה. והר"י מוואלאזין שותק ושתיקה כהודאה שמודה לדברינו. נמצא אנחנו הרבים ואין אנו שומעים לך כו'. וכשמוע רבינו דבריו נזדעזע מאד ואמר יעבור עלי מה ולימוד הקבלה וחסידות מוכרח להיות כו'. ורמז המיניסטער להסריסים המשרתים והובילו את רבינו לחדר אחר בתוך התפוס והי' שם יחידי. והמיניסטער עמד מהשולחן וילך בבית אנה ואנה ופניו פני להבים כו'· והרבנים נתפחדו מאד כו'. בתוך כך התחיל רבינו בחדרו להתפלל מנחה ואמר הודו ופתח אליהו בדביקות נפלא ובניגון זקנו רבינו הגדול נ"ע ובנעימות קולו כו' ודבריו היוצאים מן הלב נכנסו בלב כל השומעים. והמיניסטער שאל מהרבנים מה הוא אומר והשיבו לו שהוא מתפלל מנחה. ושאל מהם באיזה ענין הוא אומר כעת והשיבו לו שאומר בזה הענין שדברנו כעת בענין הזהר וקבלה כו' וישב המיניסטער על הכסא ושמע תפלתו בהתפעלות גדולה. וכשסיים רבינו תפלתו קרא לו המיניסטער שניאורסאן צא מתפיסתך. ויצא רבינו וישבו כולם אצל השולחן. ואז שינה המיניסטער טעמו ולשונו ואמר לו הנה אתה ואלפערין אומרים שלימוד הקבלה והחסידות נצרך ומוכרח. והר"י מוואלאזין ששותק אפשר לומר שמודה לדבריכם · ולפ"ז אתם הרבים והלכה כמותכם כו'. והנה מחמת שהי' אז עש"ק והיום רד ע"כ הוכרחו להפסיק האסיפה ולא הספיק שיבוא הדבר עה"ח. והניחו גמר הדבר להאספה שיהי' אח"כ. אך אח"כ הי' רבינו חולה איזה זמן מהעג"נ והפחד שקיבל אז. ובאותן הימים לא הי' שום אסיפה. ואח"כ כשחזר רבינו לבריאותו הי' האסיפה האחרונה ונגמר הכל בכי טוב וגם לימוד הקבלה והחסידות הוסכם מכל הקאמיסי' כי המיניסטער כבר אמר בהאסיפה הקודמת כן ודברו הטוב לא שינה. והר"י מוואלאזין ששתק זהו רק שלא רצה להעמיד עצמו בזה כ"כ אבל חס לומר שהי' מנגד. וגם שטערן עמד אח"כ לימין הקבלה והחסידות באסיפה האחרונה א) ויצא הדבר כתוב וחתום ומאושר מממשלתינו הרוממה בגושפנקא דמלכא. ואז נסע רבינו לביתו שלום ברוב כבוד

א) גופא דעובדא הכי הוה שבאותו יום נתקבלו כולם להאסיפה ורבינו לא בא עדיין ויצא ה' שטערן לגן הטיילות שהי' שם לשאוף רוח צח. ורבינו הלך עם בנו אדמו"ר הר"ר יהודה ליב נ"ע ושם הי' ב' דרכים א' דרך הרחוב וא' דרך הגן ואמר רבינו לבנו נלך דרך הגן ושם פגשו בה' שטערן ואחז רבינו בידו של שטערן ועיניו זלגו דמעות וא"ל בזה"ל בכה רבי יש קונה עולמו בשעה אחת כו'. עתה הוא לך שעה טובה ומוצלחת להרויח הרבה עוה"ב אם תעמוד לימין הקבלה כו'. ודברי רבינו נכנסו כחץ בלבו וכרגע נהפך לאוהב בדבר ענין הקבלה והחסידות ועמד לימינה בכל היותר אפשרי כו'. ומזה נתפעל מאד בנו הנ"ל ונתקשר אליו מאד כמ"ש בפנים:

גדולה ובשמחות וגיל כי הצליח ה' דרכו כו'. ובבואו לביתו אמר לאשתו הרבניה בפ"ב קניתי איש כו' שנתוסף לי חסיד חדש בנך רי"ל כי אדמו"ר הרי"ל הי' תחלה כרוך לזקנו אדמו"ר האמצעי נ"ע ולאביו רבינו לא התקשר כ"כ עד היותו עמו יחד בפ"ב וראה ממנו שם הרבה נפלאות אז התקשר גם אליו בתוקף עוז כו'. גם הרה"ח ר' שמרי' הנ"ל התקשר אז אליו מאד. ובבואו לביתו סיפר עוצם גדולתו והנפלאות שראה מרבינו בפ"ב (אך פרטי' הדברים שהי' במושב האסיפה לא גלה כי אמר שלא ניתן רשות להגלות כו'). במשך השנים בשנת תרי"ב השיג רבינו מממשלתינו תור הכבוד בשם אזרח הארץ (פאטאמסטווע) לו ולזרעו גם עתה כו'. וקנה אז את החצר סעדרין על שמו כו':

פרק ה

הביאתו לאור הדפוס ס' הלקו"ת. רבוי הכתבים שכתב בעצמו

בבואו מפ"ב א) התחיל להגיה הכתבי קדש של הלקו"ת בכדי להוציאם לאור הדפוס. והם דברי קדשו של זקנו רבינו הגדול נ"ע. הרבה מהם שמע בעצמו ממנו ורשמם בדקדוק גדול מאד. והרבה הוא מה שקיבץ רשימות שארי הרושמים המובהקים ובירדם וליבנם בנפה מנופה כסולת נקי' ב) ועוד הוסיף בהם הגהות רבות בתוס' מרובה כו' ג). והדפיס הכל על שם זקנו רבינו הגדול נ"ע בשנת תר"ח (ע"י בניו הקדושים אדמו"ר הרי"ל נ"ע ואדמו"ר הרחש"ז נ"ע). ולבד זה הנדפס נמצא בכת"י ממנו לאין שיעור ממש לא יכילון כמה אלפים ניירות. הן מרשימות עצמו שהי' רושם דברי קדשו של

א) שגם נתאשר ונתקיים ענין לימוד החסידות בתוקף ועוז נוסף על מה שכבר נתאשר זה בשני הפעמים שהי' זקנו רבינו הגדול נ"ע בפ"ב. והחוט המשולש לא במהרה ינתק כו':

ב) אחד מגדולי הרבנים אמר שמתחלה חשבם במחשבתו הרבה פעמים מהר ואח"כ כתבם ערך ט"ו פעמים. וגם סיפר שהיו נמצאים חסידים מחסידי אדמו"ר האמצעי נ"ע שלא התקשרו לרבינו הנ"ל והיו מערערים שאין זה של רבינו הגדול כ"א של רבינו בעצמו כו'. והשיב להם רבינו ידעו נאמנה שזהו אות באות דברי קדשו של רבינו הגדול כפי שקיבל מהקדוש הרר"א בהה"מ נ"ע ואני מאמין שכל תיבה הוא ברוה"ק (בלא"א שטייט רוה"ק). שלי הוא רק ההגהות אם לא ירצו ללמדם הרשות בידם. אך יראו לי גם בההגהות מה שימצאו דבר אשר לא כן כו'. ונכדו הנ"ל כשסיפר זה זלגו עיניו דמעות היתכן שעל הלקו"ת שרבינו בירר ודיקק כ"כ ידברו סרה ויהרהרו אחריו כו':

ג) הגהותיו הם רב האיכות כי במלות קצרות כולל ענינים גדולים וארוכים (אחד מגדולי הרבנים סיפר שפ"א שמע מהרה"ק רי"א מהאמי' זלה"ה דרוש ארוך ערך ד' שעות ויותר ואח"כ הראה הדברים לזקנו רבינו. והראה לו רבינו שאצלו נכלל כל הדרוש בהג"ה אחת):

מר זקנו הנ"ל. והן מרשימות אחרים שבירדם וליבנם ושם עליהם נוספות בדרך הנ"ה ופלפל בהם הרבה א). וגם דרושי עצמו הרבה מאד. בדרך כלל כתב על כל התנ"ך ב) וחלקם לחלקים. בוך בראשית כו'. בוך ישעי' כו'. בוך תלים כו'. וגם על אגדות ומדרשי חז"ל. בנגלה כתב ג"כ הרבה מאד שו"ת וחידושים וביאורים בששה סדרי משנה וגמרא ובדברי הראשונים בפלפולא רבא הנוגע לדינא פו' ג) וגם עשה התשלומין להשו"ע של רבינו הגדול נ"ע שחסר שם הרבה סימנים שנשרפו (כמ"ש בחלק הא'). אך גם אצלו נשרפו הרבה כתבים בנגלה ובנסתר בהשרפה שהי' בליבאוויטש בשנת תרח"י (כמו שנספר בסמוך אי"ה) ומה שנשאר מכתביו בנגלה יצא לאור עולם בדפוס אחר פטירתו כמעט כולם (לבד השו"ת על חלק חו"מ שלא יצאו עדיין לאור הדפוס) הלא המה ספרי הצ"צ שו"ת וחידושים ופסקי דינים (וגם מעט מהדו"ח יצא לאור כמו שנכתוב לקמן אי"ה). וכל עין רואה ריבוי הכתבים שלו יתפעל מאד כי באמת לא הי' זה כח אנושי כ"א כח אלקי כו'. ובפרט מי שיעסיק בדברי קדשו יתפעל וישתומם מרוב בקיאותו ועומק ורוחב דעתו שכל רז לא אנס לי'. ושני התלמודים הבבלי והירושלמי וכל המדרשים והילקוטים וכל הפוסקים והמפרשים ראשונים ואחרונים כל ספרי דבי רב שהיו נמצאים במחיצתו וכל ספרי הקבלה ראשונים ואחרונים וכל ספרי החסידות כו' וגם ספרי התכונה והמחקר והדקדוק וגם ספרי הניתוח וספרי הרפואות וידיעות התבל הכל הי' כמאן דמונח בכיסתי' כו'. ובמקום גדולהו שם אתה מוצא ענוותנותו שלא הפריז על המדה לחלוק על דברי הפוסקים אפילו היותר אחרונים בלי צירוף מסברות ודעות שארי פוסקים ובראיות צודקות יתנו עדיהן ויצדקו ד). אשרי העם שלו ככה דורו ראו ושמחו כו':

א) היה מפלפל אם כיון הכותב לשון רבינו (במקום שהי' מוצא סתירה ע"ז מסה"ק) ולפעמים הי' מישב דברי הכותב ולפעמים הי' דוחה דבריו שלא כיון כו'. וגם במקום שדחה דבריו אעפ"כ כיון שהכותב שמע מרבינו כתב לשונו כהווייתו ואח"כ כתב חוות דעתו בדרך הג"ה כו':

ב) אחד מגדולי הרבנים סיפר שכתבם קודם נסיעתו לפ"ב למען יהי' מן המוכן אצלו להראות מקור כל דבר מדרז"ל. ומחמת שכתבם בחפזון לא הי' מחשיבם כ"כ והיו מונחים אצלו בקלה אוצרותיו. אך במשך השנים התבונן בהם ואמר הלא הם טובים מאד ואז התחיל לומר מהם ברבים בתוס' ביאור. והעיקר נתבארו אחר פטירתו ע"י בניו ונכדיו הרבנים הק' כאו"א לפי השגתו ודעתו כו':

ג) והתחיל לכתוב זה בחיי זקנו וחותנו רבותינו כנ"ל. ואח"כ בימי רבנותו הרבה יותר ויותר כו'. וגם בהיותו בפ"ב שהי' טרוד מאד כתב שם ג"כ הרבה שו"ת וחידושים כו':

ד) בכ"ל יו"ד כתב לא מלאני לבי להקל מחמת שהגאון בעל משכנות יעקב כו' יעו"ש. והגאון בעל משכנות יעקב הי' בדורו של רבינו ואולי הי' אז עדיין בחיים חיותו כו':

פרק ו

המלשינות שהי' עליו . השרפה בליבאוויטש . חליו שנים רבות . עד פטירתו .

בשנת תרט"ו הי' עליו ג"כ מלשינות שוא אצל הגג"נ מוויטעבסק „איגנאטאוו" ומחמת תור הכבוד אורח הארץ שניתן לו מהממשלה לא לקחוהו למאסר כ"א היו מקבלין ממנו דאפראסין בביתו כו' • וכל זמן ההוא לא אמר ד"ח ולא הניח אליו שום אדם על יחידות א) • וב"ה שגם משפטו יצא לאור בכי טוב כו' והסוף של המלשינים הי' כמו הסוף של המלשינים שהלשינו את אבותיו רבותינו הקדושים נ"ע . אח"ז ישב בשלוה איזה שנים עד שנת תרח"י שהי' שריפה גדולה בליבאוויטש ונשרפה כל העיר ומכללם גם בתי רבינו ובתי בניו נשרפו• וגם הרבה כ"ק שלו נשרפו בנגלה ונסתר ב) • ולאחר השריפה יצא רבינו לדור בחצר הארון של העיר . שהי' לא רחוק הרבה מהעיר • עד שבנו הבנינים מחדש • ושם בהחצר הי' התגלות שלו באופן נורא ומבהיל מאד • ד"ח הי' אומר הרבה מאד ובדרך נפלא כו' גם היחידות דשם הי' בדרך נפלא מאד כו' . אח"כ נגמרו הבנינים שלו ושל בניו ושבו ,העיר . ובקש רבינו לישב בשלוה אז ולא הניחוהו כי שם בבנינים החדשים נחלה מאד בחדש כסלו דשנת תר"ך והי' חולה יותר מששה שנים רצופים עד פטירתו ונתקיים בו והוא מחולל מפשעינו כו' • גם במשך איזה שנים מתה עליו אשתו הרבנית ע"ה • ומאז הי' סגור ומסוגר ולא הי' רוצה שיסעו אליו על יחידות כי אמר עתה שרוי אני בלא עצה כו' • ומעט מועיר הי' שהי' מכניסם לחדרו על יחידות• ורובם ככולם היו מגישים שאלותיהם בצעטליך ע"י המשרתים ועל ידם הי' משיב להם בקצרה בע"פ או בכתב. וגם הד"ח שהי' אומר בשנים אלו הי' קשה לשמוע ולהבין מחמת חלישותו כו' וע"כ להאורחים הבאים הי' נותן הכתב של הד"ח בעש"ק שיעיינו מתחלה בלילה ולמחר הי' אומר הדרוש והי' בנקל להם להבין כו' • אח"כ גברה עליו המחלה ביותר עד שממש הי' קשה לו לזוז ידיו ורגליו ג) • ונמשך הדבר כן עד שנת תרכ"ו

א) תלמידו הרה"ק ר' אלי' יוסף זלה"ה בא אז מאה"ק תובב"א רק בעבור להתראות עם רבינו ולשמוע ד"ח. וכתב רבינו לו שגם הוא לא יבוא אליו. אך לבסוף בא אליו והתראה עמו רק לילה א' ותיכף נסע משם:

ב) רבינו דאג מאד מאד על הכתבים ואמר לית עתה בחילי לעת זקנתי לכתבם מחדש. וביותר דאג על תשלום השו"ע ועוד איזה דברים שהי' שם. והי' מאד בקפידא על משרתו רח"ב על שלא בא להציל. גם על ההמ"ל דליבאוויטש הי' בקפידא כי אצל הרהמ"ל הי' הרבה כתבים של רבינו והוא לא חש להצילם ונשרפו כו':

ג) פ"א לקח הצעטליך ופדיונות שהי' אצלו ורצה לשרפם והודלקו בגדיו עליו וגם בדיקנא קדישא אחז האש. ומי יודע מה שהי' אז אם לא הי' בחדר השני א' מאנ"ש ששמע קול צעקתו ושפך עליו קיתון של מים כו'. האיש הוא רמ"ז פאנעטער שי' מרודני' וכעת דר בוויטעבסק יהי שמו הטוב ברוך כו':

י"ג ניסן שאז נצחו אראלים כו׳ חשך לנו השמש והאור נסתלק לשרשו בשנת השבעים ושבעה לימי חייו. ול"ח שנה לימי רבנותו. והשמועה פרשה כנפיה בכל מקומות מושב אנ"ש ונשבת חגינו ונהפך לאבל כו׳. אך זאת היא נחמתינו כי אמרותיו חייתנו מפיו אנו חיים גם עתה כו׳ ורובי תורותיו שהשאיר לנו ברכה בנגלה ונסתר המה לנו לעינים כו׳ ונתבארו באורך ורוחב ועוסק ע"י בניו רבותינו הקדושים זרע ברך. מטתו שלימה כולם אהובים וברורים וקדושים כו׳ שהם מלאו אחריו והאירו לנו בתורתם וחכמתם כו׳. וע"י בני בניו רבותינו אשר נהלו וינחלו עתה את אנ"ש מפיהם אנו חיים ובצלם אנו חסים כל איש על דגלו יחנו כו׳. ה׳ יאריך ימיהם ושנותיהם וזכות רבינו הקדוש י"ע יגן עליהם ועלינו ועל כל ישראל. ונזכה לראותו בביאת גואל הצדק בב"א:

ל׳ קברו בנוי אהל ונוסעים להשתטח ולהתפלל להשי"ת והם יקראו וה׳ יענה כו"ש

פרק ז

בניו וחתניו.

הא׳ הרה"ק הצדיק ר׳ ברוך שלום נ"ע.
הב׳ אדמו"ר הרה"ק ר׳ יהודא ליב נ"ע.
הג׳ אדמו"ר הרה"ק ר׳ חיים ש"ז נ"ע.
הד׳ אדמו"ר הרה"ק ר׳ ישראל נח נ"ע.
הה׳ אדמו"ר הרה"ק ר׳ יוסף יצחק נ"ע.
הו׳ אדמו"ר הרה"ק ר׳ שמואל נ"ע.

כולם נהלו את אנ"ש בחיי רבינו ולאחר פטירתו. ונדבר מכל
א"א בפרטיות בפרק הבא אי"ה:

ועוד בן שביעי הי׳ לרבינו שמו ר׳ יעקב זלה"ה שהי׳ חתן ש"ב הר"ר ברוך בר׳ אלי׳ זלה"ה ג) שהי׳ דר בווארשא. וגם הרד"י הי׳ דר שם. ונפטר בחיי רבינו בעיר טאלאצין ושם מ"כ. ונשאר ממנו בן שמו הי׳ הר"ר שניאור זלה"ה ולקחו רבינו לביתו וגדלו ואמנו ואח"כ עשה רבינו שידוך עבורו עם בנו אדמו"ר הרחש"ז. אך הוא נ"כ נפטר בימי עלומיו בחיי חותנו אדמו"ר הנ"ל ואת אלמנותו בת אדמו"ר הנ"ל לקח אדמו"ר הרה"ק ר׳ לוי יצחק שליט"א מסיראטשין:

בנות הי׳ לרבינו שתים. והתניו לוקחי בנותיו.

הא׳ הרה"ג המפרסם ר׳ לוי יצחק זלה"ה בן הרה"ח המפורסם ר׳ יקותיאל זלמן זלה"ה נכד הרה"ק מבארדיטשוב נ"ע (שהי׳ בן חתנו הר"ר יוסף בונים זלה"ה) וחתן אדמו"ר האמצעי נ"ע. הי׳ אדם גדול בתורה ובחסידות ויראה ה׳ היא אוצרו. והי׳ חכם גדול ורם המעלה. רוב ימיו הי׳ סוחר ובסוף ימיו

ג) הוא הר"ר אלי׳ חתן רבינו הגדול נ"ע בעלה של בתו מ׳ פריידא ע"ה כמ"ש בחלק הא׳ יעו"ש:

לאחר פטירת רבינו נתקבל לרב בוויליז והי' שם כמה שנים. ואח"כ נחלה ונסע לוויטעבסק להתרפאות ונפטר שמה ושם מ"כ. תנצב"ה:

חתנו הב' של רבינו הוא הרה"ח ר' שניאור זלה"ה בן הרה"ק ר' מנחם נחום נ"ע בן אדמו"ר האמצעי נ"ע. והי' דר בליבאוויטש ושם מ"כ באהל רבינו נ"ע. תנצב"ה: (ובנו הוא הרה"ג ר' יהודא ליב שניאורסאן שי' רב דוויליז):

פרק ח

אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות. ה"ה ששה בניו ואחד מנכדיו שהי' נחשב
כאחד מבניו. שמלאו אחריו. וינהלו את בית ישראל. ימי נשיאותם וימי חייהם.
ודרכם והילוכם בקודש. מקום משכן קדשם. וזמן פטירתם. זכר כולם לחיי עד:

א' הרה"ק ר' ברוך שלום נ"ע. נולד בערך שנת תקס"ז. הי' עניו ושפל ברך. וברבנות לא התנהג גם לאחר פטירת רבינו. אך כאשר דחיקא לי' שעתא אחר פטירת רבינו נסע על המדינה כו'. ובהיותו בעיר סקולייען (העומדת על גבול רוסיא ורומיניא) נתוודע לו מפטירת אחיו הקדוש אדמו"ר הרי"ל נ"ע (שנפטר בזמן קריב אחר פטירת אביו רבינו נ"ע כמו שנספר אי"ה) וכתב שם צוואה לבניו בז' כסלו תרכ"ז. והתחיל ה' נתן וה' לקח כו' כי לא ידע האדם את עתו כו' והחי יתן אל לבו כו' ע"כ כו'. ואח"כ שב לליבאוויטש. ובשנת תרכ"ח בחדש מנחם אב הי' שריפה בליבאוויטש ונשרפה גם ביתו ונכנס לדור בדירה קטנה. ובמשך הזמן התחיל לבנות ביתו. ובלי"ב שכרו ב"ב דירה אחרת גדולה. אך הוא לא רצה לכנוס לדור בה והי' אומר לב"ב מה איכפת לכם שאני בחיים. וע"כ היו הם בדירה הגדולה והוא בדירה הקטנה. אך אח"כ בחנוכה הי' מוכרח לילך לב"ב לברך נ"ח עבורם ושם נחלה מאד ונתהפך בחליו זמן רב עד ט"ז שבט והרבו לדרוש ברופאים ודאקטורים גדולים. וגם שלחו פ"נ על אהלי אבותיו רבותינו הק' נ"ע. ואשתו שלחה ציר מיוחד לקאפוסט עם פ"נ על אהל אחיו הקדוש אדמו"ר הרי"ל נ"ע. גם אחיו הקדושים אדמו"ר הרחש"ז נ"ע ואדמו"ר הרר"ש נ"ע הרבו בעדו רנה ותפלה ופ"א הלך אחיו אדמו"ר הרחש"ז נ"ע לביתו והתפלל שם כמה שעות בדביקות גדול והתלהבות עצומה כדרכו בקודש. אך כל הון לא הועיל וכל השערים ננעלו ונפטר ט"ז שבט תרכ"ט בן ס"ב שנה. ומצא קן לו באהל אביו רבינו נ"ע לא רחוק ממשכן קדשו. ואח"כ מצאו צוואתו והביאוה לפני אחיו הק' ונתפעלו מאד ממנה שהי' בחכמה נפלאה. ושמענו מאיש אחד נאמן שראה אצל בניו כ"ק ד"ת שלו בעוסק גדול וע"פ יסודות חזקים כו' זיע"א:

שני בנים רבנים השאיר אחריו. הא' הרה"ג ר' לוי יצחק זלה"ה שהי' רב בעיר פאראבראנקע כמה שנים. ובסוף ימיו נתקבל לרב בעיר בייעשינקאוויץ (פלך וויטעבסק) ובזמן קריב לבואו שם נחלה מאד ונסע לקיוב להתרפאות ונפטר שם בשנת תרל"ח בטבת ימיו בן מ"ד שנה ושם מ"כ. תנצב"ה:

ובנו הב' הוא הרה"ג ר' מרדכי אבד"ק וויטעבסק הי' יאריך ימיו ושנותיו:

ב׳. ארי׳ דבי עילאה אדמו״ר הר״ר יהודא ליב נ״ע. נודע ביהודה ותהלתו בקהל חסידים. וכולם עונים אחריו מקודש מקודש. נולד בערך שנת תקע״א. ורבינו הגדול נ״ע הי׳ סנדק שלו. כאשר התחיל אביו רבינו נ״ע לחנכו בתורת ה׳ גדל והצליח וגם עשה פרי. וכל אשר הגדיל הנער גדל עמו גם שמו הטוב. כל עיונו ומגמתו הי׳ רק בתורת ה׳ ועבודתו. ולבד לימודו בתורה הנגלית נכספה וגם כלתה נפשו ללימוד הקבלה והחסידות. והי׳ הולך לשמוע צוף אמרי נועם מזקנו הקדוש אדמו״ר האמצעי נ״ע והתקשר אליו בחבלי עבותות האהבה והי׳ שותה בצמא דברי קדשו. וזקנו הקדוש הי׳ מחבבו מאד והי׳ ממתין עליו באמירת ד״ח. בהגיעו לעונת שידוכין עשה רבינו שידוך עבורו עם הרה״ח ר״ש פריידעס משקלאוו זלה״ה א) ורבינו לקחו על שולחנו והי׳ יושב ושוקד על דלתי התורה והחכמה בנגלה וד״ח. ובש״ק הי׳ הולך לשתות מבאר מים חיים זקנו הקדוש נ״ע. אחר פטירת זקנו הי׳ שנים רבות שלא התקשר כ״כ לאביו רבינו. ורבינו הי׳ משתדל לקשרו אליו ועלתה לו הדבר בשנת תר״ג בהיותו עמו בפ״ב (כמ״ש לעיל יעו״ש). והי׳ יקר מאד בעיני אביו רבינו ורוב עניניו הי׳ על ידו. גם פקד עליו לחזור ד״ח לפני אנ״ש ולהשיב להם עצות רו״ג. ובעצמו הי׳ קוראו ר׳ ליב. והי׳ אומר עליו נאה דורש ונאה מקיים כו׳. אופן עבודתו הי׳ מבהיל מאד ומהוויות העולם הי׳ מופשט לגמרי עד שכל רואיו אמרו לית דין בר נש. חזרתו הד״ח הי׳ נפלא בפנים לוהבות ומסבירות ורוב אנ״ש לא משו מאהלו כו׳. בסוף ימי אביו רבינו בחורף האחרון שלחו רבינו על המדינה בערי רוסיא הקטנה ב). והרעיש העולם בנסיעתו ובכל מקום בואו הי׳ אומר ד״ח בריבוי מאד והיו מגישים לו פדיונות ובקשות וכל אשר יצא מפיו הקדוש לא שב ריקם ופעל ישועות בקרב הארץ. בדרך נסיעתו הי׳ בהאדיץ להשתטח על קבר רבינו הגדול נ״ע והגיש שם פ״נ עבור אחב״י בכלל ועליו עם ב״ב בפרט ג). קודם חה״פ בא לקרימענצוק והי׳ בדעתו להיות שם חה״פ ואחר חה״פ לנסוע הלאה לדרכו ד).

א) הנדוניא הי׳ שהרש״פ מסר לרבינו כל הביכליך ד״ח רשימותיו מאמרי רבינו הגדול נ״ע דברים כהוייתן כו׳:

ב) ע״פ בקשתם של אנשי העיירות באשר שרבינו הי׳ חלוש מאד והי׳ קשה לשמוע הד״ח והיחידות. ע״כ בקשו שישלח את אחד מבניו כו׳:

ג) ז״ל הפ״נ בקצרה לעור״ר עבור כללות ישראל שירדו ונשתלשלו בכור העוני ועי״ז הם מוטרדים ומבולבלים מלעסוק בתורה ובתפלה שירים ה׳ קרנם להמשיך שפע וברכה בבני חיי ומזוני ושיפקדו כל חשוכי בנים בזרע של קיימא כו׳. לעור״ר עלי נין ונכד כו׳ שיחנני השי״ת בחכ׳ בינה ודעת ויופיע עלי מאור תורתו שהנחילונו רבותינו ז״ל ויטהר לבבי בעבודה שבלב זו תפלה באמת כו׳ ושיאריך השי״ת ימי לרוב (לבו אמר לו שבעוה״ר קרבו ימיו כמו שנספר בסמוך אי״ה): ד) כי רבינו אמר שיסע נסיעתו עד ערך חדש תמוז כו׳:

אך בכ"ג ניסן נפטר אביו רבינו הקדוש נ"ע והגיע לו שם הט"ג בערב פסח. וע"כ אחר הפסח שב לביתו. בדרך נסיעתו לביתו בכל מקום בואו כשבאו אליו לבקש לומר ד"ח ושיהי' לרב על מקום אביו רבינו הק' אמר לכל שאינו רוצה בשינוי שם חדש מכמו שהי' כ"א לחזור ד"ח כמו שהי' בחיים חיותו של רבינו נ"ע. אך בבואו לביתו מצא העיר כמרקחה מתבערת המחלוקת שהתעוררה ולא יכלו להשקיטה בשום אופן א) ע"כ עקר דירתו לקאפוסט והי' אומר שנוסע לשם רק לפי שעה עד יתכונן השלום. והי' שם חדש אלול ותשרי ונהרו לשם מכל עבר ופנה. ובר"ה ההוא שנת תרכ"ז הי' שם קיבוץ נורא מאד שלא הי' כן משנים רבות. והתחיל להפיץ מעיינותיו באופן נורא ומבהיל ודבריו הק' היו מלהיבים לב השומע ב). ובדעתו הי' להרים קרן החסידות באופן

א) אין רצונינו לדבר מזה כי זה הי' רק מעשה שטן המבלבל העולם ובין אחים הפריא. עי' בחלק הא' בהקדמה מש"כ בשם ס' עמה"מ ובשם ס' מ"ח יעו"ש ואחד מרבותינו דיבר פ"א עד"ז ואמר מה יש להתפלה על מעשה שטן ר"ל. מי לנו גדול מהרה"ק ר' ברוך ממעזבוז נ"ע שרבינו הבעש"ט נ"ע הי' מתפלל אלל וסהר לבנו עליו ועל אחיו הקדוש מסדילקוב שהי' כתוב בסידורו אלל ועהר לבנו אפרים בן אדל ברוך בן אדל כו'. ועכ"ז מעשה שטן ומלשינות פעלו כ"כ אצלו. ומה נעני אנן אבתרי' כו':

ב) ז"ל בנו אדמו"ר הרש"ז נ"ע במכתבו לאחד אחר פטירת אביו הק' נ"ע. הוי ואבוי ליום המר והנמהר אשר נוטל עטרת ראשינו ושקעה השמש בתחלת זריחתו רוח אפינו משיח ה' אשר אמרנו בצלו נחי' כו'. מה אומר ומה אספר לך גידוליו רוח חכמתא קדישא וזיו יקרא דלעילא אשר האיר עליו ה' בחדש תשרי. נשתוממתי ונבהלתי כו'. גודל התקשרותו לה' בתפלתו בר"ה ויוה"כ העבר בשעת ההלל והנענועים אשר כל העומדים היו לחרדת אלקים ממש. והעיקר אמירתו ד"ח בעומק שכלו ורוחב בינתו ופניו להבת אש ודבריו היו מלהיבים בלב השומע. ואחר חה"ס פתאום נקרא למרום כו'. וכל יום ה' שקודם הסתלקותו בעת שגברה עליו החולי (ברחמנא קר ר"ל) לא פסקו שפתותיו דובבות דא"ח ב מענין אמת ואמונה. ואח"כ לעת ערב קרא ק"ש בקול ובניגון אדמו"ר הזקן נ"ע וכל מלה אמר בדביקות נפלא כמו בריא ממש ובדפיקת אגודל על האצבע ואח"כ כל הלילה היו שפתותיו דובבות פסוקים. פעם שמעתי ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. ופעם שמעתי פסוק וידעת היום כו'. ואח"כ שעה א' אחר חצות לילה דברנו עמו בדבר עיכוב כו'. וא"ל אחי רש"ב שי' הפסוק ישב רוחו יזלו מים. והשיב לו כ"ק אאמו"ר נ"ע תצא רוחו ישוב לאדמתו. ואחר שעה ב' שהי' לא יותר מחצי שעה לפני הסתלקותו שמענו קול דודי דופק על שפתותיו באימה ורתת אחת שאלתי כו' שבתי כו' עד ולבקר בהיכלו. ואח"כ פסק מלדבר ושפתותיו היו מרחשן ולא יכולנו לשמוע מה. ובחד קטירא אתקטר בי' בקוב"ה ונחשך לנו השמש ופרחה ממנו רוחו ונשמתו.

נעלה מאד . אך נטרפה השעה בעוה"ר כי תיכף אחר חה"ס נפל למשכב והרבו לדרוש ברופאים ודאקטורים גדולים וגם שלחו פ"נ על אהלי אבותיו רבותינו הקדושים נ"ע. אך כל הון לא הועיל כו' . ושחל"ח ביום ו' עש"ק ג' חשון ערך חצי שנה אחרי פטירת אביו רבינו נ"ע בערך שנת נ"ו לימי חייו . ויגדל המספד לאנ"ש על השבר הנורא שבר על שבר כו' . אך צדיק ה' בכל דרכיו כו'. וזאת היא נחמתינו שהשאיר לנו ה' ממנו שארית פליטה בארץ להחיותינו כהיום הזה. הלא המה בניו הקדושים אשר נהלו וינהלו את אנ"ש. כמ"ש אי"ה בסמוך ובפרק הבא . (גם מעט כ"ק ד"ח נשאר ממנו. ותקותינו שיצאו לאור עולם בקרוב אי"ה) :

ג' אור ישראל וקדושו. אדמו"ר הר"ר חיים שניאור זלמן נ"ע. בישראל גדול שמו ואין גומרים עליו את ההלל. נולד בערך שנת תקע"ד. ערך שנה אחר פטירת רבינו הגדול נ"ע והוא נשא את שמו הקדוש א). מיום עמדו על דעתו שם עינו ולבו רק לתורת ה' ועבודתו . ועבודתו הי' נפלא מאד ברעש והתפעלות עד שהי' שובר לב השומעים וגם לב האבן המס ימס. כמה פעמים ראו אותו שבאמצע השמו"ע הלך אנה ואנה ופזז ורקד ופניו היו פני להבים כו'. כ"ז הי' בהיות עוד אביו רבינו הקדוש נ"ע בחיים חיותו. ולאחר פטירת אביו הקדוש כשנעשה רבן של ישראל נתעלה בעבודתו יותר ויותר בעילוי רב לאין שיעור. בהיות זורח אור שבעת הימים רבינו נ"ע שם גם עליו המשרה לחזור ד"ח לפני אנ"ש ולהשיב להם עצות במילי דעלמא ובמילי דשמיא כו' ב). חכמתו הי' נפלא מאד וטוב מזגו הי' ג"כ עד להפליא כי ממש הי' איש החסד כו'. פ"א בחיי אביו רבינו נ"ע נסע לקא"ב ובדרך נסיעתו בכל מקום בואו חרדו לקראת בואו והי' חוזר ד"ח ומשיב עצות לשואליו והכל הי' שבעי רצון מאד ממנו: ובהיותו במדינת אשכנז התקבצו אליו גם האשכנזים (דאייטשן) מעמינו בנ"י ושמעו ממנו ד"ח וגם דברו עמו בעניני העולם וגם המה נתפעלו ממנו מאד מגודל חכמתו ועוצם מדת טובו כו'. אחר פטירת רבינו הי' איזה שנים בליבאוויטש ובערך שנת תרכ"ט קבע דירתו בלאדי מקום מושב רבינו הגדול נ"ע והחזיר עטרת רבנות לאדי ליושנה (כבואו אמר ודור רביעי ישובו הנה כו') ולשם נסעו אליו חלק גדול מאנ"ש לשתות בצמא דברי קדשו ולדרוש ממנו עצות ברו"ג והוא הי' משיב לשואלו דבר והי' מקבל את כאו"א בספ"י ומסבירות והי' מכניס א"ע בעניניהם מאד וכל אשר יצא מפיו הקדוש הי' כאשר ישאל

א) ראה זה חידוש. הוא נולד בשנה הראשונה לפטירת רבינו הגדול נ"ע ונשא את שמו הקדוש. ומילא אחריו במקומו ובמעשיו. והי' בלאדי י"א שנים כמו רבינו הגדול (עי' בחלק הב' במכתב אדמו"ר האמצעי נ"ע ע"ד היחידות שכתב שם כל הי"א שנים שהייתו בלאדי כו'). ושנותיו היו מכוונים ס"ו כמו שנות רבינו הגדול נ"ע. ופטירתו הי' ג"כ בחדש טבת. וזה פלא:

ב) ושמעתי שגם אותו קרא רבינו בעצמו בשם רבי זלמן כו':

איש בדבר האלקים כו' והי' שם ערך י"א שנים עד שנת תר"מ שבטוצש"ק פ' ויצא א) נחלה מאד וחלה ד' שבועות והרבו להשיג רופאים ודקטורים גדולים ולא הי' מעצור לכסף כו' וגם שלחו פ"נ על אהלי אבותיו רבותינו הק' נ"ע. גם אחיו הקדוש אדמו"ר הרר"ש נ"ע מליבאוויטש בא לבקרו ונשא בעדו רנה ותפלה כו' אך כל הון לא הועיל כו'. ושחל"ת ביום ועש"ק ד' טבת. וכל מקום אשר הגיע השמועה עשו לו אבל גדול וכבד וימאנו להתנחם. אך זאת היא נחמתינו כי השאיר ה' שארית פליטה בארץ מזרעו אחריו. כמו שנספר אי"ה לקמן בפ"ק הבא. זכותו יגן עלינו ועל כל ישראל אכי"ר:

ד' גאון ישראל והדרו אדמו"ר הר"ר ישראל נח נ"ע. נולד בערך שנת תקע"ו. הי' גאון גדול בנגלה וגם בדא"ח ידו משלה. בשנים הראשונים הי' עסקו העקרי בנגלה עד שנעשה מלא וגדוש מים התלמוד והפוסקים ראשונים ואחרונים וידע ללחום במלחמתה של תורה לפרק הויות ולהרץ שברים כו'. ואז שם רבינו עליו המשרה בדברים הנוגעים לד"ת לסמוך רבנים ולעשות בתורה כוונים להשיב לשואלו דבר השו"ת שהיו באים לרבינו. כי רבינו הי' לו טרדות יתירות ולא הי' מופנה מכל צד ע"כ הי' מסר הדבר לו שהוא יעשה התשובה ויכניסם אח"כ לפני רבינו לבקרם כו'. ברבות השנים שם עינו ולבו גם ללימוד הד"ח וגם בזה גדל והצליח ועשה פרי ובסוף ימי רבינו התחיל לחזור ד"ח לפני אנ"ש. גם הי' עניו ושפל ברך מאד והי' גם טוב המזג מאד והי' בעל בכי גדול ודרך עבודתו בתפלתו הי' במרירות ובכי ב). אחר פטירת אביו רבינו הק' הי' דר איזה שנים בליבאוויטש וכאשר דחיקא לי' שעתא נסע על המדינה ובכל מקום בואו חרדו לקראתו ודרש ד"ת הרבה בטוב טעם ופנים מסבירות והשיב עצות ברו"ג וחפץ ה' בידו הצליח כו'. אח"כ בקשו ממדינת רוסיא הקטנה שיבא לשכון כבוד בארצם להיות להם לרועה נאמן ברו"ג ונעתר לבקשתם ותקע אהלו בעיר ניעזין (פלך טשערניגוב). ולשם נהרו אליו מכל העיירות דמדינה הנ"ל לקבל לקח מפיו ולדרוש ממנו עצות רו"ג. והוא ג"כ הי' מקבל הנוסעים אליו בסבר פנים יפות ומסבירות והי' מבנים א"ע בעניניהם מאד. ובכל המדינה היו חרדים לשמו ולזכרו בר·

א) הדרוש האחרון שאמר אז מאותה הסדרה הי' מעין המאורע שהתחיל בפסוק ושבתי בשלום אל בית אבי כו'. וראינו הדרוש בכת"י יצא לאור עולם כו':

ב) אחד מהרבנים מנכדי רבינו נ"ע אמר שאדמו"ר הרי"ל נ"ע הי' מתפלל בבכי' תענוג. ואדמו"ר הרחש"ז נ"ע הי' מתפלל בבכי' אהבה. ואדמו"ר הרי"נ נ"ע הי' מתפלל בבכי' מרירות. ואצל אביהם רבינו נ"ע הי' התכללות מכל הבכי' ביחד. וסיים בדבריו אז הי' טוב מאד כי כשהיו רואים אותם מתפללים הי' נעשה רצון להתפלל (בלה"ת. עס האט זיך גיוואלט דאווענען כו'):

הי׳ שם ערך ט״ו שנה עד שנת תרמ״ג שאז נפטר בעוה״ר א׳ דחוהמ״פ חצי שנה אחר פטירת אחיו הק׳ אדמו״ר מוהר״ש נ״ע · והשמועה התפשטה בכל מקום מושב אנ״ש ויגדל המספד מאד כי הוא הי׳ אז האחרון מבני רבינו נ״ע שכולם שבקו חיים כו׳ בעוה״ר בשנים מעטים · והאחרון הכביד כו׳· ושנותיו היו ערך ס״ו שנה . ומ״כ באהל זקנו הקדוש אדמו״ר האמצעי נ״ע בסמוך לו ממש זיע״א· ונמצא ממנו בכת״י שו״ת בנגלה ובקרוב יצאו לאור עולם אי״ה:

הוא הי׳ חתן דודו הרה״ק ר׳ מנחם נחום נ״ע בן אדמו״ר האמצעי נ״ע (עי׳ בצ״צ פסקי דינים בשו״ת המתחיל בצוואת החסיד כו׳ כ׳ בזה״ל ואני שדכתי את בני המופלג מ׳ ישראל נח עם ב״ג כו׳) וזה הי׳ בזווג שני כו׳ · והי׳ מחותנו של אחיו אדמו״ר הרר״ש נ״ע. שהר״ר שניאור זלמן אהרן שי׳ בן אדמו״ר מוהר״ש הי׳ חתנו · גם הי׳ מחותנו של אחיו אדמו״ר הרי״ל נ״ע שאדמו״ר הר״ר שמרי׳ נח שליט״א מבאברויסק הוא חתנו · ולאחר פטירתו רצו אנ״ש דמדינה הנ״ל שימלא הוא מקום חותנו הקדוש בניעזין אך לא אסתייעא מילתא · ובא לשם גיסו הרה״ג ר׳ שניאור דובער זלה״ה מסוראז בן אדמו״ר מוהרי״נ וקבע דירתו שם והי׳ חוזר ד״ח לפני אנשי עירו כו׳:

ה׳ בן פורת יוסף. אדמו״ר הר״ר יוסף יצחק נ״ע. נולד בערך שנת תקע״ט עד חתונתו גדלו ואמנו אביו רבינו להורת ה׳ ועבודתו בנגלה וד״ח. ובהגיעו לעונה שידוכין עשה שידוך עבורו עם גיסו הרה״ק ר׳ יעקב ישראל זלה״ה מטשערקאס בן הרה״ק ר׳ מרדכי נ״ע מטשארנאבל וחתן אדמו״ר אמצעי נ״ע. והרה״ק ר׳ מרדכי הי׳ ג״כ על החתונה. וחותנו הרב לקחו לביתו להיות סמוך על שלחנו והי׳ יושב שם על התורה והעבודה שנים רבות ולליבאוויטש הי׳ בא לפרקים. רבינו רצה שיקבע דירתו בליבאוויטש עם כל ב״ב אך חותנו הרב לא הניחו בשום אופן. אח״כ בקשוהו במדינת וואלין להיות להם לרב כדרך רבני פולין וחותנו הרב רצה בזה להקל מעליו משא וטורח פרנסתו כי הי׳ מטופל בבנים ובעל הוצאה גדול והי׳ כבד על חותנו הרב להספיק לו כל צרכיו. ושלח מכתב לאביו רבינו להתיישב עד״ז ומתחלה לא הסכים רבינו ע״ז וכתב לו מכתב באריכות עצתו ופקודתו שימנע מזה כו׳. ואם כבד על חותנו הרב להחזיקו יבוא לליבאוויטש והוא יספיק לו צרכיו ולא יחסר לו מאומה כו׳. אך באשר שחותנו הרב לא הניחו בשום אופן לעקור דירתו לליבאוויטש. ולהחזיקו בעצמו להספיק כל צרכיו ג״כ לא הי׳ יכול. ע״כ הוכרח רבינו להסכים ע״ז וקבל עליו עול הרבנות. ויוסף הוא השליט עוד בחיי אביו רבינו. וקבע דירתו בעיר אורוטש הסמוכה לזיטאמיר· ולשם הי׳ נוסעים אליו לקבל לקח מפיו ולדרוש ממנו עצות רו״ג. ובוואלין יספרו ממנו גדולות והחזיקוהו לאיש מופת. הנהגת רבנותו הי׳ כדרך רבני פולין. אך בפני יח״ס הי׳ אומר גם ד״ח. וגם בימי רבנותו הי׳ בא לעת מן העתים לליבאוויטש לשתות מבאר מים חיים והי׳ דולה ומשקה לאנ״ש הקשורים והעטופים אליו· אחר פטירת אביו רבי״

הי' איזה פעמים במדינתינו לבקר את אחד הרבנים הקדושים ובני משפחתו ולהשתטח על ציון רבינו נ"ע. ובעוה"ר נפטר בערך בן נ"ז שנה ביום ח"י בכסלו תרל"ו. זי"ע:

בנו הא' ר' נחום דובער זלה"ה (שמילא מקומו אחריו). מחותנו של אדמו"ר הרר"ש נ"ע. שהר"ר מנחם מענדל שי' בן אדמו"ר מהר"ש נ"ע הוא חתנו. ונפטר זה לא כביר. תנצב"ה:

הב' הרה"ג ר' ש' זלמן מרדכי זלה"ה (חתן הרה"ג ר' לוי יצחק זלה"ה טוליז חתן רבינו נ"ע) והי' רב בזיטאמיר ונפטר בימי עלומיו. תנצב"ה.

אדמו"ר הר"ר שלום דובער שליט"א מליבאוויטש בן אדמו"ר מוהר"ש נ"ע ה חתנו. והחתונה הי' בעירו אוורוטש זמן מה קודם פטירתו:

ו נזר ישראל ותפארת עדת יעקב. אדמו"ר הר"ר שמואל נ"ע. נולד בערך שנת תקצ"ד בימי רבנות רבינו נ"ע. ורבינו אהב אותו מאד כי בן זקונים הוא לו. והי' מצויין בתואר וחכמה א). כל ימי חיי רבינו נ"ע הי' עמו ביחד ב) והי' לומד עמו נגלה ודא"ח. וגם בפ"ע היה שוקד על דלתי התורה והחכמה ג). והכל הי' בהצנע מאד כי הוא הי' מהצנע לכת ד). וכל אשר דבר ושמע וקבל מאביו רבינו נ"ע הי' חרות על לוח לבו כי הי' בור סוד שאינו מאבד טפה ה) כל ימי חיי רבינו שהסתיר דרכו והילוכו בקודש לא קבל

א) לבד חכמתו האלקית בנגלה וסתים דאורייתא הי' מושלם בכל ידיעות התבל ובפרט בחכמת הרפואה ובכל מלאכת מחשבת חרש וחושב ידיו רב לו וגם הי' בקי בכמה לשונות כו':

ב) בהגיעו לעונת שידוכין עשה רבינו שידוך עבורו עם בת אדמו"ר הרה"צ נ"ע. אך אשתו בת אדמו"ר הנ"ל נפטרה בימי עלומה וזמן מה אחר החתונה ולקח אשתו השני' את האשה הצנועה מ' רבקה תי' בת הרה"ח ר' אהרן ז"ל חתן אדמו"ר האמצעי נ"ע. ורבינו החזיק אותם בביתו ועל שולחנו עד יום פטירתו:

ג) לבד מה שהי' שומע בש"ק מרבינו תורה ברבים. הי' שומע מרבינו בכל השבוע בכפלים לחוד' והי' חוזר עליהם הרבה פעמים מאד כו':

ד) בנו אדמו"ר הר"ר שלום דובער שליט"א סיפר לנו שאביו הקדוש הי' מתענה הרבה מאד בבחרותו ושום אדם לא ידע מזה כי היו מביאים לו סעודת הבוקר לחדרו והי' מצניעה במקום מוצנע והי' אוכלה בלילה. וגם זקנו רבינו נ"ע לא ידע מזה כלל. כן התנהג זמן רב עד שנתוודע כו':

ה) גם הנ"ל סיפר לנו. שפ"א נכנס אליו א' מאנ"ש ובקשו שיחזור לפניו דרוש ששמעו מרבינו לפני חמש שנים והרהר במחשבתו הדרוש בע"פ ערך ד' מינוטין ואח"כ אמרו ולא מאום כו'. עוד סיפר לנו בנו הנ"ל שפ"א אגד בות

עליו עול הנהגת אנ"ש. אך לאחר פטירת רבינו נ"ע נלוו אליו חלק גדול מאנ"ש לקבל לקח מפיו ולדרוש ממנו עצות רו"ג. ואז התחיל לגלות מסתוריו והפיץ מעיינות חכמתו בד"ח דרושים גדולים וארוכים מאד א). וכל אשר יצאו ממנו בעצתו הי' כאשר ישאל איש בדבר האלקים כו'. מקום דירתו הי' בליבאוויטש מקום התחנות אבותיו רבותינו נ"ע. בימי רבנותו הי' בהרבה מדינות לקבל מזור ותרופה כי כל ימיו הי' איש מכאובות וידוע חולי. ובכל מקום היותו התפעלו מאד מהוד פניו וזיו חכמתו ויקרת אמרותיו כו'. אחר פטירת אחיו אדמו"ר הרחש"ז נ"ע בשנת תר"ם נסתפחו אליו הרבה גם מחסידי לאדי. אך בעוה"ר לא האריך שנים אחר אחיו הקדוש הנ"ל כי בסוף שנת תרמ"ב נחלה מאד והרבו לדרוש ברופאים ודאקטורים גדולים מאד ממדינתינו וגם מחו"ל. ויתנו את הכסף כאבנים ולא הי' מעצור לזהב. וגם הרבו לפגוע בעדו רנה ותפלה כו'. אך כל הון לא הועיל כו'. ובי"ג תשרי תרמ"ג שחל"ח במבחר ימיו בשנת המ"ט לימי חייו. ומצא מנוחה באהל אביו רבינו הקדוש נ"ע סמוך לו ממש. הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו כו' זיע"א. וזאת היא נחמתינו כי אמרותיו חייתנו כו' כי השאיר אחריו ברכה ריבוי כ"ק בד"ח כו'. (מעט מהנהגותיו נדפס בס' הלקו"ת על ג' סדרות שהוא ס' התו"א עם הגהות אביו רבינו נ"ע. נמצא שם גם הגהות שלו מסומנים בשני חצאי עיגול כו'). וגם מבניו תחיו נשאר מי שימלא מקומו כמו שנספר אי"ה בפרק הבא:

שלמה שמו ומשנתו שלמה. אדמו"ר מרא דרזין הר"ר שלמה זלמן נ"ע ב). בן אדמו"ר הרי"ל נ"ע נולד בשנת תק"ץ. עד י"ב שנה למדו עמו תורתינו הנגלית. וביום מלאות לו י"ב שנה התחיל אביו הקדוש לחנכו בלימוד החסידות ג) ומאז נמשך אח"ז בכל לבבו ונפשו ומאדו. ואחז דרכו בשני התורות

עם אחיו מס' כתובות וחדר לימודם הי' סמוך לחדרו ונכנס הוא לחדרם וישב מרחוק ושמע לימודם ואמר להם בכאן יש רש"י אחת תמוה וצריך להבינה היטב ואמר להם הלשון בע"פ ופלפל הרבה אתו. ואח"כ אמר להם שזה כמו כ"ח שנה שלא למד זה כו':

א) בנו אדמו"ר הנ"ל סיפר לנו על אביו שאם הי' מתקשה לו איזה ענין בד"ח הי' נוסע על אהל אביו רבינו נ"ע ובעמדו שם הי' מופיע לו נהרה בהבנת הדברים כו'. ועוד סיפר לנו דברים כאלה כו':

ב) הוא נשא את שמו הקדוש של רבינו הגדול נ"ע ושל זקנו הרה"ח ר"ש פריידעס זלה"ה. בכ"מ הי' חותם רק בשם א' שלמה זלמן או ש' זלמן. אך במקום א' ראינו חתימתו כזה שלמה ש' זלמן:

ג) התחיל עמו ללמוד בתניא פ"ט ופ"י והוסיף למד עמו מענין ככרא דרשים לאבוי יתיר צערתי' כו' נתפעל אחד מענין עבודה כזו והי' מתגלגל את ערך כ' שעות כו':

גליא וסתים ובשניהם גדל והצליח כו׳ כהגיעו לעונת שידוכין עשו שידוך עבורו מעיר ליעפלי א) עם הנגיד הוו״ח ר׳ יעקב ארי׳ ליב זלה״ה לוריא (נין ונכד להגאון בעל מקום שמואל זלה״ה) וביו״ד טבת דשנת הר״ז הי׳ החתונה בליבאוויטש. וזקנו רבינו הי׳ שמח מאד ואמר ד״ח הרבה. אח״כ נסע לליעפלי להיות סמוך על שולחן חותנו ושם ישב על התורה והעבודה בשקידה נפלאת בנגלה וד״ח. סגור הי׳ ששת ימי המעשה וגם ביום השבת לא יפתח כו׳. כל השבוע הי׳ לימודו בנגלה. ובליל ה׳ השייך ליום ועש״ק עד אחר ש״ק הי׳ לימודו בד״ח. ומדי שנה הי׳ נוסע לליבאוויטש לשתות בצמא מבאר מים חיים זקנו רבינו נ״ע והי׳ יושב שם כחדש ימים ויותר וכל מה ששמע וקבל מזקנו רבינו הי׳ רושם הדברים למשמרת ב). בליעפלי הי׳ קרוב לעשר שנים. אח״כ ירד חותנו ממעמדו וגם ממונו נאבד עד שנעשה נקי מנכסיו. ואז עקר דירתו מליעפלי ובא לשכון כבוד בליבאוויטש. וזקנו רבינו ואביו הספיקו לו צרכיו והוא ישב שם על התורה והעבודה בתמידיות והי׳ שותה בצמא דברי קדש של רבינו מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו. וגם הי׳ זמנים מיוחדים שרבינו הי׳ לומד עמו ועם דודו אדמו״ר הרר״ש נ״ע. והיתה אז אהבתו גדולה מאד עם דודו הנ״ל. במשך השנים כשנחלה זקנו רבינו בערך שנת תר״כ לקחו רבינו אליו שיהי׳ אצלו עמו במחיצתו והי׳ לומד עמו נגלה וד״ח ולא מש מאהלו עד כי גלה לו כל סתרי חכמתו ותרב חכמת שלמה מאד. והי׳ נחשב אצל רבינו כאחד מבניו. כאשר הריחו אנ״ש ריח תורתו היו באים ומשכימים לפתחו לשמוע ממנו תורת הד״ח בטוב טעם כו׳. והי׳ לו מו״מ עם החסידים הגדולים וביחוד הרה״ק ר׳ הלל זלה״ה מפאריטש ג). אחר פטירת זקנו רבינו נ״ע קבע דירתו בעיר קאפוסט עם אביו הקדוש נ״ע. וכאשר בעה״ר נפטר אביו הקדוש בזמן קרוב לבואו מילא הוא אחריו על מקומו. ושלמה ישב על כסא אביו ולשם התחילו לנסוע אליו חלק גדול מאנ״ש בעלי דעה ומביני מדע. והתחיל להפיץ מעינותיו עפ״י קבלתו מרבותיו אבותיו הק׳ בתוס׳ מרובה כיד ה׳ הטובה עליו. ותמלא הארץ אורה. אך בשם רבנות לא רצה ובפרט ביחידות ופרישות.

א) מתחלה עשו שידוך עבורו מקריסלאווע ופ״א הי׳ שם על חה״ס והי׳ אז נער לימים מאד ונתפעלו ממנו מאד. אך הכלה נפטרה קודם החתונה כו׳:

ב) נמצא ממנו דרושים שדרש בשנת תר״ח כשלא הי׳ לו עדיין י״ח שנה. באריכות גדול ובהגהות שלו. והרואה אותם ישתומם שגם אז הי׳ מלא וגדוש בגליא דאורייתא ובספרי החסידות הנכתבים והנדפסים כו׳:

ג) הרר״ה הי׳ אומר עליו שיש לו מוח בד״ח (והגאון ר״נ מדובראוונא זלה״ה כששמע זאת אמר לאחד התדע מהו מוח. מוח מגיע עד עלם הנפש כו׳). גם פ״א אמר שיש לו חיך הטועם עד שליגט חסידות כו׳. גם פ״א הי׳ בהאמי׳ אצל הרה״ק רי״א מהאמי׳ זלה״ה ושמע ממנו ד״ח ד׳ שעות ויותר ונתפעל מאד מהד״ח ששמע. וגם הרי״א נתפעל ממנו. ויש בזה אריכות דברים ואכ״מ:

אך אנ"ש לא הרפו ממנו והוכרח לבטל רצונו ולהכניס עצמו בעניניהם ולהערב גם בעניני הכלל. והנהיג רבנותו קרוב לל"ד שנים משנת תרכ"ז עד שנת תר"ס שנחלה מאד ונסע למאסקווע לדרוש ברופאים ודאקטורים הגדולים. והי' שם איזה ימים ושב לביתו. וביום ש"ק כ"ז אייר בעוה"ר שחל"ח. ובכל מקום בוא השמועה עשו לו אבל גדול וכבד וימאנו להנחם כו'. אך זאת נחמתינו כי אמרוהי חייתנו כי ב"ה עתה נדפס כ"ק שלו על חמשה חומשי תורה ומועדים דרושים יקרים. ונק' בשם מגן אבות גימט' שמו הקדוש. „שלמה זלמן" נ"ע זיע"א. הוציאו לאור בנו יחידו הרב הנגיד המפורסם בכש"ת וו"ח כו' מוהר"ר יהודא ליב שניאורסאן שי'. זכרה לו אלוה לטובה וזכות הרבים יהי' תלוי בו. והוגה ונסדר ע"י חתנו הרה"ג המפורסם בכש"ת וו"ח יא"ס כו' מוה' ישראל יחיאל אלטער שי' אבד"ק פאלצק והרה"ח ר' ישראל יצחק נ"י מרודניע. וגם אנחנו זכינו להיות מהמתעסקים בקדשים. זכותו יגן עליהם ועלינו ועל כל ישראל אכי"ר. על מקומו ימלאו עתה אחיו הקדושים שליט"א. ונדבר מזה אי"ה בפרק הבא:

פרק ט

נכדי רבינו אשר לאורם ילכו עתה בית ישראל. ה' יאריך ימיהם עד ביאת ינון בב"א:

מבני אדמו"ר הררי"ל נ"ע

הא' אדמו"ר הר"ר שלום דובער שליט"א מרעציצא. (חתן הרה"צ ר' יעקב יוסף זלה"ה מאירזיסצווא נכד בעל רב ייבא נ"ע). כל ימי חיי זקנו רבינו נ"ע הי' בליבאוויטש והי' מקבל לקח מפיו הקדוש וגם מאביו הקדוש אדמו"ר הררי"ל נ"ע. ואחר פטירת רבינו קבע דירתו בקאפוסט עם אביו הקדוש. וכאשר אביו הקדוש נפטר בזמן קריב הי' דר בקאפוסט איזה שנים והי' שותה בצמא דברי קדשו של מר אחיו אדמו"ר נ"ע. אח"כ נתקבל לרב בעיר רעציצא (פלך מינסק) ולשם נוסעים אליו הרבה מאנ"ש דמאלע רוסיא לקבל לקח מפיו ולדרוש ממנו עצות ברו"ג. ובפרט אחר פטירת דודו אדמו"ר הר"ר ישראל נח נ"ע שאנשי מאלע רוסיא נשארו כצאן בלי רועה התחילו לנסוע אליו ביותר (זולת אותם שמתחלה היו מקושרים לרבותינו שבמדינתינו בלאדי וליבאוויטש וקאפוסט שהם נסעו כאו"א אל מקומו כמקודם כו'). והוא מכניס א"ע מאד בעניני הבאים אליו לדרוש עצתו כו'. לקאפוסט הי' בא לפרקים לבקר את אחיו הקדוש ולשתות בצמא דברי קדשו. ועתה אשר בעוה"ר סר אחיו הקדוש אדמו"ר נ"ע שחל"ח התחילו לנסוע אליו ביותר רוב אנ"ש דמאלע רוסיא שהיו מקושרים לאחיו הקדוש נ"ע באים להסתופף בצלו ולקבל לקח מפיו ולדרוש עצה ממנו ברו"ג. וכפה"נ יבא עתה לשכון כבוד בעיר קאפוסט למלאות מקום אביו ואחיו הק' רבותינו נ"ע. ה' יאריך שם ימיו ושנותיו:

בנין הרבנים. הא׳ הרה״ג כו׳ וו״ח מוהר״ר חיים שי׳ (חתן הרה״ק מהארנאסטאייפאל שליט״א) שהי׳ רב בפאריטש וכעת הוא בראמען.
הב׳ הרה״ג כו׳ וו״ח מוהרש״ז שי׳ שהי׳ רב בעיר רעפקא וכעת הוא בסטארדוב:

הרב אדמו״ר הר״ר שמרי׳ נח שליט״א מבאברויסק. חתן אדמו״ר הר״ר ישראל נח נ״ע. הי׳ בן זקונים לאביו אדמו״ר הרדי״ל נ״ע והי׳ מחבבו מאד וגדלו ואמנו לתורת ה׳ ועבודתו בנגלה וד״ח. גם פקד על בנו אדמו״ר הר״ר שלמה זלמן נ״ע (בהיותם עדיין בליבאוויטש) שילמוד עמו ד״ח ולמד עמו והוא שתה בצמא דבריו הקדושים גם מזקנו רבינו נ״ע זכה לשמוע איזה שנים. בהיותו עוד צעיר לימים שמע דודו אדמו״ר הרי״נ נ״ע אופן לימודו בתורתינו הנגלית וישר בעיניו מאד ע״כ עלה ברעיונו לקחת אותו לחתן לו. וחפצו עלה בידו בעזהשי״ת. אחר פטירת רבינו נסע עם אביו הקדוש לקאפוסט. ואחר שאביו הקדוש שחל״ח בזמן קריב הי׳ ערך חצי שנה בקאפוסט ושתה מים לצמאו מבאר מים חיים אחיו הקדוש אדמו״ר נ״ע. אח״כ קבע דירתו בליבאוויטש עם אמו. והי׳ שם איזה שנים על התורה והעבודה. ובהיותו ערך כ״ג שנה נתקבל לרב החסידים בבאברויסק (פלך מינסק) ויושב שם זה קרוב לשלשים שנה בכבוד גדול מאד. וכל אנשי עירו ידרשו עצתו ברוי״ג. ומדי שבת באים לשמוע לקח מפיו בד״ח. והי׳ בא ג״כ לפרקים לקאפוסט לקבל לקח מאחיו הקדוש אדמו״ר הנ״ל. אחרי פטירת חותנו אדמו״ר הרי״נ נ״ע בקשוהו אנשי מאלע רוסיא שיבא לשבון כבוד בעיר ניעזין על מקום חותנו. אך לא אסתייעא מילתא אז כנ״ל. ואחרי אשר בעוה״ר נפטר אחיו הקדוש אדמו״ר נ״ע בשנת תר״ם. שמו אנ״ש דמדינת רוסיא הלבנה וליטא עיניהם עליו שימלא מקום רבינו בקאפוסט. ובא על ר״ה דשנת תרמ״א לקאפוסט והי׳ שם כל חדש תשרי. אחר החה״ם שב לביתו. ולע״ע לא אסתייעא מילתא שיבנה חרבות בית קדשינו בקאפוסט מכמה טעמים. ע״כ נוסעים אנ״ש דמדינות הנ״ל אליו לבאברויסק לקבל לקח מפיו ולדרוש עצתו ברוי״ג והוא מכניס א״ע מאד בעיני אנ״ש ה׳ יאריך ימיו ושנותיו:
כעת יסד ישיבה מבחורים ללמוד נגלה וד״ח. על ידי השגחת הבן יקיר לו הרה״ח כו׳ רמ״מ שי׳:

מבני אדמו״ר הרחש״ז נ״ע.

הא׳ בנו אדמו״ר הר״ר יצחק דובער שליט״א. הוא עתה היותר ישיש וזקן בכל רבותינו נכדי רבינו נ״ע. והוא זכה להסתופף שנים הרבה בצל קדשו של רבינו נ״ע וישמע ממנו ד״ח הרבה מאד וכולם הם חרותים וחקוקים על לוח לבו. אחר פטירת רבינו נ״ע כאשר קבע אביו הקדוש דירתו בליאדי מקום משכן רבינו הגדול נ״ע קבע הוא דירתו עמו והי׳ שותה בצמא דברי

קדשו של מר אביו הקדוש נ"ע . והי' דולה ומשקה מתורתו לאחרים המה אנ"ש הקשורים והעטופים הי' חוזר לפניהם הד"ח בטוב טעם כו' . והי' יושב תמיד על התורה והעבודה בגליא וסתים דאורייתא ובעבודה שבלב זו תפלה . ולבד מה ששמע מאבותיו רבותיו נ"ע למד כל ספרי החסידות הנדפסים והנכתבים והוא בקי בכולם . אחר פטירת אביו הקדוש נלוו אליו הרבה מאנ"ש אביו הקדוש בעלי דעה והשכל ונוסעים אליו לקבל לקח מפיו ולדרוש עצתו ברו"ג . והוא אומר ד"ח בריבוי וגם הוא הולך בעקבות אביו הקדוש לקבל הנוסעים אליו בפנים יפות ומסבירות ולהכנים א"ע בעניניהם בכל לו"נ . וגם בעניני הכלל . איזה פעמים הי' על המדינה ואיזה פעמים הי' בדובעללין לקבל תרף כו' ובכל מקום בואו היו שבעי רצון ממנו מהחסידות והיחידות . ושמענו שהוא כותב הרבה בנגלה וד"ח וברעתו להוציא לאור הדפוס איזה ספרי יקר כו' .

ה' יאריך ימיו ושנותיו :

הוא מחותנו של הרה"ג המפורסם כו' מוהר"ר לוי יצחק זלה"ה מוויליז חתן רבינו נ"ע . שבנו הרה"ג כו' ר' יהודא ליב שי' רב בהאמי' הוא חתן הרדלוי"צ זלה"ה . וגם מחותנו של הווי"ח ר' לוי יצחק זלה"ה (נכד הררח"א נ"ע) שבנו הר"ר שלום שכנא שי' הוא חתן הרדלוי"צ ז"ל :

הב' חתנו אדמו"ר הר"ר לוי יצחק שליט"א מסיראטשין (פלך וויטעבסק) הוא בעצמו מילידי ווארשא נכד הרה"ק ר' יעקב מראדזמין נ"ע ויושב תמיד על התורה והעבודה בווארשא והי' לו שם אשה ובנים . ורצו לקבלו שם לרב במחוזות ההם שיהי' להם לרועה נאמן ברו"ג . אך בתוך כך מתה עליו אשתו . ונתגלגל הדבר שאדמו"ר הררחש"ז נ"ע לקחו לחתן עבור בתו (אלמנת הר"ר שניאור בן הר"ר יעקב זלה"ה בנו של רבינו נ"ע) והתנאי התנה עמו שיהי' אצלו בלאדי ולא ישיב את בתו שמה . ואז קבע דירתו בלאדי . וחותנו אדמו"ר התחיל ללמדו דרך החסידות חב"ד ולמד עמו בכפלים לתושי' וכל טובו לא מנע ממנו והי' יקר אצלו מאד . והוא נתן עינו ולבו על לימוד הזה ושתה בצמא דברי קדשו של מר חותנו הקדוש נ"ע עד כי גדל והצליח ועשה פרי כו' ובמשך הזמן התחיל לחזור הד"ח לפני אנ"ש הקשורים והעטופים . כן ישב בלאדי על התורה והעבודה כל ימי חיי חותנו אדמו"ר נ"ע . וכאשר נפטר חותנו אדמו"ר נ"ע בשנת תר"ם הי' איזה שנים בלאדי ואח"כ בסוף שנת תרמ"ב קבע דירתו בעיר סיראטשין . ושם התחילו לנסוע אליו הרבה מאנ"ש של מר חותנו הקדוש לקבל לקח מפיו ולשאול בעצתו ברו"ג . והוא ג"כ מקבל הנוסעים אליו בפנים יפות ומסבירות ומכנים א"ע בעניניהם כו' . והנוסעים אליו הם שבעי רצון ממנו . (זה איזה שנים מתה עליו אשתו בת אדמו"ר נ"ע .

ה' יאריך ימיו ושנותיו .

מבני אדמו"ר הרר"ש נ"ע.

אדמו"ר הר"ר שלום דובער שליט"א. בחיי אביו הקדוש הי' שוקד תמיד על דלתי התורה והעבודה והי' גבר דחיל חטאין במאד. ואביו הקדוש הי' מחבבו בחיבה יתירה וכל טובו לא מנע ממני. בהגיעו לעונת שידוכין עשה אביו הקדוש שידוך עבורו עם אחיו אדמו"ר הר"ר יוסף יצחק נ"ע בן רבינו נ"ע. והחתונה הי' באוורוטש מקום משכן הוהנ"ו הקדוש. ולאחר החתונה שב לליבאוויטש להיות סמוך על שולחן אביו. אחרי פטירת אביו הקדוש נתנו אנ"ש עיניהם בו ובאחיו הגדול הרה"ג ר' שניאור זלמן אהרן שי' (שהי' חתן אדמו"ר הר"ר ישראל נח נ"ע) ששניהם ימלאו מקום אביהם. ובאשר שאחיו הרז"א שי' לא קיבל עליו הרבנות בשום אופן (ונתן במסחור עיניו כו') לא רצה גם הוא לקבל הרבנות בפני אחיו הגדול כו'. ועב"ז הי' אומר ד"ח לפני אנ"ש הבאים אליו כו'. אך בשנים אלו התחילו אנ"ש להתחזק להתקבץ אל דגלם והפצירו בו עד בוש עד שנעתר לבקשתם לקבל עליו עול הרבנות ביותר והתחיל לומר ד"ח בריבוי ולהכנים א"ע בעניני אנ"ש. ומשגיח עליהם בכל לב ונפש ובפרט על צעירי הימים שיתנהגו בדרך הטוב והישר בעיני אלקים ואדם. והרבה בחורים יושבים ולומדים תחת צל השגחתו כו'. וכן בשאר דברים הנוגע לחיזוק דהוה"ק הוא מכנים א"ע בלב ונפש כו'. ה' יאריך ימיו ושנותיו:

הי"א מחותנו של הנגיד הנכבד וו"ח כו' מו"ה אברהם שי' מקעשינוב (בן אדמו"ר מוהרי"נ נ"ע מניעזין) שבנו הר"ר יוסף יצחק שי' הוא חתן ר"א הנ"ל:

הודות להשי"ת המרחם על עמו ועל חסידיו שלא הסיר חסדו מבית רבינו והקים לנו מזרעו מושיעים גם בדור האחרון הזה ותקותינו שלא יסור שבט ומחוקק עד כי יבא שילה בב"א:

פרק י

תלמידי רבינו הגדולים ומפורסמים

אלו הם מתלמידי רבינו הגדול נ"ע שהתקשרו אליו

הרד"ז ב"ר אלי' זלה"ה ריבלין משקלאוו
ואחיו הר"ר ליב זלה"ה מאולע.

הרה"ח ר' פסח מאלאסטויקער זלה"ה:
הרה"ק ר' יוסף מליבאוויטש. זלה"ה

ואלו הם שהיו רק כפופים אליו ואוהבים

הרה"ק ר' יצחק אייזיק זלה"ה מהאמי'
הרה"ג ר' ברוך מרדכי זלה"ה מבאברויסק
הרה"ג רי"ל זלה"ה הבטלן מדע"ב
הרה"ק ר"ז מקורעניץ זלה"ה

הרה"ג ר' יצחק אייזיק זלה"ה מוויטעבסק
הרה"ג ר' נחמי' זלה"ה מדובראוונא
הרה"ג ר' נתן זלה"ה מפאלצק.
הרה"ח רש"פ זלה"ה משקלאוו

ואלו הם תלמידי הותנו רבינו שהתקשרו אליו ויש מהם שהיו כפופים :

הרה"ק ר' הלל מפאריטש זלה"ה
הרה"ק ר' נטע מכאלאסטירסצענע זלה"ה .
הרה"ג ר' פרץ זלה"ה מטשערניגאוו
הרה"ח ר' אפרים יפה זלה"ה מקאפוסט
הרה"ח ר' שמרי' זלה"ה מליעפלי'
הרה"ק ר' אלי' יוסף זלה"ה מדריבין
הרה"ק ר' משה יצחק זלה"ה מיאס
הרה"ח ר' יעקב זלה"ה מקידאן
הרה"ח ר' צדוק זלה"ה מקאפוסט
הרה"ח ר"ז זעלוועך זלה"ה
אא"ז הררמ"מ ברי"א זלה"ה מליעפלי' :

אלו הם מאשר ידענו .

תלמידי רבינו נ"ע שתחלת שמושם הי' אצלו

הרה"ג החסיד המפורסם ר' בצלאל זלה"ה מזארעץ. הי' אדם גדול ומצויין בחכמה ויראה ובחסידות. והי' מקושר מאד לרבינו. ורבינו הי' מחבבו. והי' משולחו במעות הכולל. שמו גדול מאד בפי אנ"ש ויספרו ממנו גדולות. עם הרה"ק ר' הלל זלה"ה הי' אוהב דבק מאח והרר"ה מביאו בדרושיו בד"ח בזה"ל כן שמעתי מפי רעי ר' בצלאל כו' : תנצב"ה :

הרה"ג חחסיד המפורסים ר' מנחם טובי' זלה"ה מפיראטין חתן הרה"ח ר"ש פריידעש משקלאוו הי' פה מפיק מרגליות בד"ח ונמצא ממנו כתבים הרבה בד"ח דרושי עצמו באורך גדול. הרר"ה זלה"ה מביאו ג"כ איזה פעמים בדרושיו. הי' מקושר מאד לרבינו. אחר פטירת רבינו התקשר לבנו אדמו"ר הרד"ל נ"ע. וגם אצל בנו אדמו"ר הרש"ז נ"ע מקאפוסט הי' איזה פעמים. הי' רב ברעציצא בסוף ימיו ושם ירעדו לשמו ולזכרו. אח"כ נחלה מאד ונסע לקיוב להתרפאות ונפטר שם ושם מ"כ תנצב"ה :

הרב הגאון ר' שניאור זלמן זלה"ה ראבד"ק פאלצק. גאון גדול והי' מסתופף בצל רבינו נ"ע. גם הי' הלמיד הגאון ר' אלי' יוסף זלה"ה. בחיי רבינו רצו אנשי דווינסק לקבלו לרב במחנם ורבינו הי' ג"כ מסכים לזה מאד. אך הוא עבר אז ע"ד רבינו. וזה הי' סיבה שאח"כ נרדף מפאלצק ונתקבל לרב בלובלין והי' שם שנים הרבה. וזה איזה שנים שקבע דירתו באה"ק תובב"א והי' שם רב הכולל דהסידים וירעדו שם לשמו ולזכרו. אחר פטירת רבינו נ"ע הי' הוא נוטה אחד אדמו"ר הרר"ש נ"ע. ובשנים אלו האחרונים מאז עלה בדעתו לשכון כבוד באה"ק תובב"א הי' חליפות מכתבים ממנו עם אדמו"ר הרש"ז נ"ע מקאפוסט והי' כותב אליו בחרדת הכבוד. ואדמו"ר ג"כ הי' משיב לו בכבוד גדול ביאות לערכו. ונפטר זה לא כביר. תנצב"ה

חיבר שו"ת על ד' חלקי שו"ע. ונדפס רק על או"ח בשם תורת חסד. הרב הגאון ר' אלעזר ברכהן ז"ל מפאלצק (בעל משנת דר"א) הי' הלמידו. ואח"כ מלא מקומו בפאלצק שהי' רב החסידים :

הרב הגאון ר' יוסף תומארקין זלה"ה מקרעמענטשוק הי' גדול בנגלה ובחסידות. הוא הי' יליד דובראוונא והי' תלמידו של הגאון ר' נחמי' זלה"ה מדובראוונא והי' חביב אצלו מאד. וגם אצל רבינו הי' חביב ונחשב מאד. הי' רב בסוראז ואח"כ נתקבל לרב בקרעמענטשוק. והרבה רבני דורינו הי' מריצים שאלותיהם אליו ותשובותיו עמקו מאד ונמצאים בכת"י אצל יוצאי חלציו ובדעתם להוציאם לאור הדפוס. הוא הי' מחותנו של הרה"ק רי"א זלה"ה מהאמי'. אחר פטירת רבינו הי' נוסע לאדמו"ר הרר"ש נ"ע מליבאוויטש. ובערך שנת תרל"ה בנסיעתו מליבאוויטש נפטר ומ"כ בקיוב. ועל מקומו מילא איזה שנים אחיו (שהוא גם חתנו) הרה"ג ר' צבי תומארקין שי' מדובראוונא. ועתה על מקומו חתנו הרה"ג ר' יצחק יואל ראפאלאוויץ שי':

הרה"ח המפורסם הגביר ר' דן תומארקין זלה"ה מראהאטשאוו (אחיו של הגאון ר"י תומארקין הנ"ל) חסיד גדול מחסידי רבינו והי' נחשב בעיניו. ובשנת תרט"ו שם רבינו עליו המשרה להיות גבאי הכולל. והתעסק בזה יותר משלשים שנה. אחר פטירת רבינו נ"ע הי' כרוך לבנו אדמו"ר הרר"ש נ"ע. ואחר פטירת אדמו"ר מוהר"ש נ"ע התקרב מעט לאדמו"ר הררש"ז נ"ע מקאפוסט והי' פ"א אצלו. גם הי' ביניהם מכתבים שונים בענינים העומדים ברומו ש"ע. ואדמו"ר הנ"ל כתב עליו הלואי יהי' בע"ב כמוהו לאלפים ולרבבות כו'. גם פ"א כתב לו בזה"ל ידוע לו אהבתי הנאמנה אליו בלי שום פני' קלה כו' רק יען אשר הוא מהשרידים אשר ה' קורא כו'.

הרה"ח המפורסם ר' משה ישראל זלה"ה מדריסא בנו של הרה"ג החסיד המפורסם ר' מרדכי זלה"ה מו"צ דליעפלי'. חסיד גדול מחסידי רבינו המפורסמים והחשובים אצלו והרבה עניני רבינו היו על ידו וגם הי' משולחו במעות הכולל. אחר פטירת רבינו התקשר לאדמו"ר הרדי"ל נ"ע. ואחר פטירת אדמו"ר הנ"ל הי' מקושר לאדמו"ר הררחש"ז נ"ע. עם אדמו"ר הררש"ז נ"ע מקאפוסט התראה פנים פ"א בימי רבנותו בעיר דווינסק בשנת תרמ"א. שם בדווינסק הי' ביתו של הרמ"י ושם מ"כ. תנצב"ה

הרה"ח המפורסם ר' יחזקאל יאנווער זלה"ה. מחסידי רבינו הקשורים והעטופים ושמו גדול מאד בפי אנ"ש בחסידותו והנהגותיו הנפלאים. ראשית גידולו הי' מהמתנגדים. אח"כ בא לרבינו להסתופף בצלו וישב שם זמן רב בליבאוויטש ורבינו הי' מקרבו מאד. אח"כ שלחו רבינו להרה"ק ר' אלי' יוסף זלה"ה ללמוד ד"ח והרא"י פעל בו הרבה שנעשה התקשרותו באופן היותר נעלה והי' מתאבק בעפר רבינו ושותה בצמא דברי קדשו. והי' כרוך מאד לבנו אדמו"ר הרדי"ל נ"ע. ובעת שנסע אדמו"ר הנ"ל על המדינה הי' גם הוא עמו. אחר פטירת רבינו נ"ע התקשר לאדמו"ר הנ"ל בכל עוז. ואחר שאדמו"ר הנ"ל שחל"ח בזמן קריב נתקשר בכל עוז לבנו אדמו"ר הררש"ז נ"ע והי' שותה

בצמא דברי קדשו וגם הי' משולחו ערך כ' שנה עד שנת תרמ"ח שחלה ברגליו ואז ישב בביתו בעירו גריווא (שבעבה"נ דעיר דווינסק) ואדמו"ר הנ"ל הי' מספיק לו צרכיו. וגם בימי חלישותו הי' אצל אדמו"ר בסס"נ. ואח"כ נחלה מאד והי' מתהפך בחליו זמן רב ערך שנה ויותר עד שנפטר בר"ה דשנת הרנ"א. תנצב"ה:

הרה"ג החסיד המפורסם ר' זיסקינד זלה"ה מקורעניץ בן הרה"ק ר"ז מקורעניץ זלה"ה (שהי' מחסידי רבינו הגדול נ"ע) הי' גדול בנגלה ובחסידות ומקושר מאד לרבינו. ואח"כ הי' כפוף גם לבניו וגכדיו. ועירו קורעניץ וסביבותיה חרדים לשמו ולזכרו כו':

הרה"ג החסיד המפורסם ר' אלי' צבי זלה"ה מבאריסאוו. הי' נין ונכד להגר"א וצללה"ה והי' מחסידי רבינו המפורסמים והי' קשור לרבינו בעבותות האהבה ורבינו הי' מחבבו מאד א):

הרה"ג החסיד המפורסם ר' מרדכי זלה"ה שהי' רב בקאמין (פלך וויטעבסק) ואח"כ בדיסנא (פלך ווילנא) הי' גדול בנגלה ובדא"ח והי' מקושר מאד לרבינו. ורבינו ג"כ הי' מחבבו. ואחר פטירת רבינו הי' מקושר לבנו אדמו"ר הרי"ל נ"ע ואח"כ לאחיו. אדמו"ר הרהחש"ז נ"ע. ומ"כ בדיסנא. תנצב"ה:

הרה"ח המפורסם ר' לוי דובער זלה"ה מעיר דאגדע' מחסידי רבינו המקושרים לרבינו ורבינו הי' מחשיבו מאד והי' משולחו במעות הכולל. אחר פטירת רבינו התקשר לבנו אדמו"ר הרי"ל נ"ע וגם הי' בקאפוסט בעת פטירתו. אח"כ הי' נוסע איזה שנים לאדמו"ר הרר"ש נ"ע וגם הי' משולחו. תנצב"ה.

הרה"ג החסיד המפורסם ר' צבי הירש פאליק זלה"ה מהאראדישץ ואח"כ הי' רב בלאזני. מחסידי רבינו המקושרים והי' משולחו אחר פטירת רבינו התקשר לבנו אדמו"ר הרי"ל נ"ע. ואח"כ הי' איזה פעמים אצל בנו

א) מ"כ שבעיר פינסק הי' אחד מהמתנגדים שלמד בספר הזה"ק ולא הבין דבר אחד והתיישב בדעתו לכנוס להרה"ק ר' שלמה נ"ע מקארלין (שהיא עיר א' עם פינסק) וכן עשה וא"ל הרה"ק הלא אתה מתנגד לא אומר לך הזה"ק עד שתקלל בשמי את הגר"א מווילנא כל אשר אומר אליך. האיש נבהל משמוע והלך לו. אח"כ יגע האיש עוד על דברי הזה"ק ולא ידע. והתיישב שילך להרה"ק ויקיים דברו כי מה זה יפעול קללתו ובפרט שלבו בל עמו בזה. והלך להרה"ק וא"ל שהוא מרוצה ע"ז. וא"ל הרה"ק תקלל אותו בשמי שמיולדי תלמידיו יהיו חסידים. האיש נתפעל מקללה נמרצה כזאת ופתח פיו והוציא קללתו בשמחה רבה וקללתו עשה רושם בנכדו הנ"ל וגם בהרה"ח ר"ז מדיסנא זלה"ה שהי' ג"כ ממשפחתו של הגר"א ואח"כ הי' מחסידי רבינו ואח"כ הי' מקושר לבנו אדמו"ר הרהחש"ז נ"ע והי' משולחו:

אדמו״ר הררש״ז נ״ע מקאפוסט והי׳ מקושר אליו מאד· ומ״כ בלאזני. תנצב״ה:

הרה״ג החסיד המפורסם ר׳ אהרן מלאזני זלה״ה. מחסידי רבינו המקושרים מאד ורבינו הי׳ מחבבו· גודל חסידותו וענוותנותו עד להפליא· אחר פטירת רבינו התקשר לבנו אדמו״ר הרי״ל נ״ע ואח״כ הי׳ מקושר לאדמו״ר הררש״ז נ״ע מקאפוסט והי׳ נוסע אליו ב׳ פעמים בשנה על ר״ה ועל חה״ש. והי׳ יקר מאד אצל אדמו״ר והי׳ אומר עליו שבדור הזה הוא פלא בין החסידים. בימי רבינו הי׳ ר״מ בדובראוונא ואח״כ הי׳ בוויטעבסק· ואח״כ הי׳ רב ומו״צ בלאזני· והיו חרדים לשמו ולזכרו· וזה איזה שנים שעזב את הרבנות והי׳ אצל בנו שי׳ מוויטעבסק· וכאשר הגיע לו השמי־עה מפטירת אדמו״ר הנ״ל הי׳ גונח מכאב לב· ובערך ט׳ חדשים לפטירתו נפטר גם הוא בוויטעבסק ושם מ״כ. תנצב״ה:

הרה״ג החסיד המפורסם ר׳ משה דובער זלה״ה מוויליז· הי׳ עילוי מימי חרפו והי׳ חסיד גדול מאנשי השם ומקושר מאד לרבינו· הרה״ק ר״ה מפאריטש הי׳ מחבבו והי׳ מפליג בשבחו. אחר פטירת רבינו הי׳ מקושר לבנו אדמו״ר הרי״ל נ״ע ואח״כ לבנו אדמו״ר הררש״ז מקאפוסט נ״ע· בסוף ימיו הי׳ רב בלאחוויץ הסמוכה להאדיץ ושם מ״כ· תנצב״ה:

הרה״ג החסיד המפורסם ר׳ רפאל נחמן זלה״ה מעיר נאווע אלעקסאנדארסקי· היה למדן בנגלה· ובר דעת גדול בד״ח ופיו מפיק מרגליות· בימי נעוריו למד ד״ח מהרה״ח ר״מ וויליענקעס זלה״ה וגם הי׳ עוסק בד״ח של אדמו״ר האמצעי נ״ע· ואח״כ הי׳ נוסע לרבינו נ״ע. ואחר פטירת רבינו הי׳ מקושר לאדמו״ר הררחש״ז נ״ע והי׳ משולחו. אחר פטירת אדמו״ר הנ״ל התחיל לנסוע לאדמו״ר הררש״ז נ״ע מקאפוסט והי׳ שותה בצמא דברי קדשו· ולבד גדלו בתורה ובחסידות הי׳ גם חכם גדול מאד וערום ביראה. בסוף ימיו נתקבל לדיין בעירו נאווע אלעקסאנדערסקי· ומ״כ בדווינסק· תנצב״ה:

הרה״ג החסיד המפורסם ר׳ זלמן פינסקר זלה״ה מפאלצק. הי׳ ממקושרי רבינו. ואחר פטירת רבינו נ״ע הי׳ נסע לבנו אדמו״ר מוהר״ש נ״ע. והי׳ רב בעיר חערסאן ושם מ״כ. ושמענו שנמצא ממנו הרבה כתבים בחסידות דרושי עצמו. תנצב״ה:

הרה״ג ר״ז וויליזער זלה״ה התן הרר״ש פריידעס משקלאוו זלה״ה וגיסו של אדמו״ר הררי״ל נ״ע. הי׳ גדול בתורה ויראה ובחסידות והי׳ מקושר מאד לרבינו ואח״כ לבנו אדמו״ר הררי״ל נ״ע. ואדמו״ר כתב לו מכתב להתישב עמו ע״ד עקירת דירתו לקאפוסט ועוד איזה ענינים· הי׳ רב בוויליז ובליעפלי· בהיותו בליעפלי׳ הי׳ פ״א מחלוקת בינו ובין הרר״ש זלה״ה

מ"ץ דקאמין שהרר"ש ערער על נ"פ שסידר הרר"ז ושלחו הדבר לרבינו והסכים רבינו עם הרר"ז. ולהרר"ש כתב אגב חריפתא כו' (עי' בצ"צ אהע"ז סי' קצ"ט). אח"כ הי' רב בקריסלאווע ושם מ"כ. תנצב"ה:

הרה"ג ר' ליב סמילעוויצער זלה"ה הי' גדול בנגלה ובחסידות והי' ממקושרי רבינו וגם הי' משולחו איזה שנים. ואחר פטירת רבינו הי' נוטה לבנו אדמו"ר הרדי"ל נ"ע. ואח"כ לבנו אדמו"ר הררש"ז נ"ע מקאפוסט. הי' רב בהאמי' אחר הרה"ק ר' יצחק אייזיק זלה"ה ואח"כ הי' רב בדווינסק ושם מ"כ. תנצב"ה:

הרה"ג החסיד המפורסם ר' שמואל דובער זלה"ה מבאריסאוו. הי' בר דעת גדול בד"ח ופיו מפיק מרגליות ונמצא ממנו כתבים רבים דרושי עצמו. היה נוסע לרבינו נ"ע ואח"כ לבנו אדמו"ר הרר"ש נ"ע. ומ"כ בבאריסאוו. הנצב"ה:

הרה"ג המפורסם ר' דובער ליב זלה"ה בן הגאון החסיד ר' נחמי' זלה"ה מדובראוונא. הי' גדול בתורה ובחסידות. ובס' דברי נחמי' ממר אביו הגאון זלה"ה נמצא גם ממנו איזה חידושים וגם עשה הקדמות לספרי מר אביו והוציאם לאור הדפוס א). הי' ממקושרי רבינו ואח"כ לבנו אדמו"ר הרדי"ל נ"ע ואחר פטירת אדמו"ר הנ"ל הי' כרוך כל ימיו לבנו אדמו"ר הררש"ז נ"ע מקאפוסט. ונפטר זה לא כביר. תנצב"ה:

הרה"ג החסיד המפורסם ר' אברהם דוד זלה"ה לאוואוט אבד"ק ניקאלייעב (פלך חערסאן) הי' ממקושרי רבינו והוא פעל מרבינו שהרה"ק ר' הלל זלה"ה מפאריטש יסע לערי רוסיא הקטנה מדי שנה. והרר"ה הי' מחבבו. גם הרה"ק ר' אלי' יוסף זלה"ה הי' מחבבו. אחר פטירת רבינו הי' מקושר לבנו אדמו"ר מוהר"ש נ"ע. הוציא לאור עולם כמה ספרים יקרים שנתקבלו אצל העולם. הלא המה ספר קב ונקי על הלכות גיטין. ספר בית אהרן (נדפס בהסכמות אדמו"ר מוהר"ש נ"ע). נתיב החיים. ובסוף ימיו הדפיס סידור רבינו הגדול נ"ע בדקדוק גדול. וגם חיבר לו שער הכולל להראות מקור דברי רבינו כו' ונתקבל אצל העולם מאד:

הרה"ח המפורסם ר' אבא ליב זלה"ה מדווינסק. הי' ממקושרי רבינו מאד. ואח"כ הי' מקושר לבנו אדמו"ר הרדי"ל נ"ע ואח"כ התקשר בכל עת לבנו אדמו"ר הררש"ז נ"ע מקאפוסט והי' שותה בצמא דברי קדשו. ואדמו"ר

א) זה לא כביר הדפיס ספר קטן נקרא בשם חומת חכמים נגד המתחכמים לנגד דחז"ל בענין נס חנוכה ועוד איזה ענינים ולהעמיד דחז"ל על מכונם:

הנ"ל הי' מפליג בשבחו מאד בענין הנהגתו והעסקתו בד"ח . ושמענו מעשה נוראה עליו אין מגלין אלא לצנועים כו' . מ"כ ברווינסק. תנצב"ה:

הרה"ח המפורסם ר' יהושע אלי' ולה"ה מקאדזין. הי' חסיד גדול ממקושרי רבינו נ"ע . ושמענו מאדמו"ר הרש"ז נ"ע מקאפוסט שהפליג בשבחו ואמר שהי' איש חסיד באמת . תנצב"ה :

הרה"ח המפורסם ר' אליעזר ולה"ה מווידז . חסיד גדול וכר דעת בד"ח ממקושרי רבינו מאד ואח"כ הי' מקושר בכל עוז לבנו אדמו"ר הרי"ל נ"ע ואח"כ לבנו אדמו"ר הרש"ז נ"ע מקאפוסט והי' שותה בצמא דברי קדשו :

הרה"ח המפורסם ר' משה ליב ולה"ה מווידז. הי' חסיד גדול ממקושרי רבינו ואח"כ לבנו אדמו"ר הרי"ל נ"ע · ואח"כ לבנו אדמו"ר הרש"ז נ"ע מקאפוסט הי' מקושר בכל עוז והי' שותה בצמא דברי קדשו . והי' בר דעת גדול מאד בד"ח . ובספרים הנדפסים הי' בקי מאר. וגם בנגלה הי' למדן גדול . ואדמו"ר הנ"ל אמר עליו שהי' בריא אולם כל ימיו על שהי' לומד נגלה הרבה ואמר טעם לשבח ע"ז ואכ"מ :

הרה"ח ר' אשר ולה"ה מדריבין . חסיד גדול ממקושרי רבינו נ"ע ואח"כ הי' מקושר לאדמו"ר הרי"ל נ"ע. ואח"כ לבנו אדמו"ר הרש"ז מקאפוסט נ"ע . והי' מארי דעובדין עוסק בצדקות בכל לבבו ונפשו ומאודו . ונפטר באופן נעלה מאד . שמתחלה הי' חולה זמן רב ובש"ק שקודם פטירתו עמד ממטתו ולבש בגדיו . והלך לבהכ"נ ועלה לתורה . ואחר ש"ק נפטר בדעת צלולה ומיושבת . ואדמו"ר הרש"ז הנ"ל הפליג בשבחו והי' בהתפעלות מאופן פטירתו ואמר שזהו מפני שהי' מרא דעובדין . כי מעשה רב כו' . הי' מחותנו של אדמו"ר הרש"ז הנ"ל . כי נכדו הר"ר חנוך הענעך שי' (בן בנו הר"ר צבי שי') הוא חתן אדמו"ר נ"ע :

פרק יא

ספרי קדש של רבינו נ"ע שיצאו לאור הדפוס .

ספרי הצמח צדק שו"ת על סדר חלקי השו"ע . על או"ח חלק א' . ועל יו"ד ב' חלקים . ועל אהע"ז ד' חלקים . כל אלו יצאו לאור הדפוס אחר פטירתו . ועוד יש בכת"י על חלק חו"מ שעדיין לא נדפס :

עוד נדפס צ"צ על משניות וגמרא הרבה מסכתות בפלפלא חריפתא ואליבא דדינא כו' :

עוד נדפס צ"צ פסקי דינים ב' חלקים . הא' כסדר השו"ע או"ח ויו"ד

שהפנים הוא השו״ע של הב״י והרמ״א וסביב יחנה ביאור רבינו. גם בהרבה פעמים יש אח״כ מוצא הדין על סעיפים ע״ד השו״ע של רבינו הגדול נ״ע. ע״כ קו״א עם מראה מקומות הכל ע״ד השו״ע הנ״ל. ושמענו שזה עשה רבינו השלום להשו״ע של רבינו הגדול להשלים הסימנים שנחסרו ע״י השריפות כי רבינו הגדול עשה על כל האו״ח ויו״ד רק שנשרפו אח״כ ע״כ עשה הוא השלמות להם. אך גם שלו נשרפו ונשאר רק מעט מזעיר (וכן הגאון החסיד ר׳ נחמי׳ זלה״ה עשה השלמות וגם שלו נשרפו ונשאר רק על ד׳ סימנים ונדפסו בסוף ספרו דברי נחמי׳ וזה לא כביר נספחו להשו״ע כו׳). וחלק הב׳ מצ״צ פסקי דינים הוא ביאורים על דברי הראשונים ועוד לקוטים כו׳:

כל אלו הספרים נכללו בשם א׳ צמח צדק גימט׳ שמו הקדוש מנחם מענדל והספרים נתקבלו לרצון בכל המקומות אשר הגיעו כו׳ וכולם מתפעלים ומתפלאים מגודל חריפותו ובקיאותו בכל ספרי דבי רב שהי׳ עמו במחיצתו שכולם כמאן דמונח בכסתי׳ כו׳:

בד״ה נמצא הרבה יותר כמבואר לעיל • אך לאור הדפוס לא יצאו עדיין זולת הלקו״ת שהוא רשימותיו שרשם דברי זקנו רבינו הגדול נ״ע עם הגהות שלו. גם בס׳ התו״א נמצא מעט מהגהות שלו. אך בכת״י נמצא הגהות רבות מאד ממנו על כל ספר התו״א בתוס׳ מרובה. גם דרושים נוספים הרבה. וזה לא כביר הדפיסו בני אדמו״ר מוהר״ש נ״ע על ג׳ סדרות ראשונות כולל פנים התו״א והגהותיו הרבות וגם דרושים נוספים ויש בו ג״כ הגהות מבנו אדמו״ר מוהר״ש נ״ע מסומנים בשני חצאי עיגול. ובב״ה מחזיק ערך ק׳ דפין:

אמר המלבה״ד: מח״ס בית־רבי ז״ל, כל יקר ראתה עינו באוצר בלום של מכתבי רבותינו הק׳ שנמצאו אצלו בכתבי־יד, והביא מהם בספרו קטעים הנצרכים לענייננו, ולפעמים גם מסתמך עליהם מבלי להעתיק לשונם, והנה במשך הזמן מאז שי״ל ס׳ ב״ר עד היום נתפרסמו המכתבים הנ״ל במקומות מפוזרים בספרים שונים, ולתועלת הקורא נביא בזה את המקומות שנדפסו בהם מכתבים אלו, מצויינים על סדר פרקיו ודפיו של ס׳ בית־רבי:

לחלק ראשון

א) פרק ה׳ דף ו׳ ע״ב הערה א׳ — מכתב מרן הרמ״מ נמצא בס׳ לקוטי אמרים (למברג תרע״א) ח״ב סי׳ א׳ ובס׳ גנזי נסתרות (ירושלם תרפ״ד) בסוף חלק אור נערב.

ב) שם שם — מכתב רש״ז מווילנא נמצא בס׳ לקוטי אמרים ח״ב סי׳ י״ט.

ג) פ״ו ד״ז הערה ב׳ — מכתב הר״י פאלצקער נמצא בס׳ לק״א ח״ב סי׳ כ״ז.

ד) שם ד״ח — מכתב א׳ בשלימותו בס׳ לק״א ח״ב סי׳ כ״ח ובס׳ גנזי נסתרות חלק אור נערב סי׳ פ״ח ובס׳ אגרות בעל־התניא ובני דורו (ירושלים תשי״ג) סי׳ ב׳.

ה) שם ד״ט — מכתב ב׳ בשלימותו בס׳ ג״נ חלק אור נערב סי׳ פ״ז ובס׳ אגרות בעל־התניא סי׳ ג׳.

ו) פ״ז ד״י סוע״א — מכתב תק״מ מצויין לעיל אות א׳. מכתב תקמ״ה נמצא בס׳ לק״א ח״ב סי׳ ו׳. מכתב תקמ״ו נמצא בס׳ חיבת הארץ (ירושלים תרנ״ז) דף נ״ג ובס׳ לק״א ח״ב סי׳ ט׳ ובס׳ אגרות בעל־התניא סי׳ ט״ו, מכתב הרר״ב נמצא בס׳ בוצינא דנהורא ובריש לק״א ח״ב.

ז) שם די״א — מליצת בן הרב בשלימותה בלק״א ח״ב סי׳ כ״ד. אגה״ק שבס׳ התניא נמצאת בשלימות בס׳ גנזי נסתרות חלק אור רב סי׳ ר׳ ובס׳ אגרות בעל־התניא סי׳ כ״ד.

ח) פ״ט די״ג — מכתב המתחיל כפינו פרושות נמצא בשלימות בס׳ לק״א ח״ב סי׳ ד׳ וס׳ אגרות בעל־התניא סי׳ י״ד. מכתב המתחיל ראה ראינו נמצא בשלימות בס׳ ג״נ חלק אור רב סי׳ ס׳ ובס׳ אגרות בעה״ת סי׳ ה׳. מכתבי תקמ״ג תקמ״ו ותקמ״ח בשלימותם בלק״א ח״ב סי׳ ג׳ ד׳

ט׳ כ״ב ובאגרות בעל התניא סי׳ י״ג ס״ו כ״ב. מכתב תקמ״ז בשלימותו בלק״א ח״ב סי׳ י״ח.

ט) שם די״ד ע״ב — מכתב תקנ״ב הושלם בס׳ חיבת הארץ דף ס״ו ולק״א סי׳ ל״ה ואגרות בעל־התניא סי׳ ל״ג. מכתב המתחיל והנה אשתקד מובא בשלימות בס׳ חיבת הארץ דף ס״ח ואגרות בעה״ת סי׳ ל״ד.

י) שם דט״ו סוע״ב בהעדות — מכתב תקל״ח בשלימותו מובא לעיל אות ה׳. מכתבי המליצה לאנ״ש בשביל הרי״ב נדפסו ב„התמים״ חוברת ד׳ (ורשא תרצ״ו) ובס׳ אגרות בעל־התניא סי׳ יט—כ.

יא) שם דט״ז הערה א׳ — מכתב רצ״ה הארקער תלמיד הרמ״מ מתקמ״ט בס׳ ברכת הארץ (ירושלים תרס״ד) סי׳ ש״מ ובס׳ אגרות בעל־התניא סי׳ כ״ה.

יב) פ״י דט״ז סוע״ב — המכתב בשלימות בס׳ משנת יואל (ירושלים תש״א) סי׳ י״ד ובס׳ אגרות בעל־התניא סי׳ נ׳.

יג) פי״א די״ח ע״ב — מכתב תקמ״ג בשלימותו בלק״א ח״ב סי׳ ג׳ ובאגרות בעל־התניא סי׳ י״ג.

יד) ד״כ ע״א — בסוף המכתב מצאנו כתוב בכת״י וז״ל: יפרוס בשלום או״נ הרבני המופלא חריף ושנון מו״ה פנחס נ״י.

טו) פי״ב דכ״ב ע״א — מכתב הגר״א בשלימותו בס׳ אגרות בעל־התניא עמ׳ צ״ח.

טז) פי״ח דל״ה ע״א — נוסח אחר של המכתב לרלוי״צ מב״ד נמצא בס׳ אגרות בעה״ת סי׳ ס״ב.

יז) פי״ט — התעודות שבארכיב ממשלת רוסיא נדפסו בכה״ע ייעווריעסקאיא סטארינא (פטרבורג 1910) ותורגמו ללה״ק בס׳ הרב מלאדי ומפלגת חב״ד (ורשא תרע״ד) ובס׳ אגרות בעל־התניא סי׳ כ״ט—צ״א.

יח) שם דל״ח ע״ב — תרגום האוקאז ללה״ק בס׳ אגרות בעה״ת סי׳ פ״ט.

יט) פ״כ ד״מ — המכתב בשלימות בס׳ משנת יואל סי׳ י״א ובאגרות בעל־התניא סי׳ קי״ז.

כ) פכ״א דמ״א סוע״ב — מכתב הררא״ק לרלוי״צ מב״ד נמצא באגרות בעה״ת סי׳ ק׳.

כא) שם דמ״ב ע״ב ודמ״ג ע״א — המכתבים בשלימות בס׳ גנזי נסתרות חלק אור רב סי׳ יד—טו ובס׳ אגרות בעל־התניא סי׳ קג—קד.

כב) שם דמ״ג ע״ב — המכתב לאנ״ש בשלימות בס׳ ג״נ חלק אור רב סי׳ ט״ז ובס׳ אגרות בעה״ת סי׳ קי״ג.

כג) פכ״ד דנ״ה סוע״א — תקנות דלאזני נדפסו בסידור מאה שערים (ברדיטשוב תרע״ג) בריש ח״ב ובס׳ אגרות בעל התניא סי׳ ל״ז. ס׳ שארית יהודה נדמ״ח בתשי״ז בניו־יורק בתוספת שאר תשובותיו שבדפוס ושבכת״י.

כד) שם דנ״ז ע״ב — מכתב פריידא נמצא בסוף ס׳ עיון תפלה (פיעטרקוב תרס״ד) ובאגרות בעל התניא סי׳ קמ״ו.

כה) שם דנ״ט סוע״א — תצלום כי״ק ההסכמה לש״ס סלאוויטא בהתמים חוברת ה׳.

כו) פכ״ה דס״ה ע״א — מכתב ר״י פאלצקער לעיל אות ג׳.

כז) פכ״ו דע״ב ע״א — המכתב לרי״צ מאולע בס׳ ג״נ חלק אור רב סי׳ כ״ד ובס׳ אגרות בעה״ת סי׳ קי״ט.

כח) שם דע״ד ע״ב הערה א׳ — המכתבים צויינו לעיל אות י׳.

כט) שם רע״ו רע״ב — מכתב אדמו״ר האמצעי לר״א מדיסנא באגרות בעל־התניא סוס״י צ״ד.

ל) שם דע״ז סע״ב — השו״ת הארוכה ע״ד הפארפאל בס׳ אגרות בעל־התניא סי׳ קי״ד. המכתב בל״א בסידור מאה שערים ח״ב דף ג׳ ובפ׳ משנת יואל ס׳ ו׳ ובס׳ אגרות בעה״ת סי׳ קל״ו.

לא) פכ״ח דפ״ט ע״א הערה ב — הויכוח עם הנו״ב נדפס מכת״י בירושלים ע״י הרא״ח נאה ז״ל.

לחלק שני

פ״א ד״ב ע״ב הערה א׳ — פסקי דינים על יו״ד הלכות טריפות ואהע״ז הלכות גטין נדפסו בניו־יורק בשנים האחרונות.

סופ״א ד״ג ע״ב — המכתב ע״ד הישוב בחברון.

די״ד סוע״ב — ס׳ פלח הרמון ע״ס שמות נדפס בניו יורק תשי״ז, ועיי״ש רשימת ספריו ותולדותיו.

לח״ג פ״ה — רשימת ספרי הצ״צ שנדפסו עד שנת תשכ״א בסוף ספרו אור התורה על שה״ש רות וקהלת ניו יורק תשכ״א.

כב) שם דמ״ג ע״ב — המכתב לאנ״ש בשלימות בס׳ ג״נ חלק אור רב סי׳ ט״ז ובס׳ אגרות בעה״ת סי׳ קי״ג.

כג) פכ״ד דנ״ה סוע״א — תקנות דלאזני נדפסו בסידור מאה שערים (ברדיטשוב תרע״ג) בריש ח״ב ובס׳ אגרות בעל התניא סי׳ ל״ז. ס׳ שארית יהודה נדמ״ח בתשי״ז בניו־יורק בתוספת שאר תשובותיו שבדפוס ושבכת״י.

כד) שם דנ״ז ע״ב — מכתב פריידא נמצא בסוף ס׳ עיון תפלה (פיעטרקוב תרס״ד) ובאגרות בעל התניא סי׳ קמ״ו.

כה) שם דנ״ט סוע״א — תצלום כי״ק ההסכמה לש״ס סלאוויטא בהתמים חוברת ה׳.

כו) פכ״ה דס״ה ע״א — מכתב ר״י פאלצקער לעיל אות ג׳.

כז) פכ״ו דע״ב ע״א — המכתב לרי״צ מאולע בס׳ ג״נ חלק אור רב סי׳ כ״ד ובס׳ אגרות בעה״ת סי׳ קי״ט.

כח) שם דע״ד ע״ב הערה א׳ — המכתבים צויינו לעיל אות י׳.

כט) שם דע״ו רע״ב — מכתב אדמו״ר האמצעי לר״א מדיסנא באגרות בעל־התניא סוס״י צ״ד.

ל) שם דע״ז סע״ב — השו״ת הארוכה ע״ד הפארפאל בס׳ אגרות בעל־התניא סי׳ קי״ד. המכתב בל״א בסידור מאה שערים ח״ב דף ג׳ ובס׳ משנת יואל ס׳ ו׳ ובס׳ אגרות בעה״ת סי׳ קל״ו.

לא) פכ״ח דפ״ט ע״א הערה ב׳ — הויכוח עם הנו״ב נדפס מכת״י בירושלים ע״י הרא״ח נאה ז״ל.

לחלק שני

פ״א ד״ב ע״ב הערה א׳ — פסקי דינים על יו״ד הלכות טריפות ואהע״ז הלכות גטין נדפסו בניו־יורק בשנים האחרונות.

סופ״א ד״ג ע״ב — המכתב ע״ד הישוב בחברון.

די״ד סוע״ב — ס׳ פלח הרמון ע״ס שמות נדפס בניו יורק תשי״ז, ועיי״ש רשימת ספריו ותולדותיו.

לח״ג פ״ה — רשימת ספרי הצ״צ שנדפסו עד שנת תשכ״א בסוף ספרו אור התורה על שה״ש רות וקהלת ניו יורק תשכ״א.